62030

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1961 ANAYASASI VE 1961-1965 KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ

BİLGİ KÜÇÜKCAN

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
DOKTORA BİTİRME TEZİ

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. ZAFER TOPRAK

İSTANBUL - 1997

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

İÇİNDEKİLER.....I
ÖNSÖZ.....IX
KISALTMALAR.....XIII
GİRİŞ.....01

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME UĞRAŞILARI

A. Türkiye'de Parlamenter Sistemin Kurulması ve Çok Partili Döneme Geçiş..10
1. Birinci ve İkinci Meşrutiyet Dönemleri.....10
2. Cumhuriyet Dönemi.....11
a. Tek Parti Dönemi (1920-1946).....11
b. Çok Partili Döneme Geçiş (1946 ve Sonrası).....12
1. İkinci Dünya Savaşı'dan Sonra Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal Durum.....12
2. Türkiye'de Çok Partili Döneme Geçişin Nedenleri ve Gelişmeler.....14
3. 1946 Yılı Yerel ve Genel Seçimleri.....16
B. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ve Demokrat Parti Dönemi: Özellikleri, İktidar-Muhalefet Çekişmeleri ve Sonuçları.....18
1. Demokrat Parti İktidarı.....18
2. Demokrat Parti Döneminde İç ve Dış Siyasal Gelişmeler.....19
C. 27 Mayıs 1960 Eylemi.....22
1. 27 Mayıs 1960 Eylemi Öncesi Türk Ordusu'nun Konumu, Etkisi ve Ordu-Siyaset İlişkisi.....22
2. 27 Mayıs 1960 Eylemi ve Sonrası Gelişmeleri.....26
a. Anayasa Komisyonu'nun Oluşumu.....28
b. Milli Birlik Komitesi'nin Oluşumu ve Demokratik Yaşama Geçiş Çalışmaları.....32
1. Geçici Anayasa.....34
2. 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin Kurumlaşması.....35
3. 27 Mayıs İktidarı Dönemi; İç ve Dış Siyasal Gelişmeler.....36

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TESİSİ

a. Milli Birlik Komitesi'nin Uygulamaları.....37
1. Siyasal Partilerin "Ocak" ve "Bucak" Örgütlerinin Kapatılması.....37
2. Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) Olayı.....40
3. Yassıada Yargılamaları.....42
4. Ağaların ve Şeyhlerin Zorunlu Yerleşime Bağımlı Kılınması: 105 Sayılı Yasa.....44
5. Üniversiteye Yönelik Bir Uygulama: 147'ler Olayı.....47
6. Ordu'daki Gelişmeler: 14'ler Olayı.....52
b. Kurucu Meclis'in Oluşumu ve Çalışmaları.....55
1. Demokratik Yaşama Geçiş Çalışmaları: Yeni Anayasa'nın Halkoyuna Sunulması.....64
2. Milli Birlik Komitesi'nin İktidarını Seçimle Gelecek Yönetime Devretme Hazırlıkları.....67
D. 1961 Anayasası'nın Türkiye'de Demokratikleşme Uğraşılarındaki Yeri ve Önemi.....68
1. 1961 Anayasası'nın Getirdiği Yeni Kurumlar ve Kuruluşlar.....69
a. Yargı ve Anayasa Mahkemesi.....69
b. Çift Meclisli Parlamento.....70
c. Sosyal Devlet-Sosyal Adalet.....71
2. 1961 Anayasası'nın Önemi ve Değerlendirilmesi.....71

İKİNCİ BÖLÜM

CHP-AP BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ (20 KASIM 1961 - 25 HAZİRAN 1962)

A. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri ve Demokratik Yaşama Yeniden Geçiş.....74
1. Partiler Arası "Centilmenlik Anlaşması".....74
2. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri Öncesi Siyasal Partilerin Konumu ve Tutumları.....76
a. Cumhuriyet Halk Partisi.....76
b. Demokrat Parti'nin Kalıtcısı Sağ Kanat Partiler.....77
1. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi.....78
2. Yeni Türkiye Partisi.....79
3. Adalet Partisi.....80
B. Demokratik Sistemin Yeniden İşlerlik Kazanması.....82

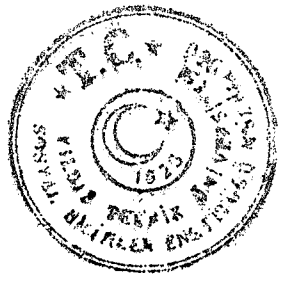

1, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri ve Sonuçları....82
2. 15 Ekim Genel Seçimleri Sonrası Türkiye'de Siyasal Durum....83
C. TBMM'nin Açılması ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi....86
1. TBMM'nin Açılması....86
2. Cumhurbaşkanlığı Seçimi....87
3. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Seçimleri....87
D. Hükümet Kurma Çalışmaları ve Koalisyon Kurma Gereğinin Ortaya Çıkması....89
1. Koalisyon Görüşmeleri Öncesi Partilerin Koalisyona Yaklaşımları....89
a. TBMM'nde Üyesi Bulunan Siyasal Partilerin Koalisyona Karşı Tutum ve Davranışları....91
b. Cumhurbaşkanı ve Milli Birlik Komitesi'nin Koalisyona Bakış Açıları....92
c. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Koalisyona Bakış Açısı....94
2. Partiler Arası Koalisyon Görüşmeleri....95
3. CHP-AP Koalisyon Görüşmeleri ve Sonuçları....97
E. CHP-AP Koalisyonu'nun Kurulması (20 Kasım 1961)....99
1. Birinci Koalisyon Hükümeti Ortağı Partilerin İzlenceleri ve Toplumsal Tabanları....100
a. CHP'nin İzlencesi....101
b. AP'nin İzlencesi....102
2. CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi....103
3. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu; Değerlendirilmesi ve Güven Oylaması....107
a. Bakanlar Kurulu'nun Oluşumu ve Güven Oylaması....107
b. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nun Değerlendirilmesi....110
F. CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Çalışımları....112
1. Siyasal Gelişmeler....112
a. İç Barışın Sağlanması Kaygısı....115
b. Ağaların ve Şeyhlerin Sürüldükleri Yerlerden Eski Yerleşim Yerlerine Yeniden Dönmelerinin Gündeme Gelmesi: 55'ler Olayı....116
c. 147'ler Olayı'nın Çözümü....119
d. Milletvekili Maaşlarının Arttırılması Olayı....121
e. Memur Maaşlarının Arttırılmasının Ertelenmesi Olayı....122
2. Ordu ve Ordu'nun Birinci Koalisyon Hükümeti Döneminde İç Siyasete Etkisi....123
a. Nuri Beşer Olayı....128

T.C. ... 1923 ... Sosyal Bilimler Enstitüsü

b. "22 Şubat 1962" Olayı ve Talat Aydemir.....129
c. 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne Yönelik Saldırıları Önleme Çalışmaları; "Tedbirler Yasası"nın Çıkarılması ve Tepkiler.....132
d. "22 Şubatçılar"ın Affı.....134
3. Yassıadalılara Yönelik Siyasal Af Tartışmaları.....136
G. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Dağılma Süreci ve Ortaklığın Sona Ermesi.....142
H. CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Değerlendirilmesi.....151

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHP-YTP-CKMP İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ (25 HAZİRAN 1962 - 25 ARALIK 1963)

A. CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Yıkılmasından Sonra Yeni Hükümet Arayışları.....154
B. Siyasal Partilerin Koalisyona Yaklaşımları: Koalisyon Görüşmeleri.....155
1. Partiler Arası Koalisyon Görüşmeleri.....156
2. CHP-YTP-CKMP Koalisyon Görüşmeleri ve Sonuçları.....158
C. CHP-YTP-CKMP Koalisyon Hükümeti'nin Kurulması.....159
1. İkinci Koalisyon Hükümeti'ni Kurma Hazırlıkları.....159
2. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Protokolü.....163
D. CHP İle İkinci Koalisyon Hükümeti'ni Kuran Siyasal Partilerin İzlenceleri..166
1. Yeni Türkiye Partisi'nin İzlencesi.....166
2. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin İzlencesi.....170
E. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi.....173
F. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu; Değerlendirilmesi ve Güven Oylaması.....181
1. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu ve Değerlendirilmesi.....181
2. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi'nin Güven Oylaması ve Sonuçları.....185
G. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Çalışımları.....187
1. Siyasal Gelişmeler.....187
a. Ağaların ve Şeyhlerin Eski Yerleşim Yerlerine Geri Dönmeleri.....187
b. Yassıadalılara Yönelik Sınırlı Siyasal "Af" Çıkarılması.....189
c. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın TBMM'nce Kabul Edilmesi.....198
d. Onbir Havacı Subay Olayı.....203

T.C. ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1933

e. 27 Mayıs'ın "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" Kabul Edilmesi.....205
f. 20-21 Mayıs 1963 Olayı ve Talat Aydemir.....208
g. Toplu İş Sözleşmesi, Grev-Lokavt ve Sendikalar Yasalarının TBMM'nde Kabul Edilmesi.....213
h. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla Ortaklık Andlaşması İmzalaması: "Ankara Andlaşması".....221
i. Turhan Fevzioğlu ve Ekrem Alican Çekişmesi.....222
j. Hıfzı Oğuz Bekata Kökenli Hükümet Bunalımları.....223
1. Hıfzı Oğuz Bekata ve Abdülhak Kemal Yörük Çekişmesi.....223
2. Hıfzı Oğuz Bekata ve Yusuf Azizoğlu Çekişmesi.....225
k. Otuzüç Lokomotif Olayı.....229
2. 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri ve Sonuçları.....231
H. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Dağılma Süreci ve Ortaklığın Sona Ermesi.....234
I. CHP-YTP-CKMP İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Değerlendirilmesi.....236

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CHP-BAĞIMSIZLAR ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ (25 ARALIK 1963 - 20 ŞUBAT 1965)

A. CHP-YTP-CKMP İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Yıkılmasından Sonra Yeni Hükümet Arayışları.....237
B. Siyasal Partilerin Koalisyona Yaklaşımları: Koalisyon Görüşmeleri.....239
1. Partiler Arası Koalisyon Görüşmeleri.....239
2. CHP-Bağımsızlar Koalisyon Görüşmeleri ve Sonuçları.....243
C. CHP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti'nin Kurulması.....243
D. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi.....244
E. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu; Değerlendirilmesi ve Güven Oylaması.....252
1. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu ve Değerlendirilmesi.252
2. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesinin Güven Oylaması ve Sonuçları.....255
F. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Çalışımları.....257
1. Siyasal Gelişmeler.....257
a. Kıbrıs Bunalımı.....257
1. Londra Konferansı.....261

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1920

2. Türkiye Yunanistan İlişkilerinin Gerginleşmesi.....262
3. Johnson'un Mektubu ve Türkiye ABD İlişkilerinin Gerginleşmesi....268
4. Başbakan İsmet İnönü'nün ABD Ziyareti Öncesi Üçüncü Koalisyon Hükümeti İçin "Güven Oylaması"na Başvurması.....274
b. Türkiye SSCB İlişkilerinin Gelişmesi.....276
c. TRT'nin Kurulması.....279
d. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Siyasal Partilere Yönelik "Uyarı Mektubu".....281
e. Siyasal Partilerin Ocak ve Bucak Örgütlerinin Ülke Gündemine Yeniden Gelmesi.....283
2. Cumhuriyet Senatosu Üçte Bir Yenileme Seçimleri.....285
3. Yeni Seçim Yasası ve Küçük Partiler.....287
G. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Dağılma Süreci ve Ortaklığın Sona Ermesi.....290
H. CHP-Bağımsızlar Üçüncü Koalisyon Hükümet'nin Değerlendirilmesi.....291

BEŞİNCİ BÖLÜM

AP-YTP-CKMP-MP DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ (20 ŞUBAT 1965 - 27 EKİM 1965)

A. CHP-Bağımsızlar Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Yıkılmasından Sonra Yeni Hükümet Arayışları.....292
B. Siyasal Partilerin Koalisyona Yaklaşımları; Koalisyon Görüşmeleri.....293
1. Partiler Arası Koalisyon Görüşmeleri.....293
2. AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Görüşmeleri ve Sonuçları.....294
C. AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Hükümeti'nin Kurulması.....295
1. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'ni Kurma Hazırlıkları.....295
2. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin Protokolü.....296
D. Dördüncü Koalisyon Hükümeti Ortağı Millet Partisi'nin İzlencesi.....300
E. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi.....302
F. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu; Değerlendirilmesi ve Güven Oylaması.....307
1. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu ve Değerlendirilmesi.....307
2. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi'nin Güven Oylaması ve Sonuçları.....310

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

G. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin Çalışımları.....312
1. Siyasal Gelişmeler.....315
a. Koalisyon İçi Muhalefet: Millet Partisi.....316
1. TRT Sorunu.....316
2. Suat Hayri Ürgüplü ve Osman Bölükbaşı Sürtüşmesi.....317
b. 14'lerin Türkiye Siyasal Yaşamına Katılmaları.....319
2. 10 Ekim 1965 Millet Meclisi Seçimi Öncesi Seçim Propagandalarında Siyasal Partilerin Tutumları.....321
a. CHP ve "Ortanın Solu".....321
b. Türkiye İşçi Partisi (TİP).....323
c. AP ve Sağ Kanat Partiler.....325
3. 10 Ekim 1965 Millet Meclisi Seçimleri ve Sonuçları.....327
H. Dördüncü Koalisyon Hükümetinin Doğal Dağılma Süreci ve Ortaklığının Sona Ermesi.....328
I. AP-YTP-CKMP-MP Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin Değerlendirilmesi.329

ALTINCI BÖLÜM

1961-1965 KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNİN ANA TEMALARI

A. Siyasal Gelişmeler.....331
1. Türkiye'de İç Barış ve İç Güvenlik Kaygıları.....331
2. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Sola Açılım.....335
a. Yön Dergisi.....336
b. Türkiye İşçi Partisi.....339
3. Türk Ceza Yasası'nın 141-142 ve 163. Maddeleri Tartışmaları.....341
4. Türkiye İş Yaşamında Gelişmeler.....343
5. Türkiye'de Basın ve Tutumu.....349
6. Siyasal Partiler Yasası'nın TBMM'nce Kabul Edilmesi.....354
B. Dış Siyasal Gelişmeler: Uluslararası Konjonktür ve Soğuk Savaş.....359
1. Kıbrıs.....360
2. Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri.....365
3. Türkiye'nin Üye Olduğu Bölgesel Örgütler: NATO, CENTO, RCD ve Bağımsızlık Söylemi.....368
C. Ekonomik Gelişmeler.....372
1. Devlet Planlama Teşkilatı ve Kamu Ekonomik Girişimleri.....372
2. Petrol, Devletleştirme ve Tam Bağımsızlık Tartışmaları.....380

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ 1923

3. Turizm Kesimi Gelişmeleri ve "1965 Turizm Yılı".....390
4. Türkiye'de Toprak Reformu.....395
D. Toplumsal Gelişmeler.....401
1. Türkiye'de Göç, Kentleşme ve Gecekondu Sorunları.....402
2. Türkiye'de Gençlik, Eğitim ve Üniversite Sorunları.....405
a. Gençlik.....405
b. Eğitim.....406
c. Üniversiteler.....409
3. Sağlık Alanında Gelişmeler.....412

SONUÇ.....415
KAYNAKLAR.....421

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
1923

ÖNSÖZ

Çağdaş-demokratik toplumların demokratik bir düzene kavuşmaları uzun süren bir demokrasi savaşımı sonucu elde edilmiş bir kazanım olup, belirli aşamaları da içerir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'de, daha sömürgeci sisteme karşı yürüttüğü "Ulusal Bağımsızlık Savaşı" sırasında, 1920'de, Parlamentolu yönetim biçimini seçmişti. Bunun ardından da, 1924 ve 1930'da kısa süren iki denemeden sonra, 1946'da çok partili siyasal yaşama geçildi. Bu aşamaların ardından, 27 Mayıs 1960 Eylemi'yle de günümüze kadar en çağdaş en ilerici anayasa kabul edilen; "1961 Anayasası" TBMM'nce onaylanarak yürürlüğe girdi. Bu Anayasayla Türk ulusuna, çağının demokrasi anlayışı içinde ekonomik, siyasal, toplumsal, yargısal ve kültürel önemli yeni kazanımlar-haklar sağlandı.

1961 Anayasası'nın sağladığı bu çağcıl kazanımlar, Türk demokrasisine yeni ufuklar açtı. Kazanımların önemli bir kısmı ise siyasal demokrasi alanında oldu. Yeni anayasayla sağlanan yeni çağcıl özgürlükler farklı toplumsal kesimlerin örgütlenmesini ve demokrasi kültürü altında ilk kez biraraya gelerek ülkeyi yönetme deneyimi yaşamalarına yol açtı.

1961 Anayasası ve TBMM'nce kabul edilen "nispi" seçim sistemi sonucu, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nden hiç bir siyasal örgütün tek başına iktidarı sağlayacak sayıya ulaşamamasıyla, Cumhuriyet tarihinde ilk kez kolalisyon hükümeti kurulması zorunluluğu ortaya çıktı.

Bu çalışma, Türkiye'de 1961-1965 yılları arasında yaşanan 1961 Anayasası'nın hazırlanmasıyla, bu Anayasaya göre yapılan seçimler sonucunda ortaya çıkan ilk dört koalisyon hükümetini, bunların kuruluşlarını, çalışmalarını ve yıkılışlarını konu olarak ele almaktadır. Aynı zamanda bununla bu dönemde, farklı toplumsal ve siyasal kümelerin, ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal dengeler içindeki davranışlarını belgesel kanıtlarıyla incelemeye çalışan ve bu döneme ilişkin siyasal ve toplumsal gelişmeleri irdeleme amacı güden bir yöntem izlemektedir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ 1923

Ele aldığımız bu konu ile ilgili olarak bu güne kadar bazı araştırmalar yapılmışsa da, bu araştırmaların kapsamlarının sınırlı olmaları nedeniyle dönemi inceleyen doyurucu bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan konu bir bütün içerisinde ele alınarak, incelenmeye çalışıldı. Doğaldır ki, böyle geniş kapsamlı bir çalışmada, uzun süren araştırmalarımıza karşın, göremediğimiz ve ulaşamadığımız kaynaklar olabilecektir. Bu eksikliklerin bilimciler tarafından ileride tamamlanacağını ummaktayız.

Türk çağdaşlaşmasının önemli bir dönüm noktası olan bu dönem; ulus-devlet kimliğinin ön plana çıkarılarak toplumsal dayanışmayı sağlayacak siyasal ve kültürel demokratik bir ulus kimliğinin çağdaş değerlerin sınırları içinde yerleşmesini amaçlayan bir geçiş sürecidir.

Çok partili demokrasi deneyiminin ilk kez yaşandığı İkinci Meşrutiyet (1908) döneminde, Tanzimat Fermanı'yla (1839) başlayan ikili toplumsal yapının izlerini parlamentoya yansıtan gelenekçi-tutucu ve ilerici-çağdaş kesimlerin düşünsel ve iktidar savaşımları, Türkiye Cumhuriyeti"nin hem tek partili hem de çok partili dönemlerinde de sürmüştür. Gerçekten, 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası geçiş döneminde (1961-1965) de çağdaşlık yanlılarıyla çağdaşlık karşıtlarının çatışmalarının yer yer yaşandığı görülmüştür. Ancak, TBMM'nde üyesi bulunan siyasal örgütlerin parlamentodaki sayısal dağılım nedeniyle tek başlarına iktidarı sağlayamadıklarından bu iki farklı kesimin temsilcileri, Türk Ordusu'nun da etkisiyle, Türk tarihinde ilk kez biraraya gelerek iktidarı paylaşarak ülkeyi yönetmişlerdir.

Böyle önemli bir dönem kesitinde doğaldır ki pek çok gelişmeler yaşanmıştır. Bu çalışmada, dönemin bütün gelişmelerini her yönüyle ve ayrıntılarıyla incelemenin olanaksızlığı da göz önüne alınınca, ele alınarak incelenen olaylar ve gelişmeler üzerinde seçici olmak zorunda kalındı. Bu konuda bilimcilerimizin bazı konuların atlanmasını bağışlayacaklarını umuyoruz. Öte yandan, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen Türk Ordusu'nun iktidara yönelik müdahalesi "yansızlık" bakış açısıyla "Eylem" olarak nitelendirilerek "27 Mayıs 1960 Eylemi" olarak işlendi.

Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde; Türk tarihinde Parlamentolu yaşamın başlangıcından 27 Mayıs 1960 Eylemi öncesi ve sonrası dönemlerin yansımalarıyla birlikte, 1961 Anayasası ve Ordu'nun konumunun yanısıra, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri öncesi siyasal ve toplumsal gelişmeler ele alınarak, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasına kadar geçen süre irdelendi.

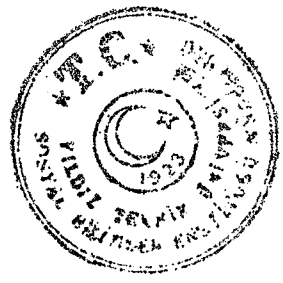

İkinci bölümde ise; farklı çıkarları savunan ve birbirleriyle sürekli çatışma içinde bulunan iki çizginin temsilcileri olan siyasal partilerin cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetinin kuruluş öncesi gelişmeleriyle bakanlar kurulunun biçimlenmesi ve İsmet İnönü başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinin izlencesi ele alındı. Yanısıra, CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde koalisyon ortakları arasında koalisyonun yıkılmasına yol açan "siyasal af" konusuyla iç siyasal gelişmeler ve iç siyasal gelişmelerden hoşnut olmayan Ordu içindeki bir kesimin iktidara karşı giriştiği "eylem" ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin sonucu olarak ortaya çıkan 147'ler ve ağalar gibi sorunlar incelendi.

Üçüncü bölümde ise; Birinci Koalisyon Hükümeti'nin yıkılmasının ardından İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan CHP ile karşıt görüşleri savunan sağ kanat partilerden YTP ve CKMP'nin oluşturduğu İkinci Koalisyon Hükümeti ele alındı. Ordu'nun baskısı sonucu oluşan bu ortaklık döneminde süren "siyasal af" sorununun ortaya çıkardığı sorunlarla, Ordu kaynaklı hoşnutsuzlukların sonuçlarının yanısıra toplumsal ve ekonomik yeni bir dizi düzenlemelerin gerçekleştirildiği gelişmeler incelendi.

Dördüncü bölümde de, Üçüncü Koalisyon Hükümeti ele alındı. Bu hükümet, İsmet İnönü'nün Başbakanlığında -Kıbrıs bunalımının yaşandığı bir sırada- kurulan CHP ve Bağımsızların oluşturduğu bir ortaklıktı ve genellikle, Kıbrıs ve dış siyasetin iç siyaseti biçimlendirdiği bir dönemde işbaşında bulundu. Beşinci bölümde, seçim hükümeti olarak bağımsız Suat Hayri Ürgüplü Başbakanlığında AP, YTP, CKMP ve MP'den oluşan CHP dışındaki sağ kanat partilerin oluşturduğu Dördüncü Koalisyon Hükümeti ele alındı. Bu koalisyon hükümeti, ülkeyi 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri'ne kadar yönetti ve yerini tek başına iktidara gelen AP'ye bıraktı.

Altıncı bölümde ise; 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri döneminde önemli siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerle ilgili ana temalar ele alınarak bir bütün içerisinde irdelendi.

Son olarak bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ve gelişmeler değerlendirilerek, özellikle siyasal demokrasinin bu geçiş dönemi içinde yaşadığı sorunlar gündeme getirildi ve geleceğe yönelik beklentiler ışığında bir dizi önerilere yer verilmeye çalışıldı.

Öte yandan, Türk demokrasi tarihinin önemli dönüm noktalarından olan bir dönemi ele alan bu çalışmamızda, Türkiye'de ilk kez karşılaşılan koalisyon hükümeti kurma zorunluluğu ile koalisyon hükümetlerinin oluşumlarını, çalışmalarını ve Türk toplumuna sağladıkları katkıları veya sağlayamadıkları ayrıca ele alınıp, irdelendi.

T.C. ... 1923 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

"1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi" adlı bu çalışmada, büyük özveride bulunarak değerli çalışma sürelerini bu çalışmanın ortaya çıkması için benimle paylaşan ve sabırla bu çalışmayı destekleyerek sonuçlandırmamı sağlayan ve önemli katkılarını esirgemeyen değerli tez danışmanım, Prof. Dr. Zafer Toprak'a sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Her ne kadar özen gösterildiyse de bu çalışmada yer alan eksikliklerden, yanlışlıklardan ve yanlış yorumlamalardan doğaldır ki yalnızca ben sorumluyum.

Selimiye-İSTANBUL
Mayıs-1997

Bilgi K Ü Ç Ü K C A N

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KISALTMALAR

ABD :Amerika Birleşik Devletleri
AET :Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e. :Adı Geçen Eser
a.g.m. :Adı Geçen Makale
Alb. :Albay
AP :Adalet Partisi
BBYKP :Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BM(Ö) :Birleşmiş Milletler (Örgütü)
Bnb. :Binbaşı
CENTO :Merkezi Andlaşma Örgütü
CHF :Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP :Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP :Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DDY :Devlet Demir Yolları
DİE :Devlet İstatistik Enstitüsü
DP :Demokrat Parti
DPT :Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ :Devlet Su İşleri
Dz. :Deniz
EMİNSU :Emekli İnkılap Subayları
GE :General Electric
GM :General Motors
Hv. :Hava
İ. :İstikam
Kd. :Kıdemli
KİT :Kamu İktisadi Teşekkülleri
Kur. :Kurmay
MBK :Milli Birlik Komitesi

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MP :Millet Partisi
MTA :Maden Teknik Arama
NATO :Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü
ODTÜ :Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ord. Prof. :Ordinaryüs Profesör
Org. :Orgeneral
P. :Piyade
p. :Page/Sayfa
Prs. :Personel
RCD :Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü
s. :Sayfa
SBF :Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF :Serbest Cumhuriyet Fırkası
SDP :Sosyal Demokrat Parti
SKB :Silahlı Kuvvetler Birliği
SKD :Sosyalist Kültür Derneği
SSCB :Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
Sv. :Suvari
TBE :Türkiye Basın Enstitüsü
TBMM :Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK :Türk Ceza Kanunu
Top. :Topçu
TPAO :Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT :Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK(B) :Türk Silahlı Kuvvetleri (Birliği)
Tuğgen. :Tuğgeneral
Tümg. :Tümgeneral
TİP :Türkiye İşçi Partisi
y.a.g.e. :Yukarıda Adı Geçen Eser
y.a.g.m :Yukarıda Adı Geçen Makale.
Yrb. :Yarbay
YTP :Yeni Türkiye Partisi
Yzb. :Yüzbaşı

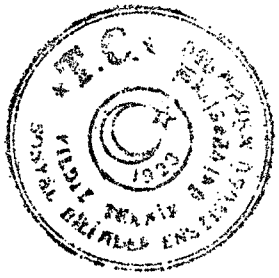

GİRİŞ

Yeni Türk Devleti, 24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'de imzalanan Lozan Barış Andlaşması'yla kimliğini; tam bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde tüm dünya uluslarına kabul ettirmiştir. Ardından da 29 Ekim 1923'de cumhuriyeti ilan ederek halka dayanan bir yönetim sisteminin kendi ulusu için en uygun yönetim biçimi olduğunu göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun düşünsel, kültürel ve ekonomik kalıtı üzerinde ve Ankara Hükümeti'nin isteği doğrultusunda son Osmanlı Meclisi'nin uluslararası kamuoyuna duyurduğu *"Ulusal And"*ın (Milli Misak) sınırları içinde yükselen ulusal demokratik bir devrimle dünya ulusları arasındaki yerini almıştır. Bu tarihten başlayarak çağdaş bir toplum ve devlet oluşturmayı amaç edinen Türk Devleti, çağdaş dünyanın kurum ve kuruluşlarıyla birlikte düşünce yapısını da eğitim yoluyla yeni kuşaklara aktararak bu genç ulusun sağlam temellere dayanan bir yapıya kavuşmasını hedeflemiştir.

Gerçekte, Türkiye'nin çağdaşlaşma ve demokratikleşme süreci, Lale Devri döneminde 28. Mehmet Çelebi'nin Osmanlı yönetim sistemindeki bozukluk ve aksaklıkları gidermek amacıyla Batı sisteminin çalışmasını öğrenmek ve bu sistemden esinlenerek köklü düzeltimlere yönelmek için Avrupa'ya gönderilmesiyle başlamıştır. Bu dönemden başlayarak Osmanlı Devleti'nde yenilikler ve düzeltimler birbirini izlemiş, Batılı birçok kurum ve kuruluş geleneksel sistemle birlikte yer alarak -ikili bir yapı içinde- ortaya çıkan batılı ve geleneksel yapıların çatışma sürecinde bir dizi düzeltimler de gerçekleştirilmiştir. Bu arada *Tanzimat* (3 Kasım 1839) ve *Islahat* (18 Şubat 1856) *Fermanları* ile ilk Anayasanın kabul edildiği *Birinci Meşrutiyet* (23 Aralık 1876) ve son olarak bu ilk Anayasanın yeniden yürürlüğe konulduğu *İkinci Meşrutiyet*'le (24 Temmuz 1908) köklü değişikliklere gidilmesinin yanında, birçok geleneksel kurumlar kaldırılarak yerlerine Batılı kurum ve kuruluşlar oluşturulmuş ve bu arada da demokratikleşme yolunda öncü girişimler yapılmıştır. Anayasalı yönetim biçimi, Halk Meclisi ve ilk parlamenter yaşam denemeleri bu girişimlerin temel kazanımlarını oluşturmuştur.

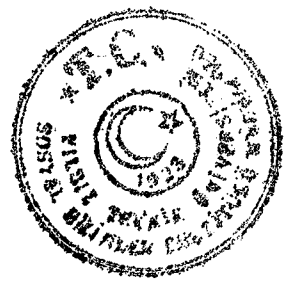

Bu gelişmeler, bugünkü ulusal demokratik devletin düşünsel ve eylemsel altyapısını biçimlendiren *1908 Eylemi*'yle ortaya çıkan özgürlük ortamı ve geçmiş dönemlerin birikimlerinden yansıyan görüşlerin bütünleşmesiyle ortaya çıkan bir bileşimdir.

Uluslararası egemen sistemin siyasal, ekonomik ve kültürel kıskaçında yaşanan sayısız olumsuzluklar Osmanlı Devleti'ni yok olmaya sürüklerken, orta sınıf kökenli asker ve bürokratlardan oluşan bir aydın kümesi ülkenin kurtuluşunun ulusal bir kimlikle gerçekleşebileceğini geç de olsa kavramıştı. *1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi* ve *1789 Fransız İnsan Hakları Bildirgesi*'nin yansıması olan liberal-demokratik ilkelerin Türk aydınları arasında pek çok olumsuz denemeden sonra benimsenmesi, uluslaşmaya yönelmenin kapılarını da açmıştı. Balkanlar'da kalan son Osmanlı toprakları da yitirildikten sonra, bir Türk ulusal kimliğinin yok olmayı önleyebileceğinin bilincine-ayrıdına varılmış ve bu yönde siyasal, kültürel, toplumsal ve ekonomik hedefler belirlenerek İttihat ve Terakki yönetimince uygulanmaya çalışılmıştır.

Liberal-demokratik ulus devleti oluşturan düşünsel ortam, İttihat ve Terakki (1908-1918) yönetimince her alanda uygulanmaya çalışılmış, sistemin altyapısını oluşturan ulusal burjuvazinin gelişmesi için özendirmelere gidilmiştir.[1]

Batı uygarlığının temel taşlarını oluşturan parlementer sistem, bireysel hak ve özgürlükler çeşitli kısıtlarla karşılaşmasına karşın ilk olarak İttihat ve Terakki yönetimi döneminde geniş olarak uygulanma olanağı bulmuştur.[2]

Siyasal alanda, Batılı parlemanter demokratik sistemin Osmanlı Devleti dönemindeki örneği, ilk olarak bu dönemde görülmüştür. Meclis-i Umumi'de (Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'dan oluşan Parlamento) farklı çıkar kümelerini temsil eden partiler İttihat ve Terakki'nin baskıcı yöntemleriyle karşılaşmadan önce kurulmuş ve kendi izlenceleri doğrultusunda Mecliste görüşlerini savunmuşlardır. Çok partili bir sistemin denendiği Birinci Yasama Dönemi'nde (1908-1913) İttihat ve Terakki'nin yanında Ahrar Fırkası, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Fırkası, İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Ahali Fırkası ve Osmanlı Sosyalist Fırkası gibi adlarla anılan küçük partiler de Meclis'te yer almışlardır.[3]

---

1 Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, İstanbul, Baha Matbaası, 1959, s. 32-52.

2 Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967, s. 32-33.

3 Bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, (Cilt: 1), İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.

T.C. Yükseköğretim Kurulu Türkiye Bilimler Kütüphanesi

1911 yılının sonlarına doğru İttihat ve Terakki yönetiminin uygulamalarından hoşnut olmayan bu muhalefet partileri birleşerek, 21 Kasım 1911'de *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* adı altında yeni bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Bu oluşumun ortaya çıkmasından önce Mutedil Hürriyetperveran ve Ahali Fırkaları kendi aralarında örtülü bir koalisyona giderek yönetime karşı muhalefette işbirliğine yönelmişlerdir.[4]

İşte bu oluşum Cumhuriyet dönemi öncesi ortaya çıkmış ilk koalisyon denemesiydi denebilir. Çok farklı ve birbirine karşıt görüşlerin yer aldığı Hürriyet ve İtilaf Fırkası işbaşındaki yönetime karşı oluşturulmuş bir muhalefet koalisyonundan başka bir şey değildi.[5]

Çok partili bu sistem ülkenin içinde bulunduğu güç koşullar ve ülkede yükselen ulusçuluk nedeniyle İttihat ve Terakki'nin yoğun baskılarına uğraması sonucu uzun ömürlü olamamış, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkaları aralarındaki görüş ayrılıkları gitgide derinleşmiş, *"Sopalı Seçim"* olarak adlandırılan 1912 Genel Seçimleri muhalefete karşı İttihat ve Terakki Örgütü'nün baskısı altında gerçekleştirilmiş ve İttihat ve Terakki'nin ezici bir çoğunlukla iktidara gelmesinin ardından 11 Haziran 1913'de Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle demokrasiyi askıya almış, ardından da Meclis'i etkisiz kılarak Meclis çoğunluğunu parti kümesi baskısıyla birlikte uygulamış ve tek partili düzenin de ilk uygulayıcısı olmuştur. İttihat ve Terakki Örgütü Anayasa ilkelerini, çoğunluğun sağladığı güçle istediği gibi değiştirerek yetkeyi eline almış ve Anayasa üstü bir konuma oturmuştur. Çoğunluğun üstünlüğünü kullanarak on yıl süreyle sıkıyönetim uygulamış, Anayasal hak ve özgürlükleri yararlanılmaz ve kullanılmaz bir biçime sokmuştur. İttihat ve Terakki Örgütü tarihimizde ilk kez yasa gücü taşıyan kararnamelar çıkararak istedikleri yasaları istedikleri hızla uygulamaya koymuştur.[6] Kurulan buyurgan yönetimle muhalefeti sindirme yöntemi uygulayan Örgüt, siyasal kümelerin sinerek silinmesine yol açmıştır. Örgüt *"dikensiz gül bahçesi"* olarak adlandırılan bu buyurganlık dönemini Mondoros Silah Bırakışması (30 Ekim 1918) tarihine kadar sürdürmüştür. Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) yenik çıkan İttihat ve Terakki Örgütü'ne karşı toplumda derin kızgınlık ortaya çıkınca örgüt yıkılmış ve liderleri Talat, Enver ve Cemal Paşalar yurtdışına kaçmıştır.

---

4 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, s. 237.

5 Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, İstanbul, Baha Matbaası, 1959, s. 40-45.

6 Tunaya, **a.g.e.**, s. 40-45.

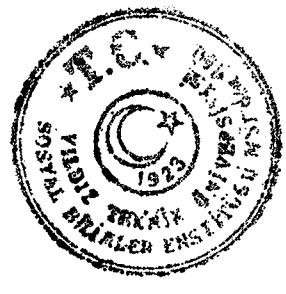

İngiltere'nin desteğiyle Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'nı yitirenler arasında yer alan Osmanlı Devleti'nin toprağı İzmir'e asker çıkarması (15 Mayıs 1919) sonucu, Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın (1919-1922) Mustafa Kemal önderliğinde başlamasına yol açmıştır. Mondoros Silah Bırakışması'ndan (30 Ekim 1918) sonra yerel kümeler Rumeli ve Anadolu'da *"Hakları Savunma"* (Müdafaa-i Hukuk) adı altında ulusal bağımsızlığı kurtarmak amacıyla savunma dernekleri oluşturdular.

Bu yerel savunma dernekleri Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlattığı girişimle bir dizi toplantının yapıldığı Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919), Erzurum (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongreleri (4-11 Eylül 1919) sonucu ulusal kurtuluşa giden yolda *"Ulusal And"*ı (misakı milli) kabul ederek, ülkenin savunmasını sağlayacak ulusal güçleri biraraya topluyordu. Hakları Savunma oluşumunun denetimi altında yapılan son Osmanlı Mebusan Seçimi 1919'un sonbaharında yapıldı ve Meclis 18 Mart 1920 tarihinde yaptığı son toplantısında *"Ulusal And"* kararlarını kabul etti. Ardından da anlaşma devletlerinin İstanbul'u işgalini (16 Mart 1920) kınayan bir karar alarak çalışmalarına son verdi. *"Ulusal And"*ın kabul edilmesi üzerine anlaşma devletleri bir kısım ulusçu milletvekili, gazeteci ve aydınları tutuklayıp Malta'ya sürdükten sonra 11 Nisan 1920'de de Padişah Mehmet Vahdettin son Osmanlı Meclis'ini kapatma kararı aldı. İstanbul'da ulusal bir Meclis'in çalışamayacağı anlaşılınca Meclis'in İstanbul'dan Ankara'ya aktarılması düşüncesi ortaya çıktı. 19 Mart 1920'de Anadolu ve Rumeli Haklarını Savunma Derneği Temsilciler Kurulu adına oniki maddelik bir bildiri yayınlayan Mustafa Kemal, *"olağanüstü yetkilerle donanacak"* bir Meclis'in Ankara'da toplanacağını, yeni seçimlerin yapılma gerekçesini de açıklayarak ilgili birimlere iletmiş ve Ankara'daki Meclis için *"olağanüstü yetkili bir Meclis"* terimini kullanmıştır.[7]

"Ulus egemenliğine dayanan" ilk *"Ulusal Meclis"* 23 Nisan 1920'de ulusun yeniden seçtiği temsilciler ile İstanbul'dan kaçabilen üyelerden oluşan yüzonbeş temsilcinin katılmasıyla açılmıştır. İlk Meclis güçler birliğinin uygulanacağı bir yapıyı benimsemiştir. 1 Mayıs 1920 tarihinde Mustafa Kemal'in başkanlığında kurulan ilk Hükümet ertesi gün güvenoyu alarak çalışmalarına başlarken, izlencesinde dış siyasette *"Ulusal And"*ı gerçekleştirmek, iç siyasette ise ulusal birliği, dayanışmayı ve düzenli bir Ordu kurmayı amaçladıklarını açıklanmıştır.

---

7 Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938, s. 304-306.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Yeni oluşturulan Büyük Millet Meclisi'nin çatısı altında çeşitli siyasal örgüt, parti ve kümelerin temsilcileri bir arada olmalarına karşın Meclis'in çoğunluğunda egemen olan görüş, *"Ulusal Savunma Örgütü"*nün anlayışıdır. Meclis'te sürekli birlik ve beraberlik istemleri üyeleri siyasal görüşlerinde ölçülü olmaya zorlamış, particilik yapılmaması, asıl amacın gerçekleşmesi için zorunlu görülmüştür.

Birinci Ulusal Meclis'te amaç birliği olmasına karşın, çeşitli kümeleşmeler ortaya çıkmıştır. Meclis yapısında seçkinlerin fazlalığı belirli bir düşünce farklılığını ortaya koymaktadır. Tutucu (muafazakar) olarak nitelendireceğimiz bir kesim Meclis'i Saltanat ve Hilafetin bir organı olarak görmekteyken, yenilikçi olarak adlandırılan küme ise, Meclis'i bir devrim organı olarak kabul etmektedir. *"Ulusal And"* konusundaki ortaklığın dışında bir düşünce birliği olmayan ilk Meclis'te Meclis'in yeni bir devlet kurmaya doğru gittiğini sezen bazı üyeler, gelecekte kurulacak yeni düzen için izlenceler hazırlamaya girişmişlerdir. 1920 Ağustos'unda egemenliğin kaynağını halka dayandırmayı amaçlayan ve *"Halkçı"* olarak adlandırılan yenilikçi küme, yirmiiki maddeden oluşan *"Halkçılık İzlencesi"* yasa tasarısını hazırladılar.[8]

"Halkçı Küme" siyasal izlencesini 5 Eylül 1920 tarihinde yayınladı ve bu izlence Mustafa Kemal tarafından Meclis'e duyuruldu. Yeni düzenin temelini oluşturacak olan bu izlence Meclis'e sunulduktan sonra Meclis içi kümeleşmeler daha da arttı. Bu gelişmeleri 21 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen *"Teşkilat-ı Esasiye"* ile İstanbul yönetimi ile olan bağlar yasal olarak kopartıldı ve yeniden biçimlenen Türk Devleti'nin kendi tüzel temellerinin atılması gerçekleştirildi.[9]

"Teşkilat-ı Esasiye" yasasının Meclis'te kabul edilmesi Meclis'te ulusal birliği bozmaya yönelik gelişmeleri hızlandırınca, Mustafa Kemal'i Meclis'te ilk günden beri izlediği kümeler üstü yansızlık siyasetine son verme gerektiği kanısına yöneltti. Bu amaçla Hakları Savunma Örgütleri'nin canlandırılması ve yeniden düzenlenmesi için bir karar aldı ve 21 Mart 1921'de bir genelge ile tüm yurda duyurdu. Bu arada 1 Kasım 1922'de 16 Mart 1920 tarihinden geçerli olmak üzere Saltanata son verildi. 6 Aralık 1922'de de *"Halk"* adıyla bir parti kurulacağını, ulusun gönenç ve mutluluğuna giden yolda bir siyasal partinin

---

8 İhsan Güneş, *"Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 8, Mart 1987, s. 436; Ahmet Yeşil, *"Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Yasallaşma Aşamaları"*, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 1, Ekim 1987, s. 137.

9 Yeşil, **a.g.e.**, s. 130-131.

T.C. 1923

kurulması gerekliliğini yurdun çeşitli yerlerinde yaptığı konuşmalarda duyuran Mustafa Kemal, ülkede bir devrim yapıldığını ve devrimin sürmekte olduğunu belirtti. Ardından Mustafa Kemal ulusal bütünlük için yeni bir güç oluşturulmasının yanısıra, Meclis'in yenilenmesinide istedi ve 1 Nisan 1923 tarihinde yeni seçim önerisi Meclis'ce kabul edildi. 8 Nisan 1923'de ise bir bildiri yayınlanarak Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Örgütleri'nin *"Halk Fırkası"*na katılacağı açıklandı. 10 Mayıs 1923'de Hakları Savunma Meclis Kümesi'ni kuran Mustafa Kemal ve destekçilerinin yoğun bir seçim çalışmasına girerek Temmuz ayı içinde yapılan seçimi ezici bir çoğunlukla kazanmaları sonucu, 7 Ağustos 1923 tarihinde Hakları Savunma Örgütü'nün (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) *"Halk Fırkası"*na dönüştürüldüğü açıklandı. 9 Eylül 1923'de ise parti tüzüğü onaylandı ve iki gün sonra da 11 Eylül 1923'de Mustafa Kemal hem partinin hem de Meclis'in başkanlığına getirildi.[10]

TBMM'nin ilk çalışma yıllarında ve sonraki yıllarda bu yenilikçi ve tutucu görüşler zaman zaman çatışarak yeni örgütlenmelere gitmişlerdir. İttihat ve Terakki çizgisinde (İttihatçılar değil) olan görüş, Birinci Meclis'ten başlayarak örgütlenmesini güçlendirmiş ve sonunda bu örgütlenme *"Halk Fırkası"* adı altında Cumhuriyet döneminin ilk siyasal oluşumu olarak ortaya çıkmıştır.

Mustafa Kemal liderliğindeki Halk Fırkası yönetimi döneminde önce 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edildi ve ardından 3 Mart 1924'de ise *"Üç Devrim Yasası"* olarak adlandırılan Halifeliğin kaldırılması, din işlerinin Dinayet İşleri Başkanlığı'nın denetimine bırakılmasıyla eğitim birliğinin sağlanması için bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Bu düzeltimler 20 Nisan 1924 tarihinde TBMM'nce kabul edilen yeni Anayasa ile de yeni yönetimin dayandığı temel ilkeleri sağlamlaştırıyordu.

Mustafa Kemal önderliğinde yapılan bu yeniliklerin geleneksel yapı taraftarı olan tutucu küme üzerinde yarattığı hoşnutsuzluk özellikle Mustafa Kemal'in 10 Mayıs 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Kümesi'ni oluşturmasıyla gitgide artmış, izlencede Padişah ve Hilafetle ilgili hiç bir kayıtın olmaması ve ülkenin yönetiminde cumhuriyete doğru gidildiğinin sezilmesi sonucu kaygıları artan küme, Meclis'te İkinci Hakları Savunma Kümesi'nin doğmasına yol açmış, iktidar ve muhalefet çekişmesi gündeme gelmiştir. İktidarda olan ilerici küme ülkeyi çağdaş bir düzene doğru sürüklerken muhalefette olan tutucu küme bu gidişi durdurmak yönünde savaşım vermeyle uğraşmıştır.[11]

---

[10] İhsan Güneş, *"Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 8, Mart 1987, s. 436-438.

T.C. ... 1923 ...

Bu iki görüş arasındaki çatışma değişik partiler altında örgütlenerek yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne de yansıyarak cumhuriyet tarihimizde de çekişmesini sürdürmüş ve bu çizgi 1961-1965 döneminde de sürdürülmüştür.

Tek partili cumhuriyet döneminde Hürriyet ve İtilaf çizgisinin uzantısı olan görüşler (çizgi), Mustafa Kemal ve arkadaşlarının giriştiği düzeltimlerden hoşnut olmayan bir kısım karşıt Meclis üyesi bireysel özgürlükleri korumak amacı güden, merkezdışı yönetimi, dinsel inançlara saygıyı, iki Meclisli Parlamenter sistemin yanında güçler ayrılığını savunan ve liberal ekonomiden yana olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası[12] (17 Kasım 1924) ve 1930 yılında ise Cumhuriyet Halk Fırkası'na göre daha liberal bir sistemi savunan Serbest Cumhuriyet Fırkası[13] (12 Ağustos 1930) adları altında örgütlenerek güçlü bir muhalefet olarak ortaya çıkmıştır. İktidardaki CHF, Türk Devrimi'nde ortaya çıkan bu demokratik gelişmeleri bir süre izlemiş ve ardından rejimin tamamen yerleşmeden tehlikeye düştüğünü gördüğünde ise, bu oluşumları ortadan kaldırma yolunu izlemiştir.

Bağımsızlık Savaşı'nın lideri olan Mustafa Kemal ülkesinin ulusçu, çağdaş ve ulusal egemenliğe dayanan bir ulusal devlet olmasını amaçlarken Türk toplumunu günün gereksinimlerine uygun olarak yenileştirmek düşüncesiyle 1922 ve 1930 yılları arasında bazı alanlarda bir dizi yenileşme de ivedilikle yerine getirildi. Girişilen bu eylem bir bakımada geleneksel yapıyı parçalamak amacı da gütmekte olduğundan, toplumda tepkiye ve huzursuzluğa da yol açmaktaydı. CHF'nın tek parti yönetiminde geçen bu dönemde tek partinin denetimsiz yönetimi sorunlara neden olduğundan ve gerçekleştirilen yeniliklerin büyük çoğunluğuda tamamlandığından iktidarı denetleyecek bir siyasal oluşumu gündeme getiren de Mustafa Kemal oldu.[14]

Gerçekte çok partili çağdaş batılı bir toplumun siyasal altyapısının atıldığı bu dönemden sonra Mustafa Kemal, Fethi (Okyar) Bey'e CHF karşısında bir siyasal oluşuma gerek olduğunu ve böyle bir oluşumu da Fethi Bey'den beklediğini belirtti. Böylece Mustafa Kemal'in istemi doğrultusunda 12 Ağustos 1930 günü ekonomik alanda liberal eğilimli Serbest Cumhuriyet Fırkası, Fethi Bey'in liderliğinde Cumhuriyet tarihimizin ikinci çok partili

---

11 Güneş, **a.g.e.**, s. 438.

12 Erık Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1987, s. 248; Stefanos Yerasimos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980, s. 677; Karpat, **a.g.e.**, s. 45.

13 Karpat, **a.g.e.**, s. 62.

14 Walter F. Weiker, *"Serbest Fırka-Başarı veya Başarısızlık"*, **Forum**, 15 Mart 1961, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 167, s. 9-10; Karpat, **a.g.e.**, s. 60-62.

T.C. ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

denemesi olarak ortaya çıktı.[15]

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla varolan rejime karşı bütün güçler bu partide toplanmaya başladı. Tutucu kesimin yoğun desteğiyle güçlenen bu muhalefet partisi Mustafa Kemal'in yansız tutumunu bırakıp CHF yanında yer almasıyla Mustafa Kemal'e karşı gelmek istemeyen SCF yöneticileri partiyi kuruluşundan doksanyedi gün sonra 17 Aralık 1930 tarihinde kapatma yoluna gittiler.

Bu deneme de gösterdi ki, siyasal düzeltimler ne kadar başarılı olursa olsun toplumsal ve ekonomik düzeltimlerle tamamlanamadan Türk Devrimi sonuçlandırılmış olamayacaktı. Artık hedef Türkiye'de en kısa zamanda ekonomik ve toplumsal kalkınmayı sağlayarak yapılan devrimi sağlam temellere oturtma yönünde olmak zorundaydı.[16]

1930 ve çok partili döneme geçilen 1946 yılları arası Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti döneminin egemenliğinde geçmesine karşın, 'Hürriyet ve İtilaf' çizgisinin yansımaları olan görüşün temsilcileri CHP içinde de yer alarak bu parti içinde kendi görüşleri doğrultusundaki mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Uluslararası konjonktürdeki değişmelerin ülkeye dış baskı olarak yansıması, CHP içindeki karşıtların (muhalifler) yarattığı olumsuzluklar ve demokrasinin tam olarak uygulanma isteğinin biraraya gelmesi sonucu CHP lideri İsmet İnönü, çok partili sisteme geçilmesinin ülke yararına sonuç vereceğini 1 Kasım 1945'deki Meclis'i açış söylevinde açıklayınca, yeni bir parti kurma konusundaki çalışmalar hızlanmış ve CHP içindeki karşıtlar partilerinden ayrılarak Celal Bayar başkanlığında 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurarak ülkede demokrasinin gerçekleşmesine katkıda bulunacaklarını söylemişlerdir. Böylece çok partili siyasal yaşam dönemi yeniden işlerlik kazanarak Mustafa Kemal'in bu yöndeki istemi de geç de olsa gerçekleşmiştir.

DP kurulduktan sonra güçlü bir muhalafet örneği göstermiş ve demokrasinin yılmaz savunucusu olarak ülkede bir dizi demokratik yasaların çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. İktidara kaldığı yılların ilk döneminde toplumsal tabanının istemlerini yerine getiren DP, ikinci dönemde farklı toplumsal tabanların istemlerine göz yummuştur. Kendisine karşı olan kesimlerin artan baskıları karşısında kurulduğu ilk yıllarda demokrasi savunucusu olan DP, 1950'li yılların ikinci yarısından başlayarak kendisine karşı olan karşıt (muhalif) kesimlere antidemokratik baskılara yönelince, DP'ye karşı gösterilen muhalefet gittikçe artmış, ülkede iç barışı bozacak eğilim ve

---

15 Weiker, **a.g.e.**, s. 10; Karpat, **a.g.e.**, s. 61-62

16 Karpat, **a.g.e.**, s. 62-64; Weiker, **a.g.m.**, s. 10.

uygulamalar çoğalınca; Türk Silahlı Kuvvetleri demokratik rejimin savunucusu olarak ortaya çıkmış ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'ni gerçekleştirmiştir.

İttihat ve Terakki çizgisinin Meclisteki temsilcisi olan DP, Askeri rejimin uygulayıcıları tarafından kapatılmış ve demokratik rejimin yeniden yapılandırılması için, yeni bir Anayasa hazırlanacağını belirterek demokratik rejimin yeniden işlerlik kazanacağı konusunda güvence vermiştir.

Özellikle 1950'li yılların ikinci yarısında ülkede adeta bir kardeş kavgasına yol açan antidemokratik uygulamaların kaldırılması ve Meclis'i denetleyecek yeni bir kurum olan Anayasa Mahkemesi'nin ve Senato'nun oluşturulmasından sonra, çoğunluğun baskısını önleyecek düzenlemelerle birlikte 1961 yılında yeni bir Anayasa kabul edilerek ülkede yeni siyasal oluşumlara ve özgür seçimlere Ordu tarafından izin verildi.

Siyasal alanda her iki kanatın temsilcilerinin en önemli kaygıları, bir an önce yeni seçimlerin yapılarak demokratik rejime yeniden işlerlik kazandırılması ve Ordu'nun bir an önce asıl görevine dönmesiydi. Anayasa'nın kabulünden sonra DP'nin oylarını hedef alarak kurulan Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi; DP'nin yerini doldurmak için propaganda çalışmalarında DP'nin gerçek kalıtcısı olduklarını kanıtlama yarışına girişmişlerdi. Bu ortam içinde seçime gidilerek demokrasiye yeniden işlerlik kazandırıldı.

15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimler sonucu, ülkede hiçbir parti tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamayınca Cumhuriyet tarihimizin ilk koalisyon uygulamasının gerçekleşmesine yol açtı.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Parlamenter ve demokratik gelişmesinde önemli bir aşama olan 1961 Anayasası ve onun sonuçlarının ortaya çıkardığı koalisyon döneminin yeni kurumlarını ve oluşumlarını belli ölçüde ortaya koymaya çalışacağız.

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez ortaya çıkan koalisyon hükümetleri dönemleri bölüm bölüm ele alınıp seçilmiş bir sınır içinde irdelenerek, demokratik yaşam deneyimimize olan katkıları ve toplumsal kalkınmamızda ki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1961-1965 yılları arasında gerçekleştirilen dört ayrı koalisyon ortaklığı bulunan bu dönemin siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişmeleriyle yeni Anayasa'nın getirdiği yeni düzenlemeler içeren yasaların çıkarılması ve iç barışla birlikte toplumsal kalkınmanın amaçlandığı sancılı bir demokrasiye geçiş döneminin incelenmesi bu çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır.

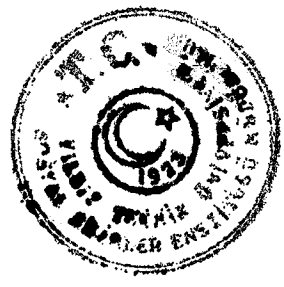

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME UĞRAŞILARI

A. TÜRKİYE'DE PARLAMENTER SİSTEMİN KURULMASI VE ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ

1. BİRİNCİ VE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMLERİ

23 Aralık 1876 Anayasası'yla egemenlikte ilk kez yasama alanında halkın temsilcilerinin de katıldığı, yürütmenin aldığı kararların sınırlanması, Tanzimat ve Islahat Fermanları'nda birer ilke kararı olarak belirtilmiş olan insan haklarının yasal bir nitelik kazanması, iki Meclis'li (Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi) hafif bir kuvvetler ayrımı, parlamenterizm ve yürütmenin uygulama alanında denetlenmesi gibi yenilikler bu Anayasa ile getirilmiştir. Her ne kadar Birinci Meşrutiyet Dönemi halk egemenliğini kapsamasa da bu yolda atılmış ilk adım olarak önem taşımaktadır. Onbir ay gibi çok kısa süren bu dönemden sonra İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'e kadar süren dönemde ilk Anayasa Padişah İkinci Abdülhamit tarafından askıya alınmıştır.[17]

Aydın kümeler ve özellikle rejim karşıtı asker ve sivillerin oluşturduğu İttihat ve Terakki Örgütü padişahın bu hareketi karşısında yılmayarak mücadelelerini her alanda sürdürerek İkinci Abdülhamit'i bir dizi düzeltimlere zorladılar ve 23 Temmuz 1908'de yeniden düzenlenen Anayasayı bir eylemle yürürlüğe koyarak padişahın Anayasa ve Anayasa organlarına bağlı kılındığı,

---

17 Bahri Savcı, *" Osmanlı Türk Reformlarının (İslahat Hareketlerinin) Bir Batı Demokrasisi Doğurma Çabaları"*, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, Mart 1966, s. 118-120.

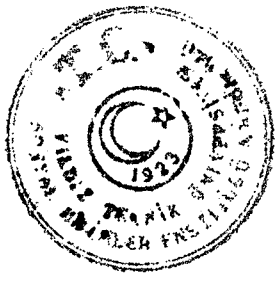

ilk Anayasaya oranla daha gelişmiş bir Anayasa'yla parlamenterizme işlerlik kazandırılmıştır.[18]

1908'de yeniden yürürlüğe konan Anayasa'da eskisine oranla daha demokratik değişikliklere gidilmişse[19] de devletin teokratik yapısının olduğu gibi korunması ve halkın etkin olarak katılımının gerçekleşememesi nedeniyle halkın egemenliği ilkesi, ancak 23 Nisan 1920 kurulan TBMM ve onun hazırladığı 1921 Anayasası ile gündeme gelmiştir. Böylece de, Türk siyasal yaşamında yeni bir dönem başlamış ve o da çeşitli aşamalar göstermiştir.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ

a. Tek Parti Dönemi (1920-1946)

Ulusal egemenliğin ilk kez vurgulandığı ve ulus-devlet temelli tek bir Meclis'le güçler birliği ilkesinin uygulanması, TBMM'ce 20 Ocak 1921'de kabul edilen Anayasa ile gerçekleşti.[20] Ulusal egemenliğe dayanan bu Meclis'te "İcra Vekilleri Heyeti" olarak adlandırılan bir organla; yasama, yürütme ve yargı tek elden yürütüldü. Bu Anayasayı güçler birliği ilkesinin biraz daha yumuşatılmış biçimiyle 1921'in Meclis Hükümeti sisteminden parlamenter sisteme geçişi sağlayan 20 Nisan 1924 tarihli Anayasa izlemiştir. Yasama ve yargı yetkisini kendi kullanan Meclis, yürütme yetkisini ise seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun atayacağı Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. "Dinsel hükümlerin" kaldırıldığı 1928 ve Türkiye Devleti'nin cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, devrimci ve laik niteliklerinin eklendiği 1937'de yapılan bazı temel değişikliklerle, 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne kadar 1924 Anayasası yürürlükte kalmıştır.[21]

Türkiye'de geçmişi çok parlak olmasa da daha Birinci Meşrutiyet Dönemi'nden başlayarak bugünlere ulaşan bir parlamenter yaşam deneyimi vardır. Parlamenter demokrasimizin gelişme sürecini dünyadaki örnekleriyle

---

18 Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978, s. 419-423.

19 Savcı, **a.g.m.**, s. 121.

20 Taha Parla, **Türkiye'de Anayasalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 9.

21 Parla, **a.g.e.**, s. 9-17.

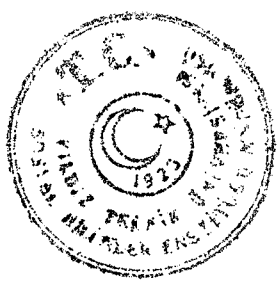

kıyasaldığımızda oldukça kısadır. Çok kısa olan bu süreçte bile yaşanan deneyimler parlamanter demokrasimizin yerine oturmasını sağlayacak katkılar taşımaktadır diyebiliriz.

b. Çok Partili Döneme Geçiş (1946 ve Sonrası)

Özellikle ilk gerçek uygulaması İkinci Meşrutiyet (1908-1922) döneminde yapılan seçimlerde ortaya çıkan çok partili rejim denemesi 1908 ve 1910 yılları arası özgürlük ortamı bulmuş olmasına karşın, azınlıkların bağımsızlık emellerinin ağır basması ve ülkenin yaşadığı olağanüstü güç koşulların yanında İttihat ve Terakki Örgütü'nün ulusal bir siyaset uygulama isteği nedeniyle bu özgürlük ortamı uzun sürmemiştir. Yukarıda belirtilen nedenleri öne sürerek iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Örgütü, 1913 yılından başlayarak 1918 yılının sonlarına kadar tek parti buyurgan yönetimini uygulayarak bu sistemin yeşermesini ulusal çıkarlar açısından engellemiştir.[22] "Giriş" bölümünde değindiğimiz, cumhuriyetin ilk on yılında yaşanan iki başarısız denemeden (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1925 ve Serbest Cumhuriyet Fırkası 1930) sonra, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonunda çok partili sisteme geçme girişimi sonucu -konjonktürün de elverişli olması nedeniyle- Türkiye'de çoğulcu parlamenter sistem işlerlik kazanmıştır. Bunda ise, o tarihlerdeki Türkiye'nin dış siyasal durumu ile dünyada ortaya çıkan gelişmelerin de etkisi olmuştur.

1. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal Durum

Dünyayı sarsan iki büyük paylaşım savaşı sonrası dünyada barışın kurulması ortaya çıkan yeni güçler dengesi ve bloklaşmalar nedeniyle yerini *"Soğuk Savaş"* dönemine bırakmıştır. Almanların uluslararası pazardan pay istemesi sonucu bozulan Avrupa'daki güçler dengesi İkinci Dünya Savaşı

---

22 Karpat, **a.g.e.**, s. 32.

sonucu yeniden kurulamamış, üstelik Avrupa'nın doğusu tümüyle Sovyetler Birliği'nin eline geçerken Almanlara karşı savaşan devletler ise bitkin duruma düşmüştü. Bu savaştan en karlı çıkan ülke olan Sovyetler Birliği, Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ve Uzakdoğu'daki bir kısım ülkeleri denetimi altına aldıktan sonra yayılma alanı olarak güneyine yöneldi. Türkiye, Yunanistan, İran ve Uzakdoğu'da Çin üzerinde baskıya yönelirken isteklerde bulunmaya başladı ve isteklerini Yalta, Potsdam, Moskova, Londra ve Paris Barış Görüşmeleri sırasında da gündeme getirince, oldukça yıpranmış bulunan Avrupalı güçler Sovyetlerin bu yayılmacı tutumu karşısında ABD'den yardım isteminde bulundular. İngiltere'nin 1947 yılı Şubat ayında Dünya liderliğini ABD devretmesi sonucu Sovyetlerin yayılmasını engelleme görevini ABD üstlendi. 1948'de Batı Avrupa Birliği ve ardındanda 1949'da NATO (Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü) ABD ve Batı Avrupalı ülkeler tarafından kurularak Sovyetlerin Doğu Avrupa ülkeleri ve Uzak Doğu ülkeleriyle 1947 yılında kurduğu "Demir Perde" olarak adlandırılan Doğu Bloku'na karşı bir denge ögesi sağlandı.[23]

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı süresince İsmet İnönü'nün liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti, savaşan her iki kanattan da kendisine yönelen uluslararası siyasal baskılara karşı direnerek 1945 yılına kadar tarafsızlık/yansızlık siyasetini sürdürdü. 1945'de savaş sona erince Birleşmiş Milletler Örgütü'ne bir an önce girebilmek için de yenik Almanya'ya savaş ilan etti.[24] Bu hareketin amacı Sovyetler'e karşı, Batı sisteminden yana olduğunu göstermek ve savaş sonrası ABD'nin yapacağı yardımlardan pay almaya yönelikti.[25]

Savaştan yengi ile ayrılan ve oldukça güçlenen Sovyetler'in Türkiye'ye yönelik emelleri nedeniyle, Türkiye'de savunmanın Batılı sistemle bütünleştirilmesi düşüncesi ön plandaydı. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'nin Batıdan siyasal-ekonomik dışlanmışlığı ve Sovyetler'in

---

23 Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 657-669.

24 Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 32.

25 Yusuf Sarınay, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 42-69.

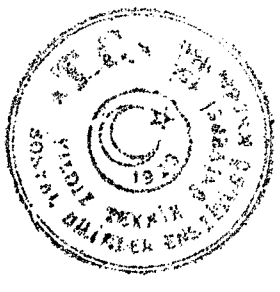

Türkiye'den toprak ve üst isteminde bulunması; Türkiye'yi ivedilikle Batılıların kurduğu Birleşmiş Milletler Örgütü'ne katılmaya zorluyordu.[26]

Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile 17 Aralık 1925'te yapmış olduğu Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması'na 19 Mart 1945 tarihinde tek taraflı olarak son vermesinin ardından, Postdam Görüşmeleri'nde (17 Temmuz - 2 Ağustos 1945) Türkiye'ye yönelik istemlerini bir kez daha yineledi. Sovyetler Birliği'nin Kars ve Ardahan'ın Sovyetler'e bırakılması ve Boğazlar'dan üst istemleri Türkiye tarafından kabul edilmedi.[27]

Giderek artan Sovyet baskısı Türkiye'yi önderliklerini Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin yaptığı Batılı sisteme yöneltti. 1946 yılında Türkiye, ABD'nden parasal yardım isteminde bulundu ve bu istemi gerçekleşti. Bu yardımın hemen ardından Türkiye Batı sistemine katılma istemini yineledi.[28]

1945 yılında uluslararası siyasette önemli güçlüklerle karşılaşan CHP, aynı güçlükleri kendi içinde de yaşıyordu. Hükümet'in uyguladığı izlenceyi beğenmeyen ve bu konuda yurt içinden gelen hoşnutsuzlukları dile getiren Celal Bayar, Adnan Menderes ve arkadaşları 1945 yılının bütçe görüşmeleri sırasında parti içi muhalefeti arttırdılar. CHP'deki parti içi muhalefetin istemleri arasında çok partili yaşama geçiş, daha çok siyasal özgürlük ve ekonomide devlet karışımına son verilmesi gibi liberal demokrasilerin temel ilkeleri de yer alıyordu.[29]

2. Türkiye'de Çok Partili Döneme Geçişin Nedenleri ve Gelişmeler

Türkiye'de çok partili demokrasiye geçişe neden olan etkenler iç ve dış nedenleri içeren dört ana öğeye dayanmaktadır;

Birinci neden; tek parti içinde karşıt güçleri barındırmanın olanaksızlığı, ikinci neden; yeni kuşak CHP'lilerin Atatürkçülüğün iki temel amacından biri

---

26 Mehmet Gönlübol & Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Dış İşleri Bakanlığı Matbaası, 1968, s. 174-175.

27 Mehmet Gönlübol, Cem Sar & Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987, s. 185.

28 Mehmet Gönlübol & Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, 1968, s. 174-175.

29 Yeşil, **a.g.e.**, s. 42; Karpat, **a.g.e.**, s.129-130.

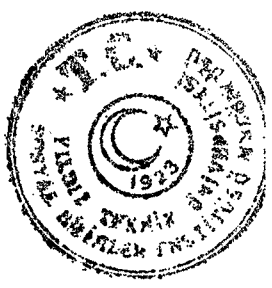

olan çok partili sisteme geçişin çağdaşlaşmanın tamamlanması için zorunluluk olduğunu vurgulamaları, üçüncü neden; çok partili demokrasiye geçerek yeni imzaladığı Birleşmiş Milletler Anayasası ile birlikte saygınlık kazanmak ve Sovyet istemlerine karşı kendini güvencede hissetmekti, dördüncü neden ise; İsmet İnönü'nün parti içindeki hoşnutsuzluğu gidermek için yeni bir siyasal oluşuma izin verişidir.[30]

Batılı sistemin de Türkiye'den istemde bulunduğu çok partili siyasal yaşam ilk meyvesini önce 18 Temmuz 1945'de Nuri Demirağ ve arkadaşları tarafından özgün bir izlencesi bulunmayan Milli Kalkınma Partisi'nin[31] kurulmasıyla verdi ve ardından İsmet İnönü'nün yeni siyasal oluşumlara olumlu baktığını 1 Kasım 1945'deki Meclis'i açış konuşmasında açıklamasıyla, CHP içindeki partinin uyguladığı siyasete karşıt olan liberal kanat, partilerinden ayrılarak 7 Ocak 1946'da Ankara'da Demokrat Parti adıyla resmen yeni bir parti kurdu. Yeni kurulan bu partinin izlencesinde temel amacın demokrasi olduğu, ekonomik alanda kamu ve özel kesimin birarada yaşayacakları karma ekonomik sistem yani liberal devletçilik uygulanacaktı. Kurulan bu partinin toplumsal tabanı büyük toprak sahipleri, ticaretle uğraşan kümenin çoğunlukta olduğu yerli kentsoylu sınıfından oluşmaktaydı.[32]

Türkiye 24 Şubat 1945'de Birleşmiş Milletler bildirisini imzalayarak ülkenin siyasal ve ekonomik çıkarlarının Batıda olduğuna karar vermiş ve çıkarlarını gerçekleştirmek için de Batıya yönelerek Batı yanlısı bir siyaset izlemeye başlamıştır. Üstelik çok partili sistemi benimseyerek dünya ulusları arasında saygınlığını da arttırmıştır.

---

30 R. R. Koopmans, **The Limits of Modernization: Turkey**, Amsterdam, University of Amsterdam, 1978, s.143-144; Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, (Cilt: 1), İstanbul, Remzi Kitabevi, 1985, s. 158.

31 Karpat, **a.g.e.**, s.132-133.

32 Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1982, s. 41.

3. 1946 Yılı Yerel ve Genel Seçimleri

Demokratikleşme yönünde atılan bu adımlardan sonra çok partili dönemin ilk seçimi, 26 Mayıs 1946'da yapılan yerel yönetim seçimleridir. Yeni kurulan Demokrat Parti bu seçimlerin, demokratik değişikliklerin yerine getirilmediği ve seçimin parti örgütünün tamamlanmasını önlemeye yönelik olarak erkene alındığı için demokratik olmadığını ileri sürdü ve seçime katılmadı. Fakat seçim sonuçları DP'nin gücü hakkında bir kanı oluşturdu. DP'li seçmenlerin büyük çoğunluğu ya seçimlere katılmadı ya da CHP karşıtı adayları destekledi. Katılma oranının oldukça düşük olduğu bu seçim sonuçlarına göre yeni kurulan DP, ülke içinde büyük oranda taraftar toplamıştı.[33]

CHP Hükümeti yerel seçimlerin hemen ardından bir dizi demokratik istemlere yanıt veren uygulamalara girişti. Özgürlükleri sınırlayan kararlar büyük ölçüde ortadan kaldırılırken dernek kurma konusunda da geniş haklar tanındı. Bu eylemlerin ardından 21 Temmuz 1946'da Türkiye'de genel seçimlere gidildi.[34]

Seçim öncesinde, DP altmışüç il, üçyüz ilçe ve çok sayıda köyde örgütünü kurmuş; bunun yanısırada Bağımsızlık Savaşı önderlerinden biri olan, halkın saygı ve sevgisini kazanmış Maraşal Fevzi Çakmak'ı bağımsız aday göstererek siyasal destek bulmuştu.[35]

Seçim çalışmaları sırasında halkın eylemsel olarak seçim tartışmalarına katılarak yeni kurulan DP'yi çoşku ile desteklemesi adaylarla halk arasındaki ilişkilerde ilk kez görülen bir değişikliğe neden oldu. Tek parti döneminde seçim bölgelerine hemen hemen hiç uğramayan adaylar; nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı gerçeğinden yola çıkarak, oyun kaynağı olan köylere kadar gidip neler yapacaklarını anlatırlarken, halkında istemlerine kulak veriyorlardı.[36]

---

33 Karpat, **a.g.e.**, s. 139.

34 Kongar, **a.g.e.**, s. 160.

35 Gologlu, **a.g.e.**, s. 61-63; Karpat, **a.g.e.**, s. 141.

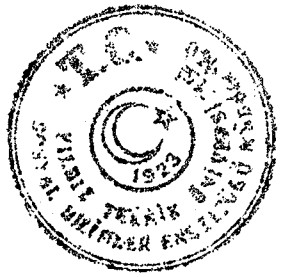

1946 Genel Seçimleri bu hava içinde büyük bir çoşku ile gerçekleşti. Halkın yüzde seksenbeşinin oy kullandığı bu seçimlerin sonuçlarına göre kentlerde DP, kırsal kesimde ise CHP üstünlük sağlamıştı. Komuoyunda beklendiği gibi seçimi 456 milletvekilliğinden 395'ini alan CHP kazandı. DP ilk kez katıldığı bu seçimlerden ancak 54 üyelik kazanabildi. Seçimden sonra DP, seçimlerde düzenbazlık yapıldığını ileri sürerek seçim sonuçlarının halkın istencini yansıtmadığını ileri sürdü.[37]

Karpat, 1946 seçimlerini değerlendirirken muhalefetin iç yapısı ve savunduğu görüşlere dikkati çekerek DP'nin anlayışı, görüşleri ve izlencesi açıkça bilinmediği halde partinin ülkedeki başlıca karşıt kümeleri aralarındaki bütün, çıkar ve düşünce ayrılıklarına karşın kendisine çektiğini, köyü, işçi, aydın ve toprak ağalarının partide birleşerek ona toplumsal bir devinim özelliğini kazandırdığını belirtmiştir.[38]

Seçim sonrası dönemde hakkı yendiği savında olan muhalefet iktidara yönelik eleştiri dozunu da git gide arttırdı. Çıkan hoşnutsuzluklar ve olaylar nedeniyle sıkıyönetim tarafından sendikaların tümüne yakını ve altı gazete ve dergi kapatıldı.

7 Ocak 1947 günü DP ilk kurultayını toplayarak "Özgürlük Andı-Hürriyet Misakı" adı verilen önemli bir karar aldı. Bu andla DP, anayasayla bağdaşmayan yasaların değiştirilmesi, mahkemeler tarafından uygulanacak bir seçim yasasının kabul edilmesi ve Cumhurbaşkanlığı'nın parti başkanlığından ayrılması... gibi bir dizi demokratik istemlerde bulunuyordu. Öte yandan eğer bu istemler iktidar tarafından kabul edilmezse, DP'li Meclis üyelerinin Meclis'ten çekileceği tehdidi de istemlerinde belirtiliyordu.[39]

DP ve CHP arasındaki çekişme, İsmet İnönü'nün tarafsız olarak araya girmesiyle 12 Temmuz 1947 Bildirisi ile son buldu.[40] Ardından 1948 yılında ise demokratik olmayan yasalar değiştirilerek DP'nin temel istemleri yerine

---

36 Yeşil, **a.g.e.**, s. 70-71; Karpat, **a.g.e.**, s.142-143.

37 Goloğlu, **a.g.e.**, s. 65-66; Karpat, **a.g.e.**, s. 142-144.

38 Karpat, **a.g.e.**, s. 145.

39 Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1982, s. 155-156; Karpat, **a.g.e.**, s. 159; Yeşil, **a.g.e.**, s. 85-90.

40 Goloğlu, **a.g.e.**, s. 170.

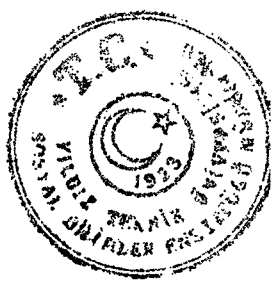

getirildi.[41]

B. 14 MAYIS 1950 GENEL SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ: ÖZELLİKLERİ, İKTİDAR MUHALEFET ÇEKİŞMELERİ VE SONUÇLARI

1. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra muhalefetin yoğun demokratik istemleriyle karşılaşan iktidardaki CHP'nin bu istemlere olumlu yaklaşarak gerekli demokratik düzenlemeleri yerine getirmesiyle, 14 Mayıs 1950 Seçimleri huzur ve güven içinde yapıldı. Seçmenlerin yaklaşık yüzde seksensekizinin oy kullandığı bu seçimde DP oy oranında büyük bir patlama gerçekleştirerek 4.242.381 oy (% 53.59), iktidar partisi CHP ise 3.165.096 oy (% 39.98) aldı. Çoğunluk sisteminin uygulandığı bu seçimde 487 milletvekilliğinden 408'ini DP, 69'unu ise CHP aldı.[42] Hükümetin devri olağan ve sessiz bir biçimde yapıldı. Böylece iktidar halkın istemi doğrultusunda el değiştirmiş ve demokrasinin yeni ufukları Türkiye için açılmıştı.

DP, 21 Temmuz 1946 Seçimleri'nden başlayarak örgütlenmesini giderek tüm yurda yaymıştı. Tek parti yönetiminin olumsuz etkileri nedeniyle oldukça yıpranmış olan iktidar partisi CHP'nin, kendisine karşı yürütülen karşı propagandanın yanısıra DP'nin geniş yığınların istemlerine açık bir söylemle katıldığı tam bir yarışmacı ortamda yapılan 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucu, siyasal iktidar Cumhuriyet tarihinde ilk kez halkın katıldığı, yasal ve dürüst (seçimle) bir yöntemle el değiştirdi.[43]

Demokratik, çoğulcu bir sistemde siyasal iktidarın yapılan dürüst ve yasal seçimlerle el değiştirmesi Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasal demokrasi alanındaki temel istemi de (tam demokrasiye geçiş) gerçekleştirmiş ve bu alanda sağlanan başarının toplum kalkınmasında da (sosyo-ekonomik gelişme) yerine getirilmesinin yolu açılmış oldu.

---

41 Yeşil, **a.g.e.**, s. 94-100 ve 112-113; Karpat, **a.g.e.**, s. 166-175 ve 193-194.

42 Yeşil, **a.g.e.**, s. 135.

43 Yeşil, **a.g.e.**, s. 135.

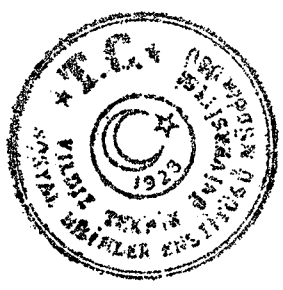

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE İÇ VE DIŞ SİYASAL GELİŞMELER

Seçim yoluyla iktidarın el değiştirmesi içte ve dışta olumlu karşılandı. Bu gelişme ülkede siyasal bir kararlılık ve güven duygusunun oluşmasına yol açtı.[44] İktidara geldiği ilk günden başlayarak kendi toplumsal tabanının istemlerini yerine getiren veya en azından bu konuda uğraşı veren DP, izlencesinde olduğu gibi iktidarı süresince ekonomik alanda liberal siyaset uyguladı.

DP'nin amacı kısa sürede ABD ile yakın ilişkiye girerek, Batı dünyası ile ekonomik ve siyasal bütünleşmeyi sağlamaya yönelikti. Çünkü, DP'de Batı sistemi ile bütünleşmenin ülkenin tüm sorunlarını çözeceği inancı oldukça yaygındı. Batılı sisteme katılmak için bir dizi uygulamalar yerine getirildi. (Kore'ye asker gönderilmesi [25 Temmuz 1950], NATO'ya girilmesi [18 Şubat 1950], Bağdat Paktı-CENTO [24 Şubat 1955] gibi) Ulusal güvenlik kaygısının dışında, Hükümet'in Batı'ya yönelmesinin en önemli nedeni ekonomik kalkınmayı dış borçlar ve dış yardımla sağlamayı düşünmesindendi. Bu düşünce DP'lilerde Batı ile ne kadar sıkı bütünleşilirse, alacakları dış ekonomik yardımın da o oranda artacağı yönündeydi.[45]

DP döneminde DP yönetimi Atatürk tarafından Türk toplumuna kazandırılan bazı yenilikleri ortadan kaldırma yolunu seçti. Din de büyük bir hoşgörünün ardından din sömürüsüne yönelindi. Laiklik ilkesine karşıt uygulamalarda bulunuldu.[46] Anayasa'nın dilinde, dilde öz Türkçecilik akımına karşıt olarak eski uygulamaya yeniden yönelindi. Partizanlık DP'liler tarafından hemen hemen her yerde kendi çıkarları için kullanıldı.[47] DP'ye oy vermeyen

---

44 Karpat, **a.g.e.**, s. 352-353.

45 Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1979, s. 74; Mete Tunçay, *"Siyasi Tarih 1950-1960"*, Sina Akşin (Der), **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Cilt: 4), İstanbul, Cem Yayınevi, 1989, s.179-181; Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989, s.105 ve 109; Haldun Gülalp, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Ankara, Yurt Yayınları, 1983, s. 46; Kongar, **a.g.e.**, s. 163-164; Uçarol, **a.g.e.**, s. 727-736.

46 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türkiye'de Üç Devir**, (Cilt: 1), İstanbul, Sinan Yayınları, 1974, s. 150; Karpat, **a.g.e.**, s. 244-245.

47 Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 153-154.

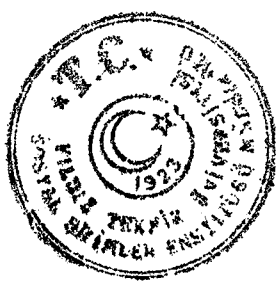

bucaklar köye dönüştürüldü,[48] oy veren köyler ise bucak yapıldı. Kırşehir ili 1954 Seçimleri'nde DP'ye oy vermedi diye ilçe yapılarak cezalandırıldı.[49] Seçim yasası kendilerine karşıt partilerin haklarını kısıtlayıcı bir biçimde değiştirildi. Radyo siyasi partilere kapatılırken, DP'nin yayın organı gibi kullanıldı.[50] Demokratik olmayan uygulamalar nedeniyle hoşnutsuz olan bürokrasi ve üniversitelerin üzerine gidilerek hem devlet memurlarının iş güvenceleri hem de üniversiteler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak özerklikleri ortadan kaldırıldı.[51] Kendisine yönelik gitgide artan eleştiriler nedeniyle de basın üzerinde yoğun baskı kurdu. Uygulamada ya yayın organlarını kapatma yoluna gitti, ya da yazarları tutukluyarak etkisiz kılma yoluna seçti.[52]

CHP, aydınlar, üniversiteler, bürokrasi ve basının uyarıları halka dayanmadıkları gerekçesiyle DP'liler tarafından önemsenmedi. Daha sonraları yoğunlaşan uyarılar karşısında izlediği yol aynı CHP döneminde olduğu gibi karşıt kümelerin baskı ile susturulmasına dönüştü. DP'nin bu yaklaşımı ülkede büyük çoğunluğun iktidara karşı güvensizlik duymasına yol açtı. Üstelik 1954 Seçimlerinden başlayarak 1957'ye gelindiğinde uygulanan ekonomik siyasette başarısızlığa uğrayınca, ortaya çıkan değer ve istem enflasyonu bu olumsuzlukların üzerine yeni olumsuzluklar ekledi.[53]

Ekonomik yaşamda DP'nin başarısızlığı sonucu varsıl aracılar, tecim sınıfı ve kapkaççı üreticiler bu ortamdan yararlanarak gitgide varsıllaştılar. Parti içinde bir küme, kentsoylu sömürü sınıfının temsilcileri olarak eleştirilmeye başlandı. Partinin baskı düzenine yönelmesi bu durumdan hoşnutsuz olan bir kısım üyenin partiden ayrılarak 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi adı altında yeni bir parti kurmalarına yol açtı.[54]

---

48 Ulus, *"Abana'nın İlçe Olması Teklifini AP'liler Reddetti"*, **Ulus**, 7 Ocak 1965, s. 1; Faik Suad, *"Abana"*, **Ulus**, 5 Ocak 1965, s. 3; Abana, 1953 yılı Aralık ayının son haftasında her seçimde CHP'ye oy verdikleri gerekçesiyle partizan bir uygulamayla iktidar partisi DP tarafından köy yapılmıştır.

49 Tunçay, **a.g.e.**, s. 181.

50 Hikmet Özdemir, **Cumhuriyetimiz Üzerine**, Yayınlanmamış Eser, 1985, s. 160-161.

51 Tunçay, **a.g.e.**, s. 181.

52 Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 156-157; Kongar, **a.g.e.**, s. 164-168; Karpat, **a.g.e.**, s. 355-360; Mete Tunçay, *"Siyasi Tarih 1950-1960"*, Sina Akşin (Der), **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Cilt: 4), İstanbul, Cem Yayınevi, 1989, s. 178-187.

53 Tunçay, **a.g.e.**, s. 184.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

DP, içinde yaşadığı bu olumsuz gelişmeler nedeniyle 1957 Genel Seçimlerini bir yıl öne aldı. Seçimi kazanmasına karşın büyük oranda oy yitiren DP'nin bu durumu, partinin ileri gelenleri tarafından yenilgi olarak değerlendirdi. Seçim sonrası iktidar ve muhalefet arasındaki yoğun tartışmalar 1950 öncesinde olduğu gibi yerlerini değiştirmiş partiler arasında (DP-CHP) yine sürüyordu. Yoğun eleştirilerle karşı karşıya kalan DP'nin yanıtı ise uyguladığı baskıları daha da artırmak olunca, ülkede huzursuzluk gitgide artmıştı.[55]

Ekonomik bunalımın artışı yoğunlaştıkça tüketim maddelerinin çoğu karaborsaya düştü ve toplumda hoşnutsuzluk daha geniş kesimlere yayıldı. CHP'nin yoğun eleştirilerini baskı ile ortadan kaldıramayacağını anlayan DP iktidarı, son bir umar yolu olarak Meclis çoğunluğunu kullanarak 27 Nisan 1960 tarihinde Meclis'te olağanüstü yetkilerle donatılmış bir "Soruşturma Komisyonu" (Selahiyetler Kanunu) kurdu.[56] DP'li Meclis üyelerinden oluşan bu komisyon; savcı ve yargıçların bütün yetkileri ile donatıldı. Olağanüstü yetkilerle donatılan bu komisyonun yetkileri arasında bütün yayınlara sıkı denetim koymak, her türlü toplantı ve siyasal gösterileri yasaklamak da vardı. Komisyonun alacağı kararlar kesindi ve üstelik komisyonun alacağı kararlara karşı başvurulacak bir üst orun da yoktu.[57]

Muhalefette iken yılmaz demokrasi savunucusu olan DP, iktidara geldiğinde demokratik ilkelere uymak yerine, CHP yönetiminin iktidarda olduğu dönemde uyguladığı yönetime koşut uygulamalarda bulundu. Bunun nedeni ise; DP'li yöneticilerin büyük çoğunluğunun CHP'nin içinden gelmelerinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenden dolayı kendilerine karşıt olan düşüncelere hoşgörü ile yaklaşamadılar.[58]

---

54 Kongar, **a.g.e.**, s. 166-167.

55 Cem Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970, s. 75; Tunçay, **a.g.e.**, s. 185.

56 Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, (Cilt: 3), İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980, s. 403-407.

57 Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1992, s. 363-366.

58 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türkiye'de Üç Devir**, (Cilt: 1), İstanbul, Sinan Yayınları, 1974, s. 153.

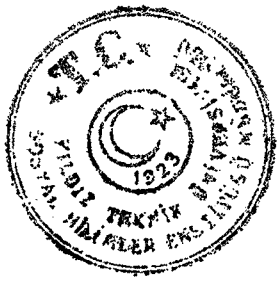

DP'nin demokrasiye vurduğu bu büyük darbe bütün ülkede tedirginlik ve hoşnutsuzluğun çığ gibi artmasına yol açtı. Ülkede yoğun protestolar ve öğrenci gösterileri sahneye çıkınca sıkıyönetim ilan edildi. İktidarca öğrenci eylemlerini ve karşıt görüşleri bastırmak için kullanılan TSK, 27 Mayıs 1960 sabahı ülkede iç barışın ve demokrasinin bir an önce sağlanması için yönetime el koydu.

Türk toplumu 1950 seçimleriyle iktidarın seçmenlerin oylarıyla değiştirilebileceğini görmüş ve böylece siyasal demokrasi olgusunun ülkede yeşermesi için kendi çıkarını sağlayacak örgütlenmelere daha sıkı sarılarak politize bir yapıya bürünmüştür. Demokrasi kültürü yeni yeni oluşmakta olan Türkiye'de, ulusal çıkara dayanan bir iktidar muhalefet ilişkisi kültürü ve deneyimi yaşanmadığından, DP'nin iktidarda kaldığı on yıllık dönemde iktidar ve muhalefet ilişkisi, demokrasi kültürü tam oluşamadığından arzulanan bir düzeye ulaşmamış ve kısır çekişmeler, yıpratıcı uygulamalara yol açmıştır.

C. 27 MAYIS 1960 EYLEMİ

1. 27 MAYIS 1960 EYLEMİ ÖNCESİ TÜRK ORDUSUNUN KONUMU, ETKİSİ VE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ

Türk Ordusu, özellikle İkinci Meşrutiyet'in ilanından yani, 1908'den başlayarak her dönemde önemini korumuş ve Türk tarihinin belirli dönemlerinde yüklendiği görevlerle "olağandışı" bir çizgi çizmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı içinde düşünsel ve teknik düzeyde Batılı çizgiye ilk ayak uyduran bu kurumun, ulusçuluğun da etkisiyle siyasal yaşama müdahale etmesi ve öncü rolü oynaması Türkiye'de çağdaş ve demokratik cumhuriyetin oluşumunda sivil kesimlerle birlikte yer almasını sağlamıştır.

Gerçekleştirdiği Türk Devrimi ile yeni bir ulus-devlet kurmuş olan Ordu'nun, kurduğu devlete karşı yönelen saldırılara karşı doğal bir savunma güdüsü oluşturması, Türk tarihinde bu kurumumuzun "olağandışı"[59] olarak adlandırılan olağan bir rolü olmuştur.

---

59 Bkz., Hikmet Özdemir, **Ordunun Olağandışı Rolü**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994.

T.C. ... 1923 ... FİLOLİ FENNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gerçi, Cumhuriyet döneminde sivil ve demokratik oluşumların güçlendirilmesine çalışılmışsa da, bu konuda yerleşmiş bir demokrasi kültürü olmadığından demokratik rejimi kollamak ve korumak görevi yine Türk Ordusu'na düşmüştür.

1908'den 27 Mayıs 1960 tarihine kadar geçen bu sürede Ordunun oynadığı rol çağdaş ve demokratik Cumhuriyetin kurum ve kuruluşlarıyla birlikte düşünsel altyapısını oluşturan felsefenin korumasına yönelik bir güdünün dışavurumu olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra ve özellikle 1946 yılında çok partili yaşama geçildiğinde varolan sisteme yönelik saldırılar, Demokratik Cumhuriyetin savunmasıyla birlikte rejimi koruma ve kollama görevini üstlenen Türk Ordusu'nda kaygı yaratmaktaydı. Bu kaygılar nedeniyle Ordu'nun içinde sisteme yönelik saldırıları önleme amacıyla gizli örgütlenmeler 1950'lere doğru çalışmalara başlamıştı. Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'nin başına geçen İsmet İnönü'nün buyurganca davranışları hem parti içinde hem de Ordu üyeleri arasında tartışma konusu olmaktaydı.

1946'da çok partili rejime geçilince CHP liderinin buyurgan ve antidemokratik uygulamaları sürdürülünce Ordu içindeki gizli örgütlerin 1950 yılı Genel Seçimleri sonrası iktidarın CHP tarafından barışçıl bir biçimde seçimlerden yengi ile çıkabilecek olan muhalefet partisine aktarılmasının gerçekleşip, gerçekleşmeyeceği sorgulanmaya başlanmıştı.

DP'nin muhalefet döneminde yılmaz bir demokrasi savunucusu olarak savaşım vermesi ve antidemokratik düzenlemelerin kaldırılmasına yönelik istemleri nedeniyle Ordu içinde DP'ye yönelik bir yakınlık ve umut oluşmasına yol açmıştı. DP kendi iktidarı döneminde aynı CHP döneminin izdüşümü uygulamalarla doğru yönelince Ordu'da oluşan bu olumlu hava yerini tedirginliğe bıraktı.

20 Aralık 1957 tarihinde Ordu içindeki gizli bir örgütlenmede yer almayı düşünen Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu'nun ürkerek bu oluşumda yer alan tanıdığı arkadaşlarını kesin kanıtlara dayanmayan elevericiliği sonucu 16 Ocak 1958'de İstanbul'da dokuz subayın tutuklanmasına kadar, Ordu içindeki bu gizli örgütlenmeler kamuoyuna yansımamıştı.[60] Hükümeti devirmeye yönelik girişimleri nedeniyle dokuz subayın tutuklanması Ordu içinde DP karşıtı güçlerin eyleme geçme hazırlığında olduğu kanısını doğurdu. "Dokuz Subay Olayı" olarak adlandırılan bu gelişme örgüt üyelerinin bir süre için çalışımlarına

---

60 Ömer Sami Coşar & Abdi İpekçi, *"İhtilalin İçyüzü: 9 Subay Olayı"*, **Milliyet**, 5 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4317, s. 5.

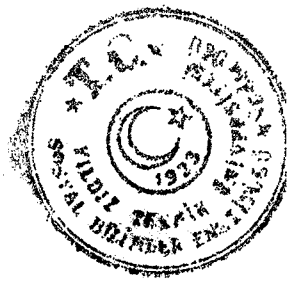

ara vermeleri, aralarındaki iletişimi bir süre için askıya almaları ve savunmalarında görüş birliğini yansıtmaları nedeniyle yargılamadan ceza almadan kurtulmuşlardır. Bu olayda eleverici olan Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu ise Ordu'yu ayaklanmaya özendirmek suçundan iki yıl hüküm giymiştir.[61]

Ordu içindeki örgütlenmelerin bütünüyle dışarıya sızmasının önlenmesi DP uygulamalarının karşısında olan, yüksek orunlu subayların da örgütün görüşünle aynı düzlemde olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu olaydan sonra Ordu'nun görevi kamuoyunda sorgulanmaya başlanınca Ordu'nun siyasal süreç üzerindeki etkinliğinin artmasına neden olmuştur.

Ordu'da oluşturulan bu gizli örgütlenmelerin amacının yalnızca iktidarın görevden uzaklaştırılmasına yönelik olmadığı, yapılacak çağdaş düzenlemelerle ülkenin gelişmiş ülkeler düzeyine çıkarılması düşüncesinin de yaygın olduğu bilinmekteydi. Dokuz Subay Olayı'yla aynı amacı paylaşan bu gizli örgütlenmeler arasında bir yakınlaşma doğmuş ve bu yöndeki çalışmalar aynı gizlilik içinde sürdürülmüştür.

Ordu içindeki gizli örgütlerin tam birlikteliğinin sağlanamaması; aralarında görüş birliği olmamasından kaynaklanmaktaydı. Bir küme eylemin hemen yapılarak en kısa sürede seçimlere gidilmesini ve ardından Ordu'nun kışlasına dönmesini savunurken öteki küme sorunların ancak düzeltimci bir yaklaşımla çözümlenebileceğini ve bu düzeltimler gerçekleştirilene kadar seçimlere gidilmemesini savunmaktaydı.[62]

Yukarıdaki düşünceler bir düzlemde buluşamadan, iç barışa yönelik bir dizi gelişmeler ülkeyi kargaşaya boğunca, 1960'ın Nisan ve Mayıs ayları 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin bir an önce gerçekleşmesine yol açmıştır. Planlı, düzenli ve sistemli çalışmalarıyla tanınan Ordu'nun, olağanüstü koşulların ortaya çıkmasıyla beklenenden önce eyleme girişmesine yol açılmış olunmasına karşın Ordu'nun tüm birimleri eyleme katılmış, eylemi desteklemiş veya en azından eyleme karşı çıkılmamıştır.

---

61 Osman Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993, s. 69.

62 Ergin Konuksever, *"22 Şubatcılar"*, **1963 Türkiye Yıllığı**, İstanbul, Santral Yayınevi, 1963, s. 66.

T.C. ... 1923 ...

27 Mayıs 1960 sabahı radyolarını açanlar TSK yayınladığı şu bildiri ile karşılaştılar:

"Sevgili Vatandaşlar;

Bugün demokrasinin içine düştüğü bunalım ve üzücü olaylar dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek amacıylaTürk Silahlı Güçleri, ülkenin yönetimini ele almıştır. Bu eylemle Silahlı Güçlerimiz, partileri içine düştükleri anlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü yansız bir yönetimin gözetim ve hakemliği altında en kısa sürede adil ve özgür seçimler yaptırarak, yönetimi ne yönde olursa olsun, seçimi kazananlara bırakmak üzere girişmiş bulunmaktadır.

Kalkışılmış olan bu girişim, hiç bir kişi veya sınıfa karşı değildir. Yönetimimiz hiç kimse hakkında saldırgan bir eyleme izin vermeyeceği gibi, edilmesine de asla hoşgörüde bulunmayacaktır. Kim olursa olsun ve hangi partiye kayıtlı bulunursa bulunsun, her vatandaş, yasalar ve tüze ilkeleri temellerine göre işlem görecektir. Bütün vatandaşların partilerin üstünde, aynı soydan gelmiş çoçukları olduklarını anımsayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı saygıyla ve anlayışla davranmaları üzüntülerimizin dinmesi ve ulusal varlığımızın esenliği için zorunlu görünmektedir. Bakanlar Kurulu'ndaki kişilerin, Türk Silahlı Güçleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Kişisel güvenlikleri yasanın güvencesi altındadır.

Bağdaşıklarımıza, komşularımıza ve bütün dünyaya sesleniyoruz. Amacımız, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları ilkelerine tümüyle uymaktır. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta Barış Dünyada Barış' ilkesi bayrağımızdır. Bütün sözleşmelerimize ve yükümlülüklerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta Barış Dünyada Barış'tır."

27 Mayıs 1960 sabahı saat 03'de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından girişilen eylem iki saat içinde kansız bir biçimde tamamlandı. Eylem, halkın büyük çoğunluğunun onayını almış olduğundan -eyleme karşı halktan- önemli bir tepki gelmedi. Öte yandan, büyük çoğunluk, girişilen eylemi kardeş kavgasına son verdiği için sevinçle karşıladı.[83] Eylem'le birlikte ülkede huzur ve

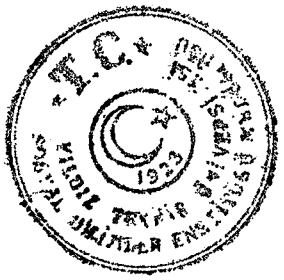

güven ortamı sağlandı ve özgürlük ortamı yeniden oluştu. 27 Mayıs 1960 Eylemi yeni güvenlik önlemleri alınması değil Eylem öncesi alınan güvenlik önlemlerinin büyük çoğunluğunun kaldırılması ile başladı. Ardından yayınlanan bildiri ile demokrasiden yana taraf olunduğu açıklanarak halka ve uluslararası kamuoyuna güvence verildi ve ilk iş olarak bilim adamlarından oluşan bir kurul demokratik bir düzenin temel düzenlemelerini hazırlamak için görevlendirildi.

DP yönetiminin uygulamaları sonucu ekonomik düzenin çöktüğü, toplumsal barışın ortadan kalktığı ve uluslararası saygınlığın azaldığı bir ortamda zorunlu olarak girişilen bu eylem toplumun özdeksel ve tinsel temellerini kurtarmak ve kamuonayını (meşruiyet) yitirmiş yönetimin yeniden kurulmasını sağlamak ve etiksel değerleri yeniden onarmak üzere yerine getirilmişti.[64] Yurt içinde ve dışında genelde olumlu karşılanan 27 Mayıs 1960 Eylemi asıl olumsuz etkisini DP yönetici ve yandaşlarına karşı girişilen tutuklamalarda gösterdi ve suçların bedeli bu kesime kesildi. Eylem'den olumsuz etkilenen diğer bir kesim ise Eylemi gerçekleştiren kurumun üst orunundaki askerlerin etkisiz kılınması ve albay ve altı orunlarda bulunan subayların etkinlik kazanması sonucu ortaya çıkmıştı.[65]

27 Mayıs 1960 Eylemi'nin ortaya çıkma nedenleri arasında, DP'nin demokrasiden sapmış olması, kendi yandaşlarına değişik ve ayrıcalıklı işlem yaparak halkı ikiye bölmesi, Atatürk ilkelerinden ödünler vermesi, asker ve sivil bürokratların gerçek ücretlerinin bilinçli olarak düşürülmesi ve de halkın yoksullaşması sonucu giderek artan iç çatışmalar ve doğurduğu huzursuzluk ortamını söyleyebiliriz.

2. 27 MAYIS 1960 EYLEMİ VE SONRASI GELİŞMELERİ

Daha önce belirtildiği gibi, 1908, İkinci Meşrutiyet döneminden başlayarak Türk siyasal yaşamında Ordu'nun önemli bir yeri vardır. Her ne kadar seçimle işbaşına gelmiş ve kamu onayını (meşruiyet) yitirmiş bir iktidara karşı yapılmış olsa da, ordu-siyaset ilişkisi siyasal çalışımları (faaliyet)

---

63 Milliyet, *"İdare Ordu'da"*, **Milliyet**, 27 Mayıs 1960, Yıl: 11, Sayı: 3596, s. 1.

64 Forum, *"İhtilallerin En Centilmeni"*, **Forum**, 1 Haziran 1960, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 148, s. 1-3.

65 Hikmet Özdemir, **Cumhuriyetimiz Üzerine**, 1985, Yayınlanmamış Eser, s. 170.

T.C. ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

denetimde tutmak ve siyasal sürece müdahalede bulunma yönünden 27 Mayıs 1960 Eylemi, İkinci Meşrutiyet'teki çizginin izdüşümüdür. Oysa Lozan Barış Andlaşması sonrası yeni kimliğiyle dünya ulusları arasında yerini alan Türk Cumhuriyeti bu konuda ilk önemli adımı atmış, Ordu'nun siyaset dışı kalması yönünde önemli bir karar alarak siyaset alanının sivilleşmesine çalışmıştı.

Ordu'nun demokrasiyi koruma gibi çok önemli bir gerekçe ile 27 Mayıs 1960'da yönetime el koyması, Türkiye'de sivil toplum kurum ve kuruluşlarının demokrasi kültürünü tam olarak özümseyemediklerini göstermesi açısından önem taşır.

Gerçi, Ordu içinde belirli amaçlara yönelik oluşturulmuş bazı gizli örgüt kümeleri her dönem olmuştu. Fakat bu kümelerin eyleme geçmeleri iktidarların böyle bir oluşum için hiç bir zaman uygun ortam yaratmadıklardan sönmüş ve silinmişlerdir. Bu tür eylemlerin ortaya çıkması ortamın oluşmasına da bağlıdır.[66]

Milli Birlik Komitesi iktidarının ilk günlerinde ortaya çıkan karışıkların nedeni böyle bir eylemin daha önce bilinçli olarak tasarlanmadığını ortaya çıkardı. Gerçi pek çok eski subay yayınladıkları anılarında bu eylemin kökünün 1940'lara kadar gittiğini belirtmişlerse de bu savların doğruluk paylarının yanında çoğunun abartılmış safsatalar olduğu da doğrudur.[67]

Gerçekte ordu içinde kurulmuş çeşitli örgütler bulunmasına karşın DP'nin hazırladığı ortam bu kümelerin biraraya gelerek birleşmelerine yol açmış ve bir müdahale yapma gereğinin inancı çoğaldıkça konu ciddiye alınmış ve üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Özellikle eylemin gerçekleşmesini hızlandıran olaylar Nisan ve Mayıs aylarında ortaya çıkmıştı. 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesi'ndeki olaylarda polisin zor kullanması üzerine başlayan gençlik gösterilerini izleyen günlerden sonra 5 Mayıs 1960 günü "555 K" parolasıyla[68] (beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da buluşalım) Ankara'da gerçekleştirilen iktidar karşıtı gençlik gösterisini[69] 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin Hükümete karşı gerçekleştirdiği sessiz yürüyüş izlemiş ve ardından sıkıyönetim yönetimince daha sıkı önlemlerin alındığı bildirisi yayınlanınca, 27 Mayıs Eylemi'nin gerçekleşmesine yol açılmıştır.[70]

---

66 Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986, s. 155-194.

67 Aydemir, **a.g.e.**, s. 464-465.

68 Gevgili, **a.g.e.**, s. 148; Öymen, **a.g.e.**, s. 215-218; Aydemir, **a.g.e.**, s. 414-415.

69 Milliyet, *"Ankara'da Nümayişler"*, **Milliyet**, 6 Mayıs 1960, Yıl: 11, Sayı: 3589, s. 1 ve 5.

70 Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1960-1961**, Cilt: 3, Ankara, Akis Yayınları, 1967, s. 22-23; Aydemir, **a.g.e.**, s. 415-420.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

a. "Anayasa Komisyonu"nun Oluşumu

27 Mayıs 1960 günü sabaha karşı çoğunluğu genç subaylar ve albaylardan oluşan bir küme eylemci Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetime el koymuştu. Ordu'nun genç subaylarının giriştiği bu eylem sonucu, hem iktidar hem de askeri hiyerarşi etkisiz kılınmıştı.

Eylemi gerçekleştirenlerin ilk girişimlerinden biride onüç sayılı tebliğle yeni Anayasa'nın hazırlanması görevini Ordinaryüs Profesör Sıddık Sami Onar başkanlığında İstanbul Üniversitesi'ndeki hukukçulardan kurulu bir komisyona vermesiydi.[71] Eylemi gerçekleştirenler, eylemin ilk günü İstanbul'a gönderdikleri temsilci Şefik Soyuyüce aracılığıyla alanlarında tanınmış anayasa ve hukuk profesörlerini özel bir uçakla Ankara'ya davet etti ve bu kümeden yeni bir Anayasa hazırlanması istendi. Ankara'ya gelen öğretim üyeleri ivedi olarak bir "Anayasa Komisyonu" oluşturdu. On üyeden oluşan "Anayasa Komisyonu"nun üyeleri; İdare Hukuku Kürsüsü'nden Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, Prof. Ragıp Sarıca ve Doç. İsmet Giritli, Medeni Hukuk Kürsüsü'nden Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Doç. Muammer Aksoy, Anayasa Hukuku Kürsüsü'nden Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Hüseyin Naili Kubalı, Prof. Bahri Savcı ve Prof. İlhan Arsel ve Ceza Hukuku Kürsüsü'nden Prof. Naci Şensoy'du.[72]

İlk gün çağrılan bilim adamları arasında emekli Ord. Prof. Muammer Seviğ ve Ord. Prof. Vasfi Raşit Seviğ kardeşlerin bulunmasına karşın Ord. Prof. Onar ve Ord. Prof. Velidedeoğlu, Seviğ kardeşlerin "emekli" olmalarını ileri sürerek bu kardeşlerin komisyonda yer almasına karşı çıktılar. Sonuçta, Onar ve Velidedeoğlu bu yöndeki istemlerini eylemcilere kabul ettirerek yerlerine Ankara Üniversitesi'nden ikisi Anayasa Hukuku profesörü (Bahri Savcı ve İlhan Arsel) ve biri Medeni Hukuk doçenti (Muammer Aksoy) olmak üzere üç öğretim görevlisini Anayasa Komisyonu'na aldırdılar.[73]

Yukarıda adları verilen ve İstanbul kümesi olarak da adlandırılan öğretim görevlilerinden oluşan Bilim Kurulu'nun yaptığı ilk iş, 27 Mayıs 1960 Eylemi'ni yasallaştırıcı bir rapor hazırlayarak MBK'ne sunmasıdır. Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca,

---

71 Cumhuriyet, *"Bir Hukukçular Heyeti Yeni Anayasayı Hazırlıyor"*, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.867, s. 1 ve 5.

72 Hadi Hüsmen, **Hatırladıklarım... Düşündüklerim...**, İstanbul, Baha Matbaası, 1975, s. 6-9; Faik, **a.g.e.**, s. 66-72; Aydemir, **a.g.e.**, 460.

73 Faik, **a.g.e.**, s. 67-68.

T.C. Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi Tezler Enstitüsü

Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli imzalı 28 Mayıs 1961 tarihli bu raporda[74] Kurul; içinde bulunulan durumda yapılan eylemin bir darbe olarak adlandırılamıyacağını belirterek, 27 Mayıs öncesi dönemdeki hukuk dışı uygulamalara değiniliyor ve Eylem'in yasallık boyutunu (tek çıkar yol olduğu nedeniyle) geçerli gösteriyordu.[75]

Bu nedenden, ilk olarak eylemin kamu onaylı (meşruiyet) gerekçesini ortaya koyan Bilim Kurulu asıl görevi için de ivedi çalışmalara başladı. Kurul, onbeş gün gibi kısa bir sürede ülke açısından önem taşıyan Anayasa sistemi ve kurumları hakkında otuzbir maddelik bir anket düzenledi. Ülkemizin çeşitli kurum ve kuruluşlarına bu konu hakkındaki görüş ve bakış açılarının değerlendirilmesine yönelik olan bu girişim, anlam ve içeriğiyle tamamen bireysel hak ve özgürlüklere değer veren demokratik bir sistemi sorgulamaktaydı.[76]

Görüşü istenilen kurumlar ve kişilerden Anayasa Komisyonu'nun istemini 20 Haziran 1960 gününe kadar iletilmesi istenmişse de, gerek sürenin kısıtlılığı gerekse bir kısmının olaya gereken önemi vermemesi nedeniyle, belirlenen sürede 2000 anketten ancak 60-70 kadar Anayasa anketi Anayasa Komisyonu'na ulaşınca Komisyon Başkanı Onar, sürenin Temmuz ayının ilk haftasına kadar uzatıldığını açıkladı.[77] Haziran ayının son haftasında dörtyüze ulaşan anket Komisyon'a ulaşınca oluşturulan dört ayrı alt komisyon kurum, kuruluş ve kişilerden gelen yanıtları değerlendirmeye alarak yoğun bir biçimde çalışmasını sürdürdü.[78]

Anayasa Komisyonu çalışmalarını iki şekilde yürütüyordu. Pazartesi, Perşembe ve Cuma günleri tüm Komisyon üyeleri birlikte çalışırken diğer günlerde ise alt komisyonlar halinde toplanılıyordu.

Öte yandan MBK, İstanbul kümesi olarak adlandırılan Bilim Kurulu'ndan başka bir kurul da Ankara'da oluşturmuştur. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültelilerin (Mülkiyeliler) oluşturduğu bu Kurulun hazırlayacağı metin İstanbul Kurulu'nun hazırlayacağı metinle kıyaslanmak içindi.[79]

---

74 Cumhuriyet, *"Anayasa Komisyonu'nun Ön Projeye Ait İlk Raporu"*, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.869, s. 3.

75 Milliyet, *"İlim ve Hukuk Heyeti'nin İlk Tebliği Yayınlandı"*, **Milliyet**, 29 Mayıs 1960, Yıl: 11, Sayı: 3598, s. 1 ve 7; Altuğ, **a.g.e.**, s. 38-39.

76 Sır, *"Partiler"*, **Sır**, 28 Haziran 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 31; Cemal Aygen, *"Yeni Anayasa ve Bir Mesele"*, **Sır**, 21 Haziran 1960, Sayı: 1, Yıl: 1, Cilt: 1, s. 8.

77 Cumhuriyet, *"Anayasa Anketine 60-70 Cevap Verildi"*, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.888, s. 1 ve 5.

78 Cumhuriyet, *"Yeni Anayasa'nın Ön Projesi Temmuz Sonunda Tamamlanmış Olacak"*, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.895, s. 1.

T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1323

Hukuka saygılı demokratik bir sistemden yana olanlar bu girişimleri sevinerek desteklerken, daha önceki deneyimlerin ortaya çıkardığı olumsuzlukların sakıncalarını ortadan kaldıracak ve gelecekte yasalara uyulmaması durumunda yasaları koruyacak bir kurumun yani Anayasa Mahkemesi'nin oluşturulmasını demokratik bir hukuk sisteminin güvencesi olarak görüyorlardı.[80]

Öte yandan böyle bir girişim, yasal yolların dışında bir iktidar değişmesi olduğundan MBK bir an önce iktidarlarına yasallık (meşruluk) kazandıracak uygulamalara giderek kamuoyunu rahatlatma yolunu seçmiş olmaktaydı.

Tüm iyi dilekli yaklaşımlara karşın bilim adamlarından oluşan kurulun çalışmaları arzulanan bir biçimde gelişmedi. Çalışmalar üçüncü ayını doldururken kurulun üyelerinden Kubalı, Aksoy, Tunaya, Giritli ve Savcı Başkan Onar'la değişik konularda anlaşmazlığa düştüler. Temel sorun Onar'ın gelecekteki Parlamento'da siyasal partilerin ağırlık taşıması düşüncesine karşı olmasıydı. Onar, yeni Anayasa'da meslekçi (korporatif) bir yaklaşımdan yanaydı. İki Meclisli bir Parlamento istiyordu. "Millet Meclisi, Senato" olmak üzere ve Cumhuriyet Senatosu'nun yüz üyesinin seksenbeşinin mesleksel temsile göre seçimini de istemekteydi.[81] Anlaşmazlıklar üzerine Eylül ayının ilk günlerinde Onar, aynı Seviğ kardeşlerde olduğu gibi sorunu Gürsel'e yansıtılınca üyelerden Tunaya ve Giritli, Gürsel tarafından görevden alındı.[82] Onar, kendi İdare Hukuku kürsüsünde bulunan Doç. Vakur Versan ve Doç. Lütfi Duran'ı Anayasa Komisyonu'ndan uzaklaştırdığı iki üye yerine atamasını da yaptırdı.[83]

Tunaya ve Giritli'nin Onar'ın istemi doğrultusunda MBK tarafından Anayasa Komisyonu'ndaki görevlerinden uzaklaştırılması Anayasa Komisyonu'nun içindeki anlaşmazlıkların kamuoyuna yansımasına yol açtı.[84] Tunaya ve Giritli bu girişimden Onar'ı sorumlu tutarak Anayasa Komisyonu Başkanı'nın çalışmalar sırasında sürekli sinirli davranışlarıyla karşılaştıklarını,

---

79 Kemal H. Karpat, *"Political Developments in Turkey, 1950-70"* **Middle Eastern Studies**, No: 8, October 1972, p. 360; Faik, **a.g.e.**, s. 141.

80 Cemal Aygen, *"Yeni Anayasa ve Bir Mesele"*, **Sır**, 21 Haziran 1960, Sayı: 1, Yıl: 1, Cilt: 1, s. 8.

81 Sır, *"Anayasa"*, **Sır**, 20 Ekim 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 19, s. 26-27; Sır, *"Komisyonlar"*, **Sır**, 6 Eylül 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 12, s. 6-9.

82 Öymen, **a.g.e.**, s. 273-274.

83 Milliyet, *"Anayasa Komisyonu'nun 2 Üyesi Vazifeden Affedildi"*, **Milliyet**, 2 Eylül 1960, Yıl: 11, Sayı: 3691, s. 1 ve 5.

84 Cumhuriyet, *"Anayasa Komisyonu'nun Azaları Arasında İhtilaf Başgösterdiği Bildiriliyor"*, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.960, s. 1.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ

fakat Anayasa Komisyonu çalışmalarında sorun çıkarmamak için bu tür davranışlara göğüs gerdiklerini ve Onar'ı despotlukla suçladılar. Bu gelişmeler üzerine Onar, Tunaya ve Giritli'ye yanıt vermek zorunda kaldı. Onar, Anayasa Komisyonu'ndan uzaklaştırmanın MBK'nin seçimi olduğunu ve Komisyon'un uyum içinde çalıştığını ve hiç bir konuda anlaşmazlık olmadığını bildirdi.[85] Tunaya ve Giritli uzaklaştırma girişimini onur sorunu yaparak Onar'ı yalanlayan açıklamalarda bulundular. Tunaya ve Giritli üzerinde anlaşmazlık olan konuları ikinci Meclis'in oluşum biçimi ve yetkileri, Ekonomik Danışma Kurulu'nun gereği, bileşim biçimi ve yetkileri, demokratik bir düzen içinde siyasal partilerin yeri, önemi ve olanaklarıyla birlikte özellikle Anayasa Komisyonu'nun basınla olan ilişkileri ve öteki bazı konularda düşünce ayrılıkları olduğunu açıkladılar.[86] Anayasa Komisyonu'ndaki anlaşmazlığın kamuoyu önünde tartışılmasından rahatsız olan MBK tartışmayı yatıştırmak için Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel aracılığıyla bir açıklama yapmak zorunda kaldı. Gürsel açıklamasında Anayasa Komisyonu'ndan uzaklaştırılan Tunaya ve Giritli'nin oldukça titiz çalışmaları nedeniyle işlerin geçiktirildiğini belirterek Komisyon'a katkılarından dolayı Tunaya ve Giritli'ye teşekkür etti.[87]

Komisyondaki bu değişiklikte sorunun çözümünü sağlamadı. Bir süre sonra Onar'la Aksoy'un uyuşmazlığı gündeme geldi. Aksoy da Onar'ı imparator olmakla suçladı.[88]

Sonuçta, Anayasa Komisyonu dört ay yirmibir gün süren çalışmasının ürününü olan Anayasa Ön Tasarısı'nı 18 Ekim 1960 Salı günü MBK'ne sundu.[89] Komisyon'un çalışmaları sırasındaki uyumsuzluk, basın tarafından kamuoyuna da yansıtıldığından saygınlığı kamuoyunda gitgide azalan Anayasa Komisyonu, tasarının son sayfasında yer alan on üyenin de ayrı ayrı karşı çıktığı maddelere de yer verince Komisyon'daki öğretim üyelerinin saygınlığı oldukça gözden düştü. Anayasa Komisyonu Başkanı Onar ve Şensoy, bir hüküm ve bir kuruluş hakkında karşıtlıklarının dışında Anayasa Ön Projesi'nin

---

85 Cumhuriyet, *"Anayasa Komisyonu'nda ki Hadisede Yeni Gelişmeler"*, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.961, s. 1 ve 5; Cumhuriyet, *"Rektör, Anayasa Komisyonu'ndaki İhtilaf Hakkında İzahat Verdi"*, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.962, s. 1 ve 5.

86 Cumhuriyet, *"Prof. Tunaya ve Doçent Giritli Dün Bir Basın Toplantısı Daha Yaptılar"*, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.963, s. 1 ve 5.

87 Milliyet, *"Gürsel, İki Üyenin Af Sebebini Açıkladı"*, **Milliyet**, 7 Eylül 1960, Yıl: 11, Sayı: 3696, s. 1 ve 5.

88 Cumhuriyet, *"Anayasa Projesi Fırtınalı Bir Oturumla Tamamlandı"*, **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.007, s. 1 ve 5.

89 Cumhuriyet, *"Yeni Anayasa'nın Ön Projesi Dün MBK'ne Teslim Edildi"*, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.008, s. 1 ve 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ 1923

tamamını kabul ederlerken Arsel, Duran, Sarıca, Versan, Savcı ve Aksoy karşıt oldukları noktaları sonradan belirtmek üzere kabul ederlerken Velidedeoğlu ise şekil bakımından Anayasa Tasarısı'nın tamamına ve karşıt olduğu bazı noktalarını sonradan belirtmek üzere kabul etmiştir.[90]

Anayasa Ön Projesi'nin MBK sunulmasının ardından tasarı basında da yayınlandı. Basın yoluyla kamuoyuna duyurulan tasarı bütün yönleriyle ele alınarak tartışılmaya başlandı. Anayasayı eleştirenler arasında Anayasa Komisyonu üylerinin de bulunması ilginçti. Anayasa Komisyonu üyeleri yaptıkları açıklamalarda çekince koydukları görüşleri açıklarken aydınlar, basın ve çeşitli organlardan önemli eleştiriler gelmekteydi. Başlangıç bölümü olmayan Anayasa Ön Projesi 200 madde olduğundan genelde gereğinden çok sakıngan (ihtiyatlı), gereğinden uzun, ayrıntılı, yavaş, anlaşılmaz ve karmaşık olduğu ileri sürülmüş[91] ve atamayla oluşturulan meslekçi ikinci bir Meclis'in yanısıra önemli yetkilerle donatılmış Ulusal Ekonomik Danışma Kurulu ve bağımsız Türkiye Milli Bankası gibi oluşumların Türkiye'nin kalkınmasını engelleyecek yeni kurumlar olarak görülmüştür.[92]

Bunun üzerine Anayasa çalışmalarıdan ümidini kesen Gürsel, konunun çözümünü oluşturulacak "Kurucu Meclis"ce ele alınmasına karar verdi.[93] Sonuçta Anayasa'nın hazırlanması "Kurucu Meclis"ce yerine getirildi.

b. Milli Birlik Komitesi'nin Oluşumu ve Demokratik Yaşama Geçiş Çalışmaları

27 Mayıs 1960 Eylemi'nin ilk gününden başlayarak yapılan eylemden pay çıkaran çok sayıda Ordu üyesi gurur ve çalımla ne olduğu belli olmayan "Komite" üyesi olduğunu belirterek ortada dolaşıyorlardı.[94] Oysa Eylem'i gereçekleştirenlerin tümünün bu komitede yer alması olanaksızdı. Geçici Anayasa'nın ilan edilmesiden önce komitenin kimlerden oluştuğu belirginleşmediğinden bu konuda söylentiler yoğunluktaydı. Orgeneral Cemal Gürsel ve MBK'nİn radyodaki ilk duyurusunu yapan, hemen Başbakanlık

---

90 Cumhuriyet, *"Yeni Anayasa Ön Projesi'nin Tamamını Kabul Eden Hiç Bir Komisyon Üyesi Bulunmuyor"*, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.010, s. 1 ve 4.

91 Forum, *"Beklenenin Gelişi"*, **Forum**, 1 Kasım 1960, Yıl: 7, Cilt:13, Sayı: 158, s. 1-2; Münci Kapani, *"Anayasa Ön-Tasarısı Üzerinde Bazı Düşünceler II"*, **Forum**, 15 Aralık 1960, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 161, s. 9-10.

92 Münci Kapani, *"Anayasa Ön Tasarısı Üzerinde Bazı Düşünceler"*, **Forum**, 15 Kasım 1960, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 159, s.7-8.

93 Faik, **a.g.e.**, s. 67-73.

94 Faik, **a.g.e.**, s. 43-44.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Müstaşarlığı'na gelen Albay Alparslan Türkeş'in dışındaki üyelerin adları sürekli değişmişti. Türkeş, Haziran'ın ilk günlerinde basına verdiği bir demeçte MBK'nin yirmi üyeden oluştuğu[95] açıklamasını yapmıştı. MBK 9 Haziran 1960'da yaptığı basın toplantısında basının "komite genişleyecek midir?" sorusuna verilen yanıtta komitenin yeterli genişlikte olduğu ve "komitenin çok fazla geniş olmaması gerektiği kanısında" olunduğu açıklanınca henüz komitenin tüm üyelerinin belli olmadığı ortaya çıkmıştı.[96]

MBK'nİn üylerinin tam listesi, "Geçici Anayasa"nın 12 Haziran 1960 günü duyurulduğu metinle birlikte Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel'in Başkanlığında otuzsekiz üyenin adları da açıklanıyordu.[97]

Top. Org. Cemal Gürsel'in Başkanlığında oluşturulan MBK'nin öteki üyeleri ise şunlardı: Top. Kur. Alb. Ekrem Acuner, P. Bnb. Fazıl Akkoyunlu, Kur. Yb. Refet Aksoyoğlu, Hv. Kur. Alb. Mucip Ataklı, Tuğgen. İrfan Baştuğ, P. Kd. Yzb. Rıfat Baykal, Hv. Kur. Yzb. Emanullah Çelebi, İ. Yzb. Ahmet Er, Tank Kur. Bnb. Orhan Erkanlı, Sv. Kur. Bnb. Vehbi Ersü, P. Kur. Yzb. Numan Esin, Top. Kur. Bnb. Suphi Gürsoytrak, Kur. Yrb. Orhan Kabibay, Kur. Alb. Muzaffer Yurdakuler, Top. Kur. Bnb. Kadri Kaplan, P. Kur. Yrb. Mustafa Kaplan, Top. Kur. Yrb. Suphi Karaman, Tank Bnb. Muzaffer Karan, Top. Kur. Yzb. Kamil Karavelioğlu, Top. Kur. Alb. Osman Köksal, Kur. Bnb. Münir Köseoğlu, Top. Kur. Alb. Fikret Kuytak, P. Kur. Alb. Sami Küçük, Tümg. Cemal Madanoğlu, Kur. Yrb. Sezai Okan, P. Kur. Yzb. Muzaffer Özdağ, Sv. Org. Fahri Özdilek, Kur. Kd. Bnb. Mehmet Özgüneş, Dz. Kur. Bnb. Selahattin Özgür, P. Kur, Bnb. Mehmet Şükran Özkaya, Prs. Kd. Yzb. İrfan Solmazer, Top. Kur. Bnb. Şefik Soyuyüce, Tank Bnb. Dündar Taşer, Hv. Kur. Alb. Haydar Tunçkanat, Kur. Alb. Alpaslan Türkeş, Tuğgen. Sıtkı Ulay, Top. Kur. Bnb. Ahmet Yıldız.[98]

Komite üyelerinin adları açıklanınca Ordu'da beğenmemeyi de aşan söylentiler ve hoşnutsuzluklar ortaya çıkmıştı. Tepki gören üyelerin başında Fahri Özdilek gelmekteydi. Özdilek, 28-29 Nisan üniversite olayları sırasında İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı yapmış ve bu görev sırasında Hükümetin emrinde olduğunu açıklamış, üstelik askeri birliklere halka ateş etme emri verdiği 1 Mayıs 1960 tarihli tebliğle belirgin olarak ortaya çıkmıştı.[99]

---

95 Orhan Erkanlı, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, İstanbul, Baha Matbaası, 1973, s. 19; Faik, **a.g.e.**, s. 44.

96 Faik, **a.g.e.**, s. 44.

97 Cumhuriyet, *"Muvakkat Anayasa Dün Gece Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.880, s. 1 ve 5.

98 Sır, *"MBK Meclis Albümü 24 Haziran 1960"*, **Sır**, 28 Haziran 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2, Sır'ın Özel Eki, s. 8; Faik,, **a.g.e.**, s. 48.

T.C. ... 1923 ... YILDIZ TEKNİK ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

"Geçici Anayasa" göreve başlayacak olan MBK üyelerine olağanüstü geniş yetkiler vermesine karşın içtikleri and da onları bağlamaktaydı. Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in açış konuşmasıyla başlayan ve çoşkun bir törenle süren and içme[100] aynı zamanda radyolardan da naklen yayınlanmıştı;

"Bir karşılık beklemeden ahlak, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerimden başka bir sınırla bazlı olmaksızın kendimi Türk Milleti'ne adadım.

Vatanın ve Millet'in mutluluğuna ve Millet'in egemenliğine aykırı bir ülkü gütmiyeceğim. Demokratik Cumhuriyeti yeni anayasaya göre düzenlemek ve iktidarı yeni Meclis'e devretmek ülküsüne bağlılıktan ayrılmıyacağım.

Bunun için şerefim, namusum ve mukaddesatım üzerine and içerim!"[101]

12 Haziran 1960 günü ilan edilen bir sayılı yasayla da hem Milli Birlik Komitesi üyeleri belli olmuş hem de hemen hemen sınırsız yetkiler sağlayan Geçici Anayasa'yla yönetimdeki belirsizlik aşılmış ve sıra, uygulanması düşünülen işlerin bir an önce gerçekleştirilmesine gelmişti.

1. Geçici Anayasa

12 Haziran 1960 günü kabul edilen bir sayılı yasayla "Geçici Anayasa" yürürlüğe girdi. Dört bölümden ve yirmiyedi maddeden oluşan Geçici Anayasa'nın birinci bölümü Genel Hükümleri kapsayan sekiz maddeden oluşurken, ikinci bölüm Milli Birlik Komitesi ile ilgili sekiz madde, üçüncü bölümü Devlet Başkanı ile ilgili iki maddeyi ele alırken dördüncü ve sonuncu bölüm ise, Bakanlar Kurulu'nun görev ve sorumluluklarını düzenleyen dokuz maddeden oluşmuştu. Geçici Anayasa metninin sonuna da MBK'nin otuzsekiz kişilik listesi eklenmişti.[102]

Birinci madde: *"Milli Birlik Komitesi, yeni Anayasa ve seçim kanunu demokratik usullere uygun olarak kabul edilip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle yeniden kurulacak olan Türkiye Büyük Millet*

---

99 Faik, **a.g.e.**, s. 48-50.

100 Milliyet, *"Milli Birlik Üyeleri Dün Millet Önünde And İçti*, **Milliyet**, 25 Haziran 1960, Yıl: 11, Sayı: 3122, s. 1; Cumhuriyet, *"Milli Birlik Komitesi Azası Dün Yemin Ettiler"*, **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.892, s. 1 ve 5.

101 Sır, **a.g.m.**, s. 2; Faik, **a.g.e.**, s. 45-46.

102 Cumhuriyet, *"Muvakkat Anayasa Dün Gece Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, Yıl: 37, Sayı: 12.880, s. 1 ve 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Meclisi'ne iktidarı devredeceği tarihe kadar Türk Milleti adına hakimiyet hakkını kullanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre sahip olduğu bütün hak ve yetkiler, bu süre içinde, Milli Birlik Komitesi'ne aittir." Birinci madde ile Milli Birlik Komitesi, TBMM'nin tüm görevlerini üstlenmiş, yasama ve yürütmeyi kendisi üstlenirken yargıyı bağımsız mahkemelere bırakmış gibi görünmesine karşın düşük iktidarın (DP) sorumlularının yargılanmasında kullanılmak üzere kendi seçeceği üyelerden oluşan "Yüksek Adalet Divanı" ve "Yüksek Soruşturma Kurulu" oluşturulmuştur. Onuncu madde ise Milli Birlik Komitesi üyelerinin kendi dilekleri dışında Komite'den çıkarılamayacakları belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi MBK'ni olağanüstü yetkilerle donatan bir sayılı yasa Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Hüseyin Nail Kubalı ve Doç. Muammer Aksoy tarafından hazırlanmış olması da Türk bilim adamlarının DP dönemine yönelik kaygılarını ve seçkinci yaklaşımlarını yansıtmaktadır.[103]

2. 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin Kurumlaşması

27 Mayıs'ı gerçekleştirenler eylemi çok önceden tasarlamadıklarından eylemin ilk günleri ne yapacakları konusunda bir düşünceleri de yoktu. Bu nedenden dolayı MBK adına bildiriler yayınlamasına karşın bu kurulun kimlerden oluştuğu ve sayısı da belli değildi. Önceleri Sıkıyönetim Komutanlığı'nda sonra Genelkurumay'da yapılan toplantılarda kapıdan içeriye giren her subay toplantı masasına oturuyor ve kararlara karışıyordu. Her ne kadar eylemi gerçekleştiren bir çekirdek kadro olmasına karşın bunlar da biraraya toplanamamışlardı.[104]

Eylemci subaylar eylemin ilk günleri yaptıkları toplantılarında özellikle öncelikli olarak bir hükümete gerek olup olmadığını tartışmışlardı. Bir kısım subay Hükümete gerek olmadığını savunurlarken öteki kısım subaylar bir gün önce 27 Mayıs'ta kurulan Bilim Adamları Komisyonu'nun görüşleri doğrultusunda Hükümetin oluşturulmasını savunmuşlar ve bu görüş kabul edilerek Hükümetin kimlerden oluşması gerektiği üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun askerlerden mi yoksa sivillerden mi seçileceği, kimlerin bakan olacağı görüşleri üzerinde durulmuş ve üç önemli Bakanlığın askerlerde kalması koşuluyla, Bakanlıklara tanınmış tarafsız/yansız

103 Faik, **a.g.e.**, s. 45-47; Aydemir, **a.g.e.**, s.467-468.

104 Erkanlı, **a.g.e.**, s. 19-20; Aydemir, **a.g.e.**, s. 458.

T.C. Yükseköğretim Kurulu Sosyal Bilimler Enstitüsü 1923

kişilerin atanması kararlaştırılmıştır.[105]

Eylemin ilk günü yapılan açıklamalar ve uygulamalar bir an önce demokratik sistemin yeniden işlerlik kazanacağı yönündeydi. MBK'nin başkanlığına getirilen Orgeneral Cemal Gürsel radyoda yaptığı konuşmasında yönetime el koymalarının nedenlerini halka açıkladı.[106] Bu açıklamanın hemen ardından MBK'nun 13 ve 14 numaralı bildirileri halkta iyimser bir havanın oluşmasına yol açtı. 13 nolu bildiride hukuk profesörü Sıddık Sami Onar başkanlığında oluşturulan bir komisyonun yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirildiği ve hazırlanacak bu yeni anayasa yürürlüğe girene kadar siyasal partilerin çalışımlarının yasaklandığı belirtilmekteydi. 14 nolu bildiride ise DP döneminde yapılan bir dizi haksızlığı gidermek için basına konulan yasak kaldırılmış ve DP yönetimi tarafından tutuklanan DP rejimi karşıtlarının serbest bırakılmasıyla birlikte üniversite ve okulların bir hafta sonra yeniden açılacağı bildirilmekteydi.[107]

3. 27 MAYIS İKTİDARI DÖNEMİ İÇ VE DIŞ SİYASAL GELİŞMELER

27 Mayıs sabahı Türkiye'deki durum oldukça ilginçti. Çünkü bir yanda coşkuyla sevinenler ve özgürlüğün tadını çıkaranlar[108] öte yanda Ordu'nun müdahalesiyle iktidarını yitiren DP yandaşlarının korku, üzüntü ve ağlamaların göründüğü ürkütücü bir ikilem yaşanmaktaydı. Bu görüntüyle karşılaşanlar toplumun iki ayrı kampa ayrıldığını ve bir kesimim üzüntüsünün öteki kesimin sevinci olduğunu bu günleri yaşarken izlemişlerdi.

Bu gelişmeler basının DP tarafından baskıya uğrayan kesiminde, üniversitelerde, aydınlar arasında ve özellikle CHP yandaşları arasında sevinçle karşılanmış, eylemle ilgili olarak çoğunlukla Ordu'yu öven, eylemin gerekliliği ve kamu onayı olduğu yönünde sözler söylenmiş ve yazılar düzülmüştü. DP'den çıkar sağlayan basın ve yandaşları DP'lilere karşı yürütülen tutuklamaları yaşadığından eylemi destekler görünmüş ve birçok konuda sessiz kalmıştı.

---

105 Toker, **a.g.e.**, s. 26-27.

106 Forum, *"İhtilallerin En Centilmeni"*, **Forum**, 1 Haziran 1960, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 148, s. 1-3.

107 Cumhuriyet, *"Bir Hukukçular Heyeti Yeni Anayasayı Hazırlıyor"*, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.867, s. 5.

108 Kurtul Altuğ, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, Koza Yayınları, 1976, s. 12-13.

Ortadoğu'da stratejik bir önem taşıyan Türkiye'de Ordu'nun iktidarı ele alması, Batılı ortaklarımızın neler olup bittiği konusunda kaygıya kapılmalarını önleyecek bildiriler ve açıklamalar yapılarak kaygılarının dağıtılması hedeflenmişti. Bu amaçla Batılı basına ayrıntılı açıklamalarda bulunuluyordu.[109] Genelde 27 Mayıs 1960 Eylemi Batılı devletlerden Küba ve İran'a kadar değişik kamplardaki devletlere kadar olumlu karşılanmıştı.

a. Milli Birlik Komitesi'nin Uygulamaları

27 Mayıs 1960 Eylemi'nin ertesi günü Üniversite öğretim üyelerinin hazırladığı Eylemi yasallaştırıcı belgenin ardından hazırladıkları ikinci belge ise daha önce de belirtildiği gibi "Geçici Anayasa" olmuştur. Geçici Anayasa'yla MBK yasal olarak belirlenmiş ve Geçici Anayasa'nın verdiği yetkilerle bir dizi uygulamalara yönelmiştir. MBK Hükümetleri döneminde gerçekleştirilen uygulamalardan önemli gördüğümüz bir kısmını seçerek zamandizinsel olarak ele alıp irdelemeye çalışacağız.

1. Siyasal Partilerin "Ocak" ve "Bucak" Örgütlerinin Kapatılması

1946 yılında çok partili yaşama geçilince, ilkin yeni oluşan muhalefet partisinin (DP) üyeleri oy potansiyellerini göz önüne alarak kırsal kesimlerin ayağına giderek onların dilek ve istemlerini dinlemeye başladılar. Kırsal kesimde ki yığınlar kendi ayaklarına kadar gelip sorunlarıyla ilgilenilmesini sıcak karşıladılar. Siyasal partilerle ilişkiler sonucu oylarının gücünün ayrıdına varan bu kesim zamanla yörel örgütlenmelere giderek, oluşturdukları yörel siyasal örgütlerle (köylerde "ocak", bucaklarda ise "bucak" örgütleri) yeni bir siyasal güç olarak Türk siyasetinde yerini aldı. Ardından da iktidar partisi (CHP) üyeleri kırsal kesimin ayağına gitmenin zorunluluğunu anlayınca özellikle AP ve CHP örgütlerini kırsal kesimlere kadar yaydılar. 1950'li yıllarda partilerin ocak ve bucak örgütleri ülke nüfusun büyük bir oranının hala tarım kesiminde çalışan köylüler olmasını gözönüne alarak bu oy potansiyelini siyasallaştırmaya başladılar. Gitgide yerel çıkar odaklarına dönüşen bu siyasallaşmış örgütler, başkanları aracılığıyla istemlerini kendi çıkarları için kullanmaya başladılar. Tarafların bu çıkar kavgası sonunda o yörenin iç barışını tehdit eder bir duruma geldi. Partilerin taraftarları mahallelerini, camiilerini, yollarını ve kahvehanelerini ayırarak köy içinde düşman kutuplara ayrıdılar. Aralarında düşmanlık tohumları

---

109 Faik, **a.g.e.**, s. 52; Altuğ, **a.g.e.**, s. 36-37.

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ekilen bu karşıt kümeler, öldürmeye varan saldırılara ve tahriklere de yöneldiler.[110]

Kırsal kesimin bu siyasallaşmış yapısının toplumda hoşgörüyü silip süpürdüğü bir sırada 27 Mayıs 1960 Eylemi devreye girerek, zorla toplumsal barış dönemi geri getirildi. 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin nedenlerinden biri olarak gösterilen bu olgu, Anayasa Komisyonu'nun siyasal partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kaldırılması yönündeki önerisiyle[111] Eylem'in dördüncü haftasında Bakanlar Kurulu'nda ele alındı. 22 Haziran 1960 günü yapılan toplantıda "siyasi partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kaldırılmasına bunların yalnız il ve ilçelerdeki örgütlerinin korunmasını sağlayan geçici yasa" tasarısının MBK'na gönderilmesine karar verildi.[112] MBK görüşülen bu öneri 4 Temmuz 1960 Pazartesi günü karara bağlanarak 3512 sayılı "Cemiyetler Kanunu"na ek 8 sayılı geçici yasayla işleme kondu. Altı maddeden oluşan bu yasanın özü siyasal partilerin il ve ilçe örgütleri dışında her ne ad altında olursa olsun örgüt kurmalarını yasaklıyordu.[113] Türkiye çapında örgütlenmiş olan üç büyük partinin (CHP, DP ve CKMP) yaklaşık 140.000 ocağı ve 14.000 bucağını etkileyecek olan bu önemli konu MBK'nda ele alınmadan önce özellikle basında geniş yer aldı.[114]

Basında yer alan görüşlere göre; Bakanlar Kurulu'nu böyle bir önlem almaya iten dört ana neden vardı. Bu nedenler; halkı ocak başkanları yıkımından kurtarmak ve partizan yönetimi önlemek, normal bir düzende, köyde ve bucakta, gündelik yaşamda siyasete yer vermemek, vatandaşlar arasındaki ikiliği kaldırmak ve de yeni kurulacak partilere kolay ve ivedi bir gelişme olanağı sağlamaktı.[115]

Tartışmalar partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kesinlikle kaldırılmasının gerekli olup olmadığı eksenine odaklanmıştı. Gerçekten de yaşanan deneyimler kırsal kesimde bir "ocak başkanları saltanatı" sürdürüldüğü yönündeydi.[116] Ocak ve bucak başkanlarının yakınmaları siyasal

---

110 Alp Kuran, *"Geçici Kanun"*, **Sır**, 12 Temmuz 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 4, s. 10.

111 Forum, *"Ocak ve Bucak Teşkilatının Lağvı"*, **Forum**, 15 Temmuz 1960, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 151, s. 3.

112 Milliyet, *"Parti Ocak ve Bucak Teşkilatı Kalkıyor"*, **Milliyet**, 24 Haziran 1960, Yıl: 11, Sayı: 3621, s. 1 ve 5.

113 Cumhuriyet, *"Siyasi Parti Teşkilatı Kaldırıldı"*, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.904, s. 1 ve 5.

114 Cumhuriyet, *"Partilerin Ocak ve Bucak Teşkilatı Kaldırılacak"*, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.891, s. 1 ve 5.

115 Alp Kuran, *"Parti Kademeleri"*, **Sır**, 5 Temmuz 1960, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 3, s. 18.

116 Oğuz Oran *"Ocaklar ve Bucaklar"*, **Sır**, 12 Temmuz 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 4, s. 18.

T.C. İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

parti üst yönetimlerinde siyasal çıkar için ivedi olarak değerlendirilerek yörenin yargıçları, valileri, kaymakamları, askeri kumandanları ve memurlarından jandarma erlerine kadar pek çok devlet görevlisinin işlerinden uzaklaştırılmalarına neden olmaktaydı.[117]

Konuya ılımlı yaklaşanlar partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kapatılmasının partizan yönetimin yeniden kurulmasını önlemek için alınacak ilk önlemin olmadığını savunurlarken,[118] gerekçesi ne olursa olsun bu girişimi onaylamazlarken bu konuda olumsuz düşünenler ise bu örgütlerin tamamen kapatılmasından yanaydılar.[119]

Konunun basında ve kamuoyunda tartışılması MBK'nin Anayasa Komisyonu'nun önerisi doğrultusunda oluşan görüşünü etkilemediğinden Komite altı maddeden oluşan bir yasa ile partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kapatılması yasasını onayladı. Bu yasaya göre partiler ocak ve bucak örgütlerini dağıtmakla yükümlü kılındılar.[120]

Siyasal partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kapatılmasının hemen ardından CHP Genel Başkanı İsmet İnönü bu örgütlerin Türkiye siyasal yaşamında önemli yerleri olduğunu belirterek bu örgütlerde halk yığınlarının demokrasiyi öğrendiğini ve denetimin köylere kadar yayılmasının yararlarını vurguladı ve yeniden açılması isteminde bulundu. Öte yandan Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, ocak ve bucak örgütleri yüzünden toplumun birbirine düşman iki kümeye ayrıldığını, kahvelerini, camilerini ayırdıklarını ve hatta birbirlerinden kız alıp vermeyi de kestiklerini ileri sürerek MBK'nin ülkedeki iç huzursuzluğu gidermek için bu yasayı çıkardıklarını, partiler arzulanan düzeye eriştiklerinde bu uygulamanın kaldırılacağı açıkladı.[121]

Oysa demokratik bir yönetimden yana olduğunu savunan bir toplumda köylü ve kentli ayrımı yapmak ve bir kesimin haklarındandan bir kısmını sınırlamak gerçeklerle çelişmekte, asıl sorunun toplumun her kesiminin etkin olarak katılacağı, güçsüzün de siyasal haklarının korunduğu, eşitlikçi bir

---

117 Abdi İpekçi, *"Bu Karar Yerindedir"*, **Milliyet**, 24 Haziran 1960, Yıl: 11, Sayı: 3621, s. 1.

118 Forum, *"Ocak ve Bucak Teşkilatının Lağvı"*, **Forum**, 15 Temmuz 1960, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 151, s. 3-5.

119 B. Turgut E., *"Parti Ocak ve Bucaklarının Kapatılması"*, **Forum**, 15 Temmuz 1960, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 151, s. 19; Cahit Tanyol, *"Parti Teşkilatı ve Halk Hakimiyeti"*, **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.913, s. 2.

120 Milliyet, *"Partilerin Ocak ve Bucak Örgütleri Lağvedildi"*, **Milliyet**, 7 Temmuz 1960, Yıl: 11, Sayı: 3634, s. 1 ve 5.

121 Cumhuriyet, *"İnönü'nün Temennilerine Karşı Gürsel Ne Düşünüyor?"*, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.907, s. 1 ve 5.

sistemin yaratılmasıdır. Ülkede hukuk devletinin gereklerini yerine getirmeden alınacak önlemler yetersiz kalacağından sorunun çözümünün yerine getirilemesi zorlaşacaktır.

Siyasal partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kapatılması konusunda kamuoyundan önemli destek alan MBK bu konudaki kararlılığını sürdürünce sorunun tartışılması kesilmiştir. Üzerinde tartışmaların soğutulduğu bu konu, !961 Anayasası gereği çıkarılması gereken "Siyasal Partiler Yasası"nın hazırlanması dönemine kadar gündeme gelmemiş ve bu sorun ancak 1963 yılında Siyasal Partiler Yasası tartışmalarında yeniden ele alınmıştır.

2. Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) Olayı

Eylemciler, yukarıda belirtildiği gibi, bir taraftan eylemi kurumlaştırmaya çalışırlarken, bir taraftan da Ordu'da da bazı düzenlemelere girişmişlerdir. Öyle ki, eylemi gerçekleştiren kümenin eylemsel olarak yönetimde bulunması Ordu içindeki hiyararşiyi de etkisiz kılmıştı. Bu nedenden 3 Ağustos 1960 Çarşamba günü Ordu'da bozulan hiyerarşiyi düzeltmek amacıyla Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılan 42 sayılı yasa gereğince 235 General-Amiral[122] ve beşbine yakın subay[123] görevlerinden uzaklaştırılarak emekli edildi.

Ordunun içinde ayıklama eylemi çalışmaları MBK tarafından daha önce hazırlanmış fakat uygulamaya geçilmesi bütün yönetim kademelerinin askerlerce doldurulması nedeniyle geçikmişti. Ordu'da bu yönde bir uygulamaya gidileceği 2 Ağustos 1960 Salı günü Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in Harp Akademileri diploma töreninde yaptığı bir konuşma ile de sezdirilmişti.[124] Ülkedeki durum normale doğru bir gidişe yönelince de bu uygulama gerçekleştirildi. 3 Ağustos 1960 Çarşamba günü saat 13:00 haberlerinde radyolarını açanlar, Milli Savunma Bakanı ve MBK üyesi Orgeneral Fahri Özdilek'in emekliliğini istediğini ve bu isteğin kabul edildiği öğrendi. Aynı gün akşam haberlerinde ise asıl düzenleme açıklandı. Yirmibeş çalışma yılını dolduran TSK'i çalışanları 42 sayılı yasayla emekliye ayrılıyorlardı.[125]

---

122 Cumhuriyet, *"235 General ve Amiral Emekliye Sevkedildi"*, **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.932, s. 1 ve 5.

123 Cumhuriyet, *"5000'e Yakın Subay Daha Emekliye Sevkedildi"*, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.933, s. 1 ve 5.

124 Sır, *"Askerlik Gençlik Yolunda"*, **Sır**, 9 Ağustos 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 8, s. 21.

125 Sır, **a.g.m.**, s. 21-22.

T.C. ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Beşbinin üzerindeki subayın emekliye ayrılmasının ana nedeni Ordu'nun yeniden düzenlenmesi ve gençleştirilmesinin[126] yanında MBK'nun TSK üzerindeki yetkesini yasallaştırmak ve genel onay (meşruiyet kazanma) almaya yönelikti. Ordu'da gerçekleştirilen bu görevden uzaklaştırma uygulamasından sonra üst orunlara yönelik atamalar da gerçekleştirilerek 27 Mayıs Eylemi'ne karşı içeriden gelebilecek tehlikeler de savuşturulmuş oldu.[127]

Emekliye ayrılarak Ordu'dan uzaklaştırılan yaklaşık 7000'e yakın subay 20 Ağustos 1960 tarihinde EMİNSU Derneği adı altında örgütlendi. İçişleri Bakanlığı Derneğin iç tüzüğünde amaçlarının oldukça geniş tutulmasını gerekçe göstererek kabul etmeyince yeni bir tüzük hazırlandı ve yeni tüzükte derneğin amacı yalnızca yardımlaşma olarak gösterilince yeni tüzük İçişleri Bakanlığı'nca kabul edildi. Bu gelişmeden sonra Dernek genel kurulunu toplayarak ilk Başkanlığı'na emekli General İhsan Duray'ı seçti.[128] 3 Ağustos 1960 Çarşamba günü 42 sayılı yasayla emekliye ayrılan Ordu çalışanları, kendilerine yapılan haksız eylemin sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla bu örgütlenmeye giderek haksızlığın giderilmesi için yoğun çalışmalara girişti. Basın bildirileri, mitingler, yürüyüşler gibi eylemlerle, eylemi gerçekleştiren MBK ve işbaşındaki Hükümetlerin kendilerine yönelik tutumları kınandı ve Ordu'daki eski görevlerine dönme istemleri ortaya kondu.[129]

EMİNSU'ların dernekleşerek çalışmaları sonucu gündemden düşmemeleri MBK'nin bu derneğe karşı yıldırma siyaseti uygulamasına yol açtı. Derneğin birinci kuruluş yıldönümü nedeniyle sert bir bildiri yayınlaması üzerine önce Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın sorgulamasıyla karşılaştı[130] ve yapılan incelemelerin ardından 6 Eylül 1961 Çarşamba günü Komutanlığın 382 sayılı yasaya dayanarak ülke çıkarlarına zarar veren çalışımlarda bulunduğu gerekçesiyle derneğin süresiz kapatılması yoluna gidildi.[131] EMİNSU Derneği'ne verilen bu gözdağından bir hafta sonra Derneğin çalışımlarına yeniden izin verildi.[132]

---

126 Forum, *"Ordu'nun Gençleştirilmesi"*, **Forum**, 15 Ağustos 1960, Yıl: 7, Cilt: 13, Sayı: 153, s. 2-3.

127 Erkanlı, **a.g.e.**, s. 36-43.

128 Abdi İpekçi, *"Eminsu'nun Sonu"*, **Milliyet**, 8 Eylül 1961, Yıl: 12, Sayı: 4053, s. 1.

129 Milliyet, *"Eminsu'lar Dün Miting Yaptılar"*, **Milliyet**, 21 Ağustos 1962, Yıl: 13, Sayı: 4394, s. 1.

130 Cumhuriyet, *"Eminsu Derneği İdarecilerinin İfadeleri Alındı"*, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.305, s. 3.

131 Cumhuriyet, *"Eminsu Derneği Dün Müddetsiz Kapatıldı"*, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.323, s. 1.

132 Cumhuriyet, *"Kapatılan Eminsu Derneği Dün Açıldı"*, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1961,

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1933

EMİNSU'ların dernekleşerek her düzlemde kendilerine yönelik haksız uygulamaları gündeme getirmeleri MBK'nde oldukça rahatsızlığa yol açmıştır. Bu rahatsızlık 22 Şubat 1962 Eylemi sonrası eylemci subaylara ve 147 öğretim üye ve yardımcılarının eski görevlerine dönmelerine yönelik affın görüşmeleri sırasında da gündeme gelince Ordu, konuya müdahale ederek bu konunun tartışılmasını önleme yoluna gitti.[133]

EMİNSU'lar kendilerine karşı girişilen bu eylemin haksızlığını önlemek amacıyla oluşturdukları EMİNSU Derneği, kuruluşundan yaklaşık iki yıl sonra 1962 yılı Eylül ayında kendi içinde de bölünerek dernekten ayrılan bir kümenin "Genç Emekli Devrim Subayları Derneği" adı altında yeni bir dernek kurmalarına yol açtı. Yeni kurulan derneğin bildirisinde ayrılma nedeni olarak EMİNSU Derneği'nin siyasal partilerden yardım aldığı ve siyasete bulaştığı ileri sürüldü.[134]

Daha sonraki dönemlerde de bu sorun hep gündemde olmasına karşın EMİNSU'lara yönelik haksız uygulamanın sonuçlarını ortadan kaldıracak bir düzenleme verilen sözlere karşın yerine getirilmedi.

3. Yassıada Yargılamaları

27 Mayıs 1960 Eylemi'nin önemli bir konusu da, Yassıada yargılamalarıydı.

27 Mayıs 1960 Eylemi'yle birlikte eylemciler, başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere bakanları, DP'li Milletvekillerini, bazı bürokratları ve de gerekli gördüklerini tutuklama yoluna gitmişlerdi. Bir süre sonra da 12 Haziran 1960 günü çıkarılan ve bir sayılı yasayla kabul edilen "Geçici Anayasa"nın altıncı maddesine dayanarak tutukladıklarını yargılamak üzere İstanbul'da Marmara Denizi'nde bulunan Yassıada'da özel bir mahkeme kurmuşlardı.

2 Ekim 1960 tarihinde yargılamayı yapacak olan Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı'na Salim Başol atandı. Yargılama, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun elindeki tutuklulara yönelik anayasal suç dosyalarının incelemelerinin tamamlanamamasından "Köpek" ve "Bebek" gibi sıradan davalarla başlandı.[135]

Yıl: 38, Sayı: 13.330, s. 1.

133 Milliyet, *"Gürsel, Partileri Ziyaret Etti"*, **Milliyet**, 11 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4265, s. 1.

134 Milliyet, *"Eminsu'dan Ayrılanlar Yeni Bir Dernek Kurdu"*, **Milliyet**, 15 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4419, s. 7.

135 Aydemir, **a.g.e.**, s. 488-489.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

14 Ekim 1960 günü başlayan Yassıada yargılamaları 27 Mayıs Eylemi'nin ilk gününden başlayarak Eylem'in oluşmasında suçları olduğu ileri sürülen ve bu nedenle tutuklanan çoğunluğunu sivil DP'lilerin oluşturduğu bu kişiler Anayasa'ya uymama gerekçesiyle yargılandı.[136]

Yassıada yargılamaları sürerken bir dizi gelişmeler olmuş (147 üniversite öğretim görevlisinin görevlerinden uzaklaştırılmaları, MBK içindeki 14'ler kümesinin MBK'nden uzaklaştırılması, Kurucu Meclis ve Yeni Anayasa'nın kabulü gibi) ve bu gelişmeler MBK'ni oldukça yıpratmıştı. Köklü düzeltimlere gidilmemesi, 14'lerin görevlerinden uzaklaştırılması ve DP yandaşlarınca siyasal bir parti kurma girişimlerinin gizli gizli yürütülmesi ve ardından DP yanlısı partilerin kurulması Gürsel'e olan güveni sarstığından Ordu içindeki hoşnutsuz kümeleri çoğalttı.[137]

Hoşnutsuzlar arasından Faruk Güventürk ve Faruk Gürler'in oluşturduğu küme 1961 yılı Sonbahar'ında (Kasım sonu) İstanbul'da 66. Tümen Kumandanlığı'nda içilen bir andla Silahlı Kuvvetler Birliği'nin temelini attı.[138] Daha sonraları Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da katılarak liderliğini yürüttüğü bu oluşum, 6 Haziran 1961 günü SKB'nin Başkanı Sunay'ın Gürsel'e verdiği sonuyarı (ültimatom) notuyla MBK etkinliğini eylemsel olarak yitirdi ve SKB ülkedeki en etkin güç oldu.[139]

Ülkedeki gelişmelerden hoşnut olmayan SKB'nin kuruluşu; Yassıada yargılamalarında da kendisini gösterdi. 5 Eylül 1961 günü tüm siyasal parti liderlerini Çankaya'da bir "Yuvarlak Masa" toplantısında biraraya getirerek siyasal parti liderlerine gizli bir protokol imzalattırıldı. Bu protokolde Yassıada kararlarının tartışma konusu yapılamayacağı ve siyasal bir affa gidilmeyeceği konusunda siyasal parti liderlerinden güvence alınıyordu.[140] SKB'nin bu gözdağından sonra 15 Eylül 1961 günü Yüksek Adalet Divanı'nca Yassıada kararları açıklandı.[141] Kararların açıklanmasından önce aralarında ABD Başkanı Kennedy, CHP lideri İsmet İnönü ve MBK Başkanı Cemal Gürsel'in de bulunduğu idam cezalarının yerine getirilmesinin önlenmesi girişimi sonuç

---

136 Cumhuriyet, *"Türk Tarihinin En Büyük Davası Dün 9,30'da Başladı ve 18'e Kadar Sürdü"*, **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.004, s. 1 ve 5.

137 Faik, **a.g.e.**, s. 102-103.

138 Öymen, **a.g.e.**, s. 305-312; Faik, **a.g.e.**, s. 100-103.

139 Yurdsever, **a.g.e.**, s. 123; Altuğ, **a.g.e.**, s 251-253; Faik, **a.g.e.**, s. 118.

140 Forum, *"Partiler ve Yuvarlak Masa"*, **Forum**, 15 Eylül 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 179, s. 1-3; Öymen, **a.g.e.**, s. 327; Faik, **a.g.e.**, s. 156-158.

141 Cumhuriyet, *"MBK Üç İdamı Tasdik Etti"*, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.332, s. 1 ve 5.

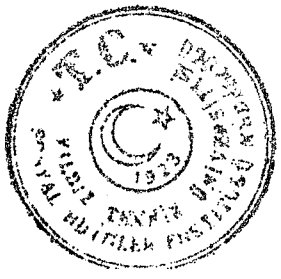

vermedi. Bu girişimlerin sonuçsuz kalmasının ana nedeni SKB'nin etkisi ve baskısıydı.[142]

Ondokuz ayrı davadan yargılanan Yassıada hükümlülerine yargılama sonunda 123 özgürkılma, 408 çeşitli ceza, 31 ömürboyu hapis ve 15 idam cezası verildi. MBK'nin SKB'nin baskısı sonucu onayıyla Menderes, Zorlu ve Polatkan idam edilirken[143] eski Cumhurbaşkanı ve DP'nin kurucusu Celal Bayar'ın idam cezası ise ömürboyu hapse çevrildi. Değişik cezalar alanlar ise cezalarını çekmek üzere İmralı, Kayseri ve Adana Cezaevlerine gönderildi.[144]

SKB"nin perde arkasındaki gücü 5 Eylül 1961 günü Çankaya'da yapılan "Milli Andlaşma" olarak adlandırılan protokolün imzalanması sırasında siyasal parti temsilcilerine hissettirilmesinin ardından Yassıada yargılamalarının hükümlerinin yerine getirilmesi ülkede özellikle siyasal partiler arasında şok etkisi yaptı. Bu gelişmeler sağ kanat partilerde ve özellikle AP'sinde iç sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Parti içindeki çalkantı ve partiden ayrılmalar sürerken[145] Gürsel'in uyarısı sorunun yatışmasını sağladı. Gürsel radyoda yaptığı konuşmada SKB'nin etkisini sezdirerek seçimleri yapamazsak o zaman ulusal felaketin ortaya çıkacağını belirterek partilere bir an önce seçimlerin yapılması yolunu gösterdi.[146] Böylece bu çalkantılı dönemde Yassıada yargılamalarına açıkça değinilmeden ve gündeme getirilmeden seçim yoluna girildi.

4. Ağaların ve Şeyhlerin Zorunlu Yerleşime Bağımlı Kılınması: 105 Sayılı Yasa

27 Mayıs 1960 Eylemi'ni izleyen günlerde büyük çoğunluğu Doğu bölgesinden olmak üzere 244 kişi DP döneminde sürdürdükleri ülke bütünlüğünü bozucu çalışımlarından dolayı tutuklanarak Sivas'taki "Caner Kışlası"nda gözetim altına alındı.[147] MBK'nce toplumsal sorunları çözmeye

---

142 Aydemir, **a.g.e.**, s. 517-523; Yurdsever, **a.g.e.**, s. 124; Öymen, **a.g.e.**, s. 329.

143 Milliyet, *"Zorlu ve Polatkan İdam Edildi"*, **Milliyet**, 17 Eylül 1961, Yıl: 12, Sayı: 4062, s. 1; Cumhuriyet, *"Menderes Hakkındaki Hüküm de İnfaz Edildi"*, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.334, s. 1.

144 Cumhuriyet, *"Düşüklerin Hapis Yerleri Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.338, s. 1 ve 5; Aydemir, **a.g.e.**, s. 524.

145 Cihat Baban, *"5 Eylül Beyannamesi ve AP'deki Tepkisi"*, **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.336, s. 2; Milliyet, *"Bazı AP İl Başkanları Seçime Girmek İstemiyor"*, **Milliyet**, 18 Eylül 1961, Yıl: 12, Sayı: 4063, s. 5..

146 Cumhuriyet, *"Seçimleri Yapamazsak Milli Felaket O Zaman Olacaktır"*, **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.337, s. 1.

147 Cumhuriyet, *"244 Nurcu, Kürtçü ve Bozguncu Sivas'ta Bir Kışlada Nezarette"*,

T.C. ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

yönelik olarak girişilen bu eylemin ardından, 15 Ekim 1960 günü yasalaşan ve 18 Ekim 1960 günü Radyo'dan duyurulan 2510 sayılı yasaya ek olarak çıkarılan 105 sayılı yasayla 55 ağa ve şeyh Doğu bölgesinden Batı'ya zorunlu yerleşime bağımlı kılındı. Bu yasanın çıkmasının ardından Kasım ayının üçüncü haftası içinde Sivas Kabakyazı bölgesindeki Caner Kışlası'nda yaklaşık beşbuçuk aydır tutuklu bulunan 244 kişiden 189'u serbest bırakılırken çıkarılan 105 sayılı yasa gereğince 55 ağa ve şeyh yakınlarıyla birlikte uygun görülecek bir yerde zorunlu yerleşime bağımlı kılınıyordu.[148] MBK içindeki bir kümenin (13 Kasım 1960 tarihinde MBK uzaklaştırılan 14'ler) yoğun uğraşıları sonucu çıkarılan[149] bu yasanın amacı, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'sundaki çağdışı kalmış toplumsal düzenin yeniden biçimlendirilmesine yönelikti. Devlete karşı sürekli bir direnme gücü oluşturan bu odakların parçalanması, halkın sömürülmesinin önlenmesi ve insanlık onurunun korunması gibi gerekçelerle uygulamaya konan 105 sayılı yasayla amaç feodal yapının egemen olduğu bu bölgenin güçler dengesini kırmaktı.[150] Gerçekleştirilen bu eylem öz olarak ne kadar olumluysa uygulamada yapılan yanlışlıklar ve oy kaygıları nedeniyle arzulanan biçimde gerçekleşemedi.

Devlet yetkesinin dışında kendisine özgü bir yetkeye sahip olan bu kurumlardan şeyhlik halkı dinsel yönden, ağalar ise ekonomik yönden sömürmekte olduklarından egemenlik kurdukları çevrede tam bir buyurganlık yönetimi oluşturmuşlardı. Yörenin öteki bölgelere oranla geri kalmışlığının daha çok olmasının en önemli nedeni bu feodal ilişkilerin egemenliğindendi. Bu bölgede yapılması gereken köklü düzeltimlerin Cumhuriyet tarihimiz boyunca yerine getirilememesi hem oy kaygısı hem de yöredeki egemen öğelerin güçlerinin bir kanıtıydı.

27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası bu güç odaklarına yönelik bir girişim doğal olarak yerindeydi. MBK tarafından çıkarılan 105 sayılı yasayla bu bölgedeki ağa ve şeyhlerin hakkında Bakanlar Kurulu bir soruşturma yaptırdı ve 55 ağa ve şeyhin zorunlu göçü kararı alındı. 27 Mayıs Eylemi sonrası yaklaşık beşbuçuk aydır Sivas Caner Kışlası'nda gözetim altında olan ağalar 105 sayılı yasa gereğince zorunlu yerleşime bağımlı tutulması gerekiyordu.

Cumhuriyet, 16 Kasım 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.036, s. 1 ve 5.

148 Cumhuriyet, *"Sivas'ta Bulunan 244 Tutukludan 189 Kişi Dün Tahliye Edildi"*, **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.042, s. 1 ve 5; Sır, *"Millet; Şeyhler ve Ağalar"*, **Sır**, 29 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 25, s. 4; Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 96-97.

149 Yön, *"Ağalar"*, **Yön**, 20 Aralık 1961, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 4.

150 Yön, *"Ağaları Tanıyormuyuz?"*, **Yön**, 10 Ocak 1962, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 12-13.

T.C. İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu 20 Kasım 1960 Pazar günü Doğu illeri valileri ile bir toplantı yaparak gözetim altında tutulan 244 kişiden kimlerin serbest bırakılacağını ve kimlerin zorunlu yerleşime gönderileceğini belirledi.[151] Toplantı'nın ertesi günü gözetim altında tutulanlardan 189 kişi serbest bırakılırken 55 ağanın Batı ve Güney Batı Anadolu'ya zorunlu yerleşime gönderilmesi kararı alındı. Zorunlu yerleşime gönderilen ağaların ondördü Ağrı'dan, onbiri Erzurum'dan, dokuzu Urfa'dan, sekizi Van'dan, yedisi Diyarbakır'dan, ikisi Kars ve birer ağa da Siirt, Bitlis, Hakkari, Mardin ve Adıyaman illerindendi.[152] Niğde, Kayseri, Amasya, Çorum, Bolu, Bilecik, Çankırı, Yozgat, Uşak, Afyon, Kütahya, Balıkesir, Eskişehir, İzmir, Nevşehir, Mersin, Isparta, Muğla, Burdur, Denizli, Antalya, Aydın, Çanakkale, Bursa, Balıkesir, Manisa, Zonguldak, Samsun, Kastamonu, Sinop, Sakarya, Kırklareli, Tekirdağ ve İstanbul illeri 55'lerin zorunlu yerleşim yerleri oldu.[153]

Gönderildikleri yerlerdeki "Milli Emlak"ın bina ve arsalarına yerleştirilmesi kararı alınan 55 ağanın tüm mallarına el koyulurken yanlarında yanlızca gerekli eşyalarını götürebilecekleri ve yargılanmalarının da yerleştikleri yerlerde yapılacağı belirtildi.[154] İlk uygulama sonucu 55 ağanın zorunlu yerleşime bağımlı kılınması daha sonraları bu konunun "55'ler Sorunu" olarak gündeme gelmesine yol açtı. Doğu ve Güneydoğu bölgesinde toplumsal değişimi hedefleyen bu girişim olumlu olmasına karşın uygulamada bazı önemli yanlışlıkların yapıldığı da görüldü.

Ağaların ellibeşinin de kürt kökenli olması, ellidördünün DP'ye ve birinin de CKMP'ye kayıtlı bulunmaları bu eyleminin yalnızca Kürt kökenli sağ kanat partili ağalara yönelik olarak gerçekleştirildiği kanısını uyandırdı.[155] Üstelik ağalara yönelik olarak açılan yirmi davadan da yargılama sonucu hiçbiri hüküm de giymedi.[156] Böylece ortaya çıkan gelişmeler ağaların yakınmalarında haklı

---

151 Cumhuriyet, *"'Zorunlu İskan' ile İlgili Bir Toplantı"*, **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.041, s. 1 ve 5.

152 Milliyet, *"Şeyh ve Ağaların Sevk Emri Geldi"*, **Milliyet**, 8 Aralık 1960, Yıl: 11, Sayı: 3787, s. 1.

153 Milliyet, *"Şeyh ve Ağalardan İlk Kafile İskan Yerlerine Gönderildi"*, **Milliyet**, 14 Aralık 1960, Yıl: 11, Sayı: 3793, s. 1; Milliyet, *"Ağaların Otuzu Daha Yerlerine Sevkedildi"*, **Milliyet**, 16 Aralık 1960, Yıl: 11, Sayı: 3795, s. 5.

154 Milliyet, *"55 Şeyh ve Ağa Techir Ediliyor"*, **Milliyet**, 3 Aralık 1960, Yıl: 11, Sayı: 3783, s. 1 ve 5; Cumhuriyet, *"Şeyh ve Ağalar İskana Tabi Oldukları Yerde Yargılanacaklar"*, **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.059, s. 1 ve 5.

155 Milliyet, *"55'ler Adına Bir Broşür Yayınlandı"*, **Milliyet**, 2 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4406, s. 1 ve 7; Yön, *"Ağaları Tanıyormuyuz?"*, **Yön**, 10 Ocak 1962, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 12-13.

156 Yön, *"Ağalar"*, **Yön**, 20 Aralık 1961, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 4; Milliyet, *"Bursa'da 8 Ağanın Duruşması Başladı"*, **Milliyet**, 7 Mayıs 1961, Yıl: 12, Sayı: 3933, s. 1 ve 5.

T.C. ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

destekler sağladı. Bu sonuçlar da bize bu konunun gerektiği biçimde ele alınmadığını göstermektedir.

Ağalar MBK Hükümetleri döneminde seslerini pek çıkarmadılar. Ağalar konusu siyasi partilerin yeniden çalışmalara başlaması ve oy kaygıları nedeniyle gündeme geldi. 15 Ekim Seçimleri sonucu CKMP'nden Meclis'e giren Mardin Milletvekili Talat Oğuz 55'lere yönelik olarak çıkarılan 105 sayılı yasanın antidemokratik olduğunu ve bu yasanın kaldırılması yönünde bir yasa önerisi hazırladığını zorunlu yerleşime gönderilen bir ağayla birlikte düzenlediği basın toplantısında duyurdu.[157] Ardından iki ağa Başbakanlığa başvuruda bulunarak kendilerine yönelik uygulamanın kaldırılmasını isteyince[158] konunun seçim propagandaları döneminde de gündemde önemli yer alması ve doğu bölgesinde etkin siyasal güç olmaları bu kümenin istemlerinin CHP tarafından ele alınmasına yol açtı. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin güvenoyu almasının ardından ilk haftada Başbakan İsmat İnönü'nün 8 Aralık 1961 günü verdiği emirle ellibeş ağayla ilgili işlemler durduruldu[159] ve konu Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde ele alındı.

5. Üniversiteye Yönelik Bir Uygulama: 147'liler Olayı

Milli Birlik Komitesi'nce 3 Ağustos 1960 yılında çıkarılan 42 sayılı yasa gereğince bozulan Askeri hiyararşi pramidini düzeltme amacıyla gerçekleştirilen 235 General-Amiral ve beşbine yakın subayın ordudan uzaklaştırılma olayı (EMİNSU, EMekli İNkılap SUbayları) sonrasında aynı eylemin bir benzeri de üniversitelerde yinelendi.

27 Ekim 1960 tarihinde kabul edilen ve ertesi gün Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren *"Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair"* olan 114 sayılı yasanın birinci maddesine göre ülkedeki adları sayılan (İstanbul, Ankara, İzmir Üniversiteleri, İTÜ ve Atatürk Üniversitesi) üniversitelerde görevli 28 Ordinaryüs Profesör, 57 Profesör, 40 Doçent, 3 Eylemsiz Doçent, 7 Baş Asistan, 11 Asistan ve biri Öğretim Görevlisi olmak üzere 147 öğretim üye ve yardımcısının (Prof. Tarık Zafer Tunaya, Ord. Prof.

---

157 Milliyet, *"Ağalarla İlgili Kanunun İlgası İstendi"*, **Milliyet**, 7 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4112, s. 1.

158 Cumhuriyet, *"Yerleri Değiştirilen İki Ağa Başbakanlığa Müracaat Etti"*, **Cumhuriyet**, Yıl: 38, Sayı: 13.409, s. 5.

159 Cumhuriyet, *"İnönü'nün Emri İle 55 Ağaya Ait Muamele Durdu"*, **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.416, s. 1.

T.C. ... 1923 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dr. Ali Fuat Başgil, Prof. Sabahattin Eyüboğlu, Prof. Yavuz Abadan, Doç. İsmet Giritli ve Asistan Özer Ozankaya... gibi) görevlerine son verilmişti.[160] Bu uygulamanın yanında dört öğretim üyesinin de görev yerleri değiştirilmişti.[161] Üstelik üniversiteden uzaklaştırılan öğretim üyeleri arasında Anayasa Komisyonu üyelerinden Prof. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. İsmet Giritli'de bulunmaktaydı. 114 sayılı yasa üniversite öğretim üye ve yardımcılarının hangi nedenden ve hangi koşullarda görevlerinden uzaklaştırıldığı konusunda hiçbir kayıt taşımadığından ortaya çıkan bu sorun kamu duyuncunda onulmaz yaralar açmış ve çeşitli söylentilerin doğmasına da neden olmuştu.

Üstelik 114 sayılı yasayla görevlerinden uzaklaştırılan öğretim üye ve yardımcılarının gelecekte hiç bir zaman üniversitedeki görevlerine dönemeyeceği kaydı ve aynı zamanda kendilerini savunma hakkı tanınmamasının yanında bu konu ile ilgili olarak hiç bir mahkemeye başvuru hakkı da tanınmamıştı.

Söylentilere göre; tembel, yetersiz, yeniliklere karşı oldukları... gibi[162] ve açıklanmayan değişik nedenlerle üniversitelerdeki görevlerinden nedensiz uzaklaştırılan 147 öğretim üye ve yardımcısının uğradığı bu haksız durum aynı zamanda 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni özgürlüklerle de çelişmekteydi.[163]

Gerçi üniversitelerde yıllardan beri yapısal sorunlardan dolayı bazı hoşnutsuzlukların yaşanmakta olduğu da bilinmekteydi. DP döneminde de bu hoşnutsuzlukların -DP'nin üniversite özerkliğini kaldırmak için siyasal bir koz olarak kullanmaya kalkışacağından korkulduğu için- yansıtılma yönüne gidilmemişti.[164] Üniversitelerde görülen yapısal bozuklukların en önemlileri; bazı öğretim üyelerinin bilimsel yetersizlikleri, bazılarının üniversitedeki görevini değil de üniversite dışındaki görevini ön plana alarak ekonomik kazanç için görevlerini önemsememeleri, birçok kürsüde gereğinden fazla sayıda yaşlı profesörün bulunması genç, yetenekli ve değerli öğretim üyelerinin yükselmesine ve gelişmesine engel olması, bazılarının ise DP döneminde siyasete bulaşarak partizan kimlikli öğretim üyeleği ve bazı gericilerin de bulunmasıydı.[165] Bu sorunlarla 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne ulaşan üniversitelerde

---

160 Cumhuriyet, *"Milli Komite, 147 Profesör, Doçent ve Asistanı Dün Vazifelerinden Affetti"*, **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.017, s. 1 ve 3.

161 Milliyet, *"Üniversite de Tasfiye", "Affedilen Öğretim Üyeleri"*, **Milliyet**, 28 Ekim 1969, Yıl: 11, Sayı: 3747, s. 1 ve 5.

162 Hikmet Özdemir, **Cumhuriyetimiz Üzerine**, Yayınlanmamamış Çalışma, 1995, s. 179.

163 Reşat Kaynar, **Üniversiteye Darbe**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1963, s. 6-22.

164 Nurettin Şazi Kösemihal, *"Üniversitelerde Edebiyat Fakültelerinin Önemi"*, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.962, s. 2.

T.C. ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

sorunlar Eylem sonrası yansıtılmaya başlandı. Özellikle bazı üniversitelerde genç öğretim görevlileri profesörlerin klik oluşturarak kendilerinin bilimsel çalışmalarını engelledikleri ve kadroları tıkadıklarını ileri sürerek sorunlarını Rektörlüklere ve MBK'ne iletmişlerdi.[166] Bu gerekçeler ve üniversite içindeki çıkarcı öğretim üyelerinin elevericilikleri nedeniyle MBK üniversitelere yönelik bir ayıklama eylemine girişti.[167]

Toplumun hemen hemen hiç bir kesiminden destek görmeyen bu eylem özellikle Türk aydınları arasında tepkilere neden olmuş ve bu haksızlığın bir an önce giderilmesi için kamuoyunda, basın ve yayın organlarında tepkiler dile getirilmişti.[168] Özellikle bu eylemin hemen ardından ilk tepki üniversitelerden geldi. İzleyen günlerde ODTÜ Rektörü Turhan Feyzioğlu, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, İTÜ Rektörü Fikret Narter ve Ankara Üniversitesi Rektörü Suut Kemal Yetkin... gibi[169] toplumda büyük saygınlığı olan üniversite rektörlerinin bu eylemi protesto ederek görevlerinden çekilmeleri Ordu'nun sivil destekçilerinden[170] olan aydınlar, gençlik ve basın arasında da kaygılara yol açtı.

Üniversitelere yönelik eylemin kamuoyunda oluşturduğu tepki o kadar yoğun oldu ki, MBK bu tepkiyi yumuşatma yoluna gitti. Üstelik bu karar MBK içinde oylanırken dokuza karşı on oyla alınmış tam bir uyumun sergilenmediği bir uygulamaydı.[171] Yasanın çıktığının dördüncü günü Üniversitelerarası Kurul ile MBK üyeleri arasında ortak bir toplantı yapılarak sorunun yeniden gözden geçirileceği toplantı sonrası yayınlanan bir tebliğ ile duyuruldu. Bu arada Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel; "yanlışlıklarımız varsa en kısa zamanda üniversitelerin katılımıyla birlikte düzeltmeye çalışacağız" diyerek bir açıklamada bulununca, sorunun çözüleceği konusunda olumlu bir kanı oluştu.[172]

---

165 Abdi İpekçi, *"Bu Böyle Olmamalıydı"*, **Milliyet**, 29 Ekim 1960, Yıl: 11, Sayı: 3748, s. 1.

166 Cumhuriyet, *"Edebiyat Fakültesi Profesörleri Arasında Tasfiye İcrası İsteniyor"*, **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.944, s. 1 ve 5.

167 Erkanlı, **a.g.e.**, s. 43-50.

168 Nadir Nadi, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, Sinan Yayınları, 1971, s. 68-69.

169 Cumhuriyet, *"Rektörler İstifa Etti, Protestolar Yükseliyor"*, **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.018, s. 1 ve 5; Cumhuriyet, *"Ankara Üniversitesi Rektörü de İstifa Etti"*, **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.019, s. 1 ve 5.

170 Sır, *"Rektör Seçimi"*, **Sır**, 8 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 22, s. 8-12.

171 Yön, *"147'ler Dönseler de Dert, Dönmeseler de..."*, **Yön**, 17 Ocak 1962, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 12-13.

172 Cumhuriyet, *"Üniversite İle İlgili Kanunların Yeniden Müştereken Tetkik Edilmesi Kararlaştırıldı"*, **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.021, s. 1 ve 5.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

147'ler sorununun MBK üzerinde yol açtığı saygınlık yitimi ve kamuoyunun tepkisi Ordu içinde yeni bir gelişmeye yol açarken Silahlı Kuvvetler içindeki yeni güçler (Silahlı Kuvvetler Birliği) etkinlik kazandı ve MBK kamuoyunda giderek yalnızlığa doğru sürüklendi.[173]

Görevden uzaklaştırılan öğretim üye ve yardımcıları, hem üniversitelerin hem de kendi saygınlıklarının zarar gördüğü gerekçesiyle kendilerine yönelik suçlamaların neler olduğunun açıklanmasını istediler[174] Üniversitelerarası Kurul tarafından kendileri adına hazırlanmış dosyaların MBK'ce açıklanmasını ve Kurul'a verilmesini istemelerine karşın, 13 Kasım 1960 Pazar günü MBK içindeki 14 üyenin (Üniversiteye yönelik bu eylemin gerçekleştiricisi olduğu ileri sürülen küme[175]) uzaklaştırılması sonucu hazırlanan dosyaların yitirildiği belirtilerek suçlamalarla ilgili somut bir belge de ileri sürülemedi.[176]

Kurucu Meclis'in oluşumundan sonra Kurucu Meclis'in Temsilciler Meclisi'de görev alan öğretim üyelerinden Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Bahri Savcı, Ragıp Sarıca, Turan Feyzioğlu, Fehmi Yavuz, Tarık Zafer Tunaya, Muammer Aksoy ve İsmet Giritli desteğiyle[177] ve ardından Muin Küley tarafından gündeme getirilen bir yasa tasarısı hazırlanarak 147'lerin üniversiteye dönmelerinin sağlanmasına yönelik girişimler yapılmasına karşın, MBK üyelerinin imzalamamaları nedeniyle yasa tasarısı Meclis'in gündemine yine gelemedi.[178]

Öte yandan özü bakımından, MBK, üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırılan öğretim üye ve yardımcılarının yeniden eski görevlerine dönmelerine karşıydı. Bu düşüncenin altında EMİNSU eylemiyle emekli edilerek Ordu'dan uzaklaştırılan subayların da görevlerine dönmelerini sağlama düşünceside vardı. Eğer her iki kurumdan birisi için alınan karardan dönülürse öteki kurum için de aynı istemin ortaya çıkacağının ayrıdında olan MBK, bu nedenle bu konuyu soğutma yolunu seçmekteydi.[179]

---

173 Faik, **a.g.e.**, s. 79.

174 Cumhuriyet, *"Affedilen Öğretim Üyeleri 'Sebep Açıklansın' Diyorlar"*, **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.020, s. 1 ve 5.

175 Abdi İpekçi, *"Üniversite İmtihanı"*, **Milliyet**, 26 Kasım 1960, Yıl: 11, Sayı: 3776, s. 1.

176 Cumhuriyet, *"147'lerin Bir Kısmı Dahi Üniversiteye Dönemeyecek"*, **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.045, s. 1 ve 5.

177 Milliyet, *"147'ler İçin Hazırlanan Kanun Teklifini MBK Üyeleri İmzalamadı"*, **Milliyet**, 2 Mart 1961, Yıl: 11, Sayı: 3869, s. 1.

178 Cumhuriyet, *"147 Öğretim Üyesi İçin Bir Kanun Tasarısı Hazırlandı"*, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1961, Yıl: 37, Sayı: 13.171, s. 1 ve 5.

179 Sır, *"Üniversite"*, **Sır**, 13 Aralık 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 27. s. 11.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

147'ler sorunu bir türlü kamuoyunun gündeminden düşmeyince ve bu konudaki çalışmalar sürekli olarak MBK'nin önüne gelince MBK 13 Nisan 1961 Perşembe günü bir tebliğ yayınlayarak 147'lerle ilgili olan 114 ve 115 sayılı yasaların değiştirileceği söylentilerini yalanlama yolunu seçerek yasaların olduğu gibi uygulanacağını açıkladı.[180]

Bu arada yasa gereği altı ay içinde görev almazlarsa emekli olacakları kaydı nedeniyle önemli bir kısmına aralarında Milli Eğitim Bakanlığı, İller Bankası, Emlak ve Kredi Bankası, Çalışma Bakanlığı, Çapa Eğitim Enstitüsü, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, İslam Enstitü'lerinde ve Türkiye'nin dış temsilciliklerinde görev verildi.[181]

147'ler sorunu tüm uğraşılara karşın çözüme kavuşamayınca, bu kesim haklı mücadelelerini daha örgütlü olarak yürütebilmek için "147'ler Derneği" adı altında bir örgütlenmeye gitti.[182] Dernek, örgütlü sivil bir baskı grubu olarak hem kendilerine yapılan haksızlıkların giderilmesi için[183] hem de kendileri hakkında çıkarılan söylentilere karşı mücadesini sürdürdü.[184]

147'lerin bireysel olarak, üniversiteler ve dernekleri aracılığıyla konuyu sürekli gündemde tutmaları ve çalışmalarına izin verilen siyasal partilerin gündemine girmeleri, seçim öncesi ve sonrası sorunun çözümünün gündeme gelmesini sağladı. Milli Eğitim Bakanı Ahmet Tahtakılıç 4 Kasım 1961 Cumartesi günü yaptığı açıklamada 147'lerin üniversiteye geri dönüşlerini sağlayacak bir yasa tasarısı hazırladığını bildirdi. Tahtakılıç'ın yasa tasarısı, üniversiteden uzaklaştırılan öğretim üye ve yardımcılarının geri dönmelerini sağlarken bu konuda karar verecek olan organ ise üniversitelerin Senatoları olarak saptanmıştı.[185] 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nde en çok milletvekilliği kazanan CHP'nden Zeki Zeren ve arkadaşlarının hazırladığı 147'lerin üniversitedeki eski görevlerine dönmelerine ilişkin yasa tasarısı 8 Kasım 1961

---

180 Milliyet, *"147'lerle İlgili Kanunlar Aynen Tatbik Edilecek"*, **Milliyet**, 14 Nisan 1961, Yıl: 11, Sayı: 3910, s. 1 ve 5.

181 Milliyet, *"147'lerden 70'i Vazife Aldı"*, **Milliyet**, 25 Nisan 1961, Yıl: 11, Sayı: 3921, S. 1; Milliyet, *"İsmet Giritli ve T. Zafer Tunaya Dış Vazife Aldılar"*, **Milliyet**, 28 Nisan 1961, Yıl: 11, Sayı: 3924, s. 1; Cumhuriyet, *"147'lere Eğitim Bakanlığı'nda Vazife Veriliyor"*, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1961, Yıl: 37, Sayı: 13.191, s. 1 ve 5.

182 Cumhuriyet, *"147'ler Tüzüklerini Vilayete Verdiler"*, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.283, s. 1 ve 5.

183 Cumhuriyet, *"147'ler Derneği Yıllık Genel Kurul Toplantısı"*, **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.375, s. 7.

184 Cumhuriyet, *"147'lerin Siyasi Bir Partiye Gireceklerine Dair Çıkarılan Haberler Yalanlandı"*, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.304, s. 5.

185 Milliyet, *"147'lerin Dönüşünün Teminine Çalışılıyor"*, **Milliyet**, 5 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4110, s. 1 ve 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Çarşamba günü CHP Meclis Grubu'na verilmesine[186] karşın Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan ilk tasarı 13 Kasım 1961 Pazartesi günü AP Milletvekili Mehmet Özbay tarafından gerçekleşti.[187] Bu sıralarda siyasal partiler arasında sürdürülen koalisyon görüşmeleri sonuçlanıp yeni Hükümetin kurulmasıyla sorun, Meclis'te ele alınmadan MBK Hükümetleri dönemi sona erdi.

Türkiye kamuoyunun bir yılı aşkın bir süredir gündeminde olan 147'ler sorununun çözümü MBK'nin oyalamaları sonucu bir türlü MBK Hükümetleri döneminde çözülemediğinden sorun Birinci Koalisyon Hükümeti dönemine sarktı.

6. Ordu'daki Gelişmeler: 14'ler Olayı

EMİNSU ve ardından üniversitelere yönelik 147'liler olgularından sonra toplumun ve aydınların tepkisini üzerine çeken ve giderek yalnızlığa doğru sürüklenen MBK, kendi içinde de bir temizlik eylemini 13 Kasım 1960 tarihinde yerine getirdi.

27 Mayıs 1960 Eylemi'ni gerçekleştiren subaylar kendi içlerinde türdeş özellikler taşımamalarına karşın, eylem öncesi ortak çıkarları için birlikte hareket etmişlerdi. Oysa bu kümenin içinde yıllardır darbe hazırlığı içinde olan aşırı uçtaki subaylar eylem öncesi ılımlılarla işbirliğine gitme yolunu seçmek zorunda kalmışlardı. MBK'nin oluşturulduğu ilk günlerde topluma söz verdiği gibi en kısa zamanda seçime gitme düşüncesinin gerçekleşemeyeceği anlaşılınca MBK içindeki kümelerin eğilimleri de belirginleşmeye başladı.

MBK içindeki aşırı kanat, "Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı Teşkilatı Yasa Tasarısı"nı hazırlayarak 1960 yılının Eylül ayının son haftasında gündeme getirdi.[188] Bu yasa tasarısında, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kaldırılarak yerine Türk ulusunu aynı düşünce ve inan altında bütünleştirmeyi hedef alan bir örgüt ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Basın-Yayın Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevlerini yürütecek bir oluşuma yönelinmesi ortaya çıkınca[189] bu kümeye yönelik kaygılar arttı.

---

186 Cumhuriyet, *"CHP 147'lerle İlgili Bir Kanun Tasarısını Meclis'e Veriyor"*, **Cumhuriyet**, Yıl: 38, Sayı: 13.386, s. 1 ve 5.

187 Cumhuriyet, *"147'lerin İadesine Dair Kanun Teklifi Millet Meclisi'nde"*, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.391, s. 1 ve 5.

188 Cumhuriyet, *"Ülkü Birliği Teşkilatı Kuruluyor"*, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1960, Yıl: 37, Sayı: 12.989, s. 1.

189 Cumhuriyet, *"Milli Eğitim Bakanlığı ve Teşkilatı Kaldırılıyor"*, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.030, s. 1 ve 5; Aydemir, **a.g.e.**, s. 501.

MBK içinde aşırı kanatın kendi kalıcılıklarını sağlamlaştırmak için Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı hazırladıkları bu tasarının MBK görüşülürken Birliğin Genel Başkanı'na olağanüstü yetkiler verilmek istenmesiyle ortaya çıktı. Bu gelişme üzerine, MBK'nin bir kısım üyesi bu yetkilere karşı çıkarak bu Birliği MBK üstünde bir kuruluş mu olduğunu sordu ve konu MBK'nde yoğun olarak tartışıldı. Sonuçta, Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı, MBK içinde çıkan görüş ayrılıklarından MBK'nin ikiye bölünmesiyle bir sonuça bağlanamadı.[190]

MBK çalışmalarında ortaya çıkan farklı çizgideki aşırı kanat yanlısı subayların oluşturduğu kümenin asıl amacı, eylemin başarılmasından sonra sürekli bir askeri yönetimin benimsenmesi yönündeydi. Bu kümenin temel amacı köklü düzeltimleri gerçekleştirmek için MBK'nun iktidarı gereken süre elinde tutmasını isterken MBK'nde çoğunluğu oluşturan ılımlılar ise bir an önce askerlerin asıl görevlerine dönmesi için gerekli ortamın oluşturulması düşüncesindeydiler. Bu ikinci kümenin temel amacı Meclis'in Kurucu Meclis tarafından ivedi olarak oluşturulması yönündeydi.

Bu iki kümenin dışında ılımlı kümeye oldukça yakın olan bir küme de ilke olarak Kurucu Meclis'in yanında yer almamakla birlikte, Kurucu Meclis'le bir kaynaşmanın da ortaya çıkabileceğini düşünenlerdi.

Yapılan toplantılarda kümelerin üzerinde karar vermeleri gereken beş seçenek ortaya çıktı. Bu seçenekler:

1. Köklü düzeltimleri gerçekleştirmek için MBK'nin en az dört yıl iktidarda kalıp kalmamasının ulusa halk oylaması yoluyla sorulması,

2. Kurucu Meclis'i oluşturup iktidardan çekilmek, bir parti kurarak köklü düzeltimlere gitmek için seçim yoluyla iktidara gelmeyi denemek,

3. Seçimler yapılıncaya kadar MBK olarak iktidarda kalmak,

4. İvedilikle Kurucu Meclisi oluşturup iktidardan kesinlikle ayrılmak,

5. Kurucu Meclisi oluşturup iktidarda bu Meclis'le birlikte seçime kadar kalmak.[191] (Bu seçenek gerçekleşendir)

Farklı amaçlar güden iki ayrı kümenin MBK'de barınması da ortaya çıkan anlaşmazlıklar yüzünden yürümedi ve çoğunluğu ılımlıların oluşturduğu kümenin dışındakiler beklendiği gibi aynı EMİNSU ve 147'lilerde olduğu gibi görevlerinden uzaklaştırıldılar.

13 Kasım 1960 Pazar sabahı saat 07:30'da radyolarını açanlar Cemal Gürsel'in açıklamasıyla karşılaştılar:

---

190 Altuğ, **a.g.e.**, s. 130-146.

191 Abdi İpekçi, *"13 Kasım'ın Nedeni..."*, **Milliyet**, 13 Kasm 1961, Yıl: 12, Sayı: 4118, s. 1 ve 5.

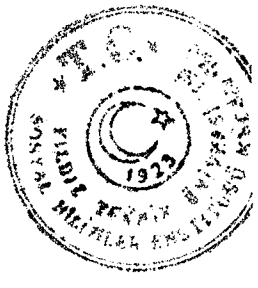

"1- MBK'nin çalışmaları, memleketin yüksek menfaatlerini tehlikeye sokacak bir duruma düştüğünden, Türk Silahlı Kuvvetleri ve MBK üyelerinin talepleri üzerine bugünden (13 Kasım 1960) itibaren MBK'ni feshettim.

2- Türk Milleti adına yasama yetkisini kullanacak olan yeni MBK üyeleri şunlardır:

Başkan: Gürsel Cemal

Üye: Acuner Ekrem, Aksoylu Refet, Ataklı Mucip, Çelebi Emanullah, Ersü Vehbi, Gürsoytrak Suphi, Karaman Suphi, Kaplan Kadri, Karavelioğlu Kamil, Köksal Osman, Kuytak Fikret, Küçük Sami, Madanoğlu Cemal, Okan Sezai, Özdilek Fahri, Özgüneş Mehmet, Özgür Selahattin, Özkaya Şükran, Tunçkanat Haydar, Ulay Sıtkı, Yurdakuler Muzaffer, Yıldız Ahmet.

3- Yeni MBK en kısa zamanda kurulacak olan Kurucu Meclis ile birlikte memleketin nizamını demokratik esaslara göre düzenleyecektir.

4- Görevlerinden affedilen üyeler emekliye sevkedilmişlerdir.

5- Bu konuda Devlet Başkanı'nından başka bir makam ve şahıs beyanat vermeye yetkili değildir.

Vatandaşa keyfiyeti arzederim.

Cemal Gürsel
Orgeneral
Devlet Başkanı ve Silahlı
Kuvvetler Başkumandanı"[192]

Gürsel radyoda yaptığı açıklamada MBK içindeki düşünce ayrılıklarının ulusta kaygı ve güvensizlik yarattığını söyleyerek bu nedenden MBK'nden 14'lerin uzaklaştırıldığını belirti. Gürsel, ertesi günü yaptığı açıklamada ise uzaklaştırılanların bir dikta yönetimine doğru gittiklerini vurgulayarak bu gelişmenin önüne geçildiğini söyledi.[193]

13 Kasım 1960 tarihinde 14 MBK üyesinin görevlerinden uzaklaştırılması ve Cemal Gürsel Başkanlığı'nda 21 üyeden oluşturulan yeni MBK, üç gün sonra 16 Kasım 1960 tarihinde çıkardığı 126 sayılı yasayla 14 eski MBK üyesini emekliye ayırdı ve ardından aynı gün çıkarılan 127 sayılı yasayla da Dışişleri Bakanlığı'nın dış örgütlerinde 14 eski MBK üyesi için

---

192 Cumhuriyet, *"MBK Lağvedildi ve Yeniden Kuruldu, 14 Üye Affedildiler, Gürsel Basına Izahat Verdi"*, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.034, s. 1 ve 5; Sır, *"MBK Yeniden Kuruldu"*, **Sır**, 15 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 23, s. 6; Nevin Yurdsever, **Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri 1960-1964**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983, s. 119-120.

193 Milliyet, *"Gürsel Tasfiye Sebebini Açıkladı"*, **Milliyet**, 14 Kasım 1960, Yıl: 11, Sayı: 3764, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Gürsel, 'Dikta Rejimine Gidiyorlardı' Dedi"*, **Milliyet**, 15 Kasım 1960, Yıl: 11, Sayı: 3765, s. 1.

T.C. ... 1923 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

müşavirlik oluşturarak bu eski MBK üyelerinin ülkeden uzaklaştırılması eylemini yürürlüğe koydu. Bir çeşit sürgün uygulaması olan 127 sayılı yasa 14 eski MBK üyelerinin en az iki yıl yurt dışında kalmalarını zorunlu kılıyordu. Yurt dışına sürgüne gönderilenler için oluşturulan müşavirlikler ise şöyleydi:

Alpaslan Türkeş : Yeni Delhi
Orhan Kabibay : Ottowa/Brüksel
Orhan Erkanlı : Meksiko
Münir Köseoğlu : Stockholm
Mustafa Kaplan : Lizbon
Muzaffer Karan : Oslo
Şefik Soyuyüce : Kopenhag
Fazıl Akkoyunlu : Kabil
Rifat Baykal : Tel-Aviv
Dündar Taşer : Rabat
Numan Esin : Madrid
İrfan Solmazer : La Haye
Muzaffer Özdağ : Tokyo
Ahmet Er : Libya[194]

14'lerden Orhan Kabibay Kanada'nın Türkiye Büyükelçiliği Müşavirliği'ne atanmış olmasına karşın, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı'na verdiği dilekçeyle Kanada'daki görevinden alınmasını ve Avrupa'da başka bir ülkeye atanması isteminde bulundu. Orhan Kabibay'ın bu istemi Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı tarafından olumlu karşılanarak ertesi gün Resmi Gazete'de yeni atanma yeri yayınlanarak yerine getirilmiş oldu.[195] Yurdsever, Kabibay'ın Brüksel'e atanmasının Kanada'nın Kabibay'a kabul onayı vermemesi nedeniyle yerine getirildiğini belirtmektedir.[196]

b. Kurucu Meclis'in Oluşumu ve Çalışmaları

14'lerin görevlerinden uzaklaştırılarak yurtdışındaki yeni görevlerine gönderilmesi, Ordu içindeki sorunları çözmeye yetmemişti. Ordu içinde değişik

---

194 Orhan Erkanlı, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular...**, İstanbul, Baha Matbaası, 1973, s. 158; Yurdsever, **a.g.e.**, s. 120.

195 Sır, *"Ondörtler Yolda 'Zorlu Yolculuk' "*, **Sır**, 22 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 24, s. 7-8.

196 Yurdsever, **a.g.e.**, s. 120.

orunlarda görev alan subayların arasında 14'lerle aynı görüşü paylaşan çok sayıda subaylar da bulunmaktaydı. Ilımlıların seçimlerin bir an önce yapılarak iktidarın sivillere bırakılması düşüncesine karşı olan kümeler, ılımlıların bu görüşüne karşı çıkarak iktidarın sivillere bırakılmasını engellemek için gizli gizli toplanarak görüşleri doğrultusunda yeni protokoller hazırlıyorlardı. Öte yandan 147'liler olayıyla kamuoyunda önemli ölçüde puan yitiren MBK, ülkedeki ekonomik sıkıntıları çözecek yetiyi de gösteremediğinden git gide yıpranmaktaydı. Ordu içindeki bazı subayların tehlikeli yönelimleri de kamuoyuna yansıyor ve sivil kurum ve kuruluşlardan da bir an önce sivil bir yönetim özlemlerini belirten tepkiler geldiğinden, Ordu'nun bir an önce karar vermesi gerekiyordu. Ordu'ya bu konuda baskıda bulunanlar arasında CHP lideri İsmet İnönü de bulunmaktaydı. Ülke yönetimi konusunda deneyimi ve izlencesi bulunmayan askerlerin, yurtseverlik ve iyiniyet duygularıyla ülkedeki ekonomik ve siyasal sorunları çözemeyeceklerini anlamalarıyla bu zor ortamda yeni anayasayı hazırlayacak "Kurucu Meclisi" oluşturarak, sivil yönetime geçişin önünü açtılar.[197]

MBK Başkanı Cemal Gürsel bu belirsizlik ortamından kurtulmak için Komite'ye danışmadan ODTÜ Rektörü Prof. Turhan Feyzioğlu'nu 31 Ekim 1960 Pazartesi günü "Kurucu Meclis"in temel yasasını (oluşum, görev ve sorumluluklarını kapsayan) üç hafta (yirmi gün) içinde hazırlamak üzere göreve davet etti.[198] Bu görevde Prof. Feyzioğlu'na Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'den ve diğer kurumlardan kendi seçeceği bir kurul oluşturup işe başlaması rica edildi. Görevi onur kabul eden Prof. Feyzioğlu ertesi gün oluşturduğu kurulu basına açıkladı.[199] Kurucu Meclis'in Kurulu Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Prof. Süheyl Derbil ve Prof. İlhan Arsel ve ötekiler ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden Doçent Muammer Aksoy, Prof. Bahri Savcı[200] ve Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu idi.[201]

---

197 Faik, **a.g.e.**, s. 86-92.

198 Milliyet, *"Kurucu Meclis'in Teşkili Kararlaştırıldı"*, **Milliyet**, 1 Kasım 1960, Yıl: 11, Sayı: 3751, s. 1; Sır, *"Kurucu Meclis"*, **Sır**, 8 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 22, s. 14; Faik, **a.g.e.**, s. 86.

199 Cumhuriyet, *"Kurucu Meclis'in Vazife ve Selahiyetlerini Tesbit Edecek Heyet Üyeleri Seçildi"*, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.022, s. 1 ve 4.

200 Milliyet, *"Kurucu Meclis İçin Çalışmalar Başladı"*, **Milliyet**, 3 Kasım 1960, Yıl: 11, Sayı: 3753, s. 1.

201 Sır, *"Kurucu Meclis"*, **Sır**, 8 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 22, s. 14-15; Faik, **a.g.e.**, s. 137.

Prof. Feyzioğlu'nun oluşturduğu "Kurucu Meclis" Kurulu tasarıyı istenilen sürede tamamlayarak 21 Kasım 1960 günü MBK Başkanı Org. Cemal Gürsel'e sundu. MBK'ne sunulan bu tasarı, "Milli Birlik" ve "Temsilciler Meclisi" olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Kurucu Meclis'in "Milli Birlik" organının sayısı MBK'nin doğal üyeleri (23) kadardı. Temsilciler Meclisi'nin üye sayısı ise 262 olarak saptanmıştı. Bu üyelikler; DP dışındaki siyasal partilerden 70, üniversitelerden 12, basından 12, gençlik örgütlerinden 6, sendikalardan 6, tarım ve tarım kooperetiflerinden 8, esnaf örgütlerinden 6, öğretmen örgütlerinden 6, Barolardan 6, Odalardan 8, yargı organlarından 12, illerden gelen 82 olmak üzere ve yukarıdaki temsilcilerin seçeceği hiç bir partiye üye olmayan bağımsız siyaset adamlarından 10, dernek adayları arasından seçilecek (biri kadın ve biri de eski askerlerin oluşturduğu derneklerden olmak üzere) 8, ve Devlet Başkanı'nın seçeceği on kişilik (bilim adamları, sanat, askerlik, diplomasi ve eğitim alanlarından seçilmiş başarılı kişiler) bir kontenjan da vardı.[202]

Prof. Turan Feyzioğlu'nun oluşturduğu Kurulun hazırladığı Kurucu Meclis yasa tasarısı meslekçi (korporatif) bir temel üzerine biçimlendirildiğinden demokratik olmadığı ileri sürüldü. Demokratik bir seçimin halkın tümünün katıldığı genel bir seçimle gerçekleşeceği ortadayken, meslekçi yaklaşımda üye seçimlerinin siyasal partiler ve değişik meslek örgütlerinin kendi yapıları içinde gerçekleştirecekleri seçim sonucu oluşacağından, Kurucu Meclis'in temsil yeteneğinin tam oluşamayacağı, oluşacak böyle bir Kurucu Meclis'in olsa olsa ülkede belirli kesimlerin temsilcilerinden seçilmiş bir "Aristokratik" Meclis olabileceğini, fakat demokratik bir Meclis olamayacağı yönünden eleştirildi.[203]

Gürsel, Kurucu Meclis tasarısını ivedilikle Bakanlar Kurulu'na getirerek görüşülmesini sağladı.[204] Bakanlar Kurulu'nun ele aldığı tasarıda kendilerini yani Bakanlar Kurulu üyelerini (20 kişi) Meclis'in doğal üyeleri olarak sayarken, yargı oganlarının temsilci sayısını onikiden dörde, üniversite temsilcilerini onikiden sekize, gençlik örgütlerinin temsilcilerini altıdan üçe indirirken tarım ve

---

202 Milliyet, *"Kurucu Meclis Tasarısı Dün Basına Açıklandı"*, **Milliyet**, 29 Kasım 1960, Yıl: 11, Sayı: 3779, s. 1 ve 5; Sır, *"Kurucu Meclis"*, **Sır**, 6 Aralık 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 26, s. 4 ve 6-7.

203 A. Selçuk Özçelik, *"Kurucu Meclis'e Dair"*, **Sır**, 13 Aralık 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 27, s. 9; Sadık Aldoğan, *"Kurucu Meclis Nasıl Kurulmalı?"*, **Sır**, 26 Ekim 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 20, s. 22; Sır, *"Kurucu Meclis Üzerine"*, **Sır**, 8 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 22, s. 19.

204 Sır, *"Kurucu Meclis"*, **Sır**, 29 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 25, s. 12-13; Altuğ **a.g.e.**, s. 200.

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

tarım kooperatifleri temsilcilerini sekizden onikiye, Devlet Başkanı tarafından atanacak temsilcilerin sayısını ondan yirmiye çıkarılırken siyasal parti temsilcilerini de yetmişten elliye indirmişti. Bakanlar Kurulu siyasal partilere ayrılan 70 kişilik temsilci sayısını fazla bularak elliye indirirken bu temsilcilerin % 60'ının CHP'ne % 40'ının da öteki partilere ayrılmasını da öngördü.[205] Bakanlar Kurulu'nun öteki önemli kararları ise çalışımları ve yayınları ile Anayasa ve insan haklarına aykırı uygulama ve siyaseti sonuna kadar desteklemiş olanların ilk Temsilciler Meclisi'ne seçilemeyecekleri yolundaki hükümü kaldırırlarken Anayasanın halk oylamasında kabul edilmemesi veya 27 Mayıs'a kadar hazır olmaması halinde kurulacak İkinci Meclis'in genel oylamadan gelmesi ilkesi bilim kurulunda kabul edilmesine karşın bu ilke değiştirilerek, Temsilciler Meclisi'nin kabul ettiği Anayasa'nın halkoyuna sunulmaksızın kabul edilmesi öngörülmüştü.[206]

Öte yandan MBK, kendisine ulaştırılan Kurucu Meclis tasarısını; Kur. Alb. Sezai Okan, Kur. Alb. Sami Küçük, Kur. Alb. Osman Köksal, Kur. Yarbay Kadri Kaplan, Kur. Binbaşı Mehmet Özgüneş, Kur. Binbaşı Suphi Gürsoytrak ve Kur. Binbaşı Kamil Karavelioğlu'ndan oluşan yedi kişilik MBK Kurulu'na göndererek değerlendirilmesini istedi. MBK Kurulu, Kurucu Meclis tasarısını incelerken bilim adamları ve siyasal parti temsilcileriyle görüşerek onların da görüşlerine başvurdu.[207] MBK Kurulu çalışmalarını 7 Aralık 1960 Çarşamba günü bitirdi. MBK Kurulu aynı Bakanlar Kurulu'nun yaptığı gibi tasarıda bazı değişikliklere gitti. Kurulun en önemli değişikliği parti temsilcileri kontenjanından CHP'nin üç üyeliğinin CKMP verilmesiydi. Böylece CHP'ne 46, CKMP'ne 28 üyelik tanırken il temsilcilerinin sayısını da 82'den 92'ye çıkardı.[208]

Kurucu Meclis tasarısı Bakanlar Kurulu ve MBK Kurulu'nda değerlendirildikten sonra yeniden MBK'nde görüşülerek son biçimi verildi. Sayısal düzeltmelerin yanında alınan en önemli karar il temsilcilerinin partili olabileceğinin kabul edilmesi oldu.[209]

7 Aralık 1960 tarihinde MBK'de kabul edilen ve 13 Aralık 1960'da yürürlüğe giren 157 sayılı Kurucu Meclis yasasıyla birlikte 158 sayılı Temsilciler

---

205 Sır, *"Kurucu Meclis"*, **Sır**, 29 Kasım 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 25, s. 13-14.

206 Sır, *"Son Gelişmeler"*, **Sır**, 13 Aralık 1960, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 27, s. 16.

207 Cumhuriyet, *"Milli Komite Komisyonu Kurucu Meclis Yasası'nı Tetkike Başladı"*, **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.051, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Partiler Kurucu Meclis İçin Görüşünü Bildirdi"*, **Milliyet**, 3 Aralık 1960, Yıl: 11, Sayı: 3783, s. 1 ve 5.

208 Cumhuriyet, *"MBK Kurucu Meclis Yasasını Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.058, s. 1 ve 5.

209 Milliyet, *"Kurucu Meclis'e CHP 49, CKMP 25 Üye Verecek"*, **Milliyet**, 11 Aralık 1960, Yıl: 11, Sayı: 3790, s. 1.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Meclisi yasalarıyla[210] Kurucu Meclis'in Temsilciler Meclisi'nin toplam 262 üyeliği 272'ye çıkarıldı. Bu üyelikler Devlet Başkanı 10, MBK kontenjanı 18, Bakanlar Kurulu üyeleri 16, il temsilcileri 75, yargı temsilcileri 12, üniversite temsilcileri 12, basın temsilcileri 12, öğretmen örgütleri temsilcileri 6, gençlik temsilcisi 1, Barolar temsilcileri 6, işçi sendikaları temsilcileri 6, tarım ve kuruluşları temsilcileri 6, esnaf temsilcileri 6, Odalar temsilcileri 10, Eski muharipler 2 ve siyasal partilerden CHP'ne 49, CKMP'ne 25 temsilcilik verilmesi MBK tarafından kabul edildi.[211]

Türkiye'de demokrasiye yeniden geçiş kararı alınırken bu oluşumuyla Temsilciler Meclisi, meslek örgütlerinin temsilcilerinden oluşturulmuş meslekçi (korporatif) bir yapıya sahip oldu. 295 (272 Temsilciler Meclisi ve 23 MBK) Kurucu Meclis'in Temsilciler Meclisi'nde CHP'nin 49 üyeliği bulunmasına karşın öteki meslek kümelerinden gelen temsilcilerinde çoğunluğunu CHP'lilerin oluşturmasıyla, CHP Kurucu Meclis'te sayısal üstünlük de sağlamıştı.[212] Çoğunluğu hukukçu olan Temsilciler Meclisi'nin yaklaşık 222'si CHP'li ya da CHP eğilimliyken 25'i CKMP'li ve 25'i ise bağımsız üyelerdi.[213] Sayısal olarak ezici bir çoğunluk elde eden CHP'nin temel istemlerinin yeni Anayasa'da yer almasının yolu da böylece açılmış oldu.

Öte yandan Kurucu Meclis yasası, Temsilciler Meclisi'ne seçilme yeterlilikleri konusunda 27 Mayıs 1960 Eylemi öncesi, çalışımları, yayınları ve davranışlarıyla Anayasa'ya, insan haklarına karşı uygulamalarda bulunan ve bu siyaseti desteklemiş bulunanların Temsilciler Meclisi'ne seçilemeyecekleri konusunda kısıtlama getirince de bu organda DP ve yandaşlarının görüşü temsil yeteneği kazanamamış oldu.[214]

MBK tarafından 157 sayılı Kurucu Meclis'in oluşumu yasasına konulan 34. maddede ki kayda göre çalışmalarını en geç 27 Mayıs 1961 tarihinde bitirmek zorunda olan,[215] yeni Anayasayı, yeni seçim yasalarını ve öteki gerekli yasaları hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis, 6 Ocak 1961'de çalışmaya

---

210 Aydemir, **a.g.e.**, s. 505.

211 Cumhuriyet, *"Kurucu Meclis'te Üye Sayısı 262'den 272'ye Çıkarıldı"*, **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1960, Yıl: 37, Sayı: 13.062, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Kurucu Meclis Kanunu Bugün Açıklanıyor"*, **Milliyet**, 12 Aralık 1960, Yıl: 11, Sayı: 3791, s. 1 ve 5.

212 Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 119; Bila, **a.g.e.**, s. 253.

213 Cumhuriyet, *"Kurucu Meclis Cuma Günü Gürsel'in Nutkuyla Açılacak"*, **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1961, Yıl: 37, Sayı: 13.083, s. 1 ve 5.

214 Faik, **a.g.e.**, s. 137-139.

215 İsmet Giritli, *"Anayasa Tasarısı"*, **Cumhuriyet**, 16 Mart 1961, Yıl: 37, Sayı: 13.153, s. 2; Faik, **a.g.e.**, s. 139-140.

T.C. 1923 YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

başlamış ve MBK yasama yetkisini 224 gün sonra yeni açılan bu Meclise aktarmıştır. Kurucu Meclis'in açılmasında yaptığı konuşmada Gürsel, en kısa zamanda seçime gitmenin ülkenin yararına olduğunu belirtti ve ardından yeni seçilen üyeler and içti.[216]

Üç gün sonra yeniden toplanan Kurucu Meclis 241 oyla Kazım Orbay'ı Başkanlığa seçti. İlk çalışmasında yirmişer kişiden oluşacak iki komisyon oluşturulması kararı alındı.[217] Birinci komisyon Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi Ordinaryüs Profesörü Enver Ziya Karal'ın başkanlığında oluşturulan Anayasa Komisyonu'nun üyeleri Muammer Aksoy, Sadık Aldoğan, Nurettin Ardıçoğlu, Amil Artus, Doğan Avcıoğlu, Hazım Dağlı, Turan Güneş, Münci Kapani, Coşkun Kırca, Muin Küley, Emin Paksüt, Ragıp Sarıca, Bahri Savcı, Celal Sait Siren, Tarık Zafer Tunaya, Mümtaz Soysal, Cafer Tüzel, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Abdülhak Kemal Yörük'ten oluşurken ikinci komisyon olan Seçim Komisyonu ise Şefik İnan Başkanlığı'nda, Atalay Akan, Hıfzı Oğuz Bekata, Necip Bilge, Nazif Çağatay, Bahri Çolakoğlu, Şükufe Ekitler, Kenan Esengil, İsmet Giritli, Şahap Kitapçı, Ahmet Köseoğlu, Rıza Köken, Zeki Kumrulu, Alp Kuran, Sahir Kurutluoğlu, Atıf Ödül, Halil Özmen, Seyfi Öztürk, İlhami Sancar ve Nüvit Yetkin'den oluşturulmuştu. Komisyonların resmi açıklamasının ardından iki komisyona birden seçilen üye İsmet Giritli Seçim Komisyonu'ndan çekilince yerine birinci yedek üye olan Yavuz Fevzioğlu Seçim Komisyonu'na alınmıştır.[218]

Kurucu Meclis'in Anayasa Komisyonu, Sıddık Sami Onar başkanlığında İstanbul kümesinin hazırladığı Anayasa metnini asıl metin, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinin hazırladığı 110 maddelik gerekçeli Anayasa tasarısı metnini ise yardımcı metin olarak kabul etti.[219] 200 madde olan İstanbul metni çalışmalar sırasında 169'a maddeye indirildi. 156'sı asıl, 11'i geçici ve 2'si ek madde ve 55 sayfa olan Anayasa tasarısı; İtalyan, Fransız

---

216 Milliyet, *"Kurucu Meclis Açıldı-İçilen And"*, **Milliyet**, 7 Ocak 1961, Yıl: 11, Sayı: 3818, s. 1 ve 5; **And'ın Metni**: "Yurdun bağımsızlığı ve bütünlüğü, milletin egemenliği ve mutluluğu, hukuk devleti, demokrasi ve insan hakları ilkeleri uğrunda bütün gücümle çalışacağım. Adalet ve ahlak esaslarına bağlılıktan ve Yeni Anayasayı demokratik ve laik Cumhuriyet esaslarına göre en kısa zamanda hazırlamak ve iktidarı yeni Meclis'e devretmek ülküsünden ayrılmayacağım. Bunun için şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine and içerim".

217 Cumhuriyet, *"Kazım Orbay Temsilciler Meclisi Başkanı Seçildi"*, **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1961, Yıl: 37, Sayı: 13.091, s. 1 ve 5.

218 Milliyet, *"Orbay, Temsilciler Meclisi Başkanı"*, **Milliyet**, 10 Ocak 1961, Yıl: 11, Sayı: 3821, s. 1 ve 5.

219 İsmet Giritli, *"Anayasa Tasarısı"*, **Cumhuriyet**, 16 Mart 1961, Yıl: 37, Sayı: 13.153, s. 2.

T.C. ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ve Batı Alman Anayasalarından[220] esinlenerek hazırlanan metin üzerinde Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu altmışbir gün çalıştı ve yeniden biçimlendirdiği son Anayasa tasarısını 9 Mart 1961 Perşembe günü bitirerek Meclis'e sundu.[221] Anayasa Komisyon'un kabul ettiği Anayasa; 157 asıl, iki ek ve onbir geçici maddeden oluşmaktaydı. Seçmen yaşının 21 olarak kabul edildiği metinde üye Hıfzı Veldet Velidedeoğlu 450 olarak kabul edilen Milletvekili sayısının 350 olması için kayıt koydurdu.[222] Temsilciler Meclisi Anayasa Tasarısını ilki otuz ikincisi üç gün olmak üzere iki kez ele alarak incelendi ve yapılan oylama sonucu CHP'nden üç, CKMP'nden iki üyenin çekimser oy verdiği metin 227 oydan 222 oyla kabul edildi. Anayasa tasarısı üzerindeki çalışmalarını 4 Mayıs 1961 Perşembe günü bitiren Temsilciler Meclisi'nin ardından tasarı ertesi gün MBK tarafından incelenmeye alındı.[223]

Anayasa'nın incelemeleri sırasında MBK ile Temsilciler Meclisi bazı konular üzerinde aynı görüşü paylaşmadıklarından sorunlar çıktı. Bu sorunlar; MBK ikinci maddede yer alan "milli" terimini "milliyetçilik" olarak düzeltti ve ondokuzuncu maddenin ikinci ve üçüncü fırkasındaki kamu düzenine, genel ahlaka veya bu amaçlarla çıkarılan yasalara karşı olmamak üzere dinsel törenlerin serbest bırakılması sağlandı ve "kimsenin dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamayacağı" eklendi. Toprak iyeliğiyle ilgili olan otuzyedinci maddeye "devlet arsa mülkiyetinin toplum yararına aykırı olarak kullanılmasını önleyici önlemleri alır" fırkası eklendi. Mal bildirimiyle ilgili ellidokuzuncu maddede "yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez" kaydı eklendi. Altmışsekizinci maddeye hakimlerin de askerler gibi mesleklerinden çekilmedikçe aday olamayacakları ve seçilemeyecekleri kaydı eklendi. Yetmişinci maddede Cumhuriyet Senatosu'nda Cumhurbaşkanı'nca seçilecek üyelerin sayısı onsekiz olarak değiştirildi. Sekseninci maddede Meclis çalışmalarına özürsüz ve izinsiz katılmayanların üyeliğinin düşmesi durumu "aralıksız bir ay" yerine "yılda bir ay" olarak değiştirildi. Seksenaltıncı maddede de TBMM toplantı yeter sayısı, Temsilciler Meclisi'nde kabul edildiği gibi "her iki Meclis üye tam sayısı toplamının salt çoğunluğudur" olarak onandı. Yüzdokuzuncu maddedeki genel

---

220 Milliyet, *"Giritli, Anayasa Konusunda Açık Oturum Yaptı"*, **Milliyet**, 12 Haziran 1961, Yıl: 12, Sayı: 3965, s. 5.

221 Milliyet, *"Yeni Anayasa Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 1 Haziran 1961, Yıl: 12, Sayı: 3954, s. 3.

222 Milliyet, *"Yeni Anayasa Mecliste"*, **Milliyet**, 10 Mart 1961, Yıl: 11, Sayı: 3877, s. 1 ve 5.

223 Cumhuriyet, *"İkinci Cumhuriyet Anayasası Tamamlandı"*, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1961, Yıl: 37, Sayı: 13.201, s.1 ve 5.

T.C. İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

seçimlerde ve Meclis'te Bakanlar Kurulu'nun güvenoyu alamaması sonucu Meclis'in dağıtılması durumlarında yapılacak seçimlerde İçişleri ve Adalet Bakanlarının bağımsızlardan atanması ve geçiçi Bakanlar Kurulu'nun oluşumu kayıtları konularak kabul edildi. Başkumandanlık ve Genelkurmay Başkanlığı'yla ilgili olan yüzonuncu madde "Silahlı Kuvvetler'in savaşa hazırlanmasından TBMM'ne karşı Başbakan'ın sorumlu olması ve Başbakan'ın bu görevi Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı aracılığıyla yürüteceği, Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'a bağlı olması ve Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nca seçilip atanacağı" kayıtları ile değiştirilip kabul edildi. Yüzonbirinci maddede "Yüksek Savunma Kurulu" deyimi "Milli Güvenlik Kurulu" olarak değiştirilip bu Kurul'a yasayla gösterilen bakanlar ve Genelkurmay Başkanı'ndan başka kuvvet temsilcilerinin de katılacağı benimsendi. Üniversitelerle ilgili olan yüzyirminci maddede üniversite öğretim üyeleri ve yardımcılarının partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamayacakları kaydı ile kabul edildi. Yargıçlarla ilgili olan yüzotuzdördüncü maddeye "Askeri yargıçların yaş sınırı yasayla belirlenir" kaydı eklendi.[224] MBK, Anayasa tasarısı üzerinde bu değişikliklere giderken CHP, YTP ve CKMP temsilcilerinin de görüşüne başvurdu ve çalışmasını 14 Mayıs 1961 Pazar günü bitirdi.[225]

MBK Anayasa tasarısı metni üzerinde kırkiki maddede yaptığı düzeltmelerden sonra tasarı ertesi gün yeniden Temsilciler Meclisi'nde ele alındı. Temsilciler Meclisi, MBK'nin tasarı üzerinde yaptığı değişikliklerin yirmiyedisini kabul ederken onbeş değişikliği ise kabul etmedi. Temsilciler Meclisi ve MBK arasında görüş ayrılığına neden olan maddeler; cumhuriyetin nitelikleri ile ilgili olan ikinci maddede ki "milliyetçilik" olarak MBK tarafından değiştirilen "milli" terimi yeniden kabul edildi. Ondokuzuncu maddeye ise "kimse dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz" tümcesi eklendi.[226] Devletin toplum yararına arsa iyeliği üzerindeki alacağı önlemlerin Anayasa'da yer almaması kabul edilirken, Yargıçların askerler gibi mesleklerinden çekilmedikçe aday olamayacakları ve seçilemeyecekleri kaydı kaldırıldı. Cumhurbaşkanı'nca seçilecek onsekiz Senatör sayısı yeniden ona indirildi. Meclis'e özürsüz ve izinsiz olarak yılda bir ay katılmayanların Milletvekilliğinden

---

224 Cumhuriyet, *"MBK'nin Anayasa Tadilatı Açıklandı"*, **Cumhuriyet,** 19 Mayıs 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.215, s. 1 ve 7.

225 Cumhuriyet, *"Yeni Anayasa Tasarısı"*, **Cumhuriyet,** 15 Mayıs 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.211, s. 1.

226 Milliyet, *"Meclis Anayasayı Tekrar Görüşüyor"*, **Milliyet,** 20 Mayıs 1961, Yıl: 12, Sayı: 3945, s. 1 ve 5.

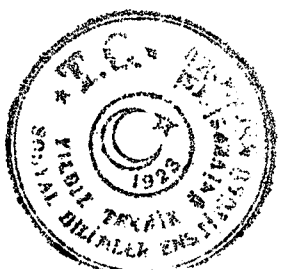

düşmesi yerine "aralıksız bir ay" olarak kabul edildi. Seçim zamanı İçişleri ve Adalet Bakanlarının bağımsız olarak görevlerini sürdürmesi konusunun Anayasa'da yer almaması ve aynı Bakanlar Kurulu'nun görevini sürdürmesi benimsenirken Başkomutanlığın eskisi gibi barışta Genelkurmay Başkanlığı'nca, Savaşta Bakanlar Kurulu'nun önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nın atadığı kimse tarafından yürütülmesi kabul edildi. Askeri yargıçların yaş sınırının yasayla belirlenmesi kaydı Anayasa'dan çıkarılırken, Cumhurbaşkanı tarafından seçilen on Senatörün altı yıl Senatörlük yapması kabul edildi. Milletvekilleri aylık ve ödeneklerinin aydan aya verilmesi konusunda Anayasa'ya hüküm konması ve sıkıyönetim süresinin üç ay olarak kalması kabul edildi. Toplu sözleşme ve grev hakkını düzenleyen kırkyedinci maddeye MBK tarafından eklenen "grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları yasayla düzenlenir" kaydına gerek olmadığı ve Anayasa'nın yürürlüğe girmesiyle ilgili maddede MBK tarafından yapılan değişiklik üzerine yapılan görüşmelerde Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu bir sonuça varılamamış ve çözüm Temsilciler Meclisi Genel Kurulu'na bırakılmıştır.[227]

Temsilciler Meclisi ve MBK arasındaki anlaşmazlığın çözümü ise 157 sayılı yasanın hükümlerine göre her iki tarafın seçeceği yedişer üyeden oluşacak bir "Karma Komisyon"un kararına bırakıldı. Karma Komisyon alacağı kararlarını üçte iki çoğunlukla almak zorundaydı. Eğer sorunların çözümü Karma Komisyon'da da gerçekleşemezse sorunların son çözüleceği orun Kurucu Meclis olacaktı. Sorun Kurucu Meclis'ce de çözümlenemezse otuzbirinci maddenin "uyuşmazlık noktaları halk oyuna sunulacak hale getirilir" kaydı geçerli olacaktı.[228]

Sorunları çözmekle görevlendirilen Karma Komisyon'un Başkanlığına 157 sayılı yasa gereği Lütfü Akatlı getirilirken üyeliklere; Temsilciler Meclisi'nden Muammer Aksoy, Turan Feyzioğlu, Turan Güneş, Emin Paksüt, Nurettin Ardıçoğlu, Bahri Savcı'yla, MBK'den Sami Küçük, Mucip Ataklı, Suphi Karaman, Osman Köksal, Kadri Kaplan, Ahmet Yıldız, Sezai Okan, ve Mehmet Özgüneş seçildi.[229]

---

227 Cumhuriyet, *"MBK'nin Yaptığı 42 Madde Tadilatından 15'i Red Olundu"*, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.216, s. 1 ve 5.

228 Cumhuriyet, *"Karma İhtilaf Komisyonu'nun Kurulması Zaruri Hal Alıyor"*, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.217, s. 1 ve 5.

229 Cumhuriyet, *"İhtilaf Komisyonu Çalışmaya Başladı"*, **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.219, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Anayasa İhtilafı, Karma Komisyonda Müzakere Edilecek"*, **Milliyet**, 21 Mayıs 1961, Yıl: 12, Sayı: 3946, s. 1 ve 5.

Karma Komisyon, üzerinde anlaşmaya varılamayan onbeş maddenin onunun üzerinde anlaşarak Anayasanın ikinci maddesindeki "milli" terimini yeterli görülüp maddeyi "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına (ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere) dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir" şeklinde kabul etti.[230] Çözülemeyen sorunlar, 27 Mayıs 1961 Cumartesi günü MBK ve Temsilciler Meclisi arasında yeniden ele alınarak anlaşma sağlandı. MBK ile üzerinde anlaşma sağlanan temel sorunlar; Anayasa'nın ikinci maddesindeki "milli" terimi kabul edilirken yanısıra Cumhuriyet Senatosu'nda Cumhurbaşkanlığı kontenjanı sayısını MBK onsekiz, Temsilciler Meclisi on olarak istemişti. Sonuçta bir ara yol olan onu bağımsız olmak üzere onbeş kontenjan kabul edildi. Genelkurmay Başkanlığı MBK önerisine uyularak Başbakanlığa bağlandı. 27 Mayıs 1960 Eylemi sonucu çıkarılan yasalardan dolayı Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmayacağı ve seçmen yaşının 21 olması konusunda da uzlaşıldı.[231]

27 Mayıs 1960 Eylemi'nden yedi ay dokuz gün sonra yeniden açılan Meclis, 4 Eylül 1961 tarihine kadar çalışmalarını sürdürmüş, MBK ile birlikte 26 birleşim yapan Kurucu Meclis 93 saat 27 dakika çalışırken Temsilciler Meclisi ise 110 kez toplanarak 427 saat 07 dakika görev yaptı. 241 gün süren çalışmaları sırasında Kurucu Meclis, 97 yasa tasarısı ve 5 yasa önerisini yasalaştırdı. Öte yandan Kurucu Meclis 31 sözleşme ve anlaşmayı onaylarken Dilekçe Komisyonu ise 7154 dilekçeden 176'sını karara bağlamıştır.[232]

Kurucu Meclis Anayasası'nın en önemli kararı ise "Anayasa ile seçim yasası en geç 29 Ekim 1961'de tamamlanacaktır"[233] yönünde olmuş ve demokrasiye geçiş böylece yeni bir ivme kazanmıştır.

1. Demokratik Yaşama Geçiş Çalışmaları; Yeni Anayasanın Halkoyuna Sunulması

Kurucu Meclis'in çalışmalarına başlamasıyla demokratik yaşama geçiş çalışmaları hızlanmıştı. Yeni Anayasa için Kurucu Meclis'te 27 Mayıs 1961 Cumartesi günü yapılan oylama sonucu oylamaya katılan 262 Meclis üyesi

---

230 Milliyet, *"Kurucu Meclis Anayasayı Görüşmek İçin Bugün Toplanıyor"*, **Milliyet**, 25 Mayıs 1961, Yıl: 12, Sayı: 3950, s. 1 ve 7.

231 Milliyet, *"Anayasa Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 29 Mayıs 1961, Yıl: 12, Sayı: 3951, s. 1 ve 5; Faik, **a.g.e.**, s. 141-142.

232 Milliyet, *"Kurucu Meclis Dün Çalışmasını Bitirdi"*, **Milliyet**, 5 Eylül 1961, Yıl: 12, Sayı: 4050, s. 1 ve 5.

233 Aydemir, **a.g.e.**, s. 506.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YILDIZ TEKNİK 1923

arasından kullanılan iki çekimser oy (Orhan Köprülü ve Yekta Karamustafaoğlu) dışında (260) Anayasa oybirliği ile kabul edildi.[234] 295 üye olan Kurucu Meclis'ten oylamaya katılmayan otuzüç üyenin bir kısmı yurtiçi-yurtdışı görevde bulunurlarken oylamaya katılmayan ötekilerin ise geçerli nedenleri vardı. CKMP lideri Osman Bölükbaşı ve bazı yakın arkadaşları, Yassıada savunucusu Seyfi Öztürk, dini siyasete alet ettiği ileri sürülen Kadircan Kaflı ve Ahmet Oğuz gibi temelde yeni Anayasaya karşı olanlar oylamaya katılmadı.[235]

Kurucu Meclis'ce kabul edilen Anayasanın seçim sonucu genel oyla seçilmiş bir Meclis'in ürünü olmaması yeni Anayasanın en önemli eksikliğiydi. Bu nedenden Anayasa'ya güçlü bir dayanak gerekmekteydi. Bu dayanağın sağlanması için Kurucu Meclis'ce özel bir yasa kabul edilerek Anayasayı halkoyuna sunması öngörüldü.[236]

Kurucu Meclis çalışmalarını bitirdikten sonra sıra halk oylamasına gelmişti. MBK Başkanı Cemal Gürsel, 1961 Haziran ayının ilk yarısında kesinlikle "bir dikta yönetimine gidilmeyeceğini" 9 Temmuz 1961 Pazar günü Anayasanın halkoyuna sunulacağını[237] ve en geç Ekim ayının ortasında genel seçimlere gidileceğini açıkladı. Ardından 20 Haziran 1961 Salı günü halkoylamasının 9 Temmuz 1961 günü yapılacağı resmen açıklandıktan sonra Anayasaya "evet" kampanyaları başlatıldı. Radyodan ve yurtiçinde çıkılan gezilerle sürdürülen bu kampanyaların asıl savunucuları Kurucu Meclis'te ezici bir çoğunlukla temsil edilen CHP ve MBK üyeleriydi. CHP örgütü yurt düzeyinde "evet" kampanyasını[238] sürdürürken Diyanet İşleri Başkanlığı[239] ve MBK, "Milli Birlik Komitesi İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu Başkanlığı"nın hazırladığı afişlerle köyden kentlere kadar tüm yerleşim yerlerinde bulunan kahvehane, duvar ve benzin istasyonlarında Anayasanın

---

234 Cumhuriyet, *"İkinci Cumhuriyet Anayasası ve Seçim Kanunu Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.222, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Anayasa Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 29 Mayıs 1961, Yıl: 12, Sayı: 3951, s. 1 ve 5.

235 Ömer Sami Çoşar, *"Hedefe Doğru Yeni Bir Adım: Anayasa"*, **Milliyet**, 29 Mayıs 1961, Yıl: 12, Sayı: 3951, s. 3.

236 Faik, **a.g.e.**, s. 143.

237 Milliyet, *"Dikta Rejimine Gidilmeyecek"*, **Milliyet**, 11 Haziran 1961, Yıl: 12, Sayı: 3964, s. 1 ve 5.

238 Cumhuriyet, *"İnönü, 'Anayasa Bizi Bir Yeni Emniyet ve Gelişme Devrine Götürecek' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.257, s. 1 ve 5; Cumhuriyet, *"CHP Vadettiklerini Yeni Anayasada Buluyor"*, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.255, s. 1 ve 5..

239 Cumhuriyet, *"Anayasa'ya 'Evet' Kampanyası Gelişiyor"*, **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1961, Yıl: 38, Sayı:13.256, s. 1 ve 5.

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ 1923

ululuğunu vurguluyordu.[240] Üstelik MBK üyeleri ülkenin her köşesine geziler düzenleyerek Anayasaya "evet" denmesi için yoğun bir çalışmaya da girişti.[241] Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'de hem toplantılarda hem de radyoda yeni Anayasa'nın görkemli bir eser olduğunu belirterek halkı evet oyu vermeye çağırıyordu.[242]

Evet kampanyaları sırasında sağ kanat partilerden CKMP'nin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve YTP'nin Genel Başkanı Ekrem Alican Anayasaya "evet" konuşmaları yaptılar. Sağ kanatın diğer önemli partisi AP'nin ise kampanyanın başladığı ilk günlerde sessiz kalması, kesin bir tutum takınmaması[243] ve yayınladığı bildiride Anayasada eksiklikler olduğunu ileri sürmesi, kendilerinin yönetici sıfatıyla Anayasayı desteklediklerini fakat son ve kesin hükmü ulusa bıraktıklarını açıklamaları kamuoyu ve basın tarafından AP'nin Anayasayı benimsemediği yorumlarına neden olunca AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'da basına açıklama yaparak "evet" dediklerini belirtmesine karşın AP gerçekte Anayasaya karşıydı. AP Merkez Yönetim Kurulu üyesi Kamuran Evliyaoğlu 2 Temmuz 1961 Pazar günü radyoda yaptığı konuşmada Anayasanın sosyal yanı ile uyuşmadıklarını yalnızca hukuksal yanını onayladıklarını söyledi.[244] Ertesi gün AP'li Nihat Sun yaptığı konuşmasında Anayasada milliyetçiliğin ön plana alınmadığını ve milliyetçiliğe Anayasa'da hatır için yer verildiğini ileri süren görüşünü açıklayınca[245] AP'nin yeni Anayasaya bakışı belirgin olarak ortaya çıktı.

1961 Anayasası'nın 157. maddesi gereğince 9 Temmuz 1961 Pazar günü yapılan halk oylamasında Yüksek Seçim Kurulu'nun açıkladığı sonuçlara göre göre seçmenlerin % 81.2'si oy kullanmış, 12.735.009 kayıtlı seçmenden 10.282.561 oyu geçerli sayılırken 39.608'inin oyu ise geçersiz kabul edilmiştir. Geçerli oyların 6.348.191'i beyaz oyu yani "evet"i seçmiş, 3.934.370'i ise kırmızı oyu yani "hayır"ı seçmiştir.[246] Bu halk oylaması sonucu seçmenlerin %

---

240 Fikret Otyam, *"Anayasa (Hayır)lı Olsun!"*, **Forum**, 1 Ağustos 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 176, s. 10-11.

241 Cumhuriyet, *"MBK Üyeleri Anayasa İçin Geziye Çıktılar"*, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.255, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Komite Üyelerinin Gezisi Devam Ediyor"*, **Milliyet**, 3 Temmuz 1961, Yıl: 12, Sayı: 3986, s. 5.

242 Cumhuriyet, *"Gürsel Anayasa İçin 'Muhteşem Eser' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.259, s. 1 ve 5.

243 Cumhuriyet, *"AP Anayasaya Karşı Muğlak Bir Tavır Takındı"*, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.251, s. 1 ve 5.

244 Milliyet, *"Evliyaoğlu, 'Sosyal Tarafı İle Mutabık Bulunmuyoruz' Dedi"*, **Milliyet**, 3 Temmuz 1961, Yıl: 12, Sayı: 3986, s. 1 ve 5.

245 Milliyet, *"AP Hariç Diğer Partiler Anayasayı Tam Destekliyor"*, **Milliyet**, 4 Temmuz 1961, Yıl: 12, Sayı: 3987, s. 5.

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

61 "evet", % 38.2 "hayır" demişler ve böylece 1961 Anayasası halk tarafından onaylanarak kabul edilen ilk Cumhuriyet Anayasası oldu. Yüksek Seçim Kurulu'nun 19 Temmuz 1961 Çarşamba günü Anayasa'nın halkoylamasının resmi sonuçları açıklamasının ertesi günü 1961 Anayasası Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.[247] Yeni Anayasaya Aydın, Bolu, Bursa, Çorum, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Sakarya, Samsun ve Zonguldak illeri "hayır", bunların dışındaki iller ise "evet" demişlerdir.[248]

Daha önce de belirtildiği gibi 1961 Anayasası; İstanbul ve Ankara'da oluşturulan Anayasa Komisyonlarının hazırladıkları metinlerin Kurucu Meclis'ce değerlendirilerek son biçiminin verildiği bir belgedir. İstanbul Komisyonu'nun hazırladığı uygulanma olasılığı olmayan sakıngan, ağır ve karmaşık metin ve Ankara Komisyonu'nun hazırladığı aşrı iyimser, oldukça genel ve yetersiz metin nedeniyle yoğun eleştirilerle karşılaştı. Bu nedenden Anayasa'nın son biçimini alması oldukça gecikti. Halk oyuna sunularak kabul edilen son Anayasa metni ise Kurucu Meclis'te bulunan bilim adamları ve siyasal parti temsilcilerinin katkılarıyla uygulanma yeteneği olan kısıtlarına karşın, siyaset çerçevesini zorlamayan bir belge olarak ortaya çıkarak Türkiye'nin en çağdaş ve en demokratik Anayasası oldu.

27 Mayıs 1960 Eylemi'nden yaklaşık bir yıl sonra dürüst bir oylamayla yeni Anayasa'nın kabul edilmesi dünya üzerinde gerçekleştirilen öteki Ordu eylemleriyle kıyaslanınca Türk demokrasisi açısından önemli bir aşamaya gelindiği açıklar. Özellikle DP iktidarını destekleyen batı illerinin oylarıyla karşıtlığını göstermesi daha önceki dönemlerde ekilmiş olan düşmanlık tohumlarının toplumumuzun yapısından arındırılmamış olduğu gerçeğini de ortaya koymuştur.

2. *Milli Birlik Komitesi'nin İktidarını Seçimle Gelecek Yönetime Devretme Hazırlıkları*

27 Mayıs 1960 Eylemi'nin ilk açıklamalarından başlayarak MBK tarafından en kısa sürede seçimlere gidileceği ve yönetimin sivillere aktarılacağı belirtilmişti. Bu süreç belirtildiği gibi kısa bir sürede

---

246 Milliyet, *"Halk Oyunun Resmi Sonucu Dün Açıklandı"*, **Milliyet**, 20 Temmuz 1961, Yıl: 12, Sayı: 4003, s. 1.

247 Milliyet, *"Anayasa Dün Yürürlüğe Girdi"*, **Milliyet**, 21 Temmuz 1961, Yıl: 12, Sayı: 4004, s. 1.

248 Cumhuriyet, *"Netice 'Evet' Yüzde 65, 'Hayır' Yüzde 35"*, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.265, s. 1 ve 5.

T.C. ... 1923 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

gerçekleşmemesine karşın, bu yöndeki ilk adım 13 Temmuz 1961 Perşembe sabahı toplanan MBK'nin aldığı seçim kararıyla atıldı. MBK'nin aldığı kararı 21 Temmuz 1961'de Kurucu Meclis'te kabul edince seçimlerin 15 Ekim 1961 günü yapılacağı kesinleşti.

Yukarıda da belirtildiği gibi MBK, Kurucu Meclis'in 6 Ocak 1961 günü toplanması ile yasama görevini Meclis'e aktarmıştı. Geçiş döneminin sorumluluğunu taşıyan bu Meclis sekiz aylık çalışmasıyla demokratik ve sivil yaşama geçme hazırlıklarını yerine getirdi. Profesörlerden oluşan bir bilim kurulunun hazırladığı yeni Anayasa, Kurucu Meclis'ce yeniden biçimlendirilerek 27 Mayıs 1961 günü kabul edildi ve 9 Temmuz 1961 günü halk oyuna sunularak onaylandı ve yürürlüğe girdi.

Her ne kadar hazırlanan Anayasaya yönelik olumlu eleştirilerin yanında, Anayasaya yönelik karşı eleştirilerin yapılması istemi de örtülü bir baskı ile önlenince, karşıtlar arasında anayasanın ulusal çıkarları korumadığı kanısının doğmasına da yol açmıştır. Karşıtlara yönelik örtülü baskıların uygulanması, karşıtların örtülü olumsuz propagandasına yönelmelerini doğurmuş ve "hayırda hayır vardır" tekerlemesi karşıtlar arasında yaygın olarak işlenmiştir.[249] Anayasanın özgür bir ortamda her kesimin katıldığı bir tartışma ortamı ile halk oyuna sunulması siyasal ortamı yumuşatacak belki de daha çok olumlu oy alarak daha sonraları ortaya çıkan anayasanın kamu onayının (meşruiyet) olmadığı tartışmaları da gündeme gelmeyecekti.[250]

İşte bu ortamda yapılan yeni Anayasa'nın halk oylaması Anayasa gereği, halk tarafından onaylanmasından sonra 15 Ekim 1961 günü genel seçimler yapılarak TBMM'ni oluşturacak üyeler belirlenecekti. Seçimlerin yapılmasının ardından da TBMM çalışmalarına başlayarak sivil yaşama geçişi birçok kısıtlarıyla birlikte gerçekleştirme aşamasına da girecekti.

D. 1961 ANAYASASI'NIN TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME UĞRAŞILARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

1961 Anayasası herşeyden önce bir önceki döneme duyulan tepkiden dolayı hazırlanmış bir tepki anayasası olmasının yanında, Türk toplumuna ileriye dönük açılımlar getiren bir belgedir.

Çoğulcu bir yapıya sahip temel düzenlemeleriyle demokratik sistemi sivil toplumun gerekleri doğrultusunda güvencelere kavuşturan 1961 Anayasası

---

249 Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987, s. 189.

250 Forum, *"Halkoyu ve Neticeleri"*, **Forum**, 15 Temmuz 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 175, s. 1-2.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1992

Türkiye anayasaları içinde en uygar ve çağdaş olanıdır. Bu anayasayla Türk toplumu ekonomik, siyasal, yargısal ve toplumsal alanlarda yeni kazanımlar elde etmiş, özellikle düşünsel alanda bir aydınlama ve yenidendoğuş çağına girilmiştir.

1. 1961 ANAYASASI'NIN GETİRDİĞİ YENİ KURUMLAR VE KURULUŞLAR

Karpat, 1961 Anayasası'nın Türk toplumuna kazandırdığı temel değerlerin anayasacılık, parlamenterizm ve liberalizm olduğunu belirterek bu geleneksel değerlerin orta sınıfın ana değerleri olduğunu belirtmektedir.[251] Liberal demokratik parlamenter rejimle Türkiye, temel insan haklarının tanındığı, laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olarak demokratik gelişmesine yeni bir ivme kazandırmıştır. Sosyal devlet, kesin bir güçler ayrılığı, yargının bağımsızlığı, Anayasa Mahkemesi ve ikili parlamenter yapı Türk demokrasisine katılan yeni kurumların temelini oluşturan felsefedir. Gerçek demokrasinin işlemesini sağlayacak sistemin güvencesi olan 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni kurum ve kuruluşların niteliklerinden bazıları üzerinde durmak gerekecektir.

a. Yargı ve Anayasa Mahkemesi

Türkiye'de yargısal alanda 1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli kazanımlardan birisi de Anayasa Mahkemesi olmuştur. Siyasal demokrasi kültürünün henüz tam oturmadığı ve partiler arası yıkıcı savaşımların yaşandığı toplumlarda yasaların anayasaya uygunluğu için denetim zorunluluğu vardır. İki yolu olan bu denetimler; siyasal denetim ve yargı denetiminden oluşmaktadır.

Hukuk devletlerinde tüm hukuk normlarının Anayasaya uygunluğu aranır. Ulusal istencin Meclis'e yansıması ise seçim yoluyla olur. Fakat seçimle iktidara gelmek, yasaları tanımamak ve sayısal çoğunluğa dayalı bir Meclis diktatörlüğü oluşurmak da değildir ve bu oluşumun demokratik olduğu da savunulamaz. Bu nedenle siyasal denetimin yanında yargı denetimi de getirilmiştir. Her ne kadar denetimin yargı yoluyla yerine getirilmesi parlamentonun üstünlüğü değil, anayasanın üstünlüğünü sözkonusu ederse de gerçekte yargı organı Meclis'in üstünde sayılmaz, denetlediği yalnızca yasaların ve Meclis içtüzüklerinin anayasaya uygun olup olmadığıdır.

---

251 Kemal H. Karpat, *"Political Developments in Turkey, 1950-1970"*, **Middle Eastern Studies**, No: 8, October 1972, p. 349.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YÜKSEK LİSANS TEZİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

1961 Anayasası'na kadar Türkiye'de yasaların anayasaya uygun olup olmadığı yalnızca siyasal denetim yoluyla gerçekleştirilmekteydi. DP döneminde sayısal üstünlük, çoğunluk baskısı olarak ortaya çıkınca Türkiye'de de Anayasa Mahkemesi'nin gerekliliğini ortaya çıkardı.

Yasaların uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar nedeniyle ve anayasaya uygun olmayan davranışların önüne geçilmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi kurumu 1961 Anayasası'na girmiş; partilerin denetimi, gerekirse kapatılması, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay, Yüksek Hakimler Kurulu ve Askeri Yargıtay başkan ve üyelerini "Yüce Divan" sıfatıyla yargılama görevi bu kurumumuza verilmiştir.

Yukarıda belirtilen kaygılar nedeniyle Türk yargı sisteminde de bir dizi yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre; mahkemelerin bağımsızlığı, yargıç ve savcıların görevlerinden alınamayacakları ve kendi istemleri dışında 65 yaşından önce emekliye ayrılamayacakları ve kişisel yargılamalarının ancak Yüksek Hakimler/Savcılar Kurulları tarafından gerçekleştirilebileceği 1961 Anayasası ile belirtilmiştir.

b. Çift Meclisli Parlamento

DP döneminin kaygılarının bir yansıması da Meclis'te görülmüştür. Meclis'in siyasal denetimi amacıyla Millet Meclisi'nin yanına bir de "Cumhuriyet Senatosu" kurulmuştur. TBMM'de Milletvekilerinin yanında senatörlerde Meclis'in çalışma yaşamına girmişlerdir.

Birinci Meclis'in (Millet Meclisi) çoğunluk baskısına yönelmesini önleyecek olan Anayasa Mahkemesi'nin oluşturulmasına karşın yargı denetiminin yanında, bir de siyasal denetim işlevi görecek Cumhuriyet Senatosu'nun oluşturulması, DP dönemi kaygılarının ne kadar ağır bastığını gösterir.

Millet Meclisi, dört yıl için halkoyuyla seçilen 450 milletvekilinden oluşurken, seçilme koşulu olarak yalnızca otuz yaşını doldurmuş olmak ve Türk olmak temel koşullarını içerirken, Cumhuriyet Senatosu'nun seçimi ve üyelerinin yapısı oldukça farklıdır. Üç değişik kümeden oluşan Cumhuriyet Senatosu'nun ilk kümesi eski Cumhurbaşkanları ve MBK üyelerinden oluşmakta ve ömürboyu Senatör olarak ayrıcalık taşımaktaydılar. İkinci küme ise halkoyuyla seçilen ve üyelerinin üçte biri, her iki yılda bir seçimle yenilenen ve yüksek öğrenim görmek, kırk yaşını doldurmuş olmak gibi temel koşulların arandığı 150 seçimle gelen Senatörün yanında, Cumhurbaşkanı'nın atayacağı

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

çalışma alanlarında seçkin hizmetlerle tanınmış, kırk yaşını geçmiş, en azından onunun bağımsız olma koşulu olan 15 üyeden oluşan üçüncü bir küme vardı.

TBMM'nin yeni yapısından da görüleceği gibi, demokrasi kültürünün oturmamışlığının kaygıları yanında seçkinci yaklaşımın izleri belirgin olarak ortaya konmuş ve Ordu'nun temsilcilerinin doğal üye olarak Meclis çatısı altına alınmasıyla bu uygulamanın ilk örneği ortaya konmuştur.

c. Sosyal devlet, sosyal adalet

1961 Anayasası'nın ikinci maddesi cumhuriyetin niteliklerini şöyle belirtmiştir; *"Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir".*

Anayasanın ikinci maddesi sosyal devlet ilkesiyle bireylerin özgürlüklerinin sağlanmasının yanında onların insanca yaşamaları için gerekli olan özdeksel gereksinimlerinin karşılanmasını da devlete bir ödev olarak yüklemektedir.

Aynı maddede geçen sosyal adalet ilkesi ise ülke kaynaklarının hakça paylaşımını ön plana çıkarmaktadır. Kırkıncı ve yüzyirmisekizinci maddelerle de, ülkede sosyal adaletin gerçekleşmesi için ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın demokratik yollardan sağlanabilmesi için ulusal birikimlerin arttırılarak toplum yararına yatırımlara dönüştürülmesini amaç edinilmiştir. Toplumsal kalkınma amacı doğrultusunda kalkınma planı yapma görevi ise devletin yerine getirmesi gereken bir ödevdir.

Anayasaya göre kalkınma planının hazırlanması Bakanlar Kurulu'na verilmiş, yürürlüğe girmesi ise TBMM'nin onayına bırakılmıştır. Böylece ülkenin ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamı kalkınma planına bağlanır ve kalkınma bu plan hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilir.

2. 1961 ANAYASASI'NIN ÖNEMİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1961 Anayasası her şeyden önce kendisinden önceki dönemin olumsuzluklarına karşı hazırlanmış bir tepki anayasasıdır. Bu nedenden dolayı doğaldır ki bazı istenmeyen sonuçları da beraberinde getiren cumhuriyet tarihimizin ilk asker güdümlü anayasası olmuştur. Geniş halk yığınlarının tümüyle temsili gerçekleşmeden hazırlanan, öz olarak en çağdaş ve demokratik anayasamız olan 1961 Anayasası, getirdiği pek çok olumlu değişikliklerin yanında asker güdümünde gerçekleşmesi ve toplumun bir

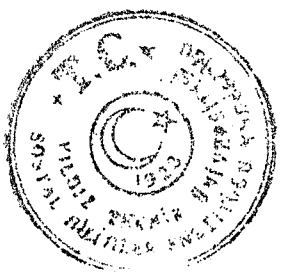

kısımının istemlerini dışlayan özellikleri nedeniyle toplumun bazı kesimleri tarafından sürekli eleştirilmiş, yasallık ve kamuonayı (meşruiyet) taşımadığı savlarına hedef olmuştur.

1961 Anayasası Türkiye tarihinde ilk kez bir Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve halk onayına sunularak kabul edilmiş bir anayasadır. Nitelik ve öz olarak, çağdaş, devrimci ve toplumcu bir hukuk devleti özelliğe sahip olmasının yanında iki meclisli yapısıyla, yasaların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek Anayasa Mahkemesi kurumu ile de hukuka bağlı demokratik yapılı bir devlet olmayı amaçladığından, bireyin temel hak ve özgürlüklerini vererek onun huzurunu sağlamak ve nesnel ve öznel gelişmesi için gerekli ortamı sağlamakla yükümlü tutulduğundan insancıl bir özyapısı vardır. Öte yandan iyelik hakkını kamu yararına sınırlamak ve kamu yararına devletleştirme yapabilme yetisiyle de toplumsal çıkarı ön planda gören bir özelliği de vardır.

Devletin sürekliliğinin ve Cumhuriyetin kuruluşundan beri süregelen oluşmuş-varolan dengelerin DP'nin uygulamaları yüzünden altüst olması 27 Mayıs 1960 Eylemi doğurmuştur. Eylem'in siyasal, yargısal, kültürel, ekonomik ve toplumsal yaşama getirdiği pek çok olumlu katkıların yanında ülkede açmış olduğu asker güdümlü yönetimle de Türk demokrasisine önemli bir darbe indirdiği de gerçektir. Ordu'nun bu tutumu, kötü bir örnek oluşturmuş ve daha sonraki dönemlerde demokrasimizin zaman zaman Ordu tarafından askıya alınmasına (12 Mart 1971-12 Eylül 1980 gibi) yol açmıştır.

1921 ve 1924 Anayasaları, kamusal ve toplumsal alandaki sorunların çözümündeki eksiklik ve yetersizliklerine karşın, kuramsal planda Türk Anayasa geleneğine yasamanın üstünlüğünü yerleştirirken, 1961 Anayasası ile bu ilke güç yitimine uğramış, güçlü yürütme ve güçlü devlet uygulaması yerini Ordu'nun etkisinin ve MBK'nin yasalaştığı bir yasama organına bırakmıştır.[252]

1961 Anayasası çoğunluğun baskısını önleyecek önlemleri alırken Cumhuriyetin kuruluşundan beri süregelen seçkinci yaklaşımı da sürdürmeyi yeğlemiştir. Bu yaklaşımın seçilmesi Türk çağdaşlaşmasının henüz tamamlanmadığını gösterdiği gibi geniş yığınların çağdaş ve demokratik bir toplum için hazır olmadığını da kanıtlamaktadır.

1961 Anayasası'nın öteki yanı ise kendini ekonomik açıdan sorumlu ve görevli hisseden bir devlet kavramının ortaya çıkması yani "toplumsal gönenç devleti" temelinin atıldığı ilk belge özelliğini taşımasıdır. Ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel kalkınmayı amaclayan demokratik bir düzende, toplumsal

252 Taha Parla, **Türkiye'de Anayasalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 134.

kalkınmanın gerçekleştirilmesi; kalkınma planları çerçevesinde ulusal birikimleri arttırarak toplum yararının gerektirdiği yatırımların öncelikle yerine getirilmesini sağlamaya yöneliktir.

Gevgilili, 1961 Anayasası'na yalnızca tepki anayasası olarak bakmanın bir yanılgı olacağını, oysa getirdiği özgürlük anlayışıyla sivil toplumu yaratan bir belge niteliği taşıdığını belirtir. 1961 Anayasası'nın son çözümlemede yarınlara bakan özüyle, Türk toplumuna oldukça ileriye dönük çok partili siyasal bir yaşamın ufuklarını açtığından da söz etmektedir.[253]

İç ve dış barışın sağlanmasının amaçlandığı 1961 Anayasası ile getirilen bir dizi düzenlemeler; birinci ve ikinci kuşak özgürlüklerin sağlanması, sendika kurma, özgür toplu sözleşmecilik ve grev hakları yanısıra hukukun üstünlüğü, yargının bağımsızlığı, basının, üniversitelerin ve Radyo'nun özerkliği sağlanmıştır.

Siyasal alanda ise hakça ve yargı denetiminde yerine getirilecek seçim sisteminin hazırlanması, siyasal partilerin çalışmalarına yönelik düzenlemeler, dernek kurma ve örgütlenme gibi bir dizi yeni düzenlemeler de 1961 Anayasası'nın ürünüdür.

Türk siyasal yaşamı 1908 Eylemi'nden başlayarak demokratikleşme yolunda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Çok partili siyasal yaşamla ülkenin eriştiği bu noktayı Dünya üzerindeki ülkelerin geçirdiği denemelerle kıyaslarsak, çok kısa bir sürede elde ettiğimiz bu gelişme çağdaşlaşmanın siyasal alanda önünü açmıştır. Özellikle 1946 yılında gerçekleştirilen çok partili seçimler ve ardından 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin sonucu olarak ortaya çıkan 1961 Anayasası bazı kısıtlarına karşın siyasal demokrasi açısından önemli gelişmelere yol açmış ve Türkiye'de yerleşik bir demokrasi kültürünün oluşmakta olduğunu tüm Dünya'ya kanıtlamıştır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Türk demokrasisi ve parlamenter sistemi çok uzun bir zaman dilimi içerisinde olmamasına karşın çeşitli gelişme ve aşamalardan geçmiş ve 27 Mayıs 1960 Eylemi ile de yeni bir döneme girmiştir. Bu deneyimin bir sonucu olarak hazırlanan 1961 Anayasası ise Türkiye'ye, daha önceki dönemlerde görülmeyen "koalisyon" hükümetlerinin kurulmasına yol açmıştır.

---

253 Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987, s. 181-183.

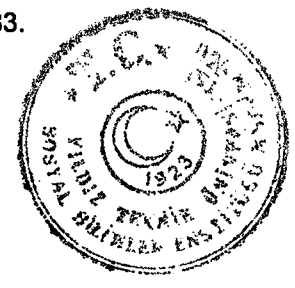

İKİNCİ BÖLÜM

CHP-AP BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ
(20 Kasım 1961 - 25 Haziran 1962)

A. 15 EKİM 1961 GENEL SEÇİMLERİ VE DEMOKRATİK YAŞAMA YENİDEN GEÇİŞ

1. PARTİLER ARASI "CENTİLMENLİK ANLAŞMASI"

6 Ocak 1961 Cuma günü Kurucu Meclis'in çalışmalarına başlamasıyla ülkede siyasal yaşam yeni bir aşamaya geldi. 27 Mayıs 1960 Eylemi'yle daha önce belirtildiği gibi 1950-1960 yıllarının iktidar partisi DP kapatılmıştı. CKMP ile birlikte kapatılmayan CHP'nin tek siyasal güç olması istenmediğinden özellikle Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in de katkılarıyla 11 Şubat 1961'de emekli General Ragıp Gümüşpala önderliğinde Adalet Partisi ve 13 Şubat 1961'de ise Ekrem Alican önderliğinde Yeni Türkiye Partisi Türkiye'nin siyasal yaşamına katılıyorlardı. Ordu'nun, CHP'nin yandaşı konumuna düşmemek, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün tarihsel etkin kişiliği, sivil siyasetçilere olan güvensizlik ve DP oylarını toplayacak siyasal partileri denetim altında tutma isteği nedeniyle yeni siyasal oluşumlar Ordu temsilcileri tarafından da özellikle desteklenmişti.[1]

DP'nin dayandığı tabanın oyları boşta kaldığından kapatılan DP'nin yandaşları DP ile aynı çizgide bulunan bu partilere girerek kısa sürede etkin siyasal örgütler kurmuş ve örtülü olarak DP'nin kalıtcısı olduklarını yaymışlardı. Siyasal sahnenin bu yönde gelişmesi CHP ile yeni kurulan partilerin arasındaki ilişkileri soğutmuş ve siyasal kaynaşmaların artmasına yol açmıştı.

Bu olumsuz gelişmelerin önüne geçilmesi için İstanbul'da yayınlanan bir kısım basın organlarının yazarları seçim öncesi yeni kurulan bazı partilerin tutumlarının geçmişte yaşanan olumsuzlukları doğuran hareketlere yönelince,

---

1 Kongar, **a.g.e.**, s. 172-173; Aydemir, **a.g.e.**, s. 508.

T.C. ... 1923 ...

27 Mayıs 1960 Eylemi ve rejimi için tehlike oluşturduğu savını ileri sürerek partiler arasında bir yuvarlak masa toplantısının gerçekleştirilmesini önermişlerdi. MBK ve Başkanı'nın bu öneriye sıcak bakmaları sonucu seçim propagandaları öncesi partiler arasında bir doruk toplantısı yapılması, rejimin geleceği açısından gerekli görülmekteydi.[2]

Partiler arasında ülke sorunlarıyla ilgili değişik konularda resmi görüşmeler yapılarak uzlaşmaya varılması, hem rejimin geleceği açısından hem de partiler arası yaşanan gerginliklerin giderilmesine yönelik bir düşüncenin ürünüydü. Bu amaçla siyasal parti liderleri Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında 5 Eylül 1961'de biraraya gelerek bir bildiri yayınlandı.[3]

"Yuvarlak Masa Toplantısı"nda alınan kararlar genelde altı ana tema üzerinde yoğunlaşmıştı: 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin hiçbir parti tarafından istismar edilmeyeceği, DP anlayışı ve davranışının benimsenmeyeceği, Atatürk devrimleri tümüyle korunurken din ve duyunç özgürlüklerinin sağlanacağı ve dinsel duyguların hiç bir zaman istismar edilmeyeceği, Yassıada kararlarının hiç bir aşamada tartışılmayacağı ve istismar edilmeyeceği, partilerin birbirlerine karşıt cepheler oluşturmayacağı ve seçimlerin kamu onayının (meşruiyeti) gölgelendirilmeyeceği, aşırı sağ ve aşırı sol akımlara karşı konulacağı ve dış siyasetimizde ulusal çıkarlarımıza zarar verecek tartışmalara girilmeyeceği ve son olarak da ulusal nitelikte olan orman sorunu konusuna zarar verecek propagandalardan kaçınılacağı kararlarına imza konulmuştu.[4]

Partiler yukarıda ana çerçevesi verilen konularda uzlaşmaya vardıklarını ortak bir bildiri ile kamuoyuna duyurmuşlardı. Bu bildirinin hükümlerine uyulmaması halinde herhangi bir yaptırımında sözkonusu olmaması nedeniyle özellikle sağ kanat partilerden YTP, CKMP ve AP yukarıda belirtilen bildiriye bağlı kalmayarak DP kartını ve dinsel duyguları seçim propagandası sırasında kullanarak oy avcılığına yöneldiler.[5]

---

2 Faik, **a.g.e.**, s. 156-158.

3 Cumhuriyet, *"Parti Liderleri Dün Milli Antlaşmayı İmzaladılar"*, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.322, s. 1 ve 5; Öymen, **a.g.e.**, s. 327.

4 Forum, *"Partiler ve Yuvarlak Masa"*, **Forum**, 15 Eylül 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 179, s. 1-3; Cumhuriyet, *"Deklerasyonun Metni"*, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.322, s. 1 ve 5.

5 Forum, *"Seçim Kampanyasında Partiler"*, **Forum**, 15 Ekim 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 181, s. 1-2.

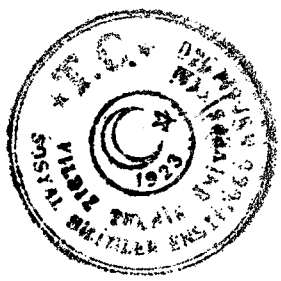

2. 15 EKİM 1961 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİ SİYASAL PARTİLERİN KONUMU VE TUTUMLARI

a. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP, 1950'li yıllarda ortaya çıkan siyasal ve toplumsal bunalımların ortadan kaldırılmasına yönelik temel hedeflerini, 14 Ocak 1959'da Ondördüncü Kurultay'ca benimsenen *"İlk Hedefler Beyannamesi"* ile Türk toplumuna duyurmuştu.

Demokratik gelişmeyi önleyen engelleri ortadan kaldıracak yeni bir Anayasa öngören bu bildirideki temel kavramlar; demokrasi, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve sosyal güvenliği içermekteydi. Hazırlanacak yeni bir anayasada devlet düzeninin çağdaş ve demokratik toplum temeli üzerinde yapılanması istenmekteydi.[6]

Kurucu Meclis'ce hazırlanan 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulan ve seçime katılan Türk seçmenlerinin % 66'sının onayıyla kabul edilen 1961 Anayasası'nın getirdiği temel kavramlar, CHP'nin *"İlk Hedefler Beyannamasi"*nde gerçekleştirmek istediği genel hedefleri karşılamaktaydı. Bu nedenden dolayı CHP yeni anayasanın kabul edilmesi için yurt düzeyinde *"yeni anayasa'ya evet"* kampanyaları düzenlemişti.[7]

Yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra ülkede olağan döneme doğru bir geçiş gerçekleşmiş; siyasal uğraşılar ve çalışımlar (faaliyet) yeniden filizlenmeye başlamıştı. Bu gelişmelere koşut olarak CHP, 27 Ağustos 1961'de Onbeşinci Kurultay'ını toplamış ve Türk toplumunun karşısına kendi parti izlencesinin (program) temelini oluşturan ilkeleri kapsayan *"Temel Hedefler Beyannamesi"* ile çıkmıştır.[8] Bu bildiriyle CHP, toplumsal çatışmaları ortadan kaldıracak siyasal ortamı sağlamak, toplumsal gönençi sağlayacak düzenlemelerle, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeyi sağlamak, liberal demokratik temel hak ve özgürlüklerin kurumlaşmasını, serbest seçimlerin yapılmasını, tarafsız yönetim ve demokratik sistem içinde ekonomik ve

---

6 Hikmet Bila, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987, s. 240-242; Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 163-164.

7 Kili, **a.g.e.**, s. 168.

8 Cumhuriyet, *"CHP Temel Haklar Beyannamesi"*, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.313, s. 1 ve 5; Bila, **a.g.e.**, s. 258-259; Kili, **a.g.e.**, 167-169.

T.C. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1923

toplumsal kalkınmayı sosyal adalet ölçütü içinde gerçekleştirecek yeni bir yapılanmayı savunuyordu.

Kamu ve özel kesim yatırımları kalkınma planı içinde ele alınırken özel girişimcilik özendirilmekte, hakça bir vergi sistemiyle birlikte gelişmesi hedeflenen yörelerde merkezi köyler kurarak toplumun her kesimine gönençi getirmeyi hedefleyen eşitlikçi bir izlence sunmaktaydı.

CHP'nin Temel Hedefler Beyannamesi gerek partililer gerekse basın ve aydınlar arasında hem içeriği (devletçilik ve toprak reformu konularının ciddi olarak ele alınmaması... gibi), nedeniyle hem de tartışılmadan kabul edildiği için ümit kırıcı olarak nitelendirilmiştir.[9]

Yeni Anayasayla 15 Ekim 1961'de yapılan 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası ilk seçime doğru gidilirken CHP, seçimde oy oranını artırmak için seçmen yelpazesinin daha geniş bir kısmını kapsayacak otuz maddelik yeni bir *"Seçim Beyannamesi"*[10] yayınlama yoluna gitmiştir. Bu bildiri ile CHP, *"Temel Hedefler Beyannamesi"*nin özüne yeni açılımlar eklemiştir. Bildirinin içeriğinde; din ve duyunç özgürlüklerine saygının yanısıra DPT'nin geliştirileceği, ulusal gelirin yurttaşlar arasında eşitlik ölçütüne uygun olarak dağıtılacağını, planlı kalkınma ve devlet düzenleyiciliğinin yanında özel girişimin özendirileceğini, bölgelerarası eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına çalışılacağı ve toprak reformunun gerçekleştirileceği belirtilmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi yeni seçim bildirisi ile CHP, ülke siyasal düzleminde giderek ağırlığı artan özel kesim temsilcilerine yanısırada büyük çoğunluğu köylü olan kırsal kesim seçmenine de hoş görünmek istemektedir.

b. DP'nin Kalıtcısı Sağ Kanat Partiler

Öte yandan sağ kanat partiler, seçim öncesi yeni kurulmuşluğun verdiği parti içi kararsızlıkların etkisi altındaydı. Ordu'ya ve onunla özdeş gördükleri CHP'ne karşı, haksızlığa uğradıkları düşüncesiyle DP tabanlı seçmenler yeni kurulan AP, YTP ve CKMP içinde örgütlenerek tepkilerini gösterme olanağı buldular. Kapatılan DP kökenli siyasetçi Ağaoğlu bu tepkiyi şöyle açıklamaktadır: *"YTP'ne katıldım, 27 Mayıs'tan maruz kalınan haksızlıklara karşı, amacım haksız olarak mahkum olduklarına inandığım insanları*

---

9 Forum, *"CHP'nin Temel Hedefleri"*, **Forum**, 1 Eylül 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 178, s. 3-4.

10 Cumhuriyet, *"CHP Memleketin Bütün Ana Davalarını İçine Alan Seçim Beyannamesini Dün Yayınladı"*, **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.340, s. 1 ve 5; Bila, **a.g.e.**, s. 259; Kili, **a.g.e.**, s. 170-174.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

özgürlüklerine kavuşturmaktı."[11]

DP'nin kalıtcısı olduklarını savunan yeni kurulan sağ partiler içinden YTP öteki partilere oranla daha ılımlı bir çizgideydi. Siyasal partilerin çalışmasına izin verilmesinin ardından DP oyları için AP ve CKMP arasındaki oy savaşımı oldukça düzeysiz, içeriksiz ve üstelik sokak kavgası düzeyine kadar da inmekteydi.[12]

1. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

Sağın en katı partisi olan CKMP, seçim öncesi yaptığı kurultayda "1946 Ruhu"na bağlı DP'lilerin CKMP örgütüne katılmalarını isteyen bir genelge yayınlayarak amaç ve görüşler açısından DP'den bir farkları bulunmadığını belirtmiştir. DP'lileri aynı ülkünün yolcuları olan kardeşler olarak gördüklerini de belirten CKMP'nin lideri Bölükbaşı yaptığı konuşmasında, çözülmesi gereken önemli sorunların özverili insanlar tarafından gerçekleştirilebilineceğini ve siyasal rejimlerin bozulmalarının tinsel çürümelerden, yoksullukların sömürülmesinden kaynaklandığına değinerek, özgürlük ortamı için bu olumsuzlukların yok edilmesini, yaşam düzeyinin yükseltilmesini, ülkenin yönetiminde bilim ve ölçüye dayanan bir ekonomik planın yol göstericiliğine gereksinimi olduğunu belirtmiştir. Ulusal gelirin arttırılarak hakça dağıtılmasına, bir an önce sanayileşmeye ve kültürel kalkınma gereksinimi yanında eğitimin önemine de değinilmiştir.[13]

CKMP seçim propagandası dönemi ve öncesinde geçmişin, DP'nin kalıtına sahip olmak için DP'ye öteki sağ kanat partilerden çok daha yakın olduğunu vurgulayarak vatandaşların kin hislerini uyandırmış ve tüm öteki partilere çatmıştır.[14] Ülke sorunlarını ikinci plana alarak, propagandasını sürdürmüş ve Yassıada hükümlülerinin tek savunucusu rolüne soyunmuştur.[15] Olağanüstü bir dönemden geçilirken CKMP, sorumluluktan uzak bir tutum içinde bulunmuştur.[16]

---

11 Süreyya Ağaoğlu, **Bir Ömür Böyle Geçti Sessiz Gemiyi Beklerken**, İstanbul, Ağaoğlu Yayınları, 1984, s. 172.

12 Forum, *"Seçimler, Evveli ve Sonrası"*, **Forum**, 1 Ağustos 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 176, s. 4.

13 Forum, *"CKMP'nin Kongresi"*, **Forum**, 1 Eylül 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 178, s. 4.

14 Cumhuriyet, *"O. Bölükbaşı Dün Balıkesir'de Bütün Partilere Hücum Etti"*, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.274, s. 1 ve 5.

15 Cumhuriyet, *"Bölükbaşı Dün Gürsel'e, MBK'ne, İnönü'ye ve Gümüşpala'ya Çattı"*, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.353, s. 1.

16 Forum, *"Seçim Kampanyasında Partiler"*, **Forum**, 15 Ekim 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı:

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YÜKSEK LİSANS TEZİ SOSYAL BİLİMLER

CKMP'nin seçim bildirisi ise üç ana tema çerçevesinde biçimlenmiştir. Birincisi DP ile olan ilgiyi gösteren "46 Ruhu", ikincisi akılda kalacak tekerlemeler ve üçüncüsü ise genel sorunlara yer veren bir bildiri ile halkın karşısına çıkan CKMP bildirisinde, gereksiz harcamalar ve savurganlıktan kaçan bir ulusal birikim döneminin açılacağından, tarım ve köylüye önem verileceğinden, köylünün ürettiği tarımsal ürünlerin gerçek ederinden değerlendirileceğinden, sağlığın sosyalleştirileceği ve eğitimde duyunç özgürlüğünün ve tinsel gereksinimlerin destekleneceğinden söz edilmiştir.[17]

2. Yeni Türkiye Partisi

Sağ kanatın yeni kurulan partilerinden biri olan YTP'de CKMP gibi bir lider partisi görünümündedir. YTP lideri Ekrem Alican'nın toplumdaki yeri ve saygınlığı bu partinin kısa sürede etkinlik kazanmasını sağlamıştır.

YTP seçim öncesi Ağustos ayının son haftasında topladığı kongresinde DP'nin oyları için AP'ne yüklenirken sağ kanat partilerin asıl amaçlarının CHP'nin iktidara gelmesini önlemeye yönelik olduğunu açıklarken seçimdeki rakiplerinin CHP ve AP olduğunu da gösteriyordu.[18]

AP ve CKMP oranla daha ılımlı olan YTP, öteki sağ partilerden etkilenerek zaman zaman aşırılığa yönelmekte sakınca görmemiştir. Partiye yeni katılan eski DP tabanlı yöneticilerin DP dönemini övmede aşırılığa kaçmaları, devrik iktidar yandaşlarını abartılı basın toplantıları ile partilerine katmaları DP oyları için çıkarcı bir yaklaşım sergilemelerine yol açmaktaydı.[19]

Seçim propagandaları sırasında YTP'nin lideri Ekrem Alican'ın tutumu sağduyuluydu. Sorumluluk duygusunu ön plana alan Alican, yaptığı seçim konuşmalarda düzeyli ve ciddi bir görüntü çizerek, öteki partilerle çatışma yolunu seçmemiş, ülke sorunları konusunda görüşlerini açıklayarak geleceğe yönelik iletiler vermiştir.[20]

181, s. 1-2.

17 Forum, *"Seçim Vaadleri III - CKMP"*, **Forum**, 15 Ekim 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 181, s. 4-5.

18 Cumhuriyet, *"YTP Kongresi'nde Gümüşpala'ya Şiddetle Çatıldı"*, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.309, s. 3; Cumhuriyet, *"Alican'a Göre CKMP, YTP ve AP'nin Tek Gayeleri Ne İmiş?"*, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.310, s. 1 ve 5.

19 Forum, *"Partiler ve Yuvarlak Masa"*, **Forum**, 15 Eylül 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 179, s. 3.

20 Forum, *"Seçim Kampanyasında Partiler"*, **Forum**, 15 Ekim 1961, Yıl: 8, Cilt:14, Sayı: 181, s. 2.

T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1923

YTP'nin seçim bildirisi[21] ise, özetle ayrıntılı bir yatırım izlencesi örneğidir. Demokratik siyasal yaşamın gereği olan siyasal partiler arasında ortaya çıkan çatışmaların ve mücadelelerin kaybettireceği zaman ve olanakların ulusal hedefimiz olan Batı uygarlığına ulaşmamızı önlediği, zaman ve olanakların, kullanılmasında savurganlığa yol açtığı giriş bölümünde belirtilmiştir. Batı uygarlığı olarak adlandırılan yolun "gönenç" devleti anlamına geldiği vurgulanarak, ulusal gücümüzün ekonomik ve toplumsal sorunlar üzerinde yoğunlaştırılması istenmektedir. Bildirde çok geniş bir biçimde Türkiye'nin yatırım siyasetine ilişkin teknik ve bilimsel destekli sorunları ve özel girişimciliğin ekonomik gelişmede temel öğe olarak benimsenmesi önerilmiştir. Yatırımlar özel kesim tarafından yerine getirilirken devletin görevi ise, bu kesime her alanda destek olmak olarak ele alınmıştır. Bildiride; eğitim, iş yaşamı ve işçi, din ve yönetimle ilgili konulara değinilmesine karşın, pek çok önemli ülke sorununa ya değinilmemiş ya da çok az değinilerek geçiştirilmiştir.[22]

3. Adalet Partisi

Sağ kanatın öteki yeni partisi olan AP ise iç kararlılığını sağlayamamış olan ve içinde aşırılar, köktenciler ve örgütçüler gibi adlarla adlandırılan bir küme ve ılımlılardan oluşmaktaydı. Genelde içinde barındırdığı iki farklı kümenin çizgileri nedeniyle tutumu iki uçun istemleri arasında gidip gelmekteydi.

AP içindeki ılımlı kanattan olan parti lideri emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala seçim propagandası sırasında genellikle sorumluluk taşıyan düzeyli konuşmalar yapmıştır. Seçim propagandaları sırasında ilk günden başlayarak DP'nin ardılı olduğunu vurgulayan AP ve lideri Ragıp Gümüşpala, CHP'ye de yüklenirken[23] kendisi de yoğun olarak CKMP lideri Osman Bölükbaşı'nın suçlamalarıyla karşılaştı.[24] Gümüşpala, öncelikle partisine yönelik suçlamaları yanıtladıktan sonra ülke sorunlarına değinme yolunu izledi. Öte yandan bu partinin DP tabanından gelen üyeleri aynı DP döneminde olduğu

---

21 Milliyet, *"YTP'nin Seçim Beyannamesi"*, **Milliyet**, 30 Eylül 1961, Yıl: 12, Sayı: 4075, s. 3.

22 Cumhuriyet, *"YTP Beyannamesi Henüz Dün Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.346, s. 5; Forum, *"Seçim Vaadleri IV - YTP"*, **Forum**, 15 Ekim 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 181, s. 5.

23 Cumhuriyet, *"Propagandanın İlk Gününde CHP'ye Çatıldı"*, **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.341, s. 1 ve 5.

24 Cumhuriyet, *"Bölükbaşı İle Gümüşpala Dün Birbirlerine Düştüler"*, **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.351, s. 1.

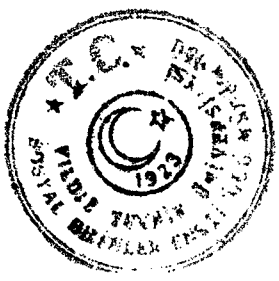

gibi dini siyasal amaçları için de kullanmaktan çekinmiyorlardı[25] ve bu öğelerden parti içindeki aşırılar konuşmalarında oldukça saldırgan ve kin yüklü konuları işlemekten de geri kalmıyorlardı.[26]

AP'nin seçim bildirisi siyasal partileri kendi aralarında samimi ve ciddi ilişkiler kurmaya davet ederken Ordu'nun siyasal yaşamın dışına çekileceğini ve terhis edilecek erlere ikramiye verileceğini belirten bir girişle sunarken özellikle maliye ve vergi üzerinde geniş kapsamlı olarak durmuştur.[27]

AP'nin seçim bildirisi toplumbilimsel açıdan en ilgi çekici olanıydı. Türkiye'deki taşralı orta sınıfın görüşlerinin yansıtıldığı bu bildiride, bu sınıfın tarihsel geçmişi verilerek kökeninin "bireycilik"te olduğu ve kendi kültürümüzde bireysel girişimciliği kuranların bu partinin temellerini atanlar olduğu belirtilerek bireysel çıkarların da Türkiye'nin gelişmesine katkıda bulunduğu, devletçiliğin bireysel yetenekleri önleyici yönü ön plana çıkarılarak özel girişimcilik övülmüştür. Seçim bildirisinde ikinci ana yaklaşım küçük üreticiliğin ilk planda gelen bir uğraşı olması gerektiği ve toplumsal taban olarak gördüğü kırsal kesime gönençin götürülmesinin yanısıra köylü, tarım, hayvancılık, orman gibi konularda somut öneriler de yer almıştır.[28]

AP'nin üzerinde durduğu konular arasında basın ve işçi kesimi de vardı. Basına, basınla ilgili düzenlemelerin yanında kağıt dışalımının serbest bırakılması, yüksek pirimlerin kaldırılması ve dağıtımda çağcıl bir örgüt sunarken işçi kesimine ise işçi ücretlerinin dondurulmayacağı ve işçilere verilen ikramiyelerin kaldırılarak ikramiyelerin hem şimdiki gerçek ücretlerine hem de emekliliklerine yansıtılacağı vurgulanarak seçim öncesi hem basının desteğine hem de işçi kesimine açılıma gidiliyordu.[29]

15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'ne gidilirken partilerin içinde bulundukları atmosfere baktığımızda CHP'nin kendisinden ve kazanacağından emin, sağ kanat partilerin ise ümitli fakat rahat olmadıklarını söyleyebiliriz.

---

25 Cumhuriyet, *"AP His İstismarcılığında Ölçüyü Dün Büsbütün Kaçırdı"*, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 19611, Yıl: 38, Sayı: 13.357, s. 1.

26 Forum, *"Seçim Kampanyasında Partiler"*, **Forum**, 15 Ekim 1961, Yıl: 8, Cilt:14, Sayı: 181, s. 3.

27 Milliyet, *"AP'nin Seçim Beyannamesi; AP Bütün Vergilerde İslahat Vaad Ediyor"*, **Milliyet**, 1 Ekim 1961, Yıl: 12, Sayı: 4076, s. 3.

28 Forum, *"Seçim Vaadleri II-AP"*, **Forum**, 15 Ekim 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 181, s. 4.

29 Milliyet, *"AP'nin Seçim Beyannamesi; AP Bütün Vergilerde İslahat Vaad Ediyor"*, **Milliyet**, 1 Ekim 1961, Yıl: 12, Sayı: 4076, s. 3.

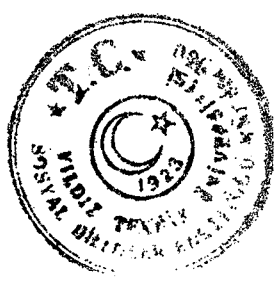

B. DEMOKRATİK SİSTEMİN YENİDEN İŞLERLİK KAZANMASI

1. 15 EKİM 1961 GENEL SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI

27 Mayıs 1960 Eylemi ve 1961 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından 15 Ekim 1961 Pazar günü yapılan ilk genel seçim;[30] Kurucu Meclis'ce hazırlanan 298 sayılı *"Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"*la düzenlenen hükümlerle yerine getirilmiştir. Seçimde, Cumhuriyet Senatosu seçimleri aynı Milletvekili Seçimi Kanunu gibi 25 Mayıs 1961'de Kurucu Meclis'ce kabul edilen ve 30 Mayıs 1961 yürürlüğe giren 304 sayılı *"Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu"*na ve çoğunluk sistemine göre, tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla yapılırken, Milletvekili seçimi nispi temsile dayanan 306 Sayılı *"Milletvekili Seçim Kanunu"*na göre yapılmıştır.[31]

AP, CHP, CKMP ve YTP'nin katıldığı bu seçimlerde ortaya çıkan sonuça göre partilerin oy oranları, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'na seçilen üyelerin sayıları aşağıdaki Gösterge-1 ve 2'de gösterilmiştir.

Gösterge-1: *15 Ekim 1961 Milletvekili Seçim Sonuçları**

PARTİLER	OY SAYISI	OY ORANI %	MİLLETVEKİLİ SAYISI
AP	3.527.435	% 34.8	158
CHP	3.724.752	% 36.7	173
CKMP	1.415.390	% 14.0	54
YTP	1.391.934	% 13.7	65
BAĞIMSIZLAR	0.081.732	% 00.8	---
TOPLAM	10.141.243	% 100.0	422

*DİE verileri

---

30 Cumhuriyet, *"İkinci Cumhuriyetin İlk Seçimi Bugün Yapılıyor"*, **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.361, s. 1 ve 5.

31 Baha Arıkan, *"Seçimin Temel Hükümleri"*, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.317, s. 2; Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 177.

T.C. DİKMEN İŞ... YILDIZ TEKNİK SOSYAL HİZMETLER 1923

Gösterge-2: *15 Ekim 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları**

PARTİLER	ALDIĞI OY	OY ORANI %	SENATÖR SAYISI
AP	3.560.765	% 35.5	71
CHP	3.734.285	% 37.2	36
CKMP	1.350.892	% 13.5	16
YTP	1.401.637	% 14.0	27
BAĞIMSIZLAR	0.039.558	% 00.4	---
TOPLAM	10.087.137	% 100.0	150

*DİE verileri

Büyük bir ümit içinde yapılan 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nde yukarıdaki Gösterge-1 ve 2'de görüldüğü gibi hiç bir parti tek başına iktidara gelecek üye sayısına erişemedi. Millet Meclisi'nde hiç bir partinin kendisine iktidarı sağlayacak sayıya erişememesinin ardında, DP dönemindeki sayısal çoğunluğun, çoğunluk diktatoryası olarak algılanması ve bu yöndeki uygulamaların demokratik gelişmeye set çekmesi nedeniyle 1961 Anayasası'nda bu tür kaygıları önlemeye yönelik düzenlemelerin getirilmesiydi. Bu amaçla benimsenen "nispi temsil" seçim sistemi de bu sonuca yol açan önemli bir etken olmuştur. Beklenenin tersine CHP'nin karşısında seçime giren sağ kanat partiler çoğunluğu tek başlarına sağlayamamalarına karşın Meclis'te önemli sayıda milletvekilliği kazanınca, bazı etkenleri (özellikle Ordu) gözardı ettiler. DP dönemindeki davranışlara koşut bir tutuma yönelen sağ kanat partiler olağanüstü koşulların yarattığı gerçeklerle yüzyüze gelene kadar bu davranışlarını sürdürdüler.

2. 15 EKİM 1961 GENEL SEÇİMLERİ SONRASI TÜRKİYE'DE SİYASAL DURUM

Seçim sonucu ortaya çıkan gelişmeler hemen hemen tüm kesimlerde değişik yorumların yapılmasına yol açmıştı. MBK'nin ve yüksek orunlu subayların istemi Cemal Gürsel'in Meclis tarafından Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesi yönünde olmasına karşın, AP'nin seçimde elde ettiği başarı ve coşkuyla Prof. Ali Fuat Başgil'i bu orun için düşünmeleri[32] ve seçimden sonra

---

32 Cumhuriyet, *"Cumhurbaşkanı Adayı Meselesi Ön Safa Alındı, Bu Yüzden AP'liler Arasında Anlaşmazlık Çıktı"*, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.367, s. 1 ve 5.

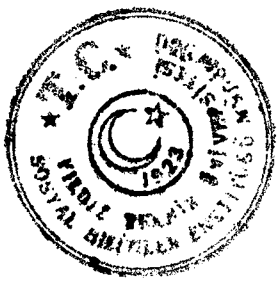

geleceğe yönelik planlar yapan siyasal partilerin bir koalisyon hükümetine sıcak bakmamaları Ordu'da tepkiye yol açtı.[33]

Ortaya çıkan bu siyasal bunalımı çözmeye yönelik bir girişim yüksek orunlu subayların müdahalesiyle gerçekleşti.[34] 24 Ekim 1961 Çarşamba günü Cemal Gürsel'in başkanlığında Çankaya'da parti liderleriyle bir yuvarlak masa toplantısı yapıldı. Siyasal bunalımı çözecek kararların alındığı bu toplantı uzlaşmayı sağladığı için genellikle "Çankaya Protokolü" olarak adlandırıldı. Ayrıntılı olarak daha sonra açıklanacak olan bu anlaşmaya göre; partiler Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı'nı, Yassıada'da hüküm giymiş olanların "şimdilik affedilmemesi", devrimlerin korunması, 27 Mayıs yasalarının değiştirilmemesi (özellikle EMİNSU ile ilgili 42 sayılı yasa), ulusal bir karma hükümetin kurulması[35] ve Meclis ve Senato Başkanları seçiminde ise en çok oyu alan partinin üyesinin seçilmesi yönünde karar aldılar. Bunalımın yarattığı sorunlar bu Centilmenlik Anlaşması'yla ortadan kalkınca toplantının ertesi günü TBMM onikinci dönem çalışmalarının yolu açıldı.

İktidarını yitirdiği 14 Mayıs 1950 yılı seçiminden başlayarak her seçimden sonra ana muhalefet partisi görevini üstlenen ve 27 Mayıs 1960 Eylemi ile yeni beklentilere yönelen CHP'nin, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nden umduğu sonuç sandıktan çıkmamıştı. Nispi temsil sistemine göre yapılan milletvekilliği seçiminde CHP, her ne kadar 173 Milletvekili sayısıyla 450 üyesi bulunan Millet Meclisi'nde çoğunluğu sağlayarak birinci parti konumuna yükseldiyse de tek başına iktidar olanağı elde edememiş ve büyük düş kırıklığına uğramıştır. Üstelik yeni kurulan AP'nin milletvekili sayısı ise yalnızca onbeş üyelik daha azdı. CHP'nin karşısındaki öteki sağ partilerin (AP, YTP ve CKMP) elde ettiği toplam milletvekilli üye sayısı ise 277'ye ulaşmıştı.

Cumhuriyet Senatosu seçimleri ise CHP için tam bir yenilgiydi. Çoğunluk sistemine göre yapılan seçim sonucunda toplam oyların % 37.2'sini elde eden CHP 150 Senato üyeliğinden ancak 36 üyelik kazanabilmişti. Öte yandan en büyük rakibi olan AP, toplam oyların % 35.5'ini elde etmesine karşın seçim sisteminin yol açtığı çarpıklık nedeniyle toplam üye sayısının yarısına yaklaşan bir sayıya ulaştı. AP Senato seçimlerinden kazandığı 71 üyelik ile CHP'nin

---

33 Faik, **a.g.e.**, s. 161-166.

34 Milliyet, *"Ordu, Duruma Müdahale Ediyor"*, **Milliyet**, 24 Ekim 1961, Yıl: 12, Sayı: 4098, s. 1.

35 Forum, *"Demokrasiye Geçiş"* , **Forum**, 1 Kasım 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 182, s. 1-2; Faik, **a.g.e.**, s. 168; Milliyet, *"Anlaşmaya Varıldı"*, **Milliyet**, 25 Ekim 1961, Yıl: 12, Sayı: 4099, s. 1.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Senato'da sağlamasını umduğu etkinliğini ortadan kaldırmış ve beklentilerin umulduğu gibi olmadığı ortaya çıkarmıştı. Üstelik DP'nin izleyicisi ve ardılı olduğunu ileri süren sağ kanat partilerinin Senato'da elde ettiği toplam üyelik sayısı 114'ü bulmuştu.

CHP'nin hem Millet Meclisi'nde hem de Cumhuriyet Senatosu'nda elde ettiği sonuç; DP'nin ve sağın temsilcisi olan sağ kanat partilerin sağladığı toplam başarının yanında oldukça sönük kalmıştı. CHP örgütü bu şok sonuçların ardından iç huzursuzluklarla yüzyüze gelmişti. Başarısızlığın faturası halka inilmediği gerekçesinin yanında alt katmanlardaki parti üyelerinin seçkinci yaklaşımları nedeniyle Genel Merkez'e kesilmiş ve partinin yeniden düzenlenmesi önerileri yoğun olarak istenmeye başlanmıştı.[36]

Huzursuzluğun altında yatan ana nedenlerden birisi de, Parti Meclisi üyesi partinin ileri gelenlerinden oluşan tanınmış siyasetçilerden büyük bir çoğunluğun Millet Meclisi'ne üye olarak girememeleriydi. Partinin beyin takımını oluşturan bu siyasetçilerden bazıları şunlardı; Yavuz Abadan, Şevket Adalan, Muzaffer Alankuş, Cemil Sait Barlas, Vedat Dicleli, Bahir Ersoy, Haşim İşcan, Kamil Kırıkoğlu, Kazım Orbay, Adil Sağıroğlu ve Cemal Yıldırım gibi.[37]

CHP'lilerin yorumuna göre, partinin uğradığı bu ağır seçim yenilgisi sonrası parti örgütünün genel eğilimi kurulacak bir koalisyon hükümetinde yer alınmaması ve bir dönem daha muhalefette kalınması yönündeydi. Parti örgütü, kendi tabanından gelen yoğun baskıları değerlendirmek amacıyla 22 Ekim 1961'de toplandı. Toplantı sonucu Parti Meclisi aldığı kararla muhalefette kalmanın olanaklarının bulunmasına çalışılacağını belirtti.[38]

Alınan bu karara karşın, ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar ve DP'nin izleyicisi ve ardılı olan sağ kanat partilerin eylemciler tarafından iktidar olmalarına izin verilmeyeceğinin anlaşılması ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün demokrasinin yaşaması yönünde bir seçimde bulunması nedeniyle parti örgütünün bu istemi gerçekleşememiştir.[39]

Sağ kanat partilerden AP, seçimden sağın birinci partisi olarak çıkınca DP'nin gerçek temsilcisinin AP olduğunu ve DP'nin öteki sağ partilere giden oylarının ve üyelerinin bu sonuçtan sonra kendisine yöneleceğini düşünüyor ve sağın oluşturacağı bir hükümette kendisini lider koltuğunda görüyordu.[40]

---

36 Forum, *"Seçim Neticeleri"*, **Forum**, 1 Kasım 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 182, s. 3; Bila, **a.g.e.**, s. 260.

37 Bila, **a.g.e.**, s. 260.

38 Cumhuriyet, *"CHP İmkan Bulursa Muhalefette Kalacak"*, **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.369, s. 1; Bila, **a.g.e.**, s. 261.

39 Bila, **a.g.e.**, s. 261.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YÜKSEK LİSANS TEZİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YTP ise sağın birinciliğini AP'ne kaptırmanın üzüntüsünün yanında, olağanüstü dönemin belirsizlikleri ve Gürsel etkeni nedeniyle kendisine iktidar ortamını açacak girişimlerden yararlanarak yitirdiği iktidarı kazanmak düşüncesiyle pusuda bekliyordu.[41]

Seçim sonuçları, en büyük düş kırıklıklığının CKMP'nde yaşanmasına yol açtı. Seçimlerden kesin bir yenilgiyle çıkan Osman Bölükbaşı kendi kabuğuna çekilerek hiç bir siyasal oluşuma katılmayacağını açıkladı.[42]

Görüldüğü gibi 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri sonucunda partilerden hiçbiri TBMM'nde çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu da Türk siyasal yaşamında, koalisyonlar döneminin başlamasına neden olacaktır.

C. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI VE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

1. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI

1961 Anayasası'nın getirdiği yeni seçim sistemiyle yapılan ilk seçimlerin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi 25 Ekim 1961'de açıldı. Meclis'in açılmasıyla demokratik sistemi bekleyen tehlikelerin yani seçim öncesindeki haftada yaşanan Ordu'nun müdahalesini önleyen ve Ordu temsilcilerinin denetiminde siyasal partiler arasında imzalanan "21 Ekim Protokolü" gibi olumsuzlukların hemen hemen unutulmasına yol açtı.[43] İşte, 27 Mayıs 1960 Eylemi üzerine kapatılan TBMM, yukarıda verilen üye tablosuyla seçimlerin hemen arkasından, yeniden açıldı. Partiler ve Meclis'e gönderdikleri üyeler, iktidarı elde etmek için çeşitli oyunlar, tertipler ve çıkarları doğrultusunda hazırladıkları çeşitli oyunları içeren planlarını uygulamaya koydular.

Meclis'in açılmasından önce partiler arasında 20-25 Ekim 1961 tarihleri arasında Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan pazarlıklar sonucunda anlaşmaya varılmış ve bir protokol yapılmıştı. Meclis'in açılmasından sonra, Meclis'te ele alınan ve aşılması gereken ilk ve önemli sorun, Cumhurbaşkanlığı seçimiydi.

---

40 Cumhuriyet, *"Gümüşpala İzmir'de Dün İktidardaymış Gibi Beyanat Verdi"*, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.363, s. 1.

41 Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1961-1964**, (Cilt: 4), İstanbul, Burçak Yayınları, s. 12-16.

42 Milliyet, *"İkili mi? Üçlü mü?"*, **Milliyet**, 4 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4109, s. 1.

43 Milliyet, *"Ordu Duruma Müdahale Ediyor"*, **Milliyet**, 24 Ekim 1961, Yıl: 12, Sayı: 4098, s. 1 ve 5.

T.C. 1923

2. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Meclis'in açıldığı ilk gün bazı kişiler Eylem'in lideri Cemal Gürsel'e CHP'nin AP ile anlaştığını, uygulanacak plana göre önce Meclis'in İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçeceğini, ardından da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hükümeti kurma görevini AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya vereceğini ve kendisine bir oyun oynandığını ilettiler.[44]

Cemal Gürsel bu duyum üzerine endişelerini CHP lideri İsmet İnönü'ye iletti. İsmet İnönü, imzaladığı protokole bağlı kaldığını ve Cumhurbaşkanlığında gözü olmadığını İsmail Rüştü Aksal aracılığıyla Çankaya'ya ileterek gerekli güvenceleri verdi.[45] Gürsel, bu arada parti liderleri ile olan görüşmelerini de son ana kadar sürdürdü. Meclis'in açılmasının ertesi günü, CHP'li bir üye Cemal Gürsel'i Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi için öneri verdi. Bu öneri üzerine protokol gereği Cumhurbaşkanı seçilecek olan 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin lideri Cemal Gürsel, Meclis'teki oylamada oylamaya katılan 607 üyenin 434'ünün oyunu alarak 26 Ekim 1961 günü Cumhurbaşkanı seçildi.[46] Cumhurbaşkanı seçimi sırasında oy kullanan üyelerden 56 kişi çekimser kalırken 17 üye aday olmamalarına karşın değişik adaylara oy verdi.

Meclis'in Cumhurbaşkanlığı seçimi görevinden sonra yerine getirmesi gereken diğer bir önemli görev; kendi çalışmalarını yürütmesi açısından önem taşıyan Meclis ve Senato Başkanlıklarının seçimini ivedi olarak yerine getirmesiydi.

3. MİLLET MECLİSİ VE CUMHURİYET SENATOSU BAŞKANLIK SEÇİMLERİ

21 Ekim 1961'de partiler arasında yapılan *"centilmenlik anlaşması"* gereği siyasal partilerin Senato ve Meclis'te elde ettikleri üye sayısına göre; başkanlık seçimi yapılacaktı. Bu anlaşmaya göre Senato'da en çok üyelik kazanan AP Senato Başkanlığını, Meclis'te en çok üyelik kazanan CHP Meclis Başkanlığını ve başkan yardımcılıkları ise öteki partilerden seçilecekti. Senato

---

44 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984, s. 279-281; Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1961-1964**, Cilt: 4, Ankara, Burcak Yayınları, 1969, s. 7.

45 Toker, **a.g.e.**, s. 7.

46 Milliyet, *"2. Cumhuriyetin İlk Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel"*, **Milliyet**, 27 Ekim 1961, Yıl: 12, Sayı: 4101, s. 1.

T.C. ... 1923 ...

Başkanlığı seçiminde AP'nin adayı Suat Hayri Ürgüplü, CHP'nin verdiği destekle Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Cumhurbaşkanlığı kontenjanından yeni Senato'ya girmiş bulunan Kazım Orbay'ın adaylığı karşısında 28 Ekim 1961 Cumartesi günü, 140 oyla üçüncü turda seçimi kazanarak Senato Başkanı seçildi.[47]

Meclis Başkanlığı seçiminde ise, centilmenlik anlaşmasının hükümleri AP tarafından yerine getirilmedi. AP'liler, kendilerine yakın buldukları bir CHP'li adaya oy vermeyi düşündüklerinden, yapılan ilk oylamalardan sonuç elde edilemedi. İlk turlarda CHP'nin başkan adayı Avni Doğan olmasına karşın bu siyasetçinin siyasal yaşamdaki etkinliği nedeniyle daha sonraki turlarda CHP'nin adayı Fuat Sirmen olmuştu. AP, Fuat Sirmen'in adaylığına karşı olduğundan CHP içinden kendilerine yakın buldukları Nihat Erim veya Kasım Gülek'in adaylıklarını istiyorlardı. Bu iki CHP'li üye aynı zamanda Başbakanlığa da oynamakta olduklarından AP yakın görünmekteydiler.[48]

AP'nin bu tutumu nedeniyle sonuç alınamayan oylamalar Mecliste sürerken, AP Meclis grubunun centilmenlik dışı bir tutum sergilemesi İsmet İnönü'yü kararlı bir davranışta bulunmaya yönlendirdi. İsmet İnönü CHP grubunu toplayarak CHP'nin tek Meclis Başkanı adayının Fuat Sirmen olduğunu ve hiç bir CHP'li üyenin başkanlık için adaylığını koymayacağını açıkça belirtmesi üzerine,[49] AP bütün dayanaklarını yitirdiğinden CHP adayı Fuat Sirmen sekizinci turdan sonra yeterli sayı olan 226'dan bir fazla oy alarak 1 Kasım 1961 Çarşamba günü dokuzuncu turda Meclis Başkanı seçildi.[50]

Böylece TBMM başkanlıkları sorunu da çözümlenmiş oldu. Bundan sonraki büyük aşama ise Hükümetin kurulmasıydı. Bu da, TBMM üye dağılımı nedeniyle ancak bir koalisyon hükümeti oluşumuyla çözülebilecekti.

---

47 Cumhuriyet, *"Senato Başkanlığı'na Suat Hayri Ürgüplü Seçildi"*, **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.376, s. 1; Toker, **a.g.e.**, s. 8.

48 Toker, **a.g.e.**, (Cilt: 4), s. 9.

49 Milliyet, *"Meclis Başkanlığı İçin Anlaşmaya Varılamadı"*, **Milliyet**, 1 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4106, s. 1.

50 Milliyet, *"9'uncu Tur: Salt Çoğunluğun Bir Fazlası Sağlandı. Sirmen Nihayet Seçildi"*, **Milliyet**, 2 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4107, s. 1.

T.C. ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

D. HÜKÜMET KURMA ÇALIŞMALARI VE KOALİSYON KURMA GEREĞİNİN ORTAYA ÇIKMASI

1. KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ ÖNCESİ PARTİLERİN KOALİSYONA YAKLAŞIMLARI

15 Ekim 1961 Genel Seçimi öncesi ülkede seçim sonuçlarıyla ilgili yürütülen tahminlerin genel eğilimi CHP'nin seçimi büyük farkla alacağı yönünde idi. Öteki partilerin alacağı sonuçlarda, DP'nin kalıtı oyların öncelikle YTP, AP ve CKMP arasında ardıl olarak dağılacağı görüşü daha yaygındı.[51] Hatta seçimler olmadan önce bazı CHP'liler ve destekcisi yazarlar CHP'ni iktidar olarak görme yanılgısına düşmüşlerdi.[52] CHP karşısında bir blok oluşturan DP kalıtcısı partiler ise CHP'nin yanısıra kendi aralarında da DP'nin oyları için kıyasıya mücadele verdiklerinden, sonuçlar konusunda daha temkinli ve 'ne olacak' beklentisi içindeydiler.

Seçim sonucu en büyük düş kırıklığını tek başına iktidara gelmeyi uman CHP yaşadı. CHP'nin yanında sonuçlardan oldukça olumsuz etkilenen öteki kümeler ise MBK ve destekçisi Silahlı Kuvvetler Birliği ve CHP yandaşı yazarlardı.[53]

DP'nin kalıtcısı olan partilerden AP'nde ise seçim sonuçları, tam bir coşku yarattı. Senato'da ezici bir çoğunlukla en yakın rakibi CHP'nin iki katı sayıya ulaşan AP, Meclis'te de az bir farkla CHP'nin hemen ardından gelmekteydi. Ortaya çıkan bu gösterge, DP'nin gerçek kalıtcısının AP olduğunu ve DP'nin oylarının birleşeceği adresin kendilerini gösterdiğini imleyen AP, kendisini ilk günden iktidar olarak görmeye başladı.[54]

Aslında AP'nin böyle düşünmesinin ardında yatan neden, CKMP kurulacak bir koalisyon hükümetinin dışında bile kalsa YTP'yle birlikte AP'nin üye sayısı 227'ye ulaşmakta olmasıydı. 226 sayısının güvenoyu için yeterli olduğu 450 üyeli Meclis'te ortaya çıkan böyle bir durumda bu iki partiye aynı çizgide olan Osman Bölükbaşı'nın partisi CKMP'nden de birçok üyenin

---

51 Gevgilili, **a.g.e.**, s. 219.

52 Faik, **a.g.e.**, s. 159.

53 Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler "Üç Dönemin Perde Arkası"**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985, s. 99; Faik, **a.g.e.**, s. 172.

54 Cumhuriyet, *"Gümüşpala İzmir'de Dün İktidardaymış Gibi Beyanat Verdi"*, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.363, s. 1.

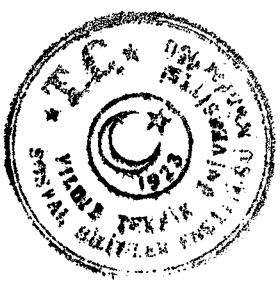

partilerinden ayrılarak -DP seçmeninin birleşme için gösterdiği adres olan AP'ne- katılacaklarını düşünüyorlardı.

Genel başkanları Ragıp Gümüşpala'da dahil olmak üzere AP'nin ileri gelenleri bu Meclis göstergesiyle, başta Cumhurbaşkanlığı olmak üzere, Başbakanı, bakanları, Meclis ve Senato başkanlarını kendi istemleri doğrultusunda gönüllerince yerleştiriyorlardı.[55]

AP Grubu en kötü olasılıkla kendilerinin liderliğinde bir koalisyon hükümeti, eğer gerçekleşebilirse Meclis içi transferlerle tek başlarına çoğunluğa ulaşıp iktidarı ele alacaklarını düşünüyorlardı. AP'liler, YTP'nden 40 ve CKMP'nden de 30 Milletvekili ve Senatörün kendi yanlarına geçeçeklerinden emin görünüyorlardı.[56] Oysa seçim öncesi yaşanan pek çok olumsuzlukların ve değişik etkenlerin gözardı edildiği 15 Ekim ile 20 Ekim tarihleri arası bu sevinç havası AP'nde duruma egemendi.

Gelişmeleri denetimde tutma yanlısı olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, genel seçimden üç gün sonra bir "Milli Koalisyon" oluşturmak için siyasal parti yönetici ve ileri gelenleriyle tamaslara başladı. Gürsel'in tamasları sonucu partilerin eğilimleri ortaya çıktı. AP'nin genel eğilimi er ya da geç YTP'yle bir koalisyon ortaklığına gidileceği ve bu konuda YTP'lilerle temasta oldukları yönündeydi. AP'nin lideri Ragıp Gümüşpala ise milli bir koalisyondan haberi olmadığını ve CHP ile koalisyonu düşünmediklerini açıkça belirtmişti. CHP'nin eğilimi ise; CHP'yle birlikte üç partinin koalisyon ortaklığını düşündüklerini fakat bu istemlerinin gerçekleşemeyeceğini anladıklarından muhalefette kalmayı kendileri için en uygun seçenek olarak gördüklerini eğer gerekirse dörtlü bir koalisyon ortaklığına da karşı olmadıkları yönündeydi. CKMP'nin görüşü ise kesinlikle muhalefette kalmak yönündeydi. Kesinlikle bir koalisyon gerekiyorsa CHP ile YTP arasında bir ortaklığın uygun olacağını belirten CKMP lideri Osman Bölükbaşı, rejim sorunu olmadıkça dörtlü bir koalisyona katılmayacaklarını söyledi. YTP'nin görüşü ise, dörtlü bir koalisyona en istekli parti olmasıydı. YTP lideri Ekrem Alican, AP veya CHP ile yapılacak bir koalisyon ortaklığında partsinin güç yitimine uğruyarak örgütünün dağılacağını da ileri sürmüştür.[57] Alican'ın bu tutumunun ardında kendisinin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e olan yakınlığı nedeniyle dörtlü bir koalisyon ortaklığında diğer

---

55 Toker, **a.g.e.**, (Cilt: 3), s. 227.

56 Cumhuriyet, *"Cumhurbaşkanı Adayı Meselesi Ön Safa Alındı, Bu Yüzden AP'liler Arasında Anlaşmazlık Çıktı"*, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.367, s. 1 ve 5.

57 Milliyet, *"MBK Partilerin Bir Milli Koalisyon Teşkilini İstiyor"*, **Milliyet**, 18 Ekim 1961, Yıl: 12, Sayı: 4092, s. 1 ve 5.

partilerin aralarındaki sürtüşmelerin öne sürülerek Başbakanlığın kendisine verileceğini düşünmesiydi.

Gelişmeler AP'nin sevincinin henüz erken olduğunu gösterdi. Seçim sonuçları karşısında ülkedeki tüm kesimlerin düştüğü şaşkınlığa kapılan Askeri güçlerin kısa süren bir bocalamadan sonra etkin olarak devreye girmeleri de pek geçikmedi.[58]

Asıl sorun, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerde hiç bir partinin tek başına iktidar olacak kadar üye kazanamamasıydı. Cumhuriyet döneminde ilk kez karşılaşılan bu olgu, hemen hemen tüm kesimleri hazırlıksız yakalamıştı. Partiler arasında sürdürülen koalisyon görüşmelerinde sağ kanat partilerin kendi aralarında anlaşamamaları ve Silahlı Kuvvetler Birliği'nin CHP'siz bir koalisyona sıcak bakmaması sonucu, AP'nin ve CHP'nin özünde koalisyona karşı olmalarına karşın bir an önce olağan döneme geçilmesi isteminin ağır basmasıyla ve Ordu'nun baskısıyla, birbirlerine karşıt kanatlarda yer alan bu partileri bir koalisyona zorlamaktaydı. İşte böyle bir ortamda, Meclis seçimlerinin hemen ardından 26 Ekim 1961'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde bu göreve getirilen Cemal Gürsel, Silahlı Kuvvetler Birliği'nin uyarısıyla Anayasa'nın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak 10 Kasım 1961 Cuma günü CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü yeni hükümeti kurmakla görevlendirmek zorunda kaldı.

Fakat, CHP'nin Meclis'te çoğunluğu sağlayacak sayıda üyesi olmadığından İsmet İnönü ancak bir koalisyon hükümeti kurabilirdi. Türkiye siyasal yaşamında ilk kez oluşturulacak bu koalisyon deneyiminde ise, TBMM'nde üyesi bulunan partilerin yaklaşımlarında da farklılıklar bulunuyordu.

a. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Üyesi Bulunan Siyasal Partilerin Koalisyona Karşı Tutum ve Davranışları

15 Ekim 1961 Genel Seçimleri hiç bir siyasal partinin tek başına iktidar olacak üye sayısını elde etmemesiyle sonuçlanınca, ortaya çıkan bu durum farklı beklentileri olan siyasal partileri ve Ordu'yu ortaya çıkan bu belirsizlik nedeniyle güç durumda bırakmıştı. Seçim sonuçlarına göre bir karma hükümetin yani partilerin biraraya gelerek oluşturacakları bir ortaklık olan koalisyon hükümetinin kurulması kaçınılmaz görünüyordu. Oysa bu durum hem solu temsil eden CHP'ni hem de DP'nin kalıtcısı olduklarını ileri süren ve DP'nin

---

58 Batur, **a.g.e.**, s. 99.

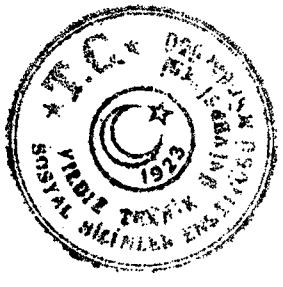

oyları için kıyasıya yarışan sağ kanat partileri olan AP, YTP ve CKMP'ni memnun etmemişti.

Öte yandan bir an önce sivil yaşama geçme istemi tüm siyasal birimlerin üzerinde anlaşabildikleri tek noktaydı. Seçimden en fazla oyu alan CHP ve AP örgütlerinin istemleri ise bir koalisyon hükümetinde yer almak değil; bu dönemde muhalefet görevi üstlenmek yönündeydi. CHP'nin seçimde istediği sonucu elde edememesi parti örgütünde yoğun eleştirilere uğramasına yol açarken, AP'nde ise yeni bir siyasal oluşumun oturmamasının ortaya çıkardığı sorunlar yaşanmaktaydı.[59]

b. Cumhurbaşkanı ve MBK'nin Koalisyona Bakış Açıları

MBK ve özellikle Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün tarihsel kişiliği nedeniyle onun gölgesinde kalınılacağından korktuklarından kendilerinin denetiminde olabilecek bir başbakan adayını düşünüyorlardı. Gürsel ve çevresinin istediği başbakan adayı YTP lideri Ekrem Alican'dı. Gerçi AP'nin İnönü'ye karşı çıkması nedeniyle ön plana çıkmasına karşın şansı oldukça azdı. Bu arada bu belirsizlikten yararlanmayı uman AP'nin sıcak baktığı ve kendisine yakın gördüğü iki CHP'li Kasım Gülek ve Nihat Erim de başbakanlık konusunda İnönü'ye karşı seçenek oluşturmaları[60] Gürsel ve çevresi tarafından olumlu karşılanmaktaydı.

Yukarıda belirtilen ortam içinde yeni bir hükümetin oluşturulması da kaçınılmazdı. Yeni hükümetin oluşturulma çalışmasını Milli Birlik Komitesi adına Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel yürüttü. Tüm partilerin katılacağı bir *"Milli Koalisyon Kabinesi"* kurulması için girişimde bulundu.[61] Gürsel'in sırasıyla CKMP, YTP, AP ve CHP liderleriyle 2 Kasım 1961 Perşembe ve ertesi günü ardarda yaptığı bu danışma görüşmeleri beklenen oluşumun gerçekleşemeyeceğini de ortaya çıkarmıştı.[62]

Bu ortamda Gürsel ilk görüşmesini CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ile yaptı. Bölükbaşı'nın sağ kanat patileriyle (AP, YTP) bir milli koalisyon hükemeti oluşumuna kesin olarak karşı olduğunu belirtmesi, CHP karşıtı olan partilerden oluşacak bir sağ kanat koalisyonun doğmasını ortadan

---

59 Cumhuriyet, *"Evvelki Gece Başlayan İtilaf AP'yi Parçalanmaya Götürüyor"*, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.368, s. 1.

60 Toker, **a.g.e.**, (Cilt: 4), s. 9.

61 Cumhuriyet, *"4 Partinin Katılacağı Bir Milli Koalisyon Kabinesi Kurulması İçin MBK Teşebbüse Geçti"*, **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.364, s. 1.

62 Milliyet, *"Kabine İçin Çalışmalar"*, **Milliyet**, 3 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4108, s. 1.

T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1923

kaldırmış oluyordu. Gürsel ikinci görüşmesini YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'la yaptı. Gürsel, Alican görüşmesi Bölükbaşı'nın tavrı sonucu sağ kanat koalisyonun gerçekleşemeyeceği gerçeği nedeniyle öteki seçenek olan CKMP dışındaki partilerin katılacağı bir koalisyon seçeneği üzerinde duruldu. Alican bu görüşmede Gürsel'e, CHP'nin başkanlığında kurulacak bir koalisyona sıcak bakmadığını belirtti. Gürsel, üçüncü görüşmesini AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ile yaptı. Gümüşpala AP içindeki zorlukları Gürsel'e anlatarak partisinin koalisyona karşı olduğunu ve koalisyon karşıtı partili üyelerin CHP ile oluşturulacak bir koalisyonu istemediklerini ancak hükümet kurulamazsa AP'nin başkanlığında bir sağ kanat koalisyonunun parti grubundan güvenoyu alabileceğini, hatta bir çıkar yol bulunamazsa YTP'nin başkanlığında bir oluşuma da gönülsüz olarak katılabileceklerini belirtti. Gürsel son görüşmesini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile yaptı. İnönü parti örgütünün görüşünün bir koalisyon oluşumun dışında kalmayı istendiğini ve CHP'siz bir sağ kanat oluşumunun daha gerçekçi olacağını eğer üç sağ kanat partisinin aralarında anlaşamazlarsa ülkeyi hükümet bunalımından kurtarmak için her türlü görüşmeye hazır olduğunu belirtti. Gürsel, İnönü ile görüşmesinde CKMP'nin bir sağ kanat oluşumda yer almak istemediğini belirterek CHP'nin CKMP'nden dolayı ortaya çıkan sayısal eksikliği doldurup dolduramayacağını İnönü'ye sordu. Bu soru karşısında şaşıran İnönü, Gürsel'e bu konuda ancak parti organlarının karar verebileceğini belirterek görüşmeyi bitirdi. İnönü, Gürsel'le gerçekleşen bu görüşmeyi parti grubunda yaptığı konuşmada dile getirerek sağ kanat partilerin kendi iç zorluklarının ve seçmenlerine verdikleri sözler nedeniyle kurulacak koalisyon hükümetinin AP'nin veya YTP'nin başkanlığında olmasını istediklerini açıkladı. Seçimden en çok üyeyi kazanarak çıkan bir partinin genel başkanı olarak İnönü, Gürsel'in demokratik olmayan bu önerisini anlamakta güçlük çektiğini belirterek, CHP'nin sağ kanat partilerin yanında kişiliksiz bir sığıntı gibi yer alamayacağını açıkça belirtti.[63]

Bu aşamada Gürsel, kendi istemi olan seçeneklerin tükendiğini anlayarak Meclis'te üyesi bulunan tüm siyasal partilerin liderlerini Çankaya'ya davet etti. Toplantıda yalnız Cemal Gürsel konuştu. Ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşulları belirterek ülke yönetiminde derin deneyimlere sahip bulunan Malatya Milletvekili İsmet İnönü'ye görevi verdiğini açıkladı ve toplantı bu açıklamayla son buldu.[64]

---

63 Akis, "Millet", **Akis**, 6 Kasım 1961, Sayı: 384, Cilt: 22, s. 6-9.

64 Cumhuriyet, *"Gürsel Kabine'yi Kurmaya İnönü'yü Memur Etti, Başbakan Temaslarına Bugün Başlıyor"*, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.388, s. 1.

T.C. DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1928

c. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Koalisyona Bakış Açısı

Silahlı Kuvvetler Birliği seçim sonuçlarında ortaya çıkan gösterge karşısında bir süre geçirdiği şokun etkisiyle sessiz kalmıştı. Bir küme orta sınıf subaylar partiler tarafından imzalanan İstanbul Protokolü'ne bağlı kalınmadığını ve kandırıldıklarını saklamıyorlar, yüksek orunlu subaylara rahatsızlıklarını yansıtıyorlardı. Hükümet kurma çalışmaları Gürsel tarafından savsaklanınca Silahlı Kuvvetler, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı Çankaya Köşkü'ne göndererek İsmet İnönü'ye hükümeti kurma görevinin bir an önce verilmesini bildiriyordu. Ordu bu isteminde İsmet İnönü'yü CHP Genel Başkanı olarak değil, içinde bulunulan bunalımdan bir an önce çıkmayı sağlayacak deneyimli bir devlet adamı olarak görmekteydi.[65] Bir an önce sivil yönetimin iktidarı ele alarak olağan döneme geçilmesi istenmekteydi. Koalisyon görüşmelerinin uzaması ve hükümetin kurma çalışmalarında Gürsel'in hiç bir sonuç alıcı girişimde bulunmaması Silahlı Kuvvetler'de sabırsızlığın artmasına neden oldu. Ordu bir kez daha duruma müdahale ederek Gürsel'i uyardı. Ordu içinde bulunulan durumdan memnun olmadığı için 21 Ekim 1962 günü Yıldız'da bulunan Harb Akademisi'de toplanarak "21 Ekim Protokolü"nü imzaladı. Onu general olmak üzere otuzsekiz üst düzey subayın imzaladığı bu protokolde üstü örtülü olarak daha fazla bir gecikmeye gerek olmadan hükümeti kurma görevinin ivedilikle İsmet İnönü'ye verilmesi istendi.[66] Ordu'nun rahatsızlığı ve istemleri siyasal partileri kapatacak bir düzeye ulaşınca İsmet İnönü ve siyasi parti liderleri demokrasi ve parlamenter sistemin yitirilme kaygıları nedeniyle başbakanlıkta toplanırlarken, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Kumandanları da toplanarak 21 Ekim Protokolü'ne değişik bir formül arıyorlardı. Ordu'nun istemleri beş madde üzerinde toplanmıştı; Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı için siyasal partilerin güvence vermesi, Emekli İnkılap Subayları'nın Ordu'ya yeniden alınmaması, 147'lerin üniversiteye dönmemeleri, Yassıada suçlularının affedilmemesi ve Başbakanlığa İsmet İnönü'nün getirilmesiydi.[67]

---

65 Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1961-1964**, Cilt: 4, İstanbul, Burçak Yayınları, 1969, s. 8-10.

66 Bedii Faik, **İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci**, İstanbul, Dünya Yayınları, 1967, s. 172-178; Nevin Yurdsever, **Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri 1960-1964**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983, s. 125-126; Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1960-1961**, Cilt: 3, Ankara, Akis Yayınları, s. 229; Toker, **a.g.e.**, s. 14.

67 Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986, s. 336-340.

T.C. ... 1923 ...

Ordu ve siyasal partiler arasında yapılan görüşmeleri İsmet İnönü yürüttü. Görüşmeler sonrasında ilk iki madde ile beşinci medde kabul edilirken 147'ler konusunda ise İsmet İnönü'nün isteği gerçekleşti. 147'ler eski görevlerine döneceklerdi. Son madde olan af konusu ise "şimdilik" kaydıyla askıya alınıyordu.[68] Ordu ve siyasal partilerin anlaşmaları üzerine 24 Ekim 1961 günü Çankaya'da Ordu'nun (Silahlı Kuvvetler Birliği) temsilcileriyle siyasal parti liderleri arasında anlaşma koşullarını içeren bir belge imzalanarak 21 Ekim Protokolü'nün hedeflediği 25 Ekim 1961'de Ordu'nun yönetime el koyması uzlaşma sonucu tarihe karışmış oluyordu.[69]

Bu gelişmelerden sonra Gürsel'in kendi isteği doğrultusunda başka bir seçeneği de kalmadığından Ordu'nun istemini yerine getirmek zorunda kaldı. Hükümeti kurma görevinin İsmet İnönü'ye vermesiyle resmi düzeydeki koalisyon görüşmeleri de başlamış oluyordu.

2. PARTİLER ARASI KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ

Yukarıda da değinildiği gibi Cumhurbaşkanlığı seçimi bunalımı Silahlı Kuvvetler Birliği'nin duruma müdahalesi sonucu kısa bir sürede önlendi. Sıra Meclis ve Senato başkanlıklarının seçimine geldiğinde 21 Ekim Protokolü'ne özellikle AP'nin uymaması sonucu yeni bir siyasal bunalım ortaya çıktı. Senato Başkanı'nın kendi partisinden protokole uygun olarak Suat Hayri Ürgüplü'nün seçilmesini sağlayan AP, sıra Meclis Başkanlığı seçimine gelince samimiyetsizliğini göstererek CHP içinden kendilerine yakın gördükleri adayların seçilebilmesi için protokole karşı bir tavır sergileyince CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün kararlı tutumuyla karşılaştı. İnönü'nün kararlı tutumu karşısında Ordu'nun yeni bir müdahalesiyle karşılaşacağını sezen AP, CHP'nin Meclis başkanı adayı olan Fuat Sirmen'e oy vermek zorunda kaldı.

Görüldüğü gibi koalisyon hükümeti kurma zorunluluğu olmasına karşın özellikle sağ kanat partilerden AP ve YTP'nin bu olağanüstü koşulların egemen olduğu bir dönemde bile değişik siyasal taktikler ve kurnazlıklar sergilemeye yönelmeleri partilerin koalisyon ortaklığı konusunda da uygulayacağı tutumun bir göstergesi olmaktaydı.

---

68 Cumhuriyet, *"Liderler, Komutanlar Önünde Protokol İmzaladı"*, **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.371, s. 1.

69 Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 3, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980, s. 539-540.

T.C. YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yukarıda da belirtildiği gibi Fuat Sirmen'in Meclis Başkanı seçildiği 1 Kasım 1961 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümetin bir an önce kurulması için siyasal parti genel başkanlarıyla temaslara başladı.[70] Gürsel ilk olarak CKMP lideri Osman Bölükbaşı'yla görüştükten sonra ardıl olarak CHP, AP ve YTP liderleriyle görüşmelerde bulundu. Gürsel, temaslarını 3 Kasım 1961 Cuma günü sona erdirdiğinde partilerin üçlü koalisyona sıcak baktıkları anlaşıldı.[71]

Parti liderleri Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'le yaptığı görüşmelerin ardından koalisyon ortaklığı için öne sürdükleri koşulları açıklayınca koalisyon hükümeti oluşturulması çalışmaları yeni bir bunalımla yüzyüze geldi. AP ve YTP liderlerinin koalisyon ortaklığı için ileri sürdükleri koşul "Başbakanlığın" kendi partilerinde olmasıydı. CHP, AP ve YTP'nin bu tutumlarının kendilerine yönelik bir "düşmanlık" göstergesi olduğunu belirtmesi[72] ve başbakanlığın ancak kendilerine verilmesi durumunda bir koalisyon ortaklığına evet diyeceğini açıklaması[73] sorunun çözümünü kilitledi.

Başbakanlığın hükümet kurulmasında kilit nokta olması üzerine üç partinin sırayla başbakanlık yapması (permutation) önerildi. AP ve CHP bu öneriye sıcak bakmadılar.[74] CHP, AP ve YTP liderleri arasındaki görüşmeler sürmesine karşın CHP ve AP'nin başbakanlık konusundaki ısrarlı tutumları AP'nin içinde bir küme ılımlı üyenin CHP ile koalisyon ortaklığına gidilmesi ve siyasal bunalımın çözülmesi yönündeki girişimleri AP içindeki örgütçü kanatla ılımlı kanat arasında tartışmalara neden oldu.[75] Aynı zamanda AP içindeki ılımlı kanatın siyasal bunalımın çözülmesi yönündeki girişimi koalisyonun gerçekleşebileceği yönünde olumlu bir hava yarattı. Bu gelişmeler AP'ni CHP ile bir koalisyon ortaklığı kurma aşamasına getirdi. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin de baskısıyla Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel "başbakanlık" önerisini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye bildirdiğinde İnönü'nün yanıtı olumlu oldu.[76]

---

70 Cumhuriyet, *"Sirmen Başkan Seçildi, İhtilaf Halledilince Gürsel Kabine İçin Temaslara Başladı"*, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.379, s. 1 ve 5.

71 Milliyet, *"3'lü Koalisyona Doğru"*, **Milliyet**, 4 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4109, s. 1 ve 5.

72 Cumhuriyet, *"AP ve YTP, 3'lü Koalisyon Şartlarını Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.383, s. 1 ve 5.

73 Milliyet, *"Başbakanlık Problemi"*, **Milliyet**, 5 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4110, s. 1.

74 Cumhuriyet, *"CHP ve AP Nöbetleşe İktidarı İstemediler"*, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı:13.386, s. 1 ve 5.

75 Milliyet, *"Üç Lider Dün de Anlaşmaya Varamadı, AP Meclis Grubunda Kavga Çıktı"*, **Milliyet**, 9 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4114, s. 1 ve 5.

76 Cumhuriyet, *"AP Son Çare Olarak CHP İle İşbirliğine Karar Verdi"*, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.387, s. 1 ve 5.

T.C. ... 1973 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gürsel, İnönü'ye başbakanlık önerisinin ertesi günü 10 Kasım 1961 Cuma günü siyasal parti liderlerini Çankaya'ya davet ederek hükümeti kurma görevini CHP lideri İnönü'ye verdi ve başbakanlığın CHP'ye değil, İsmet İnönü'ye verdiği'ni açıkladı.[77]

3. CHP-AP KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ VE SONUÇLARI

Yukarıda da belirtildiği gibi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, CHP'siz bir hükümetin kurulamayacağını giriştiği birkaç denemeden sonra anlamıştı. Çünkü CHP'siz bir iktidarın Ordu'da yaratacağı tepkiyi Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e iletmişti. İsmet İnönü'nün gölgesinde kalmaktan korkan Gürsel, isteksiz olmasına karşın Başbakanlık görevini İsmet İnönü'ye vermek zorunda kalmıştı.

Gürsel'le görüşmelerinde görevin İsmet İnönü'ye verildiğini öğrenen AP ve YTP liderleri ortaya çıkan bu durumdan pek hoşnut olmamalarına karşın böyle bir sonucuda pek beklemiyor değillerdi. Çankaya'dan Cemal Gürsel'in yanından ayrılırken AP ve YTP liderleri Gümüşpala ve Alican basına yaptıkları açıklamada üçlü bir koalisyon düşüncesine iyimser yaklaştılar.

İşte bu ortam içinde görevi Malatya Milletvekili sıfatıyla iletilen İsmet İnönü, koalisyonu kurma çalışmalarına hemen başladı. İsmet İnönü'ye en yalın yanıt CKMP Başkanı Osman Bölükbaşı'dan geldi. Bölükbaşı, koalisyona katılmayacağını fakat kurulmasını engelleme yoluna da gitmeyeceğini belirtti. AP lideri Ragıp Gümüşpala ise parti içindeki güçler dengesi nedeniyle danışmalarda bulunmak için izin isterken, partisinde kesin egemenliğe sahip bulunan YTP lideri Ekrem Alican ise İsmet İnönü'ye karşı oyalama siyasetine yöneldi.[78]

Bu gelişmelerin ardından AP ve YTP gruplarını toplayarak gelişmeleri partinin ileri gelenlerine açıkladılar. Toplantılarda her iki partinin de siyasal geleceklerini ön planda tutarak görüşmelerin üst perdeden sürdürülerek pazarlık yapılması ve CHP'nin önerilerine gönüllü olmadıkları görüntüsünün verilmesi ilk düşünceler olarak ortaya çıkıyordu. Üstelik parti tabanlarının bu konuya nasıl yaklaşacakları da en çok sorulan soruydu.

AP ve YTP, İnönü ile yaptıkları ilk görüşmenin ardından CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'den koalisyon ortaklığı için ileri sürdükleri ilk koşul

---

77 Cumhuriyet, *"Gürsel Kabineyi Kurmaya İnönü'yü Memur Etti, Başbakan Temaslarına Bugün Başlıyor"*, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.388, s. 1 ve 5.

78 Toker, **a.g.e.**, s. 15.

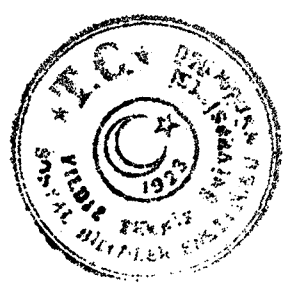

kendisinin partisinden ayrılması ve Yassıada hükümlülerine siyasal af getirilmesi istemleri oldu.[79]

AP içinde İsmet İnönü ile işbirliği yapılmasını savunan ılımlı kanatın girişimleri parti içindeki örgütçü kümenin yoğun tepkileriyle karşılaşmasına karşın CHP ile koalisyon ortaklığı düşüncesi de ağırlık kazanmaya başladı.[80]

Toplantılar sonucu AP'lilerin İsmet İnönü'nün liderliğindeki bir koalisyona katılınması eğiliminde oldukları ve bu koalisyon YTP'siz gerçekleşirse kendileri açısından daha iyi olacağı benimsendi. Bu aşamada ülkeyi esenliğe çıkaracak tek yolun bu seçenek olduğu görüşü ağır basmaktaydı.

Üstelik Kayseri'de cezaevinde bulunan Yassıada hükümlüleri aracılar yoluyla gönderdikleri iletilerde, AP'nin iktidarın ortağı olması yönünde telkinde bulunmaları da koalisyon ortaklığı düşüncesinin gerçekleşmesine ışık tutmaktaydı. Kayseri kümesinin kendileri açısından olumlu olacağını düşündükleri için bu konuda AP'ne baskı yapmaktaydılar.[81]

AP'sinden İzmir Milletvekilleri ve Senatörlerden oluşan bir küme Kayseri Ceza ve Tutukevi'nde bulunan eski DP'lileri ziyarete gittiğinde Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın içinde bulunulan olağanüstü durumda ülkeyi esenliğe çıkaracak tek kişinin İsmet İnönü olduğu ve İsmet İnönü'nün etrafında toplanılması gerektiği ve CHP düşmanlığının bırakılması gerektiği belirtmesiyle de AP-CHP koalisyon hükümetine yeşil ışık yakılmaktaydı.[82]

AP kendi iç kararlılığını (istikrar) henüz sağlayamadığından kaynayan bir kazan gibiydi. Parti içinde iş adamlarından oluşan bir küme süregelen ekonomik bunalım nedeniyle pazarda oluşan güçlüklerin ortadan kalkmasını, kurulacak ivedi bir koalisyon ortaklığına bağlamışlardı. Yassıada'nın Kayseri konukları ise aynı görüşü paylaşınca AP'nde eğilim koalisyona doğru kaymaya başladı. Öte yandan AP içindeki "örgütçüler" kümesi, CHP ile bir ortaklığın bir yıkıma yol açacağını savunuyorlardı.[83] Oysa bir hükümet ortaklığı bazı kişilere Bakanlık ta getireceğinden kişisel nedenlerden böyle bir oluşuma katılmamazlık

---

79 Cumhuriyet, *"AP ve YTP, İnönü'nün CHP'den İstifasını İstedi"*, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.390, s. 1 ve 5.

80 Cumhuriyet, *"AP'de İnönü İle İşbirliği Yapılması Leyhinde ve Aleyhinde 2 Cereyan Var"*, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.391, s. 1 ve 5.

81 Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1961-1964**, (Cilt: 4), İstanbul, Burçak Yayınları, 1969, s. 13.

82 Milliyet, *"Bayar, İnönü'nün Desteklenmesini İstemiş"*, **Milliyet**, 16 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4121, s. 1; Gevgilili, **a.g.e.**, s. 240-243.

83 Cumhuriyet, *"AP Grubu Mücadeleler İçinde 10 Saat Süren Bir Toplantıdan Sonra Oylamayı Bu Sabaha Bıraktı"*, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.392, s. 1 ve 5.

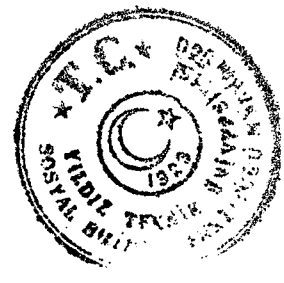

da edemiyorlardı. Sonuçta koalisyon ortaklığı için pazarlıklar tamamlanınca karşıt kanattan üyeler koalisyona bakan olarak katılarak en uyumlu çalışan bakanlar oldular.[84]

CHP-AP koalisyon görüşmeleri sürerken YTP tutumu ise oldukça ilginçti. Görüşmelerde koalisyonun oluşumuna yönelik olumlu bir hava yakalandığında değişik yollardan AP'li üyeleri olumsuz yönde etkilemeye çalışıyordu. Toker'e göre Alican'ın bu davranışının altında yatan neden ise, AP-CHP ortaklığı gerçekleşemezse Başbakanlık görevinin kendisine verileceği umuduydu. İsmet İnönü koalisyon pazarlıkları sürdürülürken YTP lideri Alican'ın oyun içinde oyun yaptığını, üstelik üçlü bir ortaklık gerçekleşirse oy ve üye sayısına bakılmaksızın eşit bakanlık sayısı isteminde de bulunulacaktı.[85]

İsmet İnönü ve Ragıp Gümüşpala'da YTP'yle işbirliği yapılamayacağı anladıktan sonra Ekrem Alican seçeneğini dışladılar. Koalisyon ortaklığı konusuna ciddi yaklaşan CHP ve AP sabırla uzlaşmaya çalıştılar. Koalisyon çalışmaları konusunda Başbakan İsmet İnönü her akşam Çankaya Köşkü'ne çıkarak gelişmeler hakkında Cemal Gürsel'e bilgi verdi. Sorun, Gümüşpala'nın AP içindeki güçlükleri yenmesi ve 15 Kasım 1961 Çarşamba günü CHP'ye "evet" yanıtının verilmesiyle son buldu. Böylece Cumhuriyet tarihimizin ilk koalisyon ortaklığı çetin zorlukların aşılmasıyla gerçekleşme yoluna giriyordu.[86]

D. CUMHURİYET HALK PARTİSİ - ADALET PARTİSİ KOALİSYONU'NUN KURULMASI (20 KASIM 1961)

Daha önce belirtildiği gibi, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nin ardından 25 Ekim 1961 Çarşamba günü TBMM açıldı. TBMM'nin açılmasından bir gün sonra da Ordu'nun da etkisiyle Cemal Gürsel, Meclisi oluşturan partilerin temsilcileri tarafından Cumhurbaşkanı seçildi. Senato ve Meclis başkanlarının da seçilmesinden sonra sıra ülkeyi yönetecek Hükümetin kurulmasına gelmişti.

Ordu'nun İsmet İnönü'süz ve CHP'siz bir koalisyona sıcak bakmaması sonucu, kurulacak koalisyon hükümetinin lideri ve büyük ortağı belirlenmişti. İsmet İnönü'nün Başbakanlığına karşı olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Ordu'nun bu tutumu sonucu hükümeti kurma görevini CHP lideri İsmet İnönü'ye vermek zorunda kalıyordu.[87] Ordu'nun temel belirleyici olarak etkisinin sürmesi

---

84 Toker, **a.g.e.**, s. 16.

85 Toker, **a.g.e.**, s. 15-16.

86 Milliyet, *"AP, CHP İle Kabine Kurmayı Kabul Etti"*, **Milliyet**, 16 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4120, s. 1 ve 5; Toker, **a.g.e.**, s. 16.

87 Cumhuriyet, *"Gürsel Hükümeti Kurma İşini CHP Değil, İnönü'ye Verdiğini Dün Beyan*

T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1911

öteki koalisyon olasılıklarını yok ettiği için özellikle CHP ve AP'nin sağduyu sahibi üyelerinin bir an önce sivil yaşama geçilmesi istemlerinden, koalisyon konusunda işbirliğine gidilmesi sonucunu doğurdu. İsmet İnönü'nün AP'ni bir koalisyon ortaklığı için samimi bulması ve AP'nin konuya ciddi olarak yaklaşması bu iki partiyi koalisyon ortaklığında anlaşmaya yöneltti.[88] 16 Kasım 1961 günü imzalanan sözleşme tutanağı ile ortak bir izlence üzerinde anlaştıklarını belirterek bu konudaki belirsizliğin ortadan kalkmasına ve sivil yönetime geçilmesine her iki parti de ortak katkıda bulundular.

1. BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ ORTAĞI PARTİLERİN İZLENCELERİ VE TOPLUMSAL TABANLARI

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin büyük ortağı CHP'nin İttihat ve Terakki çizgisinin Cumhuriyet dönemindeki uzantısı olduğunu daha önce belirtmiştik. Türk sosyal bilimcileri CHP'nin toplumsal tabanını kentlerde yaşayan bürokrat ve aydınlardan, kırsal kesimde ise toprak sahiplerinden ve eşraftan oluştuğunu belirtirler.

Birinci koalisyonun küçük ortağı olan AP'nin çizgisi ise İkinci Meşrutiyet dönemi partilerinden olan Hürriyet ve İtilaf'a dayanmaktadır. Bu çizgi Cumhuriyet döneminde, Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti ve DP'nin kapatılmasından sonra AP'sinde kendisini buldu. Küçük kasabalardaki tüccarlar, girişimciler ve küçük kentlerdeki dar gelirli çalışanlarla kırsal kesimin ve ticaretle uğraşan toprak sahiplerinden oluşan bir toplumsal tabanı vardır. Bu tabanın bir özelliği de CHP'nin tek parti dönemine duyulan hoşnutsuzlukların yol açtığı tepkiyi içinde barındıran ve iktidara karşı bir muhalefet koalisyonu oluşturan değişik kesimlerin birarada toplandığı bir oluşum olmasıdır.[89]

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de gözlemlenen bir olgu da sosyo-ekonomik değişimin hızlanması sonucu kentleşme ve gecekondu öğelerinin siyasal değişikliklere yol açmasıdır. Özellikle 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni bir boyut ise siyasette ideolojinin ön plana çıkmasıdır. 1961-1965

Etti", **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.388, s. 1.

88 Milliyet, *"AP, CHP İle Kabine Kurmayı Kabul Etti"*, **Milliyet**, 16 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4121, s. 1.

89 Üstün Ergüder, *"Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri"*, Ersin Kalaycıoğlu & Ali Yaşar Sarıbay, (Der.), **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul, Beta, 1986, s. 336-337.

T.C. DOĞU KARADENİZ KALKINMA ORTA... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

koalisyonlar dönemi bir açıdan demokrasiye yeniden bir geçiş dönemi ve bu yeni boyutun olgunlaşma sürecidir diyebiliriz..

a. Cumhuriyet Halk Partisi'nin İzlencesi

Cumhuriyet Halk Partisi'nin izlencesinin[90] birinci bölümünde; amaçlar ve ilkeler ikinci bölümünde ise siyasal sorunlar, ulusal savunma, dış siyaset, adalet sorunları, ekonomik sorunlar, parasal sorunlar, toplumsal sorunlar, sağlık sorunları ve ulusal eğitim sorunları olmak üzere iki ana bölümde ele alınmıştır. Parti, ulusal birlik, ülke bütünlüğü ve bağımsız devlet anlayışını temel aldığını, vatandaş hak ve özgürlüklerinin korunmasını; her Türk bireyinin ileri ve gönençli bir yaşam düzeyine erişmesini sağlayacak becerilerini özgürce kullanmasını; halk egemenliğine dayanan, hukuk devleti, sosyal adalet ve güvenlik temellerine dayanan, ulusal değerlerden güç alarak demokratik bir toplumsal düzenin gerçekleşmesini amaç edinildiği belirtilmekteydi. Atatürk ilkelerinin ise bu amaca ulaşmayı sağlayacak yol olduğuna inanılıyordu.

Cumhuriyetçilik ilkesiyle; devlet yönetiminin halk egemenliğine dayandığı, çok partili siyasal sistemde yapılacak özgür seçimlerle ulusal istencin gerçekleşeceği ve güçler dengesine dayanan cumhuriyet düzeninin ise ulusun gereksindiği tek uygun düzen olarak sayılıyordu.

Ulusçuluk ilkesiyle; Türk halkının dili, kültürü, ülküsü ve kader birliğiyle bölünmez bir bütün olduğunu vurgulanırken, ülkede ulusal biliçin yaratılması ve korunması dünya ulusları arasında eşit ve saygın bir üye olarak kendi öz benliği içinde gelişmesinin ulusçulukla yerine getirileceği belirtiliyordu.

Halkçılık ilkesiyle; temel uğraşı halka hizmet olan bir yönetim anlayışını, sosyal adalet içinde, gönenç düzeyi yüksek bir toplum yaratmayı görev bilen, tüm vatandaşlarını yasalar karşısında eşit tutan hiç bir sınıf ve kümeye ayrıcalık tanımayan ortak çıkarlar çerçevesinde bütünleşmiş bir toplum yaratmayı amaçlamaktaydı.

Devletçilik ilkesiyle; ekonomik alanda gelişmeyi sağlayarak toplum kalkınması amaçlanırken stratejik önemi olan yatırımların yanında ağır sanayi yatırımlarını da devlet eliyle yerine getirmeyi, kamu çıkarları dışındaki öteki alanların özel kesim tarafından doldurulması ve özendirilmesinin sağlanmasına çalışılacaktı.

---

90 Ferruh Bozbeyli, **Parti Programları**, İstanbul, Ak Yayınları, 1970, s. 55-72.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Laiklik ilkesiyle; din ve duyunç özgürlüklerinin toplumun her kesimi için sağlanması amaçlanırken, çağdaş uygarlık düzeyinin bilimsel temellere dayanan kurallarla ve dinin dünya ve siyasetten soyutlanmasıyla gerçekleşmesi olarak algılanmaktaydı.

Devrimcilik ilkesiyle; çağdaş uygarlık düzeyini sağlayacak atılımların altyapısı olan kurum ve kuruluşların oluşturulması ve korunması ana amaç olarak belirlenmişti.

CHP izlencesinin siyasal sorunlar bölümünde; anayasa, anayasa güvencesi, anayasa mahkemesi, seçim sistemi, basın özgürlüğü, devlet yönetiminde tarafsızlık, memurlar konuları ele alınmaktaydı. Ekonomik sorunlar ise; temel özellikler, tarım, orman, su ürünleri, sanayi ve madencilik, ticaret ve kooperatifçilik alt başlıklarıyla izlencede yer almaktaydı.

Yukarıda da görüldüğü gibi, CHP'nin izlencesi Mustafa Kemal Atatürk'ün çizmiş olduğu çağdaş, demokratik ve sosyal bir hukuk devletinin ana çerçevesini belirleyen ilkelere dayanan bir izlence özelliğini taşımaktadır.

b. Adalet Partisi'nin İzlencesi

Koalisyonun küçük ortağı AP'nin izlencesi;[91] *temel görüşler, ekonomik düzen ve kalkınma politikası, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik, kamu yönetimi ve dış politika*dan oluşan beş ana bölüm altında halka sunulmuştur.

Oniki maddeden oluşan *"temel görüşler"*de; partinin amacı, hukuk devleti, özgürlükler ve insan hakları, demokratik kuruluşların korunması, sosyal güvenlik kuruluşları, gönenç devleti, fırsat eşitliği, aşırı akımlarla mücadele, bölücülük, çıkarcılık ve boş inanlardan korunma, laiklik, basın ve düşünce özgürlüğü, yargı güvencesi, seçim sistemi ve Türk ulusçuluğundan oluşan görüşlere yer verilmiştir.

Kırkbir maddeden oluşan *"ekonomik düzen ve kalkınma"* bölümünde yer alan ana temalar ise şunlardı: Özel girişimcilik ve hür ekonomik sistem, ülkenin olanak ve kaynaklarının kullanımı, yasal kar ve kazanç hakkı, ekonomik kalkınmada devletin rolü, devlet girişimciliğinin niteliği, kalkınmayı yavaşlatan öğeler, sosyal sabit sermaye alanları, para politikası, sosyal adalet ülküsü, vergi politikası, parasal yönetim, vergi adaleti, vergi sisteminin özendirici yönü, bütçe, planlı kalkınma, özel girişimciliğe yardım, sektörler arasında denge kurulması, hızlı sanayileşme, ekonomik ve sosyal gelişmelerin değerlendirilmesi, sanayiide eşgüdüm ve büyüme, küçük sanayiinin

[91] Bozbeyli, **a.g.e.**, s. 1-40.

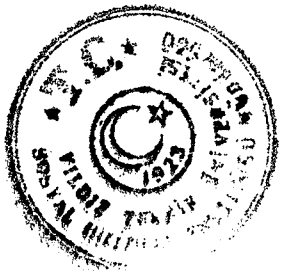

geliştirilmesi, sanayi bölgeleri ve özendirici önlemler, sermaye piyasasının kurulması, 'Ortak Pazar'a hazırlık, dış ticaret dengesi, ulusal sanayiyi koruma, dışsatımı özendirme, ekonomik yaşamda kararlılık, fiyatta kararlılık ve zararlı karışmalar, esnaf ve zanaatkarlar, tarımsal kalkınma, tarımda reform, köylüyü topraklandırma, toprağın korunması ve iyileştirilmesi, orman politikası, baltalık ormanların korunması, köylü ve orman ilişkisi, hayvancılık, yardımcı sektörler, yakıt, enerji ve ulaştırmadır.

Parti; ulusal tarih biliçine dayanan ve ülkeyi batı uygarlığı düzeyine çıkarmayı ülkülerinin dayanağı yapmış siyasal bir örgüt olarak tanımlanır.

Liberal batılı demokratik düzeni savunan, bireyi yücelten ve birey ve örgütlerine liberal demokrasinin özgürlüklerini sunan bir görüştedir.

Çağdaşlığın ilk koşulunda ise bağımsız bir siyasal düzende yaşamakla mutluluğa erişilebilineceği gösterilmektedir.

Bireyi ve vatandaşı siyasal koruma altına almak isteyen, liberal özgürlükleri sınırlayan, insanı, devletin ve siyasal yetkenin bir aracı olarak görmek isteyen her tür baskıcı tutum ve eğilimlerin karşısındadırlar.

İnsan hakları evrensel bildirgesinde yer alan bireysel ve temel özgürlüklerin gerçekleşmesi ve korunması için ardıl bir uğraşın gösterilmesi ve tehlikelere karşı uyanık bulunulması desteklenmektedir.

Batılı liberal demokrasileri oluşturan düşüncelerin ülkemizdeki birey ve vatandaşların ortak amaçları olmasını sağlayan hukuk düzenini yerleştirmek için tinsel ve özdeksel çalışmalar yerine getirilecektir.

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı gibi AP'nin izlencesi; bireyi ön plana alan liberal demokrasi ilkelerine dayanmaktadır.

2. BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN İZLENCESİ

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi;[92] Başbakan İsmet İnönü tarafından 27 Kasım 1961 Pazartesi günü TBMM'ne sunuldu. İzlencenin girişinde karma hükümetin siyasal yaşamımızda gördüğümüz ilk örneği oluşturduğunu ve bu oluşumla ulusumuzda var olan siyasal olgunluğa değinerek, hükümet üyelerinin kısa çalışmaları süresinde birbirleriyle düşüncede ve siyasal anlayışta uyum içinde olduklarını açıklamıştır. Hükümetin bütün üyelerinin Atatürk ilkeleri ve Anayasal egemenliğin sağlanmasını "her

---

92 T. C. Başbakanlık, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri 1960-1978**, Cilt: II, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1978, s. 15-16; Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Ak Yayınları, 1968, s. 491-492.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

siyasetin üstünde" hedeflemekte olduklarını vurgulamıştır. Hem iktidar hem de muhalefet partilerinin demokratik rejimin temel ilkeleri üzerinde görüş birliğinde olduklarını, kurulan karma hükümetin ise demokratik rejimi tam anlamıyla işleteceğini belirtmiştir.

İnönü, bu giriş konuşmasının ardından iç siyasal konulara yönelerek toplum içinde vatandaşlar arası huzur ve iyi ilişkilerin sağlanması sorununa değinerek daha önceki dönemde siyasal savaşımların yarattığı soğukluk ve çekişmelerin karma hükümet döneminde iyileştirilme olanağı olduğunu belirtir.

Ülke yönetiminde siyasal kanıları ne olursa olsun herkese eşit davranılacağını, partizanlığın ve çıkar ilişkilerinin önlenerek yurttaşlar arası huzur, uyum ve güveni sağlamaya önem verdiklerini açıklamıştır.

Güvenlik kuvvetlerinin yasaların çizdiği çerçeve içerisinde çalışmasını sağlayarak saygınlığının güçlendirilmesi, vatandaşların da katkılarıyla sağlanacağını ve böylece iç siyasal huzurun gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Yukarıda da görüldüğü gibi İnönü, DP ve seçim propagandaları dönemlerinde yaşanan siyasal partiler arası çatışmalarının ortadan kalktığı izlenimi vererek iç barışa ve demokrasiye bir an önce geçilmesi düşüncesinin yaşama geçirildiğini Türk toplumuna duyurmak istemektedir.

Karma hükümetin izlencesinin ana amacının özgür bir düzen içinde ivedi bir kalkınmanın kamu ve özel kesimin birlikte gerçekleştirecekleri yatırımlarla olası olduğunu belirterek, kamu yatırımlarında verimliliğin en üst düzeyde sağlanabilmesi için planlı kalkınma düşüncesinin uygulanmasının ön koşul olduğunu belirtir.

Ülkenin gereksindiği değişik yatırımlar için DPT'ndan yararlanmayı yararlı görürken 1962 bütçesinden başlayarak yatırımların bir plana dayandırılacağını ve özellikle tarım, sanayi ve eğitim alanlarında yoğunlaşılarak ardından devletin bütün kollarına akılcı olarak uzanacağını, kamu kesiminin bu yatırımlarının yanında özel kesim yatırımlarınında gereken kolaylığı göreceğini ve özendirileceğini açıklamıştır.

Kalkınma siyasetlerinin ulusal gelirdeki artışın nüfus artışının üzerinde olması ve kalkınmış ülkelerle aramızdaki uzaklığın yakın bir gelecekte kapanması yönündedir.

Ülkede kararlılık (istikrar) içinde hızlı gelişme ilkesi uygulanırken, enflasyona düşmeden ekonomiye işlerlik kazandıracak önlemlerin alınacağını, istihdamın artmasını, fiyat kararlılığını ve eşitlikçi gelir bölüşümünü göz önünde tutacaklarını belirtmiştir.

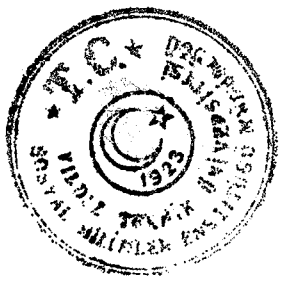

Kalkınma amacına ulaşmak için yatırım olanaklarını daraltmaya gitmeden vergi sisteminde düzeltimlere gidilerek tarımsal alanlardan ve düşük ücretlilerden tasarruf bonosunu kaldırmayı düşündüklerini açıklamıştır.

Adalet alanında bağımsız yargının gereksinimlerini karşılamak ve yönetsel ve yasal kurumlarının bir an önce işlerliğe kavuşturulmasını sağlayacak Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu gibi Anayasanın kurulmasını süreye bağladığı temel yasaları ivedilikle Meclis'e sunacaklarını, adaletin hızla ve güven içinde çalışmasını sağlayacak yasaların yeniden düzenlenmesi sonuçlandıracaktır.

Ülke nüfusunun başat özelliğinin kırsal kesimde tarımsal alanda çalışanlar olduğu vurgulanarak, tarımda kalkınma için; verimin arttırılması, sulama, toprağı koruma, tohumluk, ilaç ve tarım kredilerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak sürekli gündemde olan "toprak reformu" konusu ise "Anayasanın özüne, ekonomik ve tarımsal yapımıza uygun ve dengeli bir şekilde gerçekleştirilecek yasal önlemler alınacaktır" gibi ne anlattığı belli olmayan kısa bir tümce ile geçiştirilmiştir.

Hayvancılığın geliştirilmesi, tarım sigortası, orman varlığımız ve orman insan ilişkisi, yeraltı suları ve su kanalları, bataklıkların kurutulması, taşkınların önlenmesi ve köylere içme suyu götürülmesi ekonomik öncelikler göz önüne alınarak sosyal adalet çerçevesi içinde gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Hidro-elektrik santralleri, barajlar, karayolları, demiryolları, hava alanları, limanlar, deniz taşımacılığı ve PTT'le ilgili alanlarda gereken çalışmaların yürütüleceğine değinilmiştir.

Ticaret alanında açıklık, güven ve huzurun sağlanacağı, kredi olanaklarının üretimde verimli alanlara ve dış satımı özendirmeye yanısırada kooperatifçiliğin geliştirilmesine çalışılacaktır.

Esnaf ve küçük sanatkarlara da yüzeysel olarak değinildikten sonra ulusal ekonominin gelişmesinde dış kaynaklı sermayeden yararlanmayı düşündüklerini, gümrüklerle ilgili yürütmeliklerin günün gereklerine uygulanacağı, Tekel'in ekonomik gelişmenin kaynağı olarak değerlendirileceği, yeni çay işleme tesislerinin kurulacağı ve hem kamunun hem de özel kesimin üretiminde tam kapasiteye ulaşabilmesi ve de nitelikli ürünler sağlanması gerektiği açıklanmıştır.

İşçi haklarının korunması, kalkınmanın nimetleriyle külfetlerinin eşit olarak paylaşımı, işsizliğin önlenmesi, iş sağlığı ve iş güvenliği konularının yanında işçilerin ekonomik ve sosyal kazanımlarını sağlamak için toplu

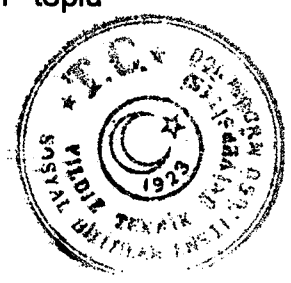

sözleşme ve grev hakkını düzenleyici yasaların en kısa zamanda Meclis'e sunulacağı belirtilmiştir.

Gecekondu sorununu çözmek ve kırsal kesimden kente olan göçü önlemek için hem kırsal alanlarda hem de kentsel alanlarda bölgesel planlama çalışmaları yapılarak bölgesel kalkınma planlarının uygulanması istenmektedir.

Sağlık hizmetleri, ilaç üretimi, basın-yayın ve turizm alanlarında gerekli çalışmaların yerine getirileceği ve bu konulardaki boşlukların doldurulacağı açıklanmıştır.

Dış siyaset alanında geleneksel siyasetimiz olan "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesi yerini korurken Birleşmiş Milletler yasasına uygun uluslararası barışa yönelik dileklerle uluslararası iş birliği önerilmiştir.

Bağdaşıklarımız olan NATO ve CENTO'nun özel önemi vurgulanmış ve bu kurumların Batı uygarlığının ve demokratik kuruluşların korunmasına yönelik birer savunma örgütü oldukları belirtilmiştir.

Avrupa'yla bütünleşme konusunda istekli olduğumuzu ve böyle bir bütünleşmenin ülke çıkarları gereği olduğu vurgulanmıştır. Kıbrıs konusundaki sorunların barışçı yollardan çözümlenerek bölgenin barış içinde yaşamasının yanısıra Sovyetler Birliği ve komşularımız ve dost dünya ülkeleriyle karşılıklı saygıya dayanan ilişkiler dilenmektedir.

Son olarakta 27 Mayıs sonrası gündemde yerini ve önemini koruyan Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili yasalar ve ulusal savunmamızı ilgilendiren konulara değinilmiştir.

Yukarıda ana çerçevesi çizilmeye çalışılan Birinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi farklı çizgideki iki partinin ayrıntılara girmeden yuvarlak tümcelerle bir iyi dilekler bildirisi olarak kaleme alınmıştır.

AP'nin izlencesinde yer alan özel girişimciliğin yansıması olan özel hastaneler ve okullar sınırlı da olsa bu hükümetin izlencesinde yer almıştır. Öte yandan seçim öncesi AP'nin seçmenlerine en önemli vaadi olan "Yassıada suçlularının affedilmesi" üstü örtülü bir tümce ile geçiştirilmiştir.[93]

Kamuoyunda bu izlencenin giriş bölümünde yer alan "Atatürk ıslahatı" anlatısı, CHP gibi Atatürk devrimlerinin savunucusu bir parti tarafından kabul edilerek izlencede yer alması AP'nin elde ettiği bir ödün olarak değerlendirilmiş ve Atatürk'ün partisinin bu tutumunun bağışlanmaz olduğu uzun süre tartışılmıştır.[94]

---

93 Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1961-1964**, (Cilt: 4), İstanbul, Burçak Yayınları, 1969, s. 26.

94 Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 182-183; Hikmet Bila, **Sosyal Demokrat**

T.C. YILDIZ SOSYAL BİLİMLER 1923

3. BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN BAKANLAR KURULU, DEĞERLENDİRİLMESİ VE GÜVEN OYLAMASI

a. Bakanlar Kurulu'nun Oluşumu ve Güven Oylaması

Yukarıdaki gelişmelerin ışığında CHP ve AP görüşmelerini sürdürdürürlerken AP, YTP ve CKMP'nden önemli sayıda Meclis üyesi eğer bir koalisyon hükümeti oluşturulamazsa bağımsız bir küme oluşturarak siyasal bunalımın çözümüne katkıda bulunmaya çalışacakları ortaya çıktı. Söylentilere göre AP'sinden yetmiş, YTP'nden yirmi ve CKMP'nden ise yirmibeş Meclis üyesinin partilerinden ayrılarak bağımsız kümeyi oluşturmaları bekleniyordu.[95] Bu gelişmelerden ürken AP'li ılımlı siyasetçiler Ordu'nun da etkisini göz önüne alarak ülke çıkarlarını ön plana aldılar ve AP'nin Meclis üyelerinin büyük çoğunluğunun inandırılmasında etken oldular. CHP'lilerin ve ılımlı AP'lilerin sağduyulu emekleri sonucu 15 Kasım 1961 Çarşamba günü aralarında anlaşarak CHP-AP Koalisyon Hükümeti'nin protokolünü hazırlayarak ertesi gün imzaladılar. Protokolün imzalanmasından bir gün sonra Bakanlıkların paylaşımında anlaşan iki partinin bu anlaşmadan sonra yerine getirmeleri gereken görevleri Bakanlar Kurulu üyelerinin seçimiydi. AP bakanların seçimini CHP'ye göre daha kolay yerine getirerek 18 Kasım 1961 Cumatesi günü kamuoyuna açıkladı.[96] CHP'nin Bakanlar Kurulu üyelerinin açıklanması ise Birinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulduğu gün öğrenilebildi. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün bakanları seçerken oldukça zorlandığı ve parti içi tepkiden çekindiği için CHP'li üyeleri açıklamadığı kanısı ortaya çıktı. Bakanlar Kurulu'nun açıklanmasıyla Cumhuriyet tarihimizin ilk koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961 Pazartesi günü İsmet İnönü'nün Başbakanlığında CHP ile AP ortaklığında kuruldu.[97] Aynı gün Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 102. maddesi gereğince oluşturulan Bakanlar Kurulu[98] listesi de Cumhurbaşkanı

Süreç İçinde CHP ve Sonrası, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987, s. 262.

95 Cumhuriyet, *"İkili Koalisyon Olmasaydı Meclis'te Müstakil Grup Teşekkül Edecekti"*, **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.393, s. 1 ve 5.

96 Cumhuriyet, *"Yeni Kabinenin AP'li Bakanları Belli Oldu"*, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.396, s. 1 ve 5.

97 Milliyet, *"Hükümet Kuruldu"*, **Milliyet**, 21 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4126, s. 1.

98 T. C. Başbakanlık, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri 1960-1978**, Cilt: II, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1978, s. 15-16; Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Ak Yayınları, 1968, s. 491-492.

T.C. 1923

Cemal Gürsel'e sunuldu. Bakanlar Kurulu üyeleri ve seçildikleri kentler ise şöyleydi:

Başbakan: İsmet İnönü, (Malatya Milletvekili)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Akif Eyidoğan, (Zonguldak Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Devlet Bakanı: Turhan Feyzioğlu, (Kayseri Milletvekili)
Devlet Bakanı: Avni Doğan, (Kastamonu Milletvekili)
Devlet Bakanı: Necmi Ökten, (Çorum Milletvekili)
Devlet Bakanı: Nihat Su, (Antalya Milletvekili)
Adalet Bakanı: Sahir Kurutluoğlu, (Cumhuriyet Senatosu Üyesi)
Milli Savunma Bakanı: İlhami Sancar, (İstanbul Milletvekili)
İçişleri Bakanı: Ahmet Topaloğlu, (Adana Milletvekili)
Dışişleri Bakanı: Selim Sarper, (İstanbul Milletvekili)
Maliye Bakanı: Şefik İnan, (Çanakkale Milletvekili)
Milli Eğitim Bakanı: Hilmi İncesulu, (Çorum Milletvekili)
Bayındırlık Bakanı: Emin Paksüt, (Ankara Milletvekili)
Ticaret Bakanı: İhsan Gürsan, (İzmir Milletvekili)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Suat Seren, (Isparta Cum. Sen. Üyesi)
Gümrük ve Tekel Bakanı: Şevket Pulatoğlu, (Trabzon Cum. Sen. Üyesi)
Tarım Bakanı: Cavit Oral, (Ankara Milletvekili)
Ulaştırma Bakanı: Cahit Akyar, (Denizli Cumhuriyet Senatosu Üyesi)
Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit, (Ankara Milletvekili)
Sanayi Bakanı: Fethi Çelikbaş, (Burdur Milletvekili)
Basın-Yayın ve Turizm Bakanı: Kamuran Evliyaoğlu, (Samsun M.vekili)
İmar ve İskan Bakanı: Muhittin Güven, (İstanbul Milletvekili)

[CHP Ankara Cumhuriyet Senatosu üyesi Hıfzı Oğuz Bekata 23 Mayıs 1962 tarihinde Devlet Bakanı ve Londra Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ise 26 Mart 1962 Dışişleri Bakanı oldular.]

İsmet İnönü'nün Başbakanlığında oluşturulan Cumhuriyet tarihimizin ilk koalisyon hükümetinin izlencesi ortaya çıkınca, AP içinde bir küme örgütçü (aşırılar) milletvekilinin hükümetin izlencesine güvenoyu vermeme eğilimleri de sürmekteydi. AP'nin örgütçü kümesi koalisyon hükümetinin izlencesinde siyasal suçların affına yönelik belirgin bir hükümün olmamasını öne sürerek olumsuz tutumlarını sürdürdüler.[99] AP içindeki bu olumsuzluğu giderme görevi Başbakan

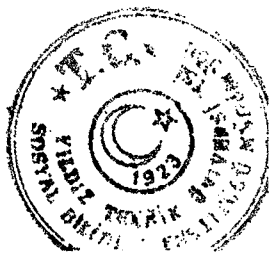

İsmet İnönü'ye düştü. İnönü, AP kümesine "af konusu"na yönelik olarak elli dakikalık bir açıklamada bulunarak büyük çoğunluğun inanını sağladı. İsmet İnönü yaptığı konuşmada AP'lilere "Af'la mı huzur gelir, huzur mu affı getirir?" diye sordu ve AP'nin de iktidarda olacağını belirterek AP'nin arzuladıklarının yerine getirileceğini arzulamadıklarının ise gerçekleşmeyeceğini belirterek AP'lilerinde iktidarda olacağını bir kez daha yineledi. Açıklamalarında "benden bardağı taşıracak şeyler istemeyin" diyen İsmet İnönü ilk olarak ülkede "huzur"a gerek olduğunu da vurguladı.[100] İnönü'nün bu konuşmasından sonra AP içinde yapılan oylamada AP'li milletvekillerinin büyük çoğunluğu koalisyona evet deyince ortaya çıkan son pürüz de atlatılmış oldu.[101]

İsmet İnönü Başbakanlığında kurulan Birinci Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi, 27 Kasım 1961 Pazartesi günü Meclis'te ve Senato'da ayrı ayrı Başbakan İsmet İnönü tarafından sunuldu. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesinin sunulmasından sonra Hükümeti güvenoyu kaygısı rahatsız etmekteydi. Basına yansıyan gelişmelere göre AP içindeki örgütçülerden yaklaşık altmış üyenin güvenoylamasında "kırmızı-hayır" oyu verecekleri söylentisi yaygındı.[102] Bu gerilimin ardından 2 Aralık 1961 Cumartesi günü yapılan oylamada Birinci Koalisyon Hükümeti; 78 çekimser (yeşil), 4 karşı (kırmızı) ve 269 olumlu (beyaz) oyla güvenoyu aldı. 98 Milletvekilinin katılmadığı güven oylamasına 351 Milletvekili katıldı ve yalnızca YTP'nden dört Milletvekili olumsuz oy kullandı. Çekimser oy kullananlar ise CKMP ve YTP milletvekilleriydi. Oylamaya katılmayan Milletvekillerinin 57'si AP, 19'u YTP, 14'ü CKMP ve 8'i CHP'ndendi. Bu oylama sonucu güven oyu alan ilk koalisyon hükümeti hemen çalışmalarına başladı.[103]

---

99 Milliyet, *"Güvenoyu ve Af"*, **Milliyet**, 29 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4134, s. 1.

100 Cumhuriyet, *"AP Grubu İttifakla Güven Oyu Verme Kararına Vardı"*, **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.407, s. 1.

101 Milliyet, *"İnönü, AP Grubunu İkna Etti"*, **Milliyet**, 30 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4135, s. 1.

102 Cumhuriyet, *"60 AP Milletvekilinin Kırmızı Oy Kullanmaları Muhtemel"*, **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.405, s. 1 ve 5.

103 Milliyet, *"351 İştirak - (4 Menfi + 78 Çekimser) = 269 Güven Oyu"*, **Milliyet**, 3 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4138, s. 1.

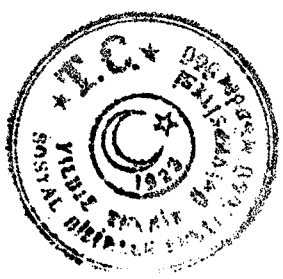

b. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nun Değerlendirilmesi

İlk koalisyonun Bakanlar Kurulu'nun üyelerinin yalnızca altısı daha önce böyle bir görev deneyimi olan kişilerden oluştuğundan öteki üyelerin çoğunun siyasal yaşamları da yeni olduğundan yeni üyelerin değerlendirilmesi oldukça güçtü. Öte yandan Bakanlar Kurulu'nun bazı AP'li üyelerinin koalisyona karşı olan üyelerden oluşturulması Bakanlar Kurulu'nun çalışmalarında bazı olumsuzluklara yol açabilecekleri düşüncesinin yanında CHP ile birlikte çalışmaları onların tutumlarında olumlu yönde değişmelere yol açabileceği de düşünülebilir. Ordu etmeninin ilk koalisyon hükümetinde yansıması Milli Savunma Bakanlığı'nda görülmüştür. Bakanlığa getirilen İlhami Sancar'ın sivil bir kimlik taşıması Ordu'nun istemi sonucu gerçekleşmiş ve bu atama Ordu tarafından olumlu karşılanmıştır.[104]

Bila, Birinci Koalisyon'nun Bakanlar Kurulu'nu değerlendirirken bu koalisyon ortaklığının bir CHP-DP koalisyonu olduğunu belirtir ve üç önemli özelliğinden söz eder; birincisi Adana Milletvekili Cahit Oral'ın Tarım Bakanlığı'na getirilmesidir. Kendisi de bir toprak ağası olan ve bu kesimin Meclis'te temsilcisi olan Oral'ın toprak reformunu gerçekleştirme savında olan bir hükümetin Tarım Bakanı olarak Bakanlar Kurulu'na girmesi bu konuda yer alan savların sözden başka bir anlam taşımadığını belirtmiştir. İkincisi ise sanayi ve ticaret kesiminin temsilcisi olan Fethi Çelikbaş'ın Sanayi Bakanlığı'na getirilmesi ve üçüncüsü dar ve durağan gelirli halk kesimlerinin temsilcisi olarak Meclis'e giren Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in Bakanlar Kurulu'nda yer almalarıdır.

Farklı çıkarları savunan her üç kesimin de temsilcilerinin Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nda yer alması Hükümet'in pek çok konuda görüş birliğinde olamayacağını göstermekteydi.[105] Öte yandan her üç kesimin temsilcisinin de aynı hükümette yer alması yapılacak değişiklik ve düzenlemelerde her hangi bir kesimin zararına önemli bir gelişme olmayacağı bu kesimlerin temsilcilerinin kendi çıkarlarını koruyacak olması ve ortak bir düzlemde anlaşmaları için bir fırsat olarak da değerlendirilebilir.

---

104 Milliyet, *"Yeni Hükümet"*, **Milliyet**, 21 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4126, s. 1.

105 Hikmet Bila, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987, s. 262.

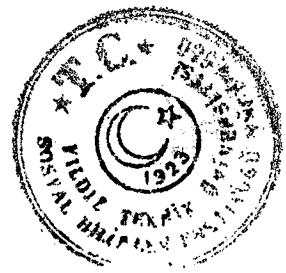

Yukarıda da görüldüğü gibi Bakanlar Kurulu'nun yapısı köklü düzenlemelerin yerine getirilmesi ve uyum içinde çalışması Kurul'un doğası gereği gerçekçi görünmemesine karşın kamuoyunda bu yönde önemli beklentiler de vardı.

Gösterge-3: *CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti*

PARTİLER	CHP	AP	CHP-AP toplam üyelik
Milletvekili sayısı	173	158	331
Bakanlık sayısı	11	11	22
BS/MS oranı	0.06	0.07	Güvenoyu yeter sayısı: 226

Kaynak: Sabri Sayarı, **Parlamenter Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1980, s. 232.

Gösterge-4: *Birinci Koalisyon Hükümeti'nde Bakanlıkların Partilere Göre Dağılımı*

BAKANLIK	PARTİSİ
Başbakanlık	CHP
Devlet Bakanılığı ve Başbakan Yardımcılığı	AP
Devlet Bakanlığı	CHP
Devlet Bakanlığı	CHP
Devlet Bakanlığı	AP
Devlet Bakanlığı	AP
Adalet Bakanlığı	CHP
Milli Savunma Bakanlığı	CHP
İçişleri Bakanlığı	AP
Dışişleri Bakanlığı	CHP
Maliye Bakanlığı	CHP
Milli Eğitim Bakanlığı	CHP
Bayındırlık Bakanlığı	CHP
Ticaret Bakanlığı	AP
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	AP
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	AP

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Tarım Bakanlığı	AP
Ulaştırma Bakanlığı	AP
Çalışma Bakanlığı	CHP
Sanayi Bakanlığı	CHP
Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı	AP
İmar ve İskan Bakanlığı	AP

Öte yandan, Gösterge-3'den de görüldüğü gibi CHP-AP Koalisyon Hükümeti'nin Millet Meclisi'nden güvenoyu alabilmesi için yeterli sayı olan 226'dan beş üye fazla olması görünürde Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Millet Meclisi'nde yasama görevini rahatlıkla yerine getirebileceği düşünülürse de özellikle yeni kurulan AP'nin kendi iç kararlılığını sağlayamadığından Hükümet'in yasama görevini yerine getirirken önemli zorluklarla karşılaşacağı belirgindi.

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nun yirmiiki bakanlığı CHP ve AP arasında onbirer olmak üzere eşit paylaşılmıştır. CHP'nin AP'nden onbeş üyelik sayısal fazlalığı bakanlıkların paylaşımında nicel olarak yansımamasına karşın nitel açıdan göreli olarak CHP daha fazla önemli bakanlık elde etmiştir.

F. BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN ÇALIŞIMLARI

1. SİYASAL GELİŞMELER

27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası ortamda, ülkenin her kesiminden siyasetçileri, sivil oluşumlar ve aydınların ortak özlemleri; bir an önce Ordu'nun asıl görevine dönmelerini sağlamak ve Parlamento'nun yeniden işlerlik kazanmasını sağlamak yönündeydi. Siyasal demokrasi kültürünün eksikliği nedeniyle ortaya çıkan bu sorunlar nedeniyle demokratik rejimde yara aldığından siteme yeniden işlerlik kazandırılması büyük önem taşımaktaydı.

Bu dönemde yaşanan önemli diğer bir gelişme ise çoğunluğun baskıya yönelmesini engelleyecek ve tek Mecliste ortaya çıkan şımarıklık düzeyindeki yaptırımlara gem vuracak bir sistem olan ikinci bir Meclisin kurulmasıdır. Cumhuriyet Senatosu'nun kurulmasında ki asıl amaç, yasama organını bölerek zayıflatmak ve dolaylı engellemeler sağlayarak siyasal demokrasinin kötü amaçlara alet edilmemesi için hukuk devleti gereği uygulamaların Anayasa'ya

uygunluğunu sağlayacak bir organ olan Parlamento üstü oluşum; Anayasa Mahkemesi ile Meclis istencine bir sınırlama getirmek olmuştur.

İktidara geldiği ilk günlerde sayısal gücünün ayrıdında olan DP'nin lideri Adnan Menderes'in, sayısal gücün kullanımını farklı boyutlara taşınacağı, 1 Kasım 1955 tarihinde DP Grup toplantısında yaptığı konuşmada *"...siz isterseniz memlekete halifeti bile geri getirebilirsiniz!"* açıklaması ile görülmüştü.[106] Siyasal demokrasi kültürünün ülkede tümüyle yeşermediğini bu örnek açıkca göstermekteydi. Bu anlayışın toplum içinde çatışmaların artmasına ve karşıt kümeler arasında düşmanlık tohumlarının ekilmesine yol açması ülkeyi kaçınılmaz bir sona doğru yani ülkeyi bir kardeş kavgasına sürüklemekteydi.

Tüm iyi niyetli uyarıların değerlendirilmemesi sonucu beklenen gerçekleşti ve Ordu kamu onayını yitirmiş yönetimin iktidarına el koyarak kısa demokrasi tarihimizde yeni bir sayfa açtı. Demokratik parlamenter sistemi gerektiği gibi yürütemeyenler, Parlamentolar üstü bir gücün denetiminde yargılanarak cezalandırıldılar ve demokrasinin nimetlerinin değerini bir kez daha anladılar. Doğaldır ki bu olağanüstü koşullarda demokratik rejime yeniden işlerlik kazandırılması ve dönemin sıkıntılarının aşılması hem yorucu hem de zorunlu savaşımlar gerektirmekteydi. Bu gelişmelerin faturasını ödemeleri gerekenler ise öncelikle rejimi kendi kuralları içinde yürütme başarısı gösteremeyen siyasal oluşumlar ve onların yöneticileri olacaktı ve oldu.

CHP-AP Koalisyon Hükümeti göreve başlarken uzun yıllardır çözülemeyen gerikalmışlığın getirdiği temel sorunlar (toprak reformu, sağlık, bayındırlık, eğitim, sanayileşme, tarımsal üretim ve sulama... gibi) yanında birçok önemli ana sorunu da göğüslemek zorunda kalıyordu. Bu sorunların en önemlisi hiç şüphesiz ki Ordu etkeniydi. Ordu kurumu 27 Mayıs 1960 Eylemi'yle yönetime el koymuş ve belirli bir süre sonra iktidarı sivil yönetime bırakmış görünmesine karşın, içinde barındırdığı değişik yapıdaki kümelerin siyasal yaşama doğrudan etkileri sürmekteydi. Üstelik yeni Anayasa'yla Ordu'nun Meclis'te hem yeri hem de yasallığı vardı. Demokratik parlamenter rejime geçmek için Ordu'nun bir an önce asıl görevine dönmesinin sağlanması oluşturulan bu zorunlu ortaklığın da başarısına bağlıydı.

İkinci önemli sorun ise, çok duyarlı bir konu olan Yassıada hükümlülerinin affı konusuydu. DP döneminde atılmış olan düşmanlık ve kin tohumlarının bir an önce ortadan kaldırılması ve toplumsal barışın

---

106 Nadir Nadi, *"Arslanlarım, Siz İsterseniz Memlekete Hilafeti Bile Geri Getirebilirsiniz!"*, **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.431, s. 4.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

sağlanmasının yanında siyasal demokrasi gereği eski DP'lilerin de af edilmesi iç barış için gerekmekteydi. Koalisyon ortağı AP'nin seçim öncesi toplumsal tabanına bu konuda verilmiş sözü de bulunmaktaydı. Ordu'nun ise bu konuda tutumu oldukça açıktı. Ordu, affın gündeme gelmesinden büyük rahatsızlık duymaktaydı. Bu koşullar altında nasıl bir çözüm getirileceği de koalisyon ortaklığının karşılaşacağı güçlükleri segilemekteydi.

Üçüncü ana sorun ise MBK tarafından üniversitelerden 28'i ordinaryüs profesör, 57'si profesör ve ötekileri öğretim görevlisi ve asistanlardan oluşan 147 öğretim üyesi ve yardımcısının görevlerinden uzaklaştırılması ve dört profesör ve doçentin de fakültelerinin değiştirilmesi Türkiye kamuoyunda derin yankılar uyandırmıştı. Kamuoyunda 147'liler olarak adlandırılan MBK'nin bu eylemi toplumun hemen hemen her kesiminden tepki almıştı. Tepki gösterenler arasında Ordu üyelerinin de bulunması bu kanayan yaranın bir an önce sarılması gereğini ortaya çıkardığından koalisyon ortağı partilerin liderleri ve ileri gelenleri bu sorunun bir an önce çözümlenmesi konusunda Türk kamuoyuna söz vermişlerdi.

Bu sorunlara ek olarak; çalışma yaşamı ile ilgili sorunlar, Kıbrıs olayları, 55 ağa ve şeyhin eski yerleşim yerlerine dönmeleri, Doğu bölgesinde ortaya çıkan kuraklık, kıtlık ve güvenlik sorunları, memur maaşlarının ve Milletvekili maaşlarının arttırılması ve 27 Mayıs 1960 Eylemi ve getirdiklerine yönelik saldırıları önlemeyi hedefleyen "Tedbirler Yasası"nın çıkarılmasını önemli sorunlar arasında gösterebiliriz.

İsmet İnönü Başkanlığında kurulan Birinci Koalisyon Hükümeti iktidarda kaldığı altı ay on gün gibi kısa bir sürede Ordu'nun yol açtığı olumsuz etkilerle boğuşurken yalnızca 147'liler, 22 Şubat'çıların affı ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne yönelik saldırıları önlemeye yönelik olarak çıkarılan Tedbirler Yasası gibi sorunlarını çözümleyebildi. Siyasal af konusu ise koalisyon ortakları arasında sürekli sorunlara yol açarken çözümlenme aşamasına gelmişti. Birinci Koalisyon Hükümeti bu ana sorunların yanında dış politikada da önemli bir sorun olan Kıbrıs sorunuyla boğuşmasını sürdürdü.

Özellikle Ordu etkeninin yol açtığı olumsuzluklar ve AP'nin iç kararsızlığının doğurduğu sorunlar nedeniyle Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde önemli bir gelişme sağlanamamış ve ortaklar arasında çıkan güven bunalımıylada bu ortaklık son bulmuştur. Yukarıda vurguladığımız sorunlardan önemli gördüğümüz bir kısım sorunların yansımalarını ele almaya çalışacağız.

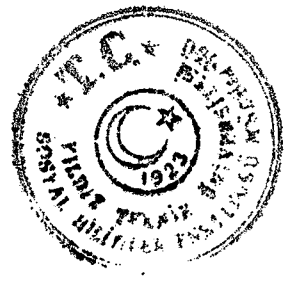

a. İç Barışın Sağlanması Kaygısı

27 Mayıs 1960 Eylemi öncesi Türk toplumunda İki farklı siyasal çizginin kin ve düşmanlık dolu davranışları nedeniyle toplum birbirine düşman kamplara ayrılmıştı. Bu çizgilerin uzlaşmaz tutumları yüzünden de kendi içinde parçalanmış ve zayıf düşmüş bir Meclis vardı.

27 Mayıs 1960 Eylemi, ülkede yaşanan hoşnutsuzluklara zorla son vermesine karşın, Eylemin DP yandaşlarınca kendilerine yönelik yapıldığı sanısının Ordu tarafından verilmesi, her iki bakış açısında da sorunun çözümünün domokratik sistemde olduğunu kavramalarına yol açtı. Demokratik rejimi yeniden yoluna koyma girişimleri her iki çizginin de sağduyu sahibi üyelerinin katkılarıyla gerçekleşme yoluna girdi. Olağanüstü bir dönemde birbirlerine karşıt kümelerin zorla ve baskıyla da olsa biraraya gelerek görüşüp ortak bir düzlemde anlaşmaları emekleme evresinde olan Türk demokrasisine yeni ufuklar açmıştır.

Koalisyon ortakları arasında yaşatılmaya çalışılan dostluk ve iyi niyet taşıyan davranışlar öteki partilerle de çağdaş ilişkilerin kurulması için örnek oluşturmaktaydı. Partiler arasındaki görüş ayrılıklarının çatışma yoluyla değil birbirleriyle çağdaş ölçülerde tartışmaları ve anlaşmalarıyla çözümlenebileceği bu ortaklığın kurulmasıyla yaşama geçirilmişti.

Türkiye'nin ve Türk demokrasisinin temel sorunları ancak iç barışın sağlandığı bir ortamda gerçekleşebebileceğinden, birbirlerinin görüşlerine saygılı, hoşgörülü yaklaşan sağduyu sahibi siyasetçilerin kendi çıkarlarını değil de ülke çıkarlarını ön plana alarak, toplumsal kalkınmayı gerçekleştirme yönünde güçbirliğine gitmeleri iç barışın sağlanmasında en önemli etkendi.

Her ne kadar bu yönde girişimler sürdürülse de bazı aymazlık ve sapkınlık içinde bulunan kışkırtıcı kesimler, Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde de eski alışkanlıklarını sürdürme uğraşısı içine girdiler. Bu kışkırtıcılığı yapanların başında kapatılan DP yanlısı bazı basın ve yayın organları gelmekteydi.[107] Ülkede yaşanan sosyo-ekonomik sorunların üzerine gitmek yerine enerjilerini aşrı uçların istemleri doğrultusunda kullananların topluma verdiği rahatsızlığı vurgulayan yayın organları ise bu kesimleri sağduyuya davet ederek bir "orta yol" üzerinde anlaşılmasını ve toplumsal kalkınma ve gönence giden yola bir an önce girilmesini arzuladıklarını belirtmekteydiler.[108]

---

[107] Forum, *"Kapalı Rejim Özleyişi"*, **Forum**, 1 Şubat 1962, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 188, s. 6.

T.C. ... YÜKSEKÖĞRETİM KURULU ... YILDIZ TEKNİK ... SOSYAL BİLİMLER ... 1998

Birinci Koalisyon Hükümeti, ülkede iç huzur ve güvenlik kaygılarıyla biçimlenirken özellikle AP içinde yer alan aşırı kümenin, YTP ve CKMP'nin af konusunda ısrarlı olmaları ve Ordu etkeninin çıkardığı güçlükler nedeniyle ülkenin önemli pek çok sorununa çözüm getirecek kararları alamamış ve koalisyon ortağı partiler arasında ortaya çıkan güven bunalımı nedeniyle de altı ay on gün gibi kısa bir sürede dağılmıştır.

b. Ağaların ve Şeyhlerin Sürüldükleri Yerlerden Eski Yerleşim Yerlerine Yeniden Dönmelerinin Gündeme Gelmesi: 55'ler Olayı

15 Ekim 1960 Cumartesi günü MBK tarafından çıkarılan 105 sayılı yasayla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı ağa ve şeyhler zorunlu yerleşime bağımlı kılınmış ve bir kısmı hakkında da ülke bütünlüğünü bozucu çalışmalar yaptıkları gerekçesiyle dava açılmıştı. Bu uygulama sırasında bazı ağaların hakkında ayrıntılı bir kovuşturma yapılmadan yalnızca Jandarma Karakollarının verdiği bilgiye dayanarak zorunlu göçün gerçekleştirildiği de daha sonra ortaya çıktı.[109] Bu uygulama hatası sonucu uygulama bir süre için askıya alındı ve bu arada 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri yapıldı. MBK tarafından ülkedeki feodal yapının kırılması amacıyla yapılan bu önemli girişim İktidarın sivil öğelere aktarılmasıyla da arzulanan biçimiyle gerçekleşemedi.

Bölgedeki feodal yapının ağalara ve şeyhlere sağladığı siyasal ayrıcalığın ayrıdında olan siyasal partilerin sivil yönetime geçilir geçilmez oy deposu olarak gördükleri bu feodal ögelere yönelik şirin görünme fırsatını kaçırmayacakları da bir gerçekti.

Bu nedenlere bağlı olarak bu konu Birinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasından önce ilk olarak CKMP'li Mardin Milletvekili Talat Oğuz'un 105 sayılı yasanın kaldırılmasına yönelik yasa tasarısı hazırlamasıyla gündeme getirildi ve bu konu ısındı.[110] Oğuz'un bu girişiminin ardından oy avcılığına yönelik olarak CHP'den seçilen Doğu bölgesi Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca'nın girişimiyle -Birinci Koalisyon Hükümeti'nin güvenoyu almasından bir hafta sonra- konu ile ilgili olarak hazırladığı yasa önerisini, CHP Grup Yönetim Kurulu'na getirdi ve partisi tarafından onaylanan bu öneri TBMM Başkanlığına sunuldu.

---

108 Forum, *"Orta Yolun Kaderi"*, **Forum**, 1 Mayıs 1962, Yıl: 9, Cilt: 14, Sayı: 194, s. 3-5.

109 Milliyet, *"Şeyhler ve Ağalar"*, **Milliyet**, 10 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4145, s. 1.

110 Yön, *"Ağalar"*, **Yön**, 20 Aralık 1961, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 4.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Üç maddeden oluşan bu yasa önerisinde ağa ve şeyhlerin zorunlu yerleşime tutulmasını sağlayan 105 sayılı yasanın yürürlükten kaldırılması, yasanın uygulaması sonucu ortaya çıkan hak yitimlerinin yasal durumlarıyla birlikte geri verilmesini ve uygulamalar sırasında bu ögelerin satılan taşınırlarının gerçekleştirildiği sorumlu devlet birimlerine yönelik dava açılamayacağını kapsamaktaydı. Önerinin gerekçesi olarak bu uygulamanın 27 Mayıs 1960 Eylemi sonucu gerçekleştiği, demokratik olmadığı, İnsan Hakları Bildirisi'nin onikinci maddesine ve 1961 Anayasası'nın 18, 36, 37 ve 38. maddelerine karşı olduğu savları ileri sürüldü.[111]

CHP'nin ağa ve şeyhlerin oylarına yönelik olarak sunduğu bu yasa önerisi birinci koalisyonun öteki ortağı AP'yi de bu yönde bir girişime yöneltti.[112] "55'ler" olarak anılan bu feodal ögelerin eski konumlarına dönmesini koalisyon ortaklarının her iki kanadı tarafından da kabul edilince konu "İçişleri Komisyonu"nda ele alındı ve 17 Ocak 1961 Çarşamba günü MBK'nun çıkardığı 105 sayılı yasanın 1961 Anayasası'na karşı olduğu ve bu nedenden yasanın yürürlükten kaldırılmasına karar verildi. İçişleri Komisyonu'nun oybirliği ile aldığı karara göre MBK'nun çıkardığı 105 sayılı yasa Anayasa'nın 10, 11, 14, 18, 31 ve 33. maddelerine karşı bulunmuştu.[113]

1960 sürgünüyle birlikte yedi kez sürülen, zorunlu yerleşime gönderilen ve her dafasında da yerlerine geri dönmeyi başaran ağalar[114] gelişmelerin kendileri açısından olumlu yönde olması ve siyasal partilerin oy çıkarı nedeniyle bu konuya sahip çıkmaları ağaları yüreklendirmiş ve ağalar aralarından bir temsilciyi İçişleri Bakanlığı'na göndererek yitirdikleri hakların geri verilmesini istemişlerdir.[115] Ağalar bu görüşmede kendilerine yönelik yasanın yürürlükten kaldırılmaması durumunda yasal bir düzenlemeyi beklemeden yerlerine döneceklerini belirtmişler ve izleyen günlerde Ankara'da Hükümete yönelik baskılara yönelmişlerdir.[116]

---

111 Milliyet, *"Ağaların Dönmeleri İçin Bir Kanun Teklifi Yapıldı"*, **Milliyet**, 10 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4145, s. 1 ve 5.

112 Cumhuriyet, *"Mecburi İskan Kanunu İle İlgili Bir Teklif Yapıldı"*, **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.422, s. 1; Milliyet, *"Ağaların Dönüşü"*, **Milliyet**, 15 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4150, s.1.

113 Milliyet, *"'55'ler Eski Yerlerine Dönebilecekler"*, **Milliyet**, 18 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4184, s. 1.

114 Milliyet, *"Ağaların Bugüne Kadar 7 Defa Sürüldüğü Açıklandı"*, **Milliyet**, 25 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4429, s. 7.

115 Cumhuriyet, *"55 Ağa Kararname İptal Edilmezse Beklemeden Yerlerine Döneceklermiş"*, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.462, s. 1.

116 Cumhuriyet, *"55'lerden Ankara'da Bulunanlar Yine Tehditler Savurdular"*, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.473, s. 1.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1920

Ağaların bu baskısı Hükümeti harekete geçirmiş ve konu İçişleri Komisyonu'nda ele alınarak değerlendirilmiş ve Komisyon ağaların eski yerleşim yerlerine dönmeleri kararını almıştır.[117]

Ağalar konusu, toprak reformu konusu Mecliste ele alınırken de gündeme gelmiştir. Bu konuda acıklama yapan İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu ağaların yalnızca ellibeş kişi olmadığını belirterek yürürlükte olan 4753 sayılı yasaya göre ikibin dönümden fazla toprağı olanların ikibin dönüm üzerindeki topraklarının kamulaştırılacağını ve bu işlemin ülkenin doğusundan başlayacağını belirtmiştir. Bakan Topaloğlu, Hükümetin ellibeş ağanın geri dönmesine taraftar olduğunu fakat topraklarını geri vermeyi düşünmediğini açıklamıştır. Bakan konuşmasında İçişleri Komisyonu'nun ağalara topraklarının geri verilmesi yönünde bir karar aldığını oysa Hükümetin bu toprakları geri vermemek için direneceğini ve Doğu bölgemizde alınacak kültürel ve toplumsal önlemlerle ağalığın ortadan kaldırılacağını belirtmiştir.[118]

Bu konuda çalışmada bulunan birimler arasında İmar ve İskan Bakanlığı ve Komisyonu da olmuştur. Bakanlığının çalışmasıyla ilgili açıklamada bulunan Muhittin Güven, 105 sayılı yasayla batı illerine sürülen ağaların sahip olduklarını ileri sürdükleri toprakların 75.000 dönümünün devletin olduğunu ve ağalardan yalnızca dokuzunun tapulu toplam 67.000 dönüm toprağı olduğunu belirterek bakanlığının ağaların elinde bulunan bu 75.000 dönüm toprağın hazineye kayıt edildiğini belirtmiştir. Bakan, Komisyonun yaptığı çalışmada ilke kararı olarak ağalara kendileri işleyeceklerse beşbin dönüm, başkalarını çalıştırcaklarsa ikibin dönüm toprak verileceğini belirtmiştir. Yukarıdaki saptamadan da görüldüğü gibi Doğudaki ağalar devlet toprakları üzerinde egemenlik kurmuşlar ve devletin sahip olduğu topraklarda yaşayan köylüleride bu topraklarda çalıştırmışlardır.[119]

Ağalar sorunu tam çözülmek üzereyken "22 Şubat 1962 Olayı"nın patlak vermesi ve ardından Yassıada suçlularına yönelik siyasal af konusunun hükümette yarattığı çalkantı ve güvensizlik Birinci Koalisyon Hükümeti'nin dağılmasına yol açınca, sorunun çözümü İkinci Koalisyon Hükümeti dönemine kalmıştır.

---

117 Cumhuriyet, *"55 Ağanın Yerlerine Dönmeleri ve Arazilerinin İadesi Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.477, s. 1.

118 Milliyet, *"Toprak Reformu Başlıyor"*, **Milliyet**, 12 Şubat 1962, Yıl: 12, Sayı: 4209, s. 1 ve 5.

119 Milliyet, *"Ağaların Bir Kısım Toprağına El Konuyor"*, **Milliyet**, 22 Mart 1962, Yıl: 12, Sayı: 4245, s. 1.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

c. 147'ler Sorunu'nun Çözümü

MBK tarafından 27 Ekim 1960 tarihinde çıkarılan 114 sayılı yasayla 28 Ordinaryüs profesör, 57 profesör, 40 doçent, 3 eylemsiz doçent, 7 baş asistan, 11 asistan ve 1 öğretim görevlisinin görevlerinden uzaklaştırılmalarının yanında 4 öğretim üyesi de ülkenin değişik yerlerindeki fakültelere atanmıştı.[120]

Kamuoyunda büyük tepkilere neden olan bu girişim sonrası MBK üyeleri bu konuda bir haksızlık varsa düzeltilebileceğini iki üç gün sonra açıklamışlardı.[121] Bu konu MBK içinde görüşülürken de Komite üyeleri tam bir düşünce birliği içinde olmadıklarından karar dokuza karşı on oyla alınmıştı.[122] MBK üyelerinin bir kısmının da rahatsız olduğu bu konuda bir geriye dönüş EMİNSU'lara örnek oluşturacağı düşündüğünden bu haksız eylemin düzeltilmesi, 15 Ekim 1960 Genel Seçimleri sonrası iktidarını yeni seçilen TBMM yetkili organlarına devredene kadar yerine getirmedi. TBMM açıldıktan hemen sonra konu tüm siyasal partilerin ortak girişimiyle ele alınarak daha Hükümet kurulmadan 147'lerin eski görevlerine dönmelerini sağlayacak bir tasarı hazırlandı.[123] 147'liler sorununun çözümü, böylece Birinci Koalisyon döneminde gerçekleşti.

Öte yandan hazırlanan tasarıda ki öğretim üye ve yardımcılarının bağlı bulunduğu üniversite Senatolarının hocaların durumlarını gözönüne alarak yeni görevlerine atayacağı hükmü konu ile ilgili yeni tartışmaların ortaya çıkmasına da neden olmaktaydı.[124] Bu konuda açıklama yapan Başbakan İsmet İnönü, askerlerin 147'ler konusunda suçsuz olduğunu onlara telkinde bulunulduğunu[125] belirterek üniversite Senatolarının uygun gördükleri öğretim üye ve yardımcılarını almasını, uygun görmediklerini de almaması yönünde görüş bildirince[126] eski görevlerine koşulsuz dönmek isteyen öğretim üye ve yardımcılarının tepkisiyle karşılaştı.

---

120 Milliyet, *"Üniversite'de Tasfiye"*, **Milliyet**, 28 Ekim 1960, Yıl: 11, Sayı: 3747, s. 1 ve 5.

121 Milliyet, *"MBK Üyeleri 'Hata Varsa Düzeltilebilir' Diyor"*, **Milliyet**, 31 Ekim 1960, Yıl: 11, Sayı: 3750, s. 1 ve 5.

122 Yön, *"147'ler Dönseler de Dert, Dönmeseler de..."*, **Yön**, 17 Ocak 1962, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 12-13.

123 Cumhuriyet, *"147'lerin Üniversiteye Dönmelerini Temin Edecek Tasarı Hazırlandı"*, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.382, s. 1.

124 Mustafa E. Elöve, *"Üniversite Dokunulmazlığı ve İlim Adamına Saygı"*, **Forum**, 15 Mart 1962, Sayı: 191, Cilt: 14, Yıl: 8, s. 9-10.

125 Cumhuriyet, *"İnönü, 'Askerler Mahsumdur, Onlara Telkin Yapıldı' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.482, s. 1 ve 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1920

Basında konu ile ilgili çıkan yazılarda ve Hükümetin resmi ağızları tarafından yapılan açıklamalarda öğretim üye ve yardımcılarının uğradığı haksızlığın ciddiliği üzerinde durularak, üniversitelerdeki görevlerinden uzaklaştırılan bu haksızlığa uğramış kesimin bir an önce eski görevlerine koşulsuz dönmeleri gerektiği yönündeydi.

Sonuçta, bu haksız uygulamanın giderilmesini sağlayan yasa 28 Mart 1962'de Millet Meclisi'nde ve 12 Nisan 1962'de de Senato'da kabul edilerek Birinci Koalisyon Hükümeti'nin yerine getirdiği olumlu işlerden biri olarak tarihe geçti.[127] Millet Meclisi'nde kabul edilen yasa tasarısına göre öğretim üye ve yardımcıları üniversite Senatolarına yaptıkları başvuru sonunda üniversiteye kabul edilmezlerse Senato'nun vereceği gerekçeli kararla Danıştay'a başvurabileceklerdi.[128]

147'lere haklarının geri verilmesi 114 sayılı yasanın yol açtığı yıkımı kısa bir sürede ortadan kaldıramadı. Özellikle İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 147'lerin eski kadrolarına geri dönmeleri bazı haksız uygulamalarla karşılaştı. Üniversite Senatosu'nun kararına karşın Tıp Fakültesi Dekanı görevlerine geri dönen ordinaryüs profesörlerin eski doçentlerinin yanında çalışmaları kararını aldı. Üstelik Tıp Fakültesi temsilcisi yaptığı basın toplantısında Senato'nun aldığı kararı uygulamayacaklarını ve kendi uygulamalarında direneceklerini açıkladı.[129]

Onsekiz ay süren zorlu mücadeleler sonucu eski görevlerine dönmek isteyen öğretim üyelerinin bu süre içinde kürsülerini emanet bıraktıkları eski öğrencileri ve çalışma arkadaşları ele geçirdikleri orunu bırakmamak kararı alarak, direnişlerini Danıştay'da dava açarak sürdürmüşlerdir. Olayın bu düzeye ulaşması Üniversite'nin Profesörler Kurulu'nda tepkiye neden oldu. Kurul öncelikle bu olaydan sorumlu tuttuğu dekanın görevden alınmasını ve açılan davalardan geri çekilinmesini sağlamıştır. Böylece üniversiteleri derinden yaralayan ve saygınlığını azaltan olay kapanmış oldu.[130]

147'liler olayıyla üniversitelerin kimliğine yönelik dışarıdan bir müdahalenin yapılması üniversitelerin çökmesine yol açılmıştır. Üniversitelere

---

126 Milliyet, *"Anayasa Komisyonu Karar Verdi: 147'ler Şartlı Dönecekler"*, **Milliyet**, 13 Şubat 1962, Yıl: 12, Sayı: 4210, s. 1.

127 Cumhuriyet, *"147'lilerin Üniversitelere Dönmelerini Sağlayan Kanun Dün Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.524, s. 1.

128 Milliyet, *"147'ler Üniversiteye Dönebilecek"*, **Milliyet**, 29 Mart 1962, Yıl: 12, Sayı: 4252, s. 1 ve 5.

129 Reşat Kaynar, **Üniversiteye Darbe**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1963, s. 114.

130 Kaynar, **a.g.e.**, s. 120-122.

T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1923

karşı girişilen bu darbeyle, Türk üniversitelerinde oturmuş olan gelenek yıkılarak birbirine güvenmeyen kümelerin oluşması ve kadrolaşma su yüzüne çıkmıştır.

d. Milletvekili Maaşlarının Arttırılması Olayı

Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde kamuoyuna yansıyan ortaklar arasındaki ilk uyuşmazlık siyasal af konusu dışında memur maaşlarının bütçenin yetersizliği dolayısıyla bir yıl sonraki 1963 Mart ayına ertelenme kararı alınmasına karşın Milletvekili maaşlarına zam istenmesinden dolayı ortaya çıkmıştır.

25 Aralık 1961 Pazartesi günü YTP Erzurum Milletvekili Esat Kemal Aybar Meclis'te yaptığı konuşmada; Milletvekilerinin maaşlarının yetersizliğinden yakınmış ve şu açıklamada bulunmuştur: *"Milletvekillerinin alacakları maaşın çok olması çalışma imkanlarını sağlayacaktır. Ama matbuattan çekiniliyor. Yoksa biliyorum ki hepiniz Maliye Komisyonu'nun görüşü ile hemfikirsiniz. Nispi seçimle gelmiş olan milletvekillerinin yüzde yetmişi borçludur. Yazıhanesi, muayenehanesi, fabrikası olmayanlarımız perişandır. Şurada yılbaşını geçirmek için maddi imkanları olmayanlarımız çoğunluktadır".*[131]

Toplumda hemen hemen bütün kesimlerin yetersiz ücretlerden yakınırken Milletvekillerinin aldığı yüksek ücretleri az bularak yakınmalarına toplumun hemen hemen tüm kesimlerinden yoğun eleştiriler gelmiştir.[132]

Anayasa Komisyonu'nundaki görüşmelerde Milletvekillerinin ödenek ve yolluklarıyla ilgili olarak Maliye Komisyonu'nun altıya karşı on oyla kabul ettiği Milletvekili maaşlarının 5600 liraya kadar ayarlanabileceği görüşü[133] sonrasında 7 Aralık 1961 günü Meclis'te partilerin zam konusuna yaklaşımları ortaya çıktı.

CHP Grubu, Maliye Komisyonu'nun kararına karşı çıkmış ve maaşların 3600 liranın üzerine çıkmasına karşı olduğunu belirtirken Koalisyonun öteki ortağı AP ise Maliye Komisyonu'nun görüşü doğrultusunda Milletvekili maaşlarının 5400 lira olmasını istemekteydi. Meclis'te üyesi bulunan öteki partilerden CKMP'li üyelerin çoğunluğu da maaşların 3600 lira olması

---

131 Milliyet, *"Milletvekili Ödeneği İçin Tartışmalar"*, **Milliyet**, 26 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4161, s. 1.

132 Milliyet, *"Memura Zam Yapılmasın, Mebus 5000 Lira Alsın!.."*, **Milliyet**, 26 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4161, s. 1.

133 Milliyet, *"Anayasa Komisyonu da Mebuslara Zamma Taraftar"*, **Milliyet**, 26 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4161, s. 1.

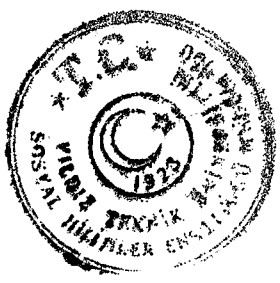

eğiliminde olurlarken YTP üyeler ise bu konuda ikiye ayrılmışlardı. CHP bu isteme karşı direnmesine karşın özellikle AP ve YTP'li Meclis üyeleri zamlı maaş için çalıştılar.[134] Meclis'teki görüşmeler sırasında toplum kesimlerinden gelen yoğun tepki nedeniyle maaş artışına karşı bir hava ortaya çıkınca ve bu konudaki oylamanın açık yapılacağı da anlaşılınca AP'li Meclis üyeleri Meclis'i terk ederek çoğunluğun kalmamasını sağlamışlar ve bu konuda alınacak kararı engellemişlerdir.[135]

Meclis üyelerinin maaşlarının yükseltilmesi için Anayasa'yı zorlayan girişimlere yönelen AP'li ve YTP'li üyelerin tutumu oldukça yadırgandı.[136] Meclis'teki bu gelişmeler basın tarafından kamuoyuna yansıtılınca ortaya çıkan tepkiler Meclis'in saygınlığını gölgeleyen bir düzeye ulaştı.[137] Halkın bu kerte tepkisi AP ve YTP'li üyelerin istemlerinden geri çekilmesini sağladı ve Milletvekillerinin maaşlarının 5400 lira olmasını isteyen önerge 3 Ocak 1962 Çarşamba günü geri çekildi.[138] 5 Ocak günü yapılan oylamada ise Milletvekilerinin maaşları 2400 lirası aylık 1200 lirasıda yolluk olmak üzere 3600 lira olarak kabul edildi. Böylece Birinci Koalisyon Hükümeti'nin kabul ettiği ilk yasa tasarısı kendi maaşlarını arttıran yasa tasarısı oldu[139] ve halkın büyük çoğunluğu ekonomik sıkıntılar çekerken böyle bir konunun gündeme gelmesi Meclis'in saygınlığını ve kendisine duyulan güveni de sarstı.

e. Memur Maaşlarının Arttırılmasının Ertelenmesi Olayı

Birinci Koalisyon Hükümet'nin kurulmasıyla gündeme gelen en önemli konulardan birisi de memur maaşlarına yüzde onbeş oranında zam yapılmasının ertelenmesidir. Koalisyonun kurulmasıyla birlikte gündeme gelen bu konu daha önceki hükümet döneminde alınmış olan bir karara

---

134 Cumhuriyet, *"Meclis, Mebus Maaşları İçin Karara Varamadı"*, **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.435, s. 1.

135 Milliyet, *"Meclis Maaş İçin Karara Varamadı"* ve *"5400'cülerin Taktiği"*, **Milliyet**, 28 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4163, s. 1.

136 Mümtaz Soysal, *"Mebus Maaşları"*, **Yön**, 3 Ocak 1962, Yıl: 1, Sayı: 3, s. 9.

137 Cumhuriyet, *"Zam İsteyen Mebuslar İçin Halk Mendil Açtı"*, **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.436, s. 1; "Milliyet, *"Dilenciler de Para Veriyor"*, **Milliyet**, 29 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4164, s. 1; Milliyet, *"Milletvekilleri İçin Camide Mendil Açıldı"*, **Milliyet**, 30 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4165, s. 1.

138 Milliyet, *"Milletvekilleri Maaşı İçin 5400 Liralık Teklif Dün Geri Çekildi"*, **Milliyet**, 4 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4170, s. 1.

139 Cumhuriyet, *"Mebus Maaşları Sert Tartışmalarla Dün Tespit Olundu"*, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.444, s. 1; Milliyet, *"Milletvekilleri 3600 Lira Alacak"*, **Milliyet**, 6 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4172, s. 1.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

dayanmaktaydı. Yeni kurulan Koalisyon Hükümeti'nin bir an önce Meclis'e sunması gereken 1962 yılı bütçesi çalışmaları sırasında kamuoyuna yansıyan memurlara yüzde onbeş oranındaki zammın ertelenmesi konusu uzun süre gündemde kalmıştır.

Birinci Koalisyon Hükümeti, kaynak yetersizliğinden ve gelir ile gider arasındaki eşitliği ön plana aldığından bu konuyu bir yıl sonraya ertelemesi kamuoyundan gelen yoğun tepkiler nedeniyle hem koalisyon ortağı partilerin hem de öteki siyasal partilerin ilgisini üzerinde toplamıştır. Özellikle iktidar ortağı partilerinin bütçede yeterli kaynak olmaması nedeniyle parti yönetimlerinin ertelenme isteği, milletvekillerinin kendi partilerinin istemleriyle çelişen açıklamalara yöneltmiştir. Konunun kamuoyunda duyulmasından sonra koalisyonun büyük ortağı CHP ve CKMP milletvekilleri bütçenin oylanması sırasında böyle bir isteme olumsuz yanıt vereceklerini duyurmuşlardır.[140]

Memur maaşlarının bir yıl geriye ertelenmesi kamuoyundan gelen tüm tepkilere karşın koalisyon ortağı iki partinin bütçede gelir ve gider eşitliğini ön plana alarak Hükümetin bu konuda hazırladığı tasarıyı desteklemeleri sonucu maaşların bir yıl sonraya ertelenmesi önce Bütçe Komisyonu'nda oy birliğiyle kabul edildikten[141] sonra Meclis'te de 19 Ocak 1962 Cuma günü yapılan oylama sonucu kabul edildi. Meclis bu arada uzun süredir gerçek ücretlerinde önemli gerileme olan 1930 yılı öncesi emekliye ayrılanlarla dullara yüzde onbeş oranında zam yapılmasını da kabul etti.[142]

Alınan karardan da görüldüğü gibi özveri istenilen DP döneminde gerçek ücretlerinde önemli gerilemeler olan yaklaşık 400.000 çalışanı kapsayan ücretli kesim olmuş[143] ve bu kesimin haklı istemleri daha sonraki bir dönemde ödenmek üzere ertelenmiştir.

2. ORDU VE ORDU'NUN BİRİNCİ KOALİSYON DÖNEMİNDE İÇ SİYASETE ETKİSİ

Türk Ordusu'nun tarihsel süreçde oynadığı role yukarıda değinmiştik. 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası ortaya çıkan belirsizliklerin de ana nedeni Eylem'in beklenenden önce yapılmasındandı. Daha önce de belirtildiği gibi, Eylem

---

140 Cumhuriyet, *"Memur Zammının Tehirini Meclis'in Reddi Muhtemel"*, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.410, s. 1.

141 Milliyet, *"Memur Zammının Tehiri Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 16 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4182, s. 1.

142 Milliyet, *"Memur Zammı Geri Kaldı"*, **Milliyet**, 20 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4186, s. 1.

143 Yön, *"Memurlar"*, **Yön**, 27 Aralık 1961, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 4-5.

T.C. ... 1923 ...

sonrası iki farklı görüşün ortak bir düzlemde buluşamaması hem MBK hem de Ordu içinde düşünce savaşımına yol açtığından taraflar arasında bir ayıklamaya gitme zorunluluğunu ortaya çıkardı. Bu konudaki ilk girişim, 3 Ağustos 1960 tarihinde EMİNSU olarak adlandırılan 235 General-Amiral ve 5000'e yakın subayın bozulan hiyerarşi piramidini düzeltmek amacıyla Ordu'daki görevlerinden uzaklaştırılmalarıyla gerçekleştirildi. Bu olayın ardından 13 Kasım 1960 tarihinde ayıklama sırası MBK'ne geldi. Düzeltimciler olarak adlandırılan 14 MBK üyesi görevlerinden uzaklaştırılarak yurtdışındaki sürgün görevlerine gönderildiler. Bilindiği gibi Ordu'daki bu ayıklamalar da Ordu içindeki birlikteliği tam olarak sağlayamadı. Bir kısım genç subayların MBK'nin Ordu üzerindeki etkisinden rahatsız olduklarını belirtmeye başlamalarıyla ve Ordu'ya yönelik ayıklamaların yarattığı tepkinin neden olduğu sürtüşmeler, Ordu'nun değişik birimlerinde tartışılmaya başlanmasına neden olmuştu.

Ordu'nun siyasal yaşama yerleşmesi, yukarıda belirtilen ayıklamalar nedeniyle de kurum içi disiplinin bozulması ve üst düzey kumandanlarla subaylar arasındaki bağların gevşediğini gören çoğunluğu gençlerden oluşan tümen komutanlarının İstanbul ve Ankara'da biraraya gelerek Ordu'yu yıpratan eylemlerden el çekilmesi yönünde bir dizi karar almışlardı. Alınan bu kararlara göre; TSK'nin, sorun ve nedeni ne olursa olsun siyasal yaşama karıştığını ve henüz Ordu'da bulunan TSK üyelerinin ivedilikle siyasetten ilgilerini kesmeleri; her kumandan ve subayın astlarını kendine, kendini de bir üst oruna bağlı kumandanına bağlamasını, her kumandan ve subayın yalnız kendi kumandanından emir almasını ve Ordu dışı hiç bir siyasal etkinin altında kalınılmaması istenmiştir.[144]

Yukarıda da görüldüğü gibi Ordu'daki parçalanmayı önlemek ve Ordu'daki olumsuz gelişmelerin nedeni olarak görülen MBK'nin etkisinden çıkmak için genç Ordu subayları tarafından 1960 yılı Kasım ayının son günleri içinde, İstanbul'da 66. Tümen Kumandanlığı'nda kurulan "Türk Silahlı Kuvvetler Birliği" Ordu'yu siyasal yaşamın dışına çıkarma girişiminde bulunmaktaydı.[145] Genç subaylardan ve üyelerinin büyük çoğunluğu albaylardan oluşan bu birlik, MBK üyeleri ve üst düzey komutanlar tarafından "Albaylar Cuntası" olarak adlandırıldı. Ortaya çıkan bu yeni oluşuma Genelkurmay Başkanı Cevdet

---

144 Talat Aydemir, **Ve Talat Aydemir Konuşuyor**, İstanbul, May Yayınları, 1968, s. 90-91; Engin Konuksever, *"22 Şubatcılar"*, **1963 Türkiye Yıllığı**, İstanbul, Santral Yayınevi, 1963, s. 67; Nevin Yurdsever, **Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri 1960-1964**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983, s. 122.

145 Bedii Faik, **İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci**, İstanbul, Dünya Yayınları, 1967, s. 102-103.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU SOSYAL BİLİMLER YILDIZ TEKNİK

Sunay'ında katılması ve TSKB'ne sahip çıkması birliğin gücünü arttırmış ve amaçlarının bütün Ordu birimlerine yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Silahlı Kuvvetler Birliği, İstanbul'da kurulurken Ankara'da Mürted'de aralarında Kurmay Albay Talat Aydemir'in de bulunduğu 72 subay "Mürted Protokolü" andını imzalamaktaydılar. Birbirlerine koşut amaçları olan bu oluşumlar bir süre sonra iletişime geçmiş ve birleşmişlerdir.[146]

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın birliğe katılması ve ilkelerini tüm Ordu birimlerinde geçerli kılmasıyla TSKB'nin gücü ve etkisi önlenemez düzeye erişti. Birliğin gücünün açığa çıkması "Tansel Olayı" olarak adlandırılan "bir atama ve geri alınışı öyküsü"yle görüldü.

Olayın perde arkasında MBK ve TSKB'nin çekişmesi yatmaktaydı. MBK, gittikçe güçlenen TSKB'nin kendi kararlarına müdahale edebileceği kaygısı taşıması ve bu oluşumda yer aldığı konusunda duyum alınan Hava Kuvvetleri Kumandanı Korgeneral İrfan Tansel'in görevinden uzaklaştırılması istemini 1 Haziran 1961 günü Gürsel aracılığıyla Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'a iletilmişti. Sunay, Gürsel'e verdiği yanıtta, bu istemin TSK doğurabileceği tepkiyi söyleyerek sonunda bir orta yol üzerinde anlaşmaya varılmıştı. Anlaşmaya göre Tansel, Washington'da bulunan NATO Daimi Temsilciliği'nde yeni bir göreve atanıyordu. Ertesi gün TSKB temsilcileri Sunay'a başvurarak MBK'nin bazı subayların görevlerinden uzaklaştırılacağı duyumunu aldıklarını ve Tansel'in yeniden eski görevine dönmesini isteyerek, TSKB'nin ülkede en büyük kumandan olarak Sunay'ı tanıdığını belirtmişlerdi. Bu gelişmeler üzerine Sunay, Silahlı Kuvvetler'in emir ve kumanda zincirini tam olarak üzerine aldığını açıklamıştı. 6 Haziran 1961 günü Ankara'da MBK'ne uyarı belgesi verilirken Türk Hava Kuvvetleri'nin jetleri de Ankara semalarında alçak uçuş yapmaktaydı. Altı maddeden oluşan bu uyarı belgesinde; Tansel'e eski görevinin geri verilmesi, Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş, Kara Kuvvetleri Kumandanı Korgeneral Celal Alkoç, İkinci Ordu Kumandanı Korgeneral Şefik İlter ve Deniz Kuvvetleri Kumandanı Koramiral Zeki Özek'in emekliye ayrılmaları, Hava Kuvvetleri'nde TSKB'nin eylemine karşı çıkanların Hava Kuvvetleri Kumandanı'nın atayacağı listeye göre emekliye ayrılacakları, Korgeneral Cemal Madanoğlu Sıkıyönetim Kumandanlığı'ndan, Muhafız Alayı Kumandanı Albay Osman Köksal görevinden alınarak MBK'ndeki görevlerine dönecekler, Ordu'da yapılacak atama, yükseltme ve görevden uzaklaştırmalara MBK üyeleri karışmayacak ve son olarak MBK üyelerinden hiçbirinin bundan sonra MBK'ndeki görevinden atılamayacağı istenmekteydi.[147]

---

146 Faik, **a.g.e**, s. 105-106.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

MBK'ne uyarı belgesi verilirken ertesi günün saat 24:00'üne kadar da süre verilmişti ve alınan karar kesindi. TSKB istemleri yerine getirmek zorunda kalan MBK bu olayla gücünü iyice yitirmiş ve TSKB perde arkasından ülke yönetimine etkin olarak katılmıştır.

Bu sıralarda Kurucu Meclis yeni Anayasa üzerindeki çalışmalarını sonuçlandırınca 1961 Anayasası 9 Temmuz 1961 günü halkoyuna sunularak onaylandı. Yeni Anayasa'yla birlikte 27 Mayıs 1960 Eylemi'de kamu onayını kazanıyordu.

15 Eylül 1961'de Yüksek Adalet Divanı, Yassıada kararlarını açıkladı. Divanın kararına göre eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan MBK'nin de onay vermesiyle kararın verildiği günden bir gün sonra, eski Başbakan Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961 günü asıldılar. Ölümle cezalandırılan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise yaşlılığı gerekçe gösterilerek bağışlandı.

Ölüm cezalarının yerine getirilmemesi için başta CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, MBK Başkanı Cemal Gürsel ve yabancı ülkelerin Türkiye temsilcileri girişimlerde bulunmalarına karşın TSKB'nin dirençli tutumu nedeniyle ölüm cezalarının affı gerçekleşemedi.

Yassıada kararlarından bir ay sonra 15 Ekim 1961 Seçimleri yapıldı. Seçim sonuçları özellikle Ordu'da beklenmedik düş kırıklıkları ve şaşkınlık yarattı. CHP birinci parti olmasına karşın Meclis'teki üye sayısı tek başına iktidar olmasına yetmediğinden ufukta bir koalisyon dönemi görülmekteydi.

Talat Aydemir ve kümesinin seçimler öncesi ileri sürdükleri seçimlerin ülkede arzulanan kararlılığı sağlayamayacağı düşüncesi ve bu nedenden düzeltimlerin gerçekleşemeyeceğini belirtmeleri sonuçlar alınınca Aydemir'in savlarının tutarlı olduğu kanısını doğurdu. Aydemir bu sonuç üzerine ulusal istencin tam olarak gerçekleşmediğini ileri sürerek Ordu'nun duruma müdahale etmesini istemiştir.

Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi 10 general ve 28 albayın katıldığı İstanbul Yıldız Harb Akademisi toplantısında "21 Ekim Protokolü" imzalanıyordu. Alınan kararlara göre; TBMM toplanmadan önce duruma eylemsel olarak müdahale edileceği, eylemin ulusun gerçek ve deneyimli temsilcilerine bırakılması, siyasal partilerin kapatılması ve seçim sonuçlarıyla birlikte MBK ortadan kaldırılması ve alınan bu kararın uygulamasının 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne ertelenemeyeceği belirtilmekteydi.

---

147 Faik, **a.g.e.**, s. 117; Yurdsever, **a.g.e.**, s. 123.

TSKB'nin İstanbul kümesinin aldığı bu karar ivedilikle Talat Aydemir ve Ankara kümesine de iletildi. Aydemir ve arkadaşları İstanbul kararlarına tümüyle katıldıklarını belirttiler ve ertesi gün 22 Ekim 1961'de Ankara Mürted'de aynı belgeye onay verilerek imzalandı.

Ordu'da bu gelişmeler sürerken, AP ve YTP'nin ortak Cumhurbaşkanı adayı olarak Samsun'dan Senatör seçilen Profesör Ali Fuat Başgil'i göstermeye yönelmeleri, duruma müdahale etme arzusunda olan Ordu'ya da ışık yakmaktaydı.

23 Ekim 1961 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay tüm üst düzey kumandanları toplantıya çağırarak aldıkları kararın uygun olmadığını eğer Gürsel Cumhurbaşkanı, İnönü Başbakan olursa işlerin düzene gireceğini belirterek müdahaleden vazgeçilmesini ve imzalarını geri almalarını istemiştir. Sunay'ın istemiyle ertesi gün Çankaya'da parti liderlerinin de katıldığı bir toplantı düzenlenmişti. "Çankaya Protokolü" olarak anılan bu toplantı sonucu daha öncede belirtildiği gibi siyasal parti liderleri ve Ordu temsilcileri anlaşarak doğabilecek bir müdahalenin önüne geçilmiştir.

Çankaya Protokolü doğrultusunda Meclis'in açılışından bir gün sonra 26 Ekim 1961 günü Meclis çevresi ve Ankara'da Ordu birliklerin kuşatması altında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimde tek aday olan MBK Başkanı Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçildi. SKB'nin diretmesiyle 10 Kasım 1961 günü İsmet İnönü, Cemal Gürsel tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi. İnönü görevi alışından 10 gün sonra AP ile anlaşarak Cumhuriyet tarihimizin ilk koalisyon hükümetini kurdu.

Bu gelişmeler Ordu içinde yeni kaynaşmaların ve karışıklıkların doğmasına neden oldu. Çoğunluğu albaylardan oluşan genç kumandanlar Çankaya Protokolü'nün imzalanması, Cumhurbaşkanı seçimi, Milli Koalisyon oluşturma uğraşıları ve ardından CHP-AP koalisyon hükümetinin kurulmasını onaylamayarak rahatsızlıklarını belirtmişlerdi. Tüm bu gelişmelerde Ordu'nun adını kullanarak baskı oluşturulmasının yanında affın bir yatırım konusu olarak Meclis'te ve basında sürekli işlenmesi ve ülkede çözülmesi gereken pek çok önemli sorunlar varken Milletvekili maaşlarının yükseltilmesi konusu Meclis'te uzun bir süre gündemde kalınca, genç kumandanlar arasında Meclis'e karşı olumsuz bir yaklaşım doğdu.

Ortaya çıkan durumdan hoşnut olmayan subayların düşüncelerini açıkça söylemeye başlamaları üzerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay yine tüm üst düzey kumandanları Ankara'daki Genelkurmay Başkanlığı'ndaki karargahta 19 Ocak 1962 günü akşam üzeri toplantıya çağırdı. Toplantıda ilk konuşmayı

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

yapan Sunay, gelişmelerin olumlu olduğunu ve Başbakan İsmet İnönü'nün Ordu tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtti. Sunay'ın konuşmasından sonra söz alan üst düzey kumandanlar ve Talat Aydemir Sunay'la aynı görüşte olmadıklarını belirtmişler ve Ordu içindeki bazı kümelerin eylem hazırlığında olduklarını, MBK üyelerinin Ordu'yu Meclis üzerinde bir baskı ögesi olarak kullandıklarını, kumandanların birliklerine tam egemen olamadıklarını ve Sunay'ın önderliğinde olmak koşuluyla yapılacak bir eylemin başarılı olacağını ve Silahlı Kuvvetler'in parçalanmasının ancak bu yöntemle engellenebileceğini ve bu konuda alt düzeylerden kendilerine baskı yapıldığını belirtmelerine karşın, Sunay verdiği yanıtta kaygılarının yersiz olduğunu ve Başbakan İsmet İnönü'nün desteklenmesinin yerinde olacağını belirterek toplantıya son vermişti.

Sunay'ın ayrılmasından sonra üst düzey kumandanlar kendi aralarında görüşme yaparak ortak görüşlerini yazılı olarak belgelemişlerdi. Bu belgeye göre; Demokratik rejimlerde Silahlı Kuvvetler'in herhangi bir kişi veya sınıfı destekleyemeyeceğini, böyle bir davranışın ise Anayasa'ya uygun olmadığını belirterek Silahlı Kuvvetler'in CHP'yi desteklemeyi sürdürmesi durumunda siyasetin içinde kalacağını ve muhalefet tarafından yıpratılacağını öne sürmüşlerdi. Belgenin ikinci ve son maddesine göre CHP ve İsmet İnönü dışındaki bir yönetimin ülkeyi kargaşaya götüreceği kumandanlar tarafından benimseniyorsa, hiç bir kişi veya sınıf çıkarına olmamak ve Atatürk İlkeleri'ni temel alan bir düşünce çerçevesinde plan yapmak koşulu ile yönetime el konulabilirdi.[148]

a. Nuri Beşer Olayı

Birinci Koalisyon Hükümeti, daha öncede belirtildiği gibi sürekli olarak gündemde kalan siyasal af konusu nedeniyle Ordu'dan tepki almaktaydı. Ordu ve siyasal partiler arasında yapılan 21 Ekim 1961 tarihli protokolden sonra siyasal partiler arasında gerçekleştirilen Çankaya Protokolü'ünde bu konunun gündeme gelmemesi konusunda partiler güvence vermişlerdi. Bu gelişmelerden rahatsızlık duyan Ordu, AP Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in 1962 yılının Ocak ayının son günlerinde Ankara'daki Anadolu Kulübü'nde Ordu üyesi subay ve aileleri hakkında yakışıksız sözler söylemesi üzerine çok sert tepkiler gösterirken olay aynı zamanda tüm ülke çapında önemli tepkilere de yol açmıştı.[149]

---

148 Konuksever, **a.g.e.**, s. 75.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Gelen yoğun tepkiler üzerine AP durumu kurtarmak için özür dileyerek Nuri Beşer'i partiden uzaklaştırdı ve Meclis "Askeri kuvvetlerin aşağılandığı ve tezyif edildiği" savıyla Beşer'in dokunulmazlığını kaldırdı. Beşer, 15 Şubat 1962 Perşembe günü tutuklanarak Ankara Merkez Cezaevi'ne gönderildi.[150]

İsmet İnönü'nün Başbakanlığındaki Hükümet'in uygulamalarından ve gelişmelerden rahatsız olan Ordu içindeki değişik kümeler bu olayı fırsat bilerek güç gösterisine yöneldiler. Olayın üzerinden yaklaşık on gün geçmişti ki ellidört general ve kurmay subay İstanbul Balmumcu Jandarma Tugay Kumandanlığı'ında toplanarak 9 Şubat 1962 Protokolü'nü imzaladılar. 9 Şubatçılar'ın oy birliği ile aldıkları karara göre Silahlı Kuvvetler Birliği tarafından en geç 28 Şubat 1962 tarihine kadar bir harekat gerçekleştirilerek yönetime el konacaktı. Bu gelişmeler üzerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve özellikle Hava Kuvvetleri'nin karşı çıkmaları Ordu içindeki rahatsızlığı gideremedi ve çok geçmeden "22 Şubat 1962 Olayı" patlak verdi.[151]

b. "22 Şubat 1962 Olayı" ve Talat Aydemir

Daha öncede kısaca değinildiği gibi 19 Ocak 1962 görüşmelerinden sonra, 9 Şubat 1962 Cuma günü İstanbul Balmumcu Jandarma Tugay Kumandanlığı'nda 54 üst düzey kumandan yeniden biraraya gelerek çok önemli bir toplantı yapmışlardı. Daha sonraları "22 Şubatçılar" olarak adlandırılacak olan bu kümenin temel amacı, Kemalist öğretinin uygulanacağı ve düzeltimlerin gerçekleştirileceği bir dönemi güncelleştirmekti. 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne karşı doğabilecek her tür gelişmeyi önlemek ve ülkeyi çıkmaza gitmekten kurtarmak konusunda görüş ve düşünce birliğinde olan kumandanlar aynı zamanda TSKB'nin gerekliliğinin sorgulanmasını da gündeme getirdiler. Toplantı sonunda alınan karara göre: eylem yapılmasına taraftar olmayan Hava Kuvvetleri'yle temas kurulması, eylem yapma gerekliliği doğarsa bunun Ordu hiyerarşisi içinde yerine getirilmesi ve eylemin Hava, Deniz ve Kara Kuvvetleri'nin ortak onayıyla gerçekleştirilmesi kararı alınmıştı. Karara 54 subayın 37'si olumlu oy verirken kalan 17 subay çoğunluğun kararına uyacaklarını açıklamışlardı.

---

149 Cumhuriyet, *"Nuri Beşer'in Subaylara Hakaret Ettiği İddiası Hadiselere Yol Açtı"*, **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.469, s. 1.

150 Milliyet, *"Nuri Beşer Tevkif Edildi"*, **Milliyet**, 16 Şubat 1962, Yıl: 12, Sayı: 4213, s. 1.

151 Cumhuriyet, *"Bir Kısım Askeri Birlikler Harekete Geçerek Gürsel'den Meclis'in Feshini İstediler"*, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.492, s. 1; Faik, **a.g.e.**, s. 179-212.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
EGE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Faik, 9 Şubat 1962 Protokolü'nün hazırlanmasında ki İsmet İnönü etkenini şöyle açıklamaktadır; "... politika kanadının başta İsmet İnönü olmak üzere rejimi sağlamlaştırmak iddiasıyla yaptığı her hareketi, sanki Ordu'yu karşısına alıyormuş gibi sahneye koyması ve böylece 'Orduya karşın demokrasi' gibi, yalnış ve yüzde yüz haksız bir havanın yaratılmasıydı!.."[152]

9 Şubat 1962'yi izleyen günlerde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, İstanbul'daki üst düzey Ordu komutanları ile Birinci Ordu'ya bağlı kolordu kumandanları, İstanbul Valisi, Harb Akademileri Kumandanı ve Harb Filosu Kumandanı'nı görüşmek üzere 18 Şubat 1962 günü için Ankara'ya davet etti. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, kumandanlarla gece geç saatlere kadar görüşerek 9 Şubat 1962 Protokolü'nün niçin uygulanmaması gerektiğini anlatıyordu. Sunay'ın, bu işten bir an önce vazgeçilmesi istemi, generaller tarafından arkadaşlarına danışmadan bu konuda bir güvence veremeyeceklerini belirtmeleriyle son buldu.[153]

Ankara'daki görüşmeye katılan İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga, bir gün sonra 19 Şubat 1962 günü İstanbul'da birlik kumandanlarıyla bir toplantı yaparak Sunay'ın istemini iletti. Toplantı sonunda İstanbul kümesi Sunay'ı haklı bulduğunu ve bu nedenle 9 Şubat 1962 Protokolü'nün geçersiz sayıldığı Ankara'ya iletildi. İstanbul'daki bu toplantıya koşut olarak Ankara'da Sunay'ın da önemli konukları vardı. Eylemci kanadın temsilcilerinden Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan Sunay'ın istemi sonucu görüşmeye gelmişlerdi. Toplantıya Hava Kuvvetleri Kumandanı Muhittin Önür ve Jandarma Genel Kumandanı Abdurrahman Doruk'ta katılmıştı. Eylemci albayların Sunay'a yanıtı ise tek çıkar yolun eylem olduğu yönündeydi. Sunay, Aydemir'le yaptığı bu görüşmeden de sonuç alamayınca durumu Başbakan İsmet İnönü'ye iletti. Sunay ve İnönü bütün girişimlere karşın bir şey elde edemeyince yapılacak tek şeyin üzerinde anlaştılar. En kısa sürede bu küme etkisiz kılınacak ve emekliye ayrılacaktı.

Plana göre Havacılar ve Karacılardan oluşan bir kuvvet 24 Şubat 1962 günü geceyarısı eylem yanlısı Talat Aydemir ve yandaşları tutuklanarak yargılanacaklar ve Ordu disiplinini bozmaktan da emekliye ayırılacaklardı.

Bu kararı, Aydemir 20 Şubat 1962 günü öğrendi. Bu arada Hava Kuvvetleri ve Meclis Muhafız Taburu'da Sunay'ın emri üzerine alarmda bekletiliyordu. Gece saat 02:30'da Kara Harb Okulu'nun yanındaki Tank

---

152 Faik, **a.g.e.**, s. 205.

153 Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986, s. 352.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Taburu ve hemen ardından 229. Piyade Alayı ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Süvarileri alarma geçtiler. Yeni alarma geçen bu birlikler Havacılara ve Meclis Muhafız Taburu'na karşı durum almaya başlayınca ortamın ısınmakta olduğunu anlayan Aydemir, alarmın kaldırılmasını sağladı. Durum yatışmıştı fakat Aydemir kuşkusunu korumaktaydı. 22 Şubat 1962 Perşembe günü Aydemir yakın arkadaşlarından bir kısmının tutuklandığı haberini alınca Harb Okulu öğrencilerini toplayarak günlerdir süren gelişmeleri anlattı. Öğrenciler Aydemir'i hiç bir koşulda teslim etmiyeceklerini belirterek okul ve çevresindeki kıtalar alarma geçti. Ardından İstanbul ve Sivas'taki birliklere gelişmeler iletilerek hem onların alarma geçmesi sağlandı hem de bir şey yapmadan gelişmeleri sakince izlemeleri istendi.

Bu gelişmeler sürerken bir kısım birlikler Talat Aydemir'in yanında yer almaya başlayınca Çankaya Köşkü'nde bulunan Başbakan İsmet İnönü, Bakanlar Kurulu ve Kuvvet Komutanları'nın tutuklanması Aydemir'in isteği doğrultusunda engellendi. Kara Harb Okulu'ndaki karargahında gelişmeleri yakından izleyen Aydemir, radyo yayınlarının kaygı verici boyutlara ulaştığını görerek yayının engellenmesi için Harb Okulu öğrencilerinden oluşan bir birliği yayını durdurmakla görevlendirdi. Radyo yayını İnönü'nün konuşmaya başlayacağı sırada kesilince halk arasındaki kaygılar da arttı. Hükümet ürküntüyü önlemek için Esenboğa'dan küçük bir vericiyle yayına yeniden geçti. İnönü, Sunay ve Gürsel halka ve Ordu'ya yönelik konuşmalar yaparak halkı rahatlattılar.

Bu arada Aydemir ve arkadaşları, aralarında Parlamentonun dağıtılması, yeni seçim yasası çıkana kadar hükümetin başka bir kente taşınması ve Ordu'daki yandaşlarına karşı yürütülen atamaların durdurulmasını da içeren istemlerini hükümete önermişlerdi. Genelkurmay Başkanlığı'ndan bir kurul Aydemir'e görüşmeler yapmak için gönderildi. Kurul, Hükümetin Aydemir'in önerisini kabul etmediğini eğer bu durum sürerse ortaya kardeş çatışmasının çıkacağını belirtip alarmdan vazgeçerek kışlalarına döndüklerinde hiç bir yaptırım uygulanılmayacağı konusunda güvence verildiğini Aydemir'e iletti. Aydemir, güvencenin İsmet İnönü'den gelmesini önerince kurul, İsmet İnönü'nün yazdığı ve imzaladığı güvence belgesini Aydemir'e ulaştırınca gerginlik sona erdi. Aydemir kendisine sahip çıkan Harb Okulu öğrencilerine Türk askerinin hiç bir dönemde birbirine karşı silah kullanmadığını söyleyerek alarmın kaldırılmasını ve kışlalara dönülmesini istedi. Aydemir'in bu istemi yerine getirildi ve sabaha karşı üç sularında eylem sona erdi.[154]

---

154 Yurdsever, **a.g.e.**, s. 131-143.

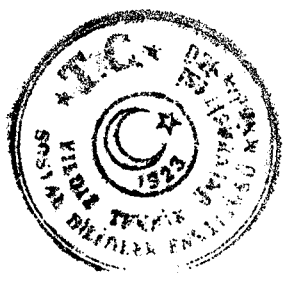

Aydemir, anılarında kendine verilen güvenceye karşın kendisiyle birlikte olan arkadaşlarının emekliye ayrıldıklarını ve verilen sözün tutulmadığını belirtmiştir.

Seçimlerden sonra Parlamento'nun bir türlü yapıcı ve olumlu bir çalışmaya yönelememesi, ülkenin ivedilikle çözmesi gereken sorunlarına eğilme arzusu ve isteğini göstermemesi ve sürekli olarak yapay huzursuzluklar yaratma eğiliminin doğurduğu siyasal bunalımlar ülkede yeniden işlerlik kazanmaya başlayan demokratik sistemin önünü tıkayacak bu girişime neden olmuştur. 22-23 Şubat 1962 Olayı ülkedeki siyasal partilerin kısır çekişmelerle ülkeyi nerelere sürükleyebileceklerine yeni bir örnek oluşturmuştur.[155]

c. 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne Yönelik Saldırıları Önleme Çalışmaları; "Tedbirler Yasası"nın Çıkarılması ve Tepkiler

27 Mayıs 1960 Eylemi sonrasında demokratik rejime atılan ilk adım 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri olmuştur. Seçimlerden sağ kanat partilerin (AP; YTP ve CKMP) yüzde altmışın üzerinde oy almaları DP'nin tabanına seslenen partilerin gücünü de göstermiştir. Olağanüstü koşullarda elde edilen bu başarı sağ kanat partileri ve özellikle seçimde en çok oyu alan AP'ni 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik girişimlere sürüklemiştir.

AP'nin bu yöndeki ilk çalışması Cumhurbaşkanlığı seçiminde 27 Mayıs 1960 Eylemi ve sonuçlarına karşı olduğunu açıkça belirten Prof. Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanlığı'na aday gösterilmesiyle ortaya çıkmıştı. Yaklaşık bir hafta süren bir şaşkınlık dönemi sonunda Ordu'nun duruma müdahale etmesiyle 24 Ekim 1961 Protokolü imzalanmış ve bu protokole göre de siyasal partiler 27 Mayıs 1960 Eylemi ve getirdiklerine bağlı kalacaklarını ve Cumhurbaşkanı olarak da MBK Başkanı Cemal Gürsel'i seçeceklerini kabul etmek zorunda kalmışlardır.[156] Ordu'nun bu müdahalesi 27 Mayıs 1960 Eylemi ve getirdiklerine yönelecek saldırıları kabul etmeyeceğinin bir kanıtı olmasına karşın 27 Mayıs 1960 Eylemi ve getirdiklerine yönelik saldırılar Ordu'nun müdahalesinin ardından bir süre sessiz kalındıktan sonra değişik konularda sağ kanat partiler ve yandaşları basın tarafından yeniden gündeme getirilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle siyasal partilerin tüm uyarılara karşın tutumlarını değiştirememeleri "22 Şubat 1962 Olayı'nı doğurmuştu. 22 Şubat 1962 Olayı kansız olarak atlatılmasına karşın Ordu'nun tepkisi dinmedi. Ordu

---

155 Forum, *"Olayların Tahlili"*, **Forum**, 1 Mart 1962, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 190, s. 1.

156 Milliyet, *"Anlaşmaya Varıldı"*, **Milliyet**, 25 Ekim 1961, Yıl: 12, Sayı: 4099, s. 1.

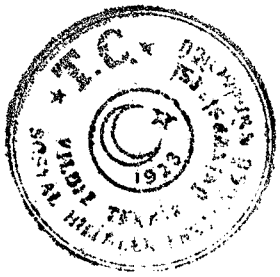

verilen sözlerin yerine gelmediğinden bu konuda yasal düzenleme için baskı yapınca siyasal parti liderleri Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında bir toplantı yaptılar. Ordu'nun istemlerinin ele alındığı bu toplantıda siyasal parti liderleri ülkenin huzurunu bozan tahriklerin üzerinde durarak bu konudaki önlemlerin saptanması için bir komisyon oluşturdular.[157]

Siyasal parti liderlerinin üzerinde anlaşmaya vardığı altı maddelik protokole göre 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne yönelik her türlü girişim, DP'nin ardılı olduğunun belirtilmesi, Yassıada hükümlüleri hakkında her türlü açıklama, çok partili demokratik sistemin kötülenmesi ve Türkiye'de yaşayamayacağının belirtilmesi, vatandaşların kin ve öç alma duygularını uyaracak çalışımlar ve propaganda yapılması yasaklanırken yukarıdaki suçlara yönelik iftirada bulunulması durumunda cezaların iki kat olması ve bu yasa tasarısı yasalaşmadan Meclis'in tatile girmemesi tüm siyasal parti liderlerince kabul edilip imzalandı. Cezalar ise sözle olursa beş yıl, basın yoluyla olursa iki katı olarak belirlendi.[158]

27 Mayıs 1960 Eylemi'ni ve sonuçlarını korumaya yönelik olarak hazırlanan bu yasa tasarısı Türkiye'nin gündemine girer girmez basından, Gazeteciler Sendikasından ve siyasal partilerden yoğun eleştiriler almaya başladı. Özellikle siyasal partiler aralarında imzalamış oldukları protokolü parti gruplarında onaylatmalarına karşın özellikle CKMP ve öteki üç partinin üyeleri arasında bu yasa tasarısına karşı tepkiler oldukça fazlaydı.[159]

Düzenin korunması ve huzuru bozan eylemlere karşı hazırlanan bu yasa tasarısı bilim adamlarınca oluşturulan kurul tarafından da Anayasa'ya karşı olmadığı onayını alınca tepkiler oldukça arttı. CHP'li Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu tepkisini "Bu kapalı rejime gidiştir" diyerek karşı çıkarken Ordu etkeni nedeniyle tasarı yasalaşma yoluna girdi.[160]

Bilim Adamları Kurulu'nun tasarıya onay vermesinin ertesi günü 3 Mart 1962 Cumartesi gecesi tasarı Meclis'te görüşüldü. Meclis'te üyesi bulunan siyasal parti liderleri yaptıkları konuşmalarda bu yasanın huzur için gerekli

---

157 Cumhuriyet, *"Huzur, Kanun Garantisi Altına Alınıyor"*, **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.495, s. 1 ve 5; Milliyet, *"27 Mayıs ve Anayasaya Karşı Hareketler Önlenecek"*, **Milliyet**, 26 Şubat 1962, Yıl: 12, Sayı: 4223, s. 1 ve 5.

158 Cumhuriyet, *"27 Mayıs'ı Korumak İçin Hazırlanan Esaslar"*, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.469, s. 1; Milliyet, *"Tedbirlerin Esasları Üzerinde Anlaşıldı"*, **Milliyet**, 1 Mart 1962, Yıl: 12, Sayı: 4226, s. 1 ve 5.

159 Abdi İpekçi & Milliyet, *"Tedbirler Tasarısı Bugün Meclis'te"*, *"Tepkiler"*, **Milliyet**, 2 Mart 1962, Yıl: 12, Sayı: 4227, s. 1.

160 Milliyet, *"Tedbirler Tasarısı Komisyon'dan Geçti"*, **Milliyet**, 3 Mart 1962, Yıl:12, Sayı: 4228, s. 1 ve 5.

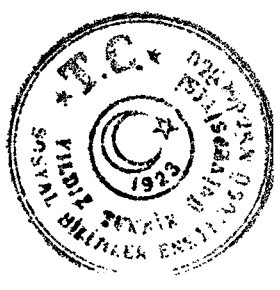

olduğunu belirttiler. CHP ve CKMP'liler olumlu, AP ve YTP'li aşırılar olumsuz oy verirlerken ılımlılar ise olumlu oy kullandılar ve yasa tasarısı Meclis'ce onaylandı. Tasarının Meclis'ten onay alması yasaya karşı tepkilerin yoğunlaşmasına yol açtı. Basında, yasanın siyaset mantığına ve Anayasa'ya karşı olduğu vurgulanırken, Nadir Nadi Cumhuriyet Gazetesi'nde yasanın onaylanmasının ertesi günü yazdığı başyazısında "Bu satırlar yarın belki suç sayılacak" diye yazarken basın kuruluşları yasanın basın özgürlüklerini kısıtlayan maddesini protesto ettiler. Yasaya karşı kümeler arasında Meclis'te üyesi bulunmayan siyasal partilerden Yeni Demokrat Parti ve TİP'de yasaya karşı olduklarını belirterek protesto ettiler.[161]

Ülkede her kesimden yasaya karşı yoğun tepkiler gelirken 5 Mart 1962 Pazar günü Cumhuriyet Senatosu'nda da ele alındı. Oldukça şiddetli tartışmaların yapıldığı Senato görüşmelerinden sonra tasarı burada da 101 olumlu, 12 çekimser ve 21 karşı oyla kabul edildi.[162]

Görüldüğü gibi ülkede üniversitelerin, basının ve aydın kesimin tepkisini çeken bu yasa 7 Mart 1962 Çarşamba günü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi ve aynı gün Adalat Bakanlığı'nca hazırlanan bir tebliğ ile aralarında İstanbul, Ankara ve İzmir gibi anakentlere iletildi.[163] Böylece siyasal partilerin tutarsız davranışlarının olumsuz etkisi ve Ordu'nun tepkisi sonucu demokratik olmayan bir yasa, yeni filizlenmeye başlayan demokratik yaşamın önünde fren görevini üstlenerek ortaya çıktı.

d. "22 Şubatçılar"ın Affı

Daha öncede değinildiği gibi, 22 Şubat 1962 Olayı'nda Genelkurmay Başkanı Sunay ve İnönü Hükümeti Talat Aydemir ve arkadaşlarına alarma geçirdikleri birliklerin yerlerine geri dönmeleri durumunda hiç bir ceza işlemi uygulanmayacağı güvencesini vermişlerdi. Aydemir ve arkadaşları Genelkurmayın verdiği bu güvenceyi yeterli görmemiş ve Birinci Koalisyon

---

161 Cumhuriyet, *"Tedbirlere Karşı Tepkiler Devam Ediyor"*, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.502, s. 1; Milliyet, *"Tedbirler Kanunu'nun Akisleri"*, *"Meclis Tedbirleri, Kabul Etti"*, **Milliyet**, 4 Mart 1962, Yıl: 12, Sayı: 4229, s. 1 ve 7; Nadir Nadi & Cumhuriyet, *"Bu Satırlar Yarın Belki Suç Sayılacak"*, *"Meclis Tedbirler Kanunu'nu Dün Gece Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 4 Mart 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.501, s. 1; Yön, *"Kanun, Siyaset Mantığına ve Anayasa'ya Aykırıdır"*, **Yön**, 7 Mart 1962, Yıl: 1, Sayı: 12, s. 4.

162 Cumhuriyet, *"Kanun Beklenen Şekilde Senato'da Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.503, s. 1.

163 Cumhuriyet, *"Tedbirler Kanunu Dün Yürürlüğe Girdi"*, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.505, s. 1.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Hükümeti'nin Başbakanı İsmet İnönü'den yazılı güvence istemişti. Aydemir ve arkadaşlarıyla görüşen kurul Başbakan İnönü'den bu girişime kalkışanlar hakkında hiç bir ceza soruşturması yapılmayacağı konusunda yazılı güvence getirince 22 Şubat 1962 Olayı kansız bir biçimde sonuçlandırılmıştı. Başbakan İsmet İnönü'nün bu yazılı güvencesine karşın girişimin hemen ardından 20 üst subay[164] ve 2 Mart 1962 Cuma günü yapılan bir açıklamayla dördü astsubay olmak üzere öncekilerle birlikte toplam 73 subay hiç bir gerekçe gösterilmeden emekliye ayrıldı.[165]

Talat Aydemir ve arkadaşlarının bu girişiminin iki temel nedeni olduğu ileri sürüldü. Demokratik rejimin Türkiye'nin kalkınması için uygun bir yol olmadığı konusunda beslenen inanç ve seçimlerden sonra 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne karşı tertiplenen girişimlerin uyandırdığı tepkiydi.[166]

Ordu'daki rahatsızlık Talat Aydemir ve arkadaşlarının girişimiyle su yüzüne çıkınca, Başbakan İsmet İnönü ve siyasal parti liderleri bir araya gelerek ülkenin huzurunu bozan girişimleri önleyecek "Milli Huzuru Bozan Fiiller Hakkında Kanun Tasarısı" üzerinde anlaşarak yukarıda değindiğimiz "Tedbirler Yasası" olarak adlandırılan yasayı çıkarmışlardı.

Bu arada 22 Şubat 1962 Olayı'na karışanlara yönelik verilen sözlerinde yerine getirilmesi gerekmekteydi. Eğer 22 Şubatçılara yönelik bir af yasası çıkmazsa emekliye ayrılan bu Ordu üyeleri hakkında yargılama sürecinin de başlaması gerekecekti. Böyle bir yargılama hem verilen sözde durulmadığından hem de Ordu içinde uyandıracağı huzursuzluk gözönüne alındığında yargılamanın doğuracağı sonuçların ülke çıkarları açısından da değerlendirilmesi gerekmekteydi.[167]

Bu sorunun bir an önce çözümlenmesini isteyen Başbakan İsmet İnönü, koalisyon ortağı AP ve YTP'nin hazırladığı siyasal af tasarısıyla karşılaştı. AP ve YTP'li üyeler 22 Şubatçıların affıyla birlikte siyasal affında gerekleştirilmesini istiyorlardı. Bu iki konunun birlikte değerlendirilemeyeceğini belirten İnönü, ortağının direnmesiyle karşılaştı ve sorun hükümet bunalımına yol açtı.[168] Bu arada konunun önemi nedeniyle Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel araya girerek 22 Şubatçıların affının polemik konusu olmadan ivedilikle kabul edilmesini siyasal parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde iletti.[169] AP'nin bu konudaki ısrarcı

164 Milliyet, *"20 Üst Subay Emekliye Sevkedildi"*, **Milliyet**, 25 Şubat 1962, Yıl: 12, Sayı: 4222, s. 1 ve 5.

165 Yurdsever, **a.g.e.**, s. 139-141; Faik, **a.g.e.**, s. 224-225.

166 Abdi İpekçi, *"Hareketin Nedeni"*, **Milliyet**, 24 Şubat 1962, Yıl: 12, Sayı: 4221, s. 1.

167 Abdi İpekçi, *"Af Meselesi"*, **Milliyet**, 11 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4265, s. 1.

168 Forum, *"Hükümetin Durumu"*, **Forum**, 15 Nisan 1962, Yıl: 9, Cilt: 15, Sayı: 193, s. 3.

T.C. ... 1923 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

tutumunu sürdürmesi iki koalisyon ortağı arasındaki görüş ayrılığını arttırdığından koalisyon parçalanmaya doğru sürükledi.[170] Koalisyonun dağılmaya doğru gitmesi üzerine AP, 20 Nisan 1962 Cuma günü 22 Şubatçılara yönelik affa karşı olmadığını açıklayarak gönülsüzde olsa bu sorunun bir an önce çözüme kavuşmasının önünü açtı.[171]

22 Şubatçıların affı konusu ardından Millet Meclisi Savunma Komisyonu'nda ele alınarak 26 Nisan 1962 Çarşamba günü kabul edildi. Komisyon'da oybirliği ile kabul edilen yasa tasarısının görüşmeleri sırasında bir konuşma yapan Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar: "Biz bu tasarıyla bütün Ordu'ya huzur getirmek ve onu bu yolla asli görevine tamamiyle döndürmek istiyoruz. TSK de aynı şeyi istediği için bu sonuca kolaylıkla ulaşılacaktır." demiştir.[172]

TBMM sorunu 30 Nisan 1962 Pazartesi günü ele aldı ve 22 Şubatçılarla ilgili af yasa tasarısını kabul etti[173] ve tasarı 10 Mayıs 1962 Perşembe günü Cumhuriyet Senato'da da kabul edilince yasalaştı.[174] Böylece hükümet bunalımına da yol açan önemli bir sorun bunalım ortadan kalkmamasına karşın çözümlenmiş oldu.

3. YASSIADA'LILARA YÖNELİK SİYASAL AF TARTIŞMALARI

15 Ekim 1961 Genel Seçimleri öncesi DP'nin kalıtını sahiplenen sağ kanat partiler seçim propagandalarında genel seçimden bir ay önce Yassıada'da "Yüksek Adalet Divanı" tarafından cezalandırılan DP'li taraftarların aflarını sağlayacaklarını açık açık veya örtülü olarak halka açıkladılar. Özellikle AP siyasal affı seçim alanlarında yoğun olarak işleyerek sağ kanat partiler arasında en fazla oyu alarak birinci parti konumuna erişti.[175]

---

169 Milliyet, *"Gürsel Partileri Ziyaret Etti"*, **Milliyet**, 11 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4265, s. 1.

170 Cumhuriyet,*"Koalisyon Af Tasarısı Sebebi İle Çözülme Tehlikesi Geçirdi"*, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.546, s. 1.

171 Milliyet *"AP Nihayet Askeri Affa Karşı Olmadığını Açıkladı"*, **Milliyet**, 21 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4275, s. 1.

172 Milliyet, *"Komisyon Askeri Affı Kabul Etti"*, **Milliyet**, 26 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4280, s. 1.

173 Milliyet, *"Askeri Af, Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 1 Mayıs 1962, Yıl: 12, Sayı: 4285, s. 1.

174 Milliyet, *"Askeri Af Dün Kanunlaştı"*, **Milliyet**, 11 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4295, s. 1 ve 5.

175 H. O. Bekata, & İ. S. Çağlayangil, & S. Demirel, & E. İnönü, **İlk Koalisyondan Son Koalisyona 1961-1991**, Ankara, İnönü Vakfı Yayını, 1992, s. 12.

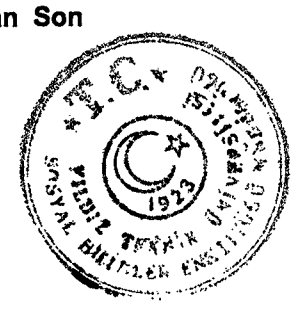

Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam edilmeleri sağ kanat partilerde Ordu'ya ve onun yandaşı olarak gördükleri CHP'ye karşı bir kin oluşturmuş ve seçimlerde sağ kanat partiler açıkça DP'nin izleyicisi olduklarını açıklamışlardı.[176]

Ordunun etkisi ve bir an önce sivil bir yönetime geçme kaygıları nedeniyle CHP'yle zorunlu ortaklığa zorlanan AP, seçmenlerine verdiği sözü yerine getirmek için daha koalisyon görüşmelerinden başlayarak af konusunu sürekli olarak gündemde tuttu.[177]

DP'li eski siyasetçilerin, yönetici ve devlet adamlarının affı konusu mahkumiyetlerinin birinci ayından başlayarak Meclis'e taşındı. Meclis'teki sağ kanat partiler daha Meclis'in çalışmasını sağlayacak iç organların seçimleri yapılmadan ve iç tüzüğün gerekleri yerine getirilmeden af konusundaki istemlerini Meclis'te işlemeye başladılar.[178]

Meclis'e ilk iki af önerisini 11 Kasım 1961 günü AP Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu yapmıştır. Zeytinoğlu'nun birinci önerisinde 15 Ekim 1961 tarihine kadar işlenmiş suçlardan bir yıla kadar ceza alanların cezalarının kaldırılması ve bir yıldan fazla ceza alanların ise cezalarının yarısının affını kapsamaktaydı. Zeytinoğlu'nun ikinci af önerisi ise seçimler sırasında işlenmiş bulunan seçim suçlarının affına yönelikti.[179] Oysa tüm partilerin imzaladığı 24 Ekim 1961 Çankaya Protokolü'nde siyasal partilerin tümü Yassıada suçlularının affının şimdilik gündeme getirilmeyeceğini kabul etmişti. AP'li bir üyenin bu protokolden yirmi gün sonra bu konuyu Meclis'e yasa tasarısı olarak sunması ya AP'nin verdiği söze bağlı kalmada ciddi olmadığını ya da parti yönetiminin kendi üyelerine sözünü geçiremediği anlaşılmaktadır.

10 Kasım 1961 günü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in hükümeti kurma görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye vermesiyle başlayan hükümeti kurma görüşmeleri AP içindeki örgütçü ve aşırıların karşı tutumuna karşın ılımlıların, Celal Bayar ve Yassıada hükümlülerinin desteklemesiyle CHP-AP Koalisyon Hükümeti için anlaşmaya vardılar. Karma hükümeti oluşturacak olan iki parti koalisyon protokolü hazırlanırken bu konuyu üstü örtülü olarak "geçmişin yaraları sarılacak"[180] biçiminde protokole katmış ve 27 Kasım 1961

---

176 Cumhuriyet,*"Propagandanın İlk Gününde CHP'ye Çatıldı"*, **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.341, s. 1 ve 5.

177 Cumhuriyet, *"AP ve YTP, İnönü'nün CHP'den İstifasını İstedi"*, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.390, s. 1 ve 5.

178 Forum, *"Af Meselesi"*, **Forum**, 1 Ocak 1962, Sayı: 186, Cilt: 14, Yıl: 8, s. 3.

179 Milliyet, *"Meclis'e Af İçin İki Teklif Yapıldı"*, **Milliyet**, 12 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4117, s. 1.

T.C. ... 1923 ... YILDIZ TEKNİK ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Pazartesi günü hükümetin izlencesi Meclis'te ve Senato'da okunurken sağ kanat partilerin temsilcileri bu tümcenin söylenmesinden sonra coşkunça alkışlamışlardı. Görüldüğü gibi hükümetin izlencesinde bu konunun ivedi olarak gündeme getirilmesi sözkonusu bile olmazken açıkça da aftan bahsedilmemişti.[181]

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesinde af konusunun açıkça belirtilmemesi AP içindeki koalisyona karşı kümenin hükümet izlencesine güvenoyu vermeme sorununu ortaya çıkarınca Başbakan İsmet İnönü AP grubuna af konusu ile ilgili özel bir açıklamada bulunmuş, ülkede huzurun gereğini vurgulayarak "benden bardağı taşıracak şeyler istemeyin" diyerek[182] AP'lilere iktidar ortağı olduklarını anımsatmış ve bu konuda isteklerinin yerine getirileceğini belirterek AP'li üyelerin büyük çoğunluğunun inanını kazanmış ve CHP-AP Koalisyon Hükümeti'nin güvenoyu almasını sağlamıştır.[183]

Yassıada hükümlülerine yönelik siyasal af konusu Birinci Koalisyon Hükümeti çalışmalarına başlar başlamaz özellikle sağ kanat partilerden iktidar ortağı AP ve YTP tarafından gündeme getirildi. AP Grup Yönetim Kurulu 12 Aralık 1961 Salı günü yaptığı toplantıda siyasal af konusunu ele alarak bu konuda beşi Meclis'ten beşi de Senato'dan olmak üzere on kişiden oluşan bir komisyon oluşturma kararı verdi. Af komisyonu bu konu ile ilgili olarak Meclis'te üyesi bulunan öteki partilerle temasa geçerek onların görüşlerini alacaktı. YTP de bu konuda AP ile koşut bir siyaset izlemekteydi. Af konusunda AP ile aynı doğrultuda bir karar alan YTP, beş kişiden oluşan bir komisyon kurarak af konusunda çalışmalara başladı. YTP bu konuyu ısıtmak için aynı gün Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça aracılığıyla Meclis Başkanlığı'na bir soru önergesi verdi. Başbakan İsmet İnönü tarafından yanıtlaması istenen bu önergede "genel affın ne zaman çıkacağı" soruluyordu. Bu arada Birinci Koalisyon Hükümeti'de konu ile ilgili çalışmalar yürütmekteydi. Başbakan İsmet İnönü konu ile ilgili olarak siyasal parti temsilcileriyle temaslarda bulunarak ortak bir düzlemde anlaşmak için uğraşmaktaydı. Başbakan Yardımcısı Akif İyidoğan bu konuda yaptığı açıklamada Hükümetin konunun üzerinde titizlikle durduğunu en geç üç dört ay içinde bir af yasa tasarısı hükümet tarafından Meclis'e

---

180 H. O. Bekata, & İ. S. Çağlayangil, & S: Demirel, & E. İnönü, **a.g.e.**, s. 12-13.

181 Milliyet, *"Hedef: Huzur ve Planlı Kalkınma"*, **Milliyet**, 28 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4133, s. 1.

182 Cumhuriyet, *"AP Grubu İttifakla Güvenoyu Verme Kararına Vardı"*, **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.407, s. 1.

183 Milliyet, *"İnönü, AP Grubu'nu İkna Etti"*, **Milliyet**, 30 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4135, s. 1.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

sunulabilirdi.[184]

Konunun ısıtılarak ülke gündemine getirilmesi, AP ve YTP Meclis Gruplarının siyasal affa yönelik yasa tasarısı hazırlama girişimleri Başbakan İsmet İnönü'yü rahatsız etti. Konuyu gündeme getiren partilerin ileri gelenleriyle yaptığı görüşmelerde parti Meclis gruplarının olumlu yönde uyarılmasını isteyerek kararların düzeltilmesini istedi. Bu isteminin ülkenin yüksek çıkarları için gerekli olduğunu ve af konusunun Hükümete bırakılmasını ve üç dört ay içinde konunun Meclis'e geleceğini de bildirdi.[185]

Yassıada hükümlülerinin affının daha tutukluluklarının ilk ayında Parlamento'nun daha iç organlarını kurmadan ve içtüzüğünü çıkarmasından önce olağan Meclis ve Hükümet ilişkilerinin kurulmadığı bir dönemde sağ kanat siyasal partiler tarafından gündeme getirilmesi ve Birinci Koalisyon Hükümeti'nin güvenoyu almasının hemen ardından aynı senaryonun yeniden ortaya çıkması Koalisyon Hükümeti'ni ilk günlerinden başlayarak başarısızlığa uğratacak düzeye doğru sürüklemesi, siyasal rahatsızlığın kamuoyuna yansıması oluyordu. Konunun ısınarak gündemi belirlemesi yoğun tepkilerin gelmesini de geciktirmedi. Eski MBK üyelerinden Kamil Karavelioğlu, siyasal affın hemen gündeme getirilmesinin zamanı ve ortamı olmadığını belirterek böyle bir istemin "ihtilal"e çağrı çıkarmak olacağını vurgularken üniversite gençliği de ülkenin önemli ekonomik sorunları dururken Meclis'in af konusunda çalışmasının yersizliği üzerinde durmaktaydı. Bu ortam içinde ülkede sağ kanat siyasetçiler siyasal huzurun siyasal afla geleceğini savunurlarken yeni Anayasanın yanında olan ilerici kesim ise bu gelişmeleri 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne yönelik bir ihanet olarak algılamaktaydı.[186]

Ülkenin bir an önce huzur ortamına kavuşmasını isteyen Başbakan İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel bir dizi görüşmeler yaptıktan sonra Gürsel; AP, YTP ve CKMP liderleriyle ayrı ayrı görüşerek affa taraftar

---

184 Cumhuriyet, *"Hükümet Siyasi Af Konusunu Ele Aldı"*, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.416, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Hükümet Af Tasarısını 3 Ay İçinde Meclis'e Getirecek"*, **Milliyet**, 13 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4148, s. 1 ve 5.

185 Cumhuriyet, *"Siyasi Af Meselesinde Karanlık Maksatlar Peşinde Koşanlar Var"*, **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.421, s. 1 ve 5; Milliyet, *"İnönü Af İşinin Hükümete Terk Edilmesini İstiyor"*, **Milliyet**, 14 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4149, s. 1 ve 5.

186 Forum, *"Af Meselesi"*, **Forum**, 1 Ocak 1962, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 186, s. 3-4; Milliyet, *"Üniversite Gençliği Af Teklifine Karşı"*, **Milliyet**, 15 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4150, s. 1; Milliyet, *"Karavelioğlu 'Af Teklifi Yeni İhtilale Davetiye Hazırlamaktır' Dedi"*, **Milliyet**, 14 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4149, s. 5; Cumhuriyet, *"Eski MBK Üyeleri Dün Bir Toplantı Yaptılar ve Siyasi Af İsteyenleri İkaz Ettiler"*, **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.426, s. 1 ve 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

olduklarını fakat zamanın uygun olmadığını belirterek bu konunun gündemden şimdilik çıkarılmasını istedi.[187]

Siyasal af konusunun ülke gündeminden çıkarılması için çalışılırken af konusu ilk kez CHP'li Milletvekili Kenan Esengin tarafından Meclis'te ele alınarak tartışıldı. Esengin, af konusunun sömürülmesinin Yassıada tutuklularının yaşamlarını tehlikeye sokabileceğini belirtirken aynı zamanda affın iyi bir şey olduğunu fakat zamanının iyi seçilmediğini belirterek olumsuz örneklerden örnekler vermesi üzerine AP'liler tarafından protesto edilmiştir.[188]

Bu arada siyasal affa yönelik olarak üniversite öğrencilerinin protesto yürüyüşleri, üniversite öğeretim üyelerinin karşı olduklarını belirten açıklamaları, basında af karşıtı yazılar, öğrenci örgütlerinin affa karşı mücadelelerini sürdüreceklerini ve MBK üyelerinin karşı koyacaklarını açıklamaları siyasal affa karşı yoğun tepkileri göstermekteydi. Bu arada sağ kanat partilerin Milletvekilleri ve Senatörleri Kayseri'deki Yassıada hükümlülerine yaptıkları ziyaretlerde DP'nin kurucusu olan Celal Bayar'ın görüşünün de siyasal af konusunda girişimlerin hükümetten gelmesinin beklenmesini olduğunu da almışlardı.[189] Bu arada Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in temasları sonuç verdi ve af işinin hükümete bırakıldığı açıklandı.[190] Konu soğutulmaya doğru giderken CKMP'li bir Milletvekilinin gündemdışı yaptığı bir konuşmada yeniden affı gündeme getirmesi af konusunda Meclis'in ikiye ayrılmasına neden oldu.[191] Konunun soğutulması yine Başbakan İsmet İnönü'ye düştü. İnönü yaptığı açıklamada CHP'nin affa karşı olmadığını, af konusunda acele edilmesinin zarar getireceğini ve affı geçiktireceğini belirterek önce huzurun sağlanması ve sonra yaraların sarılması gerektiğini yinelemiştir.[192]

---

187 Cumhuriyet, *"İnönü, 'Parti Grupları Af İle Uğraşmasınlar' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.426, s. 1 ve 5; Cumhuriyet, *"Gürsel, Bölükbaşı ve Alican'ı Kabul Ederek Kendileri İle Görüştü"*, **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.427, s. 1 ve 5.

188 Milliyet, *" 'Af' Meclis'te Gürültü Çıkardı"*, **Milliyet**, 16 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4151, s. 1.

189 Cumhuriyet, *"Bayar Bile Siyasi Bir Affı Zamansız Buluyormuş"*, **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.424, s. 1 ve 3.

190 Milliyet, *"İstismar Edilirse Böyle Olur", "Af İşi Hükümete Bırakıldı"*, **Milliyet**, 19 Aralik 1961, Yıl: 12, Sayı: 4154, s. 1 ve 5.

191 Cumhuriyet, *"Siyasi Af Dün de Meclisi Karıştırdı"*, **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.430, s. 1 ve 5.

192 Milliyet, *"İnönü: 'CHP Affa Karşı Değil' Dedi"*, **Milliyet**, 25 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4160, s. 1; Cumhuriyet, *"İnönü, Affın, Huzurun Temininden Sonra Düşünülebileceğini Söyledi"*, **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.433, s. 1 ve 5.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Bu arada daha Birinci Koalisyon Hükümeti'nin görüşmeleri yapılırken sağ kanat siyasal partilerin Milletvekilleri ve Senatörleri, Kayseri Cezaevi'nde tutuklu bulunan Yassıada hükümlülerini ziyaret ederek onların hükümet kurulması konusundaki görüşlerine de almaktaydı.[193] Sağ kanat partilerin Meclis üyelerinin Kayseri Cezaevi'nde tutuklu bulunan DP'lilere yaptıkları ziyaret gezileri DP tabanına dönük gövde gösterisine dönüşüp[194] siyasal af konusunun gündemde kalmasına yol açınca Kayseri Cezaevi'ndeki tutukluların ziyaretleri yasaklandı.[195]

Bu gelişmeler sürerken basın ve halk yığınları iki karşıt kümeye ayrıldı. Özellikle kapatılan DP'nin savunuculuğunu üstlenen bazı basın organlarının (Yeni İstanbul gibi) tahrik edici tutumlarının yanında sağ kanat partilerin bir kısım üyelerinin ve özellikle AP'lilerin 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin hesabını sorma eğiliminde olmaları ve siyasal affın gerçekleştirilmesi için yoğun girişimleri sürerken öte yanda 27 Mayıs 1960 Eylemi ve 1961 Anayasası'nın savunucularının karşı tepkileri Türkiye'de demokratik sistemin askıya alınmasını hazırlayacak altyapıyı da hazırlamaktaydı.[196]

Gerginliğin ve kümeleşmenin hızla arttığı 1962 yılının Ocak ayında YTP'li Milletvekili Esat Kemal Aybar'ın Meclis'te yaptığı konuşmada "Bir tarafta Ordu varsa, öbür tarafta millet var" demesi ortamın gerilimini oldukça arttırdı.[197] Özellikle üniversiteli gençlik DP yanlısı basına ve kesime karşı ard arda uyarı yürüyüşleri yaparak affa karşı olduklarını, Atatürk'e, 27 Mayıs 1960 Eylemi ve 1961 Anayasası'na bağlılıklarını belirtti.[198] Kendilerine ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne yönelik saldırıların artmasından rahatsız olan Kara, Deniz ve Hava Harb Akademileri'nden seksen genç subay, AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın İzmir'i ziyareti sırasında "af" istemini yansıtan yazılar bıraktıkları Atatürk Anıtı'na giderek çelenk koyarak saygı duruşunda bulundu.[199]

---

193 Cumhuriyet, *"Bayar, İnönü'nün Desteklenmesini İstemiş"*, **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 4121, s. 1.

194 Milliyet, *"26 Milletvekili ve Senatör Dün Bayar'la Görüştü"*, **Milliyet**, 15 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4150, s. 1.

195 Milliyet, *"Af İçin Konuşmalar İyi Karşılanmıyor"*, **Milliyet**, 22 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4157, s. 1 ve 5; Cumhuriyet, *"Dün Kayseri'ye Giden Senatör ve Mebbusların Mahkumları Ziyaretine İzin Verilmedi"*, **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.429, s. 1.

196 Forum, *" 'Kapalı Rejim' Özleyişi"*, **Forum**, 1 Şubat 1962, Yıl: 8, Cilt:14, Sayı: 188, s. 6; Milliyet, *"Koalisyonu Tehdit Eden Tehlike"*, **Milliyet**, 8 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4174, s. 1.

197 Milliyet, *"Meclis'te Hadiseler Oldu"*, **Milliyet**, 9 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4175, s. 1.

198 Milliyet, *"Bozgunculara, Komünistlere ve Gericilere Gençlik 'Son İhtar' Mitingi Yaptı"*, **Milliyet**, 11 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4177, s. 1.

T.C. Millî Savunma Bakanlığı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yıldız Teknik Üniversitesi

Ortamı git gide ısıtan bu gelişmeler sürerken AP'liler "af" konusundaki tutumlarını değiştirmedi. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala İzmir konuşmasında koalisyonun sürmesinin ilk koşulunun af olduğunu yineledi.[200] Ardından Kayseri'de tutuklu bulunan DP'nin liderlerinden Celal Bayar'ın sağlık kontrolünün yapıldığı hastahanenin önünde biriken DP eğilimliler gösteriler yaparak af isteminde bulundu.[201] Gelişmelerden oldukça rahatsız olan Ordu'nun tepkisinin belirginleşmesine daha öncede değinilen Nuri Beşer Olayı oldu. Başbakan İsmet İnönü'nün duruma yine müdahale ederek yeni bir eyleme ve intikama izin vermeyeceğini affın ise zamanında ve ölçüsünde yapılacağını belirtmesi[202] ve ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in siyasal parti liderleriyle yaptığı görüşmeler Ordu içinde siyasetçilere karşı olan güvensizliği gideremedi. Sonucunda 22 Şubat 1962 Olayı patlak verdi.

Daha öncede değinildiği gibi Ordu'nun da baskısıyla "Tedbirler Yasası" olarak adlandırılan yasanın çıkarılması ve ardından 22 Şubatçıların affı gerçekleştirildi. 22 Şubatçıların affı görüşmeleri sırasında da sağ kanat partiler ve koalisyon ortağı AP tarafından yine gündeme getirilen siyasal af konusu CHP-AP Koalisyon Hükümeti ortakları arasında bunalıma yol açtı. Bunalımın giderilmesi için çalışımlarda bulunulduysa da ortaya çıkan güven bunalımı giderilemedi ve Birinci Koalisyon Hükümeti siyasal af konusunu çözümleyemeden 30 Mayıs 1962 tarihinde son buldu.

G. BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN DAĞILMA SÜRECİ VE ORTAKLIĞIN SONA ERMESİ

CHP ve AP arasındaki koalisyon ortaklığında bir türlü üzerinde anlaşma sağlanamayan af pazarlığından başka her iki partinin de karşılıklı olarak birbirlerini ödün vermeye zorlamaları ve birbirlerinden çıkar sağlama gibi sorunlardan dolayı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı.[203]

AP'lilerin koalisyonun kurulmasından başlayarak af konusunu gündemde tutmasını, olağanüstü koşulların aşılması gereği nedeniyle Birinci Koalisyon

199 Milliyet, *"Atatürk Anıtı'na 80 Subay Çelenk Koydu"*, **Milliyet**, 13 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4179, s. 1.

200 Cumhuriyet, *"Gümüşpala Af Tahakkuk Etmezse Koalisyonun Bozulacağını İma Etti"*, **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.457, s. 1.

201 Cumhuriyet, *"Kayseri'de Dün Yine Bazı Hadiseler Oldu"*, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.462, s. 1.

202 Milliyet, *"Başbakan Teminat Verdi"*, **Milliyet**, 2 Şubat 1962, Yıl: 12, Sayı: 4199, s. 1 ve 5.

203 Nadir Nadi, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, Sinan Yayınları, 1971, s. 137.

T.C. DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hükümeti'nin Başbakanı olan deneyimli devlet ve siyaset adamı İsmet İnönü sineye çekerek ortaklığın uyum içinde olduğunu vurguluyordu. İsmet İnönü'nün bu tutumu AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın İzmir gezisi sırasında yaptığı konuşmada "koalisyonun birinci şartı aftır.. Belimizde yumurta küfesi yok. Kimseye perçin de olmadık" demesi AP'nin üst yönetiminin de bu konuya sömürme eğilimine girdiğini göstermişti.[204]

AP'lilerin 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne yönelik saldırıları ve af konusunu sürekli gündemde tutması daha öncede belirtildiği gibi Ordu'nun tepkisine neden olmuş ve 22 Şubat Olayı'nı doğuran gelişmeler ortaya çıkmıştı. AP, Ordu'nun da etkisiyle "Tedbirler Yasası"nı kabul etmek zorunda kaldı. Bu tip gelişmeler ortaya çıkınca AP'liler geri adım atarak af konusundaki istemlerini erteliyor ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'nden yana olduklarını belirten açıklamalarda bulunuyorlardı.[205]

Ortam biraz durulunca ve uygun ortam ortaya çıkınca AP'nin alışılmış tavrı ortaya çıkıyordu. AP'nin istediği ortam, 22 Şubatçıların aflarının gündeme gelmesiyle ortaya çıktı. Ordu'da 22 Şubatçıların tutuklanmasından dolayı ortaya çıkan huzursuzluğun bir an önce giderilmesi ve 22 Şubatçılara Başbakan İsmet İnönü'nün vermiş olduğu af sözünün de ivedilikle yerine getirilmesi gerekiyordu. 22 Şubatçıların affı AP'nin siyasal af konusunu da gündeme getirmesine yetti. Başbakan İsmet İnönü, 22 Şubatçıların affı gerçekleşmezse görevinden ayrılacağını açıklarken AP'liler siyasal affın da 22 Şubatçıların affıyla birlikte çıkmasını istiyorlardı. Bu durum CHP ile AP'nin arasındaki ilişkilerin yeniden gerilmesine yol açtı.[206]

Siyasal af konusunun sömürülmesinde DP'nin kaltıcısı olan YTP'de AP'liler gibi siyasal af konusunda bir yasa tasarısı hazırladıklarını kamuoyuna açıklayınca bu gelişmeler hem Hükümette hem de Meclis üyeleri arasında önemli tepki yarattı. Başbakan İsmet İnönü henüz siyasi bir affın zamanının gelmediğini[207] söylerken AP lideri Ragıp Gümüşpala subayların affıyla birlikte siyasal affın da çıkmasında direnince[208] Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel devreye

---

204 Cumhuriyet, *"Gümüşpala Af Tahakkuk Etmezse Koalisyonun Bozulacağını İma Etti"*, **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.457, s. 1.

205 Cumhuriyet, *"Liderler Dokuz Maddelik Tedbirler Tasarısını Kabul Ettiler"*, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.497, s. 1.

206 Milliyet, *"Günün Meselesi Af"*, **Milliyet**, 6 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4260, s. 1.

207 Cumhuriyet, *"Hükümet Siyasi Bir Affı Şimdilik Zamansız Buluyor"*, **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.533, s. 1 ve 5.

208 Milliyet, *"AP Siyasal Afda İsrar Ediyor"*, **Milliyet**, 9 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4263, s. 1; Cumhuriyet, *"AP Siyasi Af Konusunda Fikrini Değiştirmiyor"*, **Cumhuriyet**, Yıl: 38, Sayı: 13.534, s. 1 ve 7.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

girerek Ordu'nun rahatsızlığını parti liderlerine açıkladı.[209] AP, tüm uyarılara karşın isteminde direnmesi sonucu CHP-AP koalisyon ortaklığını çözülme noktasına getirince[210] 22 Şubatçıların affına karşı olmadığını açıklamak zorunda kaldı.[211]

Gönülsüz olarak 22 Şubatçıların affına evet demek zorunda kalan AP kararını açıkladığının ertesi günü 21 Nisan 1962 Cumartesi günü Merkez Yönetim Kurulu'nun aldığı kararı kamuoyuna açıkladı. Alınan karara göre Hükümet siyasal af tasarısını 1 Temmuz 1962 tarihine kadar Meclis'e sunmazsa AP'nin koalisyondan çekilerek siyasal af yasa tasarısını kendisinin Meclis'e getireceğini açıkladı.[212]

Ertesi gün AP lideri Ragıp Gümüşpala, Başbakan İsmet İnönü'yü Onaltıncı Lui'ye benzeterek her sorunu kendi tekeli altına aldığını, hep ben... ben... diye konuşmasından rahatsızlık duyduğunu açıklayınca[213] bir gün sonra Başbakan İsmet İnönü'nün yanıtının gelmesi geçikmedi. İnönü yaptığı açıklamada devlet yönetimi açısından AP lideri Gümüşpala'yla arasında ciddi görüş ayrılıklarının olduğunu, Hükümete katılmış bir partinin hükümet sorumluluğu taşımaktan sakınmış olan liderinin bu tutumunun karma Hükümetin geleceğini doğal olarak etkileyeceğini belirtti.[214] İnönü yukarıdaki açıklamasını yaptığı günün akşamı Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'nün verdiği kokteylde AP'li Adana Senatörü Mehmet Ünaldı'yla yaptığı konuşmada koalisyon bozulursa benim günahım yok, yanlız genel başkanınız dikkat etsin diyerek koalisyonun bozulması konudaki tutumunu açık olarak belirtince[215] AP içindeki ılımlıların da baskısıyla AP yine geri adım atarak koalisyondan çekilmelerinin sözkonusu olmadığını, 22 Şubatçıların aflarına olumlu baktıklarını ve siyasal af konusunda ise kararın en kısa sürede çıkması için Hükümete bırakıldığını liderleri Gümüşpala aracılığıyla açıkladı.[216]

---

209 Milliyet, *"Gürsel Partileri Ziyaret Etti"*, **Milliyet**, 11 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4265, s. 1.

210 Cumhuriyet, *"Koalisyon Af Tasarısı Sebebi İle Çözülme Noktasına Geldi"*, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.546, s. 1.

211 Milliyet, *"AP Nihayet Askeri Affa Karşı Olmadığını Açıkladı"*, **Milliyet**, 21 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4275, s. 1.

212 Cumhuriyet, *"AP İdarecileri Koalisyonu Destekleme Kararı Aldı"*, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.548, s. 1 ve 7; Milliyet, *"AP Koalisyonda Şartlı Olarak Kalacağını Açıkladı"*, **Milliyet**, 22 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4276, s. 1.

213 Milliyet, *"Gümüşpala İtham Ediyor"*, **Milliyet**, 23 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4277, s. 1.

214 Cumhuriyet, *"İnönü Gümüşpala ile Arasında İhtilaf Bulunduğunu Dün Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.549, s. 1 ve 5; Milliyet, *"İnönü, Gümüşpala'ya Cevap Verdi"*, **Milliyet**, 24 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4278, s. 1.

215 Milliyet, *"İnönü İle Gümüşpala Barışmayı Reddetti"*, **Milliyet**, 24 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4278, s. 1 ve 7.

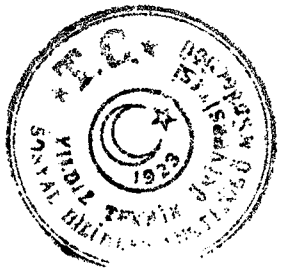

AP'nin tutumundan bıkan CHP, 26 Nisan 1962 Perşembe günü Meclis gruplarını toplayarak koalisyonun sürdürülebilmesi için bir dizi koşullar ileri sürdü. Bu koşullar arasında önce ülkede huzurun sağlanması ve ardından siyasal af, bütçeye yük getirecek yasa önerilerinin yapılmaması, hükümetin ekonomik ve parasal siyasetinin desteklenmesi, hükümetin izlencesine uyulması ve yasa tasarılarının desteklenmesi ve koalisyon içinde muhalefet yapılmasına son verilmesi vardı. Eğer bu koşullar AP tarafından kabul edilmezse koalisyon ortaklığının bozulacağı belirtildi.[217]

CHP ve AP arasındaki bu temel sorunlar nedeniyle koalisyon ortaklığı çalışamaz duruma geldiğinden, CHP 26-27 Nisan 1962 günleri *'koalisyonu sürdürme koşullarını arama girişimi'*nde bulunmuştur. Bu girişimin amacı ortaklığın her iki kanadı arasındaki bakanların hükümet içinde kurmuş oldukları uyum ve anlaşmaların, koalisyon ortağı partilerin Meclis grupları arasında kurulması ve partilerin sorumsuz üyelerinin ve Meclis tartışmalarınınn dışından gelen karışımların hükümet içindeki uyumu bozucu eylemlerin önlenmesi hedeflenmişti.

AP'nin CHP'nin öne sürdüğü koşulları kabul etmesinin ardından anlaşmazlıkların çözümü için partilerin liderlerinin de katıldığı bir toplantıda sorunlar ele alındı. CHP ve AP'den elliiki üyenin katıldığı toplantı sonucunda her iki ortağın seçkin üyelerinden oluşturulan Koalisyonu Yaşatma (Kuvvetlendirme) Komisyonu kurulması ve sorunların nedenlerini derinlemesine değerlendirmek için üç alt komisyonun oluşturulmasına karar verildi.[218]

CHP, gerekirse ortaklığı bozma kararını da içeren bu girişiminde üç koşul öne sürdü. Bu koşullar: Hükümetin izlencesine konmuş ve Meclis'in onayını almış olan bütün ilkelere ve yükümlülüklere her iki tarafın da bağlı kaldığını ortaya koyarak taraflar arasındaki uyumu sağlama. Af konusunda girişimlerin Meclis'in bir sevgi gösterisi olarak ele alınması ve bu konunun siyasal çıkar amacıyla kullanılmamasını ve affın gerçekleştirilmesinin hükümetin girişimine bırakılmasını benimseme ve son koşul ise ekonomik ve parasal sorunlara bir disiplin getirmeydı.[219]

---

216 Cumhuriyet, *"Ankara'da Evvelki Akşam Verilen Kokteylden Müşahede ve İntibalar"*, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.551, s. 1 ve 5; Milliyet, *"AP, Siyasi Af Konusunu Hükümete Bıraktı"*, **Milliyet**, 25 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4279, s. 1.

217 Cumhuriyet, *"CHP Şartları Reddedilirse Koalisyonu Bozacak"*, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.553, s. 1 ve 7.

218 Milliyet, *"Koalisyonu Yaşatma Görüşmeleri Başladı"*, **Milliyet**, 1 Mayıs 1962, Yıl: 12, Sayı: 4285, s. 1; Cumhuriyet, *"CHP-AP Ortak Toplantısı Dün Yapıldı"*, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.557, s. 1 ve 5.

219 Forum, *"Koalisyonun Devam Şartları"*, **Forum**, 15 Mayıs 1962, Yıl: 9, Cilt: 15, Sayı:

Bu amaçları gerçekleştirmek ve güçlendirmek için her iki partinin Merkez Yürütme Organlarının seçkin üyeleri tarafından *"Koalisyonu Kuvvetlendirme Komisyonu"* adı altında bir oluşumu gerçekleştirerek, bu komisyona bağlı üç alt komisyon daha oluşturmuşlardır. Alt komisyonlar; *Örgüt-af (Yaraları Sarma) Komisyonu;* Koalisyon partilerinin örgütleri arasında işbirliğinin sağlanması için gerekli önlemlerin hazırlanması, *Grup İlişkilerini Düzenleme (Uyum) Komisyonu* ve *Ekonomik ve Parasal Sorunlar Komisyonu*[220] adları altında oluşturulmuş olup bu alt komisyonların sorunlara getireceği çözüm önerilerini Koalisyonu Yaşatma (Kuvvetlendirme) Komisyonu'na ileterek kararların bu ana komisyon tarafından alınması sağlanacaktı. Bu komisyonların çalışmalarının koalisyonu güçlendireceği ve dağılmanın önleneceği bir çözüm yolu olarak görülmekteydi.

Alt komisyonlar her iki ortağın ortaya koyduğu temel ilkeler çerçevesinde 1962 yılı Mayıs ayının ikinci gününden başlayarak çalışmalarını sürdürdü. Temel ilkeler ise; 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne karşı olmamak, Hükümet sorumluluğu gereklerine göre davranmak ve Koalisyon ortaklığını Parlamento'da ve yerel örgütlerde benimsetmek için Meclis ve Parlamento üyelerinin işbirliği yapmalarıydı. Alt komisyonların çalışmalarını bitirmesi iki gün sürdü. Alt komisyon çalışmalarında partilerarası ilişkileri düzenleme komisyonu her iki partinin Meclis gruplarının tek bir grup gibi davranacakları, birbirlerini inciltici açıklamalarda bulunmayacakları, ortak toplantılar yapılacağı ve Bakanların yurtiçi gezilerde her iki partiden de üyelerle gidileceği gibi önemli konularının da aralarında bulunduğu dokuz konuda anlaşmaya varırlarken uyumlu çalışma konusunda ise parti örgütleri arasında uyumu sağlamak ve partizanlığı önlemek için her iki partinin örgütlerine birer genelge yayınlanması kararlaştırılırken partilerin birbirlerinden yakınmacı olmamaları, elevericilik yapmamaları ve ortaklarına karşı çalışmalarda bulunmamaları kararları alındı.[221]

Alt komisyonların siyasal af konusunu ele almadan öteki konularda anlaştıkları gün Başbakan İsmet İnönü ve siyasal parti liderleri arasında siyasal bir affın tarihi konusunda görüşme yapıldı, siyasal parti liderleri Başbakan İsmet

---

195, s. 4.

220 Cumhuriyet, *"Anlaşmaya Riayetsizlik Halinde Karşı Taraf Koalisyondan Çekilebilecek"*, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.558, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Komisyonlar Dün Çalışmaya Başladı"*, **Milliyet**, 3 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4287, s. 1; Forum, *"Koalisyonun...***a.g.m.**, s. 4-5; Nadi, **a.g.e.**, s. 137.

221 Milliyet,*"AP ve CHP Koalisyon İçin Anlaştı"*, **Milliyet**, 4 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4288, s. 1 ve 5.

T.C. 1923

İnönü'den kesin bir tarih vermesini isteyince İnönü bu konuda kesin bir tarih veremeyeceğini söyledi ve liderler İnönü'den konuyu değerlendirmek için süre istedi.[222]

Siyasi af sorunu alt komisyonların çalışmaları içine alınmayarak bu duyarlı konunun üst düzeyde liderler tarafından ele alınması kararı alınmıştı. Ortaklar arasındaki sorun liderler arasında gerçekleştirilecek "af sorunu"na kilitlenince gözler üst düzey toplantısına çevrilmişti.

11 Mayıs 1962 Cuma günü liderler arasında gerçekleştirilen toplantıda iki tez üzerinde görüşme yapıldı. AP'nin tezi hemen gerçekleştirilmesini istediği bir "genel af"fı içerirken, CHP bu konuda acele edilmemesini ve ilki 29 Ekim 1962'den önce gerçekleşebilecek kademeli bir affı ileri sürdü. Ortakların bu görüşmelerinden de bir sonuç alınamadı ve bu anlaşmazlık sonucu hükümetin desteğini yitirdiği sonucunu çıkaran CHP, AP'ne bir uyarı notu vererek koalisyon ortaklığının bitmekte olduğunu açıkladı.[223]

Bu durum karşısında AP ertesi gün sözlü bir yanıtla hükümetin af tezine yakın bir öneride bulunarak af zamanını hükümetin saptayacağı kademeli bir aftan yana olduğunu bildirdi. AP'nin yanıtını açık bulmayan ve bu konuda yazılı bir güvence sunmayan sözlü bildirinin güven doğurmaması nedeniyle CHP, 13 Mayıs 1962 Pazar günü her iki partinin Merkez Yönetim Kurulları'nı toplantıya davet etti. CHP'nin bu davetine AP ertesi günü katılmadı ve bir mektupla gelmeme nedenlerini belirterek Bayram ertesi bir toplantıya hazır olduklarını iletti. Bunun üzerine Başbakan İsmet İnönü, toplantıyı Bakanlar Kurulu ile gerçekleştirdi ve AP liderinden bu konuda yazılı bir güvence istediğinini yineledi. Başbakan İsmet İnönü'nün ısrarcı tutumu karşısında AP lideri Ragıp Gümüşpala İnönü'nün önerisini kabul etti ve bu uzlaşma konusunda aynı gün bir tebliğ yayınlandı. Bu tebliğe göre, sorunların çözümündeki öncelik; ekonomik, mali ve toplumsal konulardı. Kademeli olarak gerçekleştirilecek olan affın tarihi ise birinci toplantı yılının sona ermesinden önceydi. AP bu tebliğde af tarihinin hükümetçe belirlenmesi benimsiyeceğini de bildirdi.[224]

Aynı gece Bakanlar Kurulu yaptığı toplantıda görev bırakma kararından vazgeçerek af konusunun parti liderlerinin 23 Mayıs 1962 Çarşamba günkü

---

222 Milliyet, *"Liderler Toplantısı Başladı"*, **Milliyet**, 4 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4288, s. 1.

223 Cumhuriyet, *"AP Görüşünü Değiştirmezse Kabine Çekilecek"*, **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.568, s. 1 ve 5; Milliyet, *"İnönü, AP'ye 24 Saat Mühlet Verdi"*, **Milliyet**, 12 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4296, s. 1 ve 5.

224 Forum, *"Affa Giden Dikenli Yolda..."*, **Forum**, 1 Haziran 1962, Sayı: 196, Cilt: 15, Yıl: 9, s. 7-8.

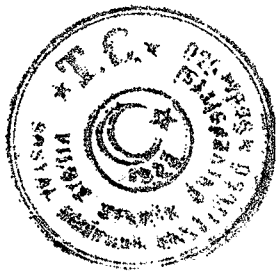

toplantısında ele alınmasını kararlaştırarak bir bildiri yayınladı. Bu bildiride ülke gündeminin sürekli olarak siyasal af konusuyla doldurulmasının siyasal affı geçiktirdiği belirtilerek Bakanlar Kurulu tarafından AP'ye beş koşul ileri sürüldü. Bu koşullar:

1- Meclis 29 Ekim 1962 tarihine kadar tatile girmeyecek ve çalışacaktır.

2- Meclis tatile girinceye kadar ekonomik yasaları, beş yıllık plan tasarısı ve planın gerekli kıldığı yürütmelik (mevzuat), vergi yasaları, Anayasanın emrettiği sosyal haklarla ilgili yasalarla demokratik olmayan yasaların kaldırılması ile ilgili yasalarla yerel seçim yasaları Meclis'ten çıkarılmış olacaktır.

3- 29 Ekim 1962 tarihinde sınırlı bir af çıkarılacaktır. Bu af, altı yıla kadar hüküm giymiş olan siyasi tutuklulara uygulanacaktır. Bunun dışında hiçbir görüş kabul edilmeyecektir.

4- Hükümetin her iki kanadı bu uyarı notu temelinde bağdaşmışlardır.

5- Uyarı notuna olumlu yanıt verilmediğinde Hükümet görevinden çekilecektir.[225]

Tebliğin yayınlanmasından bir gün sonra AP lideri Ragıp Gümüşpala yaptığı açıklamada tebliğin AP Merkez Yürütme Kurulu'nun görüşlerini kısmen kapsadığını belirtince bir gün önce açıklanan belgeden sapma göstermişti. Bu arada Başbakan İsmet İnönü Bayram nedeniyle Ordu birliklerini de kapsayan kutlama ve gezilerde bulununca bu haraketi basın tarafından af tartışmalarının Ordu'da huzursuzluğa neden olduğu bu huzursuzluğun Ordu'nun herhangi bir girişimde bulunmasını engellemeye yönelik olduğu görüşleri ileri sürüldü.

16 Mayıs 1962 Çarşamba günü AP lideri Ragıp Gümüşpala, parti örgütüne içinde bulundukları durumu açıklamak için 67 ilin parti başkanını 20 Mayıs 1962 Pazar günü Ankara'ya davet etti. 19 Mayıs 1962 Cumartesi günü duygulardan uzaklaşmanın gerekliliğinden sözeden Ragıp Gümüşpala, partisinin yalnızca affı gerçekleştirme partisi olmadığını belirtti. 20 ve 21 Mayıs 1962 günleri AP İl başkanları toplantısı gerçekleştirildi ve aşağıdaki kararlar alındı; Bu kararlarda, koalisyonun desteklendiği, Meclis tatile girmeden önce affın gerçekleşme dileği yanında affın tarihinin hükümete bırakılması ve affın bir huzur öğesi olarak kaynağını sevgi, koruma ve adalet duygusundan aldığı ve böylece de Meclis egemenliğinin sürdürülmesine yönelik olduğu açıkça belirtildi.[226]

---

225 Milliyet, *"AP Hükümet İle Anlaşmaya Vardı"*, **Milliyet**, 14 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4298, s. 1 ve 7.

226 Cumhuriyet, *"AP İl Başkanları Kademeli Af Çıkarılmasını Kabul Ettiler"*, **Cumhuriyet**,

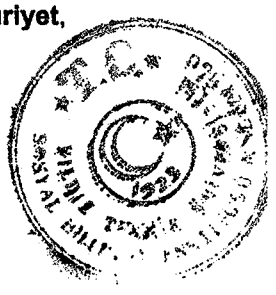

Bir gün sonra yani 22 Mayıs 1962 günü koalisyon ortaklarının ileri gelenlerinden oluşan Koalisyonu Yaşatma (Kuvvetlendirme) Komisyonu toplandı ve bu toplantıya AP yeni bir tez ile geldi. AP'nin yeni tezinde; affın ilk ayağının Meclis tatile girmeden ve Ekim'den önce yapılacak olanının; 20 yıla kadar olan siyasi suçlulara uygulanacağı öteki ayağın ise Kasım ayında olmak üzere bütün mahkumları kapsayan genel bir affın yürürlüğe konulması doğrultusundaydı.[227]

AP'nin bu son istemi koalisyon kabinesinde güvensizliğin artmasına yol açarak hükümette yeni bir güvenoyu isteme eğilimine yol açtı.[228] Bu arada gelişmelerden rahatsız olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel affın çıkamayacağını, çıkarsada bir kısım oluşumların tepkisiyle karşılaşılacağını belirtti. Ertesi gün sorunun çözümü için her iki koalisyon ortağı partinin liderleri sorunu çözmek için yeniden biraraya gelmelerine karşın görüşlerinde herhangi bir değişiklik ortaya çıkmayınca[229] her iki parti de Meclis gruplarını 24 Mayıs 1962 Perşembe günü toplantıya çağırdı. CHP yaptığı toplantıda ortaya çıkan sorunu görüşerek aldığı kararda kendi görüşlerinde herhangi bir değişikliğe gitmeyeceğini bildirdi.[230]

Bunun üzerine AP kendi Merkez Yürütme Kurulu'nda ertesi gün dokuza karşı onikiyle aldığı yeni bir öneriyi CHP'ne iletti. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın karşı olduğu bu yeni öneride, affın birinci ayağının yaz tatilinden önce, Ekim'den önce yapılacak afta ise asıl mahkumiyetlerden altı yıl düşülerek koşullu salıvermeye gidilmesi önerisini getirildi.[231] CHP'nin karşı olmadığını açıkladığı bu yeni öneri hükümet tarafından kabul edilmesine karşın uzlaşma metninin partilerin Meclis gruplarınca benimsenmesi zor görünüyordu. Bu uzlaşı metni AP içinde bir bunalıma yol açtı ve parti grubunun bu metni onaylaması durumunda Gümüşpala görevinden çekileceğini açıkladı.[232] Bu

---

21 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.574, s. 1 ve 5; Forum, *"Af'a Giden...,* **a.g.m.**, s. 8.

227 Milliyet, *"AP Dün de Yeni Şartlar Öne Sürdü"*, **Milliyet**, 23 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4304, s. 1.

228 Cumhuriyet, *"Hükümet Dün Güven Oyu Talep Etmeğe Karar Verdi"*, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.577, s. 1 ve 5.

229 Cumhuriyet, *"Liderler Toplantısı Dün Netice Almadan Dağıldı"*, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.577, s. 1 ve 5.

230 Cumhuriyet, *"CHP Afla İlgili Görüşünde Israra Karar Verdi"*, **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.578, s. 1 ve 5; Milliyet, *"CHP Güvenoyu Alınmasını İstiyor"*, **Milliyet**, 25 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4306, s. 1.

231 Milliyet, *"Nihayet Anlaştılar"*, *"AP Lideri 'Son Söz Grubun' Diyor"*, **Milliyet**, 26 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4307, s. 1.

232 Forum, *"Af'a Giden Dikenli Yolda..."*, **Forum**, 1 Haziran 1962, Sayı: 196, Yıl: 9, Cilt: 15, s. 8; Cumhuriyet, *"Af Anlaşması, Gümüşpala ve 5 AP'linin Muhalefetine Rağmen*

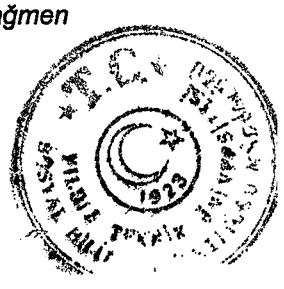

arada Kayseri'de bulunan ikiyüzseksen Yassıada hükümlüsü AP Genel Merkezi'ne bir telgraf çekerek artık af konusunda tutumlarında israr etmemelerini ve sorunun çözümünün Koalisyon Hükümeti'ne bırakılmasını istediler.[233]

Bu gelişmeler sürerken AP içindeki ılımlı kümeden elli Milletvekili toplantı yaparak hükümetin görüşünü desteklediklerini açıkladılar ve bu arada bir arabulucu kurulu Gümüşpalayı'da ikna ederek hükümet görüşünü desteklemesini sağladı.[234]

AP'nin içindeki aşırı kümenin istemleri sonunda Başbakan İsmet İnönü'yü usandırdı ve af konusunda tam anlaşmaya varılmak üzereyken İnönü 30 Mayıs 1962 Çarşamba günü görevden çekilme istemini CHP Meclis Grubunda onaylatarak[235] ertesi gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sundu ve bu istemi Gürsel tarafından kabul edildi.

Koalisyonun bozulmasının nedeni, İsmet İnönü'nün AP'nin ortaklık ilişkilerinde kaypak bir yaklaşım göstermesi nedeniyle böyle bir ortaklığın yürümeyeceğine karar vermesi sonucu ortaya çıkmış bir olguydu. Toker, AP'nin İsmet İnönü'nün her zor sorunun çözümünde iyi niyetinin ardından durum olağanlaşınca kendi çıkarı doğrultusunda CHP'ye karşı olumsuz bir tutum izlemesini "alaturka kurnazlık" olarak değerlendiriyor ve bu koşullarda İsmet İnönü'nün AP'ne katlanmasının da olanak dışı olduğunu belirtiyor.[236]

Koalisyon ortaklığı sırasında AP'nin muhalefette bir parti gibi tutum takınması ve sürekli ödün istemlerinde bulunması nedeniyle İsmet İnönü'nün koalisyonu yaşatma konusunda uğraşılarına son vermesine yolaçtı. Bu gelişme AP içinde şaşkınlıkla karşılandı. Bir kısım AP'liler İnönü'nün ortaklığa son verme kararının blöf olduğunu ileri sürerken İnönü'nün Meclis'te güvenoyuna başvuracağını savunurlarken diğer bir kısım AP'li ise Ordu'nun yeni bir eyleme girişebileceği korkusu da taşımaktaydı. AP'li ılımlıların ve özellikle AP'li Bakanlar Kurulu üyelerinin koalisyon ortaklığının sürmesi için uğraşılarda bulunmalarına karşın İsmet İnönü'nün kararlı tutumu koalisyonun yeniden canlandırılmasına olanak vermedi.[237]

Yapıldı", **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.575, s. 1 ve 5.

233 Cumhuriyet, *"Kayseri'deki 280 Mahkum AP Merkezine Telgraf Çekti"*, **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.575, s. 1 ve 5.

234 Milliyet, *"Bir Arabulucu Heyeti AP Liderini İkna Etti"*, **Milliyet**, 29 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4310, s. 1; Cumhuriyet, *"AP Senato Grubu Afla İlgili Hükümet Görüşünü Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.582. s. 1 ve 5.

235 Milliyet, *"Başbakan İstifa Etti"*, **Milliyet**, 31 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4312, s. 1 ve 7.

236 Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1961-1964**, (Cilt: 4), İstanbul, Burçak Yayınları, 1969, s.76-78.

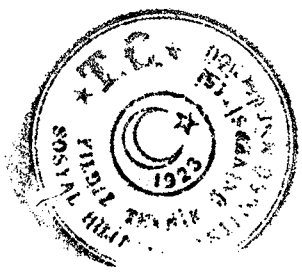

H. BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye tarihinin ilk koalisyon hükümeti siyasal parti yöneticilerinin siyasal olgunluklarının yetersizliği, ülke çıkarlarından çok, parti ve kişisel çıkarlarını ön plana almalarından[238] ve koalisyon ortağı partiler arasında ortaya çıkan güven bunalımından dolayı 6 ay 10 gün sonra bozulmuştur.

Birinci Koalisyon Hükümeti, ikiyüzbir gün gibi kısa bir iktidar süresinde, özellikle AP içinde yer alan aşırı kümenin af konusunda ısrarlı olması ve Ordu etkeninin çıkardığı güçlükler nedeniyle ülkenin önemli pek çok sorununa çözüm getirecek kararları alamamış olmasına karşın üniversitelerde kanayan bir yara olan 147'ler sorununun çözümü, 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne yönelik saldırıları engelleyen "Tedbirler Yasası"nın yanında 22 Şubat 1962 Olayı'nın kansız olarak sona ermesi ve 22 Şubatçıların afları konusunda başarı sağlayarak bu sorunların giderilmesini de sağlamıştır.

Daha öncede değinildiği gibi, CHP örgütü, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri sonrası seçim sonucunu başarısızlık olarak yorumladı ve bir dönem daha muhalefette kalınması isteğinde bulundu. Örgütün bu istemi -demokratik rejimin yeniden işlerlik kazanması için CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün özverili tutumu sonucu- gözardı edilerek AP ile koalisyon ortaklığına gidildi.

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Devlet Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, Koalisyon Hükümeti'nin çalışmaları sırasında İsmet İnönü'ye dışarıda örgütün *"Tarihi kişiliği olan ve Cumhurbaşkanlığı yapan koca İsmet Paşa Başbakanlığı nasıl kabul etti?"* sorusunu sorduğunu söyleyince İsmet Paşa'nın yanıtı; *"Bir insana vatan, millet, devlet ve rejim için görev yöneltilirse bu insan küçük hesaplar yapmaz"* olmuştu. Yine birgün Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu toplantısı tatsız sonuçlanınca Başbakan İsmet İnönü'nün sıkıntılı olduğunu gören Bekata, İsmet İnönü'ye "Paşam görüyorum çok üzülüyorsunuz. İstifa Ediniz." deyince yanıtı yine ülke çıkarları yönünde oldu; "Yukarıda Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, aşağıda TBMM bunalım içinde, Hükümet işte bu. Demokrasiyi de ben getirdim. İstifa edeyim, peki söyle kime bırakalım?"[239] demişti. Görüldüğü gibi psikolojik ortamın uygun olmadığı bir ortamda koalisyon ortaklığını yürütmek ulusal ve tarihi ağır bir sorumluluk

---

237 Toker, **a.g.e.**, s. 77-78.

238 Hasan Basri Akgiray, **Sancılı Demokrasi**, İstanbul, Divan Matbaacılık, 1977, s. 35.

239 H. O. Bekata, & İ. S. Çağlayangil, & S. Demirel, & E. İnönü, **a.g.e.**, s. 10-11.

T.C. ... 1923 ...

gerektirdiğinden İsmet İnönü bu görevden kaçmayarak ülkesinde demokrasinin yeniden işlerlik kazanması için bu yıpratıcı görevi üstlenmişti.

Oysa, CHP Örgütü ve Merkez Yönetim Kurulu, Birinci Koalisyon Hükümeti çalışımlarına başladıktan sonra AP Örgütü'nün özellikle "af" konusundaki tutumundan dolayı rahatsızlığını sık sık gündeme getiriyordu. Bir Merkez Yönetim Kurulu toplantısında CHP Kars Senatörü Turgut Göle, Başbakan İsmet İnönü'ye "Menderes'i şiddet, sizi de müsamaha batıracak Paşam" uyarısında bulunmuştu. CHP'liler Birinci Koalisyon ortaklığı CHP'de kayıplara yol açarken AP'ler koalisyonu istismar ederek bir taraftan Başbakan İsmet İnönü'nün yanında olduklarını söylediklerini öte yandan siyasal af konusunu sömürdüklerini belirtiyorlardı. AP'nin bu tutumu CHP içinde ikiyüzlülük ve samimiyetsizlik olarak yorumlanıyor ve ortaklığın bitirilmesi isteniyordu.[240] 6 Şubat 1962 Salı günü CHP'li Meclis üyelerinden yetmişyedi kişi, parti içi muhalefeti başlatarak, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin CHP kanadını sürekli ödün vermekle suçladı.[241] CHP'nin koalisyondan dolayı yaşadığı rahatsızlık üst düzeye ulaşınca 26 Nisan 1962 Perşembe günü CHP Meclis Grupları toplanarak Başbakan İsmet İnönü'nün koalisyon ortaklığındaki tutumunu eleştiri bombardımanına tuttu ve daha önce de değinildiği gibi koalisyonun ancak CHP'nin ileri sürdüğü koşulların kabul edilmesiyle sürdürülebileceğini bildirdi.[242]

Birinci Koalisyonun Başbakanı İsmet İnönü, partisinden gelen tüm yoğun eleştirilere karşın[243] demokratik sistemin geleceğini korumak için tüm iyiniyetiyle AP ile olan ilişkilerinde ölçülü ve samimiydi. 1962 yılı Mayıs ayı içinde tüm uğraşısına karşın AP örgütünün tutumunu değiştirmemesi bardağı taşıran son damla oldu ve İnönü görevini bıraktı.

Öte yandan AP koalisyon ortaklığı süresinde kendi içindeki kararsızlığın doğurduğu sorunları, doğal olarak koalisyon ortaklığına yansıtmaktaydı. Ilımlılar ve örgütçülerden oluşan iki farklı kümenin ortak bir noktada buluşamaması AP'nin Bakanlar Kurulu üyelerini koalisyon içinde zor durumda bırakıyordu. AP içindeki örgütçülerin parti içinde çoğunluğu ele geçirmeleri koalisyon hükümetindeki bakanların üzerindeki baskıyı gitgide arttırmaktaydı.

---

240 Yön, *"CHP'deki Rahatsızlık"*, **Yön**, 14 Şubat 1962, Yıl: 1, Sayı: 9, s. 4.

241 Bila, **a.g.e.**, s. 263-264.

242 Cumhuriyet, *"CHP Şartları Reddedilirse Koalisyonu Bozacak"*, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.553, s. 1; Milliyet, *"CHP Şartları Kabul Edilmezse Koalisyondan Çekilecek"*, **Milliyet**, 27 Nisan 1962, Yıl: 12, Sayı: 4281, s. 1 ve 5.

243 Cumhuriyet, *"Genç CHP Mebusları Aftan Önce Milli Davaların Hallini İstiyorlar"*, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.567, s. 1 ve 5.

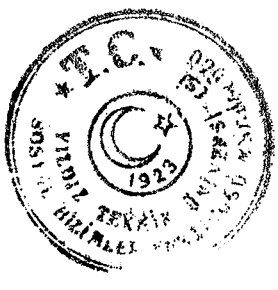

Bu baskılar sonucu, CHP'yi yıpratma siyaseti ve hükümetin işlevsizleştirilmesi ortaya çıktı. AP'liler, hükümette olduklarından hükümette olmanın olanaklarından yararlanırlarken öte yandan muhalefetteymiş gibi de davranarak partizan bir tutum takındılar. Üstelik "af" konusunu tüm ülke sorunlarının üstünde görerek, ülkeyi hiç bir iş yapılamaz duruma getirdiler.[244]

Oysa, CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti, Ordu'nun kışlasına dönmesini sağlamak amacıyla ve demokratik yaşama yeniden işlerlik kazandırılması için zorla ve gönülsüz olarak kurulmuş olmasına karşın ortaklığın oluşmasında Ordu'nun baskısı da önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştı. Öte yandan ortaklığın yürütülmesinde de yine Ordu'nun etkisi olmuştu. Yani demokratik sistem için tehlike olarak görülen Ordu, Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde aynı zamanda demokratik sistemin işlemesini de sağlayan bir "gizil güç" konumunda oldu.

Demokrasinin ürünlerinden en üst düzeyde yararlanma isteminde olan bir küme siyasetçiler ise partizan bir tutum içine girerek ülke çıkarlarını ve demokratik sistemi çok da önemsemediklerini gösterdiler. Bunun anlamı kendi özel çıkarları için ben merkezli davranışlara yönelerek çıkar sağlamaktı. CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde bu tür yaklaşımlar temel belirleyici olarak ortaya çıkarak siyasal demokrasi kültürünün ülkede istenilen düzeye ulaşmadığını gösterdi.

---

244 Yön, *"Başbakan Koalisyondan Ümitsiz..."*, **Yön**, 2 Mayıs 1962, Yıl: 1, Sayı: 20, s. 7.

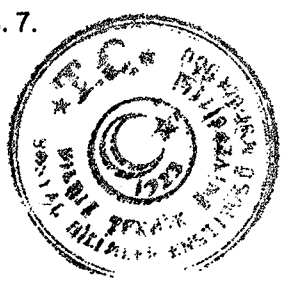

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHP-YTP-CKMP İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ (25 Haziran 1962 - 25 Aralık 1963)

A. CHP-AP BİRİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN YIKILMASINDAN SONRA YENİ HÜKÜMET ARAYIŞLARI

Bilindiği gibi, CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti, Başbakan İsmet İnönü'nün 30 Mayıs 1962 Çarşamba günü CHP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmada ortaya çıkan CHP-AP uyumsuzluğu nedeniyle, 31 Mayıs 1962 Perşembe günü görevinden çekilmesiyle son bulmuştu. İnönü konuşmasında CHP ile AP arasında bir aydır süren "af" bunalımını çözmek için geceli gündüzlü çalıştıklarını fakat görüşmelerde üzerinde anlaştıkları sorunların AP Gruplarında kabul edilmediğini ve AP'lilerin aldıkları kararda ortaya çıkan görüşün ise hükümet görüşüne karşı olması nedeniyle bu koşullar altında koalisyon ortakları arasında uyumlu bir çalışmanın gerçekleşemiyeceğinin ayrıdına varıldığını belirterek bu konudaki görüşünü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e ilettiğini belirtti.[1] Başbakan İsmet İnönü'nün Birinci Koalisyon Hükümeti'ne son veren bu girişimin ardından yeni bir hükümetin de kurulması gerekiyordu. Bu da, ülkede yeni bir hükümet kurma sorununu ortaya çıkarmıştı.

Yeni hükümet oluşumu ise Türkiye Cumhuriyeti'ni, TBMM'ndeki milletvekillerinin partilere göre dağılımı nedeniyle, tarihinde ikinci kez yine bir koalisyon oluşumuyla karşı karşıya getirdi.

Bir tarafta demokratik düzenin yaşatılması kaygıları diğer yanda birbirleriyle uyumlu çalışmayı sağlayamayan siyasal partilerden oluşan bir Parlamento'nun aralarındaki önemli görüş ayrılıklarına karşın yeniden bir koalisyon ortaklığı kurma zorunluluğunun ortaya çıkması da bu yeni oluşumun oldukça zor olacağını göstermekteydi.

---

1 Milliyet, *"Başbakan İstifa Etti"*, **Milliyet**, 31 Mayıs 1962, Yıl: 13, Sayı: 4312, s. 1 ve 7.

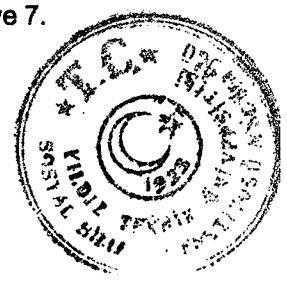

B. SİYASAL PARTİLERİN KOALİSYONA YAKLAŞIMLARI: KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin sona ermesinden hemen sonra Birinci Koalisyon Hükümeti'nin dışında kalan sağ kanat partilerden YTP ve bir küme CKMP üyesi yeni kurulacak bir koalisyon ortaklığında yer almaya hazır olduklarını belirten açıklamalarda bulundular.[2] Koalisyon ortaklığının yıkılmasına neden olan AP'nden bir küme ise CHP ile yeni bir koalisyon ortaklığına hazır olduklarını ortaya koyarlarken,[3] CHP içinde yeni bir koalisyon oluşturulması için iki farklı görüş vardı.

Bir küme CHP'liler CHP'nin yeni bir oluşumda görev almamasını savunurlarken diğer bir küme ise sağ kanat partilerle oluşabilecek koalisyon seçeneklerinin değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteydi.[4] Önce de belirtildiği gibi, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin yıkılmasından AP'yi sorumlu tutan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ivedilikle devreye girerek siyasal parti liderleriyle görüşmeye yönelmesi ve YTP ve CKMP'nin hükümet kurmaya hazır olduklarını açıklamaları kamuoyu için olumlu bir gelişmeydi.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı İsmet İnönü'nün görevden çekilmesini kabul ettiği 31 Mayıs 1962 Perşembe gününün ertesi günü yeni hükümeti kurma görevini yeniden CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye önermesi ile İkinci Koalisyon Hükümeti'nin de İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulacağı ortaya çıktı.

Cumhurbaşkanı Gürsel başbakanlık görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye vermeden önce sırasıyla CKMP'nden Hasan Dinçer, YTP'nden Genel Başkan Ekrem Alican ve AP'den Genel Başkan Ragıp Gümüşpala ile Çankaya Köşkü'de bir görüşme yaptı ve parti liderlerinin yeni hükümetin kurulması yönündeki görüşlerini aldı. Bu görüşmelerin ardından Köşk'te Gürsel ile İnönü bir araya geldi. Gürsel yeni hükümeti kurma görevini İnönü'ye yeniden önerince İnönü bu konuyu partinin yetkili kurullarına götüreceğini ve ondan sonra yanıtını ileteceğini bildirdi.[5]

---

2 Cumhuriyet, *"Yeni Kabinenin Kurulması İle İlgili Temaslar Başladı"*, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.585, s. 1 ve 5.

3 Milliyet, *"AP, CHP İle Koalisyon Yapmayı Kabul Etti"*, **Milliyet**, 3 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4315, s. 1.

4 Ecvet Güresin, *"Partilerin Durumu ve Tutumu"*, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.587, s. 1 ve 7.

5 Cumhuriyet, *"Gürsel, Dün Yeni Hükümeti Kurma Görevini Tekrar İnönü'ye Teklif Etti"*,

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yeni koalisyon hükümeti kurma görevinini alan CHP lideri İsmet İnönü, konuyu partisinin yetkili organlarında görüştü. CHP, İkinci Koalisyon Hükümeti'ne katılmak isteyen partiler için bir dizi katılma koşulları belirledi. Bu koşullardan en dikkati çekeni ise AP'ye yönelikti. Eğer AP ile yeni bir ortaklığa gidilecekse AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın da Bakanlar Kurulu'da yer almasının zorunlu olacağı belirtilmekteydi.[6] İşte bu gelişmeler sürerken yeni hükümetin kurulma görevi Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından yeniden CHP lideri İsmet İnönü'ye verildi. Görevin İnönü'ye verildiği 2 Haziran 1962 Cumartesi günü resmen açıklanınca İkinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulma görüşmeleri de böylece başlamış oldu.[7]

1. PARTİLER ARASI KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün başkanlığında kurulacağının resmen açıklandığı 2 Haziran 1962 Cumartesi günü, sağ kanat partilerden CKMP'nde önemli iç gelişmeler yaşanmaktaydı. CKMP'li bir kümenin CHP ile bir koalisyon ortaklığına hazır olduğunu CKMP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Dinçer'in Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile 1 Haziran 1962 Cuma günü yaptığı görüşmede kabul etmesi, parti içinde bu görüşü taşımayan Genel Başkan Osman Bölükbaşı ve yirmidokuz arkadaşının tepkisiyle karşılaştı. Böylece CKMP içinde iki ayrı küme ortaya çıkmış oldu. Koalisyon ortaklığına karşı olan Osman Bölükbaşı ve arkadaşları CKMP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Dinçer ve arkadaşlarına cephe alarak iki gün partinin genel yönetim ve grup yönetim kurulu toplantılarına katılmayarak tepkilerini gösterdikten sonra 1 ve 2 Haziran 1962 Cuma ve Cumartesi günleri gelişmeleri sonucu Genel Başkan Osman Bölükbaşı kümesinin CKMP'nden ayrılmalarıyla CKMP içindeki bunalım bölünmeyle son buldu.[8]

Öte yandan görüşmeler sonunda CHP'siz ve İnönü'süz bir hükümetin de kurulamayacağı belirgin olarak ortaya çıktı. Güresin'e göre yeni hükümet için partilerin tutumları ve durumları şöyle görülmekteydi:[9] CHP'nde iki ana düşünce

---

Cumhuriyet, 2 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.586, s. 1 ve 5.

6 Cumhuriyet, *"Yeni Kabineyi İnönü Kuracak"*, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.587, s. 1 ve 7.

7 Milliyet, *"İnönü, Tekrar Başbakan"*, **Milliyet**, 3 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4315, s. 1 ve 5.

8 Cumhuriyet, *"Bölükbaşı ve 29 Arkadaşı Kesin Olarak CKMP'den İstifa Ettiler"*, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.587, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Bölükbaşı ve 22 Arkadaşı İstifa Etti"*, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4314, s. 1..

9 Ecvet Güresin, *"Partilerin Durumu ve Tutumu"*, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1962, Yıl: 39,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

egemendi. Birincisi eğer AP düzelirse ve CHP'nin istemlerini kabul ederse AP ile yeni bir koalisyona gitmek ikincisi ise, YTP ile bu parti içindeki aşrı uçların ayıklanarak azalan sayının bir kısım bağımsızların CHP'ye katılmasıyla gerekli sayıya ulaşmak yönündeydi ve Bakanlıklar Millet Meclisi'ndeki üyelerin sayısal oranına göre dağılacaktı.

Bu iki ana düşünce dışında İnönü'nün liderliğinde bir ulusal koalisyon hükümetinin oluşturulması, CHP'nin koalisyon dışında kalması, MP dışındaki sağ kanat partilerin bir koalisyon ortaklığına gitmeleri ve CHP'nin dışarıdan desteklenerek bir azınlık hükümeti kurması da tartışılan görüşler arasındaydı.

AP'de ise durum oldukça farklıydı. Parti içinde ılımlılardan ve aşrılardan oluşan kümelerin ortak bir düzlemde buluşamamaları bu parti içinde bir temizliğe gidileceği, bu aşamada koalisyona girilse de girilmese de, önce kendi içinde bir kararlılık sağlanması ve partiye ciddi bir kimlik kazandırılarak ardından koalisyon girme düşüncesi ılımlılar arasında ön plandaydı.

Ekrem Alican'ın liderliğini yaptığı YTP'ne gelince, bu parti CHP ile koalisyona gitme düşüncesi taşımaktaydı. Partisinden oniki kişinin CKMP'yle birleşme eğiliminde olduğu ve bunların partide kalması için önlem alınarak; daha iyisi olmadığından CHP ile koalisyon ortaklığına gidilmesi, Genel Başan Ekrem Alican'ın Başbakan Yardımcısı olarak Bakanlar Kurulu'na girmesinin ülke sorunlarını çözmede önemli yararlar sağlayabileceği de düşünülüyordu. Bu parti içindeki aşrı kanatın sayılarının tam belirgin olamaması nedeniyle CHP-YTP koalisyon ortaklığının güvenoyu için yeterli sayıyı ancak aşabilecek bir durumda olmaları da sorun yaratmaktaydı.

CKMP ise, Bölükbaşı ve arkadaşlarının partiyi bırakmasının ardından sayı olarak küçülen bu partinin ileri gelenleri koalisyona katılmakta oldukça istekli görünmekteydi. Bu partinin koalisyona katılması eğer bir CHP-YTP koalisyon ortaklığına gidilirse birleşimindeki zayıf çoğunluğa destek olmak için bir dizi koşullarla kendilerinden yararlanılma olasılığı ortaya çıkacaktı.[10]

İkinci Koalisyon Hükümeti'ni kurmakla görevlendirilen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü CHP örgütünün ve genç milletvekilleri ve senatörlerin hükümet dışında kalınması istemlerinde direnmesine karşın İnönü'ye grupta hükümet kurma yetkisi yine verildi. Bu arada AP içinde gelişmeler sonucu parti içi etkinlik aşrıların yönüne dönünce İnönü'nün AP seçeneği de ortadan kalktı.

Öte yandan YTP ile bir koalisyon ortaklığına gidilirse bu parti içindeki aşırıların parti içinde sorun çıkararak YTP bölebileceği ve AP'li aşırılarla

---

Sayı: 13.587, s. 1 ve 7.

10 Güresin, **a.g.m.**, s. 1 ve 7.

T.C. DOĞU KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923 YILDIZ TEKNİK

birleşebilecekleri olasılığı da oldukça belirgindi. Bu nedenden dolayı CHP örgütü de YTP'yle bir ortaklığa gidilmesine taraftar değildi.

AP olasılığının parti içi bunalım nedeniyle gerçekleşemeyeceği de iyice belirginleşince geriye YTP, CKMP ve Bağımsızlar kaldığından İnönü ister istemez bu seçeneğe yönelmek zorunda kaldı.

2. CHP-YTP-CKMP KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ VE SONUÇLARI

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin kurma görevi CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in 2 Haziran 1962 Cumartesi günü resmen bildirmesiyle Türkiye kamuoyunda koalisyon seçenekleri tartışılmaya başlandı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi koalisyon seçeneği CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlarla ya hep birlikte ya da üç partinin ortaklığıyla kurulma olasılığı vardı. 8 Haziran 1962 Cuma günü Başbakan İnönü, YTP lideri Ekrem Alican, CKMP'nden Hasan Dinçer, Suat Hayri Ürgüplü ve İsmail Rüştü Aksal ile görüştükten[11] sonra istediği sonucu elde edemedi.

İnönü partilerle yaptığı görüşmelerde iki seçenekten birisini gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Birinci seçenek YTP ve CKMP ile üçlü bir koalisyona gitmekti. İkinci seçenek ise AP'den ayrılacak milletvekili ve Senatörlerin de katılımıyla kurulacak bağımsız bir Parlamento grubunun desteğiyle bir hükümet kurmaktı. Görüldüğü gibi ikinci seçeneğin kısa bir sürede gerçekleşme olasılığı olmadığından İnönü, birinci seçeneğin gerçekleşmesi yönünde uğraştı. YTP ve CKMP liderleriyle yaptığı görüşmelerde YTP lideri Ekrem Alican'ın ortaklığı kabul ettiğini fakat yeni bölünmeye uğrayan CKMP'nin ise "ulusal bir koalisyon" istemiyle karşılaşmıştı. İnönü bu aşamada ulusal bir koalisyon hükümeti düşünmediğinden yalnız başına da YTP ile koalisyon ortaklığı istememekteydi. YTP içinde bulunan aşrı kanatın güçlü ve kararlı bir hükümet olmayacağı inancında olan İnönü, YTP ile kurulabilecek bir koalisyon ortaklığını yetersiz sayarak bu ortaklığa CKMP'nin de katılmasını arzulamaktaydı. Bu konuda İnönü'nün tutumu CKMP'nin de koalisyon ortaklığına katılmasının sağlanması yönündeydi. İnönü'nün kararlı tutumu üzerine CKMP İnönü'nün koalisyona katılma önerisini yeniden parti yetkili organlarına götürmeyi kabul ettti. Bu gelişme üzerine hükümet kurulması yönünde ümitli bir ortam doğdu.[12]

---

11 Cumhuriyet, *"Mutediller Buhranı İzale İçin AP'nin Çaba Sarfını İstedi"*, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.593, s. 1 ve 5.

12 Bkz., Abdi İpekçi, *"İnönü'nün İki Formülü"*, **Milliyet**, 10 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı:

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1920

Bu gelişmeler sürerken CHP içinde bir küme de YTP ile bir koalisyon ortakalığına karşı çıkarken[13] YTP'de CHP ile kurulacak bir koalisyon hükümetinin yalnızca bağımsızlar tarafından desteklenmesini öteki partilerin ise bu ortaklığa karıştırılmaması isteminde bulunuyordu.[14] Öte yandan İnönü'nün kararlı istemi sonucu CKMP Genel Yönetim Kurulu 11 Haziran 1962 Pazartesi günü yeniden toplanarak CHP ve YTP katılacağı bir koalisyon ortaklığına evet deyince[15] koalisyonun çatısı ortaya çıkınca AP seçeneği de ortadan kalktı.

Bu partiler ve gruplarla görüşmesini ertesi günlerde de sürdüren İnönü, 13 Haziran 1962 Çarşamba günü İkinci Koalisyon Hükümeti'ni kuracağını Cumhurbaşkanı Gürsel'e bildirdi.[16]

C. CHP-YTP-CKMP KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI

1. İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'Nİ KURMA HAZIRLAKLARI

Yukarıda belirtilen bir dizi gelişmeler sonucunda 11 Haziran 1962 Pazartesi günü CHP lideri Başbakan İsmet İnönü'nün AP ile bir koalisyon olanağı olmadığını açıklamasıyla geriye YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşabilecek bir seçenek kaldı. İnönü'nün bu partilerle bir koalisyon hükümeti kurulabileceğini açıklamasıyla[17] partiler arası pazarlıklar başladı.

İkinci Koalisyon Hükümeti'ni oluşturmak için CHP'nin ileri sürdüğü temel koşullar ise şunlardı: "Özgürlük içinde hızlı kalkınma" ana ilke olacak ve bu ilke plan ve disiplinle uygulanacak, Atatürk ilkelerinde ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin getirdikleri üzerinde eylemsel ve tüzel olarak uyuşma sağlanacak, Yassıada hükümlülerine yönelik siyasal af çıkarılacak fakat affın kapsamı altı yıla kadar olan cezalara uygulanacak, koalisyon kanatları ve grupları arasında siyasal af görüşme konusu yapılmayacak ve affın zamanını hükümet belirleyecek, 55'lere yönelik olan 105 sayılı yasa 1961 Anayasası'nın belirlediği sınırlar içinde

---

4322, s. 1.

13 Cumhuriyet, *"Müfritler Grup Başkanlığı Yüzünden Dün İkiye Ayrıldılar"*, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.594, s. 1 ve 7.

14 Cumhuriyet,*"CHP Meclis Grubu Bugün Toplanıyor"*, **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.595, s. 1 ve 5.

15 Milliyet, *"CKMP, Üçlü Koalisyona Katılmağa Karar Verdi"*, **Milliyet**, 12 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4324, s. 1.

16 Cumhuriyet, *"Kabine'de CHP, CKMP, YTP ve Müstakiller Yer Alacak"*, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.598, s. 1 ve 5.

17 Milliyet, *"İnönü'ye Göre CKMP ve YTP İle Hükümet Kurulabilir"*, **Milliyet**, 12 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4324, s. 1.

T.C. 1923 MİLLÎ TEKÂMÜL ENSTİTÜSÜ

yeniden düzenlenecek ve kamulaştırması yasal olarak tamamlanmış topraklar geri verilmeyecek, yani düzenleme "Toprak Reformu" yasasına göre düzenlenecek, 113 sayılı af yasasında ise kendisine ve başkasına çıkar sağlayanlar dışında koşuluyla yeniden gözden geçirilecek, servet bildirimi ilke olarak kaldırılmayıp eskiler geri verilip yeniler ivedilikle alınacak, bakanlıklar Başbakanıda içermek koşuluyla CHP'ye oniki, YTP'ne altı, CKMP'ne üç ve bağımsız gruba iki bakanlık verilecek, Başbakan yardımcılıkları nedeniyle Bakanlar Kurulu'nun sayısı yirmiikiden yirmiüçe çıkarılacak, ileride Hükümet'e katılacak bağımsızların sayısı artarsa CHP kendi kontenjanından olan onbir bakanlıktan bazıları için bağımsız grup adına çekilebilecek, CHP'nin kendisine istediği bakanlıklar ise; Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı ile on iki bakanlık isterken bağımsız gruba ise büyük bir olasılıkla bir Devlet Bakanlığı ve Basın-Yayın Bakanlığı öngörülmekteydi. YTP ve CKMP'ye ise iki Başbakan Yardımcılığı, bir Devlet Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ve İmar ve İskan Bakanlığı bırakılacaktı.[18]

YTP'nin koalisyon için ileri sürdüğü koşullar ise beş maddeydi. Başbakanın olduğu partinin dışındaki partilere birer Başbakan Yardımcılığı'nın verilmesi, koalisyondaki partilerin ciddi ve samimi olmaları için "Ortak Koalisyon Kurulu" oluşturulması, hakların ve özgürlüklerin sömürülmesinin demokratik düzenin gereği sayılması anlayışına son verilmesi, ekonomi politikasında toplumsal eşitliğin hükümetin izlencesinde açıkça belirlenmesi, devletçilik yol gösterici olurken özel kesime gereken önem verilmeli ve siyasal af konusunda bir takvim açıkça ortaya konarak üzerinde ivedilikle anlaşılınması istenmekteydi.[19]

CKMP'nin koalisyon için ileri sürdüğü koşullar ise siyasal affın partiler üstü bir konu olması ve ülke koşullarına uygun olarak kesin bir sonuca bağlanması, 105 sayılı "ağalar" yasasının ivedilikle kaldırılarak haklarının geri verilmesi, devlet tesis ve işletmeciliği doğası gereği özel girişimcilerin ele alamayacağı işlere ve kamu hizmeti niteliğindeki işlerde yerine getirilmesi, devlet işletmelerinin özel kesime satılması ve tekstil ve çimontonun hemen

---

18 Cumhuriyet, *"CHP Şartlarını Kabul Etmeyen Parti Koalisyon Dışında Kalacak", "CHP'nin Şartları"*, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.601, s. 1 ve 7.

19 Cumhuriyet, *"YTP, Koalisyon Şartlarını Başbakana Dün Bildirdi"*, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.593, s. 1 ve 5.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

satılması, devlet girişimlerinin yeniden düzenlenmesi konusunda istençsel bir karar verilmesi, köy tüzel kişiliğine orman alanlarını bırakarak buralarda kooparatifler yoluyla kerestecilik sanayiinin geliştirilmesi, Tasaruf bonosu konusunda değişikliğe gidilerek dar gelirliden başlayarak kaldırılması ve servet bildirimlerinin açılmadan geri verilmesi istenmekteydi.[20]

Yukarıdaki koşulları ileri süren partiler 16 Haziran 1962 Cumartesi günü biraraya gelerek görüşmeye başladı. Bakanlıklar konusunda CHP kendisine onüç bakanlık, YTP'ne beş, CKMP'ne üç ve Bağımsızlara bir bakanlık önerirken YTP bakanlıklar konusunda CHP'nin on, YTP'nin yedi, CKMP'nin dört ve bağımsızlara ise bir bakanlık almasını istiyordu. Ayrıca YTP'liler İçişleri Bakanlığı'nın CHP'ne bırakılmamasını isterken CHP ise hem İçişleri hem de Tarım Bakanlıklarının kendisinde olmasını istiyordu. Başbakanlık yardımcılıklarında ise CHP her partiye bir başbakanlık yardımcısı önerirken YTP, CHP'nin Başbakan Yardımcısı almasına karşı çıkıyordu. Siyasi af konusunda ise CHP altı yıla kadar hüküm giyenlerin af kapsamına alınmasını isterken YTP ve CKMP on yıla kadar hüküm giyenlerin de af kapsamına alınmalarını isterlerken CHP aftan yararlananların siyasal çalışımlarda bulunamayacakları kayıdını da istemekteydi. "55'ler" konusunda ise partilerin tümü zorunlu yarleşimin kaldırılmasını isterlerken CHP kamulaştırılan toprakların geri verilmemesini isterken YTP ve CKMP toprakların tümünün geri verilmesini istemekteydi. Ekonomik alanda ise CHP ekonomide devletçiliği savunurken YTP ve CKMP liberal ekonomi politkaları önermeleri, CHP'nin üzerinde önemle durduğu planın sınırlarını özellikle daraltmaya yönelikti.[21]

Görüşmeler sonucunda YTP yedi, CKMP beş bakanlık ve YTP lideri Ekrem Alican'ın İçişleri Bakanlığı'nı kesinlikle YTP için istemesi ve bu bakanlığın partizanca kullanılması kaygısının yanında DPT'nin kendi denetiminde olmasını istemesi liberal ekonomi yanlısı Ekrem Alican'ın CHP'de uyandırdığı kaygı ve DPT'yi kendi partisinden bir Başbakan Yardımcısına bağlamayı isteyen İnönü'nün tutumu nedeniye Başabakan Yardımcılıkları üzerinde de anlaşılamaması üzerine CHP Genel Başkanı İsmet İnönü İkinci Koalisyon Hükümeti'ni kurmaktan vazgeçti ve görevden çekildiğini 18 Haziran 1962 Pazartesi günü gecesi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bildirdi. Uzun bir süredir çözülemeyen hükümet bunalımı üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel,

---

20 Cumhuriyet, *"CKMP'nin Şartları"*, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.601, s. 1 ve 7.

21 Abdi İpekçi, *"İtilaflı Noktalar"*, Milliyet, *"Toplantılar Başladı"*, **Milliyet**, 17 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4329, s. 1; Ecvet Güresin, *"Koalisyonun Şartları"*, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.601, s. 1 ve 7.

T.C. İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI MÜDÜRLÜĞÜ

YTP lideri Ekrem Alican'ı, CKMP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Dinçer'i, bağımsızların lideri Necmi Ökten'i ve CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ı Çankaya'ya davet ederek görüştü.[22]

Bu arada, CHP lideri İnönü'nün hükümeti kurmaktan kesin vazgeçtiğini açıklaması üzerine Parlamento'daki ikinci büyük parti olarak görevin kendisine verileceğini uman AP'ni sevindirmesine karşın Silahlı Kuvvetler'in bu konuda AP'ye sıcak bakmadığı Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in "CHP'siz bir Kabine düşünemiyorum" demesi üzerine kısa zamanda anlaşıldı.[23]

Silahlı Kuvvetler'in uzun bir süre hükümetin oluşturulmamasından duyduğu rahatsızlık sonucu, kuvvet komutanları Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile görüşmelerde bulunduktan sonra sorun Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın 19 Haziran 1962 Salı günü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile yaptığı görüşmelerde ortaya konunca ve İnönü'nün görevi kabul etmemekte direnmesi üzerine Gürsel sorunun çözümü için CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'a Hükümeti kurma görevini önermiş olmasına karşın Aksal bu koşullarda böyle bir öneriyi kabul edemeyeceğini Gürsel'e bildirince[24] ertesi gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, İnönü'den İkinci Koalisyon Hükümeti'ni kurmasını ısrarla istemiş ve koalisyonun kurulması için bütün siyasal parti liderleri ve tabii senatörlerle görüşerek sorunun çözümlenmesine katkıda bulunulmasını istemiştir.[25]

Yaklaşık üç hafta gibi uzun bir süre içinde koalisyon görüşmelerinin olumlu bir biçimde sonuçlanamaması CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü çekilme noktasına getirdikten sonra Silahlı Kuvvetler'in uyarısıyla ortaya çıkan bunalımın bir an önce çözümlenmesi isteği Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in daha önceleri olduğu gibi yine araya girmesiyle 20 Haziran 1962 Çarşamba günü Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterini, CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'a göndererek YTP ve CKMP'nin CHP'nin daha önce ileri sürmüş olduğu

---

22 Milliyet, *"İnönü Vazgeçti"*, **Milliyet**, 19 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4331, s. 1; Cumhuriyet, *"İnönü Kabineyi Kurmaktan Vazgeçti"*, Ecvet Güresin, *"İhtilaflı Noktalar"*, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.603, s. 1 ve 5.

23 Cumhuriyet, *"İsmet İnönü 'Tam Çekildim' Dedi"*, *"AP 'İktidar Bize Teveccüh Edecek' Diyor"*, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1952, Yıl: 39, Sayı: 13.604, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Ankara'da Bazı Önemli Temaslar Yapılıyor"*, **Milliyet**, 20 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4332, s. 1.

24 Cumhuriyet, *"Sunay Dün Gece Gürsel ve İnönü ile Görüştü"*, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.604, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Ankara'da Bazı Önemli Temaslar Yapılıyor"*, **Milliyet**, Yıl: 13, Sayı: 4332.

25 Cumhuriyet, *"Silahlı Kuvvetler Hükümet Buhranını Dikkatle İzliyor"*, **Cumhuriyet**, Yıl: 39, Sayı: 13.605, s. 1 ve 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

koşulları kabul ettiklerini ve İkinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulması için ayrıntıları görüşmeye hazır olduklarını bildirmeleri üzerine Aksal, YTP lideri Ekrem Alican ve CKMP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Dinçer ile görüşerek bu liderlerin koalisyon ortaklığı konusunda CHP koşullarını kabul ettiklerini fakat bu konuyu partilerinin yetkili organlarına da danışmaları gerektiği belirtmeleri üzerine hükümet kurulmasındaki en önemli güçlükler aşılmış oldu.[26]

Görüldüğü gibi İkinci Koalisyon Hükümeti koalisyonu oluşturan partilere Silahlı Kuvvetler'in yoğun baskıları sonucu kurdurulmuş oldu. Birbirleriyle anlaşarak değil de dışarıdan baskı ile kurulan bir hükümetin demokrasiye geçiş sancılarının yaşandığı bir süreçte iktidara gelmesinin ülkenin çözüm bekleyen pek çok önemli sorununda sancıların yaşanacağını ve uzun ömürlü olmayacağını da göstermekteydi.

2. İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN PROTOKOLÜ

Ordu'nun İkinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulması yönündeki baskısı sonuç verince CHP, YTP ve CKMP'nin üyelerinden oluşturulan üç komisyon çalışmalara başladı ve üç gün sonunda İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Protokolü ortaya çıktı. 24 Haziran 1962 Pazar günü Koalisyon ortağı partilerin liderleri tarafından imzalanan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Protokolü'nün[27] giriş bölümünde üç parti arasında gerçekleştirilen koalisyon görüşmeleri ve hangi koşullar altında koalisyon ortaklığına gidildiği belirtilmekte olup ülkedeki ekonomik ve sosyal düzeni yoluna koymak, vatandaşta güven duygusu oluşturmak ve gelecek ümidi yaratarak halkın demokratik yönetime olan inançlarının güçlandirilmesine çalışılacağı üzerinde durulmaktaydı.

1961 Anayasası'nda belirtilen ekonomik ve toplumsal düzeltimleri gerçekleştirmek için demokratik bir düzen içinde planlı ve ciddi bir ekonomik kalkınmayı sağlayacak temel konularda koalisyon ortağı partilerin tam bir görüşbirliği içinde oldukları da vurgulanmaktaydı.

Üzerinde anlaşılan temel ilkeler ise üç ana madde altında ele alınmıştı. Birinci ilkede; ülkenin yönetim biçiminin Atatürk devrimleri üzerine kurulmuş olan demokratik düzen olduğunu, Atatürk ulusculuğunun ve laik devlet anlayışının yönetimin temeli olduğu ve koalisyon ortağı partilerin aşrı sağ ve sol

---

26 Cumhuriyet, *"3'lü Koalisyon Ümidi Yeniden Belirdi"*, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.605, s. 1 ve 5.

27 Bkz., Cumhuriyet, *"Liderlerin İmzaladığı Protokol"*, **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.609, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Protokol İmzalandı"*, **Milliyet**, 25 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4337, s. 1.

T.C. 1923

akımlara karşı oldukları belirtilmişti. İkinci ilkede ise 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin kamuonayını yitirmiş bir iktidara karşı yapılan ve Türk ulusunun direnme hakkını kullandığı bir girişim olduğu ve bu yolla ülkenin yeniden demokratik cumhuriyet düzenine kavuştuğunun belirtilmesinden sonra koalisyon ortağı partilerin 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin kamuonayını gölgeleyecek her türlü uğraşı ve çalışımların karşısında bulunacakları vurgulanmıştı. Üçüncü ve son ilkede ise 1961 Anayasası'nın çağdaş Türk Devleti'nin ana kuruluşunu biçimlendirmiş olmakla beraber Anayasada belirtilen yeni kurum ve kuruluşları tamamlamanın yanında gösterilen hedeflerin gerçekleştirilmesinin de başlıca görevleri olduğu belirtilmişti.

Ekonomik ve mali politikalar bölümünde ise demokratik bir düzen içinde ülkenin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmenin en önemli temel hedef olduğu, ekonomik gelişmenin Batılı demokrasi anlayışı içinde başarılması üzerinde durularak plan hedefleri ve stratejilerine değinilerek özel ve kamu kesimlerinin girişimlerinin kalkınmada birbirlerine koşut ve uyumlu yürütüleceği belirtilmişti.

Bu anlayış içinde ekonomik yaşama devlet karışımının doğrudan doğruya değil de maliye ve kredi politikaları, sermaye piyasasının oluşumu, yol gösterme ve teknik bilgi sağlama gibi yöntemlerle yerine getirileceği, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın İkinci Koalisyon Hükümeti'nce kabul edilmesinden sonra planın bilimsel bütünlüğünü ve uyumunu bozmaya olanak vermeyecek bir biçimde TBMM tarafından zamanında onaylanması için işbirliğine gidileceği üzerinde durulmuştu. Sosyal eşitlik ilkesiyle kalkınmada bir bütünlüğün sağlanacağı, enflasyondan sakınılacağı, vergi düzenlemeleri hükümleri ve servet bildirimlerine yer verilirken yeni bir servet bildirimi alınmasına ve başlangıç tarihinin ise 1962 yılı olması kararı alındı.

Yönetimsel düzeltimlerle birlikte "toprak reforumu"nunda gerçekleştirilmesi için gereken önlemlerin alınacağı, iş yaşamında işçi ve işveren ilişkilerini düzenleyen yasaların Anayasaya uygun olarak çıkarılacağı ve böylece işçinin ve işverevin karşılıklı güven ortamı içinde çalışmalarının sağlanacağı da imlendi.

Genel konular dışında ele alınan en önemli konu ise "siyasal af"tı. Koalisyon ortağı partilerin üzerinde anlaşmaya vardığı siyasal affın kapsamı altı yıla kadar olan Yassıada hükümlüleri için özel af yolu ile cezalarının kaldırılacağı, daha fazla olan cezalarda da dört yıllık bir indirime gidileceği ve 1962 yılı Ekim ayı içinde af konusunun Hükümet tarafından TBMM'ne getirilerek affın bu ay içinde yürürlüğe girmesinin gerçekleştirilmesine

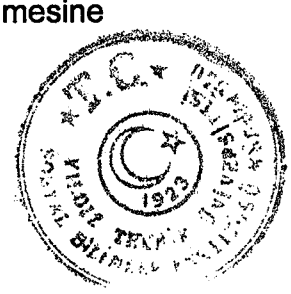

çalışılacaktı. Özel olarak bu konuda siyasal partilerin affı istismar konusu yapmaması için çalışılacağı üzerinde duruldu.

Ele alınan öteki önemli konular ise "ellibeş ağa" ile ilgili olarak 2510 sayılı yasaya ek olarak çıkarılan 105 sayılı yasanın kaldırılacağı, bu kesimin kamulaştırılan topraklarından beşbin dönüme kadar olan topraklarının geri verileceği fakat bu konuda yasal düzenlemeye gidilmişse geri verilmesinin sözkonusu olamayacağı belirtildi.

Koalisyon partileri arasında bakanlıkların paylaşımında ise CHP oniki, YTP altı, CKMP dört ve bağımsızların bir bakanlık alacağı, üç Başbakan Yardımcılığı ve üç Devlet Bakanlığı bulunacağı ve hükümette bulunan bakanların görevlerinde bağımsız olacakları ve de yalnızca Başbakana bağlı olacakları kabul edilirken, her üç partiye de bir Başbakan Yardımcılığı, CHP, YTP ve bağımsızlara da birer Devlet Bakanlığı verilmesi üzerinde anlaşmaya varılırken İçişleri Bakanlığı'nın CHP'nin olacağı ve bu bakanlığa atama yapılırken Başbakan'ın yardımcılarına danışması koşulu getirildi.

Hükümet işlerinde koalisyon ortakları arasındaki ilişkilerin düzenli ve uyumlu yürütülmesi içinde üç parti temsilcilerinden oluşan bir "sürekli koalisyon kurulu" oluşturularak bu kurulun Meclis'te, gruplarda ve komisyonlarda koalisyon ortağı partilerin işbirliği yapmalarını sağlanacağı belirtildi.

Koalisyon protokolünün açıklandığı 24 Haziran 1962 Pazartesi gününün akşamı İkinci Koalisyon Hükümeti Protokolü koalisyon ortağı partilerin Meclis Gruplarında görüşülerek ayrı ayrı onaylandı. CHP Meclis grubunda koalisyon protokolü görüşülürken CHP içinde DP anlayışını taşıyan değişmeyen ve değişmeyecek olan bir anlayışla ikinci kez koalisyon ortaklığına gidilmesi eleştirilerek bu koalisyon ortaklığının yürümeyeceği ileri sürülüp bir kümenin bu ortaklığa olumsuz oy verme eğilimi ortaya çıkınca yapılan eleştirilere sinirlenen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü "bu koalisyonu isteyerek mi kurduğumu zannediyorsunuz?" derken bu göreve kendisini partisinin getirdiğini de açıkladıktan sonra CHP grubunda yapılan oylamada İkinci Koalisyon Hükümeti Protokolü 93 olumlu, 38 olumsuz ve 42 çekimser oyla kabul edilirken YTP'de 55 olumlu, 7 olumsuz ve 11 çekimser, CKMP'de ise 33 olumluya karşı 2 olumsuz oyla kabul edildi.[28]

Yukarıda da görüldüğü gibi oldukça sancılı kurulan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin protokolü partiler arasında orta yolun bulunması olarak değerlendirilebilir.

---

28 Cumhuriyet, *"Parti Meclis Gruplarıda Protokolü Gece Tasdik Ettiler"*, **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.609, s. 1 ve 5.

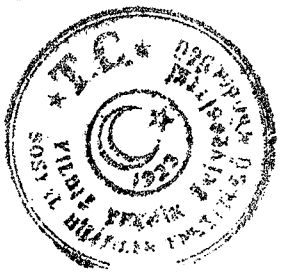

D. CHP İLE İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'Nİ KURAN SİYASAL PARTİLERİN İZLENCELERİ

Bilindiği gibi İkinci Koalisyon Hükümeti CHP, YTP, CKMP'nden oluşan ve bir kısım bağımsızın dışarıdan desteklediği üçlü bir koalisyon ortaklığıdır. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin büyük ortağı olan CHP'nin izlencesi İkinci bölümde bulunan CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti'nin ele alındığı kısımda işlendiğinden İkinci Koalisyon Hükümeti'nin ele alındığı üçüncü bölümde yalnızca Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi izlenceleri ele alınmıştır.

1. YENİ TÜRKİYE PARTİSİ'NİN İZLENCESİ

1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamı içinde kurulan ve 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nde Türkiye genelinde üçüncü parti olarak TBMM'ne giren YTP, aynı zamanda sağ kanatın ikinci büyük partisidir. Ekrem Alican'ın Genel Başkanlığı'nı yaptığı bu parti bir lider partisi görünümünde olup, liberal eğilimin TBMM'ndeki uzantısıdır. YTP oylarının büyük çoğunluğunu feodalitenin güçlü olduğu Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu ilerinden alırken Batıdan yalnızca Kırklareli, Bolu, ve Kastamonu yörelerinden tanınmış siyasetçilerle elde edebilmiş bir merkez sağ partisidir.

Yeni Türkiye Partisi'nin İzlencesi;[29] "Yeni Koşullar İçerisinde Siyasal Yaşama Egemen Olmasını İstediğimiz Anlayış" adlı oldukça geniş ve ayrıntılı bir giriş bölümüyle DP'ne göndermede bulunularak DP'nin yaşam serüveni hakkında bir dizi açıklamalarda bulunuluyordu.

14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında on yıl onüç gün iktidarda bulunan DP'nin halkın omuzlarında yönetime geldiğini ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'yle de tam karşıt bir yöntemle iktidardan uzaklaştırıldığı vurgulanarak DP'nin iktidar öncesi ve sonrası çekici bir biçimde kaleme alınmış izlenceleri olduğu, her iki izlencede de temel düşünce ve hedeflerin Türkiye yurttaşlarına özgür demokratik ve gönenç içinde bir ülke vaadinde bulunulduğunu oysa her iki döneminde sona erşinde Türkiye yurttaşları ülkenin demokratik düzene kavuşma ve gönençe ulaşmada başlangıç noktası olarak gördükleri ortaya konuldu.

---

29 Ferruh Bozbeyli, **Parti Programları**, İstanbul, Ak Yayınları, 1970, s. 371-394.

T.C. 1923

Türkiye tarihinin bu çeşit siyasal, ekonomik ve toplumsal gel-gitlerle dolu olduğu, iktidarların gelip gittiği fakat gel-gitlerin sonunun gelmediği belirtilerek 27 Mayıs 1960 Eylemi ile başlayan yeni dönemi "İkinci Cumhuriyet" olarak adlandırılarak 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin hiç bir sınıfa adına ve hiç bir sınıfa karşı yapılmadığını belirtilerek Türk halkının Eylemi benimseme nedeninin Eylemi gerçekleştirenlerin yansızlık güvencesine dayandırıldığını ve sonucunda da "Kurucu Meclis"in çalışmaya geçmesi gösterildi.

Yeni Türkiye Partisi'nin Türk siyasal yaşamında yeni ve ciddi bir siyasal örgüt olarak yerini alacağını ve geçmişte yaşanılan siyasal rahatsızlıkları da ortaya konacağı açıklanarak partinin Türk siyasal yaşamında acılara yol açan rahatsızlıkları on temel sorun altında topladığı belirtiliyordu.

Türk siyasal yaşamının önemli hastalıkları olan bu on temel sorun içinde partilerin izlenceleri ve tüzüklerinin uygulamada yaşama geçirilmeyip, parti liderleri ve yakın çevrelerinin isteklerinin gerçekleştiği üzerinde duruluyordu. Siyaset adamlarının muhalefette yılmaz demokrasi savunucusu olduklarını, oysa iktidarda ise gerçek kimliklerini yansıttıklarını; siyasal partilerinde aynı siyasetçiler gibi iktidara geldiklerinde aynı tutumu takındıkları; demokratik sistemin kurulması kadar bu kurumları demokratik düzenin ilkelerine bağlı olarak yaşatacak düşünce yapısına sahip siyasetçi ve siyasal örgütlere gereksinim olduğu belirtilmekteydi. İktidara gelen partilerin iktidarda kalmak için her türlü düzenbazlıkla demokratik olmayan baskılara yöneldiklerini ve demokratik bir yolla iktdara gelenlerin yine aynı yolla iktidardan ayrılmaları gerektiği; siyasal mücadelelerde başarılı olmak için her yolun kullanıldığını bunun da yığınlar arasında düşmanlık tohumları ektiğini ileri sürülmekteydi. Oysa, siyasetin yığınlara düşmanlık aşılamak değil, ulusal çıkarlar etrafında birleştirici olması gerektiği; 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin DP oy veren vatandaş yığınlarına karşı değil partiyi kuruluş amacından uzaklaştıran lider ve kadrosuna karşı yapıldığı belirtilmekteydi. Eylem'in yansızlık siyasetinin kamuonayını sağlayan en büyük güvence olduğu; DP'de siyaset yapmış veya sempatizan olmuş suçsuz geniş yığınların ülkede düşmanlık doğurmadan siyasal yaşama katılmaları gerektiği de belirtilmekteydi. Türk siyasal yaşamında parti izlenceleri kadar siyasetçilerin de kişiliklerinin önemli olduğu ve ancak sağlam kişilikli siyasetçilerle düzeyli bir siyasal yaşam kurulabileceği vurgulanmaktaydı.

On madde altında toplanan giriş bölümünden sonra temel görüş ve ana hedefleri kapsayan altı maddede ülkede demokratik yaşam biçiminin vatandaşların özgür düşünce ve eylemlerine olanak sağlayan, insanlık şerefini

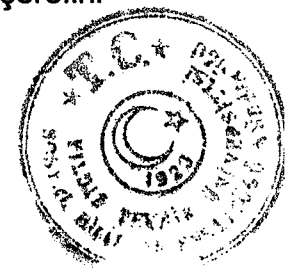

koruyucu, gönenç ve mutluluğunu sağlayan düzen olarak görülmekte olup çağdaş bir ulus niteliklerine sahip olmanın ancak özgür bir toplum içinde yaşayabileceğinin gerekliliği, insan onuru ve özgürlüğünün kutsallığına inanıldığı ve totaliter siyaset felsefesinin dışlandığı bir düzen savunulmaktaydı.

Özgür toplum düzeninin temel ögeleri olarak yaşama ve çalışma özgürlüğü, ırk, cinsiyet, kültür ve sınıf farklarını tanımayan siyasal ve toplumsal eşitliği, bireylerin düşünme, söz, yazma, toplanma ve seyahat etme özgürlükleri, eşit eğitim olanakları ve sosyal güvenlik haklarını güvence altına alan bir anayasa düzenini demokratik yaşamın temel öğeleri sayılmaktaydı.

Toplumsal uyum ve dengenin gerçekleştirilmesi, toplumda kutuplaşmalara neden olan haksız kazançların ve tinsel dayanışmayı baltalayan etkilerin giderilmesi için ekonomik düzen ve uyumu bozmadan bireysel girişim ve iyelik sistemine dayanan, toplumsal yapı içinde güven ve kararlılığı sarsmadan toplumsal uyum ve dengenin gerçekleşmesi istenmekteydi. Kişiliklerini ve yeteneklerini geliştirmek için vatandaşlara fırsat eşitliğinin sağlanmasının özgürlük inançlarının ayrılmaz parçası olarak görülüyordu.

Türk ulusunun çağdaş dünyadaki yerinin ancak Atatürk devrimlerine bağlı kalmak, devrimlerin yerleşmesi ve gerçekleşmesine çalışılarak sağlanabileceğine inanıyordu. İzlencelerinin temelini Atatürk devrimlerinin bugün içinde bulunulan koşullar ve gereksinimlere göre yorumlanması, işlenmesi ve geliştirilmesi olarak görülüyordu.

Ulusculuk anlayışı her tür, ırk, din, kültür ve yerel gelenek farklarından doğan akımları dışlayan Türk dili ve kültürünü içinde kendisini bir ulus olarak kabul eden vatandaşların ortak arzularına dayanan tinsel dayanışmadan almaktadı.

Batılı ve demokratik bir yaşam biçimiyle ulusal hedeflerine ulaşacak olan cumhuriyetimizin laiklik ilkesine dayanması, bilim ve özgür düşüncenin, özgür tartışma ve inandırma yoluyla olacağı belirtiliyordu.

Partinin bilimsel yöntemi; özgür araştırma ve tartışmayı en önemli araç saydığı ve devrimlerimizin ise akıl, batılı bilim ve düşünce sistemine yönelme ilkesinin doğal bir sonucu olduğu vurgulanmaktaydı.

Bu tip yaşam biçiminin devrimci bir anlayışla çağdaş çizgideki toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimin kesintisiz olarak bütün gücümüzle çağdaşlaşma ve Batı uygarlığına ulaşma çabası, çağdaşlaşma ve batılılaşma biçimsel olarak değil, öz ve içerik olarak benimsemekle kökten değişimin gerçekleşebileceği,

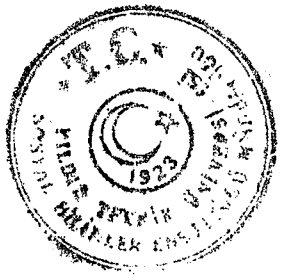

ulusu batı uygarlığına erişiminden alıkoyacak gerici, kararsız ve köstekleyici etkilerden uzak tutmak önemli hedeflerden biri olarak görülüyordu.

Ulusun özgür ve gönenç içinde bir toplum olabilmesi herşeyden önce ekonomik gelişmeyle olduğu, ekonomik kalkınmayı özgür ve ileri bir Türkiye'nin temel taşlarından biri olarak görüyordu. Ekonomik gelişmenin partinin temel ilkesi olduğu, ekonomik yapıyı çağdaşlaştırma, kişi başına ulusal geliri arttırma, geniş çalışma olanakları sağlanarak iş yaratmanın siyasetlerinin ana çizgisi olduğu belirtiliyordu.

İzlencede bu konulardan başka ekonomik gelişme bölümü altında bireysel özgürlüklerle ekonomik gelişmenin sağlanabileceği, ekonomik gelişmenin temelinde sermaye birikimi, yatırım oranlarının yükseltilmesi, kültür, eğitim ve kamu yönetimi alanlarında ivedi düzeltimlere gidileceği üzerinde durulmaktaydı.

Devletçilikte ise ekonomik kalkınmada temel olan özel girişimciliğe yardımcı görev sorumluluğu tanıyan, para, maliye ve yatırım programlarıyla özel kesime yardımcı rolü veriliyordu.

Kalkınma için ulusal kaynakların iyi ve yerinde kullanılması, genel bir ekonomik planın yapılması, planla değişik alanlarda çalışımda bulunan üretim birimlerinin arasında uyum ve eşgüdümün sağlanması öngörülüyordu. Bunun için DPT'nın gerekliliği, Devlet denetleme sisteminin kurulması, hakça gelir dağılımının sağlanması, gönençin arttırılması, paranın değerinin korunması, toplumsal eşitliği gözönüne alan bir vergi siyaseti, vergi sisteminin yeniden yapılandırılması ve kaçakcılığın önlenmesi ele alınıyordu.

Tarım bölümünde ise genel ekonomik kalkınma planı çerçevesinde uyumlu bir gelişme için bölgesel çalışma planlarının yapılması, çağdaş üretim teknikleriyle verimin arttırılması, toprak dağıtımı, ormanların korunması, toprak kaybının önlenmesi, tarımda sulama, gübreleme, ilaçlama, tohum iyileştirme, teknik bilgi, ambalaj, koruma ve dağıtımda çağdaş uyarlamaların gerçekleştirileceği belirtilirken örnek çiftlik ve okullar kurulması, kredi olanakları, hayvancılığın yaygınlaşması için çalışma, mevsimlik işçilik yerine yerinde eğitimle bu iş gücünün kullanılarak değerlendirilmesi, meyvacılık, sebzecilik ve konservecilik alanlarında gerekli yatırımların sağlanmasına çalışılırken balıkçılık ve su ürünlerine de gereken ilginin gösterilerek üretimlerinin attırılacağı üzerine durulmaktaydı.

Sanayi alanında ise planlı sanayileşme siyasetinin izleneceği, uzun vadeli sanayileşme ve kalkınma planlarıyla yönlendirilecek özel kesime; ucuz kredi, iş eğitimi ve kurslar, vergide ve gümrük uygulamalarında ayrıcalık, ucuz

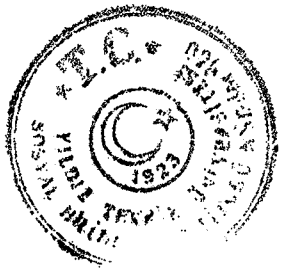

arsa ve yer sağlanması ve yabancı sermayenin gelmesi için önlemler alınacağı belirtilmekteydi.

Bu konulardan başka iç ticaret, dış ticaret, ulaştırma ve bayındırlık, sağlık işleri, yönetim ve memur statüsü, ulusal eğitim, dış siyaset, ulusal savunma, demokratik anayasal çok partili bir sistemde tek dereceli, genel, gizli oy, açık sayım ve nisbi seçime dayanan parlamenter rejim ve meslek temeline dayanmayan çift meclis yapısı öngörülmekteydi.

Sosyal siyasette ise çalışan kesime yönelik olarak gerçekçi bir en az ücret saptaması, çalışma koşullarının düzeltilmesi, sosyal güvenlik sistemi kurulması, işsizlik sigortası, özgür ve demokratik sendikacılık, karşılıklı görüşme, sözleşme ve grev hakları, işçi ve işveren ilişkilerinde uyumun sağlanması ve sosyal konut sağlanması uygulamaları ele alınıyordu.

Din işleri ise dinin toplumun etiksel ve tinsel düzeyini yükselten yüce bir kurum olduğu, vatandaşın din ve duyunç özgürlüklerini kullanmasının en doğal hak olduğu ve dinin siyaset tartışmalarının üzerinde tutulması ve sömürülmesinin önlenmesi için çalışılacağı belirtilirken laikliğin ise din ile devlet işlerinin ayrılması olarak anlaşıldığını açıklarken dini eğitimin ise seçkin bilim adamları tarafından verileceği üzerinde durulmaktaydı.

2. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ'NİN İZLENCESİ

15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nden Türkiye'nin dördüncü partisi olarak çıkan ve sağ kanadın üçüncü partisi olan CKMP tam bir lider partisidir. Osman Bölükbaşı'nın önderliğinde tutucu-gelenekçi (muhafazakar) kesimin temsilcisi olan bu partinin oy aldığı kesim İç Anadolu'nun gelişmemiş kırsal kesim kentleridendir.

CKMP'nin oldukça ayrıntılı olarak hazırlanmış olan izlencesi;[30] 254 madde altında toplanmaktaydı. Partinin amacı "temel ilkeler"in birinci maddesinde yer almakta olup Türkiye'de insan hak ve özgürlükleri, kişinin ve toplumun gönenç ve huzurunu, sosyal güvenliğini gerçekleştirecek ve güvence altına alacak bir devlet düzeni ve yönetimini bütün kurum ve kuruluşlarıyla birlikte hızla kurmakla birlikte hedefinin çağdaş insanlığın ortak uygarlığına yapıcı olarak katılmak olarak gösterilmekteydi.

Parti, devletin bütün güç ve olanaklarını ileri bir yaşam düzeyi sağlamak ve yaşatmak için kullanılmasını, ulusun çağdaş bilim ve tekniğe göre donatılıp örgütlendirilmesini gerekli görmekteydi.

---

30 Bozbeyli, **a.g.e.**, s. 177-238.

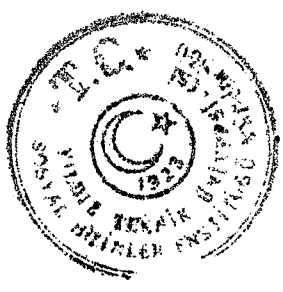

Devlet yönetiminde ve toplum yaşamında bilimsel düşünce ve plan ilkesinin egemenliği istenmekte olup, ulusal, demokratik, laik hukuk devleti ülküsüne, özgürlük, ulus, ahlak, bilim, toplumculuk, gelişme, halkçılık, köylücülük ve endüstrileşme ilkelerine içtenlikle bağlanmakla ulaşılacağı inançını belirtmekteydi.

Yirmiiki ana bölüm altında toplanan izlencenin birinci kısmı temel ilkeler olup; partinin amaç ve hedefleriyle, devlet görüşü, kişi ve devlet ilişkileri, ulus görüşleri, ulus ve sınıf, çalışanlar, parti görüşleri, gençlik, Türk ulusu ve uluslararası toplum, adalet anlayışı, din görüşü, laiklik anlayışı, ulusun ve devletin örgütlendirilmesi, kamu hizmetleri, ulusçuluk anlayışları, ulusçuluğun nitelikleri ve hedefleri, ahlak ülküsü, özgürlükçülük ilkesi, gelişmecilik, bilime olan inanç, halkçılık ilkesi, aile, kadın, çocuk, toplumculuk görüşü, sosyal adalet ve parti, devlet ve özel girişimcilik, özel girişimciliğin geliştirilmesi, köy ve köycülük ve endüstrileşme konuları kırk madde altında işlenmekteydi.

İkinci ana bölüm olan toplum kalkınması sorunu; ulusun ve devletin yeniden örgütlenmesinde umar yolu ve ödevlerin belirlendiği bu konular dört madde altında ele alınmaktaydı.

Üçüncü ana bölümde devlet örgütü ve yönetimin yeniden yapılanması ve yönetsel düzeltimler üç madde olarak ele alınarak ve işlenmekteydi.

Dördüncü ana bölümde Türkiye'nin uygarlık ve kültür davası; ulusal eğitim hizmeti, genel ilkeler ve amaçlar, ulusal eğitim ve düşünce yapısı, eğitim siyaseti, ulusal eğitim ve kalkınma, ulusal eğitim-kültür hizmeti kadrosu, bilim yaşamı, üniversite ve yüksek okullar, orta öğretim, mesleksel ve teknik öğretim, ilk öğretim, ilkokul öncesi öğretim ve eğitim, halk eğitimi, özel okullar, yabancı okullar, yurt dışında öğretim, spor ve beden eğitimi, kültür ve sanat yaşamı, sinema, tiyatro, basın, televizyon, din öğretimi, ulusal savunma, Silahlı Kuvvetler, Kumanda ve Subay Kurulu, askeri liseler, harp okulları, kışla ve hizmet tesisleri, sivil savunma ve dışişleri konuları yetmişaltı madde altında açıklanmaktaydı.

Beşinci ana bölümde köy, köycülük ve tarım siyaseti; köy, köylü ve tarımımızın genel durumunda köylünün kurtuluşu, köy kalkınması, tarım kentleri, tarım siyaseti ve tarım reformu görüşü, tarım reformu ve siyasetinde temel ilkeler konuları yirmiyedi madde altında ele alınmaktaydı.

Altıncı ana bölümde ormancılık ve orman siyasetinin durumu, umar yolları ve ödev konuları üç madde olarak işlenmekteydi.

Yedinci ana bölümde hayvancılık konusu beş madde olarak açıklanmaktaydı.

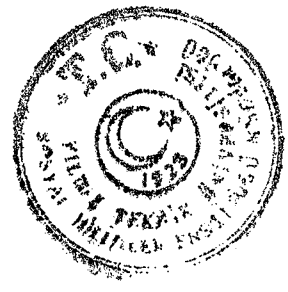

Sekizinci ana bölümde su ürünleri ve balıkçılık üç madde olarak ele alınmıştı.

Dokuzuncu ana bölümde Türk ulusunun beslenme davasında durum ortaya konarak umar yolları ve ödev saptaması yapılmış ve konu üç madde altında işlenmekteydi.

Onuncu ana bölümde Türk ulusunun barınma davası; imar ve iskan işlerinde durum saptaması yapılarak umar yolları ve ödev olarak beş madde altında ele alınmıştı.

Onbirinci ana bölümde göçmenlerin durumu ve yurtiçi iskan davasının durum saptaması yapılarak bu konuda umar yolları ve ödevleri iki madde altında belirtilmişti.

Onikinci ana bölümde ise sanayi siyasetimizle sanayi devrimi ve Türkiye'nin sanayileşmesi; sanayileşme ve özel girişimcilik, küçük sanatlar ve el sanatları, bölge kalkınması, ticaret siyaseti, dış ticaret ve bankalarımız onyedi madde altında işlenmekteydi.

Onüçüncü ana bölümde mali (parasal) işlerde ulusca örgütlenmenin finansmanı konuları yedi madde altında; ondördüncü ana bölümde adalet işleri onbir madde olarak; onbeşinci ana bölümde ulaştırma işleri oniki madde altında; onaltıncı ana bölümde turizm işleri beş madde olarak; onyedinci ana bölümde basın-yayın işleri dört madde altında; onsekizinci ana bölümde sağlık işleri sekiz madde olarak; ondokuzuncu ana bölümde ise sosyal işler bir madde olarak ele alınmaktaydı.

Yirminci ana bölümde çoçuklar için öngörülen düzenlemeler iki madde olarak; yirmibirinci ana bölümde ise kadınlar için öngörülen düzenlemeler yine iki madde olarak ele alınırken yirmiikinci ve son ana bölümde ise çalışma yaşamı, iş ve işçi sorunlarımız, çalışmanın her yurttaş için hak ve ödev olduğu konuları ondört madde olarak ele alınarak incelenmekteydi.

Görüldüğü gibi tutucu, liberal ilkeler içeren ve kırsal kesime yönelik hedefler içeren bu izlence ile adında da belirtildiği gibi tarım ve köye yönelik bir görüşü temsil etmektedir.

CHP gibi ilerici-devletçi bir geleneğin temsilcisiyle İkinci Koalisyon Hükümeti'ni oluşturan sağ kanat merkez-liberal YTP ile tutucu ve kırsal kesim tabanlı bir parti olan CKMP'nin ortaklığı bir "orta yol" üzerinde anlaşılarak hazırlanmış bir uzlaşı metni olabilirdi. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de baskısıyla kurulan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi üzerinde anlaşmaya varılabilen aşağıda sunulan metinle işlerlik kazanabildi.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

E. İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİNİN İZLENCESİ

Cumhuriyet tarihimizin İkinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi daha önce de belirttiğimiz gibi koalisyonu oluşturan partilerin eğilimlerinin yansıtılmadığı ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin getirdiği ilkeler ve 1961 Anayasası'nın sınırları içinde üzerinde anlaşılan bir metin olup genelde kamuoyunda olumlu karşılandı.

CHP, YTP ve CKMP arasında kurulan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi[31] 2 Temmuz 1962 Pazartesi günü Malatya Milletvekili Başbakan İsmet İnönü tarafından Meclis'e sunuldu.

Başbakan İsmet İnönü giriş bölümünde kurulan bu yeni hükümetin siyasal tarihimizde yer alan karma hükümet girişimlerinden yeni birisi olarak TBMM'nde temsil edilen üç parti ve bağımsızların sorumluluklarıyla kurulduğunu belirterek konuşmasına başlayarak Türkiye'nin sosyal ve ekonomik koşullarıyla gelişme durumunda olan bir ülke olduğunu, gelişmenin kararlı ve hızlı bir şekilde sürmesi ve gelişmiş ülkelerle aramızdaki farkın kapatılabilmesi için ulusal yaşamımızda ve devlet yönetiminde güçlü temellere dayanan düzeltim gerekleriyle karşı karşıya bulunulduğu üzerinde duruldu.

Hükümetin yüklendiği sorumluluğun bu yönlerden taşıdığı önemi kavrayarak görevine başladığını, bu koalisyon hükümetinin Anayasal sistemi kökleştirme ve demokratik düzen içinde kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçladığını vurgulandı.

27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası kabul edilen 1961 Anayasası ile de tartışılan pek çok konunun yasal düzenlemelere bağlandığını, Anayasa'ya uymayan yasaların ise Anayasa Mahkemesi ile denetiminin yolu açıldığı, yargı bağımsızlığı, basın özgürlüğünün yasalarla güvence altına alındığı, seçim sisteminin güven içinde yürütülmesi ve adaleti, yönetimin yansızlığı ve siyasal baskılardan arındırılması, radyonun özerkliği, üniversitelerin bilimsel özgürlüğünün ve akademik güvencelerinin sağlanmasının yanısıra bir tasarı olarak Meclis'e sunulan demokratik temellere dayanan gösteri ve yürüyüş düzenlemeleriyle Türkiye'nin demokratik sistemde önemli gelişmeler kaydettiğini, zorlu sınavlardan başarıyla çıkılarak çok partili siyasal yaşama girdiğimizden beri önemli yakınma konularının ortadan kaldırıldığı bir düzeye ulaşıldığı gözler önüne serildiğini belirtti.

---

31 Bkz., Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri 1960-1978**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1978, s. 33-53; Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Ak Yayınları, 1968, s. 517-546.

Demokratik sistem içinde planlı ve hızlı kalkınmanın gerçekleştirilmesi yolunda gerçek temellerin atıldığını, Koalisyon Hükümetinin de ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda zorlu sorunlarla karşı karşıya bulunduğunu, yerine getirilmesi düşünülen büyük atılımların da hükümet tarafından demokratik sistem içinde yerine getirileceği ve Türkiye için başka bir yaşam biçiminin düşünülemeyeceği inancıyla göreve başladıklarını söyledi.

Koalisyon Hükümetine katılan siyasal partiler ve bağımsız üyelerin devlet hizmetinde izleyecekleri yolların açık ilkeler üzerinde anlaşılarak hazırlandığını bu yolla da partilerin grupları arasındaki çalışmalarda uyum ve kararlılığın sağlanacağı ileri bir sonuç elde edileceğini belirtti. Ortak protokolle saptanan ve hükümetin izlencesine temel oluşturan bu ilkelerin ise, Atatürk devrimleri üzerine kurulmuş bir demokrasi yönetiminde, Anayasada belirtilen Atatürk ulusçuluğu, ve laik devlet yönetimine dayanacağı, hükümetin sağcılık ve solculuk akımlarına karşı koyacağı, ülkenin geleceğinin demokratik sistemin yaşamıyla sıkı sıkıya bağlı olduğu ve Anayasanın egemenliğini sağlamayı önde gelen görevi saymakta olduğunu belirterek demokratik rejim için tehlike oluşturacak ve Anayasal düzeni bozmaya yönelik girişimlere izin verilmeyeceğini önemle vurguladı.

27 Mayıs 1960 Eylemi'nin kamu onayını (meşruiyet) yitirmiş bir yönetime karşı Türk ulusunun direnme hakkının kullanılması olduğu vurgulanarak Eylem'in yasallığını gölgeleyecek girişimlerin karşısında olunacağı, yeni Anayasanın ise Türkiye'nin yeni dünya görüşünü yansıttığını ve Anayasanın gösterdiği ulusal hedefleri gerçekleştirmenin en önemli görevleri olacağı belirtildi.

Yeni hükümet döneminde siyasal partiler arasında iyi ilişkilerin yürütülmesine özel önem verileceği, böylelikle de TBMM'nde iktidar ve muhalefet ilişkilerinin ülkede güven ve huzuru saylayacak bir düzeyde yürütüleceği benimsendiğini söyledi.

Ekonomik gelişmenin demokratik bir düzen içinde başarılmasının ulusca büyük bir ülkü olarak ele alındığı, ekonomik gelişme döneminde ülkedeki toplumsal ve ekonomik sorunları çözecek önlemlerin ivedilikle ülke çıkarı yönünde çözümlenmesi gereği ve ekonomik kalkınmada devlet ve özel kesimin birlikte uyumlu bir biçimde çalışacağı gereği üzerinde durulduğunu belirtti.

Özel girişimciliğin yaratıcı gücü vurgulanarak bu kesimin güven içinde çalışmasının yanında özel iyeliğin Anayasa'nın koruması altında olduğu belirtilerek kalkınmanın ön koşulunun özgürlük ortamı içinde olması gerektiği açıklandı.

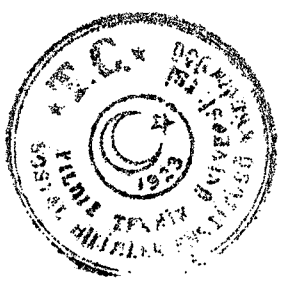

Kalkınmanın halen yürürlükte olan plan ve izlence doğrultusunda yürütülmesinin gereği, özel kesim yatırımlarının arttırılması, ivedi ve dengeli bir kalkınma için özel kesimin plan doğrultusundaki alanlara yatırıma özendirileceği belirtilirken bu özendirmenin devletin doğrudan karışımıyla değil de uygulanacak parasal ve kredi politikalarıyla birlikte sermaye piyasasının oluşumu, yol gösterme ve teknik bilgi sağlama yöntemleriyle yerine getirileceği belirtildi.

Devletin ekonomi siyaseti her alanda açıklık ve kararlılık içinde yürütüleceğinden özel kesimin uzağı görerek güven duygusu içinde çalışmasının sağlanacağı belirtilirken, özel kesimin ekonomik ve toplumsal gelişmeyi yalnız başına sağlayamayacağı da vurgulanarak ülke gerçekleri nedeniyle devletin ekonomik yaşamdaki önemi üzerinde duruldu.

Devletin ekonomik yaşamdaki yeri özel kesimin gerçekleştiremediği yatırımlar, stratejik yatırımlar ve uzun süreli gelişme yatırımları olarak belirlenmiş böylece devletin gelişmiş ülkelerle aynı düzeye ulaşmamızı sağlayacak gerekli yatırımların yerine getirileceği ve ekonomik kalkınmada toplumsal eşitlik ilkesinin de gözardı edilmeyeceği vurgulandı.

Dengeli gelişme ve toplumsal eşitlik açısından bölgeler arası farklılıkların giderilmesine çalışılacağı, plan amaçları doğrultusunda bölge planlamalarının öncelikle ele alınacağı ve yıllık ortalama % 7'lik bir kalkınma hızı hedeflediklerini ve bu nedenden yatırımlardan özveride bulunmayacaklarını belirtti.

Birinci Beş Yıllık Plan'ın (1963-1967) yukarıda belirtilen temel ilkeler doğrultusunda hazırlanarak TBMM'ne sunulacağı, kamu harcamalarında yatırımlara öncelik verileceği, kalkınma doğrultusunda kararlı bir parasal siyaset uygulanırken kaynak savurganlığı, ekonomide kararsızlığı ve toplumsal sorunlara yol açabilecek enflasyondan da sakınılacağı gereğini açıkladı.

Vergi sisteminde uygulanabilir, eşitlikçi ve verim arttıran önlemlerin alınacağı bir düzenlemeye gidilirken, tarımsal gelir ve küçük üretici, esnaf ve sanatkarların vergilendirilmesinde, muhasebe alanlarında yeni düzenlemelerin yerine getirileceği ve varlık bildirminin yeniden düzenlenerek alınacağı söylendi.

Kamu ve özel kesim yatırımları için gereksinilen dış kaynakların uluslararası kuruluşlar ve dost ve bağlaşıklarımızdan sağlanmaya çalışılacağı ve KİT'lerin akılcı bir yöntemle çalıştırılması için yeni düzenlemelere gidileceği ve böylece bu kuruluşlardan yatırım kaynağı yaratılacağı belirtildi.

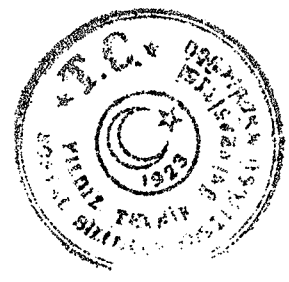

Plan ve izlence doğrultusunda yatırım, işletme ve dışsatım kredileri sorunlarını çözümleyecek taşınır değerler borsası, Kalkınma ve Yatırım Bankaları tasarılarının yasalaşması üzerinde durulacağı böylece de özel kesimin güçlü yapılı, akılcı ve verimli tesisleşmesinin sağlanacağı vurgulandı.

Maden yasası ve MTA Enstitüsü'nün yeniden düzenlenmesiyle yeraltı kaynaklarının bulunarak işletilmesi, endüstri kuruluşlarının dışsatıma yönelik nitelikli ürünler üretmesi, tam kapasite ile çalışmaları ve enerji kaynaklarının veriminin arttırılarak sanayinin ülke düzeyine yayılması için gereken önlemlerin alınması üzerinde duruldu.

Küçük sanayi ve el sanatlarının gelişimi, desteklenmesi ve örgütlenmeleri için gereli önlemlerin alınması hedeflendiği açıklandı.

Üzerinde ayrıntı ile durulan bir konu ise tarım oldu. Ulusal ekonominin temeli olarak görülen tarım kesimi ekonomik ve toplumsal kalkınmada ve öteki kesimlere kaynak ve dayanak olarak görülerek ve tarım alanlarının arttırılmasının sınırına ulaşıldığı için birim alandan alınan verimin arttırılması hedeflendi. Planda da öngörüldüğü gibi, verimi ve üretimi arttırmak için sulama, iyi tohumluk, damızlık, fidan ve gübre kullanımı, hastalık ve zararlılarla mücadele, hayvanların iyi beslenmesi ve bakımı ve bu kesime yönelik kredi kullanımı üzerinde duruldu.

Tarım sigortası konusunda çalışmaların yürütüldüğü, doğal kaynaklarımızdan olan toprak, orman ve meraların korunması ve üretimlerinin arttırılması, orman ve insan ilişkilerinin ulusal çıkarlara uygun olarak yeniden düzenlenmesi ve tarımsal kalkınma için bir dizi düzeltimlerin yerine getirilmesi ve Anayasaya uygun olarak "toprak reformu"nun titizlikle hazırlanarak TBMM'ne sunulamsının yanısıra üretici ile tarım örgütünün sıkı işbirliğine giderek tarım siyasasının etkin uygulanması üzerinde önemle durulacağı belirtildi.

Ticaret siyasasında, kararlılık, açıklık, genellik ve eşitlik temel ilkeler olarak benimsenirken iş yaşamında yeni düzenlemelerle verimsizliği ortadan kaldıracak önlemler ve iş dünyasının örgütleriyle görüş alışverişi üzerinde durulacağı açıklandı.

Ülkenin ekonomik kalkınması için yabancı kaynak, teknik bilgi ve girişimcilerden yararlanmayı, ödemeler dengesi için dışsatımın geliştirilmesinin yaşamsal önemi gözönüne alınarak ilgili Bakanlıkların birlikte çalışmaların sağlanması ve gerekli önlemlerin alınmasıyla birlikte küçük üreticiliğin veriminin artırılması, desteklenmesi ve önceliğin tarımsal kesimde olmak üzere kooperatifçiliğin geliştirilmesi gerekli görüldüğü belirtildi.

Bayındırlık işlerinin planlı ve ivedi bir kalkınmada önemine değinilerek Karayolları, DSİ, Demiryolları, limanlar, hava alanları ve akaryakıt tesislerinin yapımlarının programa bağlandığı ve devlet yatırımlarnın zamanında ve düzen içinde gerçekleşmesinin özenle izleneceği, yapılarda savurganlığa kaçmadan amaca uygunluk ve sağlamlıklarının denetleneceği söylendi.

Ulaştırma konusu ise kalkınma planının öngördüğü sınırlar içinde ekonomik ve stratejik yönden önemli olan demiryolları ve KİT'lerin verimli çalışma yöntemlerine kavuşturulması ve deniz ticaret filomuzun ve ulaştırmamızın devletin yanında özel kesimin de özendirilerek uyumlu çalışmalarının hedeflendiği üzerinde duruldu.

Uluslararası ticarette önemli yer tutan gümrükler üzerinde önemle duruldu. Tarımsal dışsatım ürünleriyle ilgili kuruluşlardan Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ile tütün ve çay üretimi ve işlenmesi ele alındı.

Nüfusun hızla artmakta olduğu ülkemizde kent ve bölge planlamacılığı, konut, konut kredisi ve gecekondu olguları ele alınarak toplumsal konut uygulamaları amaçlandı.

Sağlık siyaseti ise sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, yaygınlaştırılması toplumsal eşitlik gözönüne alınarak yerine getirileceği, sağıltıma yönelik birimler oluşturulurken koruyucu hekimlik çalışmalarının da yürütüleceği, bu konuda gerekli teknik donanım ve personelin sağlanacağı, sağlık personeli yetiştiren kurumların çoğaltılacağı, sosyal hizmetler ve ilaç endüstrisinin gelişmesi için çalışılacağı ve bu alanda özel kesimin de yatırımlarda bulunması için özendirileceği açıklandı.

Çalışma yaşamında ileri ve demokratik ülkelerdeki gibi verimliliği ve uyumu arttıran düzenlemeler Anayasaya uygun olarak yarine getirilerek işçi ve işverenin karşılıklı güven içinde çalışmalarını hedefleyen toplumsal eşitlik ve güvenliğin sağlanmasına yönelik çalışmalarla işçilerin gönençi, iş verimliliği, iş alanlarının arttırılması ve işsizlik gibi konular ele alınarak bu konudaki yasal düzenmemeleri içeren "Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasa Tasarısı" ve İş Yasası'nın yeniden düzenlenerek TBMM'ne sunulacağı belirtildi.

İş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılması konusunda Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kurumu'nun etkin çalışmalarını sağlayacak yasal düzenlemeleri içeren yasa tasarısının yakında TBMM'ne sunulacağı, işçi ücretlerinin ve ikramiyelerinin gecikmeden ödenmesi ve tarım işçilerinin haklarını koruyucu önlemlerin alınacağı da açıklandı.

Özgür sendikacılığın geliştirilmesiyle toplumsal ve ekonomik sorunların çözümünde bu oluşumların devlete yardımcı kuruluşlar olacağı, Kamu

kesimindeki işletmelerin yönetiminde işçilerin deneyim ve görüşlerinden yararlanmayı sağlayıcı danışma ve dayanışma düzeni kurulacağı ve böylece üretimde verimliliğin arttırılarak maliyetlerin de düşürülmesinden elde edilecek kardan işçilerin de pay sahibi olmasına çalışılacağı üzerinde duruldu.

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun sağlam gelir kaynaklarına kavuşturulması ve işçilerin eğitimine önem verilmesinin yanında emeğinin karşılığını alma dışındaki ulusal çıkarlarla uyuşmayan, yıkıcı amaçlar güden sömürücü girişimlere karşı önlem alınacağı böylece de ülkenin yüksek çıkarlarının yanında vatansever ve uluscu Türk işçisinin de çıkarlarının korunacağı açıklandı.

Hukuksal alanda adaletin hızlı, güvenli ve huzur içinde gerçekleşmesini sağlayacak yasal düzenlemelerle yürürlükteki yürütmeliklerin yeni Anayasaya uygunluğunu sağlama çalışmalarının yürütülmesinin yanında adalet sistemi ile ilgili yasaların ve oluşumların (Hakimler Yasası, Yargıtay, İcra ve İflas Yasası, Danıştay, Adalet Bakanlığı Merkez Örgütü Yasası ve Yüksek Hakimler Kurulu gibi) yerine en kısa sürede getirilmesi ve ülkeye siyasal huzuru getirecek siyasal affın bir yıl içinde açık sınırlarıyla çözümlenmesi kararlaştırılırken siyasal sömürünün önüne geçilmesi de koalisyon protokolüyle belirlendiği belirtildi.

Yönetimde yansızlık, partizanlığa kaçmadan herkese eşit davranma, halkın devletle olan ilişkilerinde hızlılık ve kolaycılık hedeflenirken yurtta güven ve düzenin sağlanmasında yasa ve düzenlemelerde herkese eşit uygulama, sivil savunmayı yurt düzeyine yayarak ulusal savunmayla bütünleştirme, yerel yönetimlerde, kamu yönetiminde ve Devlet personel yönetiminde gerekli düzenlemelerin yerine getirilerek yürütülmesi amaç edinildiği açıklandı.

Ulusal eğitim, ülkenin toplumsal ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunacak verimli bir yatırım olarak algılanırken eğitimde eşitlik, her yaş ve kesimdeki yurttaşların eğitimi ile kalkınma programlarının gereksindiği insan kaynaklarının yetiştirilmesi için bir plan doğrultusunda çalışılacağı belirtildi. Okuma-yazma bilmeyenlere yönelik eğitimin yanısıra DPT'nin belirleyeceği kesimlere yönelik mesleksel ve teknik eğitim ilk, orta ve yüksek eğitimde gözönüne alınırken, bu eğitim kurumlarının gereksindiği öğretim kadrosunu yetiştirmek ve bu kadroları çekici kılacak önlemlerin alınmasının yanında özel kesiminde bu alanda çalışım göstermesi ve yayılmasının özendirileceği belirtildi. Toplumsal ve ekonomik kalkınmamızda gereksinilen bilim adamlarının bir plana bağlanarak yetiştirilmesini sağlayacak Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun çalışmalarına başlaması sağlanacağı üzerinde duruldu.

Dinsel inanç, duyunç ve kişisel kanılarda Anayasa güvencesi altında bulunan özgürlüklerin korunması, Dinayet İşleri Başkanlığı'yla dinsel alanda aydın din adamları yetiştirerek halkın gereksinimlerini karşılamak, vakıflara gereken önemi vererek tarihi eser ve anıtların gelecek kuşaklara ulaştırılmasının sağlanması, tapu-kadastro ve tapulama ile ilgili yasaların gereksinimlere uygun hale getirerek yasalaşmasına çalışılacağı ve Devlet İstatistik örgütünün kurulacağı belirtildi.

Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı'nın gelişmekte olduğu, yayıncılıkta radyoların aydınlatıcı, yararlı ve iç siyaset yönünden yansız kılınması için yasal düzenlemlere gidildiği, turizm konusunda ise turizmin ülkenin ekonomik sorunlarının çözümüne katkıda bulunacak bir kesim olarak görüldüğü ve bu alanda yabancı yatırımcıların parasal ve teknik olanaklarından yararlanmayı zorunlu gördükleri açıklandı.

İsmet İnönü tarafından TBMM sunulan izlencenin dış siyasetle ilgili bölümünde ise, TBMM'ndeki bütün siyasal partilerin benimsediği bir ulusal siyasetin yürütüleceği, bu siyasanın Birleşmiş Milletler Örgütü Yasası'na uygun olarak dünya düzeninin kurulmasını hedefleyen bütün Dünya ulusları için barış, özgürlük, hak ve hak eşitliği sağlayan bir siyaset olduğu belirtildi.

Dünya düzenin kurulması için ümit verici gelişmelerin oluşmadığı vurgulanarak uluslararası alada yer alan Doğu-Batı ilişkileri, Berlin sorunu, silahsızlanma ve atom denemeleri gibi konularda Dünya barışını olumsuz etkileyen sorunlar belirtilerek sorunların çözümlerinin uluslararası işbirliği ve barışçıl yöntemlerle sağlanabileceği açıklandı.

Türkiye'nin Batılı sistemle ülkü ve yazgı ortağı olduğu vurgulanarak üyesi olduğu NATO ve CENTO örgütlerinin üyelerinin savunmalarında ve barışı sağlamada olumlu sonuçlar elde edildiği belirtilerek NATO üyesi ülkelerin Yunanistan'la birlikte Türkiye'nin de ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunacakları açıklandı. Özellikle ABD, Fedaral Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve öteki NATO üyesi ülkelerle olan ikili işbirliklerinin geliştiği belirtilirken CENTO Örgütü'nün bölgesel üyeleri olan Pakistan ve İran'la da ilişkilerin olumlu gelişmeler kaydettiği üzerinde duruldu.

Özel bağlarla bağlandığımız yavru vatan Kıbrıs'ta huzur ve kalkınmanın Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında ilişkilerin önemi değinilerek varolan anlaşmalar bağlamında gönenç ve mutluluğa kavuşulması ve bölgedeki barışın korunmasına katkıda bulunulmasının ümit edildiği vurgulandı.

İyi ilişkilerde bulunduğumuz Yunanistan, Afganistan ve Hindistan'la olan dostluk ilişkilerinin sürdürüleceği, Orta ve Yakın-Doğu ülkelerinle olan özel

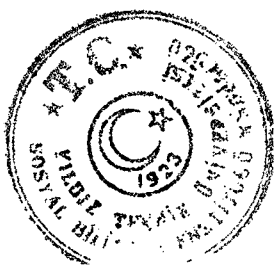

yakınlığımız vurgulanırken bu ülkelerin özgürlük ve bağımsızlık içinde gelişmiş bir gönenç düzeyine ulaşmalarını dilediğimiz, yeni bağımsızlıklarına kavuşarak BM Örgütü'ne katılan ulusların yasal haklarına sahip olmalarından duyulan mutlulukla birlikte özellikle Afrika ülkelerine duyduğumuz yakın ilgi ve iyi ilişkilerin kurulmasına çalışıldığı, 1 Temmuz 1962 tarihinde Cezayir'de yapılan halkoylamasının sonucundan duyulan memnunluk belirterek Cezayir'i kutlandı ve halkoylamasının gerçekleşmesine katkısından dolayı Fransa Devlet Başkanı General De Gaulle'ü de alkışlandığı belirtildi.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile ilişkilerimizde uluslararası bağıtlara bağlı ve uyumlu olmanın yanında karşılıklı saygı temeline dayanan iyi ilişkilerin geliştirilmesinin hedeflendiği, Yugoslavya ile karşılıklı ortak çıkarlarımıza uygun ilişkilerin gelişmesi ve bütün komşu ülkelerle barış ve dostluk ilişkileri kurulmasının istendiği belirtilirken Bulgaristan ile olan ilişkilerin arzulanan biçimde olmadığı, bu ülke ile de ilişkileri geliştirmeyi hedeflediklerini açıkladı.

Japonya, Uzak-Doğu ve Latin Amerika ülkeleriyle olan dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkileri geliştirerek bu topluluk ile ortaklık andlaşması imzalamak istediğimiz belirtilirken Avrupa Konseyi çalışmalarına da katıldığımız vurgulandı.

Ulusal savunmada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin büyük bir güvence kaynağı olduğu vurgulanarak çağdaş savaş sistemleri ve araç-gereçleriyle donatılmasının sürdürüleceği ve NATO ortak savunma sisteminde kendisine düşen görevleri yerine getireceği belirtildi. Anayasa'da Türk Silahlı Kuvvetleri'yle ilgili getirdiği yeni düzenlemelerin yer aldığı yasa tasarılarının en kısa sürede TBMM'ne sunulacağı ve Silahlı Kuvvetler'in iç işleyişini düzenleyecek tasarıların ve gereksinimlerinin ele alınarak çözümleneceği üzerinde durularak bu kurumun TBMM'nce kendisine verilecek görevleri başarıyla yerine getirebilecek özdeksel ve tinsel güçe sahip olduğu vurgulandı.

İzlencede son olarak, izlencenin özenle uygulanacağı ve çalışmalarında muhalefet partilerinin denetimini de değerli bir yardım olarak sayacaklarını açıklandı.

Görüldüğü gibi, görüş ve izlenceleri oldukça farklı olan siyasal partilerden oluşan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesinde aşrı akımların tümüyle dışlanacağı, 27 Mayıs ve getirdiklerine olan bağlılık, devletçilikle özel kesimin örtüştüğü bir ekonomik politika, tarım, vergi, servet bildirimi, ve ağalar gibi toplumsal sorunların çözümünde ve en önemlisi siyasal "af" konusunda "orta yol" ilkelerinin yaşama geçirilmeye çalışılması hükümet bunalımının

T.C. ... 1923 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

yaşandığı bir dönemde Ordu'nun katkısıyla da kurulmuş olsa önemli bir işlevi yerine iyi niyetle getirmiştir.

Bunlar da, kurulacak olan hükümetin iyi niyetle çalışması sağlanırsa ülkede yaşanan siyasal bunalımı çözebileceğini ve Türk demokrasisine yeni ufuklar açarak ekonomik ve toplumsal kalkınma yönünde arzulanan hedeflere ulaşma yönünde katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

F. İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN BAKANLAR KURULU; DEĞERLENDİRİLMESİ VE GÜVEN OYLAMASI

1. İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN BAKANLAR KURULU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda belirtildiği gibi, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin bilinen nedenlerden dolayı dağılmasından sonra Cumhurbaşkanı Gürsel yeni Bakanlar Kurulu'nu oluşturma görevini 2 Haziran 1962 Cumartesi günü yeniden CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye verilmişti. Görevin İnönü'ye verilmesinin arkasından yirmibeş gün süren zorlu pazarlıklardan sonra CHP, YTP ve CKMP tarafından oluşturulan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu 25 Haziran 1962 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e Başbakan İsmet İnönü tarafından bildirildi.[32]

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu ise aşağıdaki üyelerden oluştu:

Başbakan: İsmet İnönü, (Malatya Milletvekili)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Ekrem Alican, (Sakarya M.v.)
Devlet Bakanı ve Bşbk. Yar: Hasan Dinçer, (Afyonkarahisar Milletvekili)
Devlet Bakanı ve Bşbk. Yar: Turhan Feyzioğlu, (Kayseri Milletvekili)
Devlet Bakanı: Hıfzı Oğuz Bekata, (Ankara Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Devlet Bakanı: Raif Aybar, (Ankara Milletvekili)
Devlet Bakanı: Necmi Ökten, (Çorum Milletvekili)
Adalet Bakanı: Abdülhak Kemal Yörük, (Ankara Milletvekili)
Milli Savunma Bakanı: İlhami Sancar, (İstanbul Milletvekili)
İçişleri Bakanı: Sahir Kurutluoğlu, (Cumhuriyet Senatosu üyesi)

---

32 Cumhuriyet, *"İkinci Koalisyon Hükümeti Üyeleri","Üçlü Hükümetin Bakanları Belli Oldu"*, **Cumhuriyet**, Yıl: 39, Sayı: 13.610, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Kabine Kuruldu"*, **Milliyet**, 26 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı:4338, s. 1.

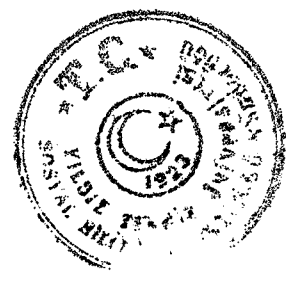

Dışişleri Bakanı: Feridun Cemal Erkin, (Eski Dışişleri Bakanı)
Maliye Bakanı: Ferit Melen, (Eski Van Milletvekili)
Milli Eğitim Bakanı: Şevket Raşit Hatipoğlu, (Manisa Milletvekili)
Bayındırlık Bakanı: İlyas Seçkin, (Ankara Milletvekili)
Ticaret Bakanı: Muhlis Ete, (Ankara Milletvekili)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Yusuf Azizoğlu, (Diyarbakır Milletvekili)
Gümrük ve Tekel Bakanı: Orhan Öztrak, (Tekirdağ Milletvekili)
Tarım Bakanı: Mehmet İzmen, (Giresun Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Ulaştırma Bakanı: Rıfat Öçten, (Sivas Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit, (Ankara Milletvekili)
Sanayi Bakanı: Fethi Çelikbaş, (Burdur Milletvekili)
Basın-Yayın ve Turizm Bakanı: Celal Karasapan, (Afyonkarahisar C.S.ü.)
İmar ve İskan Bakanı: Fahrettin Kerim Gökay, (İstanbul Milletvekili)

[İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nda onu aşkın bakanın hükümet süresi içinde ya görev yerleri değiştirildi ya da görevleri başka üyelere verildi. Bakanlar Kurulu'ndaki bu değişiklikler: Devlet Bakanı Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata yerine Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu 1 Ekim 1962'de, aynı göreve Ağanoğlu yerine ise Diyarbakır Milletvekili Vefik Pirinçoğlu 17 Haziran 1963'de, İçişleri Bakanı Cumhuriyet Senatosu üyesi (Cumhurbaşkanı kontenjanı) Sahir Kurutluoğlu yerine Devlet Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata 18 Ekim 1962'de, aynı bakanlığa Bekata'nın yerine ise Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin 22 Ekim 1963'de, Milli Eğitim Bakanı Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu yerine Bursa Milletvekili İbrahim Öktem 12 Haziran 1963'de, Bayındırlık Bakanı Ankara Milletvekili İlyas Seçkin'in yerine Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat 22 Ekim 1963'de, Ticaret Bakanı Ankara Milletvekili Muhlis Ete yerine İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz 17 Haziran 1963'de, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu yerine İmar ve İskan Bakanı Fahrettin Kerim Gökay 27 Kasım 1963'de, Ulaştırma Bakanı Sivas Cumhuriyet Senatosu üyesi Rifat Öçten yerine Kastamonu Milletvekili İhsan Şeref Dura 13 Haziran 1963'de, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Afyonkarahisar Cumhuriyet Senatosu üyesi Celal Karasapan yerine Elazığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu 17 Haziran 1963'de ve İmar ve İskan Bakanı İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay yerine Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu 27 Kasım 1963'de getirildi.[33]]

---

33 Öztürk, **a.g.e.**, s. 515-516; T.C. Başbakanlık O. M. Daire Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 31-32.

Gösterge-5: *İkinci Koalisyon Hükümeti'nde Bakanlıkların Partilere Göre Dağılımı*

BAKANLIKLAR	PARTİLER
Başbakanlık	CHP
Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı	YTP
Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı	CKMP
Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı	CHP
Devlet Bakanlığı	CHP
Devlet Bakanlığı	YTP
Devlet Bakanlığı	Bağımsız
Adalet Bakanlığı	CKMP
Milli Savunma Bakanlığı	CHP
İçişleri Bakanlığı	CHP
Dışişleri Bakanlığı	Bağımsız
Maliye Bakanlığı	CHP
Milli Eğitim Bakanlığı	CHP
Bayındırlık Bakanlığı	CHP
Ticaret Bakanlığı	CKMP
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	YTP
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	CHP
Tarım Bakanlığı	YTP
Ulaştırma Bakanlığı	YTP
Çalışma Bakanlığı	CHP
Sanayi Bakanlığı	CHP
Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı	CKMP
İmar ve İskan Bakanlığı	YTP

Yukarıda listesi belirtilen ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu açıklandığında, yeni Bakanlar Kurulu üyelerinin siyasal çevrelerde düş kırıklığından kararsızlığa kadar değişen fakat genellikle pek de olumlu olmayan bir tepki ile karşılaştığı görüldü.

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nda Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nda bulunan CHP'li bakanlardan yalnızca üç

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

bakan koltuklarını korumuştu. Bu CHP'li bakanlar; Bülent Ecevit, Hıfzı Oğuz Bekata ve İlyas Seçkin'di.

Yeni Bakanlar Kurulu'nun oluşumundan hoşnut olmayan kesimler arasında CHP içindeki gençlerden oluşan "Altmışüçler Kümesi"de bulunmaktaydı. CHP Genel Başkanı Başbakan İsmet İnönü, İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'na CHP içindeki gençler kümesinden veya destekledikleri üyelerden hiçbirisini alınmaması CHP içinde tepkiye yol açarken yeni hükümetin varolan sorunları hızla çözebilecek, geçikmiş düzeltimleri ivedilikle gerçekleştirebilecek bir kadronun canlılığından yoksun olduğunu ileri sürenler Bakanlar Kurulu üyelerinin büyük çoğunluğunun çağdaş görüşlerden yoksun, tutucu yapılı kişiler olduğuna dikkati çekerek Başbakan İsmet İnönü'nün genç, girişken ve yıpranmamış adlara yönelmemesini eleştirdiler. Bu tip olumsuz görüş taşıyanlar, Başbakan İsmet İnönü'nün bu Bakanlar Kurulu'yla gerekli atılımları yerine getirilemeyeceğini ve bu görevlerin tek başına Başbakana yüklenmek zorunda kalacağını belirtirlerken yaşlı liderin bu yükü taşıyamayacağını ileri sürdüler. Öte yandan köklü toplumsal düzeltimleri savunan çevreler ise, yeni Bakanlar Kurulu'nun beklenen devrimlerden daha çok, zorba sınıfının çıkarlarını koruma eğiliminde bir kadro olduklarını ileri sürerlerken, Bakanlar Kurulu'nu beğenmeyip de iyimser olan kümeler ise ümitlerini İkinci Koalisyon Hükümeti'nin protokolünde görmekte olup siyasal huzuru sağlayacak önlemlerin alındığı görüşü taşımaktaydılar. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'na iyimser yaklaşanlar ise, protokoldeki ilkelerle beklenen ve istenen girişimlerin yerine getirileceğine inanmaktaydılar.[34]

Öte yandan YTP'nden İmar ve İskan Bakanlığı'na getirilen Fahrettin Kerim Gökay'ın geçmişteki görevleri arasında Bakırköy Akıl Hastanesi Başhekimliği, Halk Partisi Valiliği, Demokrat Parti Valiliği, Yassıada konukluğu gibi deneyimlerden sonra bu kişiliğiyle bakanlığa getirilmesi, Başbakan İsmet İnönü tarafından CHP kontenjanından Sanayi Bakanlığı'na yeniden getirilen Fethi Çelikbaş'ın daha önceki Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde Sanayi Bakanlığı kadrolarında tüm genel müdürleri değiştirerek kadrolaştığını hiç olmasa bu koalisyon döneminde bu kadrolara dokunulmayacağı gibi eleştirilerle Bakanlar Kurulu'na duyulan güvensizlik de yansıtılmaktaydı.[35]

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu içinde Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in yerini koruması CHP'nin giderek etkisi ve gücü artan işçi ve

---

34 Abdi İpekçi, *"Yeni Kabine"*, **Milliyet**, 26 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4338, s. 1.

35 İlhan Selçuk, *"Yürür... Yürür..."*, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.613, s. 2.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

örgütlerinin istemlerine yöneldiği ve bu kesimin partinin toplumsal tabanına eklemlenmesine çalıştığının göstergesi olarak görünmesine karşın, "The Economist" 30 Haziran 1962 tarihindeki yazısında derebeyi olarak adlandırılan toprak sahiplerinin, büyük sermayenin temsilcisi iş adamlarının ve kökten dincilerin temsilcilerinin İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nda yer aldığını öne sürerek gittikçe çoğalan işçi sınıfının istemlerine karşın Meclis'te de gereken ağırlıkta temsil edilmediklerini belirtmekteydi. Bakanlar Kurulu'nun bu yapısıyla koalisyon protokolünde gerçekleştireceğini savunduğu düzeltimlerin nasıl yerine getirileceğini sorarken görevin güçlüğünü de ileri sürmekteydi.[36]

Yukarıda da görüldüğü gibi İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu kamuoyunda pek olumlu karşılanmamış ve önemli beklentileri olan kesimlerde büyük düş kırıklığına yol açmıştır.

Gösterge-6: *CHP-YTP-CKMP İkinci Koalisyon Hükümeti*[37]

Partiler	CHP	YTP	CKMP	CHP-YTP-CKMP toplam üyelik
Milletvekili sayısı	171	62	33	266
Bakanlık sayısı	12*	6	4	22
BS/MS oranı	0.07	0.10	0.12	Güvenoyu yeter sayısı : 225

* Bağımsızlara verilen iki Bakanlık CHP kontenjanındandır.

2. İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN İZLENCESİ'NİN GÜVEN OYLAMASI VE SONUÇLARI

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nun 25 Haziran 1962 Pazartesi günü açıklanmasından sonra Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının ayrılmasıyla hemen hemen türdeş bir yapıya kavuşmuş olan CKMP dışındaki koalisyon ortağı partilerde iç huzursuzluklar gün yüzüne çıkmaya başladı.

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin büyük ortağı CHP içindeki "altmışüçler" olarak adlandırılan gençler kümesi, kendi eğilimlerinin gözardı edilmesinden duyduğu hoşnutsuzluğu belirgin olarak ortaya koyarken koalisyonun ikinci büyük ortağı olan YTP'nde ise iki önemli sorun ortaya çıkmıştı. YTP içinde

---

36 *İleten:* Ahmad. Feroz & Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945- 1971**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 250.

37 Bkz., Sabri Sayarı, **Parlamenter Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1980, s. 232.

T.C. YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1926

bakanlık beklentisi olan ve bu beklentileri gerçekleşemeyen bazı Meclis üyeleri İkinci Koalisyon Hükümeti'nin de Birinci Koalisyon Hükümeti gibi başarılı olamayacağını yaymaya başlarlarken[38] öteki önemli sorun ise Doğulu YTP'lerin temsilcilik için baskı yapmaları ve parti içindeki aşrı kanatın koalisyon protokolünde YTP'nin olmadığını ileri sürmeleriydi.[39]

CHP ve YTP içindeki bu olumsuz gelişmeler İkinci Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi'nin hazırlanması sırasında da sürmesi üzerine her üç partinin de güvenoyu denemesi yapması kararı alındı. Bu arada Başbakan İsmet İnönü CHP grubunda yaptığı konuşmada hükümete güvenoyu verilmezse üçüncü bir hükümet kurma denemesine kalkışmayacağını ve aktif siyasetten çekileceğini bildirdi.[40] İnönü'nün bu tutumu üzerine CHP içinde gençlerden oluşan ılımlı bir kümenin altmışüçler kümesinin kolalisyona ve hükümete olan güvensizliklerini gidermek için çalışmaları CHP içinde hükümete karşı olanların yön değiştirmesini sağlayarak direnmelerini azalttı.[41]

CHP içindeki altmışüçler kümesinin bu tutumunun arkasında yatan nedenlerin ardında geleceğin genel başkanlık mücadelesi, Bakanlık beklentilerinin gerçekleşmemesi ve partide kendisini göstererek üst düzeylere yükselme arzusunun yattığı ileri sürülürken parti gruplarının kendi içlerinde yaptıkları güven oylaması sırasında CHP içindeki altmışüçler kümesinden bir kısım üyeler İsmet İnönü'nün Başbakanlığı bir oldubitti sonucu kabul etmesi nedeniyle böyle büyük bir sorumlulukta İnönü'nün yanında yer almaya karar vermelerine karşın yapılan oylamalarda CHP'nden otuzbir, YTP'nden ise iki üye güvensizlik oyu kullandı.[42] Partiler içinde yapılan bu güven oylaması sonucu hükümetin güvenoyu için yeterli olan sayının oldukça üzerinde (245) olumlu oy alacağı anlaşıldı[43] ve İkinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi 2 Temmuz 1962 Pazartesi günü TBMM'nde Başbakan İsmet İnönü ve Başbakan Yardımcısı

---

38 Cumhuriyet, *"Hükümet Programı Meclis'e Pazartesi Günü Sunulacak"*, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.612, s. 1 ve 5.

39 Ecvet Güresin, *"Yeni Kabine Üzerine"*, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.610, s. 1 ve 5.

40 Cumhuriyet, *"CHP, YTP ve CKMP Grupları Güvenoyu Denemesi Yapacak"*, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.614, s. 1 ve 5.

41 Cumhuriyet, *"İktisadi Kalkınmada Sosyal Adalet Dikkate Alınacak"*, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.615, s. 1 ve 7.

42 Cumhuriyet, *"CHP ve YTP Grupları Dün Hükümete Güvenini Bildirdi"*, Ecvet Güresin, *"CHP İçinde Kaynaşmalar"*, **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.616, s. 1 ve 5.

43 Milliyet, *"İnönü, Programı Okudu"*, **Milliyet**, 3 Temmuz 1962, Yıl: 13, Sayı: 4345, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Başbakan Hükümet Programını Meclis'e Sundu"*, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.617, s. 1 ve 5.

T.C. 1923

Ekrem Alican tarafından sunulmasından sonra güvenoyu oylaması öncesi koalisyon ortağı partiler oylamaya bütün milletvekillerinin katılması için yönetimsel önlemler de aldı.[44]

Ardından 7 Temmuz 1962 Cumartesi günü yapılan güven oylamasında İkinci Koalisyon Hükümeti 259 beyaz (olumlu) 134 kırmızı (olumsuz) 4 yeşil (çekimser) oyla [50 katılmayanla] 397 kişinin katıldığı oylamada güvenoyu aldı. Koalisyon ortakları arasınndan CKMP'nden Fuat Arna, YTP'den Fikret Filiz ve Ethem Kılıçoğlu olmak üzere üç üye olumsuz oy verdi. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin güvenoyu aldığı aynı gün verilen bir hükümet önergesi üzerine TBMM 3 Eylül 1962 Pazartesi gününe kadar tatil edildi.[45]

Yukarıda da görüldüğü gibi, büyük zorlukların aşılması sonucu kurulan ve güvenoyu alan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin yerine getirmesi gereken önemli toplumsal, ekonomik, siyasal pek çok sorunun çözümü bu hükümetin kadrolardan beklenmekteydi.

G. İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN ÇALIŞIMLARI

1. SİYASAL GELİŞMELER

a. Ağaların ve Şeyhlerin Eski Yerleşim Yerlerine Geri Dönmeleri

Ağalar sorunu çözülemeden Birinci Koalisyon Hükümeti 30 Mayıs 1962 Çarşamba günü sona erince; bölgenin feodal yapısından yararlanma isteğinde olan İkinci Koalisyon ortağı partiler İkinci Koalisyon Hükümeti'nin protokolüne bu konuda bir madde de koydular. Protokole göre 2510 sayılı yasaya ek olarak çıkarılan 105 sayılı yasanın kaldırılması ve ellibeş ağanın kamulaştırılan topraklarından beş bin dönüme kadar olan bölümü kendilerine geri verilecekti. Eğer bu konuda yasal bir düzenlemeye gidilerek kamulaştırma gerçekleştirilmişse kamulaştırılan bu toprakların geri verilmesi söz konusu olmayacaktı.[46]

---

44 Cumhuriyet, *"İkinci Koalisyon İçin Bugün Güven Oylaması Yapılıyor"*, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.621, s. 1 ve 5.

45 Milliyet, *"Hükümet Güven Oyu Aldı ve... Meclis Tatile Kavga İle Girdi"*, **Milliyet**, Yıl: 13, Sayı: 4350, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Hükümet 259 Oyla Meclis'in Güvenini Kazandı"*, *"Oyların Bölünüşünün Partilere Göre Taksimi"*, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.622, s. 1 ve 7.

46 Cumhuriyet, *"Liderlerin İmzaladığı Protokol"*, **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.609, s. 1 ve 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İkinci Koalisyon Hükümeti kurulduktan hemen sonra Meclis'in tatile girmesi Ağalar sorununun ele alınmasını geçiktirdi. Meclis çalışma dönemine gireceği Eylül ayı başlarında "55'ler"den bir kısım ağalar sorunlarını gündeme getiren bir bildiri yayınlıyarak kendilerinin dağıtılmış olan DP'li olduklarından dolayı sürgüne gönderildiklerini ileri sürdüler ve kendilerine yönelik bu haksızlık giderilmezse Birleşmiş Milletler Örgütü'ne başvuracaklarını açıkladılar.[47]

Ağalar konusunun bir an önce çözüme kavuşması için sorun CHP Meclis ve Senato gruplarında ele alındı ve ağaların eski yerleşim yerlerine dönmelerinin yanında beşbin dönümden fazla olan toprakların 4753 sayılı yasa gereğince kamulaştırılması kararını aldı.[48]

Ağalar konusu 10 Eylül 1962 Pazartesi günü Meclis'te yeniden ele alındı ve bu konudaki yasa önerisinin maddeleri 297 üyenin katıldığı oylamada dört çekimser ve 293 oyla kabul edildi.[49] Ağalarla ilgili yasa çıkmadan önce bir ağaya daha aynı uygulama yapıldığından sayıları ellialtıya çıkan ağaların içinden yalnızca altısının beşbin dönümün üstünde toprağı olduğu ve ellibeşinin de eski DP ve Kürt kökenli oluşları, ağaların DP oldukları nedeniyle ileri sürüldükleri savlarına dayanak olduğundan savunmalarında da kanıt oluşturdu.[50]

Öte yandan ağalar yasasının Millet Meclisi'nde kabul edilmesi özellikle AP ve YTP tarafından sömürü konusu yapıldı. Ağaların yakın çevreleriyle ilişkiye geçen bu partiler, hem ağaların kendi partilerine katılmasını önerdiler hem de dönüşlerinde davullu zurnalı karşılama törenleri yapılmasını gündeme getirdiler.[51]

Cumhuriyet Senatosu'nda da ağalarla ilgili yasa 18 Ekim 1962 Perşembe günü 118 üyeden 101'inin olumlu oyuna karşılık 17 karşı oyla kabul edilerek bu sorun çözümlendi. TBMM'nce kabul edilen ağalarla ilgili yasada ağaların eski yerleşim yerlerine dönmeleri ve beşbin dönümün üzerindeki topraklarının kamulaştırması kararı alındı.[52]

---

47 Milliyet, *"55'ler Adına Bir Broşür Yayınlandı"*, **Milliyet**, 2 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4406, s. 1 ve 7.

48 Milliyet, *"CHP 55'lerin Dönüşüne Razı"*, **Milliyet**, 7 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4411, s. 1.

49 Cumhuriyet, *"Millet Meclisi 56 Ağa İle İlgili Kanunu Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.689, s. 1 ve 5; Milliyet, *"56 Ağanın Dönmesi Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 11 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4415, s. 1 ve 7.

50 Yön, *"Ağaları Tanıyormuyuz"*, **Yön**, 10 Ocak 1962, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 12-13; Abdi İpekçi, *"56'ların Dönüşü"*, **Milliyet**, 12 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4416, s. 1 ve 7.

51 Cumhuriyet, *"AP ve YTP 56 Ağayı Davul ve Zurna İle Karşılamak İçin Doğuda Hazırlığa Başladı"*, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.691, s. 1.

52 Milliyet, *"Ağaarın Dönüşünü Senato Kabul Etti"*, **Milliyet**, 19 Ekim 1962, Yıl: 13, Sayı: 4453, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Senato, 56 Ağa İle İlgili Tasarıyı Dün Kabul Etti"*,

105 sayılı Ağalar Yasasını kaldıran 81 sayılı yasanın sorunu çözmesi konunun gündemden düşmesini sağlayamadı. Birinci Koalisyon Hükümeti dönemindeki iktidarını yitiren AP ileriye yönelik oy kaygıları nedeniyle bu konuda 81 sayılı yasanın bazı maddelerinin Anayasa'nın 11, 36 ve 38. maddelerine aykırı olduğunu ileri sürerek konuyu Anayasa Mahkemesi'ne de taşıdı.[53]

Yukarıda da görüldüğü gibi ülkemizin Doğu yöresinde kanayan bir yara olan bu konunun oy kaygılarıyla siyasal partiler tarafından çarpıtılarak feodal yapının çözülmesinin yolu da kapatıldı. Üstelik ülkede üstesinden gelinmesi gereken ekonomik ve toplumsal pek çok sorun olmasına karşın siyasal çıkar kaygılarıyla böyle bir konunun siyasal parti örgütlerince ele alıp ağaların istemleri doğrultusunda çözümlenmesi yörenin ulusal ekonomiye katılmasını ve kalkınmasını önleyecek yapının sürdürülmesine de yol açmış oldu.

b. Yassıadalılara Yönelik Sınırlı Siyasal "Af" Çıkarılması

CHP-AP ortaklığıyla kurulan Birinci Koalisyon'un "af sorunu" nedeniyle dağılmasından sonra CHP ile YTP, CKMP ve Bağımsızlar arasında bir koalisyon hükümeti için Haziran ayı sonlarında (24 Haziran 1962) anlaşmaya varıldı. İkinci Koalisyon'un çalışması ile ilgili kararların alındığı protokolde bu konunun çözümüne yönelik bir bölüm de yer aldı. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin protokolünde ele alınan sorunlar arasında "siyasal af" özel bir önem taşımaktaydı. Af konusundaki görüşler beş ana maddede ele alınmıştı. Birinci maddede dört, beş ve altı yıllık siyasal cezalar affedilecekti. İkinci maddede altı yıldan daha fazla ceza alan siyasal suçluların cezaları dört yıla indirilecekti. Üçüncü maddede af konusu 1962 yılının Ekim ayında Parlamento'da görüşülecek ve yürürlüğe girecekti. Dördüncü maddede Koalisyon ortağı partilerin af konusunu istismar etmemeye çalışacakları belirtilmişti. Beşinci maddede ise 113 sayılı yasada bir değişikliğe gidilerek siyasal suçların dışındaki suçlara da bazı aflar getirileceği açıklanmıştı.[54]

Cumhuriyet, 19 Ekim 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.725, s. 5..

53 Milliyet, *"Ağalar Kanunu İçin AP Anayasa Mahkemesi'ne Müracaat Etti"*, **Milliyet**, 6 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4588, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"AP, Ağaların Bir Kısım Topraklarının Kamulaştırılması İle İlgili Kanunu Anayasaya Aykırı Görerek Dava Açtı"*, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.861, s. 1 ve 5.

54 Bahri Savcı, *"Siyasi Af Meselesi"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Ankara, Cilt: 18, No: 1, Mart 1963, s. 391.

T.C. YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CHP-YTP-CKMP'den oluşan İkinci Koalisyon Hükümeti izlencesini 2 Temmuz 1962 Pazartesi günü Meclise sundu ve izlence 7 Temmuz 1962 Cumartesi günü güvenoyu aldı. Yeni Hükümet'in Bakanlar Kurulu bir süre plan, vergi ve ekonomik sorunlarla uğraşırken iktidardan düşen AP, CHP'ni Ordu'yu siyasete bulaştırmakla suçladı. Ülkedeki toplumsal ve ekonomik kalkınmanın ve bu kalkınma için gereken birliğin ancak siyasal bir af ile gerçekleşebileceğini işledi. 1962 yılı Ağustos ayına gelindiğinde AP'nin af konusunu iyice ısındırdığı ve tutuklu bulunan siyasal suçluların yalnızca siyasal görüşlerini açıklamaları nedeniyle tutuklandıklarını ve başka bir suçları olmadığını belirterek dünyanın hiç bir yerinde düşüncelerinden ötürü insanların tutuklanmaması gerektiğini savunarak siyasal tutukluların bir an önce özgürlüklerine kavuşturulmalarını da istemekteydi.[55]

AP'nin siyasal af konusunu giderek istismara yönelmesi 27 Mayıs 1960 Eylemi yanlılarınca hoş karşılanmadı. AP'nin bu tutumu nedeniyle affa karşı güçlü bir karşı görüş oluşturuldu. Ülkeyi yıkıma sürükleyen siyasal suçluların affedilemeyeceklerini, onları affetmenin ise 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin yasallığının yadsınması anlamına geleceği nedeniyle af konusuna karşı çıkıldı.

AP'nin siyasal affı ülke gündemine taşıması üzerine, Başbakan İsmet İnönü Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanmakta olan af tasarısının çalışmalarının bitmek üzere olduğunu belirterek, 3 Eylül 1962 Salı günü CHP grup toplantısında bir açıklama yaparak af yasasının Ekim ayının başında TBMM'ne gelebileceğini bu konuda kışkırtmalara kapılınmamasını söyledi.[56]

Bu gelişmelerin ardından 7 Eylül 1962 Cuma günü hazırlığı bitirilen af yasa tasarısı Millet Meclisi Adalet Komisyonu'nda görüşüldüğü gün AP milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarının hazırladığı genel siyasal affa yönelik yasa önerisinin gündeme alınması hükümet ortakları tarafından ezici bir çoğunlukla geri çevirdi.[57]

6 Ekim 1962 Cumartesi günü siyasal af yasa tasarısı Bakanlar Kurulu'nun gündemine alınarak görüşülmeye başladı. Bu görüşmede sekiz ve on yıllık hükümlülerin salınması konusunda karar alınamayınca görüşmeler sürdü ve sonunda 8 Ekim 1962 Pazartesi günü Bakanlar Kurulu af yasa

---

55 Savcı, **a.g.m.**, s. 391-392.

56 Cumhuriyet, *"İnönü Af Kanununun Ekim Başında Meclis'e Getirileceğini Tahmin Etti"*, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.680, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Siyasi Afla İlgili Tasarı Üç Madde"*, **Milliyet**, 22 Ağustos 1962, Yıl: 13, Sayı: 4395, s. 1.

57 Cumhuriyet, *"Meclis Genel Siyasi Affı Kahir Çoğunlukla Reddetti"*, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.684, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Komisyon Dün Af Teklifini Görüştü"*, **Milliyet**, 8 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4412, s. 1 ve 7.

tasarısını kabul etti ve tasarıyı aynı gün Millet Meclisi'ne gönderdi.[58]

Millet Meclisi'ne gönderilen yasa tasarısı Millet Meclisi Adalet Komisyonuna gönderildi ve tasarı 10 Ekim 1962 Çarşamba günü kabul edildikten sonra öncelikle ve ivedilikle görüşülmek üzere yeniden TBMM Başkanlığı'na gönderildi.[59]

Bu arada af yasa tasarısı CHP grubunda oya sunuldu ve dokuz CHP'li Meclis üyesi tasarıya karşı oy verince İnönü yaptığı konuşmada "...af tasarısına karşı olanlara karşıyım" diyerek tasarıya olumlu oy verilmesini isterken AP Grubu'nda ise parti içindeki aşırı kümenin tümüyle genel bir aftan yana olmasından dolayı yapılan oylamada hükümetin af tasarısına 30 karşı ve 80 evet oyu verildi.

Bütün bu gelişmelere karşın İkinci Koalisyon Hükümeti ortakların aralarında imzaladığı protokolde ve Hükümet'in izlencesinde yer alan görüşler çerçevesinde sınırlı bir siyasal af tasarısı ivedilikle Meclis'e getirildi ve bu tasarı 12 Ekim 1962 Cuma günü beş karşıt oya karşın yasallaştı.

Oylamadan önce Millet Meclisi'ndeki görüşmeler sırasında AP'li Meclis üyeleri yaptıkları konuşmalarda genel bir siyasal af üzerinde durmalarına karşın bu konuda fazla ısrarcı da olmadılar. Yapılan oylama sonucu siyasal af yasa tasarısına dört CHP'li ve bir bağımsız üye karşı oy kullandı.[60]

Millet Meclisi'nin kabul ettiği siyasal af yasa tasarısı 16 Ekim 1962 Salı günü Senato'nun da onayını yirmiüç olumsuz, iki çekimser oya karşı 125 oyla aldı. Cumhurbaşkanlığı kontenjanından dört, iki boş ve tabii senatörlerden de ondokuzu tasarıya karşı oy kullanırlarken siyasal partilerin olumlu oylarıyla bu sonuç gerçekleşti.

347 siyasal hükümlüden 2 yıl 4 ay ve 22 günden beri cezaevinde bulunan 258'inin yararlanacağı sınırlı siyasal af yasası, 17 Ekim 1962 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in imzalamasıyla 78 sayılı yasa ertesi gün 18 Ekim 1962 Perşembe gününde "Resmi Gazete"de yayınlanarak yürürlüğe girdi ve Yassıada hükümlülerin salınması da aynı gün başladı.[61]

---

58 Milliyet, *"Bakanlar Kurulu Dün 'Af'ı Görüştü"*, *"Hükümet Af Tasarısını Kabul Etti"*, **Milliyet**, 7-9 Ekim 1962, Yıl: 13, Sayı: 4441-4443, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Hükümetin Af Kanunu Tasarısı Dün Millet Meclisi'ne Sevkedildi"*, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.715, s. 1 ve 7.

59 Cumhuriyet, *"Adalet Komisyonu Af Tasarısını Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.717, s. 1 ve 5.

60 Cumhuriyet, *"Millet Meclisi Hükümetin Af Kanunu Tasarısını Dün 5 Muhalife Karşı Onayladı"*, *"İnönü CHP Grubunda 'Af Tasarısına Karşı Olanlara Karşıyım' Dedi"*, *AP Grubunda Müfritler 'Topyekün Af' İstediler"*, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.719, s. 1 ve 5.

61 Milliyet, *"Af Kesinleşti"*, *"Tahliyeler Başlıyor"*, **Milliyet**, 17-18 Ekim 1962, Yıl: 13, Sayı:

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen af yasası ile siyasal suçlulardan altı yıla kadar hükümlü olanların hemen, yedi yıla kadar olan ise koşullu olarak salınması gerçekleşti.

Sınırlı siyasal af sonucu 347 siyasal tutukludan yedisi koşullu olmak üzere toplam 275 hükümlü yararlanıyordu. Öte yandan sınırlı af yasasının çıkmasından önce cezaevinde altı tutuklu ölmüş ve sağlık sorunları nedeniyle onsekiz tutuklu ise bırakılmıştı.

Sınırlı siyasal aftan sonra Silahlı Kuvvetlerin, gençliğin ve ilerici kesimin tüm karşı çıkmalarına karşın af konusunun yeniden gündeme gelmesi pek de uzun sürmedi. AP bu konuyu İkinci Koalisyon Hükümeti'nin ancak sınırlı bir siyasal af çıkarabildiğini ve Türkiye'de siyasal tutuklu kalmamış gibi bir hava yaratıldığını ileri sürerek yine ısıttı. Ardından yeniden yoğun bir af kampanyasına girişti. AP'nin af konusunu sürekli gündemde tutması koalisyon ortaklarından YTP'ni rahatsız etti. YTP siyasal affın çıkarlar doğrultusunda kullanılmasını önlemek ve siyasal düzlemde önceliği AP'ye kaptırmamak için siyasal af konusunu kendisi işleyerek, bu konunun İkinci Koalisyon Hükümeti'nin gündemine gelmesini sağladı.

YTP'sinin yeni bir siyasal affı AP'nin etkisiyle gündeme getirmesi CHP içinde hoşnutsuzluklara neden oldu. CHP, YTP'nin bu isteminin koalisyon protokolünde bulunmadığını, seçim kaygısı nedeniyle bu oyunlara alet olmanın koalisyonun yıkılmasına neden olabileceği ileri sürülmesine karşın YTP'nin ve ülkedeki siyasal gündemin yatışması için İkinci Koalisyonu oluşturan partilerin liderleriyle bir toplantı yaparak konuyu ele aldı. Koalisyonun liderleri görüşmede koalisyon protokolünde bazı küçük değişikliklere giderek af konusunda anlaşmalarından[62] sonra 1963 yılının Ocak ayında koalisyon partilerinin oluşturduğu bir komisyon, başat olarak 113 sayılı yasa ve 134 sayılı yasayı değiştiren bir yasa tasarısı üzerinde çalışmalarına başladı. Böylece YTP, AP ile girdiği af yarışında öncelik alarak "af konusunu" AP'nin elinden aldı.[63]

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin büyük ortağı CHP'de konuyu parti gündemine getirerek komisyonun çalışmalarını ele aldı. İkinci sınırlı af tasarısının içinde bütün basın suçlarının da affını sağlayacak bir karar alarak konuya olumlu yaklaştığını açıkladı.[64] CHP'nin de 113 sayılı af yasa

---

4451-4452, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Senato Af Kanunu'nu Dün Gece Kabul Etti", "Tahliyeler Bu Sabah Başlıyor"*, **Cumhuriyet**, 17-18 Ekim 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.723-13.724, s. 1 ve 5.

62 Milliyet, *"Koalisyon Partileri Af İçin Anlaştılar"*, **Milliyet**, 22 Aralık 1962, Yıl: 13, Sayı: 4516, s. 1 ve 7.

63 Savcı, **a.g.m.**, s. 392-403.

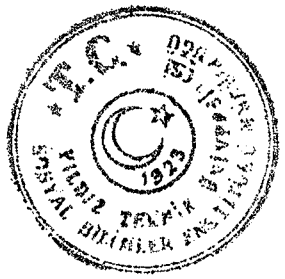

tasarısında ki değişikliğe olumlu yaklaşmasıyla koalisyon ortakları adi suçlardan ırza tecavüz, zina, orman yakımı-yıkımı ve komünistlik dışındaki suçları kapsayan af konusunda anlaştılar.[65]

Bu arada, 1962 Aralık ortalarında su yüzüne çıkan ve temel konularda koalisyon partilerinin ortak bir düzlemde buluşamamaları ve sorunların çözümü için biraraya gelmemeleri;[66] ve özellikle servet bildirimi konusunun Meclis'te görüşülmesi sırasında CKMP'lerin koalisyon protokolüne karşı bir tutum izleyerek AP ile ortak hareket etmeleri[67] koalisyonun iyi gitmediğini gösteren belirtiler olarak ortaya çıktı. Bu gelişmeler üzerine, koalisyonu oluşturan partiler sorunların çözümü için 27 ve 28 Aralık 1962 günleri biraraya gelerek koalisyon içi sorunları ele aldılar.[68] Bu arada daha sonrada belirtileceği gibi CHP'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile CKMP'li Adalet Bakanı Abdulhak Kemal Yörük arasında basın suçlularına "kelepçe" takılması nedeniyle bir sürtüşme ortaya çıkınca CHP ile CKMP arasındaki ilişkiler iyice gerildi. Ardından, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican Tokat'ta yaptığı bir konuşmada CHP'ye çatarak koalisyondaki eşitliğin bozulması durumunda hükümeti yıkacaklarını açıklaması üzerine[69] İkinci Koalisyon Hükümeti yıkılma aşamasına geldi. Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel "kelepçe" sorununun koalisyonun yıkımasına yol açmakta olduğunu sezince Başbakan İsmet İnönü ve CKMP Genel Sekreteri Mustafa Kepir ile görüşerek sorunun dondurulmasına çalıştı.[70]

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in girişimi de koalisyon ortakları arasındaki gerilimi gideremedi. YTP'nin siyasal af konusunu AP'nin elinden alması ve af konusunda hükümet içinde olumlu gelişmeler yaşanması üzerine AP hemen atağa geçerek Koalisyon Hükümeti içindeki bunalımdan da yararlanarak 22 Ocak 1963 Salı günü genel bir siyasal af istemini kamuoyuna

---

64 Cumhuriyet, *"CHP'nin Afla İlgili Kararı Dün Kesinleşti"*, **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.817, s. 1 ve 5.

65 Cumhuriyet, *"Koalisyon Partileri Af Konusunda Anlaştılar"*, **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.818, s. 1 ve 7.

66 Cumhuriyet, *"Başbakan İnönü Koalisyon Partilerinden Yardım İstedi"*, **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.788, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Alican, İnönü'ye Muhtıra Verdi"*, **Milliyet**, 26 Aralık 1962, Yıl: 13, Sayı: 4520, s. 1.

67 Ecvet Güresin, *"Af, Bütçe ve Koalisyon"*, **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.798, s. 1 ve 5.

68 Milliyet, *"Koalisyon Liderleri İlk Toplantıyı Yaptı"*, **Milliyet**, 28 Aralık 1962, Yıl: 13, Sayı: 4522, s. 1; Cumhuriyet, *"Koalisyon Kanatları Arasında Anlaşmazlık Başgösterdiği Belirtiliyor"*, **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.796, s. 1 ve 5.

69 Milliyet, *"Alican, Tokat'ta CHP'ye Çattı"*, **Milliyet**, 14 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4539, s. 1 ve 7.

70 Milliyet, *"Koalisyondaki İhtilafa Gürsel Müdahale Etti"*, **Milliyet**, 18 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4543, s. 1 ve 7.

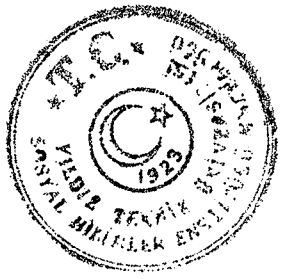

duyurdu.[71] Ertesi gün YTP lideri Ekrem Alican'da genel bir siyasal affın çıkarılmasını istemesiyle ve aynı gün CKMP'nin koalisyonun sürmesi için bir dizi koşullar ileri sürmesiyle af konusunda oluşan koalisyon içindeki iyimser hava ortadan kalktı.[72]

Af konusunun aynı Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde olduğu gibi bir yarış haline gelmesi ve toplumsal yapıyı etkiler konuma doğru yönelmesi nedeniyle "af" konusunu ülke gündemine getiren koalisyon ortağı YTP'ne karşı bir tutum belirlemek üzere CHP Grup toplantısında konu Başbakan İsmet İnönü başkanlığında ele alındı. Yaklaşık iki aydır süren koalisyon içi sorunların doğurduğu gerilimin YTP'nin af konusundaki son tutumuyla iyice artması CHP lideri İnönü'yü ılımlı yaklaşımını bırakarak sert bir davranışa sürükledi. İnönü CHP Grubu'nda yaptığı konuşmada siyasal hükümlülerin af dışında kalacağını yineleyerek koalisyon ortağı YTP'nin lideri Ekrem Alican'ın genel siyasal afla ilgili açıklaması için ise, koalisyon protokolünün dışına çıkılamayacağını belirtti. İnönü açıklamalarında, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin "af" yüzünden yıkıldığını, İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde de "af" konusunun toplumsal yapıyı kapladığını söyleyerek karma hükümetlerde ortaklığı oluşturan siyasal partilerin tutumlarının içten-samimi olması gerektiğini belirterek koalisyon ortakları arasında işbirliği yoksa hükümetin başarılı olmasının olanaksız olduğunu vurguladı.[73]

Ortaya çıkan bu gerilimli ortamda, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın siyasal af konusunda tutumlarının değişmeyeceğini, bu yönde çalışmalarını sürdürüleceklerini söylerken CHP'lilerin tepkilerinin yanlış olduğunu isteklerinin siyasal bir af değil bir dilek olduğunu belirtmesine karşın Başbakan İsmet İnönü'nün sert tepkisi karşısında bir gün önceki tutumundan ayrılarak sözlerinin yanlış anlaşıldığını genel bir siyasal af konusunun ileride 1963 bütçesinin kabulünden sonraki bir tarihte ele alınabileceğini bildirdi.

AP'nin "af" konusundaki seçim yatırımlarını kıskanan YTP, protokol dışı davranışlarının İkinci Koalisyon Hükümeti'nin yıkılmasına yol açacağını

---

71 Savcı, **a.g.m.**, s. 393.

72 Milliyet,*"Alican, Siyasi Mahkumların Tasfiyesini İstiyor"*, **Milliyet**, 24 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4549, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Koalisyon Yeni Bir Tehlike İle Karşı Karşıya Bulunuyor"*, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.822, s. 1 ve 5; Milliyet, *"CKMP'nin Koalisyon İçin Bazı Şartları Var"*, **Milliyet**, 24 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4549, s. 1 ve 7.

73 Cumhuriyet, *"İnönü Af Konusunda Protokolün Dışına Çıkılmayacağını Bildirdi"*, *"İnönü 'İşbirliği Olmazsa Hükümet de Olmaz' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.823, s. 1 ve 5; Milliyet, *"İnönü 'Siyasi Af Yok' Dedi"*, **Milliyet**, 25 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4550, s. 1 ve 7; Savcı., **a.g.m.**, s. 393-394.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1993

anlayınca ve iktidarda olmanın sağladığı çıkarları yitirmek istemediğinden bu yöndeki tutumundan geri adım atmak zorunda kaldı. YTP lideri Ekrem Alican; "Koalisyonun koşullarında yeniden görüşülecek bir şey yok" açıklamasını yaparak koalisyon portokolüne bağlı olduğunu gösterdi.[74]

İkinci Koalisyon Hükümeti içindeki bu önemli gerginlik YTP'nin geri adım atmasıyla azaldı. Bu arada Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan sınırlı af yasa tasarısı 10 Şubat 1963 Pazar günü Başbakanlığa gönderildi.[75] Bakanlar Kurulu'nda 13 Şubat 1963 Çarşamba günü ele alınan 113 sayılı af yasa tasarısının görüşülmesi sırasında Başbakan İsmet İnönü yaptığı konuşmada YTP lideri Alican ve CKMP lideri Dinçer'e genel bir siyasal af çıkarmak için kendimde güç görmüyorum bu gücü kendinde gören varsa buyursun gelsin o çıkarsın dedi. Bakanlar Kurulu bu görüşme sonunda siyasal suçluları af kapsamı dışında bıraktı.[76]

113 sayılı af yasa tasarısının Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesinin ardından tasarı 15 Şubat 1963 Cuma günü TBMM'ne gönderildi. Adalet Komisyonu'na gönderilen sınırlı af yasa tasarısı ivedilikle görüşülerek 17 Şubat 1963 Pazar günü kabul edildi. Komisyon'da AP'liler tarafından önerilen genel siyasal af yasa tasarısı ise kabul etmedi. AP Meclis Grup Yönetim Kurulu üyesi Abdurrahman Güler Adalet Komisyonu'ndaki konuşmasında DP kitlesini kendilerinin temsil ettiğini, geçmişe dönük yaraların sarılması, kinleri ve kıygınlık duygularının onarılmasını isterken "...biz seçim bölgelerinden kinle geldik. Kalbimizdeki buzları burada eritemedik..." derken Aziz Zeytinoğlu ise Türkiye'de artık doğu tipi bir ayaklanma (ihtilal) tehlikesi bulunmadığını, ülkenin tek sorunun "af" sorunu olduğunu ve ayaklanmanın yalnızca Silahlı Kuvvetler'in tekelinde olmadığını halk ayaklanmalarının da olduğunu vurgulayarak halk ayaklanmasına doğru bir gidiş olduğunu ileri sürdü.[77] Öte yandan Başbakan İnönü, AP lideri Gümüşpala'ya 113 sayılı af yasa tasarısında siyasal affın yeri ve gereği olduğuna inanmadıklarını belirterek siyasal af konusunun hükümetin

---

74 Milliyet, *"Alican, Koalisyon Bozulmayacak Dedi"*, **Milliyet**, 26 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4551, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Alican Sözlerinin Yanlış Anlaşıldığını ve Koalisyonu Bozmayacaklarını Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.824, s. 1 ve 5; **Savcı**., a.g.m., s. 394.

75 Cumhuriyet, *"Kısmi Af Kanunu Tasarısı Başbakanlığa Sevk Edildi"*, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.840, s. 1 ve 5.

76 Cumhuriyet, *"Bakanlar Kurulu Siyasi Suçluları Af Dışı Bıraktı"*, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.844, s. 1 ve 5.

77 Bkz.,Cumhuriyet,*"AP Adına Yapılan Konuşmada 'Biz Seçim Bölgelerinden Kinle Geldik' Denildi"*, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.847, s. 1 ve 5; Savcı., **a.g.m.**, s. 397.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

gündeminde olmadığını vurguladı.[78]

Millet Meclisi'nde 20-21 Şubat 1963 Çarşamba ve Perşembe günleri sürdürülen 113 sayılı af yasa tasarısı görüşmeleri yukarıdaki gergin ortamın Millet Meclisi'ne yansıtılmasına yol açtı. Görüşmeler sırasında küfür, kavga, tekme ve yumruklar kullanıldı. Çatışmalar önce CHP'lilerle YTP'liler arasında ardındanda CHP'lilerle AP'liler arasında gerçekleşti. Özellikle YTP'li ve CKMP'li koalisyon ortağı bazı milletvekillerinin AP'nin genel siyasal bir affı içeren yasa tasarısı yönünde olumlu oy kullanmaları, YTP'nden CHP'li iki bakana sözlü saldırıda bulunulması ve YTP Meclis Grubu'nun geçmişin yaralarının sarılması ve ülkenin huzur içinde kalkınması için genel bir siyasal affın gereğini belirten bir bildiri yayınlamaları İkinci Koalisyon Hükümeti'ni dağılma noktasına getirdi.

Tüm bu olumsuz görüntüye karşın AP'nin genel af önerisi 160'a karşı 198 oyla kabul edilmedi. Görüşmelerin sonunda yapılan oylamada İkinci Koalisyon Hükümeti'nin TBMM'ne sunduğu af yasa tasarısı oy birliği ile Millet Meclisi'nde 21 Şubat 1963 Perşembe günü kabul edildi.[79]

Millet Meclisi'nde kabul edilen sınırlı af yasa tasarısı görüşülmek üzere Cumhuriyet Senatosu'na gönderildi. Senato, Millet Meclisi'nden gönderilen yasa tasarısını kabul etmeyerek görüşülmek üzere geri gönderince Millet Meclisi Adalet Komisyonu tasarıyı yeniden ele aldı. Adalet Komisyonu Cumhuriyet Senatosu'nun yaptığı beş değişiklikten üçünü kabul etmedi.[80] Senato'nun yaptığı değişiklik nedeniyle yasalaşması geçiken af tasarısı, 23 Şubat 1963 Cumartesi günü yasa tasarısı üzerinde çalışan Karma Komisyon'dan Millet Meclisi'ne gönderilerek görüşüldü ve kabul edildi. 218 sayılı yasa, aynı gün 11.342 sayılı Resmi Gazete'nin ikinci kez basılmasıyla yürürlüğe girdi. 218 sayılı yasa ile yaklaşık sekiz-onbin tutuklunun özgürlüğe kavuşması sağlandı.[81]

---

78 Milliyet, *"Komisyon Af Tasarısını Kabul Etti"*, **Milliyet**, 18 Şubat 1963, Yıl: 13, Sayı: 4574, s. 1 ve 7.

79 Milliyet, *"Affı Görüşen Dünkü Meclis'te.... Küfür... Kavga... Yumruk... Tekme"*, **Milliyet**, 21 Şubat 1963, Yıl: 13, Sayı: 4577, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Af Kanunu Meclis'te Gürültüler Arasında Görüşülmeye Başlandı"*, *"Meclis'teki Tartışmaların Tepkisi Kabineyi Sarsacak Şekilde Oldu"*, **Cumhuriyet**, 21-22 Şubat 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.850-13.851, s. 1 ve 5; Abdi İpekçi, *"Af ve Koalisyon"*, **Milliyet**, 23 Şubat 1963, Yıl: 13, Sayı: 4579, s. 1; Savcı., **a.g.m.**, s. 397-399.

80 Cumhuriyet, *"Senato Af Kanununu Meclis'e İade Etti"*, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.852, s. 1 ve 5.

81 Cumhuriyet, *"Kısmi Af Dün Gece Meriyete Girdi"*, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.853, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Tahliyeler Bu Sabah Başlıyor"*, **Milliyet**, 24 Şubat 1963, Yıl: 13, Sayı: 4580, s. 1 ve 7.

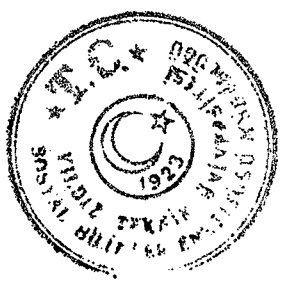

Görüldüğü gibi 16 Ekim 1962 Salı günü çıkarılan siyasal af yasasından yaklaşık dört ay sonra siyasal suçluların dışındaki sınırlı bir kesimi daha kapsayan 218 sayılı yasanın 23 Şubat 1963 Cumartesi günü çıkması da sağ kanat partilerin yatışmasını sağlamadı. 17 Kasım 1963 Pazar günü yapılacak olan yerel seçimlerden başarı ile çıkmak isteyen AP ve Koalisyon ortağı YTP, siyasal af konusunu gündemden düşürmediler. Koalisyon ortağı YTP'nin bu tutumu doğal olarak CHP'nin tepkisine de neden olmaktaydı. AP'nin konuyu sürekli işlemesi, bu konuda önceliği AP'ye kaptırmak istemeyen YTP'nin genel siyasal bir af yasa tasarısı hazırlamasına yol açtı.[82] Ne var ki, AP'nin kışkırtmasıyla af konusunu gündemde tutan YTP'nin bu tutumu partinin kendi içinde de rahatsızlık yaratmaktaydı. YTP lideri Ekrem Alican siyasal affın parlamento ve hükümet sorunu olarak ele alınacağını ve çözümleneceğini belirtirken AP'nin bu yöndeki istemlerinin af konusundaki girişimleri güçleştirdiğini de belirtmekteydi. Alican yukarıdaki açıklamasının ertesi günü 6 Mart 1963 Çarşamba günü YTP, koalisyonu sürdürme koşullarında siyasal affı da gündeme getirince[83] gelişmelerden oldukça rahatsız olan CHP'nin tepkisinin gelmesi de gecikmedi.

YTP'nin koalisyonu sürdürme koşullarını açıkladığı bildirinin ertesi günü CHP Genel Sekreteri Kemal Satır yaptığı açıklamada, siyasal af isteyenlerin arzu ederlerse birleşerek bu konudaki istemlerini gerçekleştirebileceklerini, CHP'nin ise koşullar düzelmedikçe bu sorumluluğa katılmayacağını belirtti. Satır, siyasal partilerin oy toplamaya yönelik istemleri nedeniyle siyasal affı kullanmayı bırakmaları durumunda ülkede özlenen huzurun sağlanacağını da ileri sürdü.[84] Bu arada Başbakan İsmet İnönü'de görevini bırakabileceğini ima ederek TBMM'nden yeni bir hükümetin çıkmasının zor olduğunu ve bu durumda seçime gitmenin kaçınılmaz olacağını belirtirken af konusunda ise hükümetin uygun bir zamanda siyasal affı çıkarmakta kararlı olduğunu da vurguladı.[85]

Öte yandan, AP'nin kışkırtıcı tutumunun sürmesi ve Celal Bayar'ın 22 Mart 1963 Cuma günü Kayseri Cezaevi'nden hastalığı nedeniyle geçici olarak

---

82 Milliyet, *"YTP'li Apaydın Kardeşler Siyasi Af Teklifi Hazırladı"*, **Milliyet**, 2 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4584, s. 1 ve 7.

83 Milliyet, *"Alican'a Göre Tahrikler Siyasi Affı Geciktiriyor"*, **Milliyet**, 6 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4588, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"YTP Koalisyona Devam Şartlarını Dün Resmen Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 7 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.862, s. 1 ve 5..

84 Cumhuriyet, *"Affın Getireceği Oyları Avlama Gayreti Siyasi Hayatı Altüst Etmektedir"*, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.863, s. 1 ve 5.

85 Cumhuriyet, *"İnönü 'Başbakanlıktan Çekildiğim Zaman Gayri Tabii Hiç Bir Şey Olmaz' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.875, s. 1 ve 5.

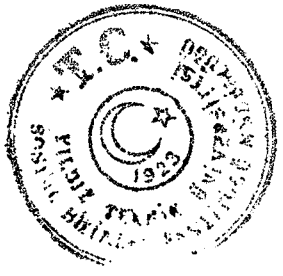

salınması üzerine AP bu salınmayı gösteriye çevirdi. Ordu'nun ve 27 Mayıs yanlısı kesimlerin bu gelişmelere karşı tepkisi de geçikmedi. AP ve 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası kapatılan DP yanlısı basına karşı saldırılar ve gösteriler birbirini izleyince AP kışkırtıcı tutumundan geri adım atmak zorunda kaldı. Bu arada Ordu içindeki tepkiler de kamuoyuna yansımaya başladı. Daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacak olan 20-21 Mayıs 1963 Olayı gerçekleşti. Beklenen gelişme 20-21 Mayıs 1963 Pazartesi ve Salı günleri Talat Aydemir ve arkadaşlarının iktidara ikinci kez el koyma girişimine yol açtı. Sonuçta, Aydemir ve arkadaşlarının bu girişimleri başarısız kaldı.

Yukarıdaki gelişme üzerine bir süre durulan siyasal gerilim daha sonra ele alınacak olan koalisyon içi sorunlardan özellikle Bekata, Azizoğlu ve Lokomatif Olayı ile yine gerildi. Bu gerilimli ortam içinde 17 Kasım 1963 Pazar günü yapılan yerel seçimlerde özellikle koalisyonun sağ kanat partileri YTP ve CKMP önemli ölçüde oy yitirince İkinci Koalisyon'dan çekilme kararı aldılar. 2 Aralık 1963 Pazartesi günü Başbakan İsmet İnönü'nün görevinden çekilmesiyle koalisyon son buldu.

Yukarıda da görüldüğü gibi "siyasal af" konusu İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde de bütünüyle çözümlenemedi ve bu sorun zaman zaman sonraki koalisyon dönemlerinde de gündeme gelmesine karşın Cumhurbaşkanı'nın kendi yasal girişimiyle 1964 yılının Eylül ve Ekim aylarında siyasal hükümlülere zaman zaman af uygulamasıyla[86] sorun önemini yitirdi.

c. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın TBMM'nce Kabul Edilmesi

1961 Anayasası'nın 41. maddesi gereği Türkiye'nin kalkınma planlarını hazırlamak için DPT kurulması hakkındaki yasa tasarısı 30 Eylül 1960 Cuma günü TBMM'nce 91 sayılı yasa olarak kabul edildi.[87] 5 Ekim 1960 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık olarak resmen kurulan "Devlet Planlama Teşkilatı" 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı Yüksek Planlama Kurulu'nda 15 Temmuz 1962 tarihinde başlanan ve zaman zaman Başbakan İsmet İnönü'nün de

---

86 Milliyet, *"Gürsel, 4 Siyasi Mahkumu Dün Affetti"*, **Milliyet**, 23 Eylül 1964, Yıl: 15, Sayı: 6044, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Gürsel, 7 Yassıada Hükümlüsünün Af Kararını İmzaladı"*, **Milliyet**, 6 Ekim 1964, Yıl: 15, Sayı: 6057, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Gürsel, 21 Siyasi Mahkumu Affetti"*, **Milliyet**, 27 Ekim 1964, Yıl: 15, Sayı: 6078, s. 1 ve 7.

87 Akis, *"Devlet Planlama Teşkilatı Çalışıyor, Plan ve İmkan"*, **Akis**, Yıl: 8, Cilt: 22, Sayı: 387, s. 7.

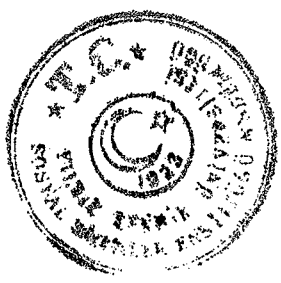

katıldığı görüşmeler sonucu kırkbir günde bitirildi.[88] Yüksek Planlama Kurulu'nda görüşmeler başlar başlamaz CHP'li Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ile YTP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Alican arasında planın parasal kaynağının sağlanması konusunda anlaşmazlık çıktı.

Görüşmeler sırasında anlaşmazlık giderilemeyince sorunun çözümü Bakanlar Kurulu'nda yeniden ele alınmak üzere ertelendi.[89] Yüksek Planlama Kurulu'ndaki anlaşmazlığın ana nedeni, planlamanın parasal kaynağının nasıl sağlanacağı konusunda ortaya çıkan iki ayrı görüş oldu. Birinci görüşe göre varolan vergi gelirlerine göre elde edilecek normal gelir artışları ve Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı vergi reform tasarılarından sağlanacak ek gelirlerin planın kaynak gereksinimini karşılayacağı görüşüydü. Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican birinci görüşü savunurken ikinci görüş ise saptanmış olan bir milyarın üzerindeki kaynak gereksiniminin yeni vergiler koyarak ve özellikle tarım kesiminden elde edilecek yüksek oranlı vergi geliri ile karşılanması görüşüdür ki bu görüşü Feyzioğlu savunmaktaydı.[90] Alican ile Feyzioğlu arasındaki anlaşmazlığın çözümü Bakanlar Kurulu'na bırakıldığından sorunun giderilmesi için girişim Başbakan İsmet İnönü'den geldi. Başbakan İnönü'nün başkanlığında İzmir'de yapılan bir toplantıda Alican, Feyzioğlu, CKMP lideri Hasan Dinçer ve Tarım Bakanı Mehmet İzmen biraraya gelmelerine karşın sorunun çözümü sağlanamadı. Toplantı bitiminde bir açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Feyzioğlu durumun çekinceli olduğunu belirtti.

Bu arada plan üzerindeki anlaşmazlığın çözülemediğini gören Silahlı Kuvvetler, İzmir'de İnönü'nün başkanlığında toplantının yapıldığı gün Yüksek Askeri Şura üyelerine bilgi vermek için DPT üyesi dört uzmanı Genelkurmay Başkanlığı'na davet etti ve askeri yetkililer plan konusunda DPT uzmanlarından bilgi aldı.[91] Öte yandan Başbakan İsmet İnönü sorunun çözümü için görüşmelerini sürdürdü. Sorunun çözümü için planlamada bir "Uzlaştırma Kurulu" kuruldu. Bu gelişmeler üzerine Başbakan İnönü "planlamada sorun yok, en iyi yolu bulmaya çalışıyoruz" derken Başbakan Yardımcısı Alican, ilke ve düşünce farklılıklarımız var, sorun Yüksek Planlama Kurulu'nda çözülemezse Bakanlar Kurulu'nda çözülecek açıklamalarında bulunuldu.[92]

---

88 Cumhuriyet, *"Yüksek Planlama Kurulu Çalışmalarını Tamamladı"*, **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.674, s. 1 ve 5.

89 Akis, *"Planlama"*, **Akis**, 3 Eylül 1962, Yıl: 9, Cilt: 24, Sayı: 427, s. 13-14.

90 Milliyet, *"Alican 'Kabine Buhranı Bahis Konusu Değil' Dedi"*, **Milliyet**, 27 Ağustos 1962, Yıl: 13, Sayı: 4400, s. 1 ve 7.

91 Milliyet, *"İnönü, İhtilafın Halli İçin Görüşmeler Yaptı", "Askeri Şura, Plan Hakkında Uzmanlardan Bilgi Aldı"*, **Milliyet**, 24 Ağustos 1962, Yıl: 13, Sayı: 4397, s. 1 ve 7.

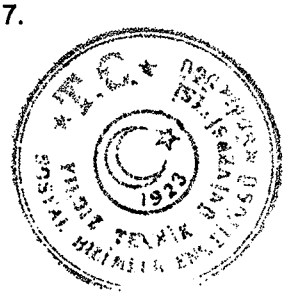

Uzlaştırma Kurulu'nda görüşmeler sonucu vergi reformu tasarılarının değiştirilmesi kabul edilince sorun çözüldü.[93] DPT tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı basına açıklandıktan sonra aralarında üniversitelerin, işçi ve işveren örgütlerinin, Ticaret ve Sanayi Odalarının ve Borsa Birliklerinin temsilcilerinin katılacağı bir "Danışma Kurulu"nda iki hafta içinde ele alındıktan sonra Bakanlar Kurulu'nda görüşülecek ve ardından TBMM'ne gönderilecekti.[94]

Yukarıda açıklanan yol izlenerek son biçimini alan plan basına açıklandıktan sonra TBMM'ne gönderildi.[95] Bakanlar Kurulu'nda, Uzlaştırma Kurulu'nda kabul edildiği gibi bir dizi değişikliğe gidilince DPT üst düzey yetkililerinden DPT Müsteşarı Osman Nuri Torun, Ekonomik Planlama Dairesi Başkanı Atilla Karaosmanoğlu, Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Necat Erder ve Eşgüdüm Dairesi Başkanı Ayhan Çilingiroğlu bu gelişmeler üzerine çalışmalarının yararlı olamayacağını ileri sürerek görevlerinden çekildiler.

DPT üst düzey yöneticilerinin görevlerinden çekilmesinin nedenleri ise basında şöyle açıklandı: Plancılarda hükümetin planı uygulama konusunda içten-samimi olmadığı kanısının uyanması, koalisyon partilerinin sorumluları ile planlama uzmanları arasında temel konularda anlaşmazlık yani planın bütünlüğünün bozulması ve YTP grubunun son bildirisinde yer alan planda Anayasaya ve ülke çıkarlarına karşı kısımların çıkarıldığı açıklamasının yer alması, planın Meclis'ten yasa olarak değil de yalnız karar biçiminde onaylanacak olmasının[96] yanısıra yatırımlarda gereksinilen iç kaynağı sağlam temellere bağlayan vergi reformunun kabul edilmeyerek vergi kaynaklarına esneklik verilmesi ve gerektiğinde Merkez Bankası'na borçlanmanın kabul edilmesiydi.[97]

Bu gelişmeler üzerine Başbakan İsmet İnönü plancılarla bir görüşme yaparak görevlerine geri dönmelerini istedi. Üç daire başkanıda DPT müsteşarı Osman Nuri Torun'un görevine geri dönmesi koşulunu ileri sürünce Başbakan

---

92 Milliyet, *"Planlamada Uzlaştırma Kurulu Kuruldu"*, **Milliyet**, 25 Ağustos 1962, Yıl: 13, Sayı: 4398, s. 1 ve 7.

93 Milliyet, *"Vergi Reform Tasarıları Değişecek"*, **Milliyet**, 26 Ağustos 1962, Yıl: 13, Sayı: 4399, s. 1.

94 Milliyet, *"5 Yıllık Kalkınma Planı Açıklandı"*, **Milliyet**, 9 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4413, s. 1.

95 Cumhuriyet, *"5 Yıllık Plan Dün Resmen Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.685, s. 1 ve 7.

96 Cumhuriyet, *"Devlet Planlama Teşkilatı'nın Bütün Yetkilileri Toplu Halde İstifa Ettiler"*, **Cumhuryet**, 27 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.703, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Planlamacılar İstifa Etti"*, **Milliyet**, 27 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4431, s. 1 ve 7.

97 Cumhuriyet, *"İhtilafın Başlıca Sebebi, İç Finansmanda Yapılan Değişiklikler"*, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.704, s. 1 ve 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İnönü görevden çekilmeleri kabul ederek[98] DPT müsteşarlığına Ziya Müezzinoğlu'nun getirildiğini açıkladı. Ardından da plan Bakanlar Kurulu'nda aldığı son biçimiyle TBMM'ne gönderildi.[99] DPT'nin Ekonomik Planlama Dairesi Başkanlığı'na İhsan Atilla Sönmez, Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı'na Enver Ergun ve Eşgüdüm Dairesi Başkanlığı'na ise İsmail Ertan getirilerek çalışmalar sürdürüldü.[100]

Görevlerinden çekilen plancılarla hükümet arasındaki asıl uyuşmazılığın plancıların gösterdiği kaynakların hükümet tarafından kabul edilmemesi nedeniyle ortaya çıktığı, Maliye Bakanlığı'nın tarımsal alandan sağlanacak kaynakların gerçekçi olamayacağını bildirmesi ve Bakan Ferit Melen'in kaynak bulunacağı konusunda plancılara verdiği güvenceye karşın genç ve deneyimsiz plancılar istemlerinin gerçekleşmediğini ileri sürerek görevlerinden ayrıldıkları da öne sürüldü.[101]

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı önce TBMM Plan Karma Komisyonu'nda görüşüldü.[102] 31 Ekim 1963 Çarşamba günü bitirilen Plan Karma Komisyonu çalışmalarından sonra plan, Cumhuriyet Senatosu'na gönderildi.[103] 7 Kasım 1962 Çarşamba günü Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülmeye başlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı özellikle muhalefet partileri tarafından eleştirildi. Görüşmelerde AP sözcüsü Macit Zeren özel girişimin gücünden tam yararlanma yoluna gidilmediğini açıklarken MP sözcüsü ise devletçi kalkınma anlayışını eleştirdi.[104] Başbakan İsmet İnönü ise plan hedefinin "demokrasi içinde, sosyal adalete uygun, hızlı ve dengeli kalkınma" olduğunu belirtti.[105]

---

98 Milliyet, *"Başbakan, İstifaları Kabul Etti"*, **Milliyet**, 29 Eylül 1962, Yıl: 13, Sayı: 4433, s. 1.

99 Cumhuriyet, *"Plan Son Aldığı Şekil İle Büyük Millet Meclisi'ne Gönderildi"*, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.706, s. 1 ve 7.

100 Akis, *"Plancılar"*, **Akis**, 1 Aralık 1962, Yıl: 9, Cilt: 24, Sayı: 440, s. 12.

101 Akis, *"Plan"*, **Akis**, 1 Aralık 1962, Yıl: 9, Cilt: 24, Sayı: 440, s. 12.

102 Cumhuriyet, *"Alican 'Plan Yardım Alma Değil Kalkınma Azmi İfadesidir' Dedi"*, *"Kalkınma Planını Acele Müzakere İçin Meclis Tatilden Vazgeçti"*, **Cumhuriyet**, 21-22 Ekim 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.727-13.728, s. 1-5 ve 7; Milliyet, *"Plan Hakkında Dört Bakan İzahat Verdi"*, **Milliyet**, 27 Ekim 1962, Yıl: 13, Sayı: 4461, s. 1 ve 7.

103 Cumhuriyet, *"Plan Karma Komisyonu Çalışmalarını Tamamladı"*, **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.738, s. 1 ve 5.

104 Cumhuriyet, *"Senato Dün Planı Görüşmeye Başladı"*, **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.745, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Planın Müzakeresi Başladı"*, **Milliyet**, 8 Kasım 1962, Yıl: 13, Sayı: 4473, s. 1 ve 7.

105 Cumhuriyet, *"Senato Planı Dün Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.748, s. 1 ve 7.

T.C. 1923 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

10 Kasım 1963 Cumartesi günü Cumhuriyet Senatosu'nda yapılan oylamada 18 olumsuz, 16 çekimser ve bir boş oya karşın 82 oyla kabul edilen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı[106] ardından görüşülmek üzere Millet Meclisi'ne gönderildi. Plan Millet Meclisi'nde ele alınmadan önce bir açıklama yapan AP'li Celal Ertuğ partisinin plana karşı olmadığını söylerken AP adına yapılan açıklamalarda ise planın özel kesime yeni yükümlülükler getirdiği ve bu yükümlülüklerin özel kesimi bunalıma sürükleyeceği belirtildi.[107]

16 Kasım 1962 Cuma günü Millet Meclisi'nde görüşülmeye başlayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı konusunda bir açıklama yapan Başbakan İsmet İnönü; planın karşısında iki akımın olduğunu ve her iki akımında planın gözden düşmesi için çalıştığını belirterek bu akımlardan ilkinin planı sosyal adalet yönünden yetersiz bulduklarını ve özel kesime geniş haklar tanındığını ileri sürdüklerini belirtirken ikinci akımın ise devletçiliğe ayrıcalık tanıdığını, özel girişimciliğin önemsenmediğini ve kısır bırakıldığını ileri sürdüklerine değinen İnönü, her iki akımında planın karşısında olduklarını vurguladı.[108]

Bu arada planda öngörülen yatırımlara kaynak sağlayacak olan vergilerin listesi de yayınlandı. Tekel, akaryakıt, tarım ve memur maaşlarından yapılacak kesintilere kadar uzanan bir dizi kaynak belirlendi.[109] Plan görüşmeleri Millet Meclisi'nde başlayınca özellikle AP, plan düşüncesine karşı olduğunu ve bu eğilimin kuzey komşumuz olan SSCB'nin eğilimi olduğunu açıklayınca CHP'li Turhan Feyzioğlu planın hiç bir biçimde kuzey rüzgarlarından esinlenmediğini açıkladı.[110]

AP'nin plana karşı takındığı bu olumsuz tutum, Millet Meclisi içinde de sürdürdü. Planın yasalaşmasını önlemek isteyen AP'liler planın Plan Karma Komisyonu'nda yeniden görüşülmesi için bir önerge vermelerine karşın koalisyon ortaklarının karşı oylarıyla önerileri kabul edilmedi.[111] 21 Kasım 1962 Çarşamba günü Birinci Beş Yıllık kalkınma Planı, Millet Meclisi'nde oylandı.

---

106 Milliyet, *"Senato 5 Yıllık Planı Kabul Etti"*, **Milliyet**, 11 Kasım 1962, Yıl: 13, Sayı: 4476, s. 1 ve 7.

107 Cumhuriyet, *"Meclis Planı Yarın İvedilikle Ele Alıyor"*, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.752, s. 1 ve 5.

108 Milliyet, *"Meclis, Beş Yıllık Planı Görüşmeye Başladı"*, **Milliyet**, 17 Kasım 1962, Yıl: 13, Sayı: 4482, s. 1 ve 7.

109 Cumhuriyet, *"5 Yıllık Kalkınma Planının Büyük Millet Meclisi'ndeki Müzakeresi Dün Başladı"*, *"Planın Açığının Kapatılması İçin Konulması Düşünülen Vergiler Belli Oldu"*, **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.754, s. 1 ve 5.

110 Milliyet, *"AP Planlama Fikrine Karşı Olduğunu Açıkladı"*, **Milliyet**, 18 Kasım 1962, Yıl: 13, Sayı: 4483, s. 1 ve 7.

111 Cumhuriyet, *"AP'liler Planın Komisyona İadesi İçin Meclis'te Gayret Safediyorlar"*, **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.758, s. 1 ve 5.

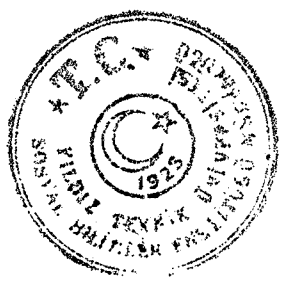

Yapılan oylamada AP ve MP'lilerin verdiği 93 olumsuz oy ve 43 çekimser oya karşın koalisyon ortağı partilerinin 219 oyuyla plan kabul edildi[112] ve 3 Aralık 1962 Pazartesi günü 11272 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak 1 Ocak 1963 tarihinden başlayarak uygulanmaya konuldu.[113]

Plan, TBMM'de yasalaştıktan sonra 1961 Anayasası'nın hedeflediği toplumsal ve ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda çalışmalara başlanarak bu yöndeki yatırımların gerçekleşmesi yönünde ilk önemli adım atılmış oldu.

d. Onbir Havacı Subay Olayı

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin ele alındığı ikinci bölümde belirtildiği gibi, 22 Şubat 1962 Olayı; Türkiye'de üst düzey iki ayrı kümenin karşı karşıya gelmesine yol açtı. Bir tarafta bu eylemi bastıran kesim öte tarafta eylemi başarısız kılınan küme karşı karşıyaydı.

Bilindiği gibi 14'ler'den Orhan Kabibay 1 Temmuz 1962 günü Ankara'ya dönmüştü. Fakat Ondörtler yurtdışı görevleri sırasında Temmuz ayında Orhan Erkanlı'nın başkanlığında Brüksel'de bir toplantı yaptılar. Aralarında yapılan görüşme sonunda Alparslan Türkeş ve Orhan Kabibay Ondörtlerin liderliği konusunda anlaşamayınca Ondörtlerin bağımsız hareket etmeleri kararı alındıktan sonra[114] Rifat Baykal, Numan Esin, Ahmet Er ve Muzaffer Özdağ Alparslan Türkeş'in çevresinde odaklanırken diğer sekiz kişi ise Orhan Kabibay'la birlikte çalışmaya yönelme eğilimine girdiler. Böylece ondörtler iki lider arasında bölündükten sonra[115] birer ikişer yurda dönerek ülkeyi kurtarma çalışmalarına giriştiler.

Bu çalışmalar sonucu Ordu ile nasıl bir ilişkiye geçileceği de tartışılmaktaydı. Bu gelişmeler sürerken MBK'nden ve Hava Kuvvetleri Cuntası'ndan olan Mucip Ataklı Ordu'dan ayrılanların hala Ordu ile ilişki kurma girişimlerine değinerek 22 Şubat Kümesi'ni uyarmak istedi.[116]

---

112 Cumhuriyet, *"5 Yıllık Kalkınma Planını Meclis'te Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.759, s. 1 ve 5.

113 Başbakanlık DPT, **Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963, s. 3.

114 Milliyet, *"14'ler Bundan Sonra Ayrı Ayrı Çalışacak"*, **Milliyet**, 30 Temmuz 1962, Yıl: 13, Sayı: 4372, s. 1 ve 7.

115 Abdi İpekçi, *"14'ler Arasındaki İhtilafın İçyüzü"*, **Milliyet**, 31 Temmuz 1962, Yıl: 13, Sayı: 4373, s. 1.

116 Öymen, **a.g.e.**, s. 407.

T.C. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

22 Şubat Kümesi Ordu içindeki bazı askeri birimleri kendi yanına çekmeye başlamış ve bu arada Hava Kuvvetleri arasında da yeni bir cunta oluşmuştu. Daha önce de değinildiği gibi 6 Haziran 1961 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e karşı yapılan başkaldırının ardından o tarihte Washington'a gönderilmek üzere olan Orgeneral İrfan Tansel'i savunanlar daha sonra Tansel'i dışlayarak yeni bir örgütlenmeye gitmişlerdi. Yeni oluşturulan bu örgüt ülkeyi kurtarma planları hazırlamakta ve sık sık toplantılar yapmakta ve Milli Devrim Ordusu adıyla bildiriler yayınlamaktaydı. Başkanlığı'nı Mucip Ataklı ve Genel Sekreterliğini General Hüsnü Özkan'ın yaptığı bu kümeye CHP Gençlik Kolları ve bazı CHP'li Parlamento üyeleri de destek veriyordu.

CHP'nin bu desteği daha sonra kamuoyunda "CHP + Ordu = İktidar" söylentisine de yol açtı. Bu gelişmeleri öğrenen Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel bu örgütün çalışmalarının bir örneğini de ele geçirince konuyu Milli Güvenlik Kurulu'da Başbakan İsmet İnönü'ye duyurunca İnönü'nün desteğini alan Hava Kuvvetleri Komutanı Tansel, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'dan çoğu üst düzey komutan olan onbir hava subayının görevlerinden uzaklaştırılması için izin aldı. Tansel, 1962 yılı Kasım ayının sonunda bir dizi girişimler sonucu onbir subayı görevlerinden uzaklaştırınca[117] Türk Hava Kuvvetleri'nde bir iç bunalım yaşanmaya başlandı. Ardından Eskişehir Birinci Taktik Üs Komutanı Muhsin Batur Tansel'den yana bir tavır alarak bir dizi girişimlerde de bulundu ve Hava Kuvvetleri'nde bulunan üst düzey subayları yanına çekerek onbir havacı subay olayının kapanmasını sağladı.[118]

Tansel bu olaydan sonra yaptığı açıklamada bu subayların Hava Kuvvetleri içinde tehlikli olmaya başladıklarını ve bu nedenden bu subaylarla çalışmak istemediğini açıklarken MBK üyesi Mucip Ataklı'yı da Hava Kuvvetleri'ni dışarıdan yönlendirmeye çalışmakla suçladı.[119]

Bu olayın ardından Ondörtlerden Alparslan Türkeş'in de yurda dönmesiyle Kabibay ve Aydemir kümeleri liderlik konusunda anlaşamayınca 21 Mayıs 1963 Olayı'na doğru, iki ayrı kümenin iktidara el koyma çalışmaları ayrı ayrı yürütülürken başarısız Eylemi gerçekleştiren küme Aydemir kümesi oldu.

---

117 Cumhuriyet, *Hava Kuvvetleri'nden 4 General ve 7 Albaya Mecburi İzin Verildi*", **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.770, s. 1 ve 5.

118 Faik, **a.g.e.**, s. 226-247; Öymen, **a.g.e.**, s. 410-313.

119 Öymen, **a.g.e.**, s. 412-413.

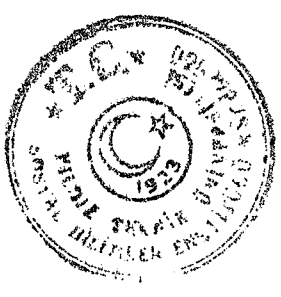

e. 27 Mayıs'ın "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" Kabul Edilmesi

22 Şubat 1962 Olayı'nın ana nedenlerinin başında sağ kanat partilerin ve özellikle AP'nin 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin getirdiği ilkelere ve kurumlarına karşı yaptığı yoğun saldırılar ön planda gelmekteydi. Daha öncede belirtildiği gibi Ordu'nun bu girişimlerden rahatsızlığı su yüzüne çıkınca Ordu'nun baskısı sonucu bir araya gelen siyasal partiler 27 Mayıs'a ve getirdiklerine bağlı olduklarını açıklayan bildiriler yayınlamak zorunda kalıyor ve bir süre ortalığın yatışmasını bekledikten sonra yine eski tutumlarını sürdürüyorlardı.

Bu konudaki sömürünün önlenmesi için 27 Mayıs'ın "Anayasa ve Egemenlik Bayramı" olması konusunda hazırlanan bir yasa tasarısı, CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti döneminin sonlarına doğru Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesu tarafından Başbakanlığa gönderildi.[120]

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin ardından CHP'nin YTP, CKMP ve Bağımsızlarla kurduğu İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde ülke gündemi; sağ kanat partiler tarafından yeniden Yassıada'lılara yönelik siyasal af çıkarılması ve beraberinde 27 Mayıs'a yönelik saldırılar yoğunlaşınca özellikle AP yanlıları ile 27 Mayıs yanlıları arasında gövde gösterisine dönüşen kitlesel gösteriler ortaya çıktı.[121]

Toplumdaki bu karşıtlığın bir çatışmaya doğru gitmesi ve siyasal affın yeniden önlenme olasılığı TBMM'nde üyesi bulunan beş siyasal parti ve bağımsızları bir araya getirerek 27 Mayıs'ın "Ulusal Devrim" olduğu yönünde ortak bir bildiri yayınlamalarına yol açtı.[122]

Sınırlı siyasal aftan sonra AP'nin toptan af istemiyle af konusunu ısıtması bu konuda AP'den geri kalmak istemeyen YTP'ni de bu tartışmanın içine çekince İkinci Koalisyon Hükümeti içinde CHP-YTP huzursuzluğu ortaya çıktı. YTP-AP af yarışmacılığına karşın 23 Şubat 1963 Cumartesi günü TBMM'nce onaylanan ve aynı gün Resmi Gazete'nin yinelenmiş baskısıyla 218 sayılı af yasası yürürlüğe girmesine[123] karşın YTP'nin affın sağlayacağı oylara

---

120 Cumhuriyet,*"27 Mayıs Anayasa ve Hakimiyet Bayramı Olacak"*, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.575, s. 1 ve 5.

121 Cumhuriyet, *"AP Mitingleri Sönük Geçti: Hadise Çıkmadı", "Adana AP Mitinginde 'Toptan Af' İstandi", "Gençlik İstanbul'da Dün Akşam Büyük Bir Miting ve Yürüyüş Yaptı"*, **Cumhuriyet**, 8-10 Ekim 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.714-13.716, s. 1 ve 5,

122 Cumhuriyet, *"Partiler 27 Mayıs'ı 'Milli Devrim' Olarak Vasıflandırdılar"*, **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.718, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Bildiri Yayınlandı"*, **Milliyet**, 12 Ekim 1962, Yıl: 13, Sayı: 4446, s. 1 ve 7.

123 Cumhuriyet, *"Kısmi Af Dün Gece Meriyete Konuldu"*, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1963, Yıl:

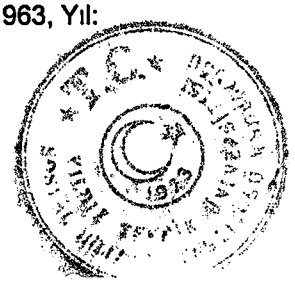

yönelik bir siyaset izlemesi Hükümet içindeki CHP'yi oldukça rahatsız etti.[124]

İkinci Koalisyon içindeki bu huzursuzluk ortamı sürerken 22 Mart 1963 Cuma günü Celal Bayar'ın tutuklu olduğu Kayseri Cezaevi'nden koşullu olarak salınması ve bu salınmanın AP'liler tarafından törensel bir gösteriye dönüştürülmesi ve AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın Ege bölgesindeki kışkırtıcı konuşmaları ülkedeki gerilimi iyice arttırdı.[125]

Celal Bayar'ın Ankara'ya gelmesi aralarında AP'li parlamento üyelerininde bulunduğu bir yığın tarafından gösteriye dönüştürülmesi ve olayların çıkması üzerine İçişleri Bakanlığı bir bildiri yayınlayarak Kayseri, Kayseri Ankara yol güzergahı ve Ankara'da yapılan her türlü izinsiz siyasal içerikli gösteri ve toplantıların yapılmasının suç oluşturduğunu duyurarak bu gösterilere katılanlar ve partileri hakkında soruşturma açtı. Bu arada Celal Bayar'ın salınmasından ve son gelişmelerden rahatsız olan Ordu'nun üst düzey kumandanları Yüksek Askeri Şura toplantısında son günlerdeki gelişmeleri ve 27 Mayıs ruhunu yaralamaya yönelik olayların göz önüne alındığını ve bu gelişmelerin önlenmesini isterken Bayar'ın Ankara'ya gelmesinden sonra Türk Hava Kuvvetleri jetlerini Ankara semalarında uçurarak bir gözdağı girişiminde bulundu. Öte yandan gençlik yığınları son gelişmeleri protesto için İstanbul ve Ankara'da Atatürk Anıtı'na ve Anıt-Kabir'e çelenkler koyarak 27 Mayıs'a bağlılıklarını bildirmekteydiler.[126]

Gençlik kümelerinin tepkisi dinmeyince İstanbul, Ankara ve İzmir'de gösteriler ve 27 Mayıs'a bağlılık andları sürdürülürken AP ve DP çizgisi yandaşı basına karşı göstericiler saldırılarda bulunuldu. Gösterilerde aralarında subaylarında bulunduğu kümelerle AP'liler arasında kavgalar da çıktı. Gerilimin üst düzeye çıktığı bu günlerde DP yanlısı kışkırtıcı yayın yapan Son Havadis, Tasvir, Akşam, Yeni İstanbul, Hareket ve Dünya gazeteleri hakkında Tedbirler

---

39, Sayı: 13.853, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Tahliyeler Bu Sabah Başlıyor"*, **Milliyet**, 24 Şubat 1963, Yıl: 13, Sayı: 4580, s. 1 ve 7.

124 Cumhuriyet, *"Affın Getireceği Oyları Avlama Gayreti Siyasi Hayatı Altüst Etmektedir"*, Ecvet Güresin, *"Affın İstismarı Durmayacak Gibi"*, **Cumhuriyet**, 8-11 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.863-13.866, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Alican'a Göre Tahrikler Siyasi Affı Geçiktiriyor"*, **Milliyet**, 6 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4588, s. 1 ve 7.

125 Cumhuriyet, *"Celal Bayar Dün Sabah Meşruten Tahliye Oldu"*, *"AP, Gümüşpala'nın Son Konuşmalarını 'Tahrik Edici' Buldu"*, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.878, s. 1 ve 5.

126 Cumhuriyet, *"Hükümlü Bayar'ı Karşılayanlar ve Partileri İçin Tatbikata Geçildi"*, *"Jetler Ankara Göklerinde Uçtular"*, **Cumhuriyet**, 24 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.879, s. 1; Milliyet, *"Ankara'ya Gelişi Sırasında Bayar'a Tezahürat Yapıldı"*, *"Ankara'da Anıt-Kabri Ziyaret Eden, İstanbul'da Çelenk Koyan Gençler, 27 Mayıs'a Bağlılığını Belirtti"*, *"Yüksek Askeri Şura, Tedbir Alınmasını İstedi"*, **Milliyet**, 24 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4606, s. 1 ve 7.

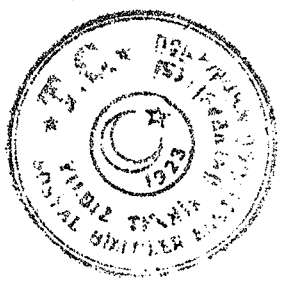

Yasası'na karşı olarak Celal Bayar'ın görüşlerinin yayınlanması nedeniye soruşturma açılırken[127] Başbakan İsmet İnönü'de AP'yi suçlayan bir konuşma yaparak "bu durumun böyle süremeyeceğini" belirtti.

Bu gelişmelerin ardından, Hükümet Bayar'ın Ankara'dan uzaklaştırılması kararını aldı. Bu arada AP'liler Yüksek Askeri Şura kararlarına saldırıda bulunurlarken AP Genel Merkezi'ni taşlıyanların cezalandırılmasını istediler ve cezalandırma gerçekleşmezse TBMM'ne dönmeyeceklerini, Parlamento dışında savaşım vereceklerini bildirdiler.[128]

Gösteriler ve AP'lilere ve AP Merkezlerine yönelik saldırılar gitgide artarak sürünce kora kor tutumundan vazgeçen AP; sözcüsü aracılığıyla AP'nin 27 Mayıs'a bağlı olduğunu bildirmek zorunda kaldı. Öte yandan Ankara savcılığı da harekete geçerek Bayar'ın yeniden tutuklanmasını istedi ve Bayar hakkında Tedbirler Yasası'na karşı gelmekten bir dava açıldı.[129]

Gelişmeler çığırından çıkınca YTP lideri Ekrem Alican AP'yi eleştirerek basını, TBMM'ni, partileri ve Hükümeti işbirliğine davet ederek sorunun demokratik düzen içinde çözümlenmesini istedi. İyice sıkışan AP bu gelişmeler üzerine düzenin korunması için Başbakan İnönü'ye başvurarak bu konudaki görüşlerini aldı. Bu arada Bayar da yeniden tutuklanınca AP iyice köşeye sıkıştı.[130]

AP'nin 27 Mayıs'a bağlı olduğunu açıklamasını değerlendiren iktidar 27 Mayıs'ın ulusal bayram ilan edilmesi hakkındaki yasa tasarısını TBMM'ne getirdi. Ardından CHP ve YTP'nin 27 Mayıs'ın ulusal bayram olmasını desteklediklerini açıklamaları üzerine[131] sıkışan AP demokrasiye bağlı olduklarını ve 27 Mayıs ve Ordu'ya karşı olmadıklarını liderleri Ragıp

---

127 Milliyet, *"Bazı Gazeteler İçin Tahkikat Açıldı", "Bazı Gazeteler ve AP Yine Taşlandı"*, **Milliyet**, 26 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4608, s. 1 ve 7.

128 Cumhuriyet, *"AP'yi İtham Eden İnönü 'Vaziyet Böyle Devam Edemez' Dedi", "Hükümet, Bayar'ın Ankara'dan Çıkarılmasına Karar Verdi"*, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.881, s. 1-3 ve 5.

129 Milliyet, *"AP Sözcüsü Dün Partisinin 27 Mayıs'a Bağlı Olduğunu Söyledi", "Ankara Savcılığı Dün Bayar'ın Tevkifini İstedi"*, **Milliyet**, 27 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4609, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"20 Bin Üniversiteli İle 4 Bin AP'li Arasında Kanlı Bir Çarpışma Oldu", Tahrik Olunan Gençler AP Merkezi'ni Bastılar ve Şişli Sopa Stoklarını Çıkartıp Ateşe Verdiler"*, **Cumhuriyet**, 27-28 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.882-13.883, s. 1-5 ve 7.

130 Cumhuriyet, *"Alican; Basını, Meclis'i Partileri ve Hükümeti İşbirliğine Davet Etti", "Bayar İle İlgili İnfazın Tehiri Kararı Dün Kaldırıldı"*, **Cumhuriyet**, 28-29 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.883-13.884, s. 1-5 ve 7; Milliyet, *"AP Rejimi Kurtarmak İçin İnönü'ye Fikir Danışıyor", "Bayar Dün Ankara Hastanesi'ne Alındı"*, **Milliyet**, 28-29 Mart 1993, Yıl: 13, Sayı: 4610-4611, s. 1 ve 7.

131 Milliyet,*"27 Mayıs Bayramı'nı YTP ve CHP Destekliyor"*, **Milliyet**, 29 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4611, s. 1.

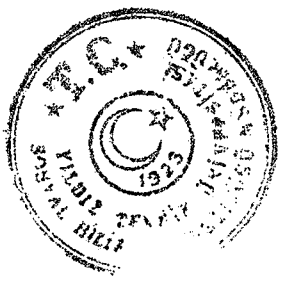

Gümüşpala aracılığıyla kamuoyuna açıkladı. AP Grubu 27 Mayıs'ın ulusal bayram olarak kabul edilmesini 20'ye karşı 30 oyla kabul ederek 27 Mayıs'ın ulusal bayram olmasını sağlayacak yasa tasarısını destekleyeceğini bildirdi.[132]

3 Nisan 1963 Çarşamba günü Millet Meclisi'nde oylamadan önce yapılan konuşmada AP sözcüsü partisinin Ordu ve gençliğin karşısında olmadığını ve 27 Mayıs'ın da bir partinin tekelinde olmadığını belirtti. Konuşmalardan sonra yapılan oylamada 147 AP'li milletvekilinden 117'si oylamaya katılmazken katılan 30 milletvekilinden ikisi karşı ve biri çekimser oy verirken yasa tasarısı 294 oyla kabul edildi.[133] Yasa tasarısı Millet Meclisi'nden sonra 9 Nisan 1963 Salı günü Cumhuriyet Senatosunda da dört olumsuz üç çekimser oya karşı 110 oyla kabul edilerek yasalaştı.[134]

Görüldüğü gibi 27 Mayıs'ın ulusal bir bayram olması, gitgide gerginleşen iç siyasal çekişmelerin doğurduğu olumsuz sonuçların giderilmesine yönelik bir girişim olarak TBMM'sinde 27 Mayıs yandaşı ve karşıtları tarafından kabul edilerek saygınlığı sağlamıştır.

f. 20-21 Mayıs 1963 Olayı ve Talat Aydemir

22 Şubat 1962 Olayı'ndan sonra, "af sorunu" nedeniyle iyi işlemeyen AP-CHP ortaklığı 1962 yılı Mayıs ayının son günleri bozuldu. İsmet İnönü'nün başkanlığında CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan İkinci Koalisyon Hükümeti, 25 Haziran 1962 Pazartesi günü kuruldu. bilindiği gibi Ordu'nun gölgesi İkinci Koalisyon Hükümeti'nin oluşumunda yine hissedildi. Bununla beraber bir diğer sorun daha kendini gösterdi. MBK tarafından görevden uzaklaştırılan 14'ler Kümesi'nin yurt dışından temsilciler göndererek yurda dönme isteminde bulunması ve 1 Temmuz 1962'de Orhan Kabibay ile Rifat Baykal'ın yurda dönmeleri yeni bir sorunun doğacağına ilişkin ilk belirtilerdi.

14'lerden yurda dönen bu iki üye, Ankara'nın yüz kilometre dışında karşılandı. Konuklar aynı zamanda 22 Şubat 1962 Olayı'na karışanlar tarafından da yakın ilgi ile karşılaşmışlardı.[135] Ardından bu ikili 8 Temmuz

---

132 Cumhuriyet, *"27 Mayıs'ın Milli Bayram İlanına Ait Tasarı Meclis'te"*, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.884, s. 1; Milliyet, *"AP, 27 Mayıs ve Ordu'ya Karşı Değil"*, *"AP, 27 Mayıs Bayramı Kanununu Destekleyecek"*, **Milliyet**, 31 Mart-2 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4613-4615, s. 1 ve 7.

133 Milliyet, *"Meclis 27 Mayıs Bayramını Kabul Etti"*, **Milliyet**, 4 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4617, s. 1 ve 7.

134 Cumhuriyet, *"Senato 27 Mayıs Bayramı Kanun Tasarısını Dün Görüşüp Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.896, s. 1 ve 5.

135 Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986,

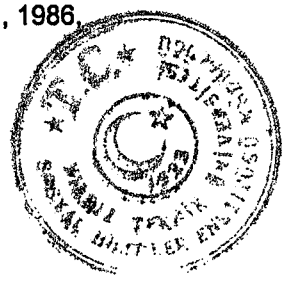

1962'de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'le bir araya geldiler ve yapılan açıklamada aralarında herhangi bir anlaşmazlığın olmadığı belirtildi.[136]

Bu arada İkinci Koalisyon Hükümeti'ni oluşturan Başbakan İsmet İnönü, 14'lerin, 22 Şubatçıların ve Ordu'da sivil yönetimin başarısızlığından yakınan bir kısım subayların biraraya gelerek yeni protokoller imzaladıkları ve toplantılar düzenledikleri duyumunu almakta olduğundan Hükümet'in güvenoyu aldığı gün olan 7 Temmuz 1962 Cumartesi günü Meclis'te bir konuşma yaparak sözü 22 Şubatçılara ve Ordu içinde yeni eylem hazırlıkları içinde olanlara getirerek Ordu'nun demokratik sistemden yana olduğunu, Ordu içinde bir avuç demokratik sistem karşıtı bulunduğunu ve TBMM ile Ordu arasındaki güveni sarsmaya girişeceklerin böyle bir girişiminin serüvenden ileriye gidemeyeceğini ve serüvencilerin de başarıya ulaşamayacaklarını açıklamıştı.[137]

Başbakan İsmet İnönü'nün iletisi gereken yere ulaştı ve ertesi gün basında Talat Aydemir'in İsmet İnönü'nün eleştirilerine karşı yanıtı geldi. Aydemir yanıtında; 22 Şubatçıların serüvenci olmadığını ve İnönü'nün tükendiğini ve adının zakasını geçtiğini ve ülkenin düzeltimlere gereksinim duyduğu bir sırada statükoyu koruma yanlışlığına düştüğünü belirterek Ordu'nun ise partiler üstü bir konumda olduğunu belirtti.

Aydemir'in yaptığı bu açıklama üzerine 9 Temmuz 1962 Pazartesi günü tutuklanmasına[138] karşın Ordu'dan gelen yoğun baskı sonucu dokuz gün sonra 18 Temmuz 1962 Çarşamba günü üç bin lira kefaletle serbest bırakıldı ve yine iktidara ve İnönü'ye yönelik konuşmasını sürdürdü.[139]

Aydemir'in bu davranışının altında yatan neden, hem kendisine verilen söz gereği hem de 22 Şubat 1962'ye kadar geçen sürede Ordu içinden eylemlere karışanlara uygulanmak için hazırlanan af yasası nedeniyle yargılanamayacağını bildiğinden açık bildirimlerde bulunarak Türk ulusunun Ordusunun CHP'nin aracı olamayacağını ve Ordu'nun her türlü siyasal düşünce ve eğilimlerin üstünde olduğunu belirterek İsmet İnönü'ye karşı açıkça savaşımda bulunuyordu. Bu savaşımda Aydemir'i destekleyenler; sol yönelimli Yön Dergisi'yle ırkçı eğilimli Yeni İstanbul gibi birbirlerinin karşıtı görüşleri

---

s. 393.

136 Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 3, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980, s. 554.

137 Cumhuriyet, *"Hükümet 259 Oyla Meclis'in Güvenini Kazandı"*, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.622, s. 1 ve 7; Aydemir, **a.g.e.**, s. 554-555.

138 Cumhuriyet, *"Talat Aydemir Dün Tevkif Edildi"*, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.624, s. 1 ve 5; Aydemir, **a.g.e.**, s. 555-556.

139 Milliyet, *"Talat Aydemir Tahliye Edildi"*, **Milliyet**, 19 Temmuz 1962, Yıl: 13, Sayı: 4361, s. 1 ve 7; Yurdsever, **a.g.e.**, s. 144; Aydemir, **a.g.e.**, s. 556-557.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

savunan yayın organlarıydı.[140] Bu ortam içinde Aydemir yandaşları ve 14'ler aralarında toplantılar düzenlenerek iktidara el koymanın çalışmalarını yaptıkları da ortalıkta dolaşan duyumlardandı.[141]

Bu sırada İkinci Koalisyon Hükümeti 21 Şubat 1963'de eski DP'lilerin sınırlı affına yönelik yasayı TBMM'nden geçirdi, bir hafta sonra da 28 Şubat 1963 tarihinde Celal Bayar'ın geçici özgür bırakılmasına izin verdi. Bayar'ın özgür bırakılmasıyla 27 Mayıs 1960 Eylemi karşıtları Genelkurmay'ın önünde gövde gösterisine yönelince, 28 Mart 1963 Perşembe günü alınan kararla hem Bayar yeniden Kayseri Cezaevi'ne gönderildi[142] hem de 27 Mayıs karşıtlarına karşı bu tarih "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" olarak Millet Meclis'inde 3 Nisan 1963 Çarşamba[143] ve 9 Nisan 1963 Salı günü ise Cumhuriyet Senatosu'nda kabul edildi.[144]

Aslında Ordu'daki rahatsızlık kendisini Bayar'ın Ankara'ya geldiği 23 Mart 1963 Cumartesi günü Türk Hava Kuvvetleri jetlerinin uyarı amaçlı alçak uçuş yapmalarıyla[145] su yüzüne çıkarken aynı gün Yüksek Askeri Şura yaptığı toplantıda son günlerde Ordu'ya ve 27 Mayıs ruhuna yönelik saldırıların arttığını belirterek önlem alınmasını istedi.[146] 27 Mayıs 1960 Eylemi yanlılarıda 24 ve 25 Mart 1963 Pazar ve Pazartesi günleri özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara'da yaptıkları yürüyüşlerle 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne ve Ordu'ya olan bağlılıklarını bildirerek AP Genel Merkezi'de aralarında olmak üzere Yeni İstanbul gibi eski DP yanlısı yayın yapan gazete binalarına saldırılarda bulunuldu ve bu gösterilerde AP yanlılarınla subaylar arasında da kavgalar çıktı.[147]

---

140 Kurtul Altuğ, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, Koza Yayınları, 1976, s. 318.

141 Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987, s. 251; Aydemir, **a.g.e.**, s. 556-557.

142 Cumhuriyet, *"Bayar İle İlgili İnfazın Tehiri Kararı Dün Kaldırıldı"*, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.884, s. 1 ve 5.

143 Cumhuriyet, *"27 Mayıs, Hürriyet ve Anayasa Bayramı Oldu"*, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.890, s. 1 ve 5.

144 Milliyet, *"'27 Mayıs' Senato'da Dün Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 10 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4623, s. 1 ve 7; Gevgilili, **a.g.e.**, s. 251-252.

145 Cumhuriyet, *"Jetler Ankara Göklerinde Uçtular"*, *"Celal Bayar Dün Ankara'ya Geldi"*, **Cumhuriyet**, 24 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.879, s. 1 ve 7.

146 Milliyet, *"Yüksek Askeri Şura, Tedbir Alınmasını İstedi"*, **Milliyet**, 24 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4606, s. 1 ve 7.

147 Cumhuriyet, *"Gençler Bayar'ı Protesto Ettiler ve AP Genel Merkezi Taşlandı"*, **Cumhuriyet**, 25 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.880, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Bazı Gazeteler ve AP Yine Taşlandı"*, **Milliyet**, 26 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4608, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Bayar'ın Tahliyesini Protesto İçin 10.000 Üniversiteli Bir Yürüyüş Yaptı"*, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.881, s. 1 ve 5.

T.C. DEVLET ... SOSYAL ... YILDIZ ... 1923

Bu arada Talat Aydemir ve arkadaşlarının bir eyleme yönelecekleri duyumu Başbakan İsmet İnönü'ye ulaşınca İnönü 14 Mayıs 1963 Pazartesi günü ortamın iyi olmadığını birdiren üstü örtülü bir açıklamada bulunmasına karşın daha sonra bu açıklamasını siyasal sorumluluk duygusuyla yaptığını belirterek konuyu koalisyon içindeki sorunlarla geçiştirdi.[148]

Öte yandan 21 Mayısçıların yargılanmaları sırasında dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Memduh Tağmaç yaptığı açıklamada 31 Mart 1963 tarihinde de bir darbe girişiminin önlendiğini ve bu girişimden hükümetin ileri gelenlerinin haberdar edildiğini ve tüm uğraşılara karşın 21 Mayıs 1963 Olayı'nın engellenemediğini açıkladı.[149]

Aydemir ve yandaşlarının İstanbul ve Ankara'da oluşturdukları çalışma kümeleri Mart ayı ilk günlerinde eylem hazırlıklarını tamamlamış ve Ordu içinden ve dışından gerekli taraftarlar sağlanmıştı. Bu hazırlıklar sonucu Ankara ve İstanbul'da bir kısım Ordu birlikleri Aydemir'in emirine girmiş ve eylemi beklemeye koyulmuştu.[150] Bu çalışmalar sırasında liderlik tartışmaları da yaşayan eylemci küme aynı zamanda bir de "Temel Yasa" da düzenledi. Siyasal parti (CHP) ve üniversite üyelerinin de katıldığı eşgüdüm toplantıları sonucu eylem planlarıda belirlendi. Baş, Şövalye, Kurt, İnönü, Muşta ve Kademe adlarını alan bu eylem planları da hazırdı.[151]

22 Şubat 1962 Olayı'nın üzerinden bir yıl geçmesine karşın Ordu'nun, aydınların ve gençlerin yönetimden istemleri de gerçekleşmemişti. Ülkenin ekonomik durumu iyi olmadığı halde Hükümet içinde DPT'nin kimin denetiminde olacağı nedeniyle Alican-Feyzioğlu çekişmesi yüzünden iş yapılamıyordu. İşte bu uygun ortam Talat Aydemir'e uzun süredir beklediği olanağı sağladı ve başarısızlıkla sonuçlanan 21 Mayıs 1963 Olayı'na girişmesine yol açtı.[152]

Aydemir ve arkadaşları eylem için 20-21 Mayıs 1963 gecesini belirlemişlerdi. Ankara'da saat 22:30'da eyleme katılan birlikler harekete geçerek önce Ankara Radyosu'nu ele geçirip bir bildiri yayınladı. Öz olarak bu bildiride; hiçbir kişi, sınıf ve parti adına hareket edilmediği ve yalnız ulusuna karşı görevini yerine getiren Silahlı Kuvvetler'in Türk ulusunun gönenci, huzuru,

---

148 Cumhuriyet, *"Vaziyet Çok Vahim ve Kritiktir", "İnönü, Gürsel ve Sunay'la Görüştü"*, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.928, s. 1 ve 5.

149 Cumhuriyet, *"Tağmaç 31 Mart'ta da Bir Darbe Teşebbüsünün Önlendiğini Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.978, s. 1 ve 5.

150 Yurdsever, **a.g.e.**, s. 149.

151 Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 3, İstanbul, Remzi Yayınevi, 1980, s. 557.

152 Altuğ, **a.g.e.**, s. 319-320.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YÜKSEK LİSANS TEZİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

hızla çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılması, barış, eşitlik, güvenlik içinde yaşanacak ortamın sağlanması ve Atatürk ilkeleri ve çizdiği yol...gibi genel açıklamalardan sonra Silahlı Kuvvetlerin ulusun ve ülkenin geleceği için yönetime el koymak zorunda kalındığı belirtildi.

Bu bir nolu bildirinin ardından yayınlanan iki nolu bildiride ihtilal parolasını bilmeyenlerin sokağa çıkalarının yasak olduğu eğer çıkanlar olursa ateş açılacağı uyarısı yapıldıktan sonra Ankara, İstanbul ve İzmir kentlerinde yarından geçerli olmak üzere sıkıyönetim ilan edildiği duyuruldu. Eylemciler, hiç bir direnişle karşılaşmadan saat 00:12 ele geçirdikleri Ankara Radyoevi'ni kırkbeş dakika sonra saat 00:57'de yitirdi. Saat 02:20'de yeniden eylemcilerin eline geçen Ankara Radyosu eylemcilerin yayına başlamalarından 38 dakika sonra 02:58'de yayının Etimesut'taki vericiden kesilmesiyle etkinliklerini yitirerek bu eylemleri de 22 Şubat 1962 tarihinde olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlandı.[153] Ordu'nun büyük bir bölümünün onaylamadığı, halk, üniversite ve gençliğin ilgisiz kaldığı bu eylem Hükümet yanlısı güçler tarafından çok kısa bir sürede etkisiz kılınarak eyleme katılan güçlerin kışlalarına dönmeleri sağlandı.

Altuğ, 21 Mayıs 1963 Olayı'nın nedenlerini sıralarken Türkiye'nin içinde olduğu üç önemli etki alanını belirtmiştir. Bunlar; uzman eylemciler, çirkin siyasetçiler ve çığırtkan basından oluşmaktaydı. İç siyaseti çıkar amacıyla kullanan siyasetçiler ve yandaşlarını kışkırtan basının, uzman eylemcilere 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin ana hedeflerine ulaşılamamasından dolayı eylemleri için olanak sağladıklarını açıklar.[154]

20-21 Mayıs 1963 Olayı'nın eylemcileri Mamak'ta kurulan Askeri Mahkeme'de yargılandı. Yargılama 5 Eylül 1963 Perşembe günü alınan karar gereği 7 idam, 29 ömür boyu ve çeşitli cezalarla sonuçlanmıştı. İdam cezalarından yalnızca 26 Haziran 1964 Cumartesi günü Fethi Gürcan ve 4 Temmuz 1964 Cumartesi günü Talat Aydemir'in hükümleri yerine getirilirken öteki idam hükümlülerinin kararları Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu'nca ömür boyu tutukluluğa çevrildi.[155]

---

153 Cumhuriyet, *"Dün Gece Yarısı Ankara'da Silahlı Bir İhtilal Hareketi Oldu, Hükümete Sadık Kuvvetler Müdahalede Bulundu ve Sabaha Karşı Duruma Hakim Oldu"*, **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.934, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Teşebbüs Bastırıldı"*, **Milliyet**, 21 Mayıs 1963, Yıl: 14, Sayı: 4661, s. 1 ve 7; Aydemir, **a.g.e.**, s. 559; Yurdsever, **a.g.e.**, s. 156; Öymen, **a.g.e.**, s. 437.

154 Altuğ, **a.g.e.**, s. 320-321.

155 Cumhuriyet, *"Yedi Kişi İdam Cezasına Çarptırıldı"*, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.042, s. 1 ve 5; Yurdsever, **a.g.e.**, s. 160; Cumhuriyet, *"Fethi Gürcan Hakkındaki İdam Hükmü İnfaz Edildi"*, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı:

21 Mayıs 1963 Olayı'nın önlenmesi eylemcilerin ileriye yönelik hedefleri olumlu da olsa Türk demokrasisi açısından sevindirici oldu. Bu başarısızlıklar Ordu içinde bu yönde yapılması düşünülen eylemlerin başarısız olacağı kanısını doğurduğundan bir süre için de olsa Ordu'nun temel görevine dönmesine yol açtı. Bu süreçle birlikte demokrasiye geçiş döneminin önü sınırlı da olsa açılmış oluyordu.

g. Toplu İş Sözleşmesi, Grev-Lokavt ve Sendikalar Yasalarının TBMM'nde Kabul Edilmesi

Türkiye çalışanları çağdaş dünyanın emekçilerinin elde ettiği bir dizi demokratik ve ekonomik haklar için özellikle çok partili döneme geçildikten sonra yoğun istemde bulunmalarına karşın bu istemleri, daha önceki iktidarlar tarafından karşılanmamıştı. Çalışan kesimin ana istemleri arasında işverenlerle toplu iş sözleşmesi yapmak ve grev haklarını kullanmak ön planda gelmekteydi.

27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası TBMM'nce kabul edilen 1961 Anayasası Türkiye Cumhuriyeti'ni insan hak ve özgürlüklerine saygılı, toplumsal eşitlikçi, ulusal dayanışma içinde bireyin ve toplumun gönencini gerçekleştirmeyi güvence altına alan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak nitelendirirken ekonomik, siyasal ve yargısal özgürlükleri de tüm vatandaşlarına sunmaktaydı. 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamı içinde çalışan kesimlerin istemleri de doğal olarak daha belirgin bir biçimde özellikle işçi sendikaları tarafından Türkiye gündemine taşındı.

Birinci ve İkinci Koalisyon Hükümetleri'nin Çalışma Bakanı olan Bülent Ecevit, çalışan kesimin istemlerini gözönüne alarak çağdaş dünyanın düzenlemelerini içeren bir çalışmayı bakanlığınca gerçekleştirerek TBMM sunulmak üzere bir yasa tasarısı hazırladı.

Bülent Ecevit'in Birinci Koalisyon Hükümeti'nde Çalışma Bakanlığı yaptığı dönemde hazırlanan "Sendikalar, Grev, Lokavt ve Toplu Sözleşme" yasa tasarıları kamuoyunun gündemine yansıyınca, Türk-İş'le Çalışma Bakanı Ecevit arasında bir çekişme ortaya çıktı. Türk-İş yeni yasa tasarılarının Cahit Talas'ın Çalışma Bakanlığı sırasında hazırlanan yasalarla aynı olduğunu bir farklılık bulunmadığını ileri sürerken Ecevit ise çalışma yaşamını ilgilendiren yasa tasarılarının kapsamlarının daha da geliştirdiğini belirtmekteydi.[156]

14.332, s. 1; Milliyet, *"Talat Aydemir İdam Edildi"*, **Milliyet**, 5 Temmuz 1964, Yıl: 15, Sayı: 5064, s. 1.

Bu yasa tasarıları TBMM'ne sunulamadan CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti ortakların "af" konusuda anlaşamamaları nedeniyle son buldu. Ardından CHP, YTP ve CKMP'nden oluşan İkinci Koalisyon Hükümeti'nde de Çalışma Bakanlığını Bülent Ecevit üstlendiğinden Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde yapılan iş yaşamı ile ilgili çalışmalar kesintisiz olarak sürdürüldü.

Bu arada Çalışma Bakanı Bülent Ecevit işçi örgütleriyle de yakın ilişkisini sürdürüyordu. 31 Temmuz 1962 Salı günü Türk-İş'in onuncu kuruluş yılı için yaptığı konuşmada, Türk işçisinin haklarına en ileri sendikalar kadar inandığını belirterek Türk sendikacılığının gereksiz ve karşılıksız bir savaş çağrışımlarıyla toplumu ayakta ve kulağı sokakta tutmakla bir şey kazanamayacağını ileri sürerek işçilerin değişik kışkırtmalarla karşı karşıya olduğunu belirterek işçilerin Anayasanın sağladığı haklara en kısa sürede kavuşacağını söyledi.[157]

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu 24 Ağustos 1962 Cuma günü grev-lokavt yasa tasarısını ele alıp kabul ettiği gün CHP tarafından İkinci Koalisyon Hükümeti'ne sunulan ve TBMM'ne taşınan sendikalar yasa tasarısı 36 madde olup sendikaların siyasal çalışma yapmalarına da izin vermekteydi.[158]

1962 yılının Eylül ayının ortalarında Çalışma Bakanlığı'nca hazırlanan toplu sözleşme, grev ve lokavt yasa tasarısı TBMM'ne verildi.[159]

Bu arada Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'te iş yaşamının temsilcileriyle Çalışma Bakanlığı'nda bir dizi görüşmeler yapmaktaydı. Sendika temsilcileriye yapılan bu görüşmelerde Ecevit "...demokrasiye alıştığımız gibi greve de alışacağız" derken bu yasaların zorunlu çıkması gereken yasalar olduğunu da belirtmekteydi.[160]

Milli Birlik Hükümetleri döneminde hazırlanan ve Birinci Koalisyon Hükümeti zamanında toplanan Üçüncü Çalışma Meclisi'nde işçi ve işveren kesimleri biraraya gelerek yoğun tartışmalar sonucu bazı temel ilkeler üzerinde anlaşmışlardı. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin hazırladığı tasarılarda bu ilkeler de

---

156 Yön, *"Türk-İş Ecevit Çekişmesi"*, **Yön**, 28 Mart 1962, Yıl: 1, Sayı: 15, s. 9.

157 Milliyet, *"İşçi Haklarına Sendikalar Kadar İnanıyoruz"*, **Milliyet**, 1 Ağustos 1962, Yıl: 13, Sayı: 4374, s. 1 ve 7.

158 Cumhuriyet, *"CHP'lilerin Meclis'e Getirdikleri Yeni Sendikalar Kanununda Siyasi Faaliyete İzin Veriliyor"*, *"Bakanlar Kurulu Grev ve Lokavt Kanun Tasarısını Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.670, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Grev Tasarısını Bakanlar Kurulu Dün Kabul Etti"*, **Milliyet**, 25 Ağustos 1962, Yıl: 13, Sayı: 4398, s. 1.

159 Cumhuriyet, *"Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanun Tasarısı Meclis'e Verildi"*, **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.693, s. 1.

160 Cumhuriyet,*"Grev Hakkı Yılbaşına Kadar Kanunlaşacak"*, **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.786, s. 1.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

göz önüne alınarak TBMM'ne sunulan "Sendikalar, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt" yasa tasarılarının görüşülmesi için 1962 Aralık ayında bir Karma Komisyon oluşturuldu.[161] Karma Komisyon'da, tasarılarda yer alan hükümetin önerileri büyük ölçüde değiştirilerek iş gereğinden fazla biçimselleştirildi ve uygulamayı kısıtlayıcı hükümleri benimsedi. Tasarılardaki bu değişikler Karma Komisyon'da bulunan hükümet sözcülerinin tasarıyı yeterli oranda savunmamaları nedeniyle ortaya çıktı. Yapılan değişikliğe göre Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasa Tasarısı'nın Sendikalar Yasası çıktıktan sonra yürürlüğe girmesi benimsenmekteydi.[162] Karma Komisyondaki değişiklikler işçi kesimine yansıyınca işçi örgütleri büyük tepki göstererek değişikliklerin işveren yönünde olduğu ve bu değişiklikler düzeltilmezse uyarı yürüyüşü yapacaklarını açıkladılar.[163]

Bu arada Sendikalar Yasa Tasarısı, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasa Tasarısı Geçici Komisyon'da son biçimini alarak Millet Meclisi Başkanlığı'na 17 Şubat 1963 Pazar günü sunuldu.[164]

Bu gelişme üzerine Sosyalist Kültür Derneği'nde konuşan Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, Karma Komisyon'dan geçen iş yaşamı ile ilgili yasa tasarılarının yetersiz ve Türk sendikacılığını parçalayıcı bir biçimde hazırlandığını belirtti. Tunç'a göre sendikalar yasa tasarısı sendikaların gelişmesini önleyen hükümler içermekteydi. Öte yandan Tunç, Türkiye İşçi Partisi'yle niçin işbirliğine gidilmediği sorusuna ise Türk-İş'in TİP'e karşı olmadığını, çoksayıda sendikacının TİP'e üye olduklarını, Türk-İş'in de bu sendikacılarla işbirliği yaptığını söylerken Türk-İş ile TİP arasında organik bir ilişki geliştirilmesi konusuna değinmedi.[165]

Türk-İş yöneticilerinin bu yöndeki tutumlarına karşın Türkiye İşçi Partisi toplumsal tabanı olarak gördüğü işçi sınıfın sorunlarına eğilerek bu sınıfın

---

161 Yön, *"Toplu Sözleşme, Grev Kanunu Tasarısı ve Meclis"*, **Yön**, 15 Aralık 1962, Cilt, 15, Yıl: 9, Sayı: 209, s. 8.

162 Cumhuriyet,*"Grev ve Toplu Sözleşme Komisyondan Geçti"*, **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.806, s. 1.

163 Cumhuriyet, *Grev ve Toplu Sözleşme Üzerinde Yapılan Değişikliği İşçiler Protesto Ediyorlar"*, *"Grev ve Toplu Sözleşme Tasarısı Düzeltilmezse İşçiler İstanbul'da Büyük Bir Miting Tertipliyorlar"*, **Cumhuriyet**, 10-12 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.808-13.810, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Grev Tasarısı İşçiler Arasında Tepki Yarattı"*, **Milliyet**, 10 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4535, s. 1 ve 7; Yön, *"Grev Tasarısı ve Sendikaların Toplantısı"*, **Yön**, 15 Nisan 1963, Cilt: 16, Yıl: 10, Sayı: 217, s. 5-6.

164 Cumhuriyet, *"Grev, Lokavt Tasarısı Meclis'e Sevkedildi"*, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.847, s. 1 ve 5; Milliyet, *Toplu Sözleşme ve Grev, Bayramdan Sonra Çıkacak"*, **Milliyet**, 18 Şubat 1963, Yıl: 13, Sayı: 4574, s. 1 ve 7.

165 Sosyal Adalet, *"Sendikalar ve Grev Tasarıları Yetersizdir"*, **Sosyal Adalet**, 26 Mart 1963, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 11.

T.C. ... 1923 ...

haklarını savunmaktaydı. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, iş dünyasının sesini yansıtan sosyalist eğilimli Sosyal Adalet Dergisi'nde çalışma yaşamı ile ilgili hazırlanan son yasa tasarılarının yetersiz olduğunu ve işçilerin en önemli silahı olan grevin bu yasa tasarılarıyla etkisizleştirildiğini öne sürmekteydi.[166]

İş yaşamı ile ilgili yasa tasarılarını yetersiz bulan Türkiye'nin en büyük işçi örgütü Türk-İş, bu gelişmeler üzerine kendisine bağlı olan 320 sendika başkanını Ankara'ya davet etti. 320 sendika başkanı bu yasa tasarılarının görüşülmesi için 8 Nisan 1963 Pazartesi günü Ankara'da toplanarak çalışmalarına başladı. İlk günkü çalışmalarda Grev-lokavt, toplu sözleşme ve sendikalar yasa tasarılarının yetersizliği üzerinde duruldu.[167]

Ankara Toplantısı'nda Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç yaptığı konuşmada çalışma yaşamı ile ilgili tasarıların özgür ve güçlü sendikacılık hareketini önleyici bir içeriğe sahip olduğunu ve işçi hak ve özgürlüklerinin tam olarak sağlayamadığını da açıkladı. Türk-İş, Sendikalar Yasa Tasarısı'nda beğenmediği kısımların ana çerçevesini şöyle çizdi: Sendikalar Yasa Tasarısı'nın Türkiye'de özgür ve güçlü bir sendikacılık hareketinin gelişmesinden korkan bir düşüncenin izlerini taşıdığı belirtilmekteydi. Özgür sendikacılığın demokratik düzen içindeki yerinin ve 1961 Anayasası'nın bu konudaki ilkelerinin yeteri kadar anlaşıldığını ya da benimsendiğini göstermekte olduğu ve işçi haklarını savunacak, işçilerin ulusal gelirden toplumsal eşitlik ölçülerine uygun bir pay almalarını sağlayacak güçlü ve bağımsız bir sendikacılık hareketinin gelişmesini önleyecek birçok hükümlerin olduğu ele alınmaktaydı. Bu kısıtlayıcı hükümlerin üzerinde ayrıntılı olarak duran Türk-İş, raporunda her madde üzerinde ayrı ayrı durulduğu ve değiştirilmesi gereken konuların belirtildiğini de açıklamaktaydı.[168]

Türk-İş'in Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasa Tasarısı'nda eleştirdiği bölümler ise, yasa tasarısının 1961 Anayasası'nın ve demokratik düzenin ilkelerine uygun, işçi hak ve özgürlüklerinin tanınması yönünde olmadığı belirtilmekteydi. Bir iş yerinde çeşitli iş katagorilerinin temsiline göre kurulan sendikalara ayrı toplu iş sözleşmesi yapma yetkisinin tanınması yolunun açık bırakılmakta olduğu böylece tasarının sendikacılığı temelinden zayıflatıcı bir öğe getirdiği vurgulanmaktaydı. Ayrıca tasarının grev yasağı ile ilgili

---

166 Mehmet Ali Aybar, *"İşçiler İçin Hazırlanan Kanunlar Yetersizdir"*, **Sosyal Adalet**, 2 Nisan 1963, Yıl: 1, Sayı: 3, s. 7.

167 Milliyet, *"320 Sendika Lideri Grev Tasarısını Yetersiz Buldu"*, **Milliyet**, 9 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4622, s. 1 ve 7.

168 Bkz., Cumhuriyet, *"İşçiler, Sendikalar, Grev-lokavt ve Toplu Sözleşme Tasarısını Beğenmediler"*, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.895, s.1 ve 3.

hükümlerinin çok geniş tutulduğu, çok yaygın bir uygulamaya olanak sağlayacağı ve açık olmayan hükümler yoluyla da tasarının hem sendikacılık ilkelerine, hem de Türk işçisine yönelik bir güvensizlik anlamını yansıtmakta olduğu ileri sürülmekteydi.[169]

Türk-İş'li 320 sendika başkanı çalışmalarının sonunda dört madde içeren bir ortak bildiri yayınlayarak istemlerini kamuoyuna bildirme yoluna gitti. Ortak bildirinin birinci maddesi "Türk işçisini temsil eden biz 320 sendika başkanı Anayasamızın ruhuna uygun, demokratik sendikalar, grev ve toplu sözleşme yasalarına kavuşmanın özlem ve amacındayız, bunu en yasal (meşru) yollardan elde etmek kararındayız." İkinci madde ise "bu haklarımızı kısıtlamaya çalışan kişiler ve kurum ve kuruluşlar için, demokratik düzenin en doğal öğesi seçme ve oy kullanma hakkımızı, kişiler olarak, değerlendirecek ve onların yeniden seçilmemeleri için yerleşim yerlerimizde parti farkı gözetmeksizin bir bütün olarak çaba göstereceğiz. İnancımız demokrasiyi, onun gerektirdiği hakları vermesini bilenlerin koruyacağıdır." Üçüncü maddede "Türk-İş çevresinde bölünmez bir kitle olarak birleşen bizler toplumsal ve demokratik haklarımızın kotarılmasında savunduğumuz haklarımızı destekleyenleri alkışlarız, bu hak tanır kişilerin, ileriki seçimlerde de yeniden yasal görev alabilmeleri için, yine bu ulusun birer bireyi olarak çalışacağımızı açıklarız." Dördüncü ve son maddede ise "bu ilişkiyle yüksek Meclisimizin en doğal demokratik ve toplumsal haklarımızı tanıyacağı inancında olduğumuzu belirtmek isteriz" denilmekteydi.[170]

Türk-İş'in Ankara toplantısının bitiminde bir konuşma yapan Genel Başkan Seyfi Demirsoy; "Batıda uzun yıllar kanlı savaşımlarla, ekonomik yaşamın bütünüyle kesintiye uğramasına, varolan durumun ortadan kalkmasına, toplumsal düzenin temelden sarsılmasına neden olan özgürlüklerin ve hakların Anayasanın özüne ve ruhuna uygun bir biçimde yasalaşmaması durumunda arzu edilmeyecek sonuçlar doğabilir" diyerek TBMM üyelerine örtülü bir gözdağı verdi.[171]

Bu arada Türk-İş yöneticileri yasa tasarılarında çalışanlar yönünde değişikliğe gidilmesi istemiyle hükümetle pazarlığa girişti. Türk-İş bu istemlerinin yerine getirilmemesi durumunda kendilerine karşı yasaların çıkmasına çalışan parlamento üyeleri hakkında fişlemeye gideceğini ve bu

---

169 Bkz., **y.a.g.m.**, s. 1 ve 3.

170 Bkz., **y.a.g.m.**, s. 1 ve 3.

171 Bkz., Cumhuriyet, *"Sendika Başkanları Toplantısı Sona Erdi"*, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.896, s. 5.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

üyelere seçimlerde oy verilmemesi konusunda çalışacağını açıkladı.[172]

Türk-İş'in kamuoyuna açıkça duyurduğu önerileri iş yaşamı ile ilgili tasarıların Millet Meclisi'de görüşülmesi sırasında etkisini gösterdi ve grev tasarısının bir kısım maddelerinde Türk-İş'in istemleri doğrultusunda değişikliğe gidildi.[173] İş yaşamı ile ilgili yasa tasarılarında yapılan pazarlıklarla sağlanan değişiklikler özellikle köktenci sol kesim tarafından başarısızlık olarak nitelendirildi. Pazarlık ve "lobby"ciliğin Türkiye'ye uygun olmadığı, kimin emekten yana olduğunun belirgin olmadığı ileri sürülürken, Parlamentoda emekten yana olanların çoğunluğu sağlayarak Anayasa ilkelerini yaşama geçirmeleri istendi. Bu yöndeki bir çalışmanın soylu ve dürüst bir yol olduğu gizli pazarlıklarla oyalanıp günü geçiştirmenin işçi davasına hizmetten başka bir anlam taşıdığı da belirtilmekteydi.[174]

Çalışanlar yönünde bir kısım olumlu değişikliklerin ardından Millet Meclisi'nde görüşülen Grev ve Lokavt Yasa Tasarısı'nın ardından Sendikalar Yasa Tasarısı ele alındı. Millet Meclisi'ndeki tüm siyasal partilerin yasanın çıkması yönünde olumlu bir tutum takındıkları görüşmelerde söz alan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit "Hükümetin sendikalara baskı yaptığı ve kapattığı günleri 27 Mayıs'ta geride bıraktık" derken DP dönemini eleştirdi. [175] Siyasal partilerin olumlu tutumları sonucu kısa bir sürede 11 Nisan 1963 Perşembe günü görüşmeler tamamlandı.[176]

Bu arada Türk-İş ile Çalışma Bakanlığı arasındaki anlaşmazlık noktaları kamuoyuna da yansıdı. Sendikalar Yasa Tasarısı konusundaki anlaşmazlık noktaları: Sendikaların her hesap veya bütçe döneminde bilançolarını, gelirlerini, giderlerini para ve taşınır varlıklarını Çalışma Bakanlığı'na bildirmek zorunda olmaları Türk-İş açısından olumsuzluk yaratmaktaydı. Türk-İş sendikaların sahip oldukları grev silahının etkisini yok edeceğini öne sürerlerken bu yolla hükümetin sendikaların iç işlerine karışmakta olduğunu belirtirken hükümet ise mali denetimin bütün batılı ülkelerde olduğunu bu

---

172 Sosyal Adalet, *"Pazarlık Fiyasko Verdi"*, **Sosyal Adalet**, 23 Nisan 1963, Yıl: 1, Sayı: 6, s. 4-5.

173 Milliyet, *"Grev Tasarısı Görüşülüyor"*, **Milliyet**, 10 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4623, s. 1 ve 7.

174 Kemal Sülker, *"Türkiye'de ' Pazarlık' Yöntemi Uygulanmaz"*, **Sosyal Adalet**, 23 Nisan 1963, Yıl: 1, Sayı: 6, s. 11.

175 Milliyet, *"Sendikalar Kanunu Görüşülüyor"*, **Milliyet**, 11 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4624, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Meclis Sendikalar Kanununu Dün Ele Aldı"*, **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.897, s. 1 ve 7.

176 Milliyet, *"Sendikalar Kanununun Tümü Dün Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 12 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4625, s. 1 ve 7.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

konudaki Türk-İş'in kaygısının yersiz olduğunu ileri sürüyordu. Öte yandan yasanın hükümete bazı durumlarda grev erteleme hakkı vermesi Türk-İş tarafından olumsuz bulunuyordu. Hükümetin kamu çıkarını ileri sürerek sendikaların gerçekleştirdiği grev yasal bile olsa 32 gün ile sınırlı olması, ayrıca Yüksek Hakem Kurulu'nun görüşünü alarak bu sürenin altmış gün daha uzatılması hakkı hükümete verilmişti. Türk-İş bu uygulamayı grevi soğutma olarak gördüğünü erteleme süresinin doksaniki güne kadar hükümetçe ertelenmesinin haksız olduğunu ileri sürüyordu. Bir diğer önemli anlaşmazlık noktası ise aynı işyerinde bulunan çeşitli iş-meslek gruplarının temsiline göre kurulan sendikalara ayrı ayrı toplu iş sözleşmesi yapma yetkisine Türk-İş karşı çıkmaktaydı. Böyle bir maddenin sendikaların güçlenmesini önleyeceğini ve grev hakkınında etkili bir biçimde kullanımını ortadan kaldıracağını öne sürüyordu. Üzerinde anlaşmazlık olan bir diğer konu ise grev oylamasında sendikalı olmayan işçilerin oylamaya katılabilmesini sağlayan ve işverene greve katılmayan işçileri çalıştırma yetkisi veren hükümdü. Bu durumda işverenin baskısıyla karşılaşan işçilerin gevşekleşeceği ve greve gitmenin zorlaşılacağı ileri sürülüyordu. Hükümet ise karşı bir hüküm koymanın Anayasayla çelişeceğini aynı uygulamanın yabancı ülkelerde de olduğunu öne sürüyordu.[177]

16 Nisan 1963 Pazartesi günü Millet Meclisi'nde çoğunluk sağlanamadığından Sendikalar Yasası ertesi gün görüşüldü ve kabul edildi.[178] Millet Meclisi Sendikalar Yasası'nın onaylandığı gün Grev ve Lokavt Yasa Tasarısı'nı ele aldı. Etkinliği ülkede gitgide artan çalışan kesimin yasal düzenleme istemlerine siyasal partiler tarafından oya dönüştürülmek düşüncesiyle yaklaşıldı. Tüm siyasal partiler bu yasa tasarısının ilk kez kendi parti izlencelerinde yer aldığını ileri sürerek bu yasa tasarısını desteklediler.[179]

26 Nisan 1963 Cuma günü Millet Meclisi'ndeki görüşmeleri bitirilen Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasa Tasarısı 261 üyenin katıldığı oylamada beş çekimser bir karşı oya karşın 255 oyla kabul edildi.[180] Tasarıların Millet

177 Abdi İpekçi, *"İtilaflı Noktalar"*, **Milliyet**, 11 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4624, s. 1; Ecvet Güresin, *"Çalışma Hayatımızın Düzenleyicileri"*, **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.897, s. 1 ve 7.

178 Cumhuriyet, *"Sendikalar Kanunu Mecliste Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.904, s. 1 ve 5.

179 Milliyet, *"Meclis Grev Tasarısını Ele Aldı"*, *"Grev Kanunu Tenkide Uğradı"*, **Milliyet**, 18-19 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4631-4632, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Görüşülmesine Başlanan Grev Kanununa Bütün Partiler Sahip Çıktılar"*, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.905, s. 1 ve 7.

180 Milliyet, *Grev Kanunu Kabul Edildi"*, **Milliyet**, 27 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4640, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Toplu Sözleşme ve Grev Kanunu Dün Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**,

T.C. İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Meclisi'nden orta yol bulunarak geçirilmesi köktenci sol kesimi düş kırıklığına uğrattı. Türk-İş yöneticilerinin pazarlık taktiğinin tam bir başarısızlığa uğradığı belirtilerek hükümetin isteminin gerçekleştirildiği ileri sürüldü.[181]

!963 yılının Haziran ayının son günlerinde Cumhuriyet Senatosu'nda ele alınan ve üzerinde bir hafta tartışılan Sendikalar Yasa Tasarısı 4 Temmuz Perşembe günü üzerinde bazı terim değişikliğine gidildiğinden Millet Meclisi'ne yeniden görüşülmek üzere geri gönderildi.[182]

Bu gelişme üzerine Sendikalar, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasa Tasarıları Millet Meclisi'nde oluşturulan Uzlaşma Komisyonu'na gönderidi. Uzlaşma Komisyonu'nda yasalar üzerinde anlaşma sağlanınca Millet Meclisi'nde 15 Temmuz 1963 Pazartesi günü yeniden oylanan yasa tasarıları kabul edildi.[183]

Türk-İş, istemlerinin büyük ölçüde gerçekleşmesini sağlayan özgürlükçü, düzenleyici temel nitelikler taşıyan Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasası ve özgürlükçü, ilerici, çoğulcu ve evrenselci temel nitelikler taşıyan Sendikalar Yasası'nın TBMM'nde kabul edilmesi[184] üzerine Başbakan İsmet İnönü'ye bir teşekkür telgrafı göndermesi üzerine İnönü verdiği yanıtta grev hakkının anlayışla kullanılacağına inandığını belirtti.[185] İş yaşamıyla ilgili yasaların çıkmasından oldukça memnun olan Türk-İş, yasaların Resmi Gazete'de yayınlanacağı tarih olan "24 Temmuz"u İşçi Bayramı olarak kutlama kararı aldı.[186]

Görüldüğü gibi çalışan kesim oldukça uzun bir savaşım dönemi sonucu 1961 Anayasası'nın kendisine sağladığı ekonomik ve demokratik hakları barışçıl bir yöntemle elde ederek toplumsal yaşamımızda uzlaşmanın ve kendi içlerinde dayanışmanın olumlu örneğini sergileyerek ülkede toplumsal eşitlik, insan haklarına ve özgürlüklerine saygı, eşit çalışma koşulları, sendikal haklar

---

27 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.913, s. 1 ve 5.

181 Sosyal Adalet, *"Grev Tasarısı Meclis'ten Hükümetin İstediği Şekilde Geçti"*, **Sosyal Adalet**, 30 Nisan 1963, Yıl: 1, Sayı: 7, s. 4.

182 Cumhuriyet, *"Senato Sendikalar Kanun Tasarısını Meclise İade Etti"*, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.979, s. 5.

183 Milliyet, *"Sendikalar ve Grev Kanunu Çıktı"*, **Milliyet**, 16 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4714, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Sendika, Grev, Lokavt Kanunları Meclis'te Dün Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.990, s. 5.

184 Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 156-173.

185 Cumhuriyet, *"Başbakan Grev Hakkının Anlayışla Kullanılacağına İnandığını Bildirdi"*, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.993, s. 1.

186 Milliyet, *"24 Temmuz İşçi Bayramı İlan Edildi"*, **Milliyet**, 21 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4719, s. 1.

ve etkin bir toplumsal güvenlik düzeninin oluşturulması gibi çağdaş demokratik toplumların daha önce elde ettiği ana ilkelerin öne çıkarılmasını sağladı.

h. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla Ortaklık Andlaşması İmzalaması: "Ankara Andlaşması"

Türkiye, Avrupa ülkelerinin önce ABD ile askeri (NATO) ve ardından kendi aralarında ekonomik (Gümrük Birliği-Avrupa Ekonomik Topluluğu) ve daha sonra da siyasal bir birliğe doğru yönelmelerini (Bugün Avrupa Topluluğu) yakından izlemekteydi. Avrupa'da ortaya çıkan bu yeni yapılanmanın dışında kalmak istemeyen ve bu oluşumda yer almak isteyen Türkiye, bir dizi girişimler sonucu uluslararası konjonktürün de izin vermesiyle, önce Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olduktan sonra Yunanistan'ın ardından AET'na (Ortak Pazar) tam üye olmak için başvuruda bulundu. Türkiye ile AET arasında yürütülen bir dizi görüşmelerin sonucu Türkiye'nin örgüte nasıl ve hangi koşullarda kabul edileceği üzerinde anlaşılınca ortaklık andlaşmasının imzalanması aşamasına gelindi.

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) arasında 12 Eylül 1963 Perşembe günü Ankara'da TBMM Şeref Salonu'nda imzalanan ortaklık Andlaşması imza töreninde ortaklık metnine AET adına Komisyon Başkanı ve Hollanda temsilcisi Joseph Lunz, Belçika adına Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak, Almanya adına Dışişleri Bakanı Gerhard Schröeder, Fransa adına Dışişleri Bakanı Maurice Couve De Murville, İtalya adına Hazine Bakanı Emilio Colombo, Lüksemburg adına Dışişleri Bakanı Eugene Schauz ve Türkiye adına Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin imzaladılar.[187]

AET ile ortaklık anlaşması imzaladığımız gün andlaşmaya Türkiye adına imza koyan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin basındaki yazısında "Ortak Pazar'ın Ruhu ve Felsefesi"ni ele alarak ortaklık andlaşmasıyla Gümrük Birliği ve ekonomik topluluk olmanın yanında karşılıklı çıkarların korunduğu ortak bir gönençin anlatımı olarak ele alırken,[188] CHP'li Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ise bu ortaklık andlaşmasıyla Türkiye'nin Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olduğuna değinerek Avrupa'nın siyasal, ekonomik ve kültürel birleşmeye yöneldiğini, Türkiye'nin de

---

187 Milliyet, *"Ortak Pazarla Bugün Anlaşma İmzalıyoruz"*, **Milliyet**, 12 Eylül 1963, Yıl: 14, Sayı: 4772, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Ortak Pazar'a Girdik Dün Anlaşma İmzalandı"*, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.049, s. 1 ve 5.

188 Feridun Cemal Erkin, *"Müşterek Pazar'ın Ruhu ve Felsefesi"*, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.048, s. 1.

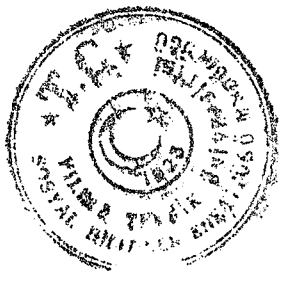

bu birleşmenin dışında kalamayacağını belirtti.[189]

Türkiye'de hemen hemen hiç bir kesimin karşı çıkmadığı bu anlaşmaya yalnızca köktenci solun temsilcisi olan Türkiye İşçi Partisi karşı çıkarak bu andlaşmanın tam bağımsızlığımızı zedelediğini ve sömürgecilerin bu anlaşmayla daha kolay bir sömürü yoluna kavuştuğunu belirten bir açıklama Genel Başkanları Mehmet Ali Aybar tarafından yapıldı.[190]

i. Turhan Feyzioğlu ve Ekrem Alican Çekişmesi

Turhan Feyzioğlu ile Ekrem Alican arasındaki çekişmenin kökeni İkinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulması sırasındaki görüşmelerde yatmaktaydı. Başbakan Yardımcılığı sorunu sırasında CHP'nin Başbakan Yardımcılığı almasını istemeyen CKMP ve YTP; anlaşmaya varılamayan ilk tur görüşmelerin sonuna doğru CHP'nin Başbakan Yardımcısı'nın "CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal"ın olması durumunda kabul edebileceklerini Feyzioğlu'nu istemediklerini yayıyorlardı. YTP'nin Feyzioğlu konusunda direnmesi üzerine İnönü görüşmelerden çekilerek görevi bırakacağını açıklamıştı.[191]

Koalisyon görüşmeleri olumlu bir düzeye erişince, İkinci Koalisyon Hükümeti'ni kurma görüşmelerinde CHP ile YTP arasında bir orta yol izlendi. Başbakan Yardımcılıklarının yanısıra, koalisyon kanatlarından hem CHP, hem de YTP'nin memnun edilmesi için Planlamaya Başbakan İsmet İnönü'nün birlikte YTP lideri ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican'a planlamanın yönetsel sorumluluğu, CHP'li Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'na ise yatırımlar ve bazı konularda sorumluluk görevi verildi. Bu uygulamayla hem iki Başbakan Yardımcısı arasında hem de planlama içinde bir ikilik yaratılarak büyük karışıklıklar ve sorunların ortaya çıkılmasına neden olundu.[192]

Feyzioğlu ile Alican'ın ilk çatışması Yüksek Planlama Kurulu'nun Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın görüşülmesi sırasında çıktı. Kurul üyesi olan iki Başbakan Yardımcısı çalışmaların başladığı ilk toplantılarda plana kaynak sağlayacak olan vergi reformu konusunda anlaşamayınca sorunun çözümü

---

189 Turhan Feyzioğlu, *"Türkiye Avrupa'nın Ayrılmaz Parçasıdır"*, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.051, s. 1 ve 7.

190 Cumhuriyet, *"İşçi Partisi 'Ortak Pazar'a Hayır' Diyor"*, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.051, s. 1 ve 7.

191 Akis, *"Perdenin Arkası"*, **Akis**, 25 Haziran 1962, Yıl: 9, Cilt: 24, Sayı: 417, s. 10.

192 Forum, *"Hükümet, Plan ve Konsorsiyum"*, **Forum**, 15 Şubat 1963, Yıl: 9, Cilt: 15, Sayı: 213, s. 3-4.

Bakanlar Kurulu'na bırakıldı.[193]

Oysa, ekonomik ve parasal konularda önemli görüş ayrılıkları olmamalarına karşın, her iki Başbakan Yardımcısı da kendi yönetimlerini önplana çıkarma yarışındaydı. Başbakan Yardımcısı ve YTP lideri Ekrem Alican İkinci Koalisyon Hükümeti içinde kendisinin bir nolu Başbakan Yardımcısı olmasına karşın, uygulamada üç nolu Başbakan Yardımcısı olan CHP'li Turhan Feyzioğlu'nun ön plana çıktığını belirterek bu durumdan yakınmaktaydı. Kısacası yakıma İkinci Koalisyon Hükümeti içindeki yetki ve sorumluluk paylaşımının doğurduğu bir sorun olup bu rahatsızlık koalisyon içinde sorunların ana nedenleri arasında yer almaktaydı.[194]

j. Hıfzı Oğuz Bekata Kökenli Hükümet Bunalımları

Birinci Koalisyon Hükümeti gibi İkinci Koalisyon Hükümeti'de Ordu baskısıyla daha baştan sorunlu kurulmuş bir ortaklıktı. YTP ile AP'nin siyasal af konusunda siyasal çıkara yönelik tutumlarını sürdürmeleri nedeniyle iç sorunlar yaşayan İkinci Koalisyon Hükümeti'nde bir diğer sorun da, CHP'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata oldu. Gereğinden fazla konuşan, yetki ve sorumluluk sınırlarını aşan davranışlarda bulunan, İçişleri Bakanlığı için ana koşul olan ciddilik ve ağırbaşlılık özelliklerini yansıtmayan ve gereksiz konuşmaları yüzünden sık sık yanılan bir siyaset adamı kimliği sergileyen Bekata, yersiz çıkışlarıyla İkinci Koalisyon Hükümeti'ni yıpratan en önemli kişiliklerden biri oldu.[195]

1. Hıfzı Oğuz Bekata ve Abdülhak Kemal Yörük Çekişmesi

CHP'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata İkinci Koalisyon Hükümeti iktidarı döneminde Hükümette bir dizi bunalımlara neden oldu. Bekata kökenli ilk bunalım; CKMP'li Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük'ün basın ve düşünce suçlularına kelepçe taktırdığı nedeniyle Bekata'nın Yörük'e bir uyarı yazısı göndermesi üzerine ortaya çıktı.

---

193 Akis, *"Planlama"*, **Akis**, 3 Eylül 1962, Yıl: 9, Cilt: 24, Sayı: 427, s. 13-14.

194 Abdi İpekçi, *"YTP'nin Şikayetleri"*, **Milliyet**, 30 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: **4728, s. 1** ve 7; Ecvet Güresin, *"Alican'ın Muhtırası"*, **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1963, Yıl: **40, Sayı:** 14.009, s. 1 ve 7.

195 Metin Toker, *"Yeni Bir 'Bardak Fırtınası'"*, **Akis**, 5 Ekim 1963, Yıl: 10, Cilt: **28, Sayı:** 484, s. 7; Forum, *"Bekata Meselesi"*, **Forum**, 1 Şubat 1963, Yıl: 9, Cilt: 15, **Sayı: 212,** s. 5-6.

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ 1923 FİZİKİ TEKNİK SOSYAL BİRİMLER ENSTİTÜSÜ

Bunalım; "Ataç Dergisi"nin 1 Aralık 1962 tarihinde yayınlanan sayısında "Marx'çılık ve Varoluşçuluk" başlıklı yazı, Fransız Filolojisi Doçenti Adnan Berk tarafından çevirilerek dergide yayınlanınca, Türk Ceza Yasası'nın 142. maddesine göre komünizm propagandası yaptıkları savıyla Ataç Dergisi'nin yazı işleri müdürü olan Afşar Timuçin ile derginin yazarlarından Adnan Berk'in 4 Ocak 1963 Cuma günü tutuklandıktan[196] sonra Adliye'ye elleri kelepçeli olarak getirilmeleri sonucu ortaya çıktı. Bu olay kamuoyunda büyük tepki yaratınca Adalet Bakanı Yörük bir açıklama yaparak kamuoyunu bilgilendirdi ve düşünce ve basın suçlularına kelepçe takılmaması için ilgili kuruluşlara bu konuda bir de yönerge gönderdi. Buna karşın[197] İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın Adalet Bakanı'na bir uyarı yazısı yazarak basın çalışanları ve düşünce adamlarından olan sanık, tutuklu ve hükümlülere kelepçe takılmamasını istemesi[198] koalisyon ortaklarından CKMP tarafından onur kırıcı bulundu.

CKMP bu konuda bir bildiri yayınlayarak Başbakan İnönü ve Bekata'nın Adalet Bakanı Yörük'ten özür dilemesini istedi.[199] Böylece bu konu İkinci Koalisyon Hükümeti içinde yeni bir bunalıma yol açtı. Sorunun koalisyonun yıkılmasına yol açacak bir gelişmeye girmesi ve Bakata'nın açıkça özür dilememesi üzerine CKMP, İçişleri Bakanı Bekata'nın görevinden çekilmesini istedi.[200] Bu gelişmelerden rahatsız olan bir kısım CHP'liler Bekata'nın yanlış yaptığını ve bu yanlışını sürdürdüğü görüşünü taşırken İçişleri Bakanı Bekata'nın ya görevini bırakması ya da yanlışını düzeltmesi gerektiğini, bu yanlış davranış nedeniyle koalisyonun bozulmaması gerektiğini söylemekten de çekinmiyorlardı.[201]

Bekata ve Yörük Olayı'nın koalisyon içi bunalıma yol açması ve sorunun hükümetin yıkılmasına doğru gitmeye başlaması Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in olaya müdahalesine yol açtı. CKMP'nin Bekata'nın açıkça özür

---

196 Cumhuriyet, *"Doçent A. Berk ve Dergi Mes'ulü Tevkif Edildiler"*, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.803, s. 1 ve 5.

197 Abdi İpekçi, *"Son Tevkifler ve Fikir Hürriyeti"*, Milliyet, *Basın ve Fikir Suçluları Kelepçelenmeyecek"*, **Milliyet**, 9 Ocak 1963, Yıl:13, Sayı: 4534, s. 1 ve 7.

198 Milliyet, *"İçişleri Bakanı 'Fikir Adamlarına Kelepçe Olmaz' Diyor"*, **Milliyet**, 13 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4538, s. 1 ve 7.

199 Milliyet, *"CKMP, Bekata'nın Tutumunu Takbih Etti"*, **Milliyet**, 16 Oacak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4541, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Kelepçe Meselesi Yüzünden Koalisyon Sarsıntı Geçiriyor"*, **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.815, s. 1 ve 5.

200 Milliyet, *"CKMP Özür Dileme Konusunda İsrar Ediyor"*, Abdi İpekçi, *"Kelepçe ve Koalisyon"*, **Milliyet**, 17 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4542, s. 1 ve 7.

201 Ecvet Güresin, *"Yörük ve Bekata Olayı"*, **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.816, s. 1 ve 5.

T.C. DOĞU KİTAPLIĞI SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923 FIRAT TEKİR

dilemesi ya da görevden çekilmesi konusunda diretmesi üzerine Gürsel, Başbakan İsmet İnönü ve CKMP Genel Sekreteri Mustafa Kepir ile görüşerek sorunun çözümlenmesini istedi.[202]

Cumhurbaşkanının partilere yaptığı telkinden sonra CKMP'nden Dinçer; CHP'den Başbakan İsmet İnönü, Turhan Feyzioğlu ve Bekata ile görüştükten sonra CKMP grubunda Bekata'nın yanlışını kabul ettiğini, basının bu olayda Bekata'yı haksız bulduğunu ve bu olağanüstü koşullarda hükümetten çekilmenin yanlış olacağını -bir kısım CKMP'li üyelerin koalisyondan çekilmeyi ve Bekata'nın görevinden çekilmesi istemelerine karşın- bildiren bir konuşma yaparak ortamın yatışmasını sağladı. Bu gelişme üzerine toplanan CKMP Grubu, toplantının ertesi günü yayınladığı bildiride; CKMP'nin koalisyondan çekilmeyeceğini ve bu konuda herhangi bir girişimde bulunulmayacağı da açıkladı. Özetle, CKMP Bekata'nın kendiliğinden görevinden ayrılması beklentisinde görünmekteydi.[203]

CKMP'nin koalisyondan çekilmeyeceğini ve bu konuda bir girişimde bulunmayacağını açıklamasından sonra Dinçer'in Bekata "özür diledi", Bekata'nın ise kendisinden bu yönde bir istemde bulunulmadığını ve hiç bir kimseye de özür dilemediğini açıklayan tartışmaların ardından[204] sorun güncelliğini yitirerek ortadan kalktı. Böylece İkinci Koalisyon Hükümeti'nin yaşadığı önemli bir bunalım atlatılmış oldu.

2. Hıfzı Oğuz Bekata ve Yusuf Azizoğlu Çekişmesi

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin CHP kanadı YTP ile olan sürekli sorunlarına ek olarak, kapatılan DP Tekirdağ Milletvekili ve ömürboyu ağır ceza hükümü giymiş olan Zeki Erataman'ın tedavi için gittiği Haydarpaşa Numune Hastanesi'nden kaçarak Yunanistan'a gitmesini CHP'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın Millet Meclisi'ndeki konuşmasında CKMP'li Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük ve YTP'li Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf

---

202 Milliyet, *"Koalisyondaki İtilafa Gürsel Müdahale Etti"*, **Milliyet**, 18 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4543, s. 1 ve 7.

203 Cumhuriyet, *"Tehlike Geçti"*, **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.818, s. 1 ve 7; Abdi İpekçi, *"Kelepçe Olayı'ndan Çıkan İhtilafın Son Perdesi"*, **Milliyet**, 21 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4546, s. 1.

204 Cumhuriyet, *"Bekata, Kelepçe Anlaşmazlığının Ortadan Kalktığını Dün Basına Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.820, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Dinçer Bekata Özür Diledi, Bekata İse Dilemedim, Diyor"*, **Milliyet**, 22 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4547, s. 7.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Azizoğlu'nu suçlaması üzerine Hükümet içinde yeni bir bunalımla karşı karşıya kaldı.

Sorunun çıktığı yer ise CHP Meclisteki grup salonuydu. CHP'nin Meclis Grup toplantısında söz alan CHP Gümüşhane Milletvekili Nurettin Özdemir ve Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak, İçişleri Bakanı Bekata'ya yönelik ağır eleştirilerde bulundular. Özdemir, Bekata hakkında verdiği genel görüşme önergesinin gerekçesinde Bekata'yı tutkulu, oportunist, bencil ve sorumsuz olarak suçlarken tam bir siyasal egoist olduğunu da ileri sürmekteydi. Özdemir konuşmasında yukarıdaki gerekçelerle suçladığı Bekata'nın, Bakanlık görevini sürdürmesinin artık siyasal bir yarar ve zorunluluk taşımadığı kanısında olduğunu belirterek genel görüşme isteminin benimsenmesini ve sorunun ayrıntılarıyla ele alınmasını istemekteydi.[205]

Özdemir'in yukarıdaki konuşmasına yanıt vermek üzere kürsüye gelen Bekata, arkadaşlarının kendisine yönettiği eleştirileri sıraladı. Bu eleştirilerde İçişleri Bakanı'nın kendi birimleriyle olan ilişkisinin iyi olmadığının ileri sürüldüğünü, oysa kendisinin altmışyedi ilin valisi ile beşyüzü aşkın kaymakamla birer birer görüştüğünü ve görüştüğü yetkililere devlet planlaması hakkında bilgi verdiğini ve yansızlık telkin ettiğini belirtti. İkinci eleştiri noktası ise dağların çete ve eşkiyalarla dolu olduğu yönündeydi. Bekata, bunun sorumluluğunun ise yalnız kendisinde olmadığını, bu güçlerin 1950'li yıllardan beri var olduğunu belirttikten sonra konuyu Erataman'ın kaçışına getirdi. Bu kaçışta YTP'li Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu'nu ve sınırlı olarak da CKMP'li Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörükoğlu'nu suçlamaktaydı. Erataman olayında Azizoğlu'nun hastahanelerde Yassıada hükümlülerine kolaylıklar sağladığını ortaya koyunca YTP'nin düşmanlığını üzerine çektiğini, oysa Azizoğlu'nun Yassıada hükümlülerinin hastahanelere gönderilmesinde katkıları olduğunu, özellikle ömürboyu ceza yiyen tutukluların raporlarının büyük bir kısmının düzmece olduğunu, bu tutukluların gerçek olmayan düzmece raporlarla kaçtıklarını belirtti. Bekata bu açıklamanın ardından konuyu Azizoğlu'nun kürtçülük çalışmalarına getirdi. Azizoğlu'nun eski Ağrı Milletvekili Halis Öztürk'ün de Ağrı iline gönderilmesi için girişimlerde bulunduğunu, bu girişimi valinin önlemesi üzerine Azizoğlu'nun valiye telefonla baskı yaptığını ve bu konuda valinin kendisine gönderdiği bir belgenin olduğunu belirtti. Son olarak, Celal Bayar'ın da kaçacağı üzerine bir duyum aldığını ve bu konuda gereken önlemlerin alındığını söyleyince Özdemir'in önergesi büyük bir çoğunlukla CHP Grubu'nda kabul edilmedi. Bu görüşmenin ardından Bolak'ın

---

205 Kim, *"Yenmez Yutulmaz..."*, Kim, 2 Ekim 1963, Yıl: 6, Cilt: 17, Sayı: 272, s. 6.

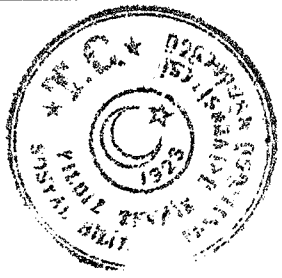

Bekata'ya yönelik ağır suçlamaları kapsayan "gensoru"su da CHP Meclis Grubu tarafından kabul edilmedi. CHP Grup toplantısındaki gelişmeler basına yansıyınca gazeteciler suçlamalara yönelik soruları Azizoğlu'na yöneltti. Azizoğlu verdiği yanıtta, Bekata'nın kötü niyetli ve yetersiz bir siyasetçi olduğu bu nedenle de kendisini savunma yoluna gitmeyeceğini belirtti.[206]

Bekata'nın bu suçlamaları basın tarafından kamuoyunun gündemine taşınınca koalisyonun CHP kanadı ile YTP kanadı arasında soğukluk ortaya çıktı. Her iki partide sorunu bir "onur" sorunu olarak ele aldıklarından ya suçlayanın ya da suçlananın görevi bırakması gerekiyordu.

Bu gelişmeler bir kısım CHP'li Meclis üyeleri tarafından da hoş karşılanmadı. CHP içinden ve koalisyonun ortakları tarafından Bekata'ya yönelik baskılar da git gide arttı.[207] Son olarak CKMP'nin Bekata'nın gireceği Bakanlar Kurulu toplantısına katılmayacağını açıklamasının ardından sorunun çözümü için Başbakan İsmet İnönü parti liderleriyle görüştü ve ertesi gün Bekata görevinden çekildi. Bekata kökenli sorunlar Bekata'nın görevinden 4 Ekim 1963 Cuma günü çekilmesiyle de son bulmadı. Görevi bıraktığı gün yaptığı açıklamada ilkelerinden ödün vermeyeceğini ve savaşımını sürdüreceğini belirtti.[208] Bekata'nın son çıkışı sorunlu koalisyon ortaklığını oldukça yıpratmış olmasına karşın önemli bir bunalım, koalisyon yıkılmadan çözüme kavuşturuldu.

İçişleri Bakanı Bekata görevinden çekildiği gün Cumhuriyet Senatosu'a Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nu suçlayan bir soruşturma önergesi verdi.[209] Bu gelişmelerden rahatsız olan YTP, Bekata'nın önergesini geri aldığı söylentisini çıkardı. Bu gelişme üzerine Bekata; hiç bir önergesini geri almadığını ve bir dizi önerge daha hazırladığını açıkladı. Bu açıklama, CHP ile YTP arasında varolan gerilimi de iyice arttırdı. Bu arada ABD'den dönen YTP lideri Ekrem Alican gezi öncesi olumsuz tutumunu bir tarafa bırakarak iyimser bir yaklaşımla sorunun bir koalisyon sorunu olmadığını

---

206 Kim, *"Emin Adım", "Skandal Patlıyor", Akıllıca Sözler"*, **Kim**, 2 Ekim 1963, Yıl: 6, Cilt: 17, Sayı: 272, s. 6-9; Cumhuriyet, *"Bekata Hakkındaki Önergeler Grupta Dün Reddedildi"*, **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.068, s. 1 ve 7.

207 Milliyet,*"Koalisyon Yeni Bir Buhrana Giriyor"*, **Milliyet**, 3 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4793, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"YTP'liler Bekata'yı İtham Ettiler"*, **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.069, s. 1 ve 7.

208 Cumhuriyet, *"CKMP Dün Bekata'nın Gireceği Kabine Toplantısına Katılmamaya Karar Verdi", "Başbakan İnönü Parti Liderleriyle Görüştü"*, **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.070, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Bekata İstifa Etti"*, **Milliyet**, 5 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4795, s. 1 ve 7.

209 Milliyet, *"Bekata, Azizoğlu Hakkında Senato'ya Önerge Verdi"*, **Milliyet**, 5 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4795, s. 1 ve 7.

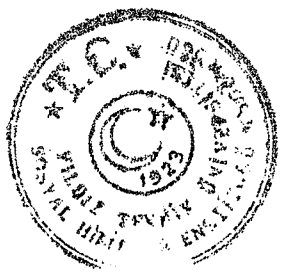

açıkladı.[210] Bekata sorunu kapanırken, YTP için Azizoğlu sorunu, Bekata'nın savları üzerine İkinci Koalisyon Hükümeti'nin gündemine geldi. CHP ve CKMP Azizoğlu'nun görevinden çekilmesi için baskıya yönelmelerine karşın, YTP lideri Alican, Azizoğlu'nu değiştirmeyeceğini açıkladı.[211]

Bu gelişmeler CHP ile YTP arasındaki gerilimi oldukça arttırdı. Azizoğlu sorunu soruşturma önergesi ile Meclis'e taşındı.[212] Bekata ve Azizoğlu konu Meclis'te görüşülürken birbirlerine ağır suçlamalarda bulundular.[213] Görüşmeler sonunda Meclis, hem Bekata hem de Azizoğlu hakkında Meclis soruşturması açılması kararı aldı. Soruşturmayı yapacak komisyona ise bir ay süre verildi.[214]

Gelişmelerin İkinci Koalisyon Hükümeti'ni yıkıma doğru sürüklediğini gören Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel duruma müdahale etti. Meclis soruşturması açılması kararının alındığı 24 Ekim 1963 Perşembe günü İkinci Koalisyon Hükümeti'nin küçük ortaklarının liderleri Dinçer ve Alican'la görüşen Gürsel, görüşmenin ertesi günü için Sağlık Bakanı'nı davet etti. Sağlık Bakanı Azizoğlu ile yaptığı görüşmede koalisyonun yaşaması için yardımcı olması dileğini gündeme getirmesinin ardından Yusuf Azizoğlu Sağlık Bakanlığı görevinden çekildi.[215] Azizoğlu'nun tek başına görevinden çekilmesi YTP ve Ekrem Alican'ın yerel seçimlere kadar koalisyon ortaklığını sürdürme kararında olduklarını gösterdiği yönünde değerlendirilirken Cumhurbaşkanı Gürsel'in müdahalesinin ise yerel seçimler öncesi bir hükümet bunalımının yaşanmamasının yanısıra 21 Mayıs Olayı'nın yargı kararlarının alınacağı bir sırada iç siyaseti bir karmaşa içinde bırakmamak yönünde değerlendirilmekteydi.[216]

---

210 Akis, *"Bekata-Azizoğlu Çekişmesinin İçyüzü; Hükümet, Ağız Kavgası"*, **Akis**, 12 Ekim 1963, Yıl: 10, Cilt: 28, Sayı: 485, s. 16-19.

211 Milliyet, *"Azizoğlu'nun İstifası İstendi"*, **Milliyet**, 13 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4803, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"YTP Lideri, 'Azizoğlu'nu Değiştirmeyeceğiz' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.080, s. 1 ve 7.

212 Cumhuriyet, *"Azizoğlu İ çin Meclis Araştırması Açılacak"*, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.082, s. 1 ve 7.

213 Cumhuriyet, *"Bekata, Azizoğlu'nu Dün Ağır Şekilde İtham Etti"*, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.085, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Azizoğlu İle Bekata Söz Düellosu Yaptı"*, **Milliyet**, 24 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4814, s. 1 ve 7.

214 Cumhuriyet, *"TBMM Bekata ve Azizoğlu Hakkında Tahkikat Açılması Kararını Aldı"*, **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.091, s. 1 ve 7.

215 Milliyet, *"Gürsel, Dincer ve Alican'la Görüştü"*, *"Azizoğlu Dün İstifa Etti"*, **Milliyet**, 25-26 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4815-4816, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Azizoğlu da Bakanlık Görevinden İstifa Etti"*, **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.092, s. 1 ve 7.

216 Ecvet Güresin, *"İstifa ve Sonrası"*, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.093, s. 1.

Görüldüğü gibi, İkinci Koalisyon Hükümeti'nin içinde yaşanan Bakanlar Kurulu üyeleri ile ilgili bunalımlar, bir süre için yine Cumhurbaşkanı'nın müdahalesiyle gündem dışına taşındı.

k. Otuzüç Lokomotif Olayı

İkinci Koalisyon Hükümeti ortaklığında bunalıma yol açan sorunlardan birisi de "Otuzüç Lokomotif Olayı"dır.

ABD Kalkınma Borç Fonu'ndan Türkiye'ye açılan % 3,5 faizli ve onbeşyıl süreli geri ödemeli on milyon dolarlık krediyle DDY, ABD'li bir firmadan otuzüç elektrikli lokomotif ve yedek parçası dışalımında yolsuzluk yapıldığı ileri sürülerek bu konuda Meclis araştırması istendi.

Türkiye'nin açtığı lokomotif ihalesine önce üç ABD firması katıldı. Alco firması ihaleden çekildikten sonra ihalede başbaşa kalan General Electric ve General Motors firmaları ise aralarında kıyasıya yarıştılar.[217] DDY Satınalma Komisyonu ihale dosyalarını inceledikten sonra seçimini General Motors'dan yana kullandı.

1963 Mayıs ayı içinde açılan ihale dosyalarında, DDY'nın istediği koşulları yerine getiren General Motors işletmesiydi. DDY'nın GE ve Alco tarafından yerine getirilmeyen koşulları ise çıkabilecek sorunlarda başvuru orunu olarak Türkiye mahkemelerinin kabulü, lokomotiflerin Haydarpaşa Limanı'nda teslim edilmesi, işletme güvencesi verilmesi ve yaklaşık 60.000 dolar tutan sözleşmenin pul bedelinin satıcının ödemesini içermekteydi.[218]

Bu ihalede General Electric ve Alco'nun ihale koşullarını yerine getirmemelerine karşın DDY yönetiminden çıkan söylentiler, basının yayınları ve GE'in temsilcilerinin girişimleri sonucu yeni önerilerinin incelenmeye alınması sağlandı. İhalenin GM üzerinde kalacağı görününce, Cumhurbaşkanı Gürsel'in ve İnönü ailelerinin de adları GM'un kayırılması yönünde kamuoyunda işlendi. Gürsel ve İnönü ailelerinin adlarının ihaleye karıştırılması özellikle MP'liler tarafından siyasal sömürü olarak gündeme getirildi. Öte yandan, Türkiye'nin en büyük özel girişimcisi Vehbi Koç'un Karayolları için alınacak olan 400 adet kamyonun ihalesini yitirmesi ve General Electric'in Türkiye temsilciliğini yapması nedeniyle bu 33 lokomotif ihalesini de yitirmek istememesi konuyu gündemde tutmaktaydı. Koç, Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref

---

217 Ecvet Güresin, *"Lokomotif Tartışması"*, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.076, s. 1 ve 7.

218 Akis, *"Lokomotifler"*, **Akis**, 5 Ekim 1963, Yıl: 10, Cilt: 28, Sayı: 484, s. 12.

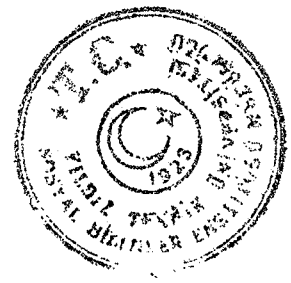

Duna ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican ile görüşmelerde bulunarak ihaleyi kendi yönüne çevirme uğraşısı verdi. Dura ve Alican konunun DDY'nı ilgilendirdiğini söylemelerine karşın Ulaştırma Bakanlığı konunun Bakanlıklararası Ekonomik Kurul'da görüşülmesini istedi. Vehbi Koç'un baskıları sonuç verdi ve Bakanlıklararası Ekonomik Kurul dosyaları inceledikten sonra tüm katılımcılara bir öneri daha tanıdı. Bu gelişme üzerine GE ve Alco DDY'nin tüm koşullarını kabul ettiklerini bildirirlerken, GM, iki karşı işletmenin daha ucuz fiyat vermiş oldukları bildirilmesine karşın hiç bir ek öneri getirmedi. GM işletmesi lokomotif üretiminde hem lokomotifin motoronu hem de elektrikle ilgili bölümlerini üretirken GE motoru dışarıdaki işletmelerden alıp elektirikle ilgili bölümleri üretiyor Alco ise motoru kendisi üretirken elektirikle ilgili bölümleri ise GE'den alıyordu. Bu durumda, servis üstünlüğünü taşıyan GM; Bakanlıklararası Ekonomik Kurul'dan yeniden kendisine gelen DDY Satınalma Komisyonu seçiminde herhangi bir değişikliğe gitmeyince GE ve Alco'nun temsilcileri DDY'na yönelik bir kampanya başlatarak bu kurumun ülkeyi zarara uğrattığını ileri sürdüler.

33 Lokomotif sorunu daha sonra MP'li milletvekilleri tarafından TBMM'ne taşınarak konunun suruşturulması için bir inceleme komisyonu kuruldu. Soruşturma önergesinde Cumhurbaşkanı Gürsel ve oğlunun, Başbakan İnönü'nün oğlu ve damadının yanında Koalisyonun büyük ortağı CHP'nin ihaleyle ilişkileri olduğu örtülü olarak ileri sürülmekteydi.[219]

Sonucunda, YTP Siirt Milletvekili Adil Yasa Başkanlığı'nda yürütülen soruşturma bitirildi ve karar komisyon üyesi CKMP Konya Milletvekili İhsan Baran tarafından basına sunuldu. Basına duyurulan komisyon ön raporu, komisyonu oluşturan beş parti milletvekilinin de olumlu oy kullanmasıyla kabul edildi. Oy birliği ile verilen karara göre, Lokomotif alımında yolsuzluk olduğu belirtilmekteydi. Raporda suçlamalar hakkında hiç bir kanıt bulunmadığı açık olarak belirtilmesine karşın, Ulaştırma Bakanı'nın görevini ihmal ettiğine ve biri DDY Genel Müdürü ve üçü yardımcısı olmak üzere toplam onbir üst düzey yönetici memurun görevlerini kötüye kullandıkları da açıklanmaktaydı. Bu yönde bir karar alınmasında basının tutumunun büyük etkisi olmuştu. Ayrıca da İnceleme Komisyonu, TBMM'nin oluşturacağı bir Soruşturma Komisyonu'nun konuyu ele almasını önermekteydi.[220]

---

219 **y.a.g.m.**, s. 12-21.

220 Kim, *"Lokomotif Hasan'ın Böreği mi?"*, *"Yolsuzluklar"*, **Kim**, 2 Ekim 1963, Yıl: 6, **Cilt:** 17, Sayı: 272, s. 10-13; Cumhuriyet, *Lokomotif İhalesinde DDY Yöneticileri Mesul Görüldü"*, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.064, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Meclis Tahkikat İstedi"*, **Milliyet**, 28 Eylül 1963, Yıl: 14, Sayı: 4788, s. 1 ve 7; Forum,

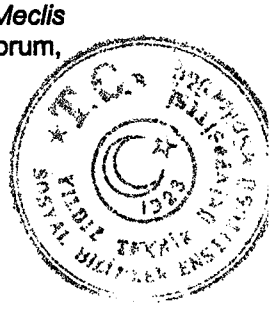

Lokomotif sorunu bir çözüme kavuşturulamadan İkinci Koalisyon Hükümeti dağılınca sorun Üçüncü Koalisyon Hükümeti dönemine taşındı. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender'de bu konu nedeniyle soruşturma tehlikesi geçirdi.[221] TBMM tarafından Alpiskender hakkında soruşturma açılması önergesi kabul edilmedi.[222] 33 Lokomotif soruşturması 3 Temmuz 1964 Cuma günü sona erdiğinde suçlanan sanıklar hakkında kanıt bulunamadı. Bir yolsuzluk davası böylece kamuoyunun gündeminden düştü.[223]

2. 17 KASIM 1963 YEREL SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI

İkinci Koalisyon Hükümeti, içinde taşıdığı pek çok olumsuz gelişmeden doğrudan etkilenmesine karşın, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in de katkılarıyla, kendisini 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri'nin propaganda dönemine kadar taşıdı.

17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri'nin propaganda dönemi, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'yle kıyasalanınca daha düzeyli ve daha sönük geçti. 27 Ekim 1963 Pazar günü başlayan propaganda döneminde muhalefette olmanın avantajını kullanan AP, CHP ve özellikle sağ kanat partileri yıpratan çıkışlarıyla seçim öncesi avantajlı bir konumdaydı. AP özellikle koalisyon ortağı YTP'nin bir kısım üyesiyle ilişkiye geçerek bu parti içinde huzursuzluğa neden de olmaktaydı. YTP içindeki AP yanlısı kanat, yapılacak bir genel seçimde AP'nden aday olmakla kendilerini daha şanslı görmekte ve gönüllerinde AP ile birleşme yattığından parti içinde koalisyondan çekilinmesini ve AP ile ortak bir strateji izlenmesi düşüncesindeydiler.[224]

Bu arada koalisyonun kurulmasından beri süregelen YTP ile CHP arasındaki anlaşmazlığın yanısıra YTP lideri ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican ile CHP'den Başbakan Yardımcısı olan Turhan Feyzioğlu'nun kişisel sürtüşmeleri, CHP'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile YTP'li Sağlık ve

---

"Lokomotif Konusunda Meclis Araştırması", **Forum**, 15 Ekim 1993, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 229, s. 5.

221 Cumhuriyet, *"Lokomotif Meselesinde Yeni Bakan İçin de Meclis Soruşturması İsteniyor"*, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.224, s. 1.

222 Cumhuriyet, *"Alpiskender İçin Soruşturma Açılması Teklifi Reddedildi"*, **Cumhuriyet**, 21 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.237, s. 1 ve 7.

223 Cumhuriyet, *"Lokomotif Yolsuzluğu Davası Dün Sonuçlandı, Sanıklar Beraet Ettiler"*, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.339, s. 1 ve 7.

224 Cemil Sait Barlas, *"Koalisyondaki Buhran"*, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.017, s. 2.

YÖKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YAYIN TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu arasındaki çekişme, YTP'li Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura'nın da suçlandığı "33 Lokomatif" alımında yolsuzluk yapıldığı söylentileri gibi gelişmelerle oldukça yıpranmış olan koalisyon ortaklığı dağılma noktasına gelmiş olmasına karşın Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in müdahalesiyle süregelen koalisyon içi bunalım bir süre için dondurulmuştu.[225]

Kendi içlerinde birbirlerini bu kadar yıpratan koalisyon ortaklarının kamuoyundaki prestiji ve güveni oldukça azaldığından seçimlerde de pek başarılı olamayacakları da sezilmekteydi. Üstelik hem CHP'liler hem de YTP'liler koalisyon içi çekişmeler nedeniyle birbirleri için yıpratıcı konuşmalarını sürdürdüklerinden,[226] halkın gözünde bir umut olma şanslarını da yitirmekteydiler.

İşte bu ortam içinde gelişen seçim propagandası döneminde sağ kanat partiler arasında, sağ kanat oylara yönelik olarak sözlü sataşmalar dışında önemli gerilim de yaşanmadı.[227] Fakat, AP'nin ileriye dönük siyasal yatırımlarını ve yerel seçimlerin genel seçim için bir gösterge olacağını görmekte olan siyasal partiler 17 Kasım 1963 Yerel Seçimini oldukça önemsediler.[228] 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri özellikle AP'nin koalisyon ortaklarına yönelik eleştirileriyle bir genel seçim havasına dönüştürüldü. Çünkü, bu seçim sonuçları ülkedeki seçmenlerin genel eğilimini de belirleyecekti. AP seçim propagandasında gelecekteki siyasal iktidarın en şanslı ve en güçlü adayı olduğunu işlerken seçimlerden de büyük bir sonuç alacağını vurgulamaktaydı. Yerel yönetim seçimlerinde elde edeceği yerel birimlerde yerine getireceği hizmetlerle iktidardaki yönetim yeteneğini kanıtlayacağını da ileri sürmekteydi.[229]

Yukarıda da değindiğimiz gibi bir genel seçim havası içinde 17 Kasım 1963 Pazar günü yapılan yerel yönetim seçimlerinde Türk seçmeni Belediye Başkanlarını, Belediye Meclis üyelerini ve İl Genel Meclisi üyelerini seçti. Seçim

---

225 Milliyet, *"Gürsel'in Israrı İle Koalisyona Devam Temin Olundu"*, **Milliyet**, 24 Ağustos 1963, Yıl: 14, Sayı: 4753, s. 1 ve 7.

226 Cumhuriyet, *"Kemal Satır 'Koalisyona Milletin Saadeti İçin Katlanıyoruz' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.110, s. 1 ve 7; Milliyet, *"CHP'li Bakan Pirinççioğlu 'YTP Yakında Çökecek' Dedi"*, **Milliyet**, 14 Kasım 1963, Yıl: 14, Sayı: 4835, s. 1 ve 7; Akis, *"Alicanname"*, **Akis**, 23 Kasım 1963, Yıl: 10, Cilt: 28, Sayı: 491, s. 12.

227 Milliyet, *"AP ve YTP Liderleri Arasında Söz Düellosu"*, **Milliyet**, 15 Kasım 1963, Yıl: 14, Sayı: 4836, s. 1 ve 7.

228 Cumhuriyet, *"Seçim Mücadelesi Kızıştı"*, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.106, s. 1 ve 7.

229 Cumhuriyet, *"AP Seçim Beyannamesi Dün Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.099, s. 7.

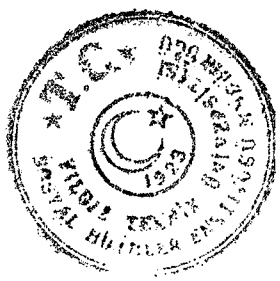

sonuçları AP'nin beklentilerine yanıt veren bir sonuç segilemekteydi. AP yerel yönetim seçimlerinden yaklaşık % 47 oy alarak ülke düzeyinde birinci parti konumuna yükseldi.

Gösterge-7: *17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri Seçmen, Oy, Üyelik, Belde Sayıları ve Katılma Oranı**

Seçmenler/Seçimler	İl Genel Meclisi	Belediye Başkanlığı
Seçmen sayısı	13.067.911	5.861.239
Oyunu kullanan seçmen sayısı	10.143.540	3.937.626
Geçerli sayılan oy sayısı	9.556.532	3.062.423
İl Genel Meclisi asli üyelik sayısı	1576	--
Seçim yapılan belde sayısı	--	1028
Seçime katılma oranı	% 77.62	% 67

* DİE verileri

Gösterge-8: *17 Kasım 1963 Yerel Yönetim Seçimleri Sonuçları**

Partiler	Belediye Başkanlığı	Belediye Meclisi üyeliği	İl Belediye Başkanlığı	İl Genel Meclisi üyeliği
AP	505	% 46.75	42	803
CHP	335	% 35.77	23	573
YTP	58	% 4.22	1	103
MP	9	% 2.73	1	26
CKMP	8	% 2.17	--	17
TİP	--	% 0.63	--	1
Bağımsızlar	113	% 1.33	--	53
Toplam	1028	% 100	67	1576

* DİE verileri

Yukarıda da belirtildiği gibi, genel seçim havasında geçen 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri, AP'nin kesin yengisiyle sonuçlanınca, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nden beri sürmekte olan statükonun ve siyasal partiler arasındaki güç dengesinin AP yönünde değiştiği ortaya çıktı.

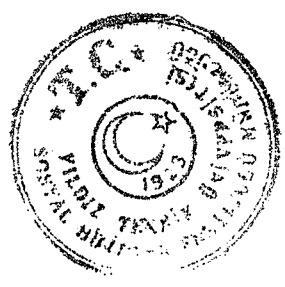

CHP, Millet Meclisi'nde sayısal çoğunluğuna karşın, yerel seçimde yerini koruyamayarak birincilik sırasını AP'ye kaptırdı. Öte yandan koalisyon ortağı olan YTP ve CKMP hemen hemen ortadan silindi.

Halkın istencinin değiştiğini gösteren 17 Kasım 1963 Yerel Yönetim Seçimleri sonucu, TBMM'nin en kısa zamanda bir genel seçim kararı alması yönünde yani, Parlamentoda ülkedeki siyasal partiler arası gerçek güç dağılımını yansıtacak yeni bir genel seçimin gündeme getirilmesi baskısını da ortaya çıkardı. Bu durum, özellikle seçimde başarısız olan partilerin karşılaşacağı önemli bir etken oldu.[230]

17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri kamuoyunda değerlendirilirken AP'nin kesin başarı sağladığı, CHP, YTP, CKMP ve MP'nin ise kesin bir yenilgiye uğrayarak bittikleri, seçimin yüzlerce yaralı ve ondan fazla ölü bilançosuyla da hüzün verici bir ortamda geçtiği belirtilmekteydi. YTP, CKMP ve MP'nin Parlamentoda birer denge öğesi oldukları için önemli oldukları, fakat son yerel seçimlerde alınan sonuça göre arkalarında ki yığınları yitirdikleri için önemlerinin kalmadığı, seçim sonucu aynı 27 Mayıs 1960 öncesi ortam gibi aralarında ekonomik görüş ayrılığı da olmayan çağdaş ve tutucu kesimleri temsil eden CHP ve AP'ye kalmış olması önemli bir gelişme olarak değerlendirildi. Öte yandan seçim TİP'nin yeni bir olgu olarak Türk siyasal yaşamında yerini almasını sağlarken, toplumun bir devinim içinde olduğunu ve yeni yeni kıpırdanmakta olan toplumun duygularını hoşnut edecek dinamik bir yönetim kurulmazsa halkın yönetime yanıt vermeyeceği üzerinde de durulmaktaydı.[231]

H. İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN DAĞILMA SÜRECİ VE ORTAKLIĞIN SONA ERMESİ

17 Kasım 1963 Pazar günü yapılan yerel seçimler sonucu, AP genel seçimlerdeki %34.7'lik oy oranını yaklaşık % 47'ye yükseltince bir yıl gibi kısa bir sürede elde ettiği bu oy patlamasıyla oy oranında hiç bir değişme olmayan CHP'nin önünde birinci parti olarak seçimleri göğüsledi. Sağ kanat partilerden YTP % 13.7'den % 6.5'e ve CKMP ise %13.7'den % 2.6'ya düşünce AP kendisini doğal olarak DP'nin tek temsilcisi olarak kanıtlamış oldu ve bir an önce seçime gidilmesini kendi yararına gördüğünden seçim sonucu ortaya çıkan bu elverişli ortamdan yararlanmaya yöneldi.

---

230 Ecvet Güresin, *"Sonrası"*, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1963, Yıl: 40, Sayı: 14116, s. 1.

231 İlhan Selçuk, *"Görünen Köy"*, **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1963, Yıl: 40, Sayı: 14117, s. 2.

Bu arada kurulduğundan beri sancılı olarak zorlukla yürütülen koalisyon ortaklığının sonu da görüldü. Yerel seçimler öncesi hem YTP hem de CKMP oy oranlarını koruyamazlarsa koalisyondan çekileceklerini daha önce de belirtildiği gibi açıklamışlardı. Seçim sonucu koalisyon ortağı sağ kanat partiler için tam bir bozgun olarak ortaya çıkınca bu ortaklıktan hoşnut olmayan CHP'li, YTP'li ve CKMP'li Meclis üyeleri ortaklığın sona ermesi konusunu gündeme getirdiler. Bu arada İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Alican ve Dinçer'le görüştü. Ortaklardan Alican, koalisyonda kalmanın bir nedeni olmadığını açıkça belirtirken ortaklıktan çekilme konusunda pek istekli olmayan ve YTP'nin tutumundan etkilenen Dinçer, kararı CKMP Yönetim Kurulu'nun vereceğini açıkladı. Başbakan İnönü koalisyon partilerinin liderleriyle görüştükten sonra Cumhurbaşkanı Gürsel'le yaptığı görüşmede koalisyon partilerinin hükümetten çekilme kararında olduklarını bildirdi.[232] Bu sırada koalisyon ortakları YTP ve CKMP, hükümetten çekilme konusunu parti yönetim kurullarında görüşürlerken ABD Başkanı John F. Kennedy öldürülünce, partiler kararlarını henüz kamuoyuna açıklamadan Başbakan İnönü, Kennedy'nin cenaze töreni için ABD'ne gitmek zorunda kaldı.

17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri'nden dokuz gün sonra 26 Kasım 1963 Salı günü CKMP ve bir gün sonra YTP ortak grubu, Başbakan İsmet İnönü'nün ABD Başkanı John Kennedy'nin cenaze töreni için ABD'nde bulunduğu sırada hükümetten çekilme kararı aldılar.[233] Cumhurbaşkanı Gürsel koalisyonun yıkılmaması isteğindeydi. Gürsel, YTP lideri Alican'ın samimi çalışmadığını, samimi olsaydı bu ayrılıkların ve anlaşmazlıkların giderilebileceğini ileri sürmesine karşın, partiler çekilme kararlarını Başbakan İsmet İnönü'ye resmen bildirmeleri üzerine, İkinci Koalisyon Hükümeti 2 Aralık 1963 günü ABD'nden yurda dönen Başbakan İsmet İnönü'nün görevden çekildiğini Cumhurbaşkanına bildirmesiyle son buldu.[234] Böylece sancılı koalisyon ortaklığı onyedi ay altı gün sonra sona ermiş oldu.

---

232 Akis, *"Seçimler"*, **Akis**, 23 Kasım 1963, Yıl: 10, Cilt: 28, Sayı: 491, s. 8-12; Cumhuriyet, *"YTP Koalisyondan Çekiliyor"*, *"Gümüşpala 'Koalisyon Bozulursa Genel Seçime Gitmek Gerekir' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.117, s. 1 ve 7; Milliyet, *"İnönü, Gürsel, Alican ve Dinçer İle Görüştü"*, **Milliyet**, 20 Kasım 1963, Yıl: 14, Sayı: 4841, s. 1.

233 Milliyet, *"CKMP, Koalisyondan Çekilme Kararı Aldı"*, **Milliyet**, 27 Kasım 1963, Yıl: 14, Sayı: 4848, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"YTP'de Dün Çekilme Kararı Aldı"*, **Cumhuriyet**, Yıl: 40, Sayı: 14.125, s. 1 ve 7.

234 Milliyet, *"Gürsel, Koalisyonun Devamını İstiyor"*, *"İnönü İstifasını Dün Verdi"*, **Milliyet**, 1-3 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4852-4854, s. 1 ve 7.

I. CHP-YTP-CKMP İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İkinci Koalisyon Hükümeti 525 gün süren sancılı ortaklık süresinde iç barışı tehdit eden "siyasal af" sorununun yanısıra ağalar sorununu gibi sorunları önemli ölçüde çözerken çalışma yaşamında barışçıl bir ortam doğmasına yol açan "Toplu Sözleşme, Grev-Lokavt ve Sendikalar" yasalarının çıkmasını da sağladı. AET ile ortaklık andlaşması imzalanırken Türkiye'nin toplumsal kalkınmasını sağlamayı amaçlayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı da uygulamaya koydu. Öte yandan AP'nin saldırıya varan yoğun muhalefeti altında 21 Mayıs Olayı gibi askeri bir eylem girişimini de atlatmasına karşın, kendi içinde yaşadığı bunalımlar sonucu, önemli pek çok sorunu çözme olanağına sahipken çözemedi.

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin dağılmasında belirgin olan yerel seçim sonuçlarının dışında, hükümeti oluşturan siyasal partiler arasında gerçek bir işbirliğinin, karşılıklı güven ve anlayışın sağlanamamış olmasının yanında daha ortaklığın ilk günlerinden başlayarak ortaya çıkan ortaklar arası anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına yönelik girişimlerde bulunulmaması da bir gerçek olarak görünmekteydi.[235]

Öte yandan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin uyumlu çalışamamasına neden olarak bazı basın organları ve yazarlar, anlaşmazlıkların ana nedenlerini koalisyonun kendi yapısında değil de dışında görülmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Bu görüşü paylaşanlar koalisyonun desteklenmediğini, bazı çıkar çevrelerinin koalisyonun dağılmasından yarar umduklarını ve tarafsız basının koalisyona karşı tutumunun olumsuz olduğu belirtmekteydiler. Bütün bu görüşlere karşın, bence ana sorun İkinci Meşrutiyet'le ortaya çıkmış olan farklı çizgilerdeki bu iki ana akımın kendi iç yapılarındaki uyumsuzluğun doğal olarak koalisyon ortaklığına da yansıtması olarak ortaya çıkmasıydı.

---

235 Forum, *"Mahalli Seçimlerden Hükümet Buhranına"*, **Forum**, 15 Aralık 1963, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 233, s. 3.

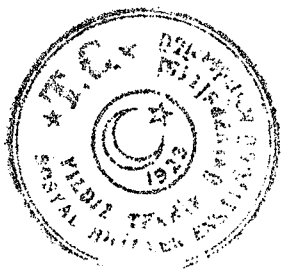

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CHP-BAĞIMSIZLAR ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ (25 Aralık 1963 - 20 Şubat 1965)

A. CHP-YTP-CKMP İKİNCİ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN YIKILMASINDAN SONRA YENİ HÜKÜMET ARAYIŞLARI

Bilindiği gibi CHP-YTP-CKMP'nden oluşan İkinci Koalisyon Hükümeti, koalisyon ortağı partilerden YTP ve CKMP'nin 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri'ndeki başarısızlıklarının nedeninin koalisyon ortaklığı olduğunu ileri sürerek koalisyondan resmen çekilmeleri üzerine Başbakan İsmet İnönü'nün 2 Aralık 1963 Pazartesi günü görevden çekildiğini Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bildirmesiyle sona ermişti.[1]

17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri öncesi YTP ve CKMP en azından 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'ndeki başarıyı yakalayamazlarsa ve koalisyon ortaklarının oy çoğunluğu sağlayamamaları durumunda ortaklıktan çekileceklerini belirtmekteydiler. Bu partiler, yerel seçimlerde bozgun düzeyinde başarısız bir sonuçla karşılaşınca, iktidar yıpranmasından kurtulmak ve koalisyon ortaklığı nedeniyle eriyen oylarını ve prestijlerini yeniden sağlamak için ortaklıktan çekilecekleri de oldukça belirgindi.[2]

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Başbakanlığı'nda kurulan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin küçük ortakları YTP ve CKMP'nin 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri'nde ki başarısızlıklarını ileri sürerek ortaklıktan ayrılmaları sonucu İkinci Koalisyon Hükümeti'nin dağılmasından sonra Millet Meclisi'nde partilerin sayısal güçleri yine bir koalisyon ortaklığının kurulmasını zorunlu kılıyordu.

---

1 Cumhuriyet, *"Başbakan İsmet İnönü Dün İstifa Etti"*, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.120, s. 1 ve 7.

2 Milliyet, *"AP Fazla Oy Alırsa YTP Kabine'den Çekilecek"*, **Milliyet**, 31 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4821, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"YTP ve CKMP'de Koalisyondan Çekilme Arzusu Başgösterdi"*, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.116, s. 1 ve 7.

Bilindiği gibi, 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri'nden büyük bir utku ile çıkan AP, 1963 Haziran ayı içinde yapılacak erken bir genel seçimden yana görünmekteydi. AP, tek başına hükümet kurmama ve CHP ile bir koalisyon ortaklığına gitmeme yönünde bir tutuma yönelmesinin ana nedeni iktidar sorumluluğu alacak bir partinin finansal zorluklar nedeniyle yeni vergiler koymak zorunda kalacağından önemli ölçüde oy kaybına uğrayacağını da düşünmesiydi. Bu ortamda sorumluluk ya karşı tarafa bırakılmalı ya da erken genel seçime gidilmeliydi.[3]

AP'de yukarıdaki gelişmeler yaşanırken, İkinci Koalisyon ortaklığının dağılmasının ardından CHP Yönetim Kurullarında parti içinde Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, İbrahim Öktem ve Coşkun Kırca'nın içinde bulunduğu bir küme AP ile yeni bir koalisyon ortaklığına gidilmesi düşüncesini savunmasına karşın CHP'nin yeni bir hükümet oluşumunda görev almaması ve AP'nin iktidarda denenmesi yönünde bir düşünce birliği ortaya çıktı.[4] Bu arada AP'nin hükümet için erken seçimi ileri sürmesi Cumhurbaşkanı tarafından AP'nin yeni hükümeti kurmak istemediği biçiminde yorumlandı. Gürsel, İnönü'den 6 Aralık 1963 Cuma günü Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni kurma isteminde bulundu. Bu öneri üzerine İnönü, konuyu CHP'nin yetkili kurullarına götüreceğini bildirdi. 7 Aralık 1963 Cumartesi yapılan parti meclisi toplantısında hükümet kurmama kararı alındı ve AP'nin hükümeti kurması istendi.[5] İki gün sonra 9 Aralık 1963 Pazartesi günü yapılan parti ortak grup toplantısında ise yeni kurulacak bir hükümette görev almama kararı yeniden alındı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü partisinin aldığı kararı Cumhurbaşkanı Gürsel'e ileterek hükümet kurmayacağını bildirdi.[6]

YTP ve CKMP tutumları ise AP'nin hükümeti kurması ve iktidarda yıpratılması yönünde ortaya konulmuştu. YTP hükümete girmeme konusunda kesin kararlı görünürken CKMP ise ancak hükümetin kurulamaması sözkonusu

---

3 Cumhuriyet, *"AP Genel Seçime Erken Gidilmesi Eğiliminde"*, Ecvet Güresin, *"AP'nin Tutumu"*, **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.132, s. 1 ve 7; Milliyet, *"AP Şartlı 'Evet' Diyor"*, **Milliyet**, 6 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4857, s. 1 ve 7.

4 Cumhuriyet, *"CHP Grupunda Koalisyon Dışı Kalma Fikri Tasvip Gördü"*, **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.121, s. 1 ve 7; Milliyet, *"İnönü, 'Bizim Dışımızda İktidar Kurulmalı' Dedi"*, **Milliyet**, 4 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4855, s. 1 ve 7; Akis, *"Koalisyon"*, **Akis**, 11 Aralık 1963, Yıl:10, Cilt: 28, Sayı: 494, s. 8-9.

5 Cumhuriyet, *"Yeni Kabineyi Kurma Görevi İnönü'ye Teklif Edildi"*, **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.134, s. 1 ve 7; Milliyet, *"CHP, Hükümet Kurmamak Kararı Verdi"*, **Milliyet**, 8 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4859, s. 1 ve 7.

6 Cumhuriyet, *"İnönü Grupta, 'Derhal Seçime Gitmeyi Kabul Ederiz' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.137, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Kesin Karar: CHP Hükümet Kurmuyor"*, **Milliyet**, 10 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4861, s. 1 ve 7.

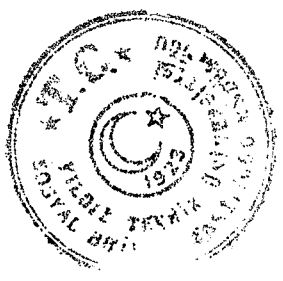

olduğu zaman hükümete katılmayı düşünebileceğini belirtmekteydi. YTP ve CKMP'nin AP'yi iktidarda yıpratmak için AP'ye azınlık hükümeti önermeleri ve AP'nin bu öneriye sıcak bakmaması üzerine CHP'nin böyle bir oluşuma yönelmesi istendi. Böyle bir oluşumda koalisyon ortaklarından doğan sorunlar ortadan kalkacağından CHP'nin kendi izlencesini de rahatlıkla uygulayabileceği ileri sürülerek basında bir kısım yazarlar tarafından gündeme getirilmekteydi.[7]

B. SİYASAL PARTİLERİN KOALİSYONA YAKLAŞIMLARI: KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ

1. PARTİLER ARASI KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni kurmayacağını Cumhurbaşkanı Gürsel'e bildirmesinin ardından Gürsel, siyasal parti liderlerini Çankaya Köşkü'ne hükümet bunalımını çözmek üzere davet etti. Bu gelişmeler sürerken Mecliste otuzaltı bağımsız milletvekilinden önemli bir kısmı biraraya gelerek hükümet bunalımını çözmek için görüşmelerde bulunmaktaydı. Bağımsızlar toplantıların sonucunda yaptıkları açıklamada bunalımın çözülmesi için her türlü özveriye hazır olduklarını da belirtmekteydiler.[8] Cumhurbaşkanı Gürsel, 10 Aralık 1963 Salı günü Çankaya Köşkü'nde CHP, AP, YTP ve CKMP liderleriyle görüştü. Gürsel, CHP dışında kalan siyasal partilere tarafsız bir başbakanın başkanlığında birleşip birleşemeyeceklerini sordu. Gürsel'in bu önerisine olumsuz yanıt veren sağ kanat parti liderleri bu yolu da tıkayınca Gürsel, hükümeti kurma görevini AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya verdi. Hükümet kurma görevini alan Gümüşpala, partilerle temasta bulunmak için süre istedi ve yanıtı bu sürenin sonunda vereceğini bildirdi.[9]

"Başbakanlık" görevi kendisine "resmen" verilmemesine karşın, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala hükümeti kurmak için temaslarına başladı. AP, daha önceki tavırlarının tam karşıtı bir konuma yönelerek hükümeti kurmak

---

7 Abdi İpekçi, *"Bir CHP Hükümeti Düşünülemez mi?"*, **Milliyet**, 3 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4854, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Oyunlara Lüzum Yok"*, **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.136, s. 1.

8 Milliyet, *"Cumhurbaşkanı Bugün Liderlerle Görüşecek"*, *"28 Bağımsız Mecliste Toplandı"*, **Milliyet**, 10 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4861, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Bağımsızlar Her Türlü Fedakarlığa Hazırlar"*, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.137, s. 1 ve 7.

9 Abdi İpekçi, *"Bir Haftalık Geçikme"*, **Milliyet**, 11 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4862, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Hükümet Kurma Görevi Gümüşpala'ya Verildi"*, **Cumhuriyet**, 11 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.138, s. 1 ve 7.

için istekli olmasının ardında yatan ana neden siyasal affı düşünen "Kayseri Cezaevi"nden (Celal Bayar'dan) gelen hükümet kurun isteğiydi. Bu istek doğrultusunda hükümet kurma çalışmalarına başlayan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ilk görüşmesini Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ile yaptı. Gümüşpala, MP liderinin ilke olarak koalisyona sıcak bakmasının ardından ikinci görüşmesini CKMP Genel Başkanı Hasan Dinçer ile yaptı. Dinçer, Gümüşpala'ya ilke olarak zorunluluk olmadıkça koalisyona katılmayacaklarını daha önce açıkladıklarını belirterek AP'nin CHP ile de görüşme isteğinde bulunduğunu belirterek ortada bir zorunluluk durumunun olmadığını söyleyince Gümüşpala, CHP ile koalisyon kurmalarının olanaksız olduğunu CKMP'nin ilke olarak koalisyona katılıp katılmayacağını sordu. Dinçer öteki parti liderlerinin bu konudaki düşüncelerini öğrendikten sonra yanıt verebileceğini söyledi. Gümüşpala üçüncü görüşmesini YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ile yaptı. YTP lideri Alican ilke olarak AP'ye yardımcı olacağını açıkladı. Gümüşpala son görüşmesini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile yaptı. İnönü Gümüşpala'ya CHP ortak grubunun kararının bir koalisyon ortaklığına katılmamak yönünde olduğunu belirterek koalisyon ortaklığının CHP dışında kurulmasını yararlı gördüğünü söyledi. Görüşmeler sonucu CHP şaşkınlık içine girerken, AP hükümet kurmanın ciddiyetinin ayrıdına varmaya başladı. YTP grubunda ise AP ile koalisyona gitmenin parti içinde ikilik yarattığı bir kısım YTP'ler böyle bir otaklığın serüvenden öte gitmeyeceğini belirterek karşı çıkarken CKMP ise Osman Bölükbaşı gibi biriyle bir ortaklığa katılmanın güçlüğünü düşünürlerken en son karar verme eğilimindeydiler. Bu ilk tur görüşmelerin ardından CHP'siz bir hükümetin kurulma aşamasında olduğu basında yer aldı.[10]

Fakat bu olumlu gelişmeler fazla sürmedi. Alican YTP Grubunda yaptığı konuşmada AP efsanesinin söndürülmesi gerektiğini söylerken CKMP'de MP lideri Osman Bölükbaşı'nın yer aldığı bir hükümete katılmakta gönülsüz davranıyordu. AP koalisyon ortaklığı önerdiği YTP ile CKMP'nin ortak grup toplantılarında CKMP'ler Başbakan olarak "resmi" hükümeti kurmakla görevlendirilen bir kişiye evet denilebileceğini söylerlerken YTP'ler ise görevin resmi olarak verilmemesini güvensizlik olarak yorumluyorlardı. Bu gelişmelerden ürken AP, YTP ve CKMP'nden yazılı evet yanıtı isteminde bulundu.[11]

---

[10] Akis, *"Koalisyon"*, **Akis**, 11 Aralık 1963, Yıl: 10, Cilt: 28, Sayı: 494, s. 8-15; Milliyet, *"CHP'siz Hükümet Fikri Gerçekleşiyor"*, **Milliyet**, 12 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4863, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Gümüşpala Parti Liderleriyle Görüşmeye Başladı"*, **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.139, s. 1 ve 7.

Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel'den yeniden 24 saat süre isteminde bulunan Gümüşpala, CKMP ve YTP verdiği yanıtları doyurucu (tatminkar) bulmadı. Ertesi gün 14 Aralık 1963 Cumartesi günü hükümeti kuramayacağını Cumhurbaşkanı Gürsel'e bildirdi. Hükümeti kuramayan Gümüşpala YTP ve CKMP'ni samimi olmamakla suçladı. Cumhurbaşkanı Gürsel, Gümüşpala'nın hükümeti kuramayacağı yanıtını verdiği gün Başbakanlık görevini yeniden CHP lideri İsmet İnönü'ye önerdi.[12]

Cumhurbaşkanı'nın yeniden hükümeti kurmakla görevlendirdiği CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, konuyu parti ortak grubunda ele aldı. CHP ortak grubu oybirliği ile hükümeti kurma yetkisini İnönü'ye verince İsmet İnönü hükümeti kuracağını aynı gün Cumhurbaşkanı Gürsel'e bildirdi. Gelişmelerin ardından parti liderleriyle de görüşen İnönü, partilerin grup kararlarını beklemeye başladı. Bu arada bağımsızlardan da hükümete destek kararı geldi.[13]

İnönü koalisyon ortaklığı konusunda bağımsızların olumlu yanıtını aldıktan sonra AP ve MP ile koalisyona gitme amacı taşımadığından hükümete yardımcı olmasını istediği YTP ve ortaklık önerdiği CKMP'nin görüşünü beklerken ilk yanıt 17 Aralık 1963 Salı günü CKMP'nden geldi. CKMP grubu önce CHP-AP koalisyonunun denenmesinde israr ederek hükümete katılma konusuna sıcak bakmadığını belirtti.[14]

Ertesi gün 18 Aralık 1963 Çarşamba günü YTP'de görüşünü bildirdi. YTP ilke olarak koalisyona evet diyordu. İnönü-Alican görüşmesinde İnönü, Alican'a YTP'nin CHP'yi nasıl destekleyeceği, nasıl yardımcı olacağı konusunu görüşürken YTP'nin de hükümette yer almasını, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin CHP, YTP ve Bağımsızlardan kurulması düşüncesini taşıdığını

---

11 Cumhuriyet, *"Alican Dün Grupta AP Efsanesini Söndürmek Gerektiğini Söyledi"*, *"CKMP, MP İle Bir Masaya Oturmak İstemiyor"*, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.140, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Gümüşpala, YTP ve CKMP den Yazılı Teminat Talep Etti"*, **Milliyet**, 13 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4864; s. 1 ve 7; Ecvet Güresin, *"Alaturka"*, **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.141, s. 1.

12 Cumhuriyet, *"Gümüşpala, Gürsel'den Yeniden Mehil Talep Etti"*, **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.141, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Gümüşpala 'Hayır' Dedi, ve ... Görev İnönü'ye Verildi"*, *"Gümüşpala YTP, CKMP'yi Samimiyetsizlikle İtham Etti"*, **Milliyet**, 15 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4866, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Başbakanlık İnönü'ye Teklif Edildi"*, **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.142, s. 1 ve 7.

13 Ulus, *"İ. İnönü Görevi Kabul Etti"*, **Ulus**, 17 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.466, s. 1 ve 7; Milliyet, *"İnönü, Dün Temaslarına Başladı"*, **Milliyet**, 17 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4868, s. 1 ve 7;

14 Ulus, *"İnönü, Koalisyon Konusunda Partilerin Görüşünü Bekliyor"*, **Ulus**, 18 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.467, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"CKMP Kabinede Görev Almak Niyetinde Değil"*, "Ecvet Güresin, *"Temaslar ve Neticeler"*, **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.145, s. 1 ve 7.

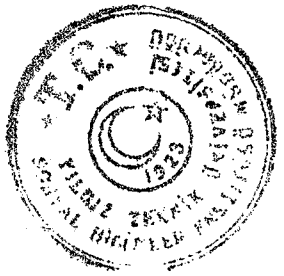

bildirdi. Görüşmeler olumlu yönde gelişmeye başlayınca YTP istemi sonucu CKMP'de koalisyona davet edildi.[15]

Davetin ertesi günü 20 Aralık 1963 Cuma günü CKMP, koalisyon dışında kalma isteğini bildirince, aynı gün koalisyon görüşmeleri CHP ile YTP arasında yürütüldü. YTP'nin koalisyona katılmak için ileri sürdüğü istekleri arasında Başbakan Yardımcılığı'nın yalnız kendisinde olması, İçişleri Bakanı'nın atanmasında YTP'nin görüşünün alınması ve DPT'nin kendisine verilmesi de vardı.[16]

Başbakan İsmet İnönü DPT'nin Başbakan'a bağlı olmasında ısrarlı olunca kendisine bağlı Başbakan Yardımcılığı'nda olmasını isteyen YTP ile anlaşama sağlanamadı. Anlaşmazlığın ardından bir açıklama yapan İsmet İnönü *"DPT konusunda YTP kabul edemeyeceğimiz bir özveri istedi, bunu yapamazdık, Başbakanlığı kafamdaki plan için kabul ettim"* diyerek DPT'ye verdiği önem nedeniyle bu örgütün ancak kendi denetiminde olmasınıda istemekteydi.[17]

CHP'nin Başbakan Yardımcılığı ve DPT'nin her iki parti tarafından da istenmesi nedeniyle CHP ile YTP arasındaki görüşmeleri kilitledi. YTP bu istemlerinin gerçekleşmemesi durumunda koalisyona katılmayacağını bildirince, İnönü YTP ile anlaşamadıklarından koalisyon ortaklığı kurmayacağını açıkladı.[18] YTP seçeneği de ortadan kalkınca son seçenek olarak geriye CHP ile bağımsızlardan oluşacak bir azınlık hükümeti örneği kalıyordu.

Hükümet bunalımı sürereken 21 Aralık 1963 Cumartesi günü Kıbrıs'ta Türklere yönelik kanlı Rum saldırıları başladı ve yayıldı. Bu gelişmeler ülkede ivedi olarak bir hükümet kurulmasını da gerektirmekteydi.[19]

---

15 Ulus, *"YTP Koalisyona Katılmak İçin Prensip Kararı Aldı"*, **Ulus**, 19 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.468, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"İnönü CKMP'yi de Kabineye Katılmaya Çağırdı"*, **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.147, s. 1 ve 7.

16 Cumhuriyet,*"CKMP, Yeni Hükümete Katılmamaya Karar Verdi"*, **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.148, s. 1 ve 7; Ulus, *"Koalisyonu CHP, YTP ve Bağımsızlar Kuruyor"*, **Ulus**, 21 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.470, s. 1 ve 7; Forum, *"Siyasi Buhranların Gerçekleri"*, **Forum**, 1 Ocak 1964, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 234, s. 3.

17 Cumhuriyet, *"İnönü Kabineyi Bağımsızlar İle Kuracağını CHP Grupunda Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.151, s. 1 ve 7.

18 Milliyet, *"YTP, Şartı Kabul Edilmezse Koalisyona Katılmayacak"*, **Milliyet**, 23 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4874, s. 1 ve 7.

19 Milliyet, *"Kıbrıs'ta Kanlı Hadiseler"*, **Milliyet**, 22 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4873, s. 1 ve 7.

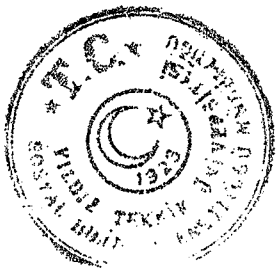

2. CHP-BAĞIMSIZLAR KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ VE SONUÇLARI

Daha öncede belirtildiği gibi, hükümet bunalımına çözüm bulmak amacıyla sayıları otuzu geçen bağımsızlar, kurulacak yeni bir hükümete destek olacaklarını açıklamışlardı. CHP'nin YTP ile sürdürdüğü koalisyon pazarlığı da Kıbrıs bunalımının patladığı bir sırada kilitlenince göreve hazır olduğunu açıklayan bu kitle ile CHP arasında temaslar başladı. İnönü'nün bağımsızlarla kurmayı düşündüğü ortaklık girişiminin ardında, 18 Aralık 1963 Çarşamba günkü görüşmede YTP lideri Alican'a koalisyon ortaklığı önerisini getirmeden önce "hükümete nasıl destek olabilecekleri" konusunda ki sorusuna, YTP lideri Ekrem Alican'ın dışarıdan destek olabilecekleri yönünde olumlu yanıt vermesi de yatmaktaydı.[20]

YTP lideri Alican'ın daha önce verdiği dışarıdan destek sözü ve bağımsızların koşulsuz katılımı İnönü'ye bu bunalım ortamında ülkeyi hükümetsiz bırakmama kararı aldırdı. Görüşmelerin olumlu sonuçlanması konuyu CHP Ortak Grubu'na taşıdı. CHP Grubu'nda 23 Aralık 1963 Pazartesi günü konuşan İnönü, iç ve dış siyasette ülkenin nazik bir durumda olduğunu, sorumluluk sahibi insanlar olarak hükümet kurma görevinden çekinmeyelim diyerek CHP Ortak Grubu'ndan bağımsızlarla hükümet oluşturmak için tam yetki aldı.[21] Böylece, hükümet kurma konusunda herhangi bir olumsuz tutum takınmayan bağımsız küme ile doğrudan anlaşma yoluna gidildi.

C. CHP-BAĞIMSIZLAR KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI

Kıbrıs Bunalımı nedeniyle olağanüstü bir dönemden geçen ülkede bağımsızlarla yapılan koalisyon görüşmelerinde CHP herhangi bir sorunla karşılaşmadı. CHP'nin hemen hemen bütün istemlerine olumlu yaklaşan Bağımsızlar kümesi ile 24 Aralık 1963 Salı günü başlayan görüşmeler iki gün içinde sonuçlandırıldı.[22] 25 Aralık 1963 Çarşamba günü CHP ve Bağımsızların oluşturduğu Bakanlar Kurulu kamuoyuna açıklandı.[23] CHP, karşısında yasal bir

---

20 Ulus, *"YTP Koalisyona Katılmak İçin Prensip Kararı Aldı"*, **Ulus**, 19 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.468, s. 1 ve 7.

21 Ulus, *"Hükümeti, CHP ve Bağımsızlar Kuracak"*, **Ulus**, 24 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.473, s. 1 ve 7; Milliyet, *"İnönü, Bağımsızlarla Kabineyi Kuracak"*, **Milliyet**, 24 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4875, s. 1 ve 7.

22 Ulus, *"Kabine İçin Çalışmalar"*, **Ulus**, 25 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.474, s. 1 ve 7; Milliyet, *"İnönü, Azınlık Hükümeti İçin Temaslar Yapıyor"*, **Milliyet**, 25 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4875, s. 1.

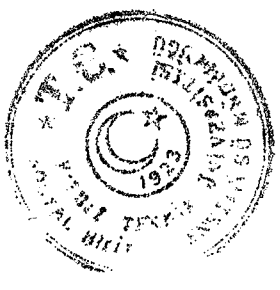

parti de olmadığından koalisyon protokolü yerine CHP'nin izlencesinin ilkeleri doğrultusunda bir hükümet izlencesi hazırladı. Hükümet izlencesi, 29 Aralık 1963 Pazar günü CHP Ortak Grubu'nda görüşüldü. Oylama sonucu altı karşı ve bir çekimser oya karşın büyük bir oy çoğunluğuyla hükümetin izlencesi CHP Ortak Grubu'ndan güvenoyu aldı.[24] Böylece, olağanüstü bir ortamda beş gün gibi kısa bir süre içinde hükümet izlencesi bitirildi ve 30 Aralık 1963 Pazartesi günü Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi Millet Meclisi'nde Başbakan İsmet İnönü tarafından, Cumhuriyet Senatosu'nda ise Başbakan Yardımcısı Kemal Satır tarafından okundu.[25] Görüldüğü gibi, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin oluşumunun ardından sıra güven oylamasına gelince Meclis'te üyesi bulunan öteki siyasal partilerin bu bunalımlı ortamda oylamadaki tutumları merakla beklenmekteydi.

D. ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN İZLENCESİ

30 Aralık 1963 günü Üçüncü Koalisyon'un İzlencesi Başbakan İsmet İnönü tarafından TBMM'nde sunuldu. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi'nin giriş bölümünde Başbakan İsmet İnönü'nün daha önce kendi başbakanlığı altında kurulan koalisyon hükümetlerii dönemleriyle ilgili genel konulara değinilmekteydi.

Türkiye'nin güçlü bir devlet geleneğine sahip olduğunu belirten Başbakan İsmet İnönü, TBMM'nin yaşanan hükümet bunalımları dönemlerinde üzerine düşen görevi gerektiği gibi yerine getirdiğini, bu demokrasi sınavından da başarıyla çıktığını ve Meclis'in gösterdiği bu dayanışma örneğinin ülkenin zorlu sorunlarının yine demokratik bir düzende çözümleneceğinin güvencesi olduğunu belirtti.

Eski hükümetlerin ve yeni hükümetin çalışmaları sırasında hem iktidarda ki hem de muhaleffetteki partilerin güçlüklerin aşılması için gösterdikleri olgunluğa değinen Başbakan İsmet İnönü, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nden sonra işbaşına gelen koalisyon hükümetlerinin yaklaşık iki yıllık

---

23 Cumhuriyet, *"İnönü 3'üncü Koalisyon Hükümetini Dün Kurdu"*, **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.153, s. 1 ve 7; Ulus, *"Kabine Dün Açıklandı"*, *"Kabineyi CHP, Bağımsızlar Kurdu"*, **Ulus**, 26 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.475, s. 1 ve 7.

24 Ulus, *"CHP Grup'u Hükümet Programını Dün Kabul Etti"*, **Ulus**, 30 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.479, s. 1 ve 7.

25 Cumhuriyet, *"İnönü Hükümet Programını Dün Millet Meclisinde Okudu"*, **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.157, s. 1 ve 7; Ulus, *"Yenilikler Getiren Program Dün C. Senatosu ve M. Meclisi'nde Okundu"*, **Ulus**, 31 Aralık 1963, Yıl: 1963, Sayı: 14.480, s. 1 ve 77.

bir süre içinde gerçekleştirdikleri siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamdaki önemli aşamalara sözü getirerek, genç Türk demokrasisinin 1961 Anayasası'nın çizdiği çerçeveyle demokrasiyi güvence altına alan tüzel kurumlara kavuştuğunu söyledi.

Bağımsız adalet sistemi ve Anayasa Mahkemesi'yle yapılandırılan hukuk sistemimizin hem demokrasimiz hem de 27 Mayıs'ın getirdikleri için oluşturduğu koruyucu özelliğe değinen Başbakan İsmet İnönü, 1961 Genel Seçimleri ve 1963 Yerel Seçimleri'yle de Türkiye'de seçim özgürlüğünün işlerliğinin kökleştiği inanını uyandırdığını belirtti.

Yansız, tarafsız devlet radyolarına kavuşulduğu, basına sağlanan geniş özgürlüklerle de bu birimlerin iktidarı Anayasal sınırlar içinde denetleme ve eleştirme haklarını elde ettiklerini, toplantı ve gösteri özgürlükleriyle de tam bir yansızlık ve herkese eşit davranış anlayışının yönetime egemen olduğunu açıkladı.

Yukarıda belirtilen konuların ardından plan konusunu ele alan Başbakan İsmet İnönü, planlama uygulamalarındaki başarıdan söz ederek plan düşüncesinin yurttaşların büyük çoğunluğu tarafından benimsendiğini ve ülkenin plansız kalkınamayacağı inanının doğduğuna değindi.

27 Mayıs'ın getirdiklerine ve 1961 Anayasası'na yönelik saldırıların önlendiğini, demokratik sistemimizin bireye sağladığı hak ve özgürlüklerin yanında ona ağır sorumluluklarda yüklediğine değinen Başbakan, 27 Mayıs'la sağlanan kazanımlar sonucu artık Atatürk Devrimleri'nin kökleştiğini ve bu yoldan geriye dönülemeyeceğini belirtti.

Sosyal adalete ve plana dayanan ivedi bir toplumsal kalkınmayı amaçlayan demokratik parlamenter sistemin dışında bir yolu benimseyenlerin Türkiye'nin başka bir yola sapmayacağının ayrıdında olmaları gerektiğine değinen Başbakan İsmet İnönü, son iki yılda bu yöndeki girişimlerde başarısızlığın belirgin olduğunu ve Türk halkına ne telkinle ne de zorla bu yolların benimsetilmesinin gerçekleşemeyeceğini söyledi.

Başbakan İsmet İnönü konuşmasının giriş bölümünü şu sözlerle bitirdi: "Atatürk'ün *'ayrıcalıksız, sınıfsız bir yığın'* ülküsünü, ivedi bir ekonomik yapı değişikliği sırasında da toplumsal barış içinde gerçekleştirme koşulları ülkede yerleşmeye başladı".

Giriş bölümünden sonra yeni koalisyon hükümetinin izlencesine geçen Başbakan İsmet İnönü, yeni koalisyon hükümetinin toplumsal eşitlik ve demokrasi anlayışına uygun olarak ekonomik, toplumsal ve yönetim biçimi alanlarında son iki yıldır yapılanları korumak, başlananları bitirmek ve

yapılması gerekenleri de ivedi olarak yerine getirmek düşüncesinde olduklarını belirterek bu konuda halktan yardım ve TBMM'nden de destek beklediklerini, eğer bu istemleri gerçekleşirse iş başında kalacaklarını gerçekleşmezse de görevi TBMM'ne geri vereceklerini açıkladı.

Yeni koalisyon hükümetinin görevde kaldığı süre içinde partili partisiz tüm Meclis üyeleriyle her konuda düşünce ve eylem birliği içinde olmayı istediğini ve ülke çıkarının gerektirdiği önemli konularda bu siyasal birimlerle gerçekleştirilecek danışma ve dayanışma geleneğini Türk siyasal yaşamına yerleştirmeyi ödev bileceklerini vurgulayarak Meclis'e sunulmuş bulunan Siyasal Partiler Yasa Tasarısı'nın Meclis'ce benimsenmesiyle de partiler arası ilişkilerde yeni bir anlayışın ortaya çıkacağına inanıldığı belirtti.

Başbakan İsmet İnönü, Anayasal sistemin bütün kurum ve kuruluşlarıyla yerleştirilmesi ve geliştirilmesine değindikten sonra ülkenin en önemli sorunu olarak nitelediği ekonomik kalkınma konusunu ele almıştır. Anayasal sistemin yerleşmesi ve gelişmesinin ekonomik kalkınmaya bağlı olduğunu vurgulayan Başbakan, son iki yılda ekonomik kalkınmada küçümsenemeyecek önemli adımların atıldığını, 1962 ve 1963 yıllarının ekonomik göstergelerinin ulusal gelirde gerçek fiyatlarla % 6, % 7 oranlarına ulaşıldığını, bu gelişmenin ekonominin genel dengelerini bozmadan ve kararlılık içinde gerçekleştiğini açıkladı.

Planlı kalkınma dönemine başarılı bir adımla başlandığını fakat bu başarının ekonominin içinde bulunduğu ciddi durumu ve çözülmesi gereken köklü sorunların da unutulmaması gerektiğini, çoğalan nüfusumuzun gereksinimlerinin karşılanması, yaşam düzeylerinin yükseltilmesi, Ortak Pazar ülkeleriyle aramızda bulunan kalkınmışlık farklarının kapatılmasını, yatırımlar için gereken iç ve dış kaynakların sağlanmasını, sağlıklı vergi kaynaklarıyla kamu kesimi finansmanının karşılanması, bölgeler ve bireyler arasındaki gelir eşitsizliğinin giderilmesini ülkenin karşı karşıya olduğu önemli sorunlar olarak ortaya koymuş bu sorunların dengeli yerinde ve zamanında çözümünün önemine değindi.

Yukarıda belirtilen bu temel sorunların çözümünün TBMM'nce kabul edilen Kalkınma Planı'nın her alanda, gerekleriyle ve tam olarak uygulanmasında gördüklerini belirten Başbakan, Anayasa'da vurgulanan karma ekonomi kurallarına uyularak özel ve kamu kesiminin eşit önem ve olanaklarla destekleneceğini, özellikle yapı ve arsa alanında yoğunlaşan özel kesimin aynı kamu kesiminde olduğu gibi planda öngörülen üretken alanlara (tarım, turizm ve endüstri) yönlendirileceğini açıkladı.

Yeni koalisyon hükümetinin lüks konut yapımında sınırlamalar getireceğini öte yandan toplu (sosyal) konut ve 'kendi evini kendin yap' uygulamalarının plan çerçevesinde destekleneceğini, gecekondu sorunu üzerinde durulacağını, arsa spekülasyonu ve kira arttırımlarının kabul edilebilir ölçüler içinde düzenlenmesine çalışılacağı belirtildi.

Kalkınmada enflasyonu önleyici sağlam kaynaklara dayanan bir para politikasının uyulanacağı, ekonominin genel dengesinin ve kararlılığının denk bütçeyle sağlanacağı, plan çerçevesinde gelişmesi gereken kesimlere uygun yatırım kredilerinin verileceği, ulusal birikimlerin arttırılmasına çalışılacağı ve sermayenin geniş halk yığınlarına yayılmasını sağlayacak "sermaye piyasası"nın kurulması üzerinde önemle durulacağına değinildi.

Planlı kalkınmanın kararlı bir fiyat siyasası ile olası olduğu, kalkınma süresince bu kararlılığın sürdürüleceği, paramızın iç ve dış değerinin korunacağı ve satın alma gücünün arttırılmasına çalışılacağı belirtildi.

Dış ticaret alanında ise kısa erimli olarak kalkınmamız için gerekli olan yatırım malları ve sanayi kesimimizin gereksindiği hammadde dışalımının, uzun erimli olarak ise dış ödemeler dengesinin sağlanması amaçlanmakta olup, dışalım ve dışsatımda açıklık, nesnellik ve kararlılık siyasası uygulanırken dışsatım ve turizmden sağlanacak yabancı para gelirlerinin arttırılmasına çalışılacak, bu konuda Ortak Pazar'ın sağladığı kolaylıklardan da yararlanarak sanayimizin dış pazar ürünleriyle yarışabilir bir düzeye getirilmesi hedeflenmekteydi.

Hükümetin bu anlayış içinde yabancı sermaye yatırımlarına sıcak baktığını ve bu yöndeki yatırımların özendirileceği belirtilmiştir. Ekonomik kalkınmada üretim ve işgücü kullanımı açısından küçük sanayi ve el sanatlarının önemi vurgulanmış ve bu kesimin üretim için istemde bulunduğu gereksinimlerinin karşılanmasına önem verileceği ayrıca da su ürünlerinin korunması ve akılcı üretmi için gerekli yasal düzenlemelerin yerine getirileceği ve üretimde önemli katkılar sağlayacağı düşünülen kooperatifçiliğin gelişmesinin sağlanmasına çalışılacağı üzerinde duruldu.

Kalkınma planında yer alan toplumsal sorunların çözümü için kamu yönetiminde yeni bir anlayışın benimsenmesiyle kamu ekonomik girişimlerinin plan gereklerine uydurulması, vergi, tarım, personel ve toprak reformlarının gerçekleştirilmesi amaclanmaktadır. Kamu kesimindeki bu düzenlemeler, kamu hizmet ve ürünlerinde verim ve etkenliğin arttırılmasının yanında kamu hacamalarında savurganlıktan kaçarak kaynak birikimine yönelmek amacında oldukları belirtildi.

Kamu ekonomik girişimleri ve Devlet Yatırım Bankası ile ilgili yasal düzenlemeler Meclis'in onayını aldıktan sonra bu kamu kurum ve kuruluşlarının karma ekonomi anlayışı içinde çağcıl işletmeler olarak kendi kendine yeterli, ürün ve hizmetleri iç ve dış pazarda yarışabilen karlı ve verimli birimler olacakları, çalışanlarına ise yönetime ve kara katılma hakları verileceği açıklandı.

Vergi düzenlemeleri konusunda ise hakça bir vergi sistemiyle ulusal gelirdeki artışlara koşut artışlar sağlayan, vergi kaçağını önleyen bir vergi yasa tasarısının Meclis'te olduğu, bu tasarının bir an önce yasalaşmasıyla da toplumsal kalkınmaya önemli bir katkının sağlanacağı açıklanmıştır. Yerel yönetimlere daha çok ekonomik gelir sağlayacak vergi düzenlemeleri üzerinde çalışıldığı ve 1964 yılı için öngörülen ek gelirin bu vergi düzenlemeleriyle sağlanılacağı belirtilirken 'tasarruf bonoları' konusu ise daha pratik bir sisteme kavuşturulacağı biçiminde geçiştirildi.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri gündemde olan tarım ve toprak reforumu konuları ise ivedi olarak gerçekleştirilmesi gereken sorunlar arasında yer almıştır. Bu sorunun çözümlenmemesinin yakın gelecekte çözümü daha da zorlaştıracak gelişmelere yol açabileceğine değinilerek tarımsal çalışımların ekonomik ve toplumsal açıdan en uygun koşullarda yürümesini sağlayacak bu reformların Anayasada yer alan ilkelere uygun olarak, topraksız köylülerin topraklandırılmasını, toprağı işleyecek yoksul köylülerin gerekli tarım donanımlarının sağlanması, toprakta aşrı bölünmenin önüne geçilmesi gibi tarımsal üretime katkı sağlayacak düzenlemelerin gerçekleşmesiyle ülke nüfusunun beslenmesi, ekonomik kalkınmaya katkı ve toplumsal eşitliğin sağlanması yerine getirilecektir. Tarım kesiminde üretime katkı sağlayacak sulama işlerinin gerçekleşmesi için yeraltı ve yerüstü su kaynakları değerlendirilecek çalışmalar yapılacaktır. Öte yandan hayvancılık konusu ise geliştirilecek önlemler alınacaktır biçiminde yüzeysel değinildi.

Toprak reformunun hakça ve başarılı uygulanması ve arsa sorunlarının çözümü için kadastro çalışımlarının gerçekleştirileceği belirtildi.

Üzerinde ayrıntılı olarak durulan bir diğer konu ise yönetsel reform çalışmalarıdır. Yeni personel rejimi ile ilgili çalışmaların ivedilikle Meclis'e sunulacağı, personelin verimli çalıştırılmasıyla kamu hizmetlerinde verimliliğin arttırılması ve kamu harcamalarını azaltmak amaçlanmaktaydı.

Nüfusun üçte ikisini oluşturan kırsal kesimin kalkınmasının önemi üzerinde durulmakta ve bu amaçla toplum kalkınmasında devlet organlarının etkin çalıştırılmasıyla kırsal kesime yönelik çalışmaların hızlandırılarak bu

kesime kendi başlarına yaşayabilecek yeterli olanakların sağlanacağı, bu plan çerçevesinde orman ve ormaniçi köylerini de içine alan kalkınma için köy ve köy yollarının yapımı sağlanarak bu kesimlerin ekonomik ve toplumsal yaşama katılmalarının sağlanacağı belirtildi.

Üzerinde ayrıntılı olarak durulan bir diğer konu ise iş yaşamıyla ilgilidir. İş yaşamıyla ilgili olarak Meclis'ten geçen yasaların işçi ve işveren ilişkilerinde yeni bir aşama sağladığını, toplu sözleşme, grev ve lokavt hakkı sağlanmış olan iş yaşamında yeni çalışma düzeninin verimli ve barışçıl bir çizgide sürdürülmesi için gerekli önlemlerin alınacağı, işçi ve işveren örgütleriyle hükümetin sıkı bir işbirliği yürüteceği ve yurtdışında olan işgücümüzünde sorunlarıyla ilgilenileceği ve bu kesimin birikimlerinin ülke yararına değerlendirilmesi için önlemler alınacağı açıklandı.

Kalkınma planında yer alan amaclardan biri olan toplumsal siyasanın gereği ulusal gelirin hızla arttırılması ve kaynakların az gelişmiş bölgelere yatırım olarak yönlendirilmesiylede bölgeler arası dengesizliğin giderilmesine çalışılacağı üzerinde duruldu.

Kalkınmamız için gerekli olan yabancı kaynak için ise Batılı dostların kurmuş olduğu birimlerden (Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası gibi kuruluşlar) yararlanılacağı ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ile ticaret ve gelişme alanında verimli çalışmalarına katılınacağı belirtildi.

Ekonomik kalkınma ve Batılı bir yaşam düzeyi için Batılı düşünce ve çalışma sisteminin ulusça benimsenmesinden geçtiği, bu görevi de yerine getirecek organın devlet olduğu, toplumsal kalkınmada yapılacak yatırımların hızlı ve verimli alanlara yapılabilmesi ve kalkınmaya vatandaşların geniş ölçüde katılımının sağlanması ise devletin etkin işlemesiyle sağlanabileceğini Kamu yönetiminin ve devlet ekonomik girişimlerinin yeniden düzenlenmesinin bu amaca hizmet edeceğinden bu konuya önem verileceği üzerinde duruldu.

Toplumsal ve kültürel kalkınmada ulusal eğitimin rolününün önemine değinilmekte, kalkınma planının gerektirdiği nitelikli işgücü ve özellikle mesleki ve teknik eğitimin geliştirileceği, eğitimde Atatürk'ün ve Batılı sistemin ilkelerinin temel alınacağı bir kimlik verileceği ve başarınınsa ülkücü öğretmenlerimizin özverili çalışmalarıyla sağlanacağına değinildi.

Devlet ve vatandaş ilişkilerinin en üst düzeyde kurulabilmesi için önlemler alınacağı, güleryüz ve karşılıklı saygının yerleştirileceği yönetimde ise tasarrufa önem verileceği açıklandı.

Yargıda tam bağımsızlığın yasal güvenceye kavuşturulacağı, yargının iyi işlemesi için gerekli düzenlemeler ve yasaların çıkarılacağı ve toplumun güvenliğini sağlayacak güvenlik birimlerinin oluşturulacağı belirtildi.

Bakanlıkların yetki ve sorumluluk alanlarına giren konularda planlı dönemin 1964 yılı öngörülen çalışımların benimsenmekte olduğu ve bu amaçlar için çalışılacağı üzerinde duruldu.

Hükümet çalışmalarının ana çerçevesini kalkınma planının oluşturduğunu, planın hükümetin çalışımlarında yol gösterici olacağı söylendi.

Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesine çalışılacağını, sağlık sigortası ve koruyucu sağlık hizmetleri üzerinde durulmuş ve sağlık alanında hizmetlerin nitelikli olması için gereken önlemlerin alınacağı belirtildi.

Özel olarak değinilen konular ise Atom enerjisi çalışmaları, bilimsel ve teknik araştırmalar, beden eğitimi spor ve tesisleri, dış ödemeler dengesine katkısı üzerinde durulan turizm kesimine gereken önemin verileceği, turizm alanında özel kesim ve yabancı sermayeninde yatırım yapması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı tarihi ve turistik eserlerin onarım ve bakımının sağlanacağı, tütün, çay ve bira ve şarap üretimine özel yer verilmiş ve ulaştırmada devlet ve özel kesimin uyumlu çalışması üzerinde duruldu.

Kırsal kesimin kalkındırılması için Köy İşleri Bakanlığı'nın kurulduğu bu alandaki çalışımların ivedi ve uyumlu olarak yürütülmesinin sağlanacağı, enerji alanında da enerji ve doğal kaynaklarımızınen iyi şekilde değerlendirilmesi için gerekli yasalarınyanında bir de bakanlık oluşturulacağı belirtilmekteydi.

Bakanlıkların çalışmalarını daha iyi yürütebilmeleri için yardımcılıklar kurulması düşünülmekteydi.

Dış ülkelerle ilişkilerde de Atatürk'ün "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesinin temel alınacağı, bağdaşıklarımızla barış ve güvenliğin korunmasına yönelik savunma gücünün korunacağı, ABD, NATO ve CENTO'nun bu ilişkilerde özel önemine değinilmiş işbirliğinin geliştirilmesi üzerinde duruldu.

Dış politikada özel olarak ele alınan en önemli konu Kıbrıs sorunu olmuştur. Kıbrıs ile olan özel bağımız vurgulanarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin imzalanmış bulunan andlaşmalara uyularak yönetilmesi dileği belirtilerek Londra ve Zürih andlaşmalarının yersiz ve gereksiz girişimlerle ortadan kaldırılmasına yönelik Rum yönetiminin yol açtığı kanlı serüvene değinilerek yapılan sözleşmelere ve andlaşmalara bağlı kalınılması istenmiştir. Sorumsuzca girişilen bu tür hareketlerin karşısında Türkiye'nin bir bütün olarak Kıbrıslı kardeşlerinin hukukunun korunması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda istemini kesinlikle ortaya koyduğu belirtilmiştir. Bütün

barışçıl yolların sabır ve azimle denendiğini ve son umar yolu olarak da Garanti Andlaşması'nın bize vermiş olduğu yetkiye dayanarak kişisel müdahale hakkımızı kullanacağımızı belirttiğimize değinerek, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'la ortak önerisiyle Kıbrıs'ta ateşkesin ve eski duruma dönülmesinin sağlandığı ve bu önerinin Kıbrıs Hükümeti'nce kabul edildiğini ve garantör devletlerin birliklerinin İngiliz Generalinin yönetiminde görevi üstlendiklerini söylemiştir. Hükümetin bu konuda ulusal bir tutum izlediğini ve her türlü gereklerinin sözleşme ve andlaşmalardan doğan haklara göre azimle yerine getirileceği belirtildi.

Komşularımızla olan ilişkilerde öncelikle ilk sırada Yunanistan yer almıştır. Ortak çıkarlara uygun olarak gerek karşılıklı gerekse NATO içinde ilişkilerin güçlenmesi dileğiyle birlikte bu ilişkilerde Kıbrıs bunalımının önemli bir sınav olduğu ve geleceğe yönelik çalışmalarda bu konuyla ilgili tutumun özendirici olacağı vurgulanmıştır. Komşularımızdan Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Afganistan'la ikili ilişkilerin dosluk, saygı ve iyi komşuluk düzeyinde olması dilenirken Orta ve Yakın Doğu ülkeleriyle birlikte Japonya, Uzak Doğu ve Latin Amerika ülkeleriyle dostluk ilişkileri çerçevesinde sürdürüleceği ve dış siyasette son olarak bağımsızlıklarına kavuşarak Birleşmiş Milletler'e katılan ülkelerle de siyasal, kültürel ve ticari anlaşmalarla ilişkiye geçileceği ve bu ulusların uluslararası kamu onayı alarak kazandıkları haklarından da memnunluk duyulduğu açıklandı.

Türkiye'nin Batı toplumuyla ve Avrupa Konseyi ile olan işbirliğinin arttırılmasının önemiyle birlikte 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da Türkiye ve Ortak Pazar ile yapılan ortaklık antlaşmasının önemli bir gelişme olarak değerlendirildiği bu anlaşmayla ülkenin Batı dünyasıyla kader birliğine gittiğini ve anlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesi dilenirken hükümetin bu konuda gereken çalışmaları yapacağı vurgulandı.

Son olarak ele alınan özel konu ise Silahlı Kuvvetler'dir. Silahlı Kuvvetler ile ilgili çalışmaların önemli bir kısmının sonuçlandırıldığını, çalışmaları sürdürülen yasa ve düzenlemelerinde en kısa zamanda yerine getirileceği ve Ordu'nun gereksindiği çağcıl araç-gereç ve donanımların yanısıra eğitiminin de sağlanması için uğraşılmakta olduğu böylece de Silahlı Kuvvetlerin ulusal varlığımızı koruyacak tinsel ve özdeksel güce sahip olduğu açıklandı.

Son bölümde ise bu izlencenin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanması amacını güttüğünü, Birinci ve İkinci Koalisyon Hükümetleri Dönemleri'nde yer almış olamasına karşın gerçekleştirilememiş olan tarım ve toprak reformu, köy kalkındırılması, vergi reformunun eksikliklerinin

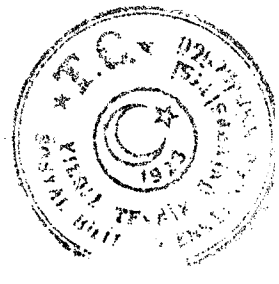

tamamlanması, sosyal adalet çerçevesinde planın finansmanıyla birlikte tamamlanması ile kamu alanında gerekli düzeltimlerin bir an önce yerine getirilmesi gibi konulara özel önem ve öncelik verilceği bildirildi.

E. ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN BAKANLAR KURULU; DEĞERLENDİRİLMESİ VE GÜVEN OYLAMASI

1. ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN BAKANLAR KURULU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu, İsmet İnönü'nün Başbakanlığında 25 Aralık 1963 Çarşamba günü kuruldu.[26] Aynı gün, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 102 maddesi gereğince Bakanlar Kurulu'nun listesi[27] Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunuldu. Bakanlar Kurulu üyeleriyle seçildikleri kentler ise şöyleydi:

Başbakan: İsmet İnönü, (Malatya Milletvekili)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Kemal Satır, (Elazığ Milletvekili)
Devlet Bakanı: Malik Yolaç, (İstanbul Milletvekili)
Devlet Bakanı: İ. Saffet Omay, (Ankara Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Devlet Bakanı: Vefik Pirinçoğlu, (Diyarbakır Milletvekili)
Adalet Bakanı: Sedat Cumralı, (Konya Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Milli Savunma Bakanı: İlhami Sancar, (İstanbul Milletvekili)
İçişleri Bakanı: Orhan Öztrak, (Tekirdağ Milletvekili)
Dışişleri Bakanı: Feridun Cemal Erkin, (Eski Dışişleri Bakanı)
Milli Eğitim Bakanı: İbrahim Öktem, (Bursa Milletvekili)
Ulaştırma Bakanı: Ferit Alpiskender, (Manisa Cumhuriyet Senatosu üye.)
Tekel Bakanı: Mehmet Yüceler, (Kayseri Milletvekili)
Sanayi Bakanı: Muammer Ertem, (Manisa Milletvekili)
Tarım Bakanı: Turan Şahin, (Muğla Milletvekili)
Ticaret Bakanı: Fenni İslimyeli, (Balıkesir Milletvekili)
Turizm ve Tanıtma Bakanı: Ali İhsan Göğüş, (Gaziantep Milletvekili)

---

26 Cumhuriyet, *"İnönü 3'üncü Koalisyon Hükümeti'ni Dün Kurdu"*, **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.153, s. 1 ve 7.

27 Bkz., Öztürk, **a.g.e.**, s. 549-550; Başbakanlık O. ve M. Daire Başkanlığı, **a.g.e.**, Cilt: 2, s. 55-56.

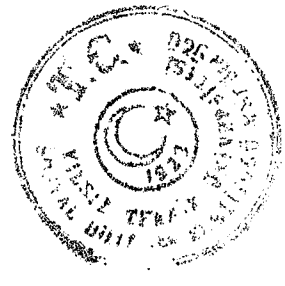

İmar ve İskan Bakanı: Celalettin Uzer, (Eskişehir Milletvekili)
Maliye Bakanı: Ferit Melen, (Eski Maliye Bakanı)
Köy İşleri Bakanı: Lebit Yurdoğlu, (İzmir Milletvekili)
Bayındırlık Bakanı: Arif Hikmet Onat, (Ordu Milletvekili)
Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit, (Ankara Milletvekili)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Kemal Demir, (Bolu Milletvekili)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Hüdai Oral, (Denizli Milletvekili)

[Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, 17 Mart 1964 tarihinde Devlet Bakanlığı'na, Kars Cumhuriyet Senatosu üyesi Sırrı Atalay, 15 Aralık 1964 tarihinde Adalet Bakanlığı'na, Sivas Milletvekili Mahmut Vural, 15 Aralık 1964 tarihinde Ulaştırma Bakanlığı'na ve İçel Milletvekili Sadık Kutlay, 15 Aralık 1964 tarihinde İmar ve İskan Bakanlığı'na atandı.]

CHP ve Bağımsızların oluşturduğu Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nun eleştirilen yanı CHP lideri Başbakan İsmet İnönü'nün yeni Bakanlar Kurulu'nu oluştururken seçtiği üyeler üzerindeydi. Kamuoyundaki beklenti ekonomik ve toplumsal sorunların yaşandığı bu bunalımlı ortamda bilgi birikimi olan, deneyimli ve teknisyen özellikler taşıyan üyelerden oluşan bir Bakanlar Kurulu yönünde iken bu özellikleri taşıyan üyelerin sayısının ikiyi üçü geçmemesi kamuoyunda düş kırıklığı yaratmıştı. Sekiz hukukçu, dört doktor, bir mimar, bir mühendis, bir maliyeci, bir tarımcı, bir orman mühendisi, bir işadamı ve iki gazeteciden oluşan Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nun CHP'li üyeleri, partinin sağ kanatını temsil eden gençler ile ateşli militanlar ve eski tutucu-muhafazakar bekçilerden oluşmuştu. Üstelik Bakanlar Kurulu'na yeni giren üyelerin hiç birisinin ülke ölçeğinde tanınmamış olması yanında bilgi birikimi ve deneyimlerinin bulunmaması ve teknisyen özellikleri taşımamaları nedeniyle güven vermediklerinden eleştiri konusu olmaktaydılar. Eski üyelerden (Bülent Ecevit gibi) kalan bir iki üye dışında, bu Bakanlar Kurulu'nda kamuoyunun arzuladığı düzeltim yerine getirilmemiş görünmekteydi.

Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu bu özellikleri nedeniyle de basında eleştiri konusu oldu. Bu düş kırıklığını dile getiren Forum, Bakanlar Kurulu'nu şöyle değerlendirmekteydi; *"Böyle bir yapıya sahip kabineyi, hem de bir azınlık hükümetinde, kütlenin ağırlığını arkasında taşıyan, beklenilen işleri yapacak güçte kabule imkan yoktur. Gerçeği söylemek hiç bir kimsenin kişiliğine duyduğumuz saygının eksikliği sonucu değildir. Ne var ki, bu*

hükümetin yapısının kimseye bir ümit ve inanç vermediğini söylemek zorundayız. Memleketin bugün muhtaç olduğu hükümet, bu yapıdaki bir hükümet değildir. Bu mevcut krizi daha derine itecek, daha süreli bir hale getirecektir."[28]

Öte yandan Gösterge-10'da görüldüğü gibi Bakanlar Kurulu üyelerinin onsekizi CHP'li üyelerden oluşmakta dört bağımsız üyenin dışındaki dışarıdan Bakanlar Kurulu'na giren Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in de CHP kontenjanından hükümete girmesi ve bağımsızlara göreli olarak daha az önemli bakanlıkların verilmesi CHP'ne ilk kez kendi izlencesi doğrultusunda çalışma olanağı sağlamaktaydı. Bu Bakanlar Kurulu'nun genç üyelerden oluşmasına bir kesimin olumsuz yaklaşmasına karşın, CHP içinde genç kuşak kümenin etkisinin artmasını göstermekteydi. Gençlerin parti içinde kendilerini kabul ettirmeleri ve kanıtlamaları CHP içinden yeni devlet adamlarının yetişmesine olanak sağlayacağı için, partinin ileriye yönelik bilgi birikimi olan deneyimli kadrolara sahip olmasına da yarayacaktı.[29]

Gösterge-9: *Üçüncü Koalisyon Hükümeti*

Partiler	CHP	Bağımsızlar	CHP & Bağımsızlar toplam üyelik
Milletvekili sayısı	175	33	208
Bakanlık sayısı	18*	4	22
BS/MS oranı	0.10	0.12	Güvenoyu yeter sayısı: 225

*Bağımsızlardan birisi CHP kontenjanındandır.

Kaynak: Sabri Sayarı, **Parlamenter Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1980, s. 174.

Gösterge-10: *Üçüncü Koalisyonda Bakanlıkların Partilere Göre Dağılımı*

BAKANLIKLAR	PARTİLER
Başbakan	CHP
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	CHP
Devlet Bakanlığı	CHP
Devlet Bakanlığı	Bağımsız

---

28 Forum, *"Kabinenin Yapısı"*, **Forum**, 1 Ocak 1964, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 234, s. 7.

29 Forum, *"Yeni İnönü Kabinesi"*, **Forum**, 15 Ocak 1964, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 235, s. 5.

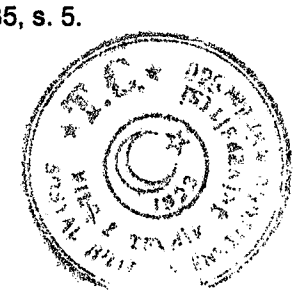

Devlet Bakanlığı	CHP
Adalet Bakanlığı	CHP
Milli Savunma Bakanlığı	CHP
Dışişleri Bakanlığı	Dışarıdan
İçişleri Bakanlığı	CHP
Maliye Bakanlığı	CHP
Milli Eğitim Bakanlığı	CHP
Bayındırlık Bakanlığı	CHP
Ticaret Bakanlığı	CHP
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	Bağımsız
Tarım Bakanlığı	CHP
Çalışma Bakanlığı	CHP
Ulaştırma Bakanlığı	Bağımsız
Sanayi Bakanlığı	CHP
Turizm ve Tanıtma Bakanlığı	CHP
Köy İşleri Bakanlığı	CHP
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	CHP
İmar ve İskan Bakanlığı	CHP
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	CHP

2. ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ İZLENCESİ'NİN GÜVEN OYLAMASI VE SONUÇLARI

25 Aralık 1963 Çarşamba günü Başbakan İsmet İnönü tarafından kurulan Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nun açıklanmasının ardından Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi Başbakan İsmet İnönü tarafından 30 Aralık 1963 Çarşamba günü Millet Meclisi'nde ve Başbakan Yardımcısı Dr. Kemal Satır tarafından da Cumhuriyet Senatosu'nda okundu.[30]

Bu gelişmeler sürerken Kıbrıs bunalımı tüm yoğunluğuyla sürdüğünden iç siyasal gelişmeler ikinci plana itilmişti. Yeni hükümeti kurma görevi dolaylı olarak kendisine verilmiş olan AP'nin, YTP ve CKMP'sini samimiyetsizlikle suçlayarak görevi kabul etmemesinin ardından ulusal bir dava olan Kıbrıs bunalımı döneminde ülkeyi hükümetsiz bırakmamak için Üçüncü Koalisyon

---

30 Ulus, *"Yenilikler Getiren Program Dün C. Senatosu ve M. Meclisi'nde Okundu"*, **Ulus**, 31 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.480, s. 1 ve 7.

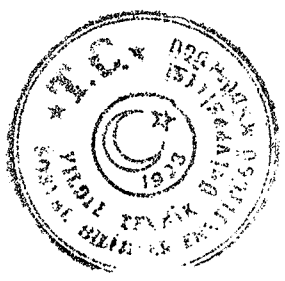

Hükümeti'ni bağımsızlarla birlikte kurmayı kabul eden CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, sağ kanat partilerin kendisine karşı ortak bir cephe oluşturmalarıyla karşı karşıya kaldı. Millet Meclisi'nde Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi 2 Ocak 1963 Perşembe günü görüşülürken özellikle AP, CKMP ve MP izlenceye kırmızı oy vereceklerini açıkça belirtirlerken YTP ise grubunu özgür bırakacağını açıkladı.[31]

CHP dışındaki partilerin bu tutumları üzerine parti sözcülerinin konuşmasının ardından konuşan Başbakan İsmet İnönü, bazı partilerin en önemli zamanlarda sorumluluktan nasıl kaçtıklarını sert bir dille belirttikten sonra Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi'ne güven oyu verilmezse CHP'nin hiç bir koalisyon hükümetinde görev kabul etmeyeceğini açıkladı ve güvenoyu vemezseniz yeniden biraraya gelir hükümeti birlikte kurarsızız diyerek, hem AP'yi sorumluluktan kaçmakla hem de sağ kanadın küçük partilerini AP ve seçimle yüzyüze bırakma yoluna gitti.[32]

Bu arada kurulması son anda "DPT" yüzünden gerçekleşmeyen YTP'li koalisyon ortaklığı görüşmeleri sırasında, CHP lideri İnönü YTP'ne kurulacak yeni koalisyon hükümetine nasıl bir katkıda bulunabileceklerini öğrenmek isterken YTP'ne ortaklık önererek samimiyetini gösterdiğinden ve Kıbrıs bunalımının yanında bir hükümet bunalımının da ortaya çıkmasını istemeyen YTP, daha önce açıkladığı grubunu özgür bırakma düşüncesinden vazgeçerek grubunu toplayarak sekize karşı onsekiz oyla grup kararı alarak Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni destekleme kararı aldı.[33]

Bu gelişmelerin ardından 4 Ocak 1964 Cumartesi günü yapılan kapalı zarflı güven oylamasında, 405 üyeden 1 çekimser, 4 boş ve 175 hayır oyuna karşı 225 oyla Üçüncü Koalisyon Hükümeti güvenoyu alarak, bu zorlu ve bunalımlı dönemde ağır ve yoğun sorunlara çözüm bulmak için görev üstlendi.[34]

---

31 Milliyet, *"Partiler Hükümete Karşı Meclis'te Cephe Aldılar"*, **Milliyet**, 3 Ocak 1964, Yıl: 14, Sayı: 4885, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Hükümet Programının Müzakeresi Başlıyor"*, **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.160, s. 1 ve 7.

32 Ulus, *"İnönü: Memleket Uzun Süredir Buhran İçinde"*, **Ulus**, 3 Ocak 1964, Yıl: 44, Sayı: 14.486, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Hükümete Oy Verilmezse CHP Hiç Bir Koalisyona Girmeyecek"*, **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.161, s. 1 ve 7.

33 Cumhuriyet, *"YTP Hükümete Güven Oyu Verecek, CKMP İse Kırmızı Oy Kullanacak"*, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.162, s. 1 ve 7.

34 Milliyet, *"3. İnönü Hükümeti 225 Oyla İş Başında"*, **Milliyet**, 5 Ocak 1964, Yıl: 14, Sayı: 4887, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"İnönü Hükümeti Dün Millet Meclisi'nden Güven Oyu Aldı"*, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.163, s. 1 ve 7.

Görüldüğü gibi, CHP-Bağımsızlar Üçüncü Koalisyon Hükümeti YTP'li milletvekillerinin desteklemesiyle güven oyu aldı. Buna karşın bu hükümetin TBMM'ne getireceği yasa tasarılarının hükmetin istediği biçimde geçebileceğini ve uzun ömürlü olabileceğini ileri sürmek de olası değildi. Çünkü, YTP Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesini desteklediği için değil de ülkenin içinde bulunulan olağanüstü özel koşullar nedeniyle bunalımlı bir dönemde yeni bir hükümet bunalımına yol açmamak için hükümete olumlu oy verdiğini açıkladığından genelde tümüyle CHP'nin eğilimlerini yansıtan bu izlencenin uygulanması, bu Meclis aritmetiğiyle oldukça zor görünüyordu.[35]

F. ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN ÇALIŞIMLARI

1. SİYASAL GELİŞMELER

a. Kıbrıs Bunalımı

Kıbrıs Bunalımı; 1959 tarihli Londra ve Zürih Andlaşmalarıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasası'nı bir türlü içine sindiremeyen Rum toplumu Lideri Başpiskopos Makarios'un Türkiye'deki iç siyasal kararsızlıktan yararlanmak istemesiyle ortaya çıktı. Sorun, Rum toplumunun giriştiği Türklere yönelik hak gaspı nedeniyle 1963 yılının Ocak ayında gündeme geldi. Türk Toplumu Meclisi'nin ayrı belediye oluşturma kararını Makarios'un tanımıyacağını açıklaması ve bu sorunun Kıbrıs'ın iç işi olduğunu belirtmesi üzerine ortaya çıktı.[36]

Oysa, 22 Kasım 1962 Perşembe günü Ankara'ya gelen Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a, Türkiye Hükümeti'nin bu konudaki tutumu açıklanmış olmasına karşın[37] Makarios'un tutumunda bir değişiklik olmayınca Yunanistan'ın Başkenti Atina'da bir görüşme yapıldı. Bu görüşmede Averoff İngiltere elçisiyle görüşürken Zürih'te de Makarios'la bir dizi görüşmeler yapıldı. Görüşmeler'de Makarios aynı tutumu sergileyince, konu Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin tarafından TBMM'ne getirildi. Erkin, Meclis'te yaptığı konuşmada Makarios'un Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nı ihlal ettiğini açıkladı.[38]

---

35 Milliyet, *"Yeni Hükümetin Şansı..."*, **Milliyet**, 6 Ocak 1964, Yıl: 14, Sayı: 4888, s. 1.

36 Cumhuriyet, *"Makarios Belediyeler Konusunda Dışarıdan Müdahale Kabul Etmiyor"*, **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.810, s. 3.

37 Milliyet, *"Türk-Kıbrıs Görüşmeleri"*, **Milliyet**, 24 Kasım 1962, Yıl: 13, Sayı: 4489, s. 1 ve 7.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Bu gelişmeler sürerken, Türkiye'de iç sorunlar nedeniyle sallantıda olan İkinci Koalisyon Hükümeti'nin iktidarda olması, Kıbrıslı Rumların açık açık Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama isteklerini gündeme getirmelerine yol açtı. Bu gelişmeler üzerine, Türkiye'nin Kıbrıs Büyükelçisi Kıbrıs Hükümeti'ne bir nota vererek görevlerini kötüye kullandıklarını belirtti. Türkiye'nin notasını kabul etmeyen Kıbrıs Hükümeti, içişlerini yabancı hükümetlerin temsilcileriyle tartışamayacağını belirtti. Kıbrıs Hükümeti'nin uluslararası andlaşmaları hiçe sayarak kendine buyruk tavrı Türk toplumu lideri Dr. Fazlı Küçük tarafından kınanarak Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs Anayasası'nı korumaya azimli olduklarını belirtmesiyle ortam oldukça gerildi.[39]

Bu gelişmelerden sonra sorun Kıbrıs Türk Toplumu tarafından Kıbrıs Anayasa Mahkemesi'ne götürüldü. Kıbrıs Anayasa Mahkemesi 25 Nisan 1963 Perşembe günü verdiği kararda, Kıbrıs Hükümeti'nin yerel yönetimler konusunda aldığı kararı geçersiz saydı ve Türklerin ayrı yerel yönetim birimleri oluşturması yönünde görüş bildirdi. Bu karar üzerine Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios kararı tanımıyacağını belirtti.[40]

Kıbrıs Anayasa Mahkemesi'nin kararının ardından Makarios, Dr. Küçük'le bir dizi görüşmelerde bulundu. Bu görüşmelerde Makarios'un tutumu yine değişmedi ve görüşmelerden bir sonuç alınamadı.[41] Cumhurbaşkanı Makarios'un bu yasa tanımaz tutumu sürünce Kıbrıs Anayasa Mahkemesi Başkanı Alman Profesör Ernst Forsthoff görevinden çekildi. Kıbrıslı Rumlar, adaya geldiği günden beri yansız Anayasa Mahkemesi Başkanı Forsthoff'a yıldırma ve korkutma kampanyasına girişerek kararların kendi yönlerinde alınmadığı takdirde ölümle tehdit ederek sindirme yolunu seçmişlerdi. Anayasa Mahkemesi Başkanı Forsthoff, Rumların bu Anayasa dışı tutumları nedeniyle görevini yerine getiremediğinden görevi bırakma yoluna gitti.[42]

---

38 Milliyet, *"Kıbrıs İçin Atina'da Görüşme Yapıldı","Makarios Anayasayı İhlal Etti"*, **Milliyet**, 13-15 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4538-4540, S. 1 ve 7.

39 Cumhuriyet, *"Dr. Küçük, Kıbrıslı Türklerin Anayasayı Korumaya Azimli Olduklarını Dün Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.894, s. 1; Milliyet, *"Kıbrıs Hükümeti Notamızı Reddetti"*, **Milliyet**, 8 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4621, s. 1 ve 7.

40 Cumhuriyet, *"Kıbrıs Anayasa Mahkemesi, Türklerin Ayrı Belediyeler Kurmalarını Dün Kabul Etti"*, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.912, s. 3; Milliyet, *"Kıbrıs'ta Türkler Davayı Kazandı"*, **Milliyet**, 26 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4639, s. 1 ve 7.

41 Milliyet, *"Makarios Türklerle Anlaşma Yolunda", "Küçük İle Makarios Henüz Anlaşamadı", "Kıbrıs'ta Anlaşma Olmadı"*, **Milliyet**, 27 Nisan, 2-10 Mayıs 1963, Yıl: 13, Sayı: 4640-4645-4650, s. 1 ve 7.

42 Cumhuriyet, *"Kıbrıs'ta Anayasa Mahkemesi Reisi İstifasını Verdi", "Kıbrıs Anayasa Mahkemesi Reisi Forsthoff, İstifa Sebebini Açıkladı"*, **Cumhuriyet**, 25-29 Mayıs 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.938-13.942, s. 3; Milliyet, *"Kıbrıs Anayasa Mahkemesi Başkanı İstifa Etti", "Rezalet", "Kıbrıs Anayasa Mahkemesi Başkanı Rumları İtham Etti"*, **Milliyet**,

Anayasa Mahkemesi'nin Başkanı'nın görevini bırakmasından sonra Kıbrıs yönetiminde ve Türkiye'nin tutumunda bir değişiklik olmadı. Makarios yine Kıbrıs'la ilgili andlaşmalardan Londra Andlaşması'nın, Birleşmiş Milletler Anayasası'na karşı olduğunu ileri sürerek kaldırılmasını isterken aynı zamanda adadaki Türk ve Rum güçlerinde çekilmelerini istedi.[43]

Rumlar eski alışılagelmiş davranışlarını sürdürünce Türkiye Rum yönetimini ılımlı olmaya davet etti.[44] Bu gelişme üzerine Yunanistan devreye girerek Kıbrıs Rum yönetiminin Zürih ve Londra Andlaşmalarına karşı yürüttüğü olumsuz propagandayı durdurmasını istedi. Buna karşın Makarios, Türklerin Kıbrıs'ta azınlık olduğunu ve Kıbrıs Anayasası'nda bir düzeltmeye gitmenin Kıbrıs'ın bir iç sorunu olduğunu ve yabancı bir devletin (Türkiye) kendi anayasalarında bir değişiklik yapıldığında müdahale edeceğini açıklamasının bir tehdit olduğunu ve bu davranışı kınadığını belirterek meydan okudu.[45]

Türkiye'nin bu ılımlı tutumunu fırsat bilen Rumlar, planlarını uygulamaya geçirdi ve 2 Eylül 1963 Pazartesi günü Gönendere Köyü'nde öğretmen Hasan Pehlivan'ın öldürülmesine yol açan saldırılara izin verilirken Denya Köyü'ndeki Türk evleri ise taşlı saldırılara tutuldu.[46] Saldırılara kayıtsız kalan Makarios, yeni Anayasa düzenlemesinde Türkiye'ye garanti hakkı verilmeyeceğini, Türkiye'nin adaya müdahalesinin ise saldırganlık olacağını açıklayınca bu tutuma Türkiye'den yanıt gelmesi de gecikmedi.[47]

Makarios'un görüşlerine karşı bir açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, Kıbrıs'ta Türklerin asla basit bir azınlık durumuna getirilmesine izin verilmeyeceğini ve adanın Yunanistan'la bütünleşmesinin önleneceğini açıkladı.[48] Kıbrıs'ta bu gerilimli ortam sürerken, EOKA liderinin heykeline bir bomba atılması Rumların yeniden Türk yerleşim bölgelerine saldırmalarına yol açtı.[49] Bu sırada Makarios, Ankara, Atina ve Londra'ya

---

27-28-29 Mayıs 1963, Yıl: 14, Sayı: 4664-4665-4666, s. 1 ve 7.

43 Cumhuriyet, *"Makarios, Kıbrıs'la İlgili Andlaşmanın İptalini İstedi"*, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.011, s. 1 ve 5.

44 Milliyet, *"Kıbrıs'ın Tekrar Dikkatini Çektik"*, **Milliyet**, 14 Ağustos 1963, Yıl: 14, Sayı: 4743, s. 1 ve 7.

45 Milliyet, *"Yunanistan Makarios'u İkaz Etti"*, *"Makarios İddiasında İsrar Ediyor"*, **Milliyet**, 17-19 Ağustos 1963, Yıl: 14, Sayı: 4746-4748, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Makarios Dün Yine Türkiye'ye Çattı"*, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.024, s. 1.

46 Milliyet, *"Kıbrıs'ta Bir Türk Vuruldu"*, **Milliyet**, 4 Eylül 1963, Yıl: 14, Sayı:4764, s. 1.

47 Cumhuriyet, *"Makarios, Anayasa Tadilinde Türkiye'ye Müdahale Etme Hakkı Tanımıyor"*, **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.067, s. 1 ve 7.

48 Milliyet, *"Turhan Fevzioğlu 'Kıbrıs'ta İlhaka Mani Olacağız' Dedi"*, **Milliyet**, 3 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4793, s. 1.

49 Milliyet, *"Kıbrıs'ta Durum Çok Gerginleşti"*, **Milliyet**, 5 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4856,

başvurarak Anayasa değişikliğine gitmek istediğini yineledi. Makarios'un bu istemini görüşen Türk Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu, Türklerin yaşamsal hakları üzerinde bir değişikliğe gidilemeyeceğini bildirdi.[50]

Makarios, bu son girişiminden sonra, Garanti Anlaşması'nı tek yanlı olarak hükümsüz ilan ederek andlaşmanın uluslararası yasalara göre hükümsüz olduğunu ve andlaşmanın hükümsüzlüğünün sağlanması için Birleşmiş Milletler Örgütü'ne başvuracağını açıkladı. Makarios'un bu girişimlerine koşut olarak Kıbrıs Rum çeteleri de, Türklere karşı eyleme geçerek üç Türkün ölmesine ve çok sayıda Türkün yaralanmasına neden olan saldırıya geçti. Durumun gitgide kötüleşmesi üzerine, Kıbrıs'ta Garanti Andlaşması uyarınca bulunan Türk Alayı alarma geçti. Öte yandan saldırıların yoğunlaşması üzerine, Rum bölgelerinde yaşayan Türkler, can güvenlikleri için Türk kesimlerine göçe başladı. Olayların kanlı çatışmalara dönüşmesi üzerine Makarios ve Dr. Küçük ada halkını sakin olmaya davet etse de, Rumların saldırıları sürdü.[51]

Gelişmelerin Türkleri yok etmeye doğru yönelerek kanlı saldırılara dönüşmesi Türk Hükümeti'ni harekete geçirdi. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Yunanistan ve İngiliz Hükümetlerine çağrıda bulunarak adaya ortak müdahalede bulunmayı önerdi. Eğer bu ülkeler Türkiye'nin istemine olumlu yanıt vermezlerse Türkiye'nin tek başına eyleme girişeceği de bildirildi. Bu arada Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanlığı'nda üst düzey kuvvet kumandanlarıyla toplantı yaparak durumu gözden geçirirken de Türk Hava Kuvvetleri'ne bağlı savaş uçakları, Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşları yaptı.[52] Türkiye'nin bu kararlı tutumu sonucu[53] her üç ülkenin de biraraya gelmesiyle Türk, Yunan ve İngiliz birliklerinin adadaki güvenliği ortak sağlamaları kararı alındı ve birlikler harekete geçince adada geçici sessizlik sağlandı.[54] Bu arada

---

s. 1 ve 7.

50 Milliyet, *"Makarios Anayasa Tadilatı Talep Etti", "Makarios'un Verdiği Muhtırayı Reddettik"*, **Milliyet**, 6-7 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4857-4858, s. 1 ve 7.

51 Milliyet, *"Kıbrıs'ta Kanlı Hadiseler", "Makarios Garanti Anlaşmasını Hükümsüz İlan Etti", "Rum Semtlerindeki Türkler Göçe Başladı"*, **Milliyet**, 21-23 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4873-4875, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Dün Lefkoşa'da Üç Türk Öldürüldü"*, **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.149, s. 1 ve 7.

52 Cumhuriyet, *"Kıbrıs Adasında İç Harb Havası Esiyor"*, **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.151, s. 1 ve 7.

53 Milliyet, *"Hükümetimiz, Kıbrıs'taki Duruma Müdahale Ediyor"*, **Milliyet**, 25 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4876, s. 1 ve 7.

54 Milliyet, *"Müdahale Ettik... ve Ateş Kesildi", "Türk Alayı Kıbrıs'ta Koruma Görevine Başladı"*, **Milliyet**, 26-27 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4877-4878, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Jet Uçaklarımız Dün Kıbrıs Göklerinde Uçtu", "Donanmamız Kıbrıs Karasularına Girdi"*, **Cumhuriyet**, 26-27 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.153-14.154, s. 1 ve 7; Ulus,

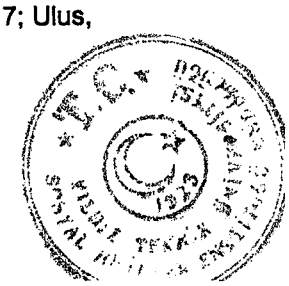

Türkiye, 29 Aralık 1963 Pazar günü Kıbrıs'ta Türklere yönelik Türkçe yayın yapacak olan "Bayrak Radyosu" yayına geçti.[55] Bu gelişmenin ardından, 30 Aralık 1963 Pazartesi günü, İngiliz devriyelerine hareket serbestliği tanıyan, Omorfo'daki Türk ölü ve yaralılarının kaldırılması, rehine ve esirlerin geri verilmesini sağlayan, posta ve telefon hizmetlerinin yanısıra Kıbrıs Radyosu'nda yansız yayın ilkesinin uygulamasını ve ateşkes hattının iki yakasını tarafsız bölge olarak kabul eden bir barış anlaşması imzalandı.[56]

1. Londra Konferansı

1963 yılının Aralık ayının ilk yarısında başlayan Kıbrıs'taki kanlı çatışmalar yukarıda da değindiğimiz gibi İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın ortak müdahaleleri sonucu durulmuştu. İngiltere'nin sorunun görüşmeler yoluyla çözümlenmesi önerisi üzerine bu üç ülke ve Kıbrıs'taki iki toplum temsilcilerinin katılacağı bir konferansın Londra'da toplanması kararlaştırıldı.

13 Ocak 1964 Pazartesi günü resmi olarak ilk bölümü başlayan konferansa, İngiltere adına Dışişleri Bakanı Richard Butler, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Yunanistan adına Dışişleri Bakanı Palamas, Kıbrıs Rum Toplumu adına Klarides ve Kıbrıs Türk toplumu adına ise Rauf Denktaş temsilci olarak katıldı. 14 Ocak 1964 Salı günü ise İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları görüşlerini açıkladı.[57]

Ardından 15 Ocak 1964 Çarşamba günü Londra'da "Marlborough House" da yapılan görüşmelerde taraflar ana görüşlerini ortaya koydu. Türk kesiminin görüşü; Türklerin can ve mal güvenliğinin sağlanması, Türk askerlerinin sayısının arttırılmasıyla birlikte Kıbrıs'ta özerk iki eyalet kurularak, toplumların kendi içlerinde bağımsız bir yönetim kurması önerildi.[58] Türklerin federasyonu andıran bu önerisine karşılık Yunan ve Rum tarafı, Kıbrıs'la ilgili

---

"İnönü: Müdahale Hakkını Kullanıyoruz", **Ulus**, 26 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.475, s. 1 ve 7.

55 Cumhuriyet,*"Kıbrıs'ta Bayrak Radyosu Türkçe Yayına Başladı"*, **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.156, s. 1 ve 7.

56 Cumhuriyet, *"Lefkoşa'da Bir Tampon Bölge Kuruluyor"*, **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.157, s. 1 ve 7; Ulus, *"Kıbrıs'ta Tarafsız Bölge Anlaşması Dün İmzalandı"*, **Ulus**, 31 Aralık 1963, Yıl: 44, Sayı: 14.480, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Lefkoşa'da Tarafsız Bölge İçin Anlaşma Yapıldı"*, **Milliyet**, 31 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4882, s. 1 ve 7.

57 Ulus, *"Üç Dışişleri Bakanı Ortak Bir Toplantı Yaptılar"*, **Ulus**, 15 Ocak 1964, Yıl: 44, Sayı: 14.495, s. 1 ve 7.

58 Cumhuriyet, *"Kıbrıs'ta Federal Bir İdare Kurulmasını Talep Ettik"*, **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.175, s. 1 ve 7.

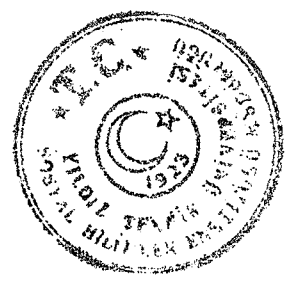

andlaşmaların ortadan kaldırılmasını savunurlarken, İngiltere Sömürgeler Bakanı Duncan Sandys ise, ara yol olarak, Kıbrıs'lı Türk ve Rum temsilcilere iki toplum arasında güvenin yeniden sağlanmasına kadar uluslararası bir gücün adada üstlenmesi yanında çoğunluğa dayanan Rum yanlısı bir yönetim önerdi.[59]

Sandys'in önerisi kabul etmeyen Türk kesimi, Rum kesiminin de Türk tezine kesin olarak karşı olduğunu öğrenince görüşmeler iki gün için kesintiye uğradı. İki gün sonra yeniden başlayan görüşmelerde İngiltere, Kıbrıs'a NATO güçlerinin yerleştirilmesi önerisini getirdi. Türk kesimi tarafından koşullu olarak benimsen bu öneriyi, Kıbrıs Rum kesimi ise kabul etmedi. İngiltere'nin yoğun isteği üzerine ABD'nin Kıbrıs'a NATO gücü göndermesi önerisi Türk ve Yunan temsilciler tarafından benimsenmesine karşın, Rum temsilcisinin kabul etmemesi üzerine bu öneriden de bir sonuç alınamadı[60] ve görüşmeler birkaç gün daha kesintili olarak sürdü. Sonuçta tüm bu uğraşlara karşın hiç bir anlaşmaya varılamadan ondokuz gün sonra görüşmeler sona erdi.[61]

2. Türkiye Yunanistan İlişkilerinin Gerginleşmesi

Kıbrıs bunalımının tüm girişimlere karşın çözümlenememesi ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Güvenlik Konseyi görüşmelerinden de bir sonuç alınamayınca Türkiye'nin adadaki Türklerin güvenliğinin sağlanması için müdahale kararına yönelmesi, Yunanistan Başbakanı Papandreu'nun Türkiye bir girişimde bulunursa biz de karşılık veririz demesi üzerine Yunanistan'ın Kıbrıslı Rumları belirgin olarak desteklediğini ortaya çıkardı.[62]

Yunanistan'ın açıkça Kıbrıs Rum yanlısı bir siyasete yönelmesi NATO için de sorun oldu. NATO'nun güney kanadını oluşturan iki ülkenin karşı karşıya gelmesi[63] Türkiye'yi ABD ve İngiltere'den önlem alınması istemine yöneltti.[64] Bu gelişmeler üzerine Kanada, İsveç ve İrlanda

---

59 Milliyet, *"Kıbrıs İçin Beynelminel Kuvvet Teklif Edildi", "Londra Konferansı Tam Çıkmaz'a Girdi"*, **Milliyet**, 19-20 Ocak 1964, Yıl: 14, Sayı: 4901-4902, s. 1 ve 7.

60 Faruk Sönmezoğlu, **Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu (1945 - 1986)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1991, s. 63.

61 Cumhuriyet, *"Londra Konferansı Sona Erdi, F. C. Erkin Dönüyor"*, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.190, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Londra Konferansı Bitti"*, **Milliyet**, 1 Şubat 1964, Yıl: 14, Sayı: 4914, s. 1 ve 7.

62 Milliyet, *"İngilizler Çekilirse Müdahale Edeceğiz", "Yunan Başbakanı Tehdit Ediyor"*, **Milliyet**, 29 Şubat 1964, Yıl: 14, Sayı: 4940, s. 1 ve 7.

63 Milliyet, *"Atina'nın Tutumu NATO'da Çöküntü Yapar"*, **Milliyet**, 2 Mart 1964, Yıl: 14, Sayı: 4942, s. 1 ve 7.

64 Milliyet, *"Müttefiklere İhtarda Bulunduk"*, **Milliyet**, 10 Mart 1964, Yıl: 14, Sayı: 4950,

askerlerinden oluşan Birleşmiş Milletler Barış Gücü bağdaşıklarımız tarafından oluşturulurken,[65] Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios'un tutmunda herhangi bir değişme olmadı. İlk BM Öncü Birliği Kıbrıs'a çıkarken Yunanistan Başbakanı da adada barış ve sakinliğin hüküm sürdüğünü bu bakımdan bir müdahaleye gerek olmadığını ileri sürüyordu.[66] İnönü yaptığı açıklamada isteklerimiz yerine gelmezse adaya müdahale edeceğini belirtti ve TBMM'nde beşbuçuk saat süren olağanüstü gizli toplantı sonunda 4 çekimsere karşı 487 oyla Kıbrıs'a müdahale yetkisi aldı.[67]

Bu gelişmelerden de görüldüğü gibi Kıbrıs olayları, 1964 yılının ilk üç ayında olanca şiddetiyle sürünce Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler de oldukça gerildi. Türkiye diplomatik ve askeri alanda gereken girişimleri yerine getirdikten sonra Kıbrıs Rum toplumunun destekçisi olan Yunanistan'a karşı bir dizi yaptırımlara yöneldi.

6 Nisan 1964 Pazartesi günü Türkiye Hükümeti, Yunanistan'ın Makarios'u desteklemesi nedeniyle Yunanistan'a karşı ilk yaptırımına girişti. Bu girişim sonucu alınan karar gereğince Türkiye ve Yunanistan arasında yapılmış olan 30 Ekim 1930 tarihinde Ankara'da imzalanan 5 Mart 1931 tarihinde 1758 sayılı yasayla TBMM'nce kabul edilen ve 15 Mart 1931 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "İkamet, Ticaret ve Serisefain Sözleşmesi" 16 Mart 1964 Pazartesi günü Üçüncü Kolalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek kaldırıldı ve ertesi gün Resmi Gazete'de yayınlanarak karar yürürlüğe girdi.[68]

1930 tarihli sözleşme ile Türkiye'de ayrıcalıklı haklara sahip olan (9586 kişi) Yunan uyruklu işadamlarının ayrıcalıklarının kaldırılacağı Yunanistan Hükümeti'ne bildirildi.[69] Bu önemli ayrıcalıklarını yitiren Yunan uyruklu işadamları Türk Hükümeti'nin aldığı karar karşısında şaşkınlığa düştü.[70] Türk

---

s. 1 ve 7.

65 Cumhuriyet, *"Barış Kuvveti Kuruldu"*, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.230, s. 1 ve 7.

66 Milliyet, *"İlk B. M. Öncü Birliği Kıbrıs'ta"*, *"Yunan Başbakanının İddiasını Reddettik"*, **Milliyet**, 15 Mart 1964, Yıl: 14, Sayı: 4955, s. 1 ve 7.

67 Cumhuriyet, *"Kabine Gerektiği Zaman Kıbrıs'a Müdahale Etme Selahiyetini Aldı"*, **Cumhuriyet**, 17 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.233, s. 1 ve 7.

68 Yılmaz Altuğ, *"Feshedilen Sözleşme"*, **Milliyet**, 21 Mart 1964, Yıl: 14, Sayı: 4961, s. 2; Cumhuriyet, *"Türkiye'deki Yunanlıların Bazı Hakları İptal Edildi"*, **Cumhuriyet**, 17 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.233, s. 1 ve 7; İlhan Unat, *"Feshedilen Türk-Yunan İkamet Anlaşması"*, **Milliyet**, 24 Mart 1964, Yıl: 14, Sayı: 4964, s. 2.

69 Milliyet, *"Yunanlılara Tanınan İmtiyaz İptal Edildi"*, **Milliyet**, 17 Mart 1964, Yıl: 14, Sayı: 4957, s. 1 ve 7.

70 Cumhuriyet, *"1930 Anlaşmasının İptali Türkiye'deki Yunanlılar Arasında Şaşkınlık*

T.C. ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU 1926 KİTABİ TEVSİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hükümeti aldığı kararı ivedilikle uygulamaya koyarak 10224 Yunanlının anlaşma olmazsa sınırdışı edileceğini açıkladı ve ilk küme olarak da yedi Yunan uyrukluyu sınırdışı etti. Bu gelişme üzerine Yunanistan Hükümeti, Türkiye'ye Yunan uyrukluların sınırdışı edilmesi nedeniyle Türkiye'yi kınayan bir protesto notası verdi.[71]

Buna karşın Türkiye; Yunanistan'a karşı gözdağı verme atağını sürdürdü. İstanbul'da bulunan Fener Rum Ortodoks Patikhanesi'nin durumunun ele alınması için, CHP İzmir Milletvekili Osman Sabri Adal tarafından bir önerge verildi.[72] Hemen ardından 1955 tarihli vize anlaşması gündeme getirilerek Türkiye ile Yunanistan arasında yapılmış olan vize anlaşması tek yanlı bir kararla kaldırıldı ve Yunanistan'la Türkiye arasında varolan ikili anlaşmaların yeniden gözden geçirileceği de açıklandı.[73]

Bu gelişmeler üzerine Yunanistan Başbakanı Papandreu, Ankara'daki büyükelçisi Pompuras'ı Başbakan İsmet İnönü'ye göndererek "Kıbrıs Sorunu"nun iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilememesini isteyerek iyi dileklerini iletmesine[74] karşın Türkiye, beklediği somut adımlar atılmayınca Yunanistan'a yönelik yaptırımlarını sürdürdü.

Önce 10 Nisan 1964 Cuma günü karasularımız tek yanlı olarak oniki mile çıkarıldı.[75] Yunanistan Türkiye'nin bu kararını tanımadığını açıklarken Türkiye'de İçişleri Bakanı Orhan Öztrak sınır dışı edilecek Yunan uyrukluların ülkede siyasal güvenliği sarsıcı çalışımlarda bulunduklarını, Milli Eğitim Bakanlığı ise 1951 yılında kaldırılmış olan 1151 sayılı yasanın ondördüncü maddesinin yeniden yürürlüğe girdiğini açıkladı. Bu gelişmeyle İmroz ve Bozcaada'da Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi dışında eğitim yapan okulların kapatılması kararı alındı ve bu konuda bir yasa maddesi hazırlandı.[76]

Yarattı", **Cumhuriyet**, 18 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.234, s. 7.

71 Milliyet, *"Anlaşma Olmazsa 10224 Yunanlı Sınır Dışı Edilecek"*, *"Hudut Dışı Edilen Yunanlılar İçin Atina Bizi Protesto Etti"*, **Milliyet**, 29 Mart-2 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4969-4973, s. 1 ve 7.

72 Milliyet, *"Patrikhane Hakkında Önerge Verildi"*, **Milliyet**, 4 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4975, s. 7.

73 Cumhuriyet, *"Yunanistan İle Mevcut Anlaşmalar Gözden Geçirilecek"*, **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.254, s. 1 ve 7.

74 Milliyet, *"Yunan Başbakanı, İnönü'ye 'Dostluk' Mesajı Gönderdi"*, **Milliyet**, 9 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4980, s. 1.

75 Milliyet, *"Karasularımız 12 Mile Çıkarıldı"*, **Milliyet**, 11 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4982, s. 1 ve 7.

76 Milliyet, *"Yunanistan Karasuları Konusunu Tanımıyor"*, *"Siyasi Güvenliği Sarsıyorlardı"*, **Milliyet**, 12 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4983, s. 1 ve 7.

T.C. 1923

Türkiye'de bulunan Rum okullarının ayrıcalıklarının kaldırılmasının gündeme getirilmesinin ardındandan Heybeliada'da bulunan Ruhban Okulu'nun yabancı uyruklu öğrenci sayısına da sınırlama getirdikten sonra Patrik Vekili Emilyanos'un vatandaşlıktan çıkarılması gündeme alındı.[77]

Bu hızlı gelişmeler sürerken Başbakan İsmet İnönü, Türk-Yunan ilişkilerine değinen bir açıklama yaptı. İnönü açıklamasında; iki ülke arasındaki ilşkilerin olumsuz yönde olduğunu, Kıbrıs Rum yöneticilerinin Kıbrıs'ta sorumsuz yöneticiler gibi davrandıklarını Atina'nın ise bu yöneticileri bu yönde özendirdiklerini belirtti.[78]

Bu arada Türk Hükümeti'nin yaptırımlarına karşı Kıbrıs'ta Makarios, 28 Mart 1964 Cumartesi günü Kıbrıs Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nda görev alan iki Türk Bakanın görevine son verdi[79] ve ardından 4 Nisan 1964 Cumartesi günü Garanti Andlaşmasını tek taraflı olarak kaldırdığını açıkladı.[80]

Görüldüğü gibi, Kıbrıs bunalımı doğal olarak Türk-Yunan ilişkilerini de gerdikçe geriyordu. Türkiye İçişleri Bakanlığı'nın sınırdışı ettiği Yunan uyrukluların ayrılmaları, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Yunan kökenli Rumları da tedirgin etti. Türkiye'yi kendileri açısından güvensiz hisseden Türkiye uyruklu Rum kökenliler ise polisin sınırdışı ettiği sayıyı aşan oranda kendi istekleriyle Türkiye'den ayrılmaya başladı.[81]

Türkiye uyruklu Yunanlıların Türkiye'den ayrılmalarının ana nedeni ise 6-7 Eylül 1955 Olayları'nda özellikle İstanbul ve İzmir'de azınlıklara yönelik yağmaların ve saldırıların bıraktığı iz ve kamuoyunda Yunan ve Rumlara karşı giderek artan öfkenin kendilerine yansımalarından korkmaları yatmaktaydı.[82]

Kıbrıs bunalımına endekslenen Türk-Yunan ilişkileri her iki ülkenin de birbirlerine karşı yürüttüğü baskılarla sürmekteydi. Türkiye'de TMT Birliği ve MTT Birliği'nin girişimleriyle Türklüğü benimsemeyen Türkiye yurttaşı Rumlara karşı alışveriş boykotu başlatılırken[83] Yunanistan ise buna Batı Trakya'daki

---

77 Milliyet, *"Rum Okullarının Özel Hakları Kaldırılıyor", "Patrik Vekili Emilyanos Vatandaşlıktan Çıkarılıyor"*, **Milliyet**, 13 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4984, S. 1 ve 7.

78 Milliyet, *"İnönü Dedi ki: Münasebetlerimiz Karanlık Bir Yönde"*, **Milliyet**, 14 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4985, s. 1 ve 7.

79 Cumhuriyet, *"Makarios İki Türk Bakanın Görevlerine Dün Son Verdi"*, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.245, s. 1 ve 7.

80 Cumhuriyet, *"Makarios Garanti Anlaşmasını Dün Tek Taraflı Olarak Fesh Etti"*, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.252, s. 1 ve 7.

81 Cumhuriyet, *"Yunan Uyruklular Kendiliklerinden Yurdumuzdan Ayrılıyorlar"*, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.284, s. 1 ve 7.

82 Milliyet, *"Ankara'da Kıbrıs İçin Büyük Bir Miting Yapıldı", "Onbinlerce Genç 'Ordu Kıbrıs'a' Diye Bağırdı"*, **Milliyet**, 14-16 Mart 1964, Yıl: 14, Sayı: 4954-4956, s. 1 ve 7.

83 Milliyet, *"Türklüğü Benimsemeyen Rumlara Karşı Alış-Veriş Boykotu Başladı"*, **Milliyet**,

Türk azınlığa baskı ile yanıt veriyordu. Batı Trakya'daki Türk azınlığın öğrencileri bilgi eksikliği ileri sürülerek üniversitelere kabul edilmezken, okulların öğretim kadrolarının da tamamlanması engellenmekteydi.[84] Bu gelişmeleri Türkiye'nin, ülke çıkarlarına karşı zararlı çalışmalarda bulundukları gerekcesiyle Bakanlar Kurulu tarafından vatandaşlıktan çıkarılan Fener Rum Patrikhanesi'nin Patrik Vekili Emilyanos ve Metropolit Canavaris'i sınır dışı etmesi izledi.[85]

Tarafların tutumlarında bir değişiklik olmaması ve gerilimin artması Türkiye ve Yunanistan'ı, Kıbrıs sorununu NATO örgütüne taşımaya götürdü.[86] NATO ve ABD'nin girişimleri de sorunun çözümünü sağlayamayınca, ufukta Türk-Yunan savaşı kaçınılmaz görünüyordu. Türkiye'nin kararlı tutumunu gören ABD, Türkiye'ye baskı yaparak adaya çıkarma yapmasını önledi.[87] ABD savaşı önledikten sonra iki tarafı biraraya getirmek ve sorunların çözümünü sağlamak için girişimlerini sürdürmesine karşın[88] iki ülke arasındaki anlaşmazlık bir türlü giderilemedi. Bu arada Türkiye, Yunan uyrukluları parti parti sınırdışı ederken aynı zamanda Yunan uyrukluların mallarına da el koyuyordu.[89]

Öte yandan Yunanistan ise Adaya asker yığmayı[90] ve Kıbrıslı Türklere yönelik saldırılarını sürdürünce 7 Ağustos 1964 Cuma günü Türk savaş uçakları adadaki Rum güçlerini bombalayarak Rum saldırılarına kayıtsız kalmayacağı konusunda uyarıda bulundu.[91] Türk bombardımanın ertesi günde sürmesi üzerine 9 Ağustos 1964 Pazar günü Yunanistan savaş uçakları da Erenköy'ü bombaladı.[92]

---

16 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4987, s. 7.

84 Milliyet, *"Yunanistan Türk Azınlığa Baskı Yapıyor"*, **Milliyet**, 17 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4988, s. 7.

85 Cumhuriyet,*"Emilyanos ve Canavaris Uçakla Hudut Dışı Edildi"*, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.269, s. 1 ve 7.

86 Milliyet, *"Taraflar NATO'ya Başvurdu"*, **Milliyet**, 3 Mayıs 1964, Yıl: 15, Sayı: 5001, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Yunanistan'ı NATO'ya Şikayete Karar Verdik"*, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.277, s. 1 ve 7.

87 Cumhuriyet, *"Johnson'a Göre Türkiye'nin Tek Başına Müdahale Hakkı Yok"*, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.321, s. 1 ve 7.

88 Milliyet, *"Amerika, Türk-Yunan Görüşmesi İçin Atina'ya Baskı Yapıyor"*, **Milliyet**, 4 Temmuz 1964, Yıl: 15, Sayı: 5063, s. 1 ve 7.

89 Milliyet, *"Yunan Uyruklu 202 Kişi Daha Çıkarılıyor"*, *"Yunan Uyrukluların Malları Hacz Ediliyor"*, **Milliyet**, 9-10 Temmuz 1964, Yıl: 15, Sayı: 5068-5069, s. 1 ve 7.

90 Milliyet, *"Kıbrıs'ta Yunan Askeri 7000'e Yükseldi"*, **Milliyet**, 17 Temmuz 1964, Yıl: 15, Sayı: 5076, s. 1 ve 7.

91 Cumhuriyet, *"Uçaklarımız Kıbrıs'a Hucum Etti"*, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.374, s. 1 ve 7.

92 Cumhuriyet, *"Yunan Jetleri Evvelki Gün Erenköy'ü Bombardıman Etti"*, **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.377, s. 1 ve 7.

Türkiye'nin Rum saldırıları durana kadar bombalamayı sürdüreceğini açıklaması üzerine durumun ciddiyetini kavrayan Makarios, Türklere yönelik saldırıları durdurdu.[93] Bu gelişme üzerine Türk savaş uçakları yalnız keşif uçuşlarını sürdürdü ve Türkiye ateşkes için Rumların 5 Ağustos'tan önceki mevzilerine çekilmesini önkoşul olarak ileri sürdü.[94] Ardından Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı ateşkes kararına uyarak keşif uçuşlarını 12 Ağustos 1964 Çarşamba günü durdurdu.[95] Türkiye'nin ateşkesi kabul etmesinin ardında yatan neden ise ABD'nin baskısı ve Türk-Yunan savaşı olasılığının artmasıydı. ABD, Türkiye'ye verdiği silahların yalnızca komünist saldırılarına karşı kullanılabileceğini belirterek Türkiye'nin NATO dışı bir savaşta elini kolunu bağlıyordu.[96]

ABD'nin girişimleri sonucu önlenen bombardımanın ardından ABD'nin önerileri Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunları çözemeyince Yunanistan'ın askeri hazırlık yaptığını söyleyen Başbakan İnönü, bir Türk-Yunan savaşına doğru gidildiğini söyledi.[97]

Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasının bir savaş nedeni olacağını açıklayan İnönü çıkacak bir savaşta savaş alanının yalnızca Kıbrıs olmayacağını açıklaması üzerine Yunanlılar, Trakya'da on sınır köyünü boşaltarak BM örgütünde Türkiye'nin saldırgan olduğu temasını işleme yoluna giderken Türkiye, Yunanistan'a karşı yeni bir adım daha atarak 7 Kasım 1953 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türk-Yunan Ticaret ve Ödeme Andlaşması"nı 3 Eylül 1964 Perşembe günü tek yanlı olarak geçersiz kılarak bu anlaşmanın 7 Kasım 1964 tarihinde sona ereceğini bir nota ile Yunanistan'a bildirdi.[98] Bu arada Türkiye, Yunan uyrukluları ülke dışına sürmeyi sürdürülürken[99]

---

93 Milliyet, *"Rumlar 'Ateş Kes'i Kabul Etti"*, **Milliyet**, 10 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6000, s. 1 ve 7.

94 Milliyet, *"Ateşkes İçin Şart Koştuk"*, *"Uçaklarımız Dün de Kıbrıs Üzerinde Uçtu"*, **Milliyet**, 11 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6001, s. 1 ve 7.

95 Milliyet, *"Keşif Uçuşları Durduruldu"*, **Milliyet**, 13 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6003, s. 1 ve 7.

96 Ecvet Güresin, *"Amerika Dikkat Etmeli"*, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.391, s. 1.

97 Cumhuriyet, *"İsmet İnönü Durumun Türk-Yunan Harbine Doğru Gittiğini Söyledi"*, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.401, s. 1 ve 7.

98 Cumhuriyet, *"Enosis İlanı Savaş Demektir"*, *"Türk - Yunan Ticaret ve Ödeme Andlaşmasını Dün Feshettik"*, *"Yunanlılar Hudut Köylerini Boşaltıyorlar"*, **Cumhuriyet**, 6-7 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.403-14.404, s. 1 ve 7; Milliyet, *Yunanistan'la Ticaret Anlaşması Feshedildi"*, **Milliyet**, 6 Eylül 1964, Yıl: 15, Sayı: 6027, s. 1.

99 Cumhuriyet, *"İkamet Süresi Sona Eren 1810 Yunanlı Sınır Dışı Ediliyor"*, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.412, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Yunanlılar İnsani Şartlar İçinde Sınır Dışı Edilecek"*, **Milliyet**, 18 Eylül 1964, Yıl: 15, Sayı: 6039, s. 1.

Yunanistan da Batı Trakya'daki Türklere yönelik baskılarını arttırıyordu. Yunanistan, Türk öğretmenleri Yunanca sınavına sokarak başarısızlık nedeniyle Türk okullarından uzaklaştırırken aynı zamanda casusluk savıyla da Türkleri tutukluyordu.[100]

Akdeniz'de stratejik bir konuma sahip olan Kıbrıs adasının uluslararası bir soruna dönüşmesi ve SSCB'nin de konuyla doğrudan ilgilenmesi ve Türkiye'nin SSCB'yle yakınlaşma sürecine girmesi ABD'nin Kıbrıs bunalımının öteki tarafı olan Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimine baskısını getirince gerilim yer yer sürse de eski önemini yitirirken Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin yıkılmasına kadar konu diplomatik alanda gündemde kalmayı sürdürdü.

3. Johnson'un Mektubu ve Türkiye ABD İlişkilerinin Gerginleşmesi

Türkiye Kıbrıs bunalımı öncesi NATO'nun güneydoğu kanadında Yunanistan'la birlikte komünist saldırılarına karşı askeri olarak donatılmış güçlü bir bağdaşıktı. 1963 Aralık ayının sonlarına doğru Kıbrıs Türk toplumuna karşı başlayan Rum saldırıları sonucu özellikle ABD ve Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmadan önceki son sahibi olan İngiltere'nin Ortadoğu'daki ulusal çıkarları, ortaya çıkan Kıbrıs bunalımı nedeniyle tehlikeye girmişti. ABD ve NATO'lu bağdaşıklar bu konuyu hem Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nda, Londra Konferansı'nda hem de NATO içinde görüşmelerine karşın Yunan ve Rum yanlısı tutumları nedeniyle sorunun çözümünü sağlayamamışlardı.

Bu arada uluslararası bir nitelik kazanan Kıbrıs bunalımına Batılı güçlerin karşıtı SSCB de, Kıbrıs adasıyla Akdeniz'deki stratejik konumu nedeniyle ilgilenmeye başlayınca sorun Batı ve Doğu blokları arasında bir çekişme odağı oldu. Konunun giderek bloklar arası çekişmeye sahne olmasından yararlanmayı uman Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios, SSCB ve Bağlantısızlar'ı kendi yanına çekmek için girişimlere yöneldi.

Makarios'un bu tutumu üzerine SSCB Başbakanı Kruşçev, Londra Konferansı sonrası 7 Şubat 1964 Cuma günü konferansa katılan ülkerin (ABD, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan) hükümet başkanlarına birer nota göndererek "Kıbrıs'ın iç işlerine karışılmamasını" istedi.[101] Ardından Kıbrıs sorunu BM

---

100 Cumhuriyet, *"Yunanistan Hükümeti Batı Trakya'daki Baskısını Arttırıyor", "Bir Türk Casusluk İddiası İle Tevkif Edildi"*, **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.418, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Yunanistan'daki Türkler Öğretmensiz Bırakılıyor"*, **Milliyet**, 22 Eylül 1964, Yıl: 15, Sayı: 6043, s. 1.

101 Milliyet, *"Rusya, Bize ve Dört Devlete Nota Verdi"*, **Milliyet**, 8 Şubat 1964, Yıl: 14, Sayı: 4921, s. 1.

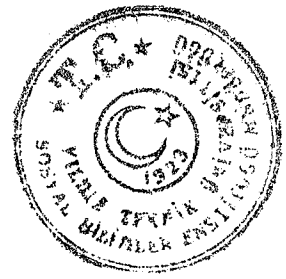

Güvenlik Konseyi'nde ele alınırken SSCB, Çekoslovakya ve Kıbrıs Rum delegeleri işbirliğine yöneldi.[102] Doğu Bloku ve Bağlantısızların desteğini ardına alan Makarios, BM Güvenlik Konseyi'nde de uzlaşmaz tutumunu sürdürünce sorunun çözümünde herhangi bir ilerleme sağlanamadı.[103]

Bu arada ABD'de sorunun çözümü için iyi niyetin ötesine gidemezken ABD radyo ve televizyonlarında Rumları destekleyen yayınlar ve Türkiye'nin korkaklığı imajı işlenmekteydi.[104] Türkiye'de ise ABD tutumu eleştiri konusu olmaktaydı. ABD'nin hızla değişen dünya siyasetine ayak uyduramadığı ve ekonomik savaşın askeri savaştan önce geldiğini henüz algılayamadığı belirtilmekteydi.[105] Bu görüşü doğrulayan bir açıklama da ABD elçisi Raymond A. Hare'den geldi. Hare yaptığı açıklamada Türkiye'siz NATO olamayacağını, Türk-ABD dostluğunun yıkılmaması için çalışacağını söylüyordu.[106]

Öte yandan SSCB ise Kıbrıs bunalımından en üst düzeyde yararlanma yolunu bulmaya çalışıyordu. Türkiye'nin ABD siyasetinden hoşnut olmamasını değerlendirmek için SSCB Başbakanı Kruçef aracılığıyla bir taraftan Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına karşı olduğunu açıklarken aynı zamanda Kıbrıs'ın bölünmesine de karşı olduğunu belirterek Kıbrıs için "self-determinasyon"u savunuyordu.[107] SSCB Türkiye'ye yakınlaşma siyasetini ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla gerçekleştirmeye yönelirken Türkiye'de ilişkilerin gelişmesi için Kıbrıs sorununda Türkiye'yi desteklemesini ön koşul olarak ileri sürdü.[108]

Türkiye-SSCB ilişkileri kurulurken NATO'lu bağdaşıklarımızın yansız görünerek Yunanistan ve Rumlar yanlısı bir siyaset izlemeleri Türkiye'nin dış siyasetinin yeniden gözden geçirilmesi ve Batılı sistem içinde daha bağımsız bir siyaset izlenmesi önerilmekteydi.[109]

---

102 Milliyet, *"Güvenlik Konseyi, Kıbrıs İşini Ele Aldı"*, **Milliyet**, 19 Şubat 1964, Yıl: 14, Sayı: 4930, s. 1 ve 7.

103 Cumhuriyet, *"U-Thant Çözüm Yolu Aramaktan Vazgeçti"*, **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.213, s. 1 ve 7.

104 Ecvet Güresin, *"İtibarsızlık ve Neticeleri"*, **Cumhuriyet**, 21 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.237, s. 1 ve 7.

105 İlhan Selçuk, *"15'inci Ama Nasıl 15'inci?"*, **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.259, s. 2.

106 Milliyet, *"Amerikan Elçisi 'Türkiye'siz NATO Olmaz'"*, **Milliyet**, 20 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4991, s. 1.

107 Cumhuriyet, *"Kruçef, ENOSIS'e Muhalif Olduğunu Makarios'a Bildirdi"*, **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.259, s. 1 ve 7.

108 Cumhuriyet, *"Rusya Keban Barajı İçin Kredi Teklif Etti"*, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.266, s. 1 ve 7.

109 Kayhan Sağlamer, *"Küskün Bir Türkiye ve NATO"*, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.275, s. 3; Abdi İpekçi, *"Genel Görüşmenin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar..."*, **Milliyet**, 7 Mayıs 1964, Yıl: 15, Sayı: 5005, s. 1.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu arada ödün vermez tutumunu sürdüren Makarios'un SSCB ile silah anlaşması yapması sonucu stratejik önemi olan Kıbrıs'a SSCB'nin oldukça yakınlaşması üzerine ABD ve İngiltere'nin kaygıları oldukça arttı.[110]

1964 yılının Haziran ayının başlarına gelindiğinde, Kıbrıs Türk toplumu ile Kıbrıs Rum toplumu ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs bunalımının yol açtığı gerilim, Birleşmiş Milletler, NATO, ABD ve İngiltere'nin bütün uğraşılarına karşın giderilememişti.

Bu arada adadaki çatışmaların yoğun olarak sürmesi, Makarios'un BM Güvenlik Konseyi'nin kararına karşın SSCB ve Çekoslovakya'dan silah alması ve Kıbrıs Anayasası'nın açık hükümlerine karşın 25.000 Rumu silah altına alma kararını Kıbrıs Parlamentosu'ndan çıkarılması[111] Türkiye'nin sabrını zorladığından Türkiye adaya müdahale kararı aldı.

Rum-Türk toplumları ile destekçileri olan Yunanistan ve Türkiye'nin hızla savaşa doğru gitmeleri ABD'ni duruma müdahaleye zorladı. ABD Başkanı Johnson, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek Türkiye'nin Adaya çıkmasını önledi. ABD aynı gün NATO Başkumandanı Orgeneral Lemnitzer'i de Ankara'ya göndererek Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapmamasını sağlarken, İnönü'yü Kıbrıs bunalımını görüşmek üzere ABD'ne davet etti.[112]

Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapma girişiminin ABD tarafından önlendiği Türk kamuoyuna yansıyınca ABD'ne yönelik önemli tepkilerin doğmasına neden olan "Johnson'un mektubu";[113] ABD'nin Ankara Büyükelçisi Here"in ABD Dışişleri bakanlığına gönderdiği iletisi sonucu yazılmış bir metindi. Johnson mektubunda Türk Hükümeti'nin Kıbrıs'a askeri bir müdahaleye karar verdiğini öğrendiğini ve bu iletinin kendisinde kaygı uyandırdığını belirtmekteydi. Johnson, böyle geniş sonuçlar doğuracak bir girişimden önce ABD'nin bilgilendirilmesi gerektiğini, Türkiye'nin tek taraflı bir müdahale girişiminde ABD gibi önemli bir bağdaşığa sormadan eyleme yönelmesinin doğru olmadığı da diplomatik bir incelikle vurgulanıyordu.

Mektupta Johnson, böyle bir eyleme girişmeden önce ABD ile görüşülmesinin bir sorumluluk olduğunu, 1960 tarihli Garantörlük Andlaşması'nın garantör devletler arasında karşılıklı görüşmeyi gerektirdiğini

---

110 Milliyet, *"Amerika ve İngiltere Kıbrıs İçin Ciddi Endişe Duyuyor"*, **Milliyet**, 28 Mayıs 1964, Yıl: 15, Sayı: 5026, s. 1 ve 7.

111 Abdi İpekçi, *"Tehlike Çanları"*, **Milliyet**, 5 Haziran 1964, Yıl: 15, Sayı: 5034, s. 1.

112 Cumhuriyet, *"Johnson Dün İnönü'yü Acele Washington'a Davet Etti"*, **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.311, s. 1 ve 7; Milliyet, *"İnönü, Amerika'ya Davet Olundu"*, **Milliyet**, 6 Haziran 1964, Yıl: 15, Sayı: 5035, s. 1 ve 7.

113 Bkz., İleten: Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.173-175.

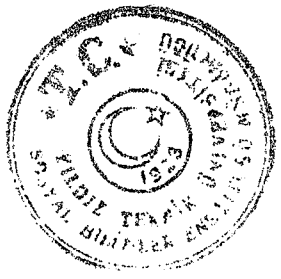

vurgulayarak, tüm görüşme seçeneklerinin tükenmediğini, bu nedenden dolayı da tek yanlı bir girişimin doğru olmadığı kanısındaydı.

Johnson, daha sonra konuyu NATO'ya getirerek Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin bir Türk-Yunan çatışmasına yol açacağını belirtmekteydi. Böyle bir savaşın düşünülemeyeceğini, ayrıca da NATO'ya katılmanın bu ülkelerin birbirleriyle savaşmayacakları anlamına geldiğini, Almanya ve Fransa'nın NATO'ya girdikten sonra yüz yıllık bir düşmanlığa son verdiklerini vurguluyordu.

Aynı tutumu Türkiye ve Yunanistan'dan da beklediklerini, Türkiye'nin bir müdahalasinin adaya SSCB'nin de müdahalesine yol açabileceğini belirterek NATO'lu bağdaşıkların tam rıza ve izinleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir eylemin sonucunda ortaya çıkacak SSCB müdahalesine karşı Türkiye'yi savunma yükümlülükleri olup olmadığını görüşme olanağı bulamadıklarını belirtmekteydi.

Johnson, daha sonra konuyu BM Örgütü'ne getirmekteydi. BM'in adaya barış gücü gönderdiğini ancak bu gücün bir hafta içinde görevini tam yerine getirememesine karşın saldırıların azaldığını ayrıca BM girişimlerini baltalayacak bir girişimin, BM tarafından kabul edilebilirliğinin ve barışçıl bir çözüm ümidini yıkacak tek yanlı bir eylemin BM'de sert bir tepkiyle karşılaşacağını imlemekteydi.

Johnson daha sonra konuyu Türkiye-ABD ikili askeri anlaşmasına getirerek, bu anlaşmaya göre yardımın veriliş amacının dışında kullanılması için, Türkiye'nin ABD'nden izin alması gerektiğini, Türkiye'nin bu koşulu değişik yollarla kabul ettiğini bildiğini ve varolan koşullar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir askeri müdahalede ABD tarafından sağlanan malzemenin kullanılmasına izin vermeyeceğini de belirtmekteydi.

Düşünülen müdahalenin eylemsel sonucunun ise, adada bulunan onbinlerce Türkün kırımına yol açabileceğini, böyle bir girişimle korumaya çalıştığınız topluluğun toptan yok edilmesini önlemenizin olanaksızlığının ortada olduğunu ve BM güçlerinin varlığı da bu kıyımı önleyemeyeceğini vurgulanmaktaydı.

Daha sonra bu uyarılarının sert bulunabilineceği, ABD'nin Kıbrıs sorununa karşı yabancı olduğunun düşünülebileceği, oysa ABD'nin Türklerin güvenliğinin sağlanmasında ve sorunun çözüm biçiminde ilgili tarafların rızasına dayanılmasına özen gösterdiğini, ayrıca ABD'nin Türkiye'nin yanında çaba göstermediğini düşünülebileceğini fakat Yunanistan'da ABD'nin siyasetinin en sert bir biçimde kınandığını, ABD'ye karşı gösterilerin yapıldığını ve Makarios'la düşünsel planda tartışıldığı açıklamaktaydı. ABD'nin Türkiye ile

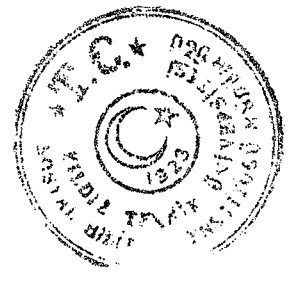

olan ilişkilerine büyük önem verdiklerini, Türkiye'yi ortak ana çıkarlarda büyük bir bağdaşık olarak gördüklerini ve Türkiye'nin güvenlik ve gönencinin ABD halkı için de ciddi bir ilgi konusu olduğunu ve bu ilginin simgesel biçimlerinin gösterildiği imlenmekteydi.

Türkiye ile ABD'nin komünist dünyaya karşı birlikte döğüştüğünü, bu dayanışmanın ABD için büyük önem taşıdığını aynı anlamın Türkiye içinde olmasının ümit edildiği belrtildikten sonra, Kıbrıs Türk toplumunu tehlikeyle karşı karşıya bırakacak herhangi bir çözüm yolunu desteklemeyi düşünmediklerini, son bir çözüm yolunun henüz başarılamadığını, bu sorunun dünyanın en karmaşık sorunlarından bir olduğunun ise belirgin olduğunu fakat Türkiye ve Kıbrıs'lı Türklerin çıkarları konusuyla ciddi olarak ilgilendiklerini ve ilgileneceklerini belirtmekteydi.

Johnson konuyu daha sonra en ciddi sorun olarak gördüğü "barış mı savaş mı?" seçeneğine getirerek, sorunun Türkiye ile ABD arasındaki ikili ilişkilerin çok ötesinde bir sorun olduğunu, Kıbrıs'a tek yanlı bir müdahalenin Türk-Yunan savaşının yanısıra önceden saptanamayan sonuçlar nedeniyle daha geniş çapta çarpışma ve düşmanlıklara yol açabileceğini vurgulanmaktaydı.

Daha sonra Johnson, İnönü'ye Başbakan olarak sorumlulukları olduğunu, kendisinin de ABD Başbakanı olarak sorumlulukları olduğunu, ABD ile gereken görüşmeler yapılmadan tek yanlı yapılacak bir müdahaleye girişilmeyeceği konusunda Johnson'a güvence verilmediğinde, sorunun gizli tutulmasını ABD Büyükelçisi Here'in kabul edemeyeceğini, NATO'nun ve BM Güvenlik Konseyi'nin ivedi olarak toplatılması zorunda kalınacağını vurgulamaktaydı.

Johnson, son paragrafta Başbakan İnönü'ye Kıbrıs sorununu karşılıklı görüşmek istediğini, ABD Anayasası hükümleri gereği ABD'den ayrılamadığını, ayrıntılı görüşmeler için İnönü'nün ABD'ne gelmesini istemekteydi. Genel barış ve Kıbrıs sorununda her iki başkanında ağır sorumluluk taşıdığını, aralarında daha geniş ve daha ayrıntılı ve en içten görüşmeler yapılıncaya kadar tasarlanan her türlü kararın geri bırakılmasını ABD Başkanı Johnson, Başbakan İsmet İnönü'den özellikle rica etmekteydi.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin ABD ile yapmış olduğu ikili askeri antlaşmaların oldukça ağır koşullar taşıdığı, haklı bile olsa bu anlaşmaların getirdiği yükümlülük nedeniyle müdahale edemeyeceğinin ortaya çıkması, elinin kolunun bu anlaşmalarla bağlanması, anlaşmaların karşılıklı bir çıkar anlaşması değil tek yanlı çıkarlara bekçilik olduğu ve Türkiye'nin üzerine

titrediği bağımsızlığın hangi düzeylere indirgendiği bu olayla ortaya çıktı.[114]

Türkiye Johnson'un mektubu nedeniyle ertelediği Kıbrıs'a müdahaleyi Rumların 5 Ağustos 1964 Çarşamba günü Türklere karşı giriştiği yoğun saldırıların sürmesi üzerine, 7-9 Ağustos 1964 günleri arası yalnızca savaş uçaklarıyla Kıbrıs Rum mevzilerini bombalayarak uyarıda bulunmasının ardından ABD'nin "Acheson Planı" gündeme getirildi. Bu plana göre, Kıbrıs Yunanistan'a bağlanacak ve adadaki Türkler ise kurulacak iki kantonda yaşayacaklardı. Trüklerin güvenliklerini ise adada Türkiye'ye verilecek olan askeri üstteki Türk güçlerinin yerine getirmesi amaçlanmaktaydı. Görüldüğü gibi ABD'nin son olarak ortaya koyduğu ve kabul edilmesi için Türkiye ve Yunanistan'a baskı yaptığı "Acheson Planı" tümüyle Yunan istemlerini yansıttığından Türkiye tarafından kabul edilmedi.[115]

ABD'nin bu yanlı tutumunun ardından Makarios'un Yunanistan'la birleşme konusunda bir anlaşmaya vardığı söylentisi[116] de Türkiye'de duyulunca ülkede yoğun kitle gösterileri yapılmaya başladı. Gösterilerde yığınlar ABD ve Yunanistan'ı kınarlarken aynı zamanda ABD ve Yunanistan Elçiliklerine de saldırılarda bulunulmaktaydı.[117]

ABD'ye duyulan tepkiler yalnız gösterilerle kalmadı. Basın ve Aydınlar Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinin gözden geçirilmesi ve dış siyasette daha bağımsız bir çizgiye yönelinmesi istenirken bir kısım aydında SSCB ile ulusal çıkarlar doğrultusunda ilişki önermekteydi.[118] Öte yandan ABD'nin Yunan-Rum yanlısı tutumuna duyulan tepki Parlamentoya da yansıdı. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda yapılan görüşmelerde Türkiye'nin uluslararası anlaşmalarının yeniden gözden geçirilmesi ve etkin bir dış siyaset izlenmesi

---

114 Ecvet Güresin, *"Amerika Dikkat Etmeli"*, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.391, s. 1.

115 Cumhuriyet, *"Acheson Planı"*, **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.381, s. 7; Milliyet, *"'Acheson Planı' Reddediliyor"*, **Milliyet**, 26 Ağustos 1964, Yıl: 26 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6016, s. 1 ve 7.

116 Cumhuriyet, *"Makaros Yunanistan'la ENOSİS Konusunda Bir Anlaşmaya Vardı"*, **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.393, s. 1 ve 7.

117 Cumhuriyet, *"Ankara'da 20 Bin Genç Amerikan Elçilik Binasına Yürüdü"*, **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.395, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Ankara'da Dün Büyük Gösteriler Oldu"*, **Milliyet**, 29 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6019, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Gençlik Amerikayı Tekrar Telin Etti"*, *"İzmir Fuarı'nda Amerikan, Rus, Mısır Pavyonları Tahrip Edildi"*, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.396, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Gençlik Şehrimizde de Büyük Bir Miting Yaptı"*, *"Ankara'da Dün de Yunan Elçiliği Taşlandı"*, **Milliyet**, 30 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6020, s. 1 ve 7.

118 Fahir H. Armaoğlu, *"Dış Politikamızda Değişiklik Zorunludur"*, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.399, s. 2; Bahri Savcı, *"Amerika'nın Kısır, Haksız Politikası"*, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.405, s. 2; Ecvet Güresin, *"Yunanistan'ın Harb Hazırlığı"*, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.402, s. 1.

istendi.[119]

Bu gelişmelerin ardından Türkiye dış siyasetinde SSCB ve Bağlantısızlar kümesiyle ilişkileri geliştirme yönünde adımlar atmaya başladı.[120] Türkiye'nin SSCB ile ikili ilişkilerini geliştirmeyi sürdürürken özellikle ABD ve NATO ile olan ilişkilerine sınırlama getirmeye başladı. ABD ile ilişkilerin gerilmesini Türkiye'nin kurulması tasarlanan çok yanlı NATO gücüne katılmayacağını açıklaması izledi. Türkiye'nin bu tutumunun ardında yatan neden SSCB ile gelişmekte olan ilişkilerin bozulmaması olduğundan, Doğu Bloku'na karşı oluşturulan bu nükleer güçte yer alınmayarak, bağımsız bir siyasete yönelindiği belirgin olarak gösterdi.[121]

4. Başbakan İsmet İnönü'nün ABD Ziyareti Öncesi Üçüncü Koalisyon Hükümeti İçin "Güven Oylaması"na Başvurması

Kıbrıs sorununun en gerilimli dönemleri yaşanırken soruna bir çözüm bulma ve adada sessizliği yeniden sağlama düşüncesinde olan ABD Başkanı Johnson, Başbakan İsmet İnönü'yü ABD'ne davet etti. ABD'nin Yunanistan ve Kıbrıs Rum Toplumu yanlısı uyarı mektubu nedeniyle ABD'ye kırılan Başbakan İsmet İnönü, Türkiye'nin önemli iç siyasal gelişmeler yaşadığını ileri sürerek ABD Başkanı Johnson'un davetini önce geri çevirdi.[122]

Bu arada ABD ile görüşmeler de sürdürüldü. Johnson'un mektubuna yanıt vermek için hazırlanan bir iletide Kıbrıs'a yapılacak Türk çıkarmasının Türklerin can ve mal güvenliği sağlamaya yönelik olduğunu ve anlaşmalara dayandığını ileri süren bir görüş savunulurken "Türkiye'yi haklı durumundan vazgeçirmeye razı etmeye hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini" bir kez daha

---

119 Milliyet,*"Senato'da Sert Tenkidler Yapıldı"*, **Milliyet**, 5 Eylül 1964, Yıl: 15, Sayı: 6026, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Kıbrıs Konusunda Daha Enerjik Bir Dış Politika Takip Edilmesi İstendi"*, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.402, s. 1 ve 7.

120 Cumhuriyet, *"Dışişleri Teşkilatı'nda Yeniden Geniş Çapta Değişiklik Yapıyor"*, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.406, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"İnönü, Rus Büyük Elçisi İle Görüştü"*, **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.428, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Sovyet Rusya İle Münasebetler Geliştirilecek"*, *"Tarafsız Blokla İlgimiz Artacak"*, **Milliyet**, 14-15 Ekim 1964, Yıl: 15, Sayı: 6065-6066, s. 1 ve 7.

121 Cumhuriyet, *"Amerikalılara Tanınan Yargı İmtiyazı Kalkıyor"*, **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.428, s. 1; Cumhuriyet, *"Türkiye Çok Taraflı Güçe Katılmıyor"*, **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.531, s. 7; Milliyet, *"Nükleer Güçe Neden Girmediğimiz Açıklandı"*, **Milliyet**, 16 Ocak 1965, Yıl: 15, Sayı: 6159, s. 1.

122 Cumhuriyet, *"İ. İnönü, Johnson'un Davetini Kabul Etmedi"*, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.312, s. 1 ve 7.

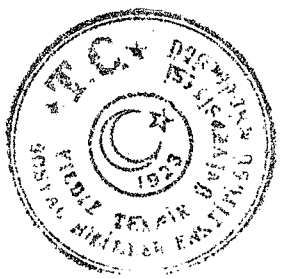

bütün açıklığıyla anlatılacağı Bakanlar Kurulu'nda ele alınarak görüşüldü ve yanıt 13 Haziran 1964 Cumartesi günü ABD'ne gönderildi.

Bu arada Türk-ABD görüşmeleri, bir Türk-Yunan savaşına gidilmekte olduğundan yoğun olarak sürdürülmekteydi. ABD temsilcileri Başbakan İsmet İnönü'yü Washington'a gitmeye sonunda ikna ettiler. Johnson'un mektubu'nun iletildiği günden iki gün sonra Türkiye'de Senato üçte bir yenileme seçimleri oldu ve AP seçimden başarıyla ayrılınca güçlü yeni bir hükümet kurulması yönünde açıklamalar yaptı.[123] Bu gelişme üzerine ve Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin dışarıdan destekçisi olan YTP lideri Ekrem Alican'ın Hükmetin azınlık hükümeti olduğu yönündeki eleştirel açıklamaları nedeniyle[124] 21 Haziran 1964 günü ABD'ye gidecek olan Başbakan İsmet İnönü, 15 Haziran 1964 Pazartesi günü Meclis'ten Kıbrıs konusunda gizli bir oturumun yapıldığı gün Üçüncü Koalisyon Hükümeti için güvenoyu istedi.[125] Başbakan İsmet İnönü'nün Meclis'ten güven oyu isteminde bulunması muhalefet partileri arasında sıcak karşılanmadı ve AP ve CKMP güven oyuna gidilmesine gerek olmadığını ileri sürerlerken MP doğrudan böyle bir isteme hayır diyeceğini belirtirken YTP ise kararsız görülmekteydi.[126]

Bu arada güven oyu konusunun Başbakan İsmet İnönü tarafından gündeme getirilmesi basında ele alınarak tartışıldı. Güvenoyuna gidilmesi nedenleri; ABD gezisi sırasında görüşmelerde daha güçlü bir konumda olma isteğiyle birlikte İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde İnönü'nün ABD'nde bulunduğu sırada YTP ve CKMP'nin Hükümetten çekilmesiyle güç durumda kalmış olduğu gerçeğiydi. Böyle bir durumla yeniden karşı karşıya kalmak istemeyen Başbakan İsmet İnönü, Hükümetin ABD gezisi öncesinde güvenoyu alıp, kendisine karşı olan kıpırdanmalara son vererek bir süre daha iş başında kalmayı sürdürmek istemekteydi. Öte yandan hükümete yönelik olarak yakın bir zamanda verilmesi olası olan bir gensoruyla, güven oyuna başvurulması zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaktansa karşıtlarından önce davranarak ve varolan koşullardan yararlanarak güven sorununun çözümlenmesini bir taktik olarak getirmesi olarak görüldü.[127] Genel anlamıyla ise güven oyu hükümetin

---

123 Milliyet, *"AP Kuvvetli Hükümet İstiyor"*, **Milliyet**, 9 Haziran 1964, Yıl: 15, Sayı: 5038, s. 1 ve 7.

124 Cumhuriyet, *"Ekrem Alican 'Bu Hükümetin Ekalliyet Hükümeti Olduğu Ortaya Çıkmıştır' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.313, s. 1 ve 7.

125 Cumhuriyet, *"Başbakan İnönü Meclis'ten Dün Güven Oyu Talep Etti"*, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.321, s. 1 ve 7.

126 Cumhuriyet, *"AP ve CKMP Güven Oyuna Gidilmesine Lüzum Görmüyor"*, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.322, s. 1 ve 7.

127 Ecvet Güresin, *"Güven Oyu"*, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.322, s. 1

T.C. YILDIZ TEKNİK SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

izlediği siyaseti onaylıyor musunuz yoksa onaylamıyor musuz? sorusuna yanıt beklendiğiydi.

Muhalefet partileri Başbakan İnönü'nün bu istemini yerinde bulmayarak kabul oyu vermemeyi kararlaştırmalarına karşın[128] tıpkı daha önceleri de yaşandığı gibi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yine devreye girerek parti liderlerine bir mektup gönderdi ve liderlere uyarıda bulundu. Gürsel, uyarısında Kıbrıs anlaşmazlığının çözüme gireceği bir sırada hükümet bunalımına yol açacak bir biçimde oy kullanmanın tarihi sorumluluğu olacağını belirtince muhalefet partileri yine geri çekilmek zorunda kalırken, İnönü ise güven verici bir oy olmaması durumunda görevden çekileceğini açıkladı.[129] Oylama sonucu Üçüncü Koalisyon Hükümeti 2 çekimser ve 194 oya karşı 200 oyla Millet Meclisi'nden güven oyu aldı. Böylece Başbakan İsmet İnönü CHP örgütünün ve Bakanlar Kurulu'nun verdiği yetkiye dayanarak görevi bırakmaktan vazgeçti ve oy oranını görevi sürdürmek için yeterli buldu.[130]

b. Türkiye SSCB İlişkilerinin Gelişmesi

Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ilişkilerinin gelişmesi, Türkiye'nin de içinde olduğu Batı blokunun lideri Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar ve tek yönlü dış siyasetin ABD'nin güdümünde şekillenerek toplumsal kalkınmaya engel olması ve Batılı müttefiklerin Yunanistan yanlısı tutumları nedeniyle kamuoyuna Batılılara karşı oluşan güvensizlik ve hükümete tam bağımsız bir dış siyaset izleme baskısının gündeme gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Kıbrıs bunalımı sırasında Türkiye'nin Garanti Andlaşması hükümlerine dayanarak Kıbrıs'a çıkarma yapması gündeme gelince açıkça Yunanistan ve Rum yanlısı bir tutum takınan ABD ve İngiltere, Türkiye'nin adaya çıkarma yapmasını, Türkiye'yi tehdit ederek önledi.

---

ve 7; Abdi İpekçi, *"Güvenoyu Meselesi"*, **Milliyet**, 17 Haziran 1964, Yıl: 15, Sayı: 5046, s. 1.

128 Cumhuriyet, *"İttifaklar İçinde Bağımsız Politika İstendi"*, *"YTP Hükümete Kırmızı Oy Vermeyi Kararlaştırdı"*, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.323, s. 1 ve 7.

129 Milliyet, *"İnönü, 'Emniyet Verici Oy' İstiyor"*, **Milliyet**, 19 Haziran 1964, Yıl: 15, Sayı: 5048, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Cumhurbaşkanı Parti Liderlerine Mektup Göndererek İkazda Bulundu"*, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.324, s. 1 ve 7.

130 Milliyet, *"Hükümet 'Güven Oyu' Aldı"*, **Milliyet**, 20 Haziran 1964, Yıl: 15, Sayı: 5049, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"İsmet İnönü 4 Oy Farkı İle İtimat Aldı"*, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.325, s. 1 ve 7.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ YIZDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bu gelişme üzerine Başbakan İsmet İnönü, "Time Dergisi"ne 1964 yılının Nisan ortasında bir demeç vererek, Türkiye'nin mütefiklerinin tutumuna değindi ve bu tutumlarını değiştirmelerini istedi. İnönü; eğer Batılı müttefiklerimiz tutumlarını değiştirmezse *"yeni şartlarla yeni bir dünya kurulur. Türkiye'de bu dünyada yerini bulur"* diyerek NATO ve Batılı mütefiklerine olan inancını yitirdiğini açıklarken *"Amerika'nın mesuliyetine inanıyordum. Bunun cezasını görüyorum"* dedi. Bu açıklamanın ardından, Türkiye'nin Batılı sistemden ayrılabileceğini açıkça belirtince[131] NATO içindeki bu bunalımdan yararlanmak isteyen SSCB bu demeçten birkaç gün sonra, Türkiye'ye kredili İlyuşin tipi 72 kişilik jet yolcu uçağı satma girişiminde[132] bulundu. Bu gelişmeden sonra Sovyetler Birliği, Keban Baraj Projesi'ni de kapsayan yüz milyon sterlinlik (üç milyon TL) bir yardım önerisi getirdi. Bu öneri önemi nedeniyle hem Türkiye hem de İngiliz basınında yer aldı. Sovyetlerin bu yeni tutumu üzerine Sanayi Bakanı Muammer Erten, SSCB, Kıbrıs siyasetini değiştirirse bu yardım önerisinin kabul edilebileceğini SSCB Türkiye Büyükelçisi'ne bildirdi.[133] Görüldüğü gibi Türkiye SSCB ile ilişkilerini geliştirmede ön koşul olarak Kıbrıs sorununda Türk tezinin desteklenmesini istemekteydi.

Bu arada Kıbrıs'ta çatışmalar ve gerilim sürünce Başbakan İsmet İnönü NATO Genel Sekreteri Dirk Stikker ile yaptığı görüşmede NATO'lu müttefiklerimizden memnun olmadığımızı açıkça belirtti.[134] Bu gelişmelerin ardından Kıbrıs bunalımı önce NATO'ya taşındıktan sonra sırasıyla Washington, Londra ve Paris'e giden İnönü bir sonuç alamamasına karşın, Türkiye'nin haklı davasından ödün vermeyeceğini bildirdi. Bu gelişmelere karşın, ne Kıbrıs'taki saldırılar kesildi ne de bir anlaşmaya varılabildi.

Bu ortamda Türkiye ile Batılı müttefiklerin arasının soğmasını fırsat bilen SSCB Ankara Büyükelçisi Nikita Rijov'u devreye sokarak Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'le 4 Ağustos 1964 Salı günü görüşerek 1964 yılının Nisan ayında önerdiği yardımları yineledi. Sovyet elçisiyle yapılan bu görüşmenin ardından, Türkiye ve SSCB arasındaki ilişkilerde yeni gelişmelerin ortaya çıktığı, ekonomik ve kültürel yakınlaşmalar

---

131 Milliyet, *"Batı İttifakı Yıkılıyor"*, **Milliyet**, 16 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4987, s. 1 ve 7.

132 Cumhuriyet, *"Sovyetler Türkiye'ye Jet Yolcu Uçağı Satmak Üzere Teklifte Bulundu"*, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.265, s. 1 ve 7.

133 Milliyet, *"Rusya Bize İktisadi Yardım Teklif Etti"*, **Milliyet**, 19 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4990, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Rusya Keban Barajı İçin Kredi Teklif Etti"*, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.266, s. 1 ve 7.

134 Milliyet, *"İnönü 'NATO Müttefiklerimizden Memnun Değiliz' Dedi"*, **Milliyet**, 29 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4997, s. 1 ve 7.

için adımlar atılacağı belirtildi ve Başbakan İnönü SSCB'ne davet edildi.[135] SSCB'nin Türkiye'ye yönelik bu yeni önerisi Türk Hükümeti tarafından ele alınarak incelendi ve SSCB'nin Kıbrıs Bunalımı'nda Makarios'tan yana bir tutum izlemezse Türk ve SSCB ilişkilerinin gelişebileceği açıklandı.[136]

Bu arada Kıbrıs'taki çatışmalar tüm çabalara karşın sürmekte olduğundan Türkiye ile Yunanistan sıcak bir çatışmanın eşiğine gelince Türkiye Hükümeti SSCB lideri Kruşçev'e başvurarak dünya barışının korunması için Makarios'a baskı yapılmasını istedi.[137] Türkiye bu girişiminin ardından NATO'dan izinsiz birlik çekme hakkı olduğunu açıklayınca[138] ABD SSCB tehlikesini ileri sürerek, Yunanistan'a diplomatik baskıya başladı.[139]

Bu gelişme üzerine Kıbrıs bunalımının çözümü için ABD tarafından Dean Acheson görevlendirildi. Acheson tarafından hazırlanarak gündeme getirilen Rum yanlısı planda, Türk Hükümeti tarafından kabul edilmeyince ve üstelik Türk kamuoyu ABD'ni karşısına alan gösterileri yoğun olarak sürdürünce Türk Hükümeti'nin Batılı sistemden daha bağımsız bir dış siyaset izleme kararı almasına yol açtı. Gelişmelerin sağladığı tepkiyi değerlendiren hükümete, yurt içi konjonktürde izin verince[140] Türkiye, SSCB ve Bağlantısızlar Bloku'yla ilişkilerin geliştirilmesinin planlandığını ve Türk dış politikasında daha esnek bir tutum takınılacağı açıklandı.[141]

Türkiye bu yeni tutumunu belirledikten sonra hızla SSCB ile olan ilişkilerini düzeltme yoluna gitti. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Moskova'ya giderek SSCB Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko ile görüşerek Türkiye'nin Kıbrıs sorununu ulusal bir dava kabul ettiğini belirtti ve SSCB ile olan ilişkilerin geliştirilmesi ele alındı. Görüşmeler sonunda, SSCB Hükümeti Kıbrıs Anlaşmalarını kabul ettiğini açıklarken "Türk-Sovyet Kültür Anlaşması"da

---

135 Milliyet, *"Türk-Rus Münasebetlerinde Yeni Gelişme"*, **Milliyet**, 5 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 5095, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"İsmet İnönü Rusya'ya Davet Edildi"*, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.372, s. 1 ve 7.

136 Milliyet, *"Hükümet, Sovyet Teklifini İnceliyor"*, **Milliyet**, 6 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 5096, s. 1.

137 Milliyet, *"Kruşçev'den Makarios'a Baskı Yapmasını İstedik"*, **Milliyet**, 14 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6004, s. 1 ve 7.

138 Milliyet, *"NATO'dan İzinsiz Birlik Çekmek Hakkımız"*, **Milliyet**, 15 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6005, s. 1 ve 7.

139 Milliyet, *"Amerika Yunanistana Baskı Yapıyor"*, **Milliyet**, 22 Ağustos 1964, Yıl: 15, Sayı: 6012, s. 1 ve 7.

140 Milliyet, *"Senato'da Sert Tenkidler Yapıldı"*, **Milliyet**, 5 Eylül 1964, Yıl: 15, Sayı: 6026, s. 1 ve 7.

141 Milliyet, *"Sovyet Rusya İle Münasebetler Geliştirilecek"*, *"Tarafsız Blokla İlgimiz Artacak"*, **Milliyet**, 14-15 Ekim 1964, Yıl: 15, Sayı: 6065-6066, s. 1 ve 7.

imzalandı.[142]

SSCB ile yapılan görüşmeler sonucu yayınlanan ortak bildiride SSCB'nin Türk tezini desteklemesi Türkiye'de SSCB açısından olumlu gelişmelere yol açtı. Türkiye ile SSCB aralarındaki ilişkilerin her alanda gelişmesi için çalışmalara başlanırken SSCB de Türkiye'nin istemleri doğrultusunda bir tavır takınarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda SSCB'nin "enosis"e karşı olduğunu, adada yaşayan her iki toplumunda eşit hakları olduğu ve bu haklara saygı gösterilmesini isterken Kıbrıs'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün ancak bu yöntemle sağlanabileceğini ileri sürdü.[143]

SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkiler bundan sonra hızla gelişti. Bir Sovyet Parlamento Kurulu 4 Ocak 1965 Pazartesi günü görüşmelerde bulunmak için Türkiye'ye geldi.[144] Olumlu yönde gelişen Türkiye SSCB görüşmeleri Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin yıkılmasının ardından Dördüncü Koalisyon Hükümeti döneminde de sürdü.

Yukarıda da görüldüğü gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye, Batılı müttefikleri ve özellikle ABD ile yakın ilişkilere girerek SSCB'ne karşı önemli bir müttefik olmasına karşın, ilişkilerin Batılıların çıkarlarına hizmet ettiği sürece geçerli olduğu Kıbrıs bunalımı nedeniyle ortaya çıkınca Türkiye, Batılı sistem içinde kalarak daha bağımsız bir dış siyaset uygulamaya yönelerek yeni kredi ve dostluk ilişkileri geliştirdi.

c. TRT'nin Kurulması

Döneminin en önemli iletişim araçlarından biri olan radyonun bir yasal düzenlemeye gereksinimi vardı. 1961 Anayasası'nın geçici yedinci maddesi gereğince 25 Ekim 1963 tarihine kadar çıkması gereken yasalardan birisi de TRT Kurumu yasasıydı. Anayasa, bu konuda tarafsız bir radyo istemekteydi. 1963 yılının Temmuz ayının ilk yarısında Başbakanlıktan TBMM Başkanlığı'na gönderilen Turizm ve Tanıtma Bakanı Nurettin Ardıçoğlu döneminde İkinci Koalisyon Hükümeti tarafından hazırlanan TRT Kurumu Yasa Tasarısı'nın[145]

---

142 Milliyet, *"Türk-Sovyet Kültür Anlaşması"*, *"Ruslar Kıbrıs Anlaşmasını Kabul Etti"*, **Milliyet**, 6 Kasım 1964, Yıl: 15, Sayı: 6088, s. 1 ve 7.

143 Milliyet, *"Rusya Enosis'e Karşı Olduğu'nu Tekrarladı"*, **Milliyet**, 8 Aralık 1964, Yıl: 15, Sayı: 6120, s. 1 ve 7.

144 Milliyet, *"Sovyet Parlamento Heyeti Dün Geldi"*, **Milliyet**, 5 Ocak 1965, Yıl: 15, Sayı: 6148, s. 1 ve 7.

145 Refik Ahmet Sevengil, *"TRT Kanunu Radyolarımıza Neler Kazandıracak"*, **Milliyet**, 14 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4712, s. 2.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TBMM tarafından ele alınarak görüşülmesine Anayasanın tanıdığı sürenin bitimine yaklaşık bir ay kala başlandı.[146]

TRT Kurumu yasası TBMM'nde görüşmeye açılınca konu kamuoyunda da gündeme geldi. 1961 Anayasası'nın yansız bir radyo istediği, bunun için hükümet kontrolünden tamamen arındırılmış, tarafsız bir yönetim kuruluya yönetilecek KİT dışında döner sermayeli bir tüzel kişilik oluşturulacağı söylentileri vardı. Öte yandan basında, tasarının özerk bir kimlik taşımasına karşın çeşitli hükümlerle yine bağımsızlığının sınırlandığı, Başbakan veya görevlendireceği bir bakana haber ve yayını kesme yetkisi verildiği savlarının yanısıra ulusal güvenliğin gerekli kıldığı durumlarda gibi esnek yaklaşımların yasayı amacından uzaklaştırıldığı da ileri sürülüyordu.[147]

TRT Kurumu Yasası adı altında, 24 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs bunalımının patlak verdiği ilk günlerde kabul edilen bu yasanın ana çerçevesini Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş yasanın yürürlüğe girdiği 1 Mayıs 1964 Cuma günü açıkladı. Göğüş, yasanın TRT'yi kamu hizmeti veren kendi özel kimliği olan bir KİT tüzel kişliği olduğunu vurguladıktan sonra mali işlerinin kamu ekonomik girişimleri yasasına bağlı olduğunu fakat tipik bir KİT'te olmadığını açıkladı.

Yasanın TRT'ye yayın tekeli tanıdığını, 9 kişiden oluşan bir Yönetim Kurulu'nun TRT'yi yöneteceği ve bu kurul üyelerinin siyasetle uğraşamayacakları hükmünün de bu yasada belirtildiğini söyledi.

300 milyon TL sermayeyle kurulan TRT Kurumu'nun sermayesinin üçte iki oranında Bakanlar Kurulu'nun kararıyla artırılabileceğini, TRT Kurumu'nun hükümetin koruyuculuğu altında olmadığını, özerkliğine zarar verilmeden bazı yetkilerin hükümete verildiğini belirten bakan Göğüş, ayrıca siyasal partilerin radyodan eşit yararlanması, yurt dışı yayın, tesisler ve televizyonun kurulması konularına değinerek hükümetin ve bakanlığının bu konularda çalışmalarını sürdürdüğünü açıkladı.[148]

Yukarıda ana yapısı çizilen TRT Yasası, 2 Ocak 1964 tarihli ve 11596 sayılı Resmi Gazete'de yayınlandı. Elli asıl ve on geçici maddeden oluşan 359 sayılı bu yasanın 49. maddesine göre yasanın yürürlüğe girmesi yayın tarihinden sonraki üç aylık sürenin bitimini izleyen ayın başında (1 Mayıs 1964) olacaktı.[149]

---

146 Cumhuriyet,*"Radyo Televizyon Kurumu Tasarısının Müzakeresi Başladı"*, **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.061, s. 1 ve 5.

147 Ecvet Güresin, *"TRT Tasarısı"*, **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.063, s. 1.

148 Cumhuriyet, *"Radyo Televizyon Kurumu Kanunu Yürürlüğe Girdi"*, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.2776, s. 1 ve 7.

Görüldüğü gibi TRT konusundaki yasanın düzenlemesi ilk kez yeni bir kamu tüzel kişiliği olarak ortaya çıkınca bu alandaki yasal boşluklar doldurularak TRT konusunun siyasal bir sömürü konusu olması önlendi.

d. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Siyasal Partilere Yönelik "Uyarı Mektubu"

27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası eylem ve getirdiklerine yönelik bir dizi eleştiri DP'nin ardılı olduğunu savunan sağ kanat partiler ve bu kesimin destekçileri olan basından geldi. Talat Aydemir ve 22 Şubat 1962 Olayı'nın ardından bu eleştirileri önlemeye yönelik olarak çıkarılan "Tedbirler Yasası" bu eleştirileri ortadan kaldıramadı.

Ordu ve sağ kesim DP ardılları arasındaki sürtüşme; Ordu'nun sesini yükselttiği ve yönetime yönelik eyleme yöneldiği dönemlerde bir süre sessizliğe büründükten sonra, durum yeniden olağana doğru dönünce, DP ardıllarının sesleri yine ortaya çıkmaktaydı. Daha önce de belirtildiği gibi, 27 Mayıs'ın Hürriyet ve Anayasa Bayramı kabul edilmesininin hemen ardından Talat Aydemir ve 20-21 Mayıs 1963 Olayı Türkiye gündemine gelmişti. Bu olayın ardından ortalık bir süre durulduktan sonra Kıbrıs Bunalımı ortaya çıkınca eleştiriler Kıbrıs siyaseti ile sınırlanır gibi oldu. Bu arada 7 Haziran 1964 Pazar günü yapılacak olan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri öncesi seçim propagandasını yürüten AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala 5 Haziran 1964 Cuma günü ölünce bir süre için bu yöndeki eleştiriler kesildi.

Gümüşpala'nın ölmesiyle boşalan AP Genel Başkanlığı için parti içi yarış başlayınca özellikle aşrı küme AP'lilerden bazıları başkanlık propagandalarında, Ordu, 27 Mayıs 1960 Eylemi ve getirdikleriyle CHP'sine yönelik eleştirileri gündeme getirildi. Kıbrıs bunalımının yoğun olarak yaşandığı bu dönemde gelişmelerden oldukça rahatsız olan Ordu; bu kez demokratik bir yöntem kullanarak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay aracılığıyla TBMM'ndeki siyasal partilere bir "uyarı" metni gönderdi. Bu uyarı metninde ülkenin iki düşman kampa ayrılmak istendiği, Ordu'nun halk karşısında olduğunun gösterilmeye çalışıldığı ve bu durumdan Ordu çalışanlarının rahatsızlık duyduğu belirtilirken[150] özellikle AP'li Milletvekillerinin Parti

---

149 İsmet Giritli, *"Radyo Programlarında Yeni Anlayış"*, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.235, s. 2.

150 Cumhuriyet, *"Parti Liderleriyle Gizli Toplantı"*, **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.475, s. 1 ve 7.

kongrelerinde Ordu'yu hedef alan sataşmalarla dolu olduğu ve bu kişilere karşı bir yaptırıma yönelinmesi istenmekteydi.[151]

Ordu'nun "uyarı" metni üzerine Başbakan İsmet İnönü başkanlığında biraraya gelen siyasal parti liderleri konuyu ele aldılar ve kongre çalışmalarında Ordu'ya yönelik saldırılara son verilmesi kararını aldılar. Görüşmede İnönü, Zafer ve Son Havadis gezetelerinin kendisine yönelik devlet başkanı olmak istiyor ve bu yüzden CHP bu tektiğe başvuruyor eleştirilerine yanıt olarak bu gazetelerin huzuru bozmaya çalıştığını ve eğer parti liderleri isterse görevinden çekilebileceğini bildirdi.[152]

"Uyarı" metni bazı AP'liler tarafından ciddiye alınırken öteki bir kısmı tarafından yine çarpıtıldı. Bu konuda AP içinde üç farklı görüş ortaya çıktı. AP'liler Genelkurmay'ın Anayasa gereği Başbakana bağlı olduğunu bu uyarının ise CHP'nin yani Başbakanın oyunu olduğu, amacının ise Siyasal Partiler Yasa Tasarısı'nın en kısa sürede CHP'nin isteği doğrultusunda 1965 yılı Genel Seçimleri'nden önce çıkarılması olduğu, CHP'lilerin Ordu'yu kendi emellerine alet ettiği ve öteden beri "Ordu iktidarı AP'ye bırakmaz" savını işlediğini öne sürerek bu son girişimiyle bu görüşün doğrulanmak istendiğini vurgularlarken öteki bir kısım AP'liler ise, sorunun CHP'ni aştığını gerçekten ciddi bir durumun varlığının sözkonusu olduğunu belirtmekteydiler.[153]

Bu yorumlar üzerine bir açıklama yapan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, "uyarı" metninin kişisel çıkarlar doğrultusunda yorumlanmasından üzüntü duyduğunu ve "uyarı metni"yle Başbakanın bir ilgisi olmadığını belirtirken açıkça Ordu'ya yönelik saldırılardan duyduğumuz rahatsızlığı TBMM yansıttık dedi.[154]

Bu gelişmeler üzerine Adalet Bakanlığı Ordu karşıtı söz söylemek, dini istismar etmek ve "Tedbirler Yasası"na karşı gelmekten yedi milletvekili hakkında dokunulmazlıklarının kaldırılmasını öngören onüç dosyayı TBMM Başkanlığına 18 Kasım 1964 Çarşamba günü gönderdi. Haklarında "Tedbirler Yasası"na karşı gelmekten dokunulmazlıklarının kaldırılması istenen milletvekilleri ise Gürkan, Evliyaoğlu, Bozdoğanoğlu, Ünlü, Ataöv, Erogan ve

---

151 Milliyet, *"Ordu, AP'lileri Meclis'e Şikayet Etti"*, **Milliyet**, 17 Kasım 1964, Yıl: 15, Sayı: 6099, s. 1 ve 7.

152 Cumhuriyet, *"Devlet Reisi Olmak Arzusunda Değilim!..."*, *"Ordu 22 Kasıma Kadar Mühlet Verdi"*, **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.476, s. 1 ve 7.

153 Cumhuriyet, *"AP 'İkaz Mektubu'nu 3 Şekilde Yorumluyor"*, **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.476, s. 1 ve 7.

154 Milliyet, *"Ordu'nun 22 Kasıma Kadar Süre Verdiği Doğru Değil..."*, **Milliyet**, 19 Kasım 1964, Yıl: 15, Sayı: 6101, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Mektupla Başbakanın Bir İlgisi Yok"*, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.477, s. 1 ve 7.

Pehlivanoğlu'ydu.[155]

Ordu'nun uyarısı üzerine toplanan liderler aralarında anlaşamayınca yine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel devreye girdi.[156] Gürsel'in telkinleri üzerine liderler 22 Kasım 1964 Çarşamba günü beş saat onbeş dakika süren uzun bir toplantıdan sonra anlaşmaya varınca ortak bir bildiri yayınlandı.

Bildiride; demokratik düzeni yaşatmak, 27 Mayıs'ın 1961 Anayasası'nın kamuonaylı temeli olduğunu kabul ederek 27 Mayıs'a yönelik her türlü saldırı, kışkırtma ve istismarı önlemek, Ordu'ya karşı olan saldırıları önlemek ve din istismarının önlenmesi istenirken yukarıdaki hedef ve kararlara saldırıda bulunanların korunması ve hoşgörü gösterilmesine parti içinde yer verilmemesi kararı da alındı. Siyasal partilerin alması gereken öteki önlemlerin ise en kısa sürede belirlenerek yeniden Cumhurbaşkanı'nın gözetiminde toplanacakları da bu bildiri ile kamuoyuna duyuruldu.[157]

Bu bildirinin ardından AP Genel Başkan vekili Sadettin Bilgiç yaptığı açıklamada suçu saptananların AP'de kalamayacağını açıklayarak ortamı yumşattı. Kıbrıs bunalımının yoğun olarak yaşandığı bir dönemde partilerin anlaşmaları ve Genelkurmay Başkanı Sunay'ın ise bildiriyi "olumlu" bulmasıyla bir iç siyasal gerilim daha ortadan kalktı.[158]

e. Siyasal Partilerin Ocak ve Bucak Örgütlerinin Ülke Gündemine Yeniden Gelmesi

Siyasal partilerin ocak ve bucak örgütlerinin 1960 yılı sonrası yeniden yoğun olarak gündeme gelmesi Siyasal Partiler Yasası'nın Meclis'te ve kamuoyunda tartışılmasıyla olmuştur. 27 Ocak 1964 Pazartesi günü Millet Meclisi'nin 41. birleşiminde konuşan Adana bağımsız Milletvekili Kasım Gülek, siyasal partilerin ocak ve bucak örgütlerinin 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası MBK tarafından kaldırılmasının Türkiye'nin siyasal gelişmesi açısından önem taşıyan bu birimlerin halkın demokrasiyle temasını sağlayan, demokraside ve

---

155 Cumhuriyet, *"7 Milletvekiline Ait Dosya Meclise Verildi"*, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.477, s. 1 ve 7.

156 Cumhuriyet,*"Liderler Gürsel'le Konuşacak"*, **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.479, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Çankaya'da İnönü İle Gürsel Dün Bir Toplantı Yaptı"*, **Milliyet**, 22 Kasım 1964, Yıl: 15, Sayı: 6104, s. 1 ve 7.

157 Cumhuriyet, *"Huzur Tebliği Yayınlandı"*, *"Tebliğ"*, **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.481, s. 1 ve 7; Forum, *"İkaz Mektubu"*, **Forum**, 1 Aralık 1964, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 256, s. 3.

158 Cumhuriyet, *"Bilgiç: 'Suçu Sabit Olanlar Partide Kalamaz'"*, *"Sunay 'Bildiri İçin 'Güzel' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.482, s. 1 ve 7.

T.C. İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI

kendi partisi içindeki demokraside kendi gücünü gösterebileceği yerin ocak olduğunu belirttikten sonra parti içi demokrasinin temelinin ocak olması aşağıdan yukarıya doğru, halkın temeline dayanan bir demokratik sistemin kurulması olarak görmekte olduğunu belirtti.[159]

YTP Erzurum Milletvekili Nihat Diler 30 Ocak 1964 tarihinde 44. birleşimde yaptığı konuşmada ocak örgütlerinin Türkiye için önemine değinerek işçilerin ve memurların kendi haklarını korumak için örgütleri olduğunu, oysa köy ve mahallelerde oturanların ülke nüfusunun % 75'ini kapsadığı halde siyasal bir örgüt kuramamalarının genç demokrasimizi sakat bıraktığını daha önce yaşanan olumsuzlukların partilerin üst düzey yöneticilerinin tutumlarından kaynaklandığını belirtmiş ve ocak ve bucak örgütlerinin görevlerini yerine getirmemesinin sakıncalarına değinmiştir.[160]

Görüşmelerde ocak ve bucak örgütleri konusunda bu olumlu görüşlere AP'li Tahsin Türkay ve Sadettin Bilgiç'in de katılmasına karşın, CHP'den Coşkun Kırca, ocak ve bucakların Türk siyasal yaşamında ciddi bir rolü olmadığına değinirken bu örgütlerin ortadan kalkmasıyla da partiler arası düşmanlıkların giderildiğini, Nurettin Ardıçoğlu ise, bu örgütlerin gereksizliğini ve düşmanlığı körüklediğini vurgulayınca ocak ve bucak örgütlerinin yeniden oluşturulması önerileri kabul edilmedi.[161]

Bu arada Turan Güneş bu yasa tasarısıyla ocak ve bucak örgütlerinin yasaklanmasının altında seçkinci yaklaşımın olduğunu belirterek tasarının "cahil" ve "aydın" ayrımı yaptığı kanısını taşıdığını açıkladı.[162]

Bu arada ocak-bucak sorunu Siyasal Partiler Yasa Tasarısı'nın görüşülmesi sırasında da zaman zaman gündeme gelmeyi sürdürdü. Tasarının beşinci bölümünde bulunan ocak ve bucak örgütlerini kısıtlayan madde görüşülürken komisyon sözcüsü Coşkun Kırca, kısıtlama yönündeki istemini yineleyince kendisi gibi İstanbul Milletvekili olan CHP'li Oğuz Oran ile düşünce ayrılığı nedeniye tartıştı. Oran konuşmasında, İnönü'nün *"...ocak-bucak örgütleri birer okuldur."* sözünü anımsatarak, dünyanın hiç bir yerinde partilerin demokratik egemenliğini kısıtlayan ve siyasal partileri birbirine benzetecek bir yasa olmadığını ileri sürdü.[163]

---

159 **TBMMTD**, Yıl: 1964, Cilt: 25, s. 577.

160 **TBMMTD**, Yıl: 1964, Cilt: 26, s. 123.

161 Milliyet, *"Parti Ocak Teşkilatı Kurulması Reddedildi"*, **Milliyet**, 13 Mart 1965, Yıl: 15, Sayı: 6213, s. 3.

162 Turan Güneş, *"Bir Mukaddes Kanun Tasarısı"*, **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.213, s. 2.

163 Cumhuriyet, *"Ocak-Bucak Meselesi CHP'lileri Birbirine Düşürdü"*, **Cumhuriyet**, 22

T.C. BAŞBAKANLIK MİLLİ KÜTÜPHANE SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Görüldüğü gibi tüm iyi niyetli uyarılara karşın, seçkinci yaklaşımın temsilcileri yine baskın çıkarak çıkarak demokratik bir hakkın kullanılmasının yerine getirilmesi önlemekte başarılı oldular.

2. CUMHURİYET SENATOSU ÜÇTE BİR YENİLEME SEÇİMLERİ

Bilindiği gibi 1963 yılı içinde yapılan yerel seçimlerde sağ kanatın AP dışındaki partileri önemli ölçüde oy yitirmiş ve bu nedeni ileri sürülerek YTP ve CKMP'nin İkinci Koalisyon Hükümeti'nden çekilmesiyle de koalisyon sona ermişti. Bu partilerin koalisyon hükümetinden çekilmeleri kamuoyunda bu partilerin önemli ölçüde yıpranmalarına da yol açmıştı.[164]

1963 yerel seçimlerinden yengi ile ayrılan AP ise Senato üçte bir yenileme seçimleri öncesi en aktif siyasal partiydi. AP 16 Mayıs 1964 Cumartesi günü açıkladığı seçim bildirisinde CHP iktidarını hemen hemen her konuda kınarken ülkede iktidar tekeli kurduğunu ve başarısız uygulamalarını vatandaşlara zorla kabul ettiğini ileri sürerken Toprak Reformu konusunda ise ilginç bir yaklaşımla reformu, Balkan sosyalizminin bir uzantısı olarak nitelendirirken bu reformun iyelik haklarını baltaladığını, çağdaş ve düzenli tarım işletmelerinin dağıtılarak tarımsal verimin düşürüleceği ve ülkede güvensizlik ortamının doğacağını ileri sürmekteydi. AP'nin üzerinde önemle durduğu ana konu ise daha önceleri olduğu gibi siyasal bir aftı. AP, siyasal bir affla birlikte basın affının da çıkarılmasının ülkede huzuru sağlayacağını belirtiyordu.[165]

İktidar partisi CHP ise seçim öncesi CHP'nin güven verici özelliklerini ön plana çıkararak kararlı bir tutum sergiliyordu. CHP halka huzur, güven, plan ve kalkınma sunarken Atatürk'ün yolunda olduğunu da afişler yoluyla kamuoyuna duyuruluyordu.[166]

Seçime katılan sağ kanatın küçük partileri YTP ve CKMP ise, eski düşmanlıkları yeniden gündeme getiren AP ve CHP'ye çatarak bu partilerin ülkede bunalımın sürmesinin nedeni olarak görülmekte olduğu imajını işlediler.

Nisan 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.626, s. 7.

164 Forum, *"Seçimler Öncesi Siyasi Partiler"*, **Forum**, 1 Ekim 1964, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 252, s. 5.

165 Milliyet, *"Adalet Partisi Dün Seçim Beyannamesini Açıkladı"*, **Milliyet**, 17 Mayıs 1964, Yıl: 15, Sayı: 5015, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"AP, Beyanname Yayınladı, Af İstedi"*, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.291, s. 1 ve 7..

166 Cumhuriyet, *"CHP 'Macera Yok, Güven Var' Sloganı İle Seçime Giriyor"*, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.291, s. 1; Akis, *"CHP'nin Seçim Afişleri"*, **Akis**, 29 Mayıs 1964, Yıl: 11, Cilt: 30, Sayı: 519, s. 13.

T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1996

AP ve CHP arasında kıyasıya çekişmenin yaşandığı bu seçim propagandası döneminde bu iki partinin sözcüleri oldukça düzeysiz ve saldırgan bir tutum içinde birbirlerini kötülediler. Ayrıca, bu seçimin 1965 Genel Seçimleri için bir gösterge olacağı da bilindiğinden bu partilerin birbirlerini yıpratma siyaseti uygulamaları ileriye yönelik seçim kaygılarının bu seçim dönemine yansımasıydı. [167]

Bu atmosfer içinde Üçüncü Koalisyon Hükümeti döneminde yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri 26 ili kapsamaktaydı. 51 Senatörün seçildiği bu seçimler, 7 Haziran 1964 Pazar günü yapıldı. Halkın ilgi göstermediği bu seçimlerde TİP[168] ve MP onbeş ilde aday gösteremediği için, Yüksek Seçim Kurulu kararıyla seçime katılamadılar.

Gösterge-11: *7 Haziran 1964 Senato Üçte Bir Yenileme Seçimi Sonuçları**

Partiler	Aldığı oy sayısı	Kazanılan Senatör sayısı	Oy %
AP	1.418.878	31	% 49.73
CHP	1.175.778	19	% 41.21
YTP	111.809	--	% 03.93
CKMP	85.362	--	% 02.99
Bağımsızlar	76.767	01	% 02.14

* DİE verileri

26 İlde yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde bu illere kayıtlı seçmen sayısı 4.741.223 olmasına karşın kayıtlı seçmenlerin 2.868.594'ü oy kullandı ve geçerli olarak kullanılan oyların sayısı ise 2.852.803 oldu. % 60.50 gibi düşük bir katılma oranının yaşandığı bu seçimlerde AP'nin oy oranını arttırdığı buna karşın AP dışındaki sağ kanat partilerin hızlı bir oy yitimine uğradıkları görülmekteydi.

7 Haziran 1964'de yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri, 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri'yle kıyaslandığında, yerel seçimlerde AP dışındaki sağ kanat partilerde başlayan oy erimesinin sürdüğü görülüdü.

---

167 Forum, *"Seçim Propagandası"*, **Forum**, 1 Haziran 1964, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 244, s. 6; Milliyet, *"CKMP, Seçim Beyannamesini Yayınladı"*, **Milliyet**, 19 Mayıs 1964, Yıl: 15, Sayı: 5017, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Azizoğlu 'AP Liderini Beğenmiyoruz Fakat Desteklemeye Kararlıyız' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.296, s. 1 ve 7.

168 Cumhuriyet, *"TİP Cumhuriyet Senatosu Seçimlerine Katılamıyor"*, **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.288, s. 1 ve 7.

T.C. İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayrıca, her iki seçim sonucu da merkez sol kanatta CHP ve merkez sağ kanatta ise AP'nin kaldığını gösterdi. Sağ kanatın öteki partilerinin ise son iki seçimde marjinalleştiği ve seçmen gözünde önemlerinin kalmadığı da ortaya çıktı.. Bu seçimde gözlenen bir diğer özellik ise seçime katılma oranının düşüklüğüydü. Katılma oranının düşüklüğünün nedenleri sık sık seçim yapılmasının verdiği bıkkınlık, siyasal parti çekişmelerinden usanma ve seçimin tatil döneminde yapılmasıydı.[169]

3. YENİ SEÇİM YASASI VE KÜÇÜK PARTİLER

1965 yılı içinde yapılması kararı alınan genel seçimler öncesi Parlamento'da ele alınması gereken önemli konulardan birisi de yeni seçim yasasının çıkarılmasıydı.

4 Ocak 1965 Pazartesi günü TBMM Meclis Başkanlığı'na hükümet tarafından gönderilen yeni seçim yasa tasarısı genel seçimlerin 10 Ekim 1965 Pazar günü yapılmasını önermekteydi.[170] Bu yasa tasarısında siyasal partilerin ilçe seçim kurullarına üye gönderebilmeleri ve sandık kurullarında üye bulundurabilmeleri için gereken koşullara ek olarak "TBMM birleşik toplantısında gruba sahip olma" koşulu eklenerek seçimin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkındaki yasanın ilçe seçim kurullarıyla ilgili 19. maddenin 1/2 fıkrası şöyle düzenlenmekteydi: "İlçe seçim kurulu başkanı tüzüklerine göre" siyasal partiler; a) ilk genel kongrelerini yapmış olup; b) en az onbeş seçim çevresinde altı aydan beri il ve ilçe örgütlerini kurmuş bulunan veya TBMM birleşik toplantısında grubu bulunan ve son olarak c) seçime katılan siyasal partilere birer kişinin adını iki gün içinde bildirmelerini tebliğ eder" olarak düzenlenmişti.[171]

Başbakan İsmet İnönü, seçim yasa tasarısı ile ilgili yaptığı konuşmada son seçimlerde CHP'nin yaklaşık % 42, AP'nin ise yaklaşık % 47 oy aldığını ve bu arada küçük partilerin eridiklerini belirterek "küçük partilerin yaşamasını istiyoruz" dedi. Nispi temsil sisteminde bir tarafın % 50'nin üzerinde oy alması sistemden beklenen yararı getirmeyeceğine değinen İnönü, bunun bir çeşit çoğunluk sistemine dönüşme olacağını ve seçim tasarıyla da bu gelişmeyi önlemeyi amaçladıklarını belirtti.

---

169 Forum, *"Seçimlerden Sonra"*, **Forum**, 15 Haziran 1964, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 245, s. 4-5.

170 Ulus, *"Yeni Seçim Kanun Tasarısı Meclis Başkanlığında"*, **Ulus**, 5 Ocak 1965, s. 1.

171 Ulus, *"Seçim Kanunu Tasarısı Değişikliği"*, **Ulus**, 7 Ocak 1965, s. 1.

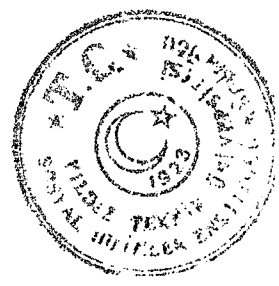

Yeni tasarıyı savunan İnönü: *"Bu sistemde yeni hükümetler mutlaka koalisyon olacaktır. Koalisyonların doğasında yararlar ve zararlar vardır. Bir koalisyonda partiler şiddet kullanamaz, zulme alet olamazlar. Siyasal partilerin güvencesi koalisyon yönetimlerinde daha çok sağlamlaşacaktır. Bütün bunları sağlamak küçük partilerin kalkınması ile olasıdır. Çoğunluk sisteminin demokratik rejimlerde güçlü hükümetler kurulması yerine bir daha gitmeme eğilimini arttırdığı geçirdiğimiz deneylerden anlaşıldı. Bu nedenden nispi yönteme geçildi. Biz şimdi küçük partilerin yaşamasını istiyor muyuz? istemiyor muyuz? sorun budur. Ulusal egemenlik ve ulusal istencin gerçek görünümünü istiyorsak küçük partilerin yaşamasını istiyorsak bu getirdiğimiz sistemi kabul etmeliyiz, bu tasarı ülkemizin çıkarınadır"* dedi. Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ise CHP olarak kendi parti çıkarlarını değil, demokratik düzenin sarsıntısız yerleşmesini sağlamakla ülke çıkarlarını parti çıkarlarının üstünde tutmakta olduklarını belirterek demokratik rejim yerleşinceye kadar küçük partilerin yaşamasını ve güçlenmesini arzuladıklarını belirtti.[172]

AP'nin tüm karşı koymalarına karşın seçim yasa tasarısı CHP'nin ve tasarıyı destekleyen küçük partilerin istemi üzerine Geçici Komisyon'da görüşülmesi kararı alındı.[173] Komisyon görüşmeleri sırasında AP küçük partilere karşı olduğunu ve çoğunluğa yönelik bir seçim sisteminde direnmesine[174] karşın AP dışındaki siyasal partiler "milli bakiye" sisteminde ve seçim tarihinin 1965 yılının Ekim ayında olmasında anlaştılar.[175] Bu arada Adalet Bakanı Sırrı Atalay, seçim tasarısıyla ilgili olarak karma komisyonda CHP'nin görüşünü yine yineledi. Atalay, bu yasa tasarısıyla küçük partilerin korunmakta olduğunu, 1961-1965 döneminde ülkenin içinde yaşadığı ciddi sorunlar karşısında yararlı olduklarını ve küçük partilerin demokratik düzenin yerleşmesi açısından büyük önem taşıdıklarını belirterek küçük partilerin korunması gerektiğini yineledi.[176]

Geçici Komisyonda kabul edilen seçim yasa tasarısına birleşik oy pusulası da eklenince AP ve MP Millet Meclisi'ndeki oylamada Meclisi terk

---

172 Cumhuriyet, *"İnönü Küçük Partiler de Yaşamalı Dedi"*, **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.527, s. 1 ve 7; Ulus, *"Biz Küçük Partilerin Yaşamasını İstiyoruz"*, **Ulus**, 8 Ocak 1965, s. 1.

173 Cumhuriyet, *"Seçim Tasarısında CHP'nin İsteği Oldu"*, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1965 Yıl: 41, Sayı: 14.528, s. 1 ve 7.

174 Cumhuriyet, *"AP Küçük Partilere Karşı"*, **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.535, s. 1 ve 7.

175 Cumhuriyet, *"Siyasi Partiler, AP Hariç Milli Bakiyede Birleşti"*, **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.531, s. 1.

176 Hürriyet, *"Atalay: Milli Bakiye Sistemi İle Küçük Partiler Korunuyor"*, **Hürriyet**, 15 Ocak 1965, Yıl: 17, Sayı: 6004, s. 1.

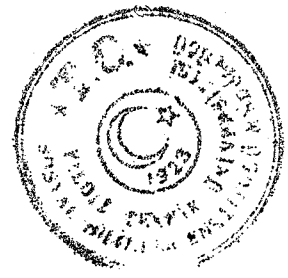

ederek protestoya yönelmelerine karşın bu iki partinin dışındaki partilerin oylarıyla yasa tasarısı 22 Ocak 1965 Cuma günü kabul edildi.[177]

AP tüm direnmesine karşın seçim yasa tasarısını Millet Meclisi'nde engelleyemeyince bu konudaki tutumundan yine de vazgeçmedi. Senato'da çoğunluğu elinde bulunduran AP, seçim yasa tasarısını burada engelleme yoluna gideceğini açıkladı.[178]

Senato'da Anayasa ve Adalet Komisyonu'nda ele alınan seçim yasa tasarısı 29 Ocak 1965 Cuma günü tabii senatörlerin oy kullanmadığı oylamada kabul edilmedi.[179] Senato ve Adalet Komisyonu Başkanı AP'li Saim Sarıgöllü yaptığı açıklamada birleşik oy sisteminin Anayasaya karşı olduğunu belirtirken kabul edilmeme gerekçesini altı madde altında kamuoyuna duyurdu. Gerekçede tasarının ivedi olarak geçirildiği ve bundan demokratik düzenin zarar görebileceğini; Meclis'te grubu olan partilerle olmayanlar arasında eşitsizlik yaratıldığı; Partiler örgütlerinin olmadığı yerlerde de aday yoklamaları olmadan seçimlere girebilmekte olduklarını ve bu yöntemin de demokratik bir yöntem olmadığını açıkladı. Ayrıca, Milli Bakiye sisteminde seksen bin oy alan bir adayın seçilememesine karşın bin oy almış bir adayın seçilmesinin gerçekleşebileceğini; birleşik liste sisteminin de Anayasa'ya karşı olduğu ve okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanma haklarının önlendiği ve de tasarının Millet Meclisi'nde görüşülme süresinin yalnızca ondokuz günle sınırlı olduğunu belirtti. Anayasa'nın 92. maddesi gereğince yasa tasarısı metninin Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülme süresi ondokuz gün olması ve raporun yazıldığı tarihten başlayarak ancak on günlük bir süre kaldığı için bu nedenden Genel Kurul'da bu tasarının öncelikle ve ivedilikle görüşülmesi konusunda bir istemde bulunulması kararı da komisyonda alındı.[180]

Bu arada sağ kanat partiler biraraya gelerek CHP ve Bağımsızların kurduğu Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni bütçe oylamasında düşürme kararı almak için bu konu üzerinde yoğunlaşınca Seçim Yasa Tasarısı 12 Şubat 1965 Cuma günü ondokuz gün dolduğundan otomatikman kabul edilmiş oldu.[181]

---

177 Cumhuriyet, *"Seçim Kanunu Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.542, s. 1 ve 7.

178 Cumhuriyet, *"AP Senato'da Görüşünde İsrar Edecek"*, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.543, s. 1 ve 7.

179 Cumhuriyet, *"Senato Komisyonu Seçim Kanununu Reddetti"*, **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.549, s. 1.

180 Cumhuriyet, *"Seçim Tasarısının Red Gerekçesi Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.552, s. 1 ve 7.

181 Cumhuriyet, *"Seçim Tasarısı Dün Kanunlaştı"*, **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.561, s. 1 ve 7.

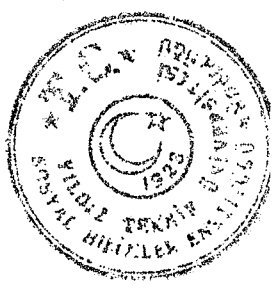

G. ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN DAĞILMA SÜRECİ VE ORTAKLIĞIN SONA ERMESİ

Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin dağılma süreci 27-29 Kasım 1965 tarihleri arasında gerçekleştirilen AP'nin İkinci Büyük Kongresi'ne kadar gider. Kongrenin 29 Kasım 1965 günü yapılan genel başkanlık seçiminde Süleyman Demirel'in büyük üstünlükle başkanlığa seçilmesi, Türkiye'deki iç siyasal gelişmelere yeni bir ivme kazandırdı. Erken seçim isteklerinin yol açtığı tartışmalar sürerken AP Genel Başkanlığı'na getirilen Süleyman Demirel'in, CHP'nin rahatsızlığı üzerine hükümette yapılan değişiklikleri eleştirirken Üçüncü İnönü Hükümeti'ni düşürmeye zorlayacaklarını açıklamasıyla oy desteği olmayan Hükümeti de etkilemişti.

Öte yandan Üçüncü Koalisyon'un yıkılmasından onbeş gün önce Siyasal Partiler Yasa Tasarısı'nın görüşülmesi sırasında sağ kanat partilerin AP'ne saldırdıkları ortadayken bu küçük partilerin kısa bir sürede AP ile aynı düzlemde buluşmasının nedeni neydi? Bağımsızlar niçin Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni desteklemekten vazgeçtiler?

Bilindiği gibi İnönü'nün Başbakanlığında kurulan Üçüncü Koalisyon Hükümeti, Kıbrıs bunalımının en yoğun olarak yaşandığı bir dönemde YTP'li ve CKMP'li bazı milletvekillerinin de olumlu oy vermesiyle kurulmuştu. Bu gelişmeye karşın Başbakan İsmet İnönü, kandisini destekleyen milletvekilleriyle ve partileriyle hiç ilişkiye geçmemiş ülke çıkarını önde tutan bu kişileri de pek önemsememişti. İnönü, bu tutumuna ek olarak Bakanlar Kurulu'nda değişikliğe giderken güvenoylaması sırasında kendisini destekleyen YTP'nden Sivas Milletvekili Mahmut Vural'ı alarak, güven oylamasında olumlu oy kullanan hem bağımsızları hem de YTP'ni küstürdü.[182]

CHP'nin iktidarda oldukça yıprandığını kavrayan partililerin görüşlerini açıkça belirtmeye başlamaları yeni bir bunalımın gelmekte olduğu yönünde olmasına karşın[183] hükümetin yıkılması AP'nin ortaya yaydığı İnönü'süz ve CHP'siz bir seçim isteminin sağ kanat partiler ve seçilme endişesi taşıyan bağımsız üyelerce çekici bulunup benimsenince [184] 13 Şubat 1965 tarihinde Meclis'te yapılan 1965 yılı bütçe oylamasında hükümet 225 oya karşılık 197 oy

---

182 Orhan Duru, *"Muhalefetin Birleşmesinin Nedenleri"*, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.568, s. 5.

183 Forum, *"Yeni Yıla Girerken"*, **Forum**, 1 Ocak 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 258, s. 3-4.

184 Forum, *"Bu Buhran Ne İçin"*, **Forum**, 15 Şubat 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 261, s. 3; Duru, **a.g.m.**, s. 5.

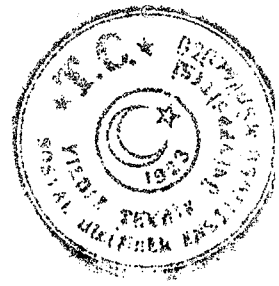

alınca 1965 Bütçesi kabul edilmedi ve bu sonuç üzerine Hükümet başkanı İsmet İnönü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e görevinden çekildiğini bildirdi.

Üçüncü İnönü Hükümeti'nin dağılmasındaki başlıca etkenler; sağ kanat partilerin CHP dışındaki partilerin bir koalisyon hükümeti kurabileceğini kanıtlamak, CHP dışındaki oyların AP'nde toplanmasının yollarını tıkamak, AP yanlılarının açıklamalarına göre CHP iktidarının yönetimi altında yapılacak bir seçimin güvenliğinin yeterince sağlanamayacağı kaygısı, AP'nin de iktidar olabileceğini kanıtlamak, CHP'siz ve İnönü'süz bir hükümetin de kurulabileceğini kanıtlamak, bazı düzeltimlerden rahatsız olan AP'nin ve sağ kanat partilerin tutucu yanlarının ağır basması gibi nedenlerle son bulmuştur.

H. CHP - BAĞIMSIZLAR ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kıbrıs bunalımı sırasında ülkeyi hükümetsiz bırakmamak kaygısıyla kurulan CHP ve bağımsızların oluşturduğu Üçüncü Koalisyon Hükümeti olağanüstü dış ve iç kaygıların yaşandığı bir dönemde onüç ay yirmiiki gün sürdü. Özellikle Kıbrıs bunalımının uluslararası bir soruna dönüştüğü ve Türkiye ile Yunanistan'ın bir savaşın eşiğine geldiği bir dönemde üstelik sayısal desteğin de yeterli olmadığı bu durumda İsmet İnönü'nün ülkeyi hükümetsiz bırakmamak için bu yönde bir oluşuma gitmesi O'nun ulusal çıkarları parti çıkarlarının üstünde tuttuğunu gösteren en önemli kanıttır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın önemli komutanlarından olan İsmet İnönü, kurulmasına katkıda bulunduğu, ilk Başbakanlığı'nı üstlendiği ve 1946'da ise çok partili siyasal yaşama geçirdiği ülkenin böyle önemli bir dönemde hükümetsiz kalmaması için Başbakanlık görevini üstlenmesi olağandı.

Öte yandan YTP dışındaki sağ kanat partilerin iç siyasal çekişmelere Kıbrıs bunalımını da eklemeleri ve bu konuyu siyasal çıkar için kullanmalarına karşın İnönü'nün yumuşak ve olumlu tutumuyla ülkeyi yönetmeye çalışması ve bu olağanüstü dönemde bitmeyen iç ve dış sorunlarla savaşımda bulunması İnönü'nün büyük devlet adamlığının ve demokrasiye olan inancının bir yansımasıdır.

Üçüncü Koalisyon Hükümeti Kıbrıs bunalımı nedeniyle dış siyasetinde önemli güçlüklerle karşılaşmasına karşın, Batılı sistem içinde eskiye oranla daha yansız ve tarafsız bir siyasete yönelirken ülkenin ulusal çıkarlarının savunulmasında ise kararlı ve kişilikli bir tutum izledi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AP-YTP-CKMP-MP DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ (20 Şubat 1965 - 27 Ekim 1965)

A. CHP-BAĞIMSIZLAR ÜÇÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN YIKILMASINDAN SONRA YENİ HÜKÜMET ARAYIŞLARI

Bilindiği gibi, CHP ile Bağımsız Milletvekillerinin oluşturduğu Üçüncü Koalisyon Hükümeti, Başbakan İsmet İnönü'nün Bütçe kabul edilmezse görevi bırakacağını açıklamasından sonra, 13 Şubat 1965 Cumartesi günü yapılan Bütçe oylamasında 1965 yılı Bütçesi'nin Meclis'ten güvenoyu alamaması sonucunda, Başbakan İsmet İnönü'nün aynı gün görevinden çekilmesiyle son buldu. Bu gelişme üzerine, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin yıkılmasında işbirliğine giden sağ kanat partilerin bu ortak tutumları sonucu yeni bir koalisyon hükümetini de kurmaları kaçınılmaz görünüyordu.

Oysa bu partilerden AP ile YTP ve CKMP ile de MP arasında uzun bir süredir süregelmekte olan bir çatışma sözkonusu olmasına karşın, "tutucu-muhafazakar" denebilecek görüşleri ve af konusu dışında pek ortak görüşleri de paylaşmamışlardı. İsmet İnönü kompleksi ve yeni bir genel seçimin yaklaşması nedeniyle ortaya çıkan seçim kaygıları bu partileri ortak bir düzlemde biraraya getirmişti.

Sağ kanat partilerin ortak bir hükümet kurma zorunluluğunun ana nedeni uzayacak bir hükümet bunalımının yeni bir İnönü hükümetine yol açabileceği kaygısı ve bir hükümet bunalımının yaratacağı sorunların kamuoyunda doğuracağı tepkiydi. Yeni bir hükümet bunalımının ortaya çıkması durumunda bu partilere yönelik, ciddiyetten yoksunluk ve sorumsuzluk sanısını uyandıracağı ve tepki doğuracağı ortada olduğundan, bir hükümet ortaklığında anlaşma zorunlulukları vardı. Bu temel kaygı, CHP dışındaki partileri hiç olmazsa seçime kadar bir ortaklığa gitmeye ve seçimlere iktidar olarak girmenin avantajından yararlanma seçeneğini kullanmaya yönelttiğinden,

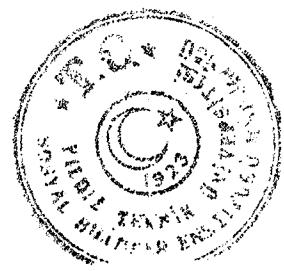

ortaklığa yönelmeleri de zor olmadı.[1]

B. SİYASAL PARTİLERİN KOALİSYONA YAKLAŞIMLARI: KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ

1. PARTİLER ARASI KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ

İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan Üçüncü Koalisyon Hükümeti, bilindiği gibi CHP'ye karşı bir muhalefet cephesi oluşturan sağ kanat partilerin 1965 yılı Bütçesi'ne güvenoyu vermemeleri üzerine yıkıldığından, sağ kanat partiler hükümeti yıktıktan sonra, kamuoyu önünde bir hükümet kuruma sorumluluğundan da kaçamayacak bir duruma gelmişlerdi. Gerçekten daha, bütçe oylaması öncesi biraraya gelen "Muhalefet Cephesi" liderleri, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin düşürülmesi durumunda dörtlü bir koalisyon oluşturulacağı yönünde de anlaşmış olduklarından, hükümetin kurulması kolay görülüyordu.[2]

İnönü'nün görevinden çekilmesinin ardından, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, AP Genel Başkanı Süleymen Demirel, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz ve MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'yı Çankaya Köşkü'ne davet ederken CHP dışındaki partilerin dörtlü bir koalisyon kurulmasını istediklerini biliyordu. Gürsel, bu nedenden dolayı eğer bu partiler iyi niyet gösterirlerse başbakanın bir günde seçilebileceğini açıkladı.[3]

Bu arada kamuoyunda beklenmeyen bir gelişme oldu. Anayasaya ve oluşan geleneklere göre yeni hükümetin kurulması Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından CHP dışında Millet Meclisi'nde en çok üye sayısına sahip olan AP'ne verilmesi gerekirken Cumhurbaşkanı bu olağan yöntemin dışına çıkarak, aşağıda geniş olarak belirtileceği üzere, doğrudan tarafsız bir Başbakan adayı olan, Kayseri bağımsız senatörü Suat Hayri Ürgüplü'yü görevlendirdi. Cumhurbaşkanı böyle bir girişimle, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni yıkan sağ kanat partilerin kendi aralarında anlaşarak ortak bir hükümet kurma sorumluluklarını almalarından da bu partileri kurtarmış oldu.

---

1 Cumhuriyet, *"AP Görev Verilirse Hükümeti Kuracak"*, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.563, s. 1 ve 7.

2 Milliyet, *"Muhalefet Liderleri Toplandı"*, **Milliyet**, 13 Şubat 1965, Yıl: 15, Sayı: 6185, s. 1 ve 7.

3 Cumhuriyet, *"Gürsel 4'lü Koalisyon İstiyor"*, **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.563, s. 1 ve 7.

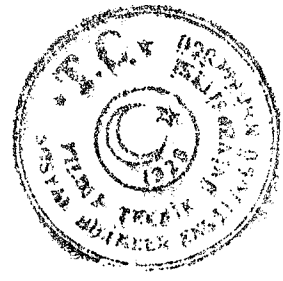

Üstelik bu partiler arasında yapılacak koalisyon görüşmeleri sırasında hükümetin kurulma sürecinin uzama olasılığı ve Dördüncü bir İsmet İnönü Hükümeti'nin kurulma olasılığı da ortadan kalktı.

2. AP-YTP-CKMP-MP KOALİSYON GÖRÜŞMELERİ VE SONUÇLARI

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün kurduğu Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin yıkmasının ardından, 15 Şubat 1965 Pazartesi günü AP, YTP, CKMP ve MP, CHP'ye karşı "Muhalefet Cephesi" oluşturdu. Bu gelişme üzerine, sağ kanat partilerin (AP, YTP, CKMP ve MP) temsilcileriyle görüşen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, CHP dışındaki sağ kanat partilerin dörtlü bir Koalisyon Hükümeti kurulmasını istemekteydi.[4] Sağ kanat partilerden oluşan Muhalefet Cephesi, Cumhurbaşkanı ile görüşme sırasında yeni Başbakanın tarafsız birisi olması konusunda anlaştılar. Görüşmelerde Gürsel; Kayseri Bağımsız Senatörü Suat Hayri Ürgüplü ile ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş'ı önerirken AP ise Prof. İhsan Doğramacı'yı önerdi.[5]

Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Muhalefet Cephesi'ne Prof. İhsan Doğramacı, ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş ve Kayseri bağımsız Senatörü ve eski Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'den birisinin seçilmesini ve kendisine bildirilmesini istedi.[6] İki gün süreyle yapılan temaslar sonucunde liderler, 16 Şubat 1965 Salı günü Çankaya'ya çıktılar. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Muhalefet Cephesi liderleriyle yaptığı toplantıda, yeni Hükümetin Bakanlar Kurulu'nu oluşturma görevini Kayseri bağımsız Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye verdiğini açıkladı. Böylece, CHP dışındaki dört parti arasında, seçimlere kadar görevi üstlenecek bir seçim hükümetinin oluşturulması düşüncesiyle bir anlaşma sağlandı.[7] Bu anlaşmaya göre kurulacak hükümetin Bakanlar Kurulunda parti başkanları yer almayacak olmasına karşın daha sonraki gelişmeler sonucu, AP lideri Süleyman Demirel Başbakan Yardımcısı oldu.[8]

---

4 Hürriyet, *"Gürsel, Bir Başbakan Arıyor"*, **Hürriyet**, 15 Şubat 1965, Yıl: 17, Sayı: 6033, s. 1.

5 Milliyet, *"Başbakan Tarafsız Olacak"*, **Milliyet**, 16 Şubat 1965, Yıl: 15, Sayı: 6188, s. 1 ve 7.

6 Hürriyet, *"Yeni Başbakan Tarafsız Olacak"*, **Hürriyet**, 16 Şubat 1965, Yıl: 17, Sayı: 6034, s. 1.

7 Cumhuriyet, *"Ürgüplü Başbakan Oldu"*, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.565, s. 1 ve 7.

8 Hürriyet, "Suat Hayri Ürgüplü Başbakan", **Hürriyet**, 17 Şubat 1965, Yıl: 17, Sayı: 6035, s. 1.

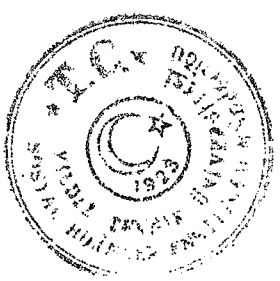

C. AP-YTP-CKMP-MP KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI

1. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'Nİ KURMA HAZIRLIKLARI

Sağ kanat partilerin bağımsız Başbakan için Suat Hayri Ürgüplü'de anlaşmaları üzerine, Ürgüplü, 16 Şubat 1965 Salı günü Cumhurbaşkanı tarafından resmi olarak göreve atandı. Ürgüplü, atamanın hemen ardından AP, YTP, CKMP ve MP liderleriye biraraya geldi ve koalisyon protokolü üzerinde çalışılmaya başlandı.

Liderler ilkin Millet Meclisi'ndeki partilerin sayısal gücünü yansıtmayan bakanlık sayısı üzerinde anlaştı. Anlaşma sonucu AP on, öteki partiler ise dörder bakanlık alacaktı. Ancak, protokol görüşmeleri sırasında koalisyona katılacak partilerin liderlerinin Bakanlar Kurulu'na girip girmemeleri konusunda anlaşmazlık çıktı. CKMP bütün parti liderlerinin Bakanlar Kurulu'na Başbakan Yardımcısı olarak katılmasını istedi. Bu öneri öteki partilerce kabul edilmeyince Cumhurbaşkanı Gürsel devreye girerek küçük parti liderlerinin Bakanlar Kurulu'na girmelerinin doğru olmayacağını söyledi. Bununla da sorun çözüldü.[9] Bakanlar Kurulu'na ise Gürsel'in istemi üzerine yalnız AP lideri Süleyman Demirel'in Başbakan Yardımcısı olarak girmesi kararlaştırıldı..[10]

Koalisyon Hükümeti'nin oluşturulması sürecinde yapılan görüşmeler sırasında tarafsız Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, koalisyonu oluşturan parti liderlerinden bağlı kalınmasını istediği altı koşul vardı. Bu koşullar: Anayasaya ve Atatürk ilkelerine bağlı olmak, aşırı sağ ve sol akımlara karşı olmak, dinsel duyguları sömürmemek, Ordu'yu hiç bir siyasal çalışımın içinde tutmamak, memurlara eşit hak tanımak ve gelecekte Türkiye'yi yönetecekleri en iyi biçimde yetiştirmekti.[11]

Görüldüğü gibi Dördüncü Koalisyon Hükümeti dört gün içinde Cumhurbaşkanı Gürsel'in de katkılarıyla ve Ürgüplü'nün istemleri doğrultusunda biçimlendi. 20 Şubat 1965 Cumartesi günü Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolü koalisyon ortaklığına katılan liderler tarafından imzalandı. Bu gelişmenin ardından, Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin

---

9 Cumhuriyet, *"Liderler Arasında İhtilaf", "Gürsel 'Tarafsız Başbakanın Çok Sebebi Var' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.566, s. 1 ve 7.

10 Cumhuriyet, *"Kabine Bugün Açıklanıyor"*, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.567, s. 1 ve 7.

11 Hürriyet, *"S. H. Ürgüplü Kabinesi Son Şeklini Aldı"*, **Hürriyet**, 19 Şubat 1965, Yıl: 17, Sayı: 6037, s. 1.

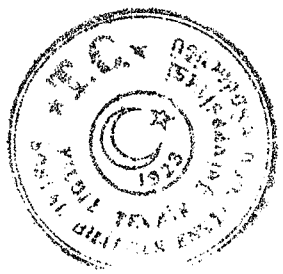

protokolü, Bakanlar Kurulu'nun listesi ile birlikte Cumhurbaşkanı'na ve kamuoyuna sunularak göreve başlandı.

Cumhurbaşkanının da katkısıyla ivedi olarak biçimlendirilen Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin kuramsal olarak doyurucu olan protokolü, taşıdığı yuvarlak tümcelerle hiç bir partinin tam olarak istemini de yansıtmamasına karşın, ortaklığın bir seçim hükümeti olması nedeniyle kolaylıkla üzerinde anlaşıldı ve kısa bir sürede Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolü dört parti lideri tarafından imzalandı.[12]

2. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN PROTOKOLÜ

Daha önce de belirtildiği gibi, seçim hükümeti olarak kurulan Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolü; Bakanlar Kurulu'nun açıklandığı gün olan 20 Şubat 1965 Cumartesi günü kamuoyuna duyuruldu.

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolü; Atatürk İlkeleri, Aşırı Akımlar, Yansız-Tarafsız Yönetim, Tarımsal ve Endüstriyel Kalkınma, Toprak Reformu, Karma Ekonomi, Para ve Kredi Politikası, Ordu ve Gençlik, ve Tarafsız Seçim ana başlıkları altında dokuz ana başlık ve onsekiz madde altında işlenmiş ve protokolün sonuna üç maddeden oluşan bir "Yardımcı Kurul" da eklenmiştir.

Protokolde AP, YTP, CKMP ve MP'lerinin genel başkanlarının Başbakanlığa Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından atanan Kayseri Bağımsız Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'nün daveti üzerine biraraya geldikleri ve yaptıkları görüşmeler sonunda ise kararlılık içinde çalışacak dört partinin, ortak bir koalisyon hükümeti kurma düşüncesinde birleştikleri belirtilmekteydi. Bu görüşmeler sonucu ortaya çıkan Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi'nin temelini oluşturacak konularla birlikte hükümet ve dayandığı siyasal örgütlerin uyum ve dayanışma içinde çalışmaları, ortak ve eşit sorumluluğun doğal sonucu olan eşit etkiyi sağlayacak önlemlerin belirlendiği bir giriş bölümüyle de bildirilmekteydi.

Dördüncü Koalisyon Hükümeti protokolündeki Atatürk ilkeleri ana bölümünde, Atatürk ilkeleri ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin bir ürünü olan 1961 Anayasası'nın özünü her yönüyle egemen kılmanın koalisyon ortağı partilerin vazgeçilmez ödevi olduğu vurgulanmaktaydı. Atatürk Devrimlerinin ise, demokratik düzenin ve Türk Devleti'nin temeli olduğu ve bu anlayışın sürekli savunucuları oldukları da belirtilmekteydi.

---

12 Forum, *"Yeni Hükümet"*, **Forum**, 1 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 262, s. 3-4.

1961 Anayasası'nın 153. maddesinde belirtilen, Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik niteliğini kurma amacı güden "Devrim Yasaları"nı yaralamaya yönelik her türlü düşünce ve davranışın da sürekli karşısında bulunulacağı bildirilmekteydi.

İkinci ana bölüm olan aşırı akımlarda ise, aşırı sağ ve sol akımları Anayasal düzenimizi temelden yıkmaya, devletimizin geleceğini ve ulusun huzur ve bütünlüğünü tehlikeye düşürmeye yönelik eylemler olarak gördüklerini, bu akımlarla anayasal güvence altında bulunan düşünce, duyunç ve basın özgürlüklerinin sınırı içinde etkili bir savaşım verilmesi gerekliliğine inandıkları belirtilirken partiler, yansız bir yönetimin kurulması ve korunmasını demokratik düzenin ve ulusal huzurun temel ögesi saydıklarını açıklanmaktaydı.

Yansız-tarafsız yönetim ana bölümünde ise, ele alınan temel konular arasında 1961 Anayasası'nın hiçbir kişi ve kuruma ayrıcalık tanımayan, siyasal partilerin tümünü siyasal yaşamın vazgeçilmez öğesi olarak kabul eden hükümlerinin yansız yönetim anlayışlarının dayanağı olduğu vurgulanırken devlet yönetiminde partizanlığa kaçılmayacağı da ileri sürülmekteydi.

Tarımsal ve Endüstriyel Kalkınma ana bölümünde ise tarımsal ve endüstriyel kalkınmanın önemi nedeniyle bir devlet sorunu olarak ele alınacağı, endüstriyel kalkınma ile tarımdaki artık nüfusun sanayi kesimine yönlendirilmesi için sanayi yatırımlarına yönelineceği vurgulanmaktaydı.

Toprak Reformu'nu ele alan ana bölüm ise; topraksız köylünün toprağa kavuşturulması, çağdaş yöntemlerle tarım yapılabilmesinin sağlanmasına çalışılacağı ve bu amaçların yerine getirilebilmesi için, Toprak Reformu Yasa Tasarısı'nın ciddi olarak uygulanmasının gerçekleştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktaydı.

Karma Ekonomi ana bölümde ise, hükümetin ekonomik siyasetinin karma ekonomi düzeni ve planlı kalkınma temeline dayanacağı, hükümetin özel ve kamu kesimi ile olan ilişkilerinde eşitlik ilkesine uyacağı, üretimin iki ana öğesi olan emek ve sermaye ilişkilerinde sosyal adalet ilkelerinin uygulanmasına çalışılacağı ve uyumlu-dengeli bir çalışma düzeni yaratılacağı belirtilmekteydi.

Para ve kredi konusunda, ekonominin kararlılık içinde çalışması temeline dayanacak bir yöntemle enflasyona yol açmayacak bir siyasetin izleneceği; sosyal devlet ve sosyal güvenliğin sağlanması için gerekli önlemlerin alınacağı ve işçi haklarının korunacağı da vurgulanmaktaydı.

Önemle üzerinde durulan Ordu ve Gençlik ana bölümünde ise, Ordunun her türlü siyasal akımlardan uzak kalarak demokratik düzenin ve ülke halkının korunmasını sağlayacağı, Ordu'ya bu görevleri için bütün olanakların sağlanacağı da belirtilirken, gençliğin kişilik sahibi ve milliyetçi bir ruh içinde yetiştirilmeleri için önlem alınacağı da açıklanmaktaydı.

Ayrıca protokolde, başta siyasal partiler yasası olmak üzere Anayasanın çıkarılmasını öngördüğü yasaların ivedilikle çıkarılmasına ve her alanda görevin kötüye kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılacağı, dış ilişkilerde Atatürk tarafından biçimlendirilen siyasetin kişilikli bir kimlikle sürdürüleceği, uluslararası bağıtlara ve barışın korunmasına bağlı kalınacağı, komşularımızla iyi ilişkiler geliştirilmesine uğraşılacağı ve de Kıbrıs konusunda uluslararası anlaşmaların geçerli olduğuna inanıldığı vurgulanmaktaydı.

Ülkenin önemli sorunlarında ise iktidar ile muhalefet arasında danışma ve dayanışma geleneği kurulmaya çalışılacağı, güven ve huzur içinde tarafsız bir genel seçim yapılmasını da sağlayacakları ileri sürülmekteydi.

Protokoldeki en önemli konulardan biride hükümet içindeki siyasal parti kümelerinin uyum ve dayanışma içinde çalışmalarını sağlayacak önlemleri almak ve Başbakan'a yardımcı olmak için, Başbakan ve koalisyon ortağı partilerinin katılımıyla bir kurul oluşturacağı ve bu kurulun Başbakanın daveti üzerine toplanacağı belirtilmekteydi.

Öte yandan, TBMM çalışmalarında parti grupları arasındaki uyum ve işbirliğinin sağlanması için, koalisyon partilerinin Millet Meclisi ve Senato başkan ve yardımcıları ile grubu bulunmayan partilerden bu partiler adına yetkili birer temsilci ile katılacakları ikinci bir kurul oluşturulması kararlaştırıldı.

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolünde, hazırlanancak hükümet izlencesinin hem koalisyon ortağı partilerin izlenceleriyle hem de anayasa ile çelişmesi kararı alınırken hükümetin izlencesinin de sınırları belirleniyordu.

Yukarıda da görüldüğü gibi genel olarak protokol, Atatürk ilkeleri ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin sağladığı kazanımlara bağlılığın yanısıra da toprak reformuyla birlikte sosyal adaletin gerçekleştirileceği ve ulusal ve kişilikli bir dış siyaset izleneceği belirtilmekteydi.[13]

Protokolde ele alınan bazı konular kamuoyunda küçük partilerin sayısal azlıklarına karşın etkinliklerinin oldukça önemli olduğunu gösterdi. Bu konular arasında "gençliğin milliyetçi bir ruh içinde yetiştirilmesi için gerekli önlemlerin

---

13 Milliyet, *"Liderler Protokol İmzaladı"*, **Milliyet**, 21 Şubat 1965, Yıl: 15, Sayı: 6193, s. 1 ve 7.

alınacağı", ayrıca "partiler arasında eşit sorumluluk ve eşit etkilenme ilkesi" ile koalisyon ortağı küçük partilerin koalisyon çalışmalarında da daha etkin olacağını göstermekteydi.[14]

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolü kamuoyuna açıklandıktan sonra basında bu hükümetin bir seçim hükümeti değilde bir hizmet ve görev hükümeti niteliğinde olduğu[15] ve kamuoyunu doyurucu boyutu ilgi çekmiş, üstelik çalışmaların uyum ve dayanışma içinde sürdürülebilmesinin yanında partiler arası işbirliğini sağlayacak güvence organlarının da oluşturulduğu gözlemlenmişti.[16]

Öte yandan, Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolü açıklandıktan sonra protokolün içeriği kamuoyunun oldukça ilgisini çekti. Bu ilginin nedeni koalisyon ortağı partilerin İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin siyasetini özetleyen bir protokole imza atmaları idi. Bu gerçek Dördüncü Koalisyon Hükümeti'ni oluşturan partilerin düşünsel alanda bir mücadele değil de iktidar ve koltuk mücadelesinde olduklarını gösterdiği,[17] protokolün altında CHP'nin imzası olmamasına karşın, Dördüncü Koalisyon ortaklarının CHP'nin ilkelerine sarıldıkları ve bu ürünün, koalisyon ortaklarının samimi olarak üzerinde anlaştıkları ilkeler olmadığı da ileri sürüldü.[18]

Bir önceki hükümet döneminde sağ kanat partilerin ortak tutumuyla kabul edilmeyen Toprak Reformu yasa tasarısı seçim hükümetinin ortak protokolünde yer alması ilgi çekici bir diğer özellikti. Üstelik bir önceki dönemde reform süresinin 25 yıl olarak belirtilmesine karşın protokolde bu sürenin kısaltılması ve toprak reformu için bütçeye konulması düşünülen her yıl için yüz milyon liranın da arttırılması konusunda ortak bir karara varıldığından AP'nin bu konudaki içtenliği ve çelişkili tutumu da sorgulanmaktaydı.[19]

Protokolde bir önceki dönemin dış siyaseti ile koşut olan AP'nin bütçe görüşmeleri sırasında eleştirdiği dış siyaset ilkelerini tümüye benimsemesi, "Türk gençliğinin milliyetçi bir ruh içinde yetiştirilmesi" gibi bulanık bir tümce ile de ne anlatılmak istendiği ve koalisyona katılan partilerin büyüklüğüne bakılmaksızın eşit sorumluluk ve eşit katkı ilkesinde anlaşmaları, protokolün

---

14 Forum, *"Koalisyon Protokolü"*, **a.g.m.**, s. 4-5.

15 Akis, *"Millet"*, **Akis**, 5 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 32, Sayı: 559, s. 4.

16 Cumhuriyet, *"Protokol Üzerine"*, **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.569, s. 1 ve 7.

17 İlhan Selçuk, *"Protokol"*, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.570, s. 2.

18 Nadir Nadi, *"Güç Görev"*, Bahri Savcı, *"Koalisyon Protokolü"*, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.572, s. 1-2 ve 7.

19 Forum, *"Koalisyon Protokolü"*, **Forum**, 1 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 262, s. 5.

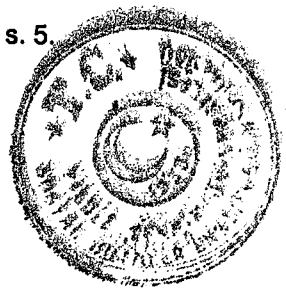

kamuoyundan en fazla eleştiri alan yönleriydi..[20]

Genel çerçevesiyle Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolü, seçim öncesi oy kanallarının tepkisini çekmeyecek ve geniş kitlelere hoş görünme psikolojisiyle hazırlanmış içeriğiyle kapsamlı-doyurucu bir metin olup kamuoyunca da olumlu karşılanmıştı.[21]

D. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ ORTAĞI MİLLET PARTİSİ'NİN İZLENCESİ

Bilindiği gibi, Dördüncü Koalisyon Hükümeti; AP, YTP, CKMP ve MP'nin oluşturduğu karma bir hükümettir. MP'nin dışındaki sağ kanat partiler Birinci ve İkinci Koalisyon Hükümetleri'nde görev aldıklarından bu partilerin izlenceleri daha önceki bölümlerde ele alınmıştı. Bu nedenden dolayı bu bölümde yalnız Millet Partisi'nin izlencesi ele alınacaktır.

Yüzyirmi maddeden oluşan Millet Partisi'nin izlencesinin[22] ana ilkeler kısımında yer alan partinin amacı; Türkiye'de insan haklarını egemen kılacak ve bu hakları güvenceye bağlayacak bir devlet düzeni kurmak için partinin; özgürlük, güven ve eşitlik ilkelerine, ulusal egemenlik ve laik cumhuriyet temeline, batı örneği demokrasi hukukuna ve ulusçuluk inancına içtenlikle bağlanmakla ulaşılacağını belirtilmekteydi.

Oldukça ağdalı bir dille yazılan bu izlence, ondört ana başlık altında toplanmıştı. Birinci ana bölüm yirmiiki madde olup, partinin ana ilkelerini açıklamaktaydı. Bu kısımda partinin amacı, parti devlet ve toplum ilişkileri, adalet, ulusçuluk, düşünce akımları, gençlik, din işleri, özel iyelik ve kamu çıkarları, dünya barışı, ekonomik gelişme ve kalkınma, sosyal devlet, özel girişimcilik ve ulusal ekonominin tek merkezden yönetilmesi gibi konular ele alınıp bu konularda partinin görüşü sunulmaktaydı.

İkinci ana bölümde adalet işleri on madde altında ele alınmış olup bu konuda ayrıntılı bilgi sunulurken üçüncü ana bölümde ise, milli eğitim ve öğretim işleri onüç madde olarak incelenmekteydi. İlköğretim öncesinden üniversiteye eğitim, yabancı dil eğitimi, kütüphaneler, eski eserler, kültür, teknik, sanat, bilim ve teknik bilgilerin yanında da ulusal ve etiksel değerlerin verileceği üzerinde durulmaktaydı.

---

20 Forum, *"Koalisyon Protokolü"*, **a.g.m.**, s. 5.

21 Ecvet Güresin,*"İstikrar Konusu"*,**Cumhuriyet**, 22 Şubat 1995, Yıl: 41, Sayı: 14.570, s.1.

22 Millet Partisi'nin izlencesinin bütünü için bkz., Bozbeyli, **a.g.e.**, s. 145-174.

Dört madde altında ele alınan içişleri ile ilgili konuları kapsayan dördüncü ana bölümünde; Türkiye'nin yönetsel yapısının yeniden düzenlenmesiyle birlikte devletin yönetim örgütlerinin halk ve ulusun hizmetinde adalet ve eşitlik ölçüleri içinde yerine getirileceği belirtilmekteydi.

Beşinci ana bölümde ise üç madde altında toplanan dışişleri ele alınmaktaydı. Ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve uluslararası alanda Türk ulusunun hak ve çıkarlarının korunacağı üzerinde durulurken Birleşmiş Milletler Örgütü Anayasası'na bağlılık, komşu olduğumuz ve inanç bağı ile bağlı olduğumuz ülkelerle siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin karşılıklı olarak güçlendirilmesine çalışılacağı açıklanmaktaydı.

Ordu ve askerlik işlerinin ele alındığı üç maddelik altıncı ana bölümde ise, ülkenin savunması, TSK'nin çağdaş araç-gereçlerle donatılması ve Ordu'nun siyasete kesinlikle karıştırılmayacağı işlenmekteydi.

On madde altında ele alınan yedinci ana bölümde ise, tarım işleri ele alınmıştı. Bu kısımda, tarım reformunun gerekliliği, işlenmeyen toprakların topraksız köylülere dağıtımı, tarımda verimin arttırılması, toprakta su ve rüzgar aşındırmasının önlenmesi, sulama, gübreleme, ilaçlama, tohumluk, kredi, kooperatifçilik, tarım sigortası, hayvancılık, yem üretimi, hayvan ve tarım çiftlikleri, veteriner örgütü, balıkçılık ve su ürünleri üretimi işeri ele alınmaktaydı.

Sekizinci ana bölümde ise iki madde olarak ormancılık konusu ele alınarak orman yürütmeliğinde yeni düzenlemelere gidileceği, ormanların geliştirileceği, orman ürünleri ve orman köylüsü konuları açıklanmaktaydı.

Sanayi işlerinin ele alındığı yedi maddelik dokozuncu ana bölümde ise, ülkenin doğal kaynaklarının işletilmesi, ulusal ekonominin dünya ekonomisine uyarlanarak yeniden planlı bir düzenleme yapılması gerekliliği, KİT'lerde ve özel girişimcilikte akılcılığın ön plana alınacağı, özelleştirme, büyük yatırımların yanında küçük üreticilik ve el sanatları konuları üzerinde durulmaktaydı.

Beş madde olan onuncu ana bölümde ise ticaret işleri ele alınmıştı. İş yaşamında güven ortamının sağlanması hedeflenirken kamu ve özel kesim bankalarının verecekleri krediyi, ulusal ekonominin gereklerine uygun olarak dağıtması, dış ticarette dengenin sağlanmasına çalışılacağı, dışsatımı olan malların üretilmesine çalışılacağı ve turizm kesiminin özendirileceği belirtilmekteydi.

Onbirinci ana bölümde ise, ondört madde altında mali işler ele alınarak denk bütçe, vergi adalet ve uygun vergi ödenmesi, vergi kaçakçılığının önlenmesi, savurganlığın önlenmesi, arsa ve bina vergilerinin kaldırılması, en az ücretten vergi alınmaması, dış borçlanmada ana ölçütün ülkenin üretim

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

düzeyinini artıran yatırımlar ve ulusal savunmanın temel alınacağı belirtilmekteydi. Türk parasının değerinin korunacağı, ulaştırmada kara, deniz, hava ve demiryolları ağlarının bir plana bağlı olarak yapılacağı, demiryollarının geliştirileceği, deniz ticaret filosunun özendirilmesi, deniz yolları, hava yolları, kara yolları, limanlar, köy yolları ve iletişim sistemlerinin geliştirilmesi ve su işlerinin düzenlenmesi ele alınmıştı.

İmar ve iskan işlerinin ele alındığı yedi maddelik onikinci ana bölümde, kadastro ve tapulama işlerinin hızlandırılması, bölgesel planlarla köy kalkınmasının sağlanması, yurtdışından gelen göçmenlerin uygun ve elverişli yerlere yerleştirilerek verimli ve üretici olmalarının sağlanması, konut yapı kooperatiflerinin desteklenmesi, kent planlaması yapılması ve gecekonduların plan içine alınarak kamu hizmetlerinden yararlandırılması açıklanmıştı.

Oniki maddeden oluşan onüçüncü ana bölümde ise, işçi sorunları ele alınmıştı. Mesleksel yöneltme, mesleksel öğretim, çalışma hakkı, eşit işe eşit ücret, en az ücret, sosyal yardım, sosyal sigortalar, sendikalar, grev hakkı ve işçi konutları konuları üzerinde durulmaktaydı.

Ondördüncü ana bölümde sekiz madde altında sağlık ve sosyal yardım işleri ele alınarak toplumun beden ve ruh sağlığı, sağlığın sosyalleşmesi, koruyucu ve sağıltıcı önlemlerle planlı sağlık birimleri oluşturulması, kırsal kesime sağlık hizmetleri ve altyapısının götürülmesi, salgın hastalıklarla savaşım, sağlıklı içme suyunun sağlanması, ecza ve ilaç gereksinimlerinin üretilmesi, kimsesiz ve yoksul çocuklara yardım ve toplumda var olan kötü alışkanlıklarla (kumar, cinselliğin sömürüsü, serserilik, dilencilik gibi) savaşım konuları ele alınmaktaydı.

Görüldüğü gibi Millet Partisi'nin izlencesi partinin toplumsal tabanı olan kırsal kesim ve küçük üreticilerin özlemlerini yansıtan liberal-tutucu değerleri ön plana alan bir metindir.

E. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN İZLENCESİ

AP, YTP, CKMP ve MP'nin oluşturduğu Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi de, koalisyon ortağı partilerin üzerinde anlaştıkları koalisyon protokolünün ana ilkeleri çerçevesinde hazırlandı.

Oldukça ayrıntılı bir metin olarak kamuoyunun karşısına çıkan Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından 26 Şubat 1965 Cuma günü hem Millet Meclisi'nde hem de Cumhuriyet Senatosu'nda okundu.[23]

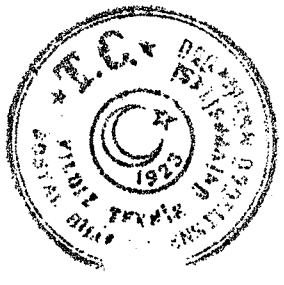

Ürgüplü, giriş bölümünde daha önceki koalisyon hükümetlerine göndermede bulunarak ülkenin içinde bulunduğu ortamın güçlü ve istikrarlı bir hükümete gereksinim duyulduğunu açıkladı ve bu hükümeti oluşturmanın koşullarını ise Parlamento'da yeterli oy çoğunluğuna sahip olmak ve ortak düşüncelerde uzlaşarak uyumlu bir çalışma olanağının sağlanmasında yattığını belirtti.

Daha önceki Koalisyon hükümetleri dönemlerinde Anayasa'nın öngördüğü; Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu, Danıştay... gibi kurumların kurulması, Anayasayla çelişen yasaların ayıklanması, plan düşüncesinin kabul edilmesi ve uygulanmaya geçilmesi, sosyal sorunları çözecek düzenlemeler konusunda olumlu sonuçlara ulaşılmış olmasına karşın planda öngörülen kalkınma hızına ulaşılamadığının altını çizdi. Ürgüplü, yansız ve doyurucu bir yönetimin işlerlik kazanamadığını, ülkenin gönenç düzeyinin arzulanan düzeye ulaşamadığını da belirtti. Daha sonra, Tüccar, sanayici, memur, işçi ve köylünün beklentileri olduğunu belirterek, yeni hükümetin genel seçimler yapılıncaya kadar yansız bir seçimin yapılabilmesini sağlayacak ortamı hazırlamak, ülkenin varolan olanaklarına işlerlik kazandırarak kalkınma hızının yükseltilmesine çalışılacağını söyledi.

İzlencenin temel ilkeler bölümünde ise hükümet ortağı partilerin uzlaştıkları temel ilkeleri, izleyecekleri politikanın yönünü ve gerçekleştirmeyi amaçladıkları işleri ortaya koydu.

Atatürk ilkeleri, 27 Mayıs 1960 Eylemi ve 1961 Anayasası'nı ve Atatürk Devrimleri'ni demokratik düzenin ve Türk Devleti'nin temeli saydıklarını ve hükümetlerinin bu inancın uygulayıcısı ve savunucusu olacağını açıkladı.

Toplumsal güvenliğin yansız bir yönetimin kurulmasıyla sağlanabileceğine inandıklarını belirterek bu konuda Anayasa'nın belirttiği düzenlemeleri yansız yönetimlerinin dayanağı olarak gördüklerini ve bu bağlamda her türlü önlemin alınacağını ve uygulanacağını da vurguladı.

Ürgüplü daha sonra, kamu görevlilerinin yasaların çizdiği sınır içinde, partizanlıktan uzak ve güvenlik içinde çalışmalarının sağlanacağını ve devlet yönetimi kadrolarına yönelik nitelikli yöneticilerin yetişmesi için, hizmet içi eğitime ağırlık verileceğini belirtti.

Anayasal düzene karşı tehdit oluşturan her türlü aşırı sağ ve sol akımlara karşı savaşım verileceği ve bu akımların gelişmesinin önlenmesinde önemli bir

---

[23] Ayrıntılı bilgi için bkz., Öztürk, **a.g.e.**, s. 583-605; Cumhuriyet, *"Hükümet Programı Okundu"*, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.575, s. 1 ve 7..

T.C. 1923

öğe olan sosyal adalet ve sosyal güvenlik ilkeleri doğrultusunda topluma daha iyi yaşama olanakları sağlanacağı üzerinde duruldu..

Siyasal Partiler Yasası ve Anayasanın öngördüğü yasaların ivedilikle yürürlüğe girmesi için çalışılacağı ve muhalefet partileriyle sıcak ilişki kurularak ülkenin önemli sorunlarında danışma ve dayanışma geleneği kuracaklarını belirten Ürgüplü, Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin ekonomi siyasetinin karma ekonomik düzen ve planlı kalkınma temeline dayandırılacağını, bununla birlikte özel ve kamu kesimine eşit uygulamalarda bulunulacağını söyledi.

Ülke ekonomisinin kararlılık içinde gelişmesi için para ve kredi politikası, enflasyonu ve deflasyonu engelleyecek bir biçimde düzenleneceği, sermaye piyasası kurulması için gerekli önlemlerin alınacağı ve eşitlikçi bir vergi sistemi uygulamasıyla vergi düzenlemelerinde düzeltimler gerçekleştirmek için çalışacaklarını belirtti.

Yönetsel, tüzel, parasal ve teknik yönlerden ivedilikle iyileştirmeye gidilmesi düşünülen KİT'lerle ilgili düzenlemelerin önemle üzerinde durulacağı, ekonomik yaşamda olumsuz etkileri belirgin olan fiyat sınırlandırmalarının kaldırılmasına çalışılacağı ve ulusal çıkarlarımızla çelişmemek kaydıyla yabancı yatırımcıların ekonomik gelişmemize katkıda bulunmaları için özendirileceği de açıklandı.

İç ve dış pazarda yarışmacılık ilkeleri içinde tecimsel yaşamın düzenleneceğini, kalkınma planı çerçevesinde yerli endüstrinin gelişmesine çalışılacağı ve toplumsal kalkınmaya önemli katkıları olacağına inanılan kooperatifçiliğin yayılması ve çoğalmasına çalışılacağı açıklandı.

Bu izlencede üzerinde önemle durulan bir diğer konu ise, tarım kesimiydi. Ülke nüfusunun % 70'inin tarımla uğraştığı belirtilerek kırsal kesimdeki nüfus artığının sanayiye aktarılması, topraksız köylüye toprak verilmesi, çağdaş tarım tekniklerinin kullanılması yönünde çalışılacağını, Meclis'te bulunan Toprak Reformu yasa tasarısının ciddi olarak ele alınacağı ve gereğinin yapılmasına çalışılacağı da belirtilmekteydi.

Hayvancılığın geliştirilmesi ve hayvan ürünlerini işleyecek işletmelerin oluşturulacağı, ormanların korunması, geliştirilmesi, bakımı ve orman içi köylerin gereksinimlerinin karşılanacağı tarımsal verimi arttırmaya yönelik sulama işlerinin yapılacağı, tarıma yönelik kredilerin yerinde, zamanında ve yeterli verilmesi için gerekli önlemlerin alınacağı belirtilmekteydi.

Sanayi alanında ise, ekonomik kararlılık ve sosyal adalet içinde gelişecek planlı bir ekonomik sistem öngörülürken, ulusal sanayimizin yarışmacılık ilkeleri içinde gelişmesinin sağlanacağı, montaj sanayinden bir an

önce imalat sanayine geçilmesine çalışılacağı söylendi. Ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının bir an önce ülke yararına kullanılması için uğraşılacağı, enerji yatırımlarının yapılacağı ve el sanatları ile küçük sanatların üzerinde durularak örgütlenmelerinin sağlanacağı belirtilmekteydi.

Karayolları, deniz yolları, hava yolları ve iletişimde ülkenin gereksinimlerini karşılayabilecek çalışmaların üzerinde önemle durulacağı ve bu konularda gerekli düzenlemelerin yerine getirilmeye çalışılacağı üzerinde durulmaktaydı.

Yargı sistemimizin Anayasanın doğrultusunda düzeltime tutulacağı, yargıda hızlı, verimli ve etkin bir mekanizmanın oluşturulacağı, herkese eşit davranılacağı ve bütün uygulamaların nesnel ölçüler içinde yerine getirileceği de belirtilmekteydi.

İç güvenlikte toplumsal huzurun sağlanması için her türlü önlemin alınacağını, araç ve gereç açısından gerekenlerin yapılacağı açıklanırken ulusal eğitimde ise herkese eşit eğitim olanağının sağlanması, gençliğin kişlik sahibi, ulusçu bir ruh içinde yetiştirilmesi düşünülmekteydi. Bu hizmet alanının ana öğesi olan öğretmenlerin nitelikli ve yeter sayıda yetiştirilmesine çalışılacağı belirtilirken meslek ve tekniker okullarının kurulması da ana amaçlardan biri olarak görülmekteydi.

Toplumsal kalkınmada ulusun gönenç ve mutluluğunun kalkınma planlarının başarıya ulaşmasında yattığı belirtilirken ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde olduğu, bu kesimin yaşam düzeyi yükselmedikçe ulus olarak gönençe kavuşulamayacağı için, köy ve köylü konusu üzerinde önemle durulacağı özellikle vurgulanıyordu. Bu nedenle köye yönelik hizmetlerin etkinliğinin ve veriminin arttırılması için Köy İşleri Bakanlığı'nın çalışımda bulunacağı belirtilmekteydi.

Din işleri, vakıflar, nüfus sayımı, tapulama ve kadastro, bölge planlama, kent ve sosyal konut, gecekondu, doğal yıkımlar, dış ödemelere katkısı bakımından dış turizme yönelik tesisler ve TRT'nin yansızlığı konularında gereken çalışmaların yerine getirileceği belirtilmekteydi.

İzlencede üzerinde önemle durulan bir diğer konu ise, kalkınma planlarıydı. Plan, toplumsal kalkınmanın en etkili aracı olarak görülmekte ve planların uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi için gerekenin yapılacağı önemle vurgulanmaktaydı.

Sağlık ve sağlık hizmetlerinin sosyalleşmesi, koruyucu hekimlik, sağlık sigortası, özel kesimin sağlık alanına girmesi ve yerli üretimi koruyan ilaç

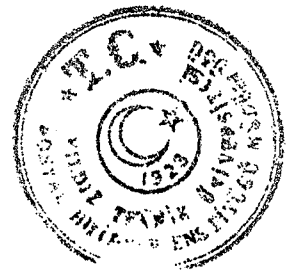

dışalımı konusunda gereken çalışmaların yerine getirileceği de açıklanmaktaydı.

Uluslararası ekonomik, tecimsel, sosyal ve gezimsel ilişkilerin gelişimine katkıda bulunacak olan gümrükle ilgili düzenlemelere gidileceği, önemli tecimsel bitkilerden tütün-tütün ürünleri ile çay üretimi komusunda ve Tekel ürünlerinin üretiminde gereken çalışmaların yürütüleceği belirtilmekteydi.

İzlencede üzerine önemle durulan bir konu ise iş yaşamıydı. Üretimin iki temel ögesi olan emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin sosyal eşitlik ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda uyumlu ve dengeli yürütülmesinin amaç edinildiği belirtilirken, işsizliğin önlenmesine çalışılacağı ve bu konu ile ilgili olarak İş Yasası, Sosyal Sigortalar Yasası, işsizlik sigortası, iş mahkemeleri, sosyal haklar konusunda gereken düzenlemelerin yanısıra da bu konu ile ilgili çalışmaların yerine getirilmesine çalışılacağı açıklanmaktaydı.

Ulusal güvenlik ve ulusal çıkarların korunması görevini üstlenen Silahlı Kuvvetlerle ilgili düzenlemelerin en kısa sürede yerine getirileceği, ulusal savunma, ulusal güvenlik ve askeri yargı düzenlemelerinin hükümetin çalışmaları arasında olduğu üzerinde durulmaktaydı.

Dış ilişkilerde Atatürk'ün çizdiği "yurtta barış, dünyada barış" istemi yolunda çalışılacağı, devletlerarası ilişkilerde ise karşılıklı anlayış ve eşitlik ilkelerinin egemen olduğu bir işbirliği amaçlanmaktaydı.

NATO, CENTO, Birleşmiş Milletler Örgütü ve AET ile olan ortaklıklarımızdan övgü ile söz edilmekte olan bu izlencede, Batı Avrupa ülkeleri, ABD, Kanada ile olan ekonomik ilişkilerin yararlarından ve komşularımızdan olan Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi gereği üzerinde durulmaktaydı. Balkan ülkeleri arasındaki yakın işbirliği ile Arap ülkeleriyle olan ilişkilerdeki olumlu gelişmeler, İran, Pakistan ve Afganistan'la olan geleneksel dosluk ilişkilerimizin yanısıra Japonya ve Latin Amerika ülkeleriyle olan ilişkilerin geliştirilmesi dileği ön planda yer almaktaydı. Ayrıca, Afrika ve Asya'daki bağımsızlık eylemlerini öven, sömürgeciliğe karşı ilk savaşımı veren Türkiye'nin, bu yeni bağımsızlığını kazanan devletlerle karşılıklı iyi ilişkiler geliştirmek istediği de açıklanmaktaydı.

Dış siyasetimizde önemli bir sorun olan Kıbrıs sorununun, barışçıl yollardan çözümlenmesi için hükümetin ikili görüşmelere hazır olduğu da ayrıca belirtilmekteydi.

Yukarıda da görüldüğü gibi Dördüncü Koalisyon Hükümeti izlencesi genellikle Anayasal çerçevede tüm önemli konular ele alınmış, daha anlaşılır ve akıcı bir dille sunulmuş iyi bir izlence metni özelliği taşımaktaydı.

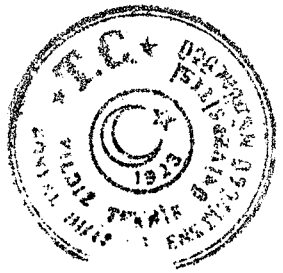

Bilindiği gibi, Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolündeki ana ilkeler çerçevesinde hazırlanan hükümet izlencesi, koalisyon ortağı partilerden hiç birisinin görüşlerini tam olarak yansıtmamaktaydı. Türk halkının büyük çoğunluğunun özlemlerini ön plana alan ve "orta yol"un bulunduğu bir metin olduğu ve CHP'nin kurduğu Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesiyle koşutluklar taşıdığı için de kamuoyu tarafından olumlu karşılandı.[24]

F. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN BAKANLAR KURULU; DEĞERLENDİRİLMESİ VE GÜVEN OYLAMASI

1. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN BAKANLAR KURULU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

AP, YTP, CKMP ve MP'nin ortaklığıyla, TBMM'nde hiç bir siyasal parti desteğine dayanmayan bağımsız Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulan Cumhuriyet tarihimizin Dördüncü Koalisyon Hükümeti, 1965 genel seçimlerine kadar ülkeyi yönetmek için kurulmuş bir seçim hükümeti özelliğini taşımaktaydı.

Bu seçim hükümetinin Bakanlar Kurulu, 20 Şubat 1965 Cumartesi günü Anayasa'nın 102. maddesi gereği Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından sunuldu. AP'nin on YTP, CKMP ve MP'nin de dörder bakanlık aldığı Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu[25] aşağıdaki üyelerden oluşmuştu:

Başbakan: Suat Hayri Ürgüplü, (Kayseri, Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Süleyman Demirel, (Meclis dışı)
Devlet Bakanı: Hüseyin Ataman, (Ankara Milletvekili)
Devlet Bakanı: Mehmet Altınsoy, (Niğde Milletvekili)
Devlet Bakanı: Şekip İnal, (Hatay Milletvekili)
Adalet Bakanı: İrfan Baran, (Konya Milletvekili)
Milli Savunma Bakanı: Hasan Dinçer, (Afyon Milletvekili)
İçişleri Bakanı: İ. Hakkı Akdoğan, (Yozgat Milletvekili)
Dışişleri Bakanı: Hasan Işık, (Moskova Büyükelçisi)
Maliye Bakanı: İhsan Gürsan, (İzmir Milletvekili)

---

24 İlhan Selçuk, *"Durum"*, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.577, s. 2.

25 Cumhuriyet, *"Kabine ve Protokol Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.569, s. 1; Öztürk, **a.g.e.**, s. 581-582.

Milli Eğitim Bakanı: Cihat Bilgehan, (Balıkesir Milletvekili)
Bayındırlık Bakanı: Orhan Alp, (Meclis dışı)
Ticaret Bakanı: Nacit Zeren, (Amasya Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Dr. Faruk Sükan, (Konya Milletvekili)
Gümrük ve Tekel Bakanı: Ahmet Topaloğlu, (Adana Milletvekili)
Tarım Bakanı: Turhan Kapanlı, (Sakarya Cumhuriyet Senatosu üyesi)
Ulaştırma Bakanı: Mithat San, (Gaziantep Milletvekili)
Çalışma Bakanı: İhsan Sabri Çağlayangil, (Bursa Cumhuriyet Sen. üyesi)
Sanayi Bakanı: Ali Naili Erdem, (İzmir Milletvekili)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Mehmet Turgut, (Afyonkarahisar M.v.)
Turizm ve Tanıtma Bakanı: Ömer Zekai Dorman, (İstanbul Milletvekili)
İmar ve İskan Bakanı: Recai İskenderoğlu, (Diyarbakır Milletvekili)
Köy İşleri Bakanı: Seyfi Öztürk, (Eskişehir Milletvekili)

[Adalet Bakanı Konya Milletvekili İrfan Baran yerine Ankara bağımsız Milletvekili İhsan Köknel, Adalet Bakanlığı'na, İçişleri Bakanı Yozgat Milletvekili İ. Hakkı Akdoğan yerine Niğde Cumhuriyet Senatosu üyesi İzzet Gener, İçişleri Bakanlığı'na ve Ulaştırma Bakanı Gaziantep Milletvekili Mithat San yerine Sakarya Cumhuriyet Senatosu üyesi Kazım Yurdakul, Ulaştırma Bakanlığı'na 29 Temmuz 1965 tarihinde 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri dolayısıyla 1961 Anayasası'nın 109'ncu maddesi gereğince İçişleri, Adalet ve Ulaştırma Bakanlıklarına bağımsız Bakanlar yeniden atanmıştır.]

Daha önce de belirtildiği gibi, Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanlığı'na Kayseri Bağımsız Senatörü Suat Hayri Ürgüplü Cumhurbaşkanı tarafından atanmıştı. Ürgüplü'nün hiç bir partiye dayanmadan böyle önemli bir görevi üstlenmesi bazı aydınlar tarafından iyi karşılanmamış, dayandığı güçün yalnızca koalisyon protokolü olduğu oysa daha önceki koalisyon hükümetleri dönemlerinde hükümetlerin istediklerini başaramadığını ve bu nedenden dolayı günlük işlerle yıpranacağı ve parlamento düzeninin dayandığı temel ilkelerin ve kuralların bizim ülkemizde de uygulanması gerektiği ileri sürülerek yeni hükümetin partamento düzenini güçlendirmediğini bu nedenden de bunalımların birbirini izleyeceğini ileri sürülmekteydi.[26]

---

[26] Reşat Kaynar, *"Yeni Hükümet"*, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.573, s. 2; Forum, *"Koalisyon Protokolü"*, **Forum**, 1 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 262, s. 4.

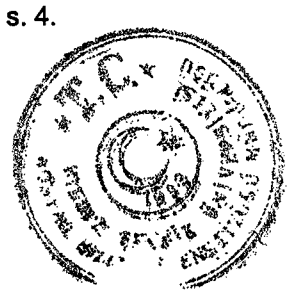

Gösterge-12: *AP-YTP-CKMP-MP Koalisyon Hükümeti*

Partiler	AP	YTP	CKMP	MP	AP-YTP-CKMP-MP toplam üyelik
Milletvekili sayısı	172	72	19	13	226
Bakanlık sayısı	10	4	4	4	22
BS/MS oranı	0.06	.18	.21	.31	Güvenoyu yeter sayısı: 219

Kaynak: Sabri Sayarı, **Parlamenter Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1980, s. 233.

Gösterge-13: *Dördüncü Koalisyonda Bakanlıkların Partilere Göre Dağılımı*

BAKANLIKLAR	PARTİLER
Başbakanlık	Bağımsız
Devlet Bakanılığı ve Başbakan Yardımcılığı	AP
Devlet Bakanlığı	MP
Devlet Bakanlığı	CKMP
Devlet Bakanlığı	YTP
Adalet Bakanlığı	CKMP
Milli Savunma Bakanlığı	CKMP
İçişleri Bakanlığı	MP
Dışişleri Bakanlığı	Bağımsız
Maliye Bakanlığı	AP
Milli Eğitim Bakanlığı	AP
Bayındırlık Bakanlığı	AP
Ticaret Bakanlığı	AP
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	AP
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	AP
Tarım Bakanlığı	YTP
Ulaştırma Bakanlığı	YTP
Çalışma Bakanlığı	AP
Sanayi Bakanlığı	AP
Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı	MP
İmar ve İskan Bakanlığı	YTP
Köy İşleri Bakanlığı	CKMP

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı AP

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'ni oluşturan siyasal partilerin Bakanlar Kurulu üyeleri, daha önce birbirleriyle çekişme ve sürtüşme içinde olan kümelerden geldiklerinden kamuoyunda bu üyelerin uyumlu çalışamayacağı kanısı vardı. Dört partili ortaklıkta küçük partilerin milletvekillerinin kişisel kaygılarının giderilmesinin oldukça zor olduğu ve bu nedenle çıkması olan olası anlaşmazlıkları önlemek ve işbirliğini sağlamak için iki kurul oluşturulması kararı da hükümet protokolünde alınmıştı.[27]

Bu Bakanlar Kurulu'nun bir diğer olumsuz yanı ise Başbakan ve birkaç bakan dışında devlet hizmetinde deneyimi olmayan kişilerden oluşmuş olmasıydı.[28] Devlet deneyimi olmayan bu kişilerin görev alması hükümetin gerçekleştirmeyi düşündüğü işlerde zorluklarla karşılaşacağı da göstermekteydi.

Öte yandan bakanlıkların dağılımında partilerin milletvekili sayısıyla orantılı bir paylaşıma da gidilmemesine karşın her partinin hükümet politikasını yürütmede eşit yetki ve sorumluluğa sahip bir konumda kabul edilmesi, küçük partilere verilen önemli bir ödün olduğundan AP Genel Merkezi bir genelge yayınlayarak özellikle yeni hükümetin AP hükümeti olmadığını belirtti. Bu genelge ile AP sorumlukluktan kaçmaya çalışmışsa da, koalisyon ortağı küçük partilerin liderleri Bakanlar Kurulu'nda görev almadılar ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i Bakanlar Kurulu'na Başbakan Yardımcısı olarak görev almak zorunda bıraktılar. AP liderinin Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısı olarak görev alması kamuoyunda sorumluluğun bu parti tarafından yüklenildiği kanısını da doğurdu.[29]

2. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ İZLENCESİ'NİN GÜVEN OYLAMASI VE SONUÇLARI

Kamuoyundan önemli ölçüde olumlu tepki alan Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi de koalisyon protokolünün ilkeleri doğrultusunda hazırlandıktan sonra sıra izlencenin güvenoyuna gelmişti.

---

27 Ecvet Güresin, *"İstikrar Konusu"*, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.570, s. 1.

28 Forum, *"Yeni Hükümet"*, **Forum**, 1 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 262, s. 4.

29 Cumhuriyet, *"Hükümet AP Hükümeti Değil"*, Ecvet Güresin, *"AP Genelgesi"*, **Cumhuriyet**, 22-23 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.570-14.571, s. 1; Forum, *"Koalisyon Protokolü"*, **Forum**, 1 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 262, s. 5.

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi bağımsız-yansız Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından 26 Şubat 1965 Cuma günü hem Millet Meclisi'nde hem de Cumhuriyet Senatosu'nda okundu.[30]

Hükümet izlencesi daha TBMM'nde görüşülmeye başlamadan, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın hükümetin izlencesini beğenmediğini açıklayan bir dizi iletisi kamuoyuna yansıyınca, TRT kaynaklı bunalımın (hükümetin izlencesinin TBMM'nde okunurken TRT'de canlı yayınlanmayıp akşam banttan yayınlanması üzerine koalisyon ortakları ve özellikle MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tepkisini çekti) yanında koalisyon ortakları arasında huzursuzluğa yol açtı.[31]

Bu arada Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin ortakları arasındaki protokolün açıklanmasından sonra kamuoyundan yeni koalisyon ortaklarına yönelen -protokolün Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin protokolüyle hemen hemen aynı özellikleri taşıdığı- eleştirileri Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesinin duyurulmasından sonra da aynı yönde eleştirilerle karşılaşmasına yol açtı.[32] Bu eleştirilere karşın, izlencenin AP'nin temel felsefesini yansıttığını ve Atatürk ilkelerine koşut bağlılık noktasından kayıldığı yönünde eleştiriler de görüldü.[33] İzlence Millet Meclisi'nde görüşülürken, AP dışındaki iktidar ortağı partilerin liderleri somut konulara değinmek yerine konuşmaların radyodan yayınlanmasından yararlanma yolunu seçerek seçmenlerine gönderimde bulunurlarken, AP temsilcisi Talat Asal ise AP'nin izlencesinin ana ilkelerini kapsayan görüşleri yineledi ve o da somut konulara girmeme yönünü seçti.

Üç koalisyon ortaklığının ardından muhalefete düşen CHP adına, hem Genel Başkan İsmet İnönü hem de CHP sözcüsü Turhan Feyzioğlu söz alarak, hükümetin izlencesini eleştirdi. CHP'li sözcüler, petrol ve madenler gibi somut soruları gündeme getirerek Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'den yanıt istediler. Ürgüplü muhalefetin sorularına yanıt vermeme yolunu seçmesi ise Başbakanın herhangi bir partiye dayanmamasının sonucu olarak yorumlandı.[34]

---

30 Cumhuriyet, *"Hükümet Programı Okundu"*, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.575, s. 1 ve 7.

31 Akis, *"Radyo"*, **Akis**, 5 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 32, Sayı: 559, s. 6 ve 8; Cumhuriyet, *"Program Bugün Tartışılıyor"*, *"Hükümet TRT İhtilafı Büyüyor"*, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.577, s. 1 ve 7.

32 İlhan Selçuk, *"Durum"*, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.577, s. 2.

33 Bahri Savcı, *"Hükümet Programı"*, **Cumhuriyet**, 2 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.578, s. 2.

34 Forum, *"Güven Oyu"*, **Forum**, 15 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 263, s. 3; Metin Toker, *"Eveleme-Geveleme"*, **Akis**, 5 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 32, Sayı: 559, s. 5.

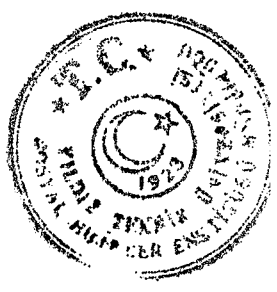

Öte yandan MP lideri Osman Bölükbaşı'nın ülkenin somut sorunlarıyla değil de TRT'yi eski iktidara bağlılık gösterisi ile suçlaması ve hoşgörüden uzaklaşarak saldırgan bir tutuma yönelmesi CHP ile aralarında bir sürtüşmeye de yol açtı.[35]

Cumhuriyet Senatosu'nda ise Sosyal Demokrat Parti Genel Başkanı Sıtkı Ulay ile Tabii Senatör Fahri Özdilek tarafından Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasında izlediği yol nedeniyle Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i eleştirildi. Ayrıca Özdilek, gerek hükümet protokolünde gerekse izlencede yer alan "kişilik sahibi ve milliyetçi" bir gençlik yetiştirilmesi ile ne denilmek istendiğini, Türk gençliğinin kişiliksiz ve milliyetçi olmadığının mı? belirtilmek istendiği sordu. Bu soru üzerine Başbakan Ürgüplü, bu tümcede gençliğin bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da kişilikli ve milliyetçi olarak yetiştirilmek istendiği anlamını taşıdığını belirtti.[36]

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin izlencesi tartışıldıktan sonra 4 Mart 1965 Perşembe günü Bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü Başkanlığı'nda kurulan Dördüncü Koalisyon Hükümeti 432 üyenin katıldığı oylamada 200 karşı ve bir çekimser oya karşılık 231 oyla güvenoyu aldı.[37]

Bağımsız Ürgüplü'nün Başbakanlığında kurulan Dördüncü Koalisyon Hükümeti Millet Meclisi'nden güven oyu aldıktan sonra sıra artık hükümetin çalışımlarına gelmişti. Ürgüplü Hükümeti bu amaçla ülke sorunlarını ve yapılacak işleri belirlemek için çalışmalarına başladı.

G. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİNİN ÇALIŞIMLARI

Dördüncü Koalisyon Hükümeti 4 Mart 1965 Perşembe günü güven oyu aldıktan sonra çalışmalarına başladı. İlk önemli çalışmasını 9 Mart 1965 Salı günü Bakanlar Kurulu toplantısında açıkladı. Bu açıklamaya göre Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin seçime kadar yapacağı işler bir bildiri ile halka duyuruluyordu. Kamuoyunda bir seçim hükümeti olarak görülen Dördüncü Koalisyon Hükümeti yayınladığı bildiriyle bir seçim hükümeti değil de bir görev

---

35 Cumhuriyet, *"Bölükbaşı İle Satır Çatıştı"*, **Cumhuriyet**, 2 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.578, s. 1 ve 7.

36 Forum, *"Ne Biçim Bir Milliyetçilik?"*, *"Güven Oyu"*, **Forum**, 15 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 263, s. 3-4; Cumhuriyet, *"Çankaya, Tenkid Edildi"*, **Cumhuriyet**, 4 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.580, s. 1 ve 7.

37 Milliyet, *"Ürgüplü Kabinesi Güven Oyu Aldı"*, **Milliyet**, 5 Mart 1965, Yıl: 15, Sayı: 6205, s. 1 ve 7.

T.C. 1923

hükümeti görüntüsüyle işe başlama yolunu seçmekteydi. Otuzdört maddeden oluşan bu bildiri şöyleydi:

1- 1965 Bütçesi 25 Mart 1965 tarihine kadar hazırlanmış ve Meclislere sunulmuş olacaktır.
2- Geçiçi Bütçe Yasası'nın uygulamasında karşılaşılan bazı uygulama güçlüklerini ortadan kaldırmak için ivedi bir yasa tasarısı Meclis'e gönderilecektir.
3- Toprak Reformu yasa tasarısı üzerinde çalışmalara başlanmıştır.
4- 1965 yılı için gereksinim duyulan 815 bin ton gübrenin sağlanması için gereken önlemler ivedi olarak alınacaktır.
5- Tohumluk gereksinimlerini karşılamak için ayrılmış bulunan 20 milyon liraya 40 milyon lira eklenerek 60 milyon liraya çıkarılacaktır.
6- Ege Tütün Pazarı'ndaki varolan ürünün yüzde doksanbeşini oluşturan 110 milyon kilo tütün bugün satılmış bulunmaktadır. Kaba tütünlerin alımlarına bu hafta geçilecektir.
7- Marmara ve Karadeniz Tütün Pazarlarının bir an önce açılması için gerekli önlemler alınacaktır.
8- Tekstil ve sanayimizin ince yün gereksinimini karşılamak için yapılan projenin uygulanması ve merinosculuğun özendirilmesi özenle izlenecektir.
9- 6831 sayılı Orman Kanunu ile ilgili değişikliğin ivedi bir biçimde yerine getirilmesiyle 198.981 aileyi ilgilendiren ve 130 bin dosyanın sonuçlanmasını sağlayacak olan uygulamaya girişilecektir.
10- Şeker pancarı üreticisine ödenmesi geçikmiş bulunan ödemelerin bir an önce yapılabilmesi için gerekli önlemler alınacaktır.
11- 1965 yılı Nüfus Sayımı hazırlıklarının yerine getirilmesine titizlikle çaba gösterilecektir.
12- Plan uygulamasında görülen aksaklıkların giderilmesi için gerekli önlemler alınacaktır. Yatırım hizmetlerinin ivedi ve verimli bir biçimde görülmesi titizlkle izlenecektir.
13- İl ve köy yolları yapımında gerekli girişimin yapılabilmesi için gereken önlemler alınacaktır.
14- ABD'nden sağlanması düşünülen 180 milyon liralık yol makinalarının bir an önce satın alınarak hizmete konulması için gerekli önlemler alınacaktır.
15- Karayollarında can ve mal yitimini en aza indirecek önlemler üzerinde titizlikle durulacaktır.

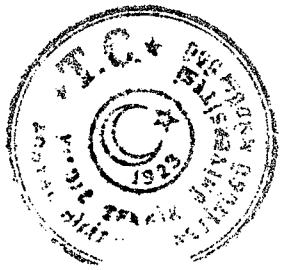

16- 15 sayılı Kota'nın hazırlıklarına 25 Mayıs'ta başlanacaktır. Bu Kota'nın hazırlanmasında ayrıca Sanayi Bakanlığı'nın da görüşü alınacaktır.
17- Anlaşmalı ülkelerle olan anlaşmaların yenilenmesi sürdürülecektir.
18- Tarımsal ve endüstri ürünlerimize yeni pazarlar aranmasına hız verilecektir.
19- Yapımı bitmiş, fakat araç-gereçi eksik bulunan sağlık tesislerinin bir an önce hizmete girmesi için gerekli önlemler alınacaktır.
20- Her türlü sağlık mücadeleleri için yeterli oranda ilaç bulundurulmasına büyük özen gösterilecektir.
21- Yerli ilaç endüstrisi özendirilecek, önemini yitiren ilaçların dış satımından sakınılacaktır.
22- Sağlık hizmetlerinin geniş çapta köylere götürülmesi için önlem alınacaktır.
23- 440 sayılı yasayla yeniden düzenlenmesi gereken devlet ekonomik girişimleri ile ilgili çalışmalara hız verilecektir.
24- Deniz ticaret filomuzun desteklenmesi ve gemi yapımcılığının özendirilmesi için gerekli çalışmalara girişilecektir.
25- Yabancı ülkelerdeki işçilerimizin durumları ile çok yakından ilgilenilecektir.
26- İşçi gönderilen ülkelerle "sosyal güvenlik anlaşma"ları imzalanacak, işçilerimizin aileleri ile beraber gidebilmesi ve Yurttan habersiz kalmamaları üzerinde durulacaktır.
27- Sosyal Sigortalar Kanunu'nun uygulamasıyla ilgili sorunlar ele alınacaktır.
28- Bir plan çerçevesinde onaltı bölgede iş mahkemeleri kurulması üzerinde durulacaktır.
29- Endüstri kuruluşlarının hammadde gereksinimlerinin sağlanmasında Ticaret Bakanlığı ile işbirliği yapılacaktır.
30- Sanayi bölgeleri ve siteleri kurulması sürdürülecektir.
31- Maden Kanunu üzerinde durulacaktır.
32- Keban Barajı'nın dış finansmanının sağlanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
33- Turizmin özendirilmesi ve geliştirilmesi ile ilgili önlemlerin alınması hızla sürdürülecektir.
34- Köy yolları, köy suları, köylere elektrik götürülmesi ve toprak-su ile ilgili çalışmalar hızlandırılacaktır.

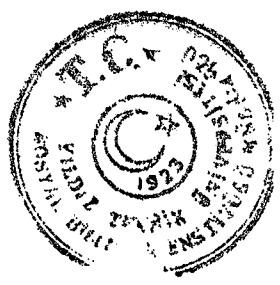

Yukarıda sıralanan yapılacak işler dışındaki görevlerle de ilgili bakanlıklar çalışmalarını sürdürecekti.[38]

Görüldüğü gibi, Dördüncü Koalisyon Hükümeti ortaya koyduğu ana amacıyla bir seçim hükümeti olmaktan çok bir görev ve hizmet hükümeti niteliklerini yansıtmaktaydı. Hükümet ortaya koyduğu bu önemli ülke sorunlarını çözme amacı ile de işe başladı.

1. SİYASAL GELİŞMELER

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin kuruluşunda önemli bir etken de partilerin seçime kendi ortak iktidarlarında girmek istemeleriydi. Çünkü DP'nin oylarına sahip çıkan sağ kanat partiler seçimden en iyi sonuçla ayrılmak düşüncesinde olduklarından dört yıldır birbirleriyle mücadele eden düşman kardeşlerden AP ile YTP ve CKMP ile MP biraraya gelerek hükümetin kurulmasını sağladılar. Birbirlerinin oy tabanına göz diken sağ kanat partiler aynı zamanda kendilerine rakip gördükleri partiyi de yıpratarak bitirmek görüşünü taşıdıklarından hükümet etmeleri de oldukça zor görünmekteydi.[39]

Seçim Hükümeti olarak da adlandırılan bu hükümetin iktidar süresince karşılaştığı en önemli sorun, MP ve MP Başkanı Osman Bölükbaşı'nın hemen hemen her konuda ortaya çıkan uzlaşmaz tutumu olmuştur. Ortak sorumluluk taşımasına karşın MP, TRT konusunda, iç ve dış geziler konusunda, kararnameler ve bazı yerlere atamalar konusunda sürekli karşı çıkarak sorumsuzluk örneği çizmiştir.

Seçimlerin yaklaştığı son aylarda ise AP'nin etkinliğini kırmak isteyen CKMP ve YTP, AP'ne karşı bir cephe oluşturmuşlardır. Yaklaşan seçimlerde oy toplayabilme kaygısıyla oluşturulan bu birliktelik seçimlere kısa bir süre kaldığı için bir hükümet bunalımına yol açmamıştır.[40]

---

38 Hürriyet, *"Hükümet'in Yapacağı İşler 34 Madde İçinde İlan Edildi"*, **Hürriyet**, 10 Mart 1965, Yıl: 17, Sayı: 6056, s. 1 ve 7.

39 Akis, *"4 Düşman Kardeş"*, **Akis**, 5 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 32, Sayı: 559, s. 4.

40 Forum, *"M.P. ve Koalisyon"*, **Forum**, 1 Eylül 1965, Yıl: 12, Cilt: 18, Sayı: 274, s. 4.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

a. Koalisyon İçi Muhalefet: Millet Partisi

1. TRT Sorunu

TRT sorunu daha Dördüncü Koalisyon Hükümeti güvenoyu almadan önce Hükümet İzlencesi'nin Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından 26 Şubat 1965 Cuma günü okunması sırasında ortaya çıktı. TRT'nin Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi'ni canlı olarak değil de banda alarak akşam haberlerinden sonra yayınlaması üzerine TRT'den sorumlu olan MP İstanbul Milletvekili Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dormen'in TRT Genel Müdürlüğü'ne bir yazı göndererek TRT çalışanlarının tazminatlarının ödenmemesini bildiren bir yazı göndermesi ve MP'li Yozgat Milletvekili İsmet Kapusuz'un Millet Meclisi'nde "Radyo'yu Hükümete isyan halinde bulunmakla" suçlamasıyla gündeme getirildi.[41]

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi'nin 1 Mart 1965 Pazartesi günü Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında partisinin görüşünü açıklayan MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı konuşmasında TRT konusunu da ele alarak; *"eski iktidara sadakat nümayişi içinde bulunan Devlet Radyosu'nun son tutumu ancak meydan okuma tabiri ile ifade edilebilir. Yeni Hükümet Programı'nda Türkiye Radyoları'nın tarafsızlığı üzerinde önemle durulacağını ifade etmektedir. Hükümet bu müphem ifade ile iktifa etmemeli, yakından bildiği yaraya neşter vurmalı idi"* diyerek bu sorunun özellikle MP tarafından ısıtılacağını göstermişti.[42]

MP lideri Osman Bölükbaşı, hükümetin güven oyu almasının ardından bu konuda yazılı bir açıklama yaparak gündemi ısındırdı. TRT'nin taraf tututuğunu, bu kurumda yansız bir yönetimin kurulması için hükümetten önlem almasını beklediğini belirterek koalisyon kanatlarının TRT konusunda MP'ni yalnız bıraktıklarını açıkladı. Bölükbaşı, özellikle AP'li Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in TRT Genel Müdürü İhsan Öztrak'a bir iletiyle bu konuda bir yasa çıkarılmasının olanaksız olduğunu ve çalışmalarını özgürce sürdürebileceğini belirten yazısının yer aldığı bir dergideki açıklamasını eleştirdi.[43] Bu gelişmenin ardından Dördüncü Koalisyon'un büyük ortağı AP

---

41 Cumhuriyet, *"Bakan TRT'de Tazminatları Ödetmiyor"*, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.576, s. 1 ve 7.

42 Akis, *"Radyo"*, **Akis**, 5 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 32, Sayı: 559, s. 6-10; Cumhuriyet, *"Bölükbaşı İle Satır Çatıştı"*, **Cumhuriyet**, 2 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.578, s. 1 ve 7.

43 Cumhuriyet, *"Bölükbaşı İnatla TRT İle Uğraşıyor"*, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1965, Yıl: 41,

T.C. Başbakanlık Türkiye Kalkınma Enstitüsü Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü

Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün TRT'ye karşı "şüphe ve güvensizlik" duygularının arttığını ileri sürerek bu kuruma Meclis soruşturması açılması için bir önerge vermesi ve AP Afyon Milletvekili Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut'un TRT ile sert bir mücadeleye girişeceğini açıklaması[44] ise Bölükbaşı'ya bu konuda istediği desteği sağladı.

Bölükbaşı'nın isteği üzerine Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dorman'ın hazırladığı TRT Yasası'nın değiştirilmesini içeren bir tasarıyı MP'li Bakanlar Kurulu üyeleri Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'ye vererek konuyu Bakanlar Kurulu'nun gündemine taşıdılar. Aslında koalisyon ortağı partilerin tümü TRT konusunda olumlu düşünmemelerine karşın konunun çözümünün yasa çıkarılmasıyla değil de yöneticilerinin değiştirilmesiyle giderilebileceği inancını taşıdıklarından konuyu sorun yapmama eğilimindeydiler.[45] Bu nedenden Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin MP dışındaki üyeleri, TRT konusunu Osman Bölükbaşı'nın "bir onur" sorunu yaptığını ve konunun ciddi ve olumlu yönü olmadığı görüşünü taşımaktaydılar.[46]

MP lideri Osman Bölükbaşı'nın ülkenin içinde bulunduğu pek çok önemli sorun çözüm beklerken, Dördüncü Koalisyon Hükümeti daha güven oyu bile almadan önce, hükümet izlencesi hakkındaki olumsuz eleştirileri ve ardından TRT konusunda takındığı olumsuz tutumu sürdürmesi koalisyon hükümetinin ilk haftadan çatladığı, kendi içinde uyuşamayan kümelerin sorunları çözemeyeceği kanısı doğurduğundan koalisyon hükümetinin seçimlere kadar görevde kalması zor görünüyordu.

Koalisyon kuruluş aşamasında sorun çıkaran ve sorunu sürdüren MP lideri Osman Bölükbaşı'nın TRT bunalımı nedeniyle Başbakan Ürgüplü ile de sürtüşmesi geçikmedi.

2. *Ürgüplü ve Bölükbaşı Sürtüşmesi*

Dördüncü Koalisyon Hükümeti daha güvenoyu almadan MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın TRT'yi gündeme getirmesi ve bu konuda sürekli israrcı olması bu konuda yansız kalan Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ile Bölükbaşı'yı karşı karşıya getirdi. Ürgüplü, Bölükbaşı'nın TRT Genel Müdürü

Sayı: 14.589, s. 7.

44 Cumhuriyet, *"İhsan Ataöv, TRT İçin Meclis Soruşturması İstedi"*, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.595, s. 1.

45 Akis, *"İnce Hesaplar"*, **Akis**, 5 Mart 1965, Yıl: 11, Cilt: 32, Sayı: 559, s. 9.

46 Cumhuriyet, *"MP, TRT Kanununun Değiştirilmesini İstedi"*, **Cumhuriyet**, 25 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.601, s. 1.

T.C. 1973

Orhan Öztrak'ın görevinden alınması ve TRT Yasası'nın değiştirilmesi konusunda baskısı üzerine görevini bırakacağını söyledi.[47]

Bütün ısrarcı tutumlara karşın Ürgüplü'nün MP lideri Bölükbaşı'ya yandaş olmaması MP liderinin Ürgüplü'ye karşı olumsuz tutum takınmasını sağladı. 20 Nisan 1965 Salı günü yapılan MP Genel Yönetim Kurulu toplantısında TRT konusunda Başbakanın davranışının koalisyonun uyum ve dayanışmasını yaralayıcı bir niteliğe büründüğü ve koalisyon protokolünün çiğnendiği görüşü ileri sürmesi üzerine Ürgüplü ayağımın altında bir şey yok diye yanıt verdi.[48]

Ürgüplü'nün MP lideri Bölükbaşı'nın istemlerine olumlu yanıt vermemesi ve Bölükbaşı'yı koalisyon içindeki tutumundan dolayı önemsememesi MP'li üyeleri Başbakanın İnönü'yü ziyaret etmesi çarpıtarak İnönü'nün memnun edilmesi koalisyon ilkelerinden üstün tutuluyor saldırısına yöneltti.[49]

Bölükbaşı hem Başbakan Ürgüplü'ye karşı[50] hem de hükümetteki olumsuz tutumunu sürdürerek hükümetin çalışmalarını engellemesine[51] ve koalisyondan ayrılacağı tehdidinde bulunmasına karşın[52] hükümetin diğer üyeleri tarafından pek de ciddiye alınmadığından istemleri yerine gelmedi. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin MP dışındaki üyeleri bu sorunu gözardı ederek seçime kadar koalisyon ortaklığının sürmesini sağladılar.

---

47 Milliyet, *"Ürgüplü, Bölükbaşı'ya 'İstifa Ederim' Dedi"*, **Milliyet**, 2 Nisan 1965, Yıl: 15, Sayı: 6233, s. 1.

48 Cumhuriyet, *"MP Bu Defa da Ürgüplü'ye Çattı"*, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.625, s. 1; Milliyet, *"Ürgüplü İle Bölükbaşı Çatışması Sertleşiyor"*, **Milliyet**, 23 Nisan 1965, Yıl: 15, Sayı: 6251, s. 1.

49 Milliyet, *"MP'ye Göre Hükümet Var, Başbakan Yok"*, **Milliyet**, 7 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6265, s. 1.

50 Cumhuriyet, *"Bölükbaşı, Ürgüplü'yü Gürsel'e Şikayet Etti"*, *"Bölükbaşı 'Ürgüplü Gerçeklere Aykırı Konuşuyor' Dedi"*, *"Çatlak"*, Orhan Duru, *"Hükümetin MP İle Başı Derde Girdi"*, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.627, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Bölükbaşı. Ürgüplü İçin 'Meseleleri Uyutuyor' Dedi"*, **Milliyet**, 7 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6296, s. 1.

51 Cumhuriyet, *"MP Adnan Öztrak'ın Değiştirilmesinde İsrar Ediyor"*, Ecvet Güresin, *"Huzursuzluk Kaynağı"*, **Cumhuriyet**, 2-3 Mayıs 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.636-14.637, s. 1.

52 Milliyet, *"Bölükbaşı Hükümet Ortaklarını Suçladı"*, **Milliyet**, 9 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6267, s. 3; Cumhuriyet, *"MP Koalisyonu Tehdit Etti"*, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.643, s. 1 ve 7.

T.C. 1923

b. 14'lerin Türkiye Siyasal Yaşamına Katılmaları

Bilindiği gibi MBK içinde çıkan bir anlaşmazlık sonucu MBK'nden 14 kişi görevlerinden uzaklaştırılarak yurt dışı görevlere sürülmüşlerdi. Yaklaşık iki yıl kadar yurt dışında kalan ondörtler birer ikişer yurda dönerek siyasal yaşamda boy göstermeye başladı.

14'lerin yurda dönmeleri sonrası siyasal yaşama ilk katılan Sosyal Demokrat Parti'nin kurucuları arasında olan Sıtkı Ulay olmuştur. 22 Eylül 1964 günü kurulan SDP'nin fahri başkanı olan Ulay'ın partisi Türkiye siyasal yaşamında gelişme olanağı bulamadı.

Siyasal yaşama ikinci olarak adım atan Alparslan Türkeş ve arkadaşları oldu. Türkeş, arkadaşlarıyla birlikte 1965 yılının ilk haftasında CKMP'ne davet edildi. CKMP ile Türkeş arasında yürütülen görüşmeler olumlu sonuçlanmayınca 19 Şubat 1965 Cuma günü yaptığı açıklamada CKMP girmekten vazgeçtiklerini açıkladı. Ardından yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanınca 1965 yılının Mart ayının sonunda Türkeş ve 14'lerden dört arkadaşı CKMP katıldı.

Bu gelişmenin ardından 6 Mayıs 1965 Cuma günü Orhan Erkanlı, İrfan Solmazer ve Orhan Kabibay CHP'ne girdi.[53] En son olarak 14'lerden Muzaffer Karan 27 Mayıs 1965 Perşembe günü TİP'ne girdiğini TİP'in Anıtkabiri ziyareti sırasında açıklandı.[54]

Yukarıda da görüldüğü gibi Ondörtler birer ikişer Türkiye'ye döndükten sonra Türk siyasal yaşamına girmek için girişimlerde bulunmuşlar ve 1964 yılının Eylül ayının son haftasında Ulay'ın Sosyal Demokrat Parti'yi kurması ve ardından Alparslan Türkeş'in dört arkadaşıyla CKMP'ne geçmesi kamuoyunda fazla yankı bulmazken Kabibay ve iki arkadaşının CHP'ne girmesiyle kamuoyu hareketlendi.

Bu katılımın kamuoyunun gündeminde önemli yer almasının nedeni CHP'sinin önde gelen siyaset adamlarından Kasım Gülek, Nihat Erim, Avni Doğan ve Turgut Göle'nin ondörtlerle ilişkide oldukları nedeniyle partinin "Haysiyet Divanı"na verilmesine yol açmış ve bu üyelerden Kasım Gülek, Nihat Erim ve Avni Doğan 9 Aralık 1962 Pazar günü bir yıl geçici olarak CHP'den

---

53 Cumhuriyet, *"Erkanlı, Solmazer ve Kabibay CHP'ye Girdi"*, **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.642, s. 1.

54 Cumhuriyet, *"14'lerden Karan TİP'e Girdi"*, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.662, s. 7.

T.C. ... 1923 ...

uzaklaştırılmıştı.[55] 4 Aralık 1963 günü ise Gülek ve Doğan kesin olarak partiden çıkarılmıştı.[56]

Kabibay ve arkadaşlarının CHPye girmesinden rahatsız olan milletvekillerinden İstanbul Milletvekili Zeki Zeren, CHP lideri İnönü'ye ondörtlerle ilgili bir soru önergesi verdi. İnönü bu önergeye verdiği yanıtta Ondörtlerin partiye iyi niyetle çalışmaya geldiklerini belirtti.[57]

Partiden uzaklaştırma olayının etkisi silinmeden ondörtlerden üçünün partiye kabul edilmesi, CHP'nin çelişki içinde olduğunu gösterdi. Kamuoyunda üç yıl önceki kararların mı yoksa partiye alınmalarının mı yanlışlığı üzerinde duruldu.

Sağ kanat partilerin CHP'ni 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin perde arkası sorumlusu olarak işlemelerini doğru çıkaracak bir girişim olarak nitelerlerken aynı zamanda bu gelişmenin CHP 27 Mayıs 1960 Eylemi beraberliğinin kanıtı olduğunu belirtilmekteydi. Sağ kanat partilerin elde ettiği bu koz AP tarafından CHP'yi yıpratmak için kullanılıyordu.

Öte yandan 27 Mayıs 1960 Eylemi'ni gerçekleştirenlerin siyasal partilere girmeleri demokratik düzenin geleceği açısından tehlikeli bulunurken bu kişilerin siyasal partilerde huzursuzluğa yol açacakları da ileri sürülmekteydi. CHP lideri İnönü, Kabibay ve arkadaşlarını CHP'ye kabul ederken Türkeş ve arkadaşlarına karşı Kabibay ve arkadaşları görüşünü savunmuştu. İnönü, ondörtlerin Türkeş'in partisi olan CKMP'nde toplanmasını istemediğinden bu yolu seçmişti. Bu olumsuz eleştirilerin yanında ondörtlerin siyasal partilere katılmaları çok partili düzenin karşısında oldukları ileri sürülen bu kişilerin siyasal partilere katılmalarıyla bu kişilere yönelik savın geçersiz olduğu ortaya çıkardı.[58]

Ondörtlerden siyasal yaşama katılanlardan Alparslan Türkeş, CKMP içinde kısa sürede etkinlik sağlayarak partiyi ele geçirdi ve partiye girdikten yaklaşık dört ay sonra 31 Temmuz 1965 Cumartesi günü yapılan CKMP Kongresi'nde Genel Başkan seçilerek Türkiye siyasal yaşamında doğrudan iktidar ortağı oldu.[59]

---

55 Milliyet, *"CHP Haysiyet Divanı'nın Kararı: 1 Yıl (Geçici) İhraç"*, **Milliyet**, 10 Aralık 1962, Yıl: 13, Sayı: 4504, s. 1.

56 Cumhuriyet, *"Gülek ve Doğan Dün Gece CHP'den İhraç Edildiler"*, **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.132, s. 1 ve 7.

57 Cumhuriyet, *"İnönü: 14'ler CHP'ye İyi Niyetle Geliyorlar"*, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.656, s. 1 ve 7.

58 Ecvet Güresin, *"14'ler"*, **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.660, s. 1; Erkanlı, **a.g.e.**, s. 231-235; Bila, **a.g.e.**, s. 269.

59 Cumhuriyet, *"Türkeş Başkan Seçildi"*, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1965, Yıl: 42, Sayı:

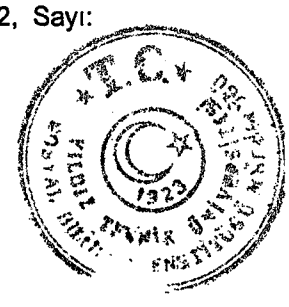

Yukarıda da görüldüğü gibi ondörtlerin Türkiye siyasal yaşamına girmeleri katıldıkları partilerin içinde sorunlar çıkmasına neden olurken, bu kişilerin demokratik yaşama kazandırılmaları da iç siyasal barış açısından önem taşımaktaydı.

2. 10 EKİM 1965 MİLLET MECLİSİ SEÇİMİ ÖNCESİ SEÇİM PROPAGANDALARINDA SİYASAL PARTİLERİN TUTUMLARI

10 Ekim 1965 Pazar günü yapılacak olan Milletvekilliği genel seçimi nedeniyle siyasal partilerin yayınladıkları seçim bildirileri daha önceki seçim dönemlerine göre önemli bir değişiklik taşıyordu. Göze çarpan bu önemli değişiklik bütün partilerin ekonomik ve toplumsal sorunlara daha önceki dönemlere göre daha fazla ağırlık vermeleriydi. Tüm partiler ülke gerçekleri ve sorunlarıyla ilgili olarak çözüm önerileri getirirlerken ülkenin geri kalmışlığını kabul ettiklerini ve kalkınmanın zorunluluğuna inanmakta olduklarını belirterek toplumsal eşitliği savunmakta ve bütün toplum kesimlerini kapsayan bir sosyal güvenlik sistemini amaç edindiklerini açıklamaktaydılar.[60]

a. CHP ve "Ortanın Solu"

10 Ekim 1965 Seçimleri öncesi seçim çalışmasında CHP'nin bir "beyaz kitap" hazırlayacağı duyurulmuştu. 17 Eylül 1965 Cuma günü yayınlanan seçim bildirisinde 27 Mayıs 1960 Eylemi, planlı kalkınma, halka açık anonim ortaklıklar, sanayileşmeyi hızlandırma, yerli sanayinin korunması, dış sermaye yatırımlarında ileri teknolojinin getirilmesi ya da dışalımı azaltan yatırımlar, dış yardımların baskı aracı olarak kullanılmamasının sağlanması, petrol konusunda ulusal çıkarlar doğrultusunda değişiklik, toprak reformu, kişilikli dış siyaset, eşitlik ilkelerine uygun olmayan andlaşmaların değiştirileceği, Batılı devletlerin dışındaki ülkelerle de dostluk ve işbirliğinin kurulacağı, SSCB iyi ilişkiler ve Kıbrıs'ın Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda federal bir devlet olması yönünde çalışılacağı işlenmişti.[61]

Öte yandan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, CHP'nin siyasal yelpazedeki yerini belirlemek için açıkladığı "ortanın solu"[62] kavramı da özellikle

---

14.727, s. 1 ve 7.

60 Forum, *"Partilerin Seçim Beyannameleri"*, **Forum**, 1 Ekim 1965, Yıl: 12, Cilt: 18, Sayı: 276, s. 4.

61 Milliyet, *"CHP Seçim Beyannamesini Açıkladı: CHP Şarta Bağlı Dış Yardıma Karşı"*, **Milliyet**, 18 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6399, s. 3.

T.C. 1923

sağ kanat partiler ve özellikle AP tarafından çarpıtılarak CHP'nin "komünist" bir parti olduğu[63] yönündeki çarpıtmaların yanısıra CHP içinden de bir kısım partili bu kavrama sıcak yaklaşmamışlardı.

CHP Edirne Senatörü Prof. Tahsin Banguoğlu; CHP'li Nihat Erim'in "...Biz ortanın solundayız ve bununla öğünüyoruz"[64] açıklamasını benimsemediğini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye yazdığı bir mektupta ileterek CHP'nin merkez partisi olduğunu belirtmiş ve CHP'nin sola kaymasını eleştirmişti. Bu eleştirilere katılan Profosör Aydın Yalçın ise sosyalist sola yönelmenin partide kaygı yarattığını ileri sürmüştü[65]

CHP içindeki merkez ve sağ kanatı oluşturan bir kümenin bilerek veya bilmeyerek sağ kanat partilerle koşut bir tutuma yönelmelerinin en önemli nedeni ise kişisel kaygılarla statükonun korunmasının istenmeleriydi. Bu kesime göre, "ortanın solu" teriminin taktik olarak ele alınması yanlış bulunuyordu.[66]

Erim bu eleştirilere verdiği yanıtta, "CHP'nin sağında kalanlar devletçiliğin bu kadarını fazla bulduklarını söylerler, solundakiler ise belki tam kollektivizme yakınlaşmadığı için beğenmezler" diyerek CHP'nin büyük gücünün sağından ve solundan ona ulaşan yermeler olduğunu belirtti.[67]

Bu gelişmelerin ardından "ortanın solu" terimini CHP'li Suphi Baykam "CHP'nin göbek adı" olarak açıkladı. Baykam, ortanın solunu; dinamizm, uygarlık ve insanlığa saygı olarak açıklarken[68] bu tartışmalara katılan Tunaya ise CHP'nin izlencesine göre sosyalleştirilmiş bir demokrasiye taraftar bir parti olduğunu belirtti. CHP'nin benimsediği rejimin adının ise "sosyal demokrasi" olduğunu, bu sistemin kapitalizmi yadsımadığını, karma ekonomide özel kesime geniş yer verdiğini açıkladı. Bu düzende, adım adım değişimin gerçekleşmesi istenirken bazı şeylerinde değişmemesinin istendiği Tunaya tarfından ortaya kondu.[69]

---

62 Abdi İpekçi, *"CHP ve Ortanın Solu"*, **Milliyet**, 27 Temmuz 1965, Yıl: 16, Sayı: 6346, s. 1.

63 Forum, *"Yanlış Adımlar"*, **Forum**, 1 Ağustos 1965, Yıl: 12, Cilt: 18, Sayı: 272, s. 3.

64 Cumhuriyet, *"Erim:'Devlet, Özgürlük İçinde Reformlara Girişir'"*, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.734, s. 1 ve 7.

65 Milliyet, *"Banguoğlu: CHP Merkez Partisidir"*, **Milliyet**, 9 Ağustos 1965, Yıl: 16, Sayı: 6359, s. 1; Aydın Yalçın, *"Ortanın Solu Hikayesi"*, **Milliyet**, 2 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6383, s. 2.

66 Ecvet Güresin, *"Ortanın Sağı Ortanın Solu"*, **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.737, s. 1.

67 Nihat Erim, *"Ortanın Solu ve CHP"*, **Milliyet**, 4 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6385, s. 2.

68 Cumhuriyet, *"Baykam: Ortanın Solu CHP'nin Göbek Adıdır"*, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.770, s. 1 ve 7.

T.C. 1923

Ortanın solu kavramının çarpıtılması kamu oyunda yeni tartışmalara yol açarken yirmi yıldır unutulan bir gerçeğin yeniden gündeme gelmesi ve ülkede böyle bir sözü söylemeye uygun bir ortamın yaratıldığı vurgulanarak[70] 1961 Anayasası'nın bilimsel değerlendirmelere göre ortanın solunda olduğu, Anayasa değişmedikçe çalışımların Anayasanın öngördüğü bu düzen içinde yani "ortanın solu" ile yürütülmek zorunda olduğu ve ortanın solunda olmanın sanıldığı ve ileri sürüldüğü gibi kötü bir şey olmadığı vurgulanmıştır.[71]

Konuyu seçim konuşmalarında ve radyo propagandalarında ele alan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ortanın solunun bugünkü sosyal devlet olduğunu, devletin de, Anayasanın da CHP'nin de ortanın solunda olduğunu açıklayarak seçim öncesi CHP'nin bu konudaki görüşünü belirginleştirdi.[72]

Görüldüğü gibi 1961 genel seçimlerinden beklediği sonucu alamayan ve kuruğu üç koalisyon ortaklığıyla oldukca yıpranan CHP, 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri öncesi yeni bir kavram ve yeni olmayan bir düşünce yapısıyla merkez ve merkez solun yelpazesi içine giren kesimlere yönelerek oy sayısını arttırmayı amaçlarken iktidara da tek başına gelmeyi umuyordu.

b. Türkiye İşçi Partisi

1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı içinde kurulan TİP, CHP'nin solunda bir parti olarak gelişmekte olan işçi sınıfıyla toplumsal tabanını genişletmeyi düşünüyordu.

Oysa Türkiye'de bulunan sendikaların büyük çoğunluğunun merkez eğilimli Türk-İş'te toplanması ve sendika başkanlarının çeşitli partilere bölünmüş olması TİP'nin Türk-İş'ten destek görmesini engellediğinden[73] işçi sınıfıyla doğrudan bağ kurması da sağlanamıyordu.

Seçimler yaklaştıkca TİP'nin işçi sendikalarıyla organik bağ kurmak için girişimde bulunması ve Türk-İş'ten TİP'in desteklemesinin istenmesi, Türk-İş yöneticileri tarafından uzun vadede sendikal özgürlüklerin kısıtlanacağı düşüncesiyle kabul edilmeme gerekçesi olarak ileri sürülmesine karşın Türk-İş

---

69 Tarık Zafer Tunaya, *"CHP Soldadır, Fakat Sosyalist Değildir"*, **Milliyet**, 13 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6394, s. 5.

70 Nadir Nadi, *"Ortanın Neresi"*, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.771, s. 1.

71 Abdi İpekçi, *"Ortanın Solu"*, **Milliyet**, 14 Ağustos 1965, Yıl: 16, Sayı: 6364, s. 1.

72 Cumhuriyet, *"Reformları Yapmadan Siyaseti Bırakmam"*, *"Devlet de, Anayasa da, CHP de Ortanın Solundadır"*, **Cumhuriyet**, 4-8 Ekim 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.791-14.795, s. 1 ve 7.

73 Cumhuriyet, *"Türk İşçisi Şaşırmış Durumda"*, **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.697, s. 4.

T.C. ... 1923 ...

TİP'in ana felsefesine karşıydı. TİP'nin 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri'nde başarı sağlamak için işçi örgütlerinin ekonomik desteğine de gereksinmesi bu gelişmelerden rahatsızlık duyan Türk-İş'le TİP'nin arasının açılmasına neden oldu.[74]

Öte yandan, seçim propagandası döneminde özellikle sağ kanat partiler TİP'ne karşı yoğun bir karalama kampanyasına girişerek bu partiyi "komünistlik"le suçlamaktaydı. Aynı zamanda TİP'nin kapatılması için uğraşı verirlerken, toplantıları ve kongreleri sağ kanatın örgütlediği güçler tarafından saldırıya uğratılarak bu partilileri yıldırılmaya da çalışılıyordu.[75]

TİP'ne yönelik bu tür saldırıların TİP'nin parlamento dışına itilmesi düşüncesinin bir ürünü olarak kabul edildiğinden ülkede düşünce özgürlüğünün olmadığı da bu nedenden ortaya konmaktaydı.[76]

10 Ekim 1965 Genel Seçimleri öncesi de Türk-İş daha önceki dönemlerde olduğu gibi "partiler üstü" bir siyaset izleyeceğini açıklayınca TİP'nin işçi sınıfıyla organik bağ kurulması sağlanamadı.[77] Toplumsal tabanıyla organik ilişkisi önlenen ve seçimler öncesi tüm siyasal partilere hazineden devlet yardımı yapılırken TİP'ne hiçbir şey verilmemesi seçimlerdeki eşitlik ilkesinin TİP için sağlanmaması partinin çalışımlarının geniş yığınlara ulaşmasını da engelliyordu.[78]

Tüm bu olumsuz gelişmelere karşın seçim çalışmalarını yürüten Türkiye İşçi Partisi, Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın sunduğu seçim bildirisiyle, seçim yarışında yer aldı. TİP, seçim bildirisinde, sömürü düzeni üzerine durarak ülkenin yabancı ortaklıklar tarafından sömürüldüğü ve Türkiye'deki ABD üstlerinin ise ABD'nin işgali altında olduğu belirtilmekteydi. Yabancı devletlerle yapılan anlaşmaların yeniden gözden geçirileceği, ABD ile yapılan ikili anlaşmaların geçersiz kılınacağı ve tam bağımsız ulusal bir dış siyaset izlenirken uluslararası alanda Atatürk'ün dış siyasetinin temel alınacağı üzerinde durulmaktaydı. TİP, ekonomik alanda planlı devletçiliği savunurken

---

74 Engin Ünsal, *"Türk-İş ve Tip Çekişmesi"*, **Milliyet**, 21 Nisan 1965, Yıl: 15, Sayı: 6249, s. 2.

75 Cumhuriyet, *"AP'liler TİP'lilere Taşla Saldırdı"*, *"Bursa TİP Kongresi'nde Delegelere Hücum Edildi"*, **Cumhuriyet**, 4-5 Temmuz 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.699-14.700, s. 1 ve 7; Milliyet, *"AP, TİP'in Kapatılması İçin Çalışıyor"*, **Milliyet**, 27 Ağustos 1965, Yıl: 16, Sayı: 6377, s. 1.

76 Abdi İpekçi, *"TİP Nereye İtiliyor"*, **Milliyet**, 6 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6387, s. 1.

77 Cumhuriyet, *"Türk-İş Partiler Üstü Kalmakta Kararlı"*, **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.768, s. 1.

78 Nadir Nadi, *"Bu mu Anayasa Buyruğu?"*, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.701, s. 1 ve 7.

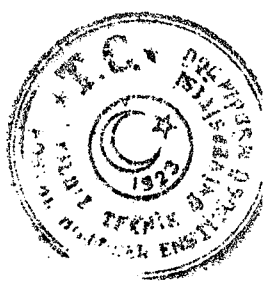

özel kesimin kamu yararına çalışması koşuluyla kalkınmaya yardımcı olabileceğini kabul ediyordu. Ulusal savunma anlayışlarının ise barışçı olacağı açıklanmaktaydı. Kıbrıs konusunda, adanın yabancı üstlerden temizlenmiş, iki toplumun eşit haklara sahip bağımsız yaşamalarını sağlayacak federal bir devlet kurulması savunuyordu.[79]

Temel felsefesi, üretimin ve ulusal gelirin arttırılması ve çoğunluğu oluşturan emekçi kesim ve yoksul yığınların gönençlerinin sağlanmasını sosyalist ekonomide gören TİP'nin, bütün çalışan kesimleri kucakladığı da söylenememesine karşın öncelikli görevi emekçi yığınların sınıf bilinçine kavuşturulması ve ardından siyasal örgütlenme bilincini uyandırılarak toplumsal tabanını oluşturan kesimleri iktidara taşımaktı.[80]

Ana amacı uzun erimli olan TİPn'in 10 Ekim 1965 Seçimleri'nden beklentisi ise çalışan yığınların temsilcilerinin sağlanabilecek en çok sayıyla TBMM'ne gönderilerek sorunlarının çözümüne ve yasal haklarının elde edilmesine katkıda bulunmaktı.

c. AP ve Sağ Kanat Partiler

Adalet Partisi, YTP ve MP; bireye dayanan liberal ve kapitalist ekonomi yanlısı tutumlarıyla toplumun ve ülkenin ancak bu yolla kalkınacağını ileri sürmekteydiler. Öte yandan, Alparslan Türkeş'in liderliğe gelmesiyle CKMP'nin çizgisi üniter, otoriter ve merkeziyetçi bir yönetimden yana tavır sergilerken, Türk ulusunun diğer uluslardan üstün niteliklere sahip olduğu ve hızlı kalkınma ancak bütün Türk halkının tümüyle çalışma seferberliğine girmesiyle olasıdır gibi söylemlerle orta ve orta alt sınıfın aşağılık kompleksinden yararlanarak tutucu, ulusçu ve statükocu bir yapıyla ortaya çıkarak sağ ve aşrı sağ kesime yönelik bir amaç sergilemekteydi.[81]

18 Eylül 1965 Cumartesi günü açıklanan AP Seçim Bildirisi, "Vatan İçin El Ele Verelim" başlıklı olup, ekonomik ağırlıklıydı. Bu seçim bildirisinde plan, kesimlerarası ilişkilerin daha iyi düzenlenmesi, ulusal ekonomi için sayısal ve ileri temellere dayanan incelemelerden yararlanma aracı olarak ele alınırken,

---

79 Milliyet, *"Amerikalılara İmtiyaz Tanıyan Bütün Anlaşmaları İptal Edeceğiz"*, **Milliyet**, 20 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6401, s. 3; Cumhuriyet, *"TİP'in Kampanyası Açıldı 'Tam Bağımsız Bir Politika İstiyoruz"*, **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.777, s. 1 ve 7..

80 A. Ülkü Azrak, *"Seçim Öncesinde Durum"*, **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.782, s. 2.

81 Azrak, **a.g.m.**, s. 2.

T.C. 1923

demokraside planlamanın yol gösterici ve özendirici olması istenmekteydi. Yabancı kaynak konusunda ise azgelişmiş ülkelerin yatırım için yabancı kaynağa gereksinim duyduğu belirtilerek yabancı kaynak karşıtılığının ülkenin kalkınmasını önleyen bir düşünce olduğu üzerinde durularak Batı dünyasıyla ekonomik ve her türlü ilişkilerin geliştirileceği vurgulanmaktaydı. Servet bildiriminin ve vergi ilanının kaldırılacağı ve yerine bilimsel ve etkili önlemler alınarak devlet gelirlerinin arttırılmasının sağlanmaya çalışılacağı, bu sağlanırsa da tasarruf bonosunun kaldırılacağı ya da değerinin yükseltileceği üzerinde durulmaktaydı. Toprak siyasetinin genel üretimin attırılması, toprak kaybının önlenmesi, çağdaş işletmecilik temeline uyarlanması ve topraksız köylüye toprak verilmesinin yanında toprağı işlemek için gerekli araç-gereçin ve kredinin yanısıra suni gübre kullanımının sağlanacağı belirtilmekteydi. Petrol konusunda ise uygulanacak siyasetin petrol ve ürünlerinin yerli kaynaklardan sağlanılmasına çalışılacağı, ulusal bir rafineri kurulacağı ve dışalım nedeniyle ödenen yabancı paraların önüne geçilerek Türkiye'nin petrol dışsatımı yapan bir ülke olması için çalışılacağı vurgulanmıştır. Bu ana konular dışında ülke çıkarlarına uygun bir af yasasının çıkarılacağı, beş ilde üniversite açılacağı, komünizmle ve öteki totaliter ideolojilerle savaşılacağı, güçlü ve sağlam hükümet kurma olanağı vermeyen seçim sisteminin değiştirileceği, koalisyon hükümetlerinin ülke için yararlı olmadığı, devletin "yol, köprü, demiryolu, kanal, liman baraj, enerji santralleri gibi ekonomik ve sosyal sabit sermaye alanlarında, özel kesimin ve özgür girişimcinin gereksindiği hizmetleri yerine getirmekle yükümlü olduğu" belirtilerek KİT'lerin seçime göre halkın kontrol ve iyeliğine geçirileceği bildirilmekteydi.[82]

Görüldüğü gibi AP bu seçim bildirisiyle özellikle özel kesime yönelik iletiler verirken kırsal kesime yönelik çekici özendirmeler de sunmaktaydı.

Öte yandan 21 Eylül 1965 Salı günü açıklanan YTP'nin seçim bildirisi ise YTP'nin merkez bir parti olduğu "YTP doktrin değil orta yol partisidir" söylemiyle işlenirken özel ve kamu kesiminin birlikte yer aldığı karma bir ekonomik yapıda sağlıklı bir ekonomi siyaseti izleneceği ve enflasyonla savaşılacağı belirtilmekteydi.[83]

---

82 Milliyet, *"AP Beyannamesi Dün Açıklandı"*, **Milliyet**, 19 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6400, s. 3; Cumhuriyet, *"AP, Servet Beyannamesi Usulünü Kaldıracak"*, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.776, s. 1 ve 7.

83 Milliyet, *"YTP Doktrin Değil Orta Yol Partisidir"*, **Milliyet**, 22 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6403, s. 3; Cumhuriyet, *"Fiyat Artışı Sıhhat Alametidir Zihniyeti İle Memleket Enflasyona Gider"*, **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.779, s. 7.

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FİHRİ TEKİN ARŞİVİ 1923

MP'nin seçim bildirisi ise 25 Eylül 1965 Cumartesi günü açıklandı. MP kendisini 10 Ekim 1965 genel seçimlerine giren üç büyük partiden biri olduğunu vurguladığı bildiride, Türkiye'de demokratik düzenin henüz temeline oturmadığı ileri sürülürken aşırı akımların Türkiye için büyük tehlike olduğu vurgulanıyordu. Ülke için en önemli düşman ise "Allahsız komünizm"di. Aşırı devletçiliğin tehlikeli olduğuna değinilirken dış kaynağın "uzun vadeli, düşük faizli ulusal çıkar ve onurla bağdaşmayacak koşullar dışında" kullanılmasının yararlı olacağı ve uluslararası ilişkilerde kişilikli bir dış siyaset izleneceği, petrol konusunda aşırılığa kaçmadan ulusal çıkarlar doğrultusunda değişikliğe gidilmesi istenmekteydi.[84]

23 Eylül 1965 Perşembe günü açıklanan ve milliyetçi bilinçi ön plana alan CKMP seçim bildirisi ise ana düşman olarak "komünizmi" saptadıktan sonra feodal yapının savunuculuğunu üstlenirken petrol ve madenler konusunda ise ulus yararına değerlendirileceği belirtilmekteydi.[85]

Seçim öncesi sağ kanat siyasal partiler özellikle CHP'nin "ortanın solu" ve TİP'ni aşırı solculuk yani "komünizmle suçlama yarışına girerlerken CHP ortanın soluyla devletçiliği ve planı öne çıkarırken, TİP ise tam bağımsızlıktan yana bir söylemle propaganda yaptı.

3. 10 EKİM 1965 MİLLET MECLİSİ SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI

Seçim öncesi propaganda döneminde oldukça sert çekişmelerin yapıldığı, çoğu zaman düşünce ve öğretilerin yerine kişilere ve sınıflara yönelik karşılıklı ağır suçlamaların yaşandığı 10 Ekim 1965 Seçimleri Pazar günü yapıldı.[86]

---

84 Cumhuriyet, *"MP Seçim Bildirisi"*, **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.783, s. 1; Milliyet, *"Millet Partisi'nin Seçim Beyannamesi Açıklandı"*, **Milliyet**, 26 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6407, s. 3.

85 Milliyet, "Seçim Bildirisi", **Milliyet**, 24 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6405, s. 3.

86 Forum, *"Seçimleri Geride Bıraktık"*, **Forum**, 15 Ekim 1965, Yıl: 12, Cilt: 18, Sayı: 277, s. 4.

T.C. 1923

Gösterge-14: *10 Ekim 1965 Milletvekili Seçimleri Sonucu**

PARTİLER	ALDIKLARI OY	OY YÜZDESİ	MİLLETVEKİLİ SAYISI
AP	4.921.235	% 52.87	240
CHP	2.675.785	% 28.75	134
MP	582.704	% 06.16	31
YTP	346.504	% 03.72	19
TİP	276.101	% 02.97	15
CKMP	208.696	% 02.24	11
Bağımsızlar	296.528	% 03.19	---

* DİE verileri

10 Ekim 1965 Millet Meclisi Seçimleri AP'nin büyük başarısıyla sonuçlanırken Türkiye tarihinde TBMM'ne ilk kez sosyalist görüşlü TİP'nin üye göndermesi ise bir yenilik olmuştur.

AP seçimde elde ettiği sonuçla en iyimser tahminlerin bile üstüne çıkarak Millet Meclisi'nde tek başına iktidarı elde edecek sayıya ulaşmıştır. AP'nin bu başarısının temelinde iki ana neden yatmaktaydı. Birinci neden AP'nin DP'nin kalıtcısı olduğunu "Demir kır at" savsözüyle işlemesi, eğitim düzeyi geri olan kesimlerin dinsel duygularını sömürmelerinin yanında en büyük karşıtı CHP'ne "komünist" yakıştırmasında bulunması ve eski DP'lileri kendi partilerinde toplamaları bu partinin seçimi kazanmasında etken olmuştur. İkinci neden ise CHP'nin seçimde yine halkla iyi iletişim kuramadığı gibi "ortanın solu" kavramını halka iyi anlatamadığı ve kadrosunu ve örgütünü yenileyemediğinden dar ve bencil düşünce sahibi kişilerle ve halk tarafından benimsenmeyen kişiler seçimde aday gösterilmiştir.[87]

H. DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN DOĞAL DAĞILMA SÜRECİ VE ORTAKLIĞIN SONA ERMESİ

Dördüncü Koalisyon Hükümeti gerçekte bir seçim hükümeti olmuştur. Koalisyonu oluşturan partiler arasındaki anlaşmazlıkların yoğun olarak yaşandığı bu hükümette seçim tarihinin belirginliği nedeni ve partilerin seçime

---

87 Forum, *"Bir Seçim Sonucunun Nedenleri"*, **Forum**, 15 Ekim 1965, Yıl: 12, Cilt: 18, Sayı: 277, s. 3-4.

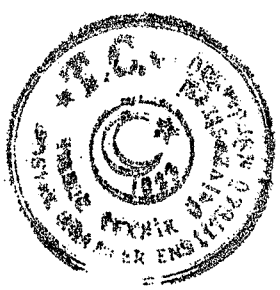

iktidar ortağı olarak gitmek istemesi nedeniyle ya sorunların çözümü ertelendi ya da orta bir yol bulunarak ve muhalefetteki CHP ile işbirliğine gidilerek çözüm yolu bulunmaktaydı.

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü hiç bir partiye dayanmadığından alınması gereken kararlar konusunda kesin karar vermede zorlandığından ikircimliğe düşmekteydi. Ürgüplü'nün bu tutumu Bakanlar Kurulu üzerinde gerekli yetkeyi sağlayamamasına neden olurken iktidarını sürdürmek için tek silah olan "görevden çekilme" tehdidini kullanmaktaydı.[88]

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimle doğal ömrü sana erecek olan hükümetin yapılan seçimler sonucu AP'nin 240 üyelik kazanarak tek başına çoğunluğu sağlayarak iktidara gelmesiyle Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin ömrü son buldu.

I. AP-YTP-CKMP-MP DÖRDÜNCÜ KOALİSYON HÜKÜMETİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doğal ömrü belli olarak kurulan Dördüncü Koalisyon Hükümeti sekiz ay iki gün iktidarda kaldığı sürede amaçladığı ülkeyi genel seçime kadar yönetme ve CHP'siz, İnönü'süz bir iktidarla ve iktidarın tanıdığı avantajlarla seçime gitme amacını kendi içinde taşıdığı olumsuzluklara karşın yerine getirdi.

Öte yandan sağ kanat partiler yaklaşık dört yıl boyunca birbirleriyle kıyasıya çekişmelerine karşın biraraya gelerek aralarındaki yapay düşmanlığın önemsiz olduğunu ve kişisel sorunlar yönetime yansıtılmadığında uyumlu çalışabileceklerini kanıtlamış oldular.

Bu olumlu yönlerin yanında olumsuz yönlerde vardı. Her partinin eşit sorumlulukla katıldığı Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nde 10 Ekim 1965 Seçimleri nedeniyle kişisel çıkarlar ön plana çıkınca uyumlu bir çalışma ortamı sağlanamadı. Her parti ayrı bir görüşü (petrol sorununda olduğu gibi) savununca koalisyon içindeki uyumsuzluk, çekişme ve hükümetin çalışmalarını önleme siyasetleri gündeme geldi.

Diğer bir olumsuz yan ise Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün hiç bir partiye dayanmaması hükümet çalışmalarında karar almada sorun yarattı. Partiler arası uyumun olmadığ bu hükümette Başbakan hangi partinin hangi istemini yerine getirme konusunda ikircimliğe düşerek kararsız bir tutum

---

88 Forum, *"Otorite Buhranı"*, **Forum**, 15 Haziran 1965, Yıl: 12, Cilt: 14, Sayı: 269, s. 3-4.

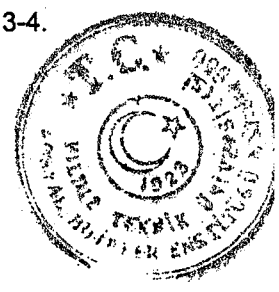

izlemek zorunda kaldı. Bu da önemli ülke sorunlarının çözümünü ya güçleştirdi ya da çözüm bir sonraki döneme ertelendi.

Dördüncü Koalisyon Hükümeti döneminde yaşanan önemli bazı sorunlar ise şunlardı: Ana sorun, MP lideri Bölükbaşı kaynaklıydı. Kişisel sürtüşmeleri ülke gündemine getiren ve bu konuda istemleri yerine getirilmezse hükümetten çekileceğini açıklayan bir partiyle ortaklık, CKMP'nin içinde yaşanan lider değişiminin koalisyon içinde sorun çıkarması ve niteliksiz bazı bakanların kendisine bağlı olan örgütler hakkında Meclis araştırması istemesi (İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan'ın İstanbul polisi hakkında) yaşanılan önemli çarpıklıklardan örneklerdi

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin ana başarısı, tüm çekişme, tehdit, çarpıklıklar ve sürtüşmelere karşın seçime kadar koalisyon ortaklığını bozmadan iktidarda kalmasıdır.

T.C. ... 1923 ...

ALTINCI BÖLÜM

1961-1965 KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNİN ANA TEMALARI

1961-1965 Birinci Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde bazı ana temalar bu dönemde yer alan dört koalisyon ortaklığının ya tümünde ya da birkaçında göründüğünden önemli olarak değerlendirilip seçilenler bu bölümde ele alındı. Bu konular arasında toprak reformu, iş yaşamı, DPT... gösterilebilir.

A. SİYASAL GELİŞMELER

1. TÜRKİYE'DE İÇ BARIŞ VE İÇ GÜVENLİK KAYGILARI

Türkiye'de özellikle Cumhuriyet döneminin bunalımlı bölümlerinde iç barış ve iç güvenlik kaygıları ortaya çıkmıştır. Bu kaygıların ardında yatan ana nedenler arasında toplumun daha Tanzimat dönemi'nde başlayan ve İkinci Meşrutiyet döneminde iyice belirginleşmeye başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde de süren tutucu ve ilerici toplum kesimlerinin ortak bir düzlemde buluşamayıp birbirlerine karşı iki kutup oluşturmalarıydı. Bu ikili yapının yansımaları ve uluslararası egemen sistemin denetiminden çıkan genç cumhuriyetin yeniden sistemin denetimine girmesinin yanında yeni ortaya çıkan Marxçıl ideolojinin temsilcilerinin denetimine girmesi için yapılan dış karışımlarda iç güvenliğini etkileyen önemli etkenlerdi. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, toplumsal kesimlerin yeni cumhuriyet ideolojisi yerine düzeni yıkmaya yönelik kesimlerin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmeleri, iç barışın istenilen düzeyde sağlanamamasına yol açmaktaydı.

Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gerek altyapı yetersizliği gerekse kaynak ve araç-gereç eksikliği nedeniyle ülkenin özellikle dağlık olan doğu ve güneydoğu bölgelerini tam denetimi altına alamamasına neden olurken, aynı zamanda kendi ideolojisi ve çıkarlarını bu bölgelerde koruyamıyordu.

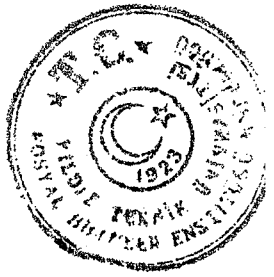

DP'nin iktidara geldiği 1950'li yılların ikinci yarısından başlayarak ortaya çıkan sorunların toplum kesimlerini temsil eden siyasal partiler arasında barışçıl bir yöntemle çözülme yoluna gidilmeyince ülkede varolan gerilim oldukça arttı. DP'nin baskıcı yöntemlerle, kendisine yönelen istemleri susturma yönünü seçmesi, toplumsal kesimler arasındaki düşünce farklılığını daha da arttırırken ülke iki düşman kümeye ayrılmıştı. İç barışın bozulduğu bu bunalımlı dönemlerde siyasal yetkenin gücünün zayıflaması ve güvenlik birimlerinin siyasal iktidarın denetimine girerek siyasallaşmaları sonucu iç güvenlik uygulamaları da yetersiz ve başarısız kalmaktaydı.

27 Mayıs 1960 Eylemi'ni doğuran önemli nedenlerden biri olan bu kaygılar, Eylem'in gerçekleşmesinin ardından da kısa sürede ortadan kalkmadı. "1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi" olarak adlandırdığımız bu dönemde de, toplum kesimleri arasındaki iç barış ve ülkedeki iç güvenlik istenilen düzeye getirilemediğinden olumsuz sonuçlarının bu dönemde de yaşanmasına yol açtı.

27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası Ordu'nun silah zoruya sağladığı iç barış, 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri sonrası çok partili demokratik sistemin yeniden işlerlik kazandığı bir dönemde, her iki kesimden de ılımlı ve iyi niyetli kümelerin olumlu yaklaşımlarına karşın, birbirlerine karşı yoğun düşmanlık besleyen kümelerin varlığı nedeniyle çok sayıda sorunların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Bu olumsuz tutumlar, demokrasinin yeniden askıya alınması korkusunu gösteren ana belirtilerdi.

15 Ekim 1961 Genel Seçimleri sonrası hiç bir partinin tek başına iktidarı elde edecek sayıya ulaşamaması, demokrasinin yeniden askıya alınması tehlikesi ve Ordu'nun da etkisiyle bir dizi koalisyon ortaklıklarının kurulmasına yol açtı. Bu gelişme farklı kesimlerin temsilcileri olan siyasal partileri yapay bir düzlemde bir araya getirerek, hem bu kesimlerin birbirlerini daha iyi tanımalarını hem de iç barışın zorunlu da olsa sağlanmasının önünü açıyordu.

Öte yandan Birinci Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde (1961-1965) siyasal partilerin ülke çıkarları yerine siyasal çıkarlarını ön plana alarak kendi toplumsal tabanlarına hoş görünme istekleri, iç barışın istenilen ölçüde sağlanamamasının yanında iç güvenliğin de tam olarak sağlanamamasına yol açmaktaydı.

Bu ana sorunların dışında yer alan sorunlar arasında çetecilik, eşkiyalık ve kaçakçılık ta önemli ülke sorunları arasındaydı. Özellikle her üç tarafıda denizlerle kaplı olan ülkenin kıyıları boyunca ve Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesi sınırları, hem kaçakçıların hem de ülke içinde çalışımda bulunan çete

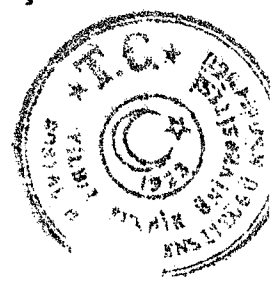

ve soyguncuların zorlanmadan kullandıkları geçiş noktaları oldu. Kaçakçıların eşkiya ve çetelerin çalışmalarını rahatlıkla yürütmelerinin ve yakalanamamalarının altında güvenlik güçlerinin duyumlarının, sayı ve teknik donanım eksikliklerinin yanısıra bu yasa karşıtı güçlerin çalıştıkları bölgelerde köylülerden yardım görmeleri, köylülerle eşkiya ve çeteler arasında varolan çıkar ilişkisi, ağaların kendi çıkarları için bu oluşumları beslemesi ve kullanmasının yanısıra çete ve eşkiyaların yörenin doğal koşullarını çok iyi bilmeleri nedeniyle bu yasadışı güçlerin yaklaşık yüzde yirmiikisi yakalanamıyordu.[1]

Çete ve eşkiyalığı besleyen ana nedenler arasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun feodal yapısıyla bu bölgelerin geri kalmışlığı ön plandaydı. İşsizlik, toprak kavgası, kan davası, kız kaçırma, ağalarla sürtüşme, öldürme gibi olayların sonucu devlet yetkesiyle çözümün sağlanamadığı durumlarda bu toplumsal yapı kendi çözümünü bireysel düzleme taşımaktaydı.[2]

Yasadışı bu güçlerin ülkedeki etkinliğini gösteren Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, yalnızca doğu illerinde yol kesme ve soygun olaylarının vardığı boyutu sayısal verilerle (Gösterge-15) ortaya koyarak durumun ciddiyetini sergilemekteydi.:[3]

Gösterge-15: *Doğu ve Güneydoğu İllerinde Güvenlik Sayılamaları*

Yıllar	Eşkiyalık Olayı	Suçlu Sayısı	Yakalananlar	Yakalanamayanlar
1958	129	382	306	76
1959	126	370	289	81
1960	118	356	287	69
1961	112	340	293	47
1962	107	327	206	121
1963	68	239	206	33
1964*	39	163	105	58
1958-1964	699	2.177	1.692	485

* 1964 Ocak-Ağustos dönemi

1 Cumhuriyet, *"Eşkiyaların % 22'si Yakalanamıyor"*, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.463, s. 4.

2 Abdi İpekçi, *"Güneydoğu'daki Soygunlar"*, **Milliyet**, 18 Temmuz 1962, Yıl: 13, Sayı: 4360, s. 1 ve 7.

3 İsmail Cem, *"...Ferman Padişahınsa, Dağlar Bizimdir!"*, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.463, s. 4.

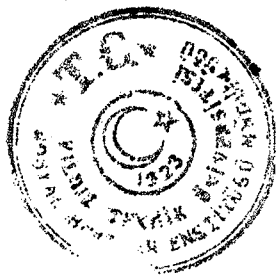

Gösterge-16: *Türkiye'de Kaçakçılık*[4]

Yıllar	Olay Sayısı	Yakalananlar	Yakalanan Mal Değeri TL
1954	2683	1883	3.592 milyon
1960	1449	1342	6.177 milyon
1961	2323	2205	9.684 milyon
1962	2788	1661	24.886 milyon
1963	2151	1374	18.857 milyon
1964	1495	1087	12.496 milyon

Devlet yetkesinin tam sağlanamadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özellikle kış ayları dışındaki mevsimlerde çeteler ve soyguncular rahatça çalışma olanağı bulurken[5] bu kesimlerin çalışımları devlet güçlerinin tüm uğraşılarına karşın önlenememekteydi. Kış aylarının etkisinin kalktığı günlerde yoğun çalışıma geçen çete ve eşkiyaya karşı devlet güçleri de seri operasyonlera geçmekte gecikmemesine karşın, koalisyonlar döneminde önemli bir başarı sağlanamamıştır.[6] Bu bölgede bir gerçek olarak yaşayan çete ve soyguncular zamanla o kadar ileri gittiler ki adları bir efsane olarak halk arasında anılmaya başlandı ve basının önemli bir kesimi bu ünlü çete ve soyguncu liderleriyle bir dizi görüşümde bulundu. Bu çete ve soyguncu liderleri hakkında halk arasında abartılı öyküler ve hatta türküler bile söylenmeye başlandı.

En ünlü eşkiya ise Silvan'ın Helin köyünden olan "Koçero" takma adlı Mehmet İhsan Kilit'ti. Bunların dışında Tilki Selim, Harhurlu Haco gibi sayısı yüzleri aşan eşkiya ve çete kümesi vardı.[7]

Ülkede iç barışı tehdit eden diğer bir küme ise gizli örgütlenmesini sürdüren köktenci islam kümeleri ve özellikle "nurcu"lardı. Demokratik düzenin karşıtı olan bu küme, din adına ilerici kesime karşı halkı kışkırtırken ülkede

---

4 Cumhuriyet,*"Milyonlar Kaçıyor"*, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.463, s. 4.

5 Milliyet, *"Ondör Kişiyi Kaçıran Şakiler Bulunamadı"*, **Milliyet**, 28 Haziran 1962, Yıl: 13, Sayı: 4340, s. 1 ve 7.

6 Milliyet, *"Eşkiya'ya Karşı Harekete Geçildi"*, **Milliyet**, 17 Temmuz 1962, Yıl: 13, Sayı: 4359, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Doğu'da Eşkiya'ya Karşı Büyük Bir Temizleme Hareketine Girişiliyor"*, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.420, s. 1.

7 Cumhuriyet, *"Dağların Taçsız Kralları"*, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.463, s. 4.

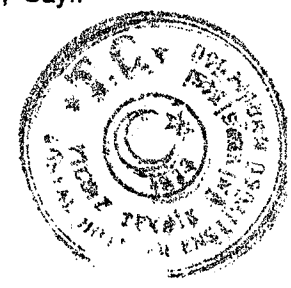

dinsel hükümlere dayalı bir düzen oluşturulmasına çalışmaktaydı.[8]

Ülkede varolan düzene karşı çalışımda bulunan nurculuk dışındaki tehlikeli örgütlenmeler ise 1950'li yıllardan beri karşı koyulmaya çalışılan komünizm, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde sürdürülmeye çalışılan kürtçülük örgütlenmeleri, faşizm ve ırkçılıktı.[9]

Yukarıda da görüldüğü gibi 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde, Türkiye'de tutucu kesimlerle ilerici kesimler arasındaki çekişme bir ölçüde azaldıysa da ortadan kalkmadı. Öye yandan tüm uğraşılara karşın yasadışı güçlerle olan savaşımda önemli bir gelişme sağlanamadı.

2. 1961-1965 KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE SOLA AÇILIM

27 Mayıs 1960 tarihinden başlayarak, 1960'lı yılların ilk yarısında Türk solunda iki ana oluşumun etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki oluşumdan birincisi; *"Türkiye İşçi Partisi"*, ikincisi ise *"Yön Dergisi"* ve Yön'ün uzantısı olan *"Sosyalist Kültür Derneği"* oluşumlarıdır. TİP'nin çizgisini izleyen görüş, *"fanatikler"*, Doğan Avcıoğlu'nun tanımıyla da *"dogmatikler"* olarak tanımlanıyordu. Yön ve SKD'nin çizgisi ise, karşıtları tarafından *"revizyonist"* olarak adlandırılıyordu.[10]

Türk solunda etkin olan bu iki küme, hem kendi içlerinde hem de dışarıda yoğun olarak savaşımlarını sürdürmekteydiler. Bu oluşumlar, Türk solunun birlikteliğini sağlamak için ortaya attıkları amaç çerçevesinde, stratejik ve taktik değişikliklere karşın bir ortak *"cephe"* oluşturulması düşüncesindeydiler. Yön Dergisi'nin ortaya attığı; *"Milli Kurtuluş Cephesi"*, TİP'in sunduğu *"Milli Cephe"* ve TİP ile koşut çizgide bulunan *"Türkiye Komünist Partisi"*nin yurtdışı bürosunun savunduğu *"Milli Demokratik Cephe"* hep bu tür istemlerin yansımalarıydı.[11] 1946 yılında ortaya atılan *"Birleşik Cephe"*nin, yani solda tek cephenin liderliğinin hangi sınıf ve kümenin yerine getireceği 1961-1965 döneminde de Türk solcuları arasında yoğun olarak tartışılmaktaydı.

27 Mayıs 1960 Eylemi'nin sonuçlarından biri olan 1961 Anayasası'nın sağladığı geniş özgürlük ortamı içinde tartışılmaya başlayan *"Türk solu"* veya

---

8 Cumhuriyet, *"Ege'de Bir Köyde Gericiler Ayaklandı"*, *"Hadiseye Nurculuk Sebep Oldu"*, **Cumhuriyet**, 17-19 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.536-14.538, s. 1 ve 7.

9 Cumhuriyet,*"Zararlı Faaliyetlere Karşı Geniş Tedbirler Alınıyor"*, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.908, s. 1 ve 5.

10 Aclan Sayılgan, **Solun 94 Yılı: 1871-1965**, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s. 270-272.

11 Sayılgan, **a.g.e.**, s. 270.

T.C. ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ 1923

*"Türk sosyalizmi"*nin bir kurama dayandırılması çalışmaları genel olarak üç grupta ele alınarak incelenmekteydi: Çalışmalar; 1. Marxist kuram, 2. Türk sosyalizmini tarihsel bir temele dayandırma uğraşıları ve 3. Gelecekteki sosyalist uygulamaları öngören kuramsal incelemelerden oluşmaktaydı. Biz burada Türk solunun kuramsal gelişim uğraşılarını değil, 1960-1965 döneminin önemli sol oluşumları olan Yön ve TİP çizgilerini ele alarak irdeleyeceğiz.

a. Yön Dergisi

27 Mayıs 1960 Eylemi'nden sonra yapılan seçimlerin ardından kurulan Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetinin çalışmalara başlamasının hemen ardından 20 Aralık 1961'de yayın yaşamına başlayan Yön Dergisi; ülkenin geleceği kaygısını taşıyan köktenci (radikal) sol aydınları biraraya topladı ve 1960'lı yılların ilk yarısında ülke gündeminde ciddi tartışmaların gündeme gelmesini sağlayan yeni bir akımının temsilcisi oldu.

Başyazarlığını Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı bu dergi, ilk sayısında yayınladığı bir bildiri[12] ile dikkatleri üzerine çekti ve bu bildiri de derginin başarısının ana nedenlerinden biri oldu. Özgünlüğü tartışılan bu bildirideki temel ilkelerden bazıları 1930'lu yılların "Kadro Dergisi"nde yer almış önerilerdendi.

İçeriği, zamanı ve imzalayanların nitelikleriyle önem taşıyan bu bildiride; Türkiye'nin çok zorlu -ekonomik, siyasal ve toplumsal- sorunlarla karşı karşıya olduğu belirtilerek; bu bildirinin ana amacı ülke sorunlarının çözümüne yönelik bir tartışma ortamının açılması yönündeydi. Atatürk devrimlerinin temel amacı olan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın; eğitimde istenilen düzeye gelmenin, demokratik yaşamın gerçekleştirilmesi ve hakça bir düzenin sağlanacağı bir demokratik rejimin sağlam temeller üzerine kurulması için, Türkiye'nin ekonomik alanda üretimi arttırarak kalkınmasını bir an önce gerçekleştirmesiyle başarılı olacağı belirtilmekteydi.

Yöncülere göre ivedi bir ekonomik kalkınma için, üretimde verimliliğin arttırılması itici (motor) güç olacaktı. Ülkede üretim artışıyla kır ve kent arasındaki farklılıkların ortadan kalkacağı, toplumsal sorunların çözümlenebileceği ve üretkenliğin sağlayacağı gönençle, demokrasi ve toplumsal eşitliğe ulaşılacaktı. Bu ana amaç için toplumu oluşturan tüm kesimleri (sınıfları) kapsayan bir uzlaşmanın yerine getirilmesiyle,

---

12 Yön, *"Bildiri"*, **Yön**, 20 Aralık 1961, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 12-13.

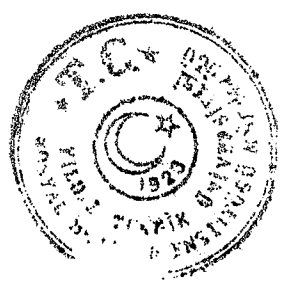

benimsenecek olan kalkınma felsefesi, toplumsal kalkınma ve gönençin gerçekleşmesini sağlayacak bir yöntem olacaktı.

Yöncüler, sorunların çözümünü devletçilikte görmekteydi. Devletçilik kavramı yeni içeriğiyle yeniden tanımlanmalıydı. Eğer Türkiye; ekonomisinde kamu ve özel kesimin birlikte yer aldığı karma ekonomik yapıyı sürdürecekse ussal bir yaklaşımla ekonomik alana devlet müdahalesinin gerekliliği vardı. Çünkü, kamu kesiminin kamu yararını düşündüğü oysa özel kesim yalnızca kendi karını düşündüğü tezinden yola çıkılarak toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenecek olan yeni devletçilikle, devletin bu alana müdahalesi kapsamlı bir planlama ile yerine getirilecekti. Ana endüstri kuruluşları devlet denetimine alınırken, oluşturulacak kooperatiflerle de büyük ekonomik işletmeler kurulacaktı. Öncelikle eşitlikçi, hakça bir vergilendirme sistemi ve birikimlerin özendirilmesiyle, devletin hem vergi gelirleri artacak hem de yatırımları hızlandırılacaktı. Bu uygulamayla gelir dağılımındaki eşitsizlikler ortadan kaldırılmaya çalışılacak, eğitimde fırsat eşitliği, toprak mülkiyetini yeniden düzenleyecek bir reform düzenlemesine gidilerek, aracı ve vurguncuların haksız kazanımları engellenecekti. Üretici ve çalışanlara ulusal gelirden daha fazla pay verilmesinin yanında, sendikalaşma ve örgütleşmeyle demokrasinin yığınların denetimine açılması da sağlanacaktı[13].

Toplumsal eşitliği sağlamaya yönelik olarak tasarlanan bu yeni devletçilik tanımı, birinci sayıdaki bu bildiride *"Türk sosyalizmi"* olarak adlandırılmaktan kaçınılmıştı. Çünkü henüz 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri yeni yapılmış, sivil yönetime geçilmiş olmasına karşın askerlerin etkisi de yoğun olarak sürmekteydi.

30 Haziran 1967'de yayın yaşamına son veren Yön; yayınlandığı süre içinde işlediği ana tema şuydu: Yön görüşüne göre; Türkiye eğer kapitalist yöntemi izleyerek kalkınma yolunu benimserse, komünizmin ülkedeki sınıf çatışmalarından yararlanarak güçleneceği ileri sürülmekteydi. Bu nedenden ülke kalkınmasında seçilecek tek yöntemin sosyalizm, yani Türk sosyalizmi olması gerektiği savunulmaktaydı.

Doğan Avcıoğlu, sosyalizmin (demokratik sosyalizmin) niçin gerekli olduğunu şöyle açıklamaktaydı: *"Sosyalizm tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma yöntemidir. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise, memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur. Bunun içindir ki,*

---

13 Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı; Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986, s. 51, 295-300; Jacob M. Landau, **Türkiye'de Aşırı Akımlar; 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1978, s. 75-77.

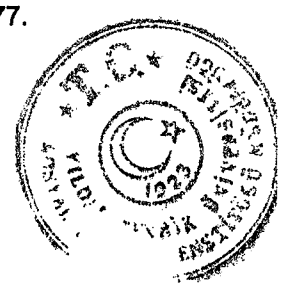

sosyalizm en büyük milliyetçiliktir.[14] *...Azgelişmiş ülkeler arasında bulunan Türkiye'mizde özgürlük ve toplumsal eşitlik içinde hızlı kalkınmayı sağlayacak tek yöntem sosyalizmdir".*[15]

İlk aşamada *"devletçi"* görüşü savunan kişilere bir baskı öğesi olarak seçilen ve benimsetilmek istenen sosyalizm seçilmezse Türkiye'de uygulanacak kapitalist bir ekonomik sistemle sınıflar arasındaki uçurumun arttıracağı ve bunun sonucu olarak da sınıf çatışmaları ve sınıflararası savaşımların başlayacağı ileri sürülmekteydi. Yön'cüler, eğer sosyalizm yolu seçilmezse, sınıf çelişkilerinden yararlanacak olan kesimin ise komünistler olacağını vurgulamaktaydılar. Görüldüğü gibi Yön'cülerin bu bağlamda ana amacı; Türk sosyalizmi yoluyla toplumsal eşitliği sağlamaktı.[16]

Yön çıkışı ilk başlarda 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin bir uzantısıydı. Daha sonra bu eylemin aldığı son resmi biçime bir tepkiye dönüştü. Yöncülerin savaşım yönü ise ulusal kentsoylu sınıfın gerici-işbirlikçi kentsoylularıyla, kapitalizm öncesi güçler ve uluslararası sömürgeci sistemdi. Toplumsal kalkınma için kapitalist olmayan kalkınma yöntemiyle yerine getirilmesi düşünülürken stratejileri ise anti-emperyalist ulusal bir demokrasinin kurulması yönündeydi.[17]

Bu arada 18 Aralık 1962 Salı günü çoğunluğunu Yöncülerin oluşturduğu "Sosyalist Kültür Derneği" Ankara'da kuruldu.[18] 8 Ocak 1963 Salı günü yapılan toplantıda Planlama Dairesi'nden ayrılan plancılar Derneğin yönetim kuruluna seçildi. Ödünsüz devletçilikten yana olan plancılardan Osman Nuri Torun derneğin genel başkanlığına, Necdet Erder genel sekreterliğine Atilla Karaosmanoğlu ise araştırma ve dokümantasyon işleri başkanlığına getirildi. Dernek işbölümünün ardından ertesi günü bir bildiri yayınlayarak demokratik sosyalizmden yana olduğunu ve tam bağımsız bir Türkiye istediğini açıkladı.[19]

Öte yandan Yön'ün bir sivil toplum örgütü olarak kurulan "Sosyalist Kültür Derneği"ne bilimci ve aydınların yanında CHP'den de katılımcılar olunca her iki örgütte de çalışımda bulunan Gülek, Doğan, Sungur ve Esengin'e karşı

---

14 Doğan Avcıoğlu, *"Yapıcı Milliyetçilik"*, **Yön**, 10 Ocak 1963, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 3.

15 Doğan Avcıoğlu, *"Niçin Sosyalizm"*, **Yön**, 31 Ocak 1962, Yıl: 1, Sayı: 7, s. 3.

16 Landau, **a.g.e.**, s. 81; Sayılgan, **a.g.e.**, s. 275.

17 Stefanos Yarasimos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye; Bizans'tan 1971'e**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980, s. 897-901.

18 Cumhuriyet, *"Sosyalist Kültür Derneği Kuruldu"*, **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.786, s. 3.

19 Cumhuriyet, *"Sosyalist Kültür Derneği'nde İş Bölümü Yapıldı", "Sosyalist Kültür Derneği Dün İlk Bildirisini Yayınladı"*,**Cumhuriyet**,9-10 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.807-13.808, s. 1 ve 5.

CHP içinde tepki oluştu. CHP'nin Haysiyet Divanı'na sevkedilen bu milletvekillerine ya partiyi ya da Derneği seçmeleri istendi.[20] CHP'nin bu tutumunun nedeni derneğin kendisinden daha solda bir izlenceyi amaçlayan düşünceyapısıydı.

Görüldüğü gibi Yön kurulduğunda "sosyalizm" kavramı kullanılmazken dernekte bu tutumun dışına çıkılarak Türk sosyalizmi düşüncesi ilk günden başlayarak yayılmaya çalışılmıştır.

b. Türkiye İşçi Partisi

1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamı içinde yeşeren ilk yasal sol parti Türkiye İşçi Partisi olmuştur. 13 Şubat 1961 tarihinde İstanbul'da bulunan deneyimli köktenci (radikal) sol sendika yöneticilerinin önderliğinde kurulan TİP, oluşturduğu bu yasal örgütle işçi sınıfının da TBMM'ne temsilci göndermesini amaçlamaktaydı.

Köktenci soldaki yasal örgütlenme boşluğunu dolduracak bir parti 10 Ocak 1960 tarihinde *"Türkiye Sosyalist Partisi"* adıyla Ankara'da kurulmuştu. Batılı anlamda bir sosyalist örgütün Türkiye'de kurulması düşüncesiyle yola çıkan öncüler aralarındaki sosyalizm ve komünizm tartışmalarından sonra kan kaybederek etkisiz kalmışlardı.

TİP'nin kurulması da solda bir canlanma sağlayamadı. 1962 yılının Ocak ayında Türk-İş çevresinde *"Çalışanlar Partisi"* adı ile yeni bir işçi partisi kurulması düşüncesi ortaya atıldı. İşçi önderlerinden Kemal Türkler ve Avni Erakalın bu karşı girişimi engellemeye çalıştılar. 12 Mayıs 1962'de ise Türkiye Sosyalist Partisi TİP'ne katıldı. Bu birleşme ve 1 Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar'ın partinin genel başkanlığına getirilmesiyle TİP'nde bir canlanma ortaya çıktı. Aybar ve bir küme marxist aydın tarafından yönetilmeye başlanan TİP, 15 Ekim 1961 seçimlerine katılamama başarısızlığından sonra örgütlemeyi düşündüğü hedef kitle ile iletişimi sağlayacak çalışmalara başladı. Oysa Meclis'e temsilci göndermeyi düşünen TİP, büyük kentler dışında halk desteği sağlama, şube açma ve etki alanını genişletme çalışmalarında toplumsal tabanıyla gerekli iletişimi kuramamıştı.[21]

---

20 Cumhuriyet,*"Gülek, Doğan, Sungur ve Esengin'in CHP'den İhraç Edilmeleri Muhtemel", "Sosyalist Kültür Derneği'ne Üye Olan CHP'liler Ya Partiyi Yahut da Derneği Seçecekler"*,**Cumhuriyet**, 11-13 Temmuz 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.985-13.987, s. 1 ve 5.

21 Sayılgan, **a.g.e.**, s. 379-381; Landau, **a.g.e.**, s. 177-180.

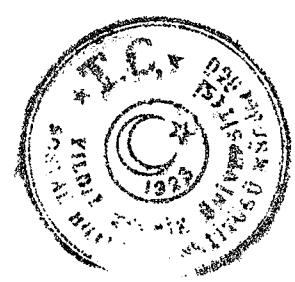

Öte yandan kurulmasından başlayarak TİP'ne karşı özellikle aşırı sağ ve ulusalcı kesimden yoğun saldırılar sürdürülmekteydi. Aybar TİP'lilere yönelik bu saldırıların önlenmesi için 1962 yılının son haftasında Başbakan İsmet İnönü ile bir görüşme yaparak Anayasanın kesinlikle egemen kılınmasını istedi. Görüldüğü gibi TİP, Anayasanın kendisi için yaşamsal önem taşıdığının ayrındaydı.[22] TİP'nin Anayasal haklarını kullanma istemi özellikle sağ kesim tarafından engellenmeye çalışıldığından Aybar, İzmir'de 9-10 Şubat 1964 tarihleri arasında yapılan Birinci Genel Kongresi'nde yaptığı konuşmada İktidarda bununan CHP ve öteki siyasal partileri eleştirerek "...öz haklarımızı aramak Türkiye'de hala kahramanlıktır" derken saldırılardan yakınmaktaydı.[23]

Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ve bu bunalım sırasında ABD ve Batılıların Türkiye'ye karşı yürüttüğü olumsuz tutumları Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar verince, tam bağımsızlıktan yana olan TİP'ne izlencesi doğrultusunda propaganda olanağı sağladı. Ayrıca, seçimler öncesi de radyo konuşmalarından yararlanarak geniş yığınlara ulaşan[24] TİP'nin bu çıkışı kendisine karşı yürütülen saldırıları da gitgide çoğaltırken TİP ve lideri Aybar'ın tek istemi yine anayasanın eksiksiz uygulanmasıydı.[25]

TİP'e yönelik bu saldırıların altında yatan neden TİP'in ülkedeki düzeni kökünden değiştirmek istediği sanısının yaygın olarak yayılmasıydı. TİP'in görüşüne karşı özgün görüşlerin ileri sürülmesi ve savlarının kanıtlanması gerekirken bu partiye karşı sindirme, yıldırma ve güçsüzleştirme çalışmalarına girişilmesine yönelinmesi demokrasi kültürünü benimsemiş aydınların eleştirisine de neden olmaktaydı.[26]

Görüldüğü gibi TİP, tam bağımsızlıktan yana olan, köktenci solun özlemlerini gündeme getiren, Anayasal özgürlükleri kullanmak isteyen ve Türk siyasal yaşamına toplumcu söylemiyle renk getiren yeni bir siyasal yapılanma olarak Türkiye gündeminde yerini aldı.

---

22 Cumhuriyet, *"İşçi Partisi İdarecileri Başbakanla Görüştüler"*, **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.790, s. 1 ve 7.

23 Cumhuriyet, *"TİP Birinci Genel Kongresi İzmir'de Çalışmasına Başladı"*, *"TİP Kongresi'nde Parti Programı Dün Aynen Kabul Edildi"*, **Cumhuriyet**, 10-11 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.199-14.200, s. 1 ve 7.

24 Abdi İpekçi, *"Radyo Konuşmalarının Ortaya Koyduğu Gerçek"*, **Milliyet**, 11 Kasım 1963, Yıl: 14, Sayı: 4832, s. 1.

25 Milliyet, *"Bursa'da TİP Kongresi Basıldı"*, **Milliyet**, 5 Temmuz 1965, Yıl: 16, Sayı: 6324, s. 1; Cumhuriyet, *"Aybar: 'Anayasa Eksiksiz Olarak Uygulansın'"*, **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.795, s. 1.

26 Abdi İpekçi, *"TİP Meselesi"*, **Milliyet**, 7 Temmuz 1965, Yıl: 16, Sayı: 6326, s. 1.

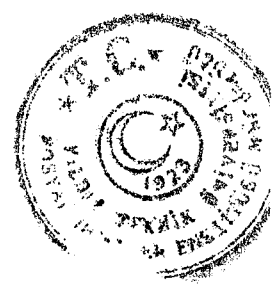

3. TÜRK CEZA YASASI'NIN 141-142 VE 163. MADDELERİ TARTIŞMALARI

1961 Anayasası, DP dönemindeki demokratik olmayan ve iç barışa zarar veren uygulamalara karşı hazırlanan bir tepki anayasasıdır. Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine sarkan devletin devamlılığı ve iç barış kaygısı nedeniyle bazı temel haklarda bu nedenden sınırlamalara yönelinmiştir.

Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleri 1936 yılında hazırlanan TCK'na Mussolini dönemi İtalya'sının ceza yasasından alınmıştır. Faşizm kökenli olan bu maddeler bir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde egemenliğini ve bu konuda propagandayı engellemeyi amaçlamıştır. TCK; 141. 142. maddelerle toplumsal bir sınıfın diğer bir toplumsal sınıf üzerinde egemenlik kurmasını, ülkede varolan ekonomik, siyasal, hukuksal ve toplumsal düzenlerden birini yıkmayı amaçlayan dernek kurmayı ve bu görüşler doğrultusunda propagandayı suç kapsamında saymıştır. Toplumun köktendinci kesiminin istemlerini engellemeye yönelik ceza maddesi ise "TCK'nun 163. maddesidir. Bu maddeyle ülkede şeriat düzenine dayalı bir devlet sisteminin kurulması engellenmek istenmiştir. 141.-142. maddeler ve 163. madde öz olarak birbirine koşut içerikte olup Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni proleterya diktatörlüğü ve dinsel hükümlerin egemen olduğu devlet sistemlerinin iktidara gelmesini önlemek için bu görüşler doğrultusundaki görüşlerin ve düşüncelerin demokrasimizin geleceği açısından sakıncalı bulunmasıdır.

Düşünce özgürlüğü açısından baktığımızda bu tür bir kısıtlama "düşünce suçu" kavramını doğurmaktadır. Oysa Çağdaş Batı Demokrasilerinde düşünce suçu diye bir kavram yoktur. Her tür düşünce açıklanabilir, yayınlanabilir. Düşünce hiç bir zaman suç sayılmaz.

TCK'yla düşünceye getirilen bu kısıtlamalar, toplumun özellikle köktenci sol kesimi tarfından yoğun olarak eleştirildi. Bu kısıtlayıcı uygulamaların ülkeyi çağın gerisinde bıraktığı ve egemen kesimin "sol"un bütün kesimlerine karşı bir tehdit oluşturduğu ileri sürülerek bu uygulamayı solu sindirme eylemi olarak görmekteydiler.

1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamının ürünü olan sosyalist görüşlü TİP; TCK'nun 141 ve 142. maddelerinin 1961 Anayasası'yla çeliştiği gerekçesiyle konuyu kamuoyuna getirerek hem tartışılmasını hem de ortadan kaldırılması yönünde savaşım vermiştir.

TİP, 11 Kasım 1962 Pazar günü Türkiye'de söz ve düşünce özgürlüğünün yerleşmesi ve bu özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması

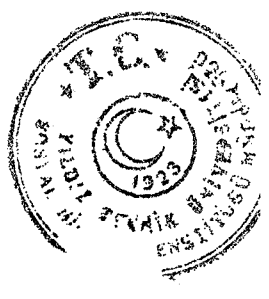

için İstanbul'da bir toplantı düzenleyerek bu konuda bir kamuoyu yaratma düşüncesini yaşama geçirmek istedi. Fakat TİP'nin bu girişimi özgürlüklerin yalnız kendi çıkarları doğrultusunda kullanılması yanında olan kesimler tarafından sabote edilerek bu toplantının arzulanan sonuca ulaşması güvenlik güçlerinin de etkisiz tutumları nedeniyle gerçekleşemedi.[27] Polisin yanlı tutumu nedeniyle Anayasaya karşı yasaların tartışılacağı toplantının yapılamaması, TİP lideri Mehmet Ali Aybar tarafından (polisin tutumu) kınandı[28] ve kendilerine yönelik saldırıların temelini oluşturan suçlamaların gerçeklerle bağdaşmadığı partinin "komünist" olmadığı, kominizme esas hizmet edenlerin ise gericiler ve faşistler olduğu ileri sürülerek TİP'nin bir öğreti partisi olduğu, insanı kişiliğinden eden, özgürlüğünü kısıtlayan ve sendikaların gelişmesini önleyen 141 ve 142. maddelerle öteki Anayasaya karşı yasaların yürürlükten kaldırılması için var güçleriyle savaşacaklarının yanında komünizmin panzehirinin ise "sosyal adalet" olduğu bir basın toplantısıyla açıklandı.[29]

İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde 1961 Anayasası'na karşı olan yasaların ele alınması gündeme gelince 141 ve 142. maddelerde bu arada kamuoyunun gündemine girerek değişik yönleriyle tartışıldı. Bu arada TİP 28 Şubat 1963 Perşembe günü değişik yasalarda yer alan Anayasaya karşı olan seksen madde için hazırladığı beş dava dosyasını Anayasa Mahkemesi'ne vererek konuyu ısındırdı. TİP'in bu başvurusunda TCK 141 ve 142. maddeleride yer almaktaydı. Başvuruyla ilgili olarak bir açıklama yapan TİP Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı 141. 142. maddelerle tehdit edilmeyen hiç bir siyasi davranışın yok gibi olduğunu belirtti.[30]

TİP'nin TCK'nun 141 ve 142 maddeler için Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuru 29 Haziran 1965 Salı günü açıklandı. Anayasa Mahkemesi oy çoğunluğuyla aldığı karara göre 141 ve 142 maddelerin Anayasaya uygun olduğu açıklandı.[31] Anayasa Mahkemesinin bu kararının ardından TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar yaptığı açıklamada 141 ve 142. maddeler için

---

27 Forum, *"Konuşma Hürriyeti ve İşçi Partisi'nin Toplantısı"*, **Forum**, 15 Kasım 1962, Yıl: 9, Cilt: 15, Sayı: 207, s. 8-9; Cumhuriyet, *"İşçi Partis'nin Toplantısına Müdahale Eden Protestocu Bir Grup Hadiselere Sebep Oldu"*, **Cumhuriyet**, Yıl: 39, Sayı: 13.749, s. 1.

28 Cumhuriyet, *"Türkiye İşçi Partisi Dün Polisi İtham Etti"*, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.750, s. 5.

29 Cumhuriyet, *"İşçi Partisi Komünist Olmadığını Bildirdi"*, **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.761, s. 1 ve 5.

30 Cumhuriyet, *"İşçi Partisi Anayasaya Aykırı Kanunlar İçin Dün Dava Açtı"*, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.856, s. 1 ve 5.

31 Milliyet, *"141. ve 142. Maddeler Anayasa'ya Uygun"*, **Milliyet**, 30 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6319, s. 1.

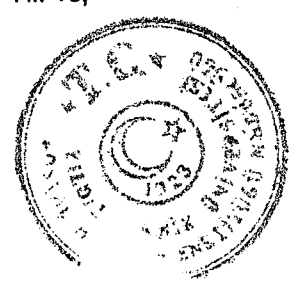

bilimsel inançlarının değişmediğini açıkladı.[32]

Görüldüğü gibi düşünce suçu kavramını getiren bu yasalar, soğuk savaşın yaşandığı uluslararası konjonktürde Türkiye gibi bir kısım özgürlüklerini yeni kazanmış bir ülkede onay görüyordu.

4. TÜRKİYE İŞ YAŞAMINDA GELİŞMELER

Bilindiği gibi 1961 Anayasası'yla Türkiye'de çalışan kesimlere yönelik bir kısım hak ve özgürlükler de sağlanmıştı. 27 Mayıs 1960 Eylemi öncesi DP döneminde işçi istemlerinde hiç bir yasal iyileştirme yoluna gidilmemiş bu konuda sosyal bir siyaset de geliştirilmemişti. Bu nedenden işçi kesimi 1961 Anayasası'nın kendisine tanıdığı hakların bir an önce uygulamaya geçirilebilmesi için Birinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulma aşamasına gelmesiyle birlikte sesini duyurma yolunu seçti.

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin İzlencesi TBMM'ne gelmeden önce işçilerin genel istemlerini içeren bir bildiri Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu tarafından yayınlandı. İşçi temsilcilerinin Koalisyon izlencesinde yer almasını istedikleri konuların ana çerçevesi şunlardı:

1. Devlet, belediye ve devlet ekonomik girişimlerinden suçsuz olarak çıkarılan veya başka yerlerde görevlendirilen (sürülen) işçiler işlerine dönmeleri.
2. Geçiçi işçi çıkarma konusunun ele alınması ve bu işçilerin sürekli kadroya alınmaları.
3. Kırk bin Zonguldak maden işçisinin yaşam standardının iyileştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve en az Ücret Komisyonu'nun bu işçilerle ilgili olarak saptadığı ücret onanması.
4. Anayasa ile güvence altına alınmış bulunan "Grev ve Toplu Sözleşme" tasarılarının bir an önce yasalaştırılmasının duyurulması.
5. Sendikalar Yasası'nın ön plana alındığı açıkça belirtilmesi.
6. Tarım işçilerinin sorunları ciddi olarak ele alınması.
7. İşsizlik sigortası konusu ele alınması.
8. Emekli işçilerin maaşları arttırılması ve
9. İşçilerden "Tasarruf Bonosu" kesilmesine son verilmesiydi.[33]

---

32 Milliyet, *"Aybar '141-142 İçin İlmi İnancımız Değişmedi' Dedi"*, **Milliyet**, 1 Temmuz 1965, Yıl: 16, Sayı: 6320, s. 1.

33 Milliyet, *"İşçilerin İstekleri"*, **Milliyet**, 24 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4129, s. 5; Cumhuriyet, *"İşçiler Yeni Hükümetten. İstediklerini Açıkladılar"*, **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.401, s. 1 ve 5.

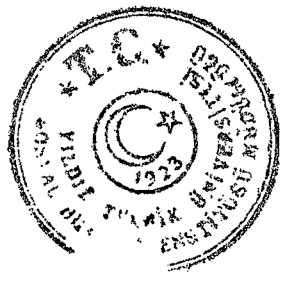

İşçi kesimi için, 1961 Anayasası ve yeni kurulan CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Çalışma Bakanı olan Bülent Ecevit'in iş dünyasının sorunlarına çözüm bulmak için görevlendirilmesi bu kesim için ileriye yönelik olumlu beklentiler de yaratmıştı. Oysa işçi kesimi Birinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulduğu 1961 yılının son ayı olan Aralık ayına kadar arzuladığı yasal haklara kavuşamamış ve buna bir de 1957 yılından beri sürdürülen işçi ücretlerinin dondurulması eklenmişti. İşte uygulanan bu siyaset nedeniyle dayanılamayacak duruma gelen işçi kesimi ekonomik güçlüklerin de eklenmesiyle 1961 yılının Ocak ayından başlayarak yasal haklarını kamuoyu gündemine getiren eylemlere girişti. Bu eylemler Birinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulduğu günlerden başlayarak da sürdürüldü.

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte yukarıda belirtiğimiz istemlerini bir bildiri ile açıklayan işçi kesimi temsilcileri yeni Anayasanın kendilerine tanıdığı hakları kapsayan düzenlemelerin bir an önce çıkarılması ve ekonomik paylarının arttırılması için Ege Bölgesi'nden başlayan ve giderek tüm yurdu kapsayan sessiz protesto ve uyarı yürüyüşlerine yöneldiler.[34] Ege'de başlayan bu gösteriler ardından Ankara, Zonguldak, İzmir ve İstanbul'a kadar yayıldı. Gösterilerin büyük çoğunluğunun kamu kesimi işletmelerinden olması devlet işletmelerinde çalışanların memnun olmadıkları göstermekteydi. İşçilerin bu gösterilerde yakındıkları ortak temel noktalar; yasal haklarını kapsayan toplu sözleşme yapılamaması, grev hakkının verilmemesinin yanında ücret düşüklüğü ve ücretlerin zamanında ödenmemesiydi.[35]

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu açıklandığında CHP'den Çalışma Bakanlığı'na getirilen Bülent Ecevit, çalışma yaşamı ile ilgili görüşlerini koalisyonun güvenoyu aldığı ilk günlerde açıkladı. Ecevit, 1945 yılında çalışma yaşamına bir düzen getirmek için kurulan Çalışma Bakanlığı'nın aradan onbeş yıl geçmesine karşın henüz bir temel örgüt yasasına sahip olmadığını belirterek, ilk görevlerinin yeni anayasanın gerekli kıldığı toplu sözleşme ve grev yasa tasarılarının hazırlanması ve TBMM'ne sunulması olduğunu belirtti. Sosyal sigortanın yaygınlaştırılması, etkinlik kazandırılması ve çalışma yaşamıyla ilgili sorunların yeniden ele alınması için ivedi olarak bir "Çalışma

---

34 Forum, *"İşçi Talepleri"*, **Forum**, 1 Aralık 1961, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 184, s. 3; Milliyet, *"Sakallı, Takunyalı ve Yalınayak Yürüyüş"*, **Milliyet**, 26 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı:4131, s. 1; Milliyet, *"Zonguldak'ta 500 İşçi Yürüyüş Yaptı"*, **Milliyet**, 4 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4139, s. 1; Cumhuriyet, *"1800 İşçi Sakal Grevine Başladı"*, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.366, s. 1.

35 Milliyet, *"İşçi Gösterileri"*, **Milliyet**, 4 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4139, s. 1.

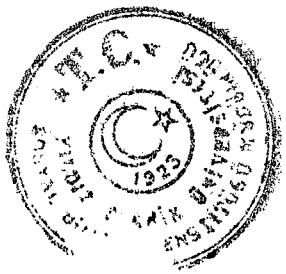

Meclisi" kurulması gerektiğini belirten Ecevit, ekonomik ve endüstriyel gelişme sürecinde işçi haklarının korunmasının gerekliliğine değinerek kalkınmanın nimetlerinden kalkınmaya emekleri ve bilgileriyle katılanların eşit bir ölçüde yararlanmaları gerektiği üzerinde durdu. Toplumsal eşitlik ilkelerine göre hazırlanacak bir iş yaşamı düzenlemesiyle çalışan kesimlerin gönencini sağlanacağını ve üretimde de verimliliğin arttıracağını belirtti. Grev ve toplu sözleşme yasalarının çıkmasıyla da iş yaşamımızdaki boşluğun dolacağını ve sendikaların varlığının görüleceğini ve sendikalara grev hakkının tanınmasıyla da gerçek gelişmenin izlenebileceğini açıkladı.[36]

Çalışma Bakanı Bülent Ecevit uyarı gösterilerini sürdüren işçi kesimiyle değişik kentlerde biraraya gelerek görüşmelerde bulundu ve yukarıda açıklanan temel görüşler çerçevesinde görüş alışverişinde bulundu.[37] Ecevit'in bu temaslarına karşın işçi kesimi daha önce kararlaştırdığı yasal istemlerini yansıtacak büyük İstanbul Mitingi düzenleme kararını gerçekleştirme yoluna gitti.

1 Ocak 1962 tarihli günlük basın organlarının ilk sayfaları; 31 Aralık 1961 Pazar günü Cumhuriyet tarihimizin en büyük işçi gösterisinin yapıldığını duyururuyordu. 140 işçi örgütünün katıldığı ve üçbini aşkın polis ve güvenlik görevlisinin görevlendirildiği İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından düzenlenen bu büyük işçi gösterisinin amacı iş yaşamını kapsayan "Grev Hakkı ve Toplu Sözleşme Yasası"nın bir an önce çıkarılmasına yönelikti. Olaysız geçen yaklaşık 100.000-150.000'i aşan işçi yığınının katıldığı bu gösteride işçi kesiminin toplumsal eşitlik ve toplumsal güvenlik istemleri ön plandaydı. Gösteride konuşma yapan işçi kuruluşları temsilcileri işçilere verilecek hakların vatandaşların huzurunu kaçıracak diye karşı propaganda yapanları eleştirerek Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in kendilerine iş yaşamıyla ilgili düzenlemelerin en kısa sürede çıkacağı konusunda verdiği sözü tutacağına inandıklarını ve bakanı desteklediklerini belirtmekteydiler.[38]

Bu arada 400 sendikacının katıldığı Türk-İş Temsilciler Kurultayı'nda Çalışma Bakanı Ecevit Bakanlığının çalışmalarını ana çerçevesiyle çizerken

---

36 Dinçer Güner, *"Çalışma Bakanı Bülent Ecevit 'Çalışma Meclisi' İstiyor"*, **Milliyet**, 12 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4147, s. 3.

37 Milliyet, *"İşçilerin Yürüyüşleri Değişiklik Yapmayacak"*, **Milliyet**, 13 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4148, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Agari Ücretler Ayarlanacak"*, **Milliyet**, 17 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4152, s. 1 ve 5.

38 Ulus, *"Tarihimizin En Büyük İşçi Mitingi Dün Yapıldı"*, **Ulus**, 1 Ocak 1962, s. 1; Cumhuriyet, *"Saraçhanebaşı Mitingine 100.000 İşçi İştirak Etti"*, **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.439, s. 1; Milliyet, *"İşçiler Büyük Mitinglerini Olgunluk İçinde Yaptılar"*, **Milliyet**, 1 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4167, s. 1.

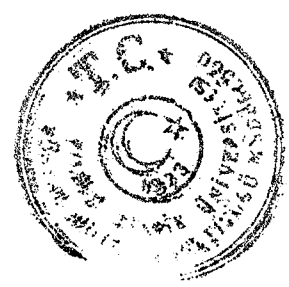

Türk-İş Konfederasyonu Başkanı Seyfi Demirsoy işçilerin bir siyasal parti ve bir banka kurmak düşüncesinde olduklarını belirtti.[39] Bütün işçileri bir parti altında toplamayı düşünen bu girişimde, partinin adının "Sosyal Güvenlik Partisi" olacağı ve bu konuda Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun çalışmalarını sürdürdüğü 1961 yılının Aralık ayının ilk haftasında açıklanmıştı.[40] İşçilerin bu girişimlerinin ana nedeni CHP'nin Kurultay kararına karşın işçi adaylarının seçimlerde dışlanmaları ya da listenin sonuna bırakılmalarıydı. 620 kişilik Parlamento'ya yalnızca iki işçi kökenli üye girebilmişti. Bu gelişmeler işçi kesiminde düş kırıklığı doğurunca ve varolan siyasal partilerden ümit kesilince altyapıdan gelen istem doğrultusunda bir siyasal parti oluşumuna yönelindi.[41]

Parti kurma çalışmaları 300 sendikacının İnşaat İşçileri Sendikası Lokali'nde toplanmasıyla sürdürüldü. Bu toplantıda bazı sendika yöneticileri parti girişimine karşı çıkarak dünyanın hiç bir yerinde işçi partilerinin işçi sorunlarına çözüm bulamadıklarını belirtmelerine karşın yapılan oylamada bütün işçilerin bir parti bayrağı altında toplanması önerisi kabul edildi.[42]

İşçi kesiminde bu gelişmeleri izleyen Başbakan İsmet İnönü 400 işçi lideriyle biraraya geldikten sonra 22 Ocak 1962 Pazartesi günü "Çalışma Meclisi"nin açılışı Çalışma Bakanı Bülent Ecevit tarafından Türkiye çalışma yaşamının sorunlarını ele almak için yapıldı.[43]

Çalışma Meclisi çalışmalarını sürdürürken bütün işçilerin katılacağı "Sosyal Güvenlik Partisi"nin son kuruluş toplantısıda yapılmaktaydı. İşçi sendikaları liderleri ve bir kısım bilim adamının ortak girişimleri sonucu oluşmaya başlayan partinin sosyalist eğilimli bir öğreti partisi olması düşüncesi nedeniyle çalışmalar gizli yürütülüyordu. Toplantıda kurulacak olan yeni işçi partisinin adının "Çalışanlar Partisi" olarak değiştirilmesinin kabul edilmesinden sonra temel ilkeleri üzerinde görüşüldü. Ankara Üniversitesi SBF öğretim üyelerinden Türkaya Ataöv'ün hazırladığı tüzük ve izlence taslağı olmasına karşın toplantıda 20 kişilik bir "Tüzük ve Taslak Hazırlama Kurulu" oluşturuldu. Kurulda, bütün sendika başkanlarının yanında Muammer Aksoy, Bahri Savcı,

---

39 Milliyet, *"İşçiler, Bir Parti Kurmak İstiyor"*, **Milliyet**, 16 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4182, s. 1 ve 7.

40 Cumhuriyet, *"Bütün İşçileri Bünyesinde Toplayacak Bir Parti Kuruluyor"*, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1961, Yıl: 38, Sayı: 3413, s. 1.

41 Yön, *"Çalışanlar Partisi"*, **Yön**, 27 Aralık 1961, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 18; Abdi İpekçi, *"İşçi Partisi"*, **Milliyet**, 17 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4183, s. 1

42 Milliyet, *"Sendikacılar Yeni Parti İçin Toplantı Yaptılar"*, **Milliyet**, 18 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4184, s. 1 ve 5.

43 Milliyet, *"İnönü, 400 İşçi Liderine Hitap Etti"*, *"Ecevit, Çalışma Meclisi'ni Açtı"*, **Milliyet**, 21-23 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4187-4189, s. 1 ve 5.

Sadun Aren, Türkkaya Ataöv, İlhami Soysal, Doğan Avcıoğlu, ve Mümtaz Soysal gibi dönemin önemli bilim adamları da yer alıyordu. Toplumsal güvenliğin ana ilke olarak belirlendiği bu toplantıda TİP'lilerle sendikacılar arasında yoğun tartışmalar yaşandı. Ayrıca partinin Genel Başkanlığı Seyfi Demirsoy tarafından Cemal Madanoğlu'na önerildi. Bu isteme olumlu yaklaşan Cemal Madanoğlu'nun yanısıra partinin öteki lider adayları; perde arkası lideri olarak görülen Muammer Aksoy ve Yön Dergisi tarafından önerilen Sadun Aren'di. Bu girişime TİP'liler kendi partilerinin kapatılma istemi, CHP destekçileri bu tabandan oy kaybı olacağı ve kurulacak partinin devletçi eğilimli olması nedeniyle de bazı merkez eğilimli sendikacılarla liberal ekonomik görüşü savunan kesimler olumsuz yaklaşmaktaydı.[44]

Bu gelişmeler sırasında yedi yıldır toplanamayan Çalışma Meclisi toplantılarını sürdürmekteydi. 1947 yılında kabul edilen bir yasayla Çalışma Bakanlığı'nın çalışımlarına ışık tutmak için dört yılda bir işçi ve işveren temsilcilerinin katılacağı bir danışma kurulu niteliği taşıyan "Çalışma Meclisi" oluşturulması kararı alınmıştı. Daha önceki toplantılarda yalnızca işverenlerin istemleri gözönüne alınırken işçilerin istemleri ise dönemin DP hükümetini temsile gelenler tarafından gözardı edilerek işverenlerin çıkarları doğrultusunda kararlar alınıyordu. İşte yedi yıl sonra toplanan son Çalışma Meclisi'nde bu olumsuzluklar ortadan kalktı ve ilk kez her iki kesim de eşit olarak temsil edildi. Çalışma Meclisi'nin açılış konuşmasını yapan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit; "...yeni Anayasamız işçilere Toplu Sözleşme ve Grev hakkını tanımıştır. Bu hakkın ivedilikle yasalaşması gerekir" derken bu konuda yansızlığını ortaya koydu ve "...yeni düzene girerken Türk işçisine tanınacak haklar ileri demokratik ülkelerdeki haklardan dar tutulmamalıdır" isteminde bulundu. Ardından temel sorunlarda birer kurul oluşturuldu ve bu kurulların çalışmalarının Genel Kurul'da görüşülmesi kararlaştırıldı. Sekiz gün süren yoğun tartışmalı toplantılar sonucu 29 Ocak 1962 Pazartesi günü bitirilen çalışmalar sonucu alınan kararların ana çerçevesi ise şöyleydi: İşçiler savaş ve sıkıyönetim durumları dışında toplum yaşamını aksatmamak kaydıyla bütün iş kollarında grev yapabilecekler, buna karşın işverenlerde lokavt hakkına sahip olacaklardı. İşçilerle işverenler arasında toplu pazarlık-sözleşme yapılabilecekti. İş yasası tek işçinin çalıştığı işyerlerinde de uygulanırken emeği

---

[44] Akis, *"Partiler 'Çalışanlar Birleşelim!"*, **Akis**, 29 Ocak 1962, Yıl: 8, Cilt: 23, Sayı: 396, s. 8-11; Milliyet, *"Yeni Partinin Adı Değişti"*, **Milliyet**, 25 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4191, s. 1 ve 5; Yön, *"Türkiye Çalışanlar Partisi"*, **Yön**, 1 Şubat 1962, Yıl: 8, Cilt: 14, Sayı: 188, s. 6-7; Cumhuriyet, *"İşçilerin Kurduğu 'Türkiye Çalışanlar Partisi'nin Hazırlıkları Tamamlandı"*, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1962, Yıl: 38, Sayı: 13.463, s. 1.

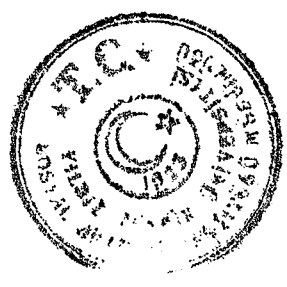

ile geçinen herkesin "işçi" tanımına girmesi de kabul edildi. İşçilerin hastalık sigortasından eş ve çoçuklarının da yararlanacağı ve işsizlik sigortası oluşturulması için çalışma yapılması kararı da alınıyordu. Sendikaların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınacağı kararı da alınan bu kararlar arasındaydı.[45]

Bu arada daha öncede belirtildiği gibi Birinci Koalisyon Hükümeti içinde özellikle "af" sorunu nedeniyle ortaya çıkan bunalım ve 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne yönelik saldırılar nedeniyle "20-21 Mayıs 1962 Olayı"yla Ordu'nun içinde duyulan rahatsızlıktan yararlanma yolunu seçen Talat Aydemir ve arkadaşları iktidara ele koyma girişimine sürüklendi. Eylemin başarısız olmasının ardından Ordu'nun istemleri doğrultusunda çıkarılan "Tedbirler Yasası" nedeniyle de bu siyasal bunalım dönemlerinde iş yaşamı ile ilgili sorunlar bir süre gündeme gelemedi.

Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde Çalışma Meclisi'nin aldığı kararlar çerçevesinde hazırlıkları sürdürülen toplu sözleşme, grev ve lokavt yasa tasarısının çalışmaları 1962 yılının Mart ayının ikinci yarısında bitirildi. Son biçimini alan yasa tasarısı açıklanınca Türk-İş'in bu yasa tasarısına tepkisi olumsuz oldu. Tasarı Türk-İş'le Çalışma Bakanı Bülent Ecevit arasında çekişme konusu oldu. Türk-İş son tasarının Cahit Talas'ın Çalışma Bakanlığı sırasında hazırlanan yasa tasarısından bir farkı olmadığını ileri sürerken Ecevit ise son tasarıda kapsamın daha da geniş tutulduğunu belirtmekteydi. 1962 yılı Nisan ayının başında Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu'nda ele alıncak olan yasa tasarısının görüşülmesi[46] hükümette süren "siyasal af" bunalımı nedeniyle Birinci Koalisyon Hükümeti'nin 30 Mayıs 1962 Çarşamba günü son bulmasıyla İkinci Koalisyon Hükümeti dönemine sarktı.

Üçüncü bölümüde işlenen İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde ele alınan konulardan "Toplu Sözleşme, Grev-Lokavt ve Sendikalar Yasalarının TBMM'nde Kabul Edilmesi" başlıklı kısımda iş yaşamı ile ilgili temel yasaların çıkarılmaları ve bu konudaki tartışmalar ayrıntılı olarak incelenerek bu konudaki gelişmeler ortaya konmuştu. İş yaşamıyla ilgili temel düzenlemelerin yerine getirilmesinden sonra yasal güvenceye kavuşan sendikalar yasalar çerçevesinde bu demokratik haklarını kullanırlarken bir kısım işveren de daha

---

45 Bkz., Akis, *"Çalışma Meclisi"*, **Akis**, 29 Ocak 1962, Yıl: 8, Cilt: 23, Sayı: 396, s. 14-18; Milliyet, *"Çalışma Meclisi Kavgalı Kapandı"*, Abdi İpekçi, *"Çalışma Meclisi"*, **Milliyet**, 30-31 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4196-4197, s. 1 ve 5.

46 Yön, *"Türk-İş Ecevit Çekişmesi"*, **Yön**, 28 Mart 1962, Yıl: 1, Sayı: 15, s. 9; Milliyet, *"Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Tasarısı Hazır"*, **Milliyet**, 23 Mart 1962, Yıl: 12, Sayı: 4246, s. 1.

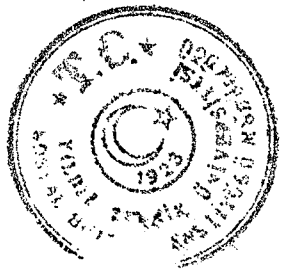

yasa tasarılarının yasalaşmalarından önce sendikalarla pazarlığa oturarak toplu iş sözleşmesi imzalama yoluna gittiler.[47] Bu gelişme Türkiye'de toplumsal barışa doğru yeni bir ivme kazandırdı.

5. TÜRKİYE'DE BASIN VE TUTUMU

1946 yılında çok partili döneme geçişle birlikte yeni kurulan DP'ye halkın gösterdiği yakın ilgi nedeniyle iktidarda bulunan CHP yönetimi yeni partinin örgütünün tüm yurda yayılmadan seçime giderek avantaj elde etme isteği bu partiyi bazı konularda daha demokratik açılımlar yapmaya zorlamaktaydı.

DP'nin kuruluş aşamasında basının önemli bir kısmının DP'ye sıcak bakması ve yakında yapılacak seçimlerde basın desteğine gereksinim duyulacağı gerçeği, CHP yönetimini basına ödünler vermek zorunda bırakmaktaydı. Basının desteği içinde basına daha fazla özgürlükler vermek, basını sınırlayan ve baskı aracı olarak kullanılan 15 Temmuz 1931 tarihli ve 1881 sayılı Basın Yasası'nın 50. maddesinin değiştirilmesinden geçmekteydi.[48]

Basın Yasası'nın 50. maddesi 1946 yılına gelinceye kadar oldukça etkin kullanılmış, özellikle İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında 50. madde hükümleri oldukça işletilmiş pekçok basın ve yayın organı bu madde nedeniyle kapatılmıştı.

1946 yılında DP kurulunca DP'nin ileri gelenleri (Celal Bayar, Adnan Menderes gibi) basın özgürlüğünü savunmakta ve 50. maddede değişikliğe gidilmesini savunmaktaydılar. Bu gelişmeler CHP'ni basının istemleri yönünde harekete zorlamış ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu arasında Seçim, Genel Toplantı ve Basını da içeren bir dizi demokratikleşme tasarılarını Meclis'in gündemine getirmiştir. Gazete kapatılmasını önlemeye yönelik bu tasarı, Meclis'te yoğun tartışmalara neden olmuş ve sonucunda tasarı 1 Haziran 1946 tarihinde Meclis'ce kabul edilmiş ve 13 Haziran 1946 günü 4935 sayılı yasayla da gazeteleri ancak bağımsız mahkemelerin kapatabileceği kabul edilmiştir.[49]

1950 yılında yapılan seçim sonucu, iktidar CHP'nden DP'ye geçmiş ve 1954 yılına kadar basın alanında önemli bir gelişme olmamıştır. 1954 yılının ilk aylarında DP Hükümeti, "Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında" bir yasa tasarısını Meclis'e getirmiş ve bu tasarının amacıda

---

47 Bkz., Cumhuriyet, *"13 Fabrika 3500 İşçi İle Toplu Sözleşme Yaptı"*, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.964, s. 1 ve 5.

48 Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1992, s. 218.

49 İnuğur, **a.g.e**, s. 219-220.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

dönemin hükümetinin Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ tarafından açıklanmıştır.

Çiçekdağ, bu yasanın amacını basın yoluyla yurttaşların onur ve saygınlığına yönelik saldırıları önlemek olarak belirtmiştir. Bu tasarı o dönemin basın organlarını ikiye bölmüş, DP yanlısı yayın organları yasanın haklılığını savunurlarken tarafsız yayın organları tasarıyı basın özgürlüğüne yönelik bir saldırı olarak nitelemişlerdir. Bu tasarı, 9 Mart 1954 günü kabul edildi. 6334 sayılı bu yasayla da savcılara şikayet üzerine doğrudan kovuşturma açabilme yetkisi verilmasine karşın basına kanıt hakkı tanımamıştır.

Bu yasa yürürlüğe girdikten sonra özellikle taşradaki basın organlarına yönelik olarak acımasızca kullanılmıştır. Bu yasa Milli Birlik Komitesi Hükümeti'nin yasayı yürürlükten kaldırdığı 12 Ekim 1960 gününe kadar yürürlükte kalmıştır.[50]

DP döneminde basına özel yasaklamalar da getirilmiştir. Özellikle 6-7 Eylül 1955 Olayları[51] sonrası İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 10 Eylül 1955 günü Harbiye'de basına yaptığı toplantıda oldukça kapsamlı özel yasaklar getirmiş ve bu yasaklardan başka, gazetelere telefonla günlük olarak özel yasaklar da (12, 17 ve 29 Eylül 1955) bildirilmiştir.

DP özellikle 1957 Genel Seçimleri sonrası hızla gerileme dönemine girmiş ve kamuoyunda hızla puan kaybetmeye başlamıştı. DP yandaşı basın kuruluşları dışında olan basın kesiminin büyük çoğunluğu DP'nin demokratik olmayan uygulamalarına karşı mücadelelerini dirençle sürdürmeleri, DP'nin basına yönelik baskısının gitgide daha da arttırmasına yol açtı.

DP'in ilk somut baskı girişimi 26 Kasım 1957 günü çıkarılan bir kararname ile gazete ve dergilerin gereksindiği temel hammade olan kağıdın dışalımının tek elden yürütüleceği açıklanmış ve ardından 1 Ocak 1958 günü yeni bir kararname ile de gazetelere ilan ve reklam dağıtımlarının da tek elden yürütüleceği açıklanmıştır. 3 Eylül 1958 günü ise yayınlanan bir bildiri ile de özel ve resmi ilan ücretlerinin ve gazete dağıtımını düzenlenmesi için çalışmalar yapıldığını duyurmuştu.[52]

---

50 İnuğur, **a.g.e**, s. 299-300.

51 **6-7 Eylül Olayları**: İstanbul'da yayınlanan İstanbul Ekspres Gazetesi'nin Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu eve Yunanlılar tarafından bombalı saldırı yapıldığı yayını üzerine özellikle İstanbul ve İzmir'de azınlıkların yaşadığı bölgelerde, azınlıkların işyerleri dolduruşa getirilen kontrol edilemeyen kümeler tarafından yağmalanmış, kiliseler ve elçilik yapıları saldırıya uğruyarak yakılıp yıkılmıştır.

52 İnuğur, **a.g.e**, s. 327-328.

CHP ve basının her türlü yoğun baskılardan yılmamaları, DP'yi bu iki muhalefet örgütüne karşı son bir susturma denemesine de yöneltti. 15 Nisan 1960 tarihinde DP'li Bursa Miilletvekili Mazlum Kayalar ve Denizli Milletvekili Baha Akşit Meclis'e verdikleri önergede TBMM ve adli kurumların karar alması gerekmeksizin Meclis iç tüzüğünün 16. maddesinde belirlenen yetkileri kullanma hakkı vererek bu yolla kovuşturma yapılmasını sağlamak ve her çeşit siyasal eylem ve çalışmaları engellenmesine yönelik olarak kurulacak onbeş kişilik bir "Takikat Komisyonu" oluşturulması için bir önerge verdiler.

CHP, basın, üniversiteler ve aydınların DP'nin bu isteme karşı yoğun tepki göstermelerine karşın, 27 Nisan 1960'da 7468 nolu Tahkikat Komisyonu yetki yasası Meclis'te kabul edildi. Olağanüstü yetkilerle donatılmış onbeş DP'li üyeden kurulan bu komisyonun soruşturacağı konular, CHP ile bir kısım basın organlarının yıkıcı, kamu onaysız ve yasa dışı çalışımlarının ülkede olagelen biçimlerini ve içeriklerini araştırıp soruşturmak olarak belirlenmişti.[53]

Bu gelişmenin ardından DP, oluşturduğu bu komisyonu acımasızca kullandı ve DP'ye yönelik yoğun kitlesel eylemler toplumsal barışı bozucu bir duruma gelince 27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koyarak ülke yönetimini ele aldı.

TSK adına yönetimi üstlenen Milli Birlik Komitesi basına yönelik demokratikleşme uğraşılarına hemen başlayarak, 12 Eylül 1960 tarihinde 94 sayılı yasayla 6334 ve 6732 sayılı yasaların yürürlükten kalktığını bildirdi. 5680 sayılı yasayla da Basın Yasası'ndaki bütün antidemokratik hükümlerin kaldırılmasına yönelik yayınlara izin vermiş ve tartışmaların ardından 29 Kasım 1960 günü kabul edilen 143 sayılı yasa, 5 Aralık 1960 günü yürürlüğe girdi ve Basın Yasası'ndaki antidemokratik hükümler ortadan kaldırıldı.[54]

Öte yandan basına yönelik olumlu çalışmalardan biri de 2 Ocak 1961 günü kabul edilen 195 sayılı yasayla kamu tüzel kişiliğine sahip Basın-İlan Kurumu oluşturulmasıydı. Bu kurum yalnızca resmi ilanların sağıtımıyla görevlendirilmişti.[55]

10 Ocak 1961 günü Resmi Gazete'de yayınlanan 212 sayılı yasayla "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki İlişkileri Düzenleyen" bu yasayla, düşünce emekçilerine haklar ve gazetecilerin iş güvenliği sağlanıyordu. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle 5953 sayılı Fikir İşçileri Yasası olarak adlandırılan yasa da ortadan kaldırılmış oldu.

---

53 İnuğur, **a.g.e.**, s. 363-364.

54 İnuğur, **a.g.e.**, s. 367-368.

55 İnuğur, **a.g.e.**, s. 368.

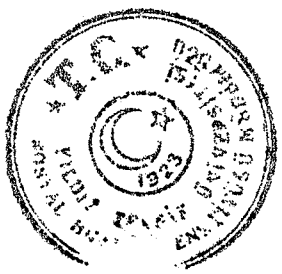

Bu yasanın çıktığının ertesi günü İstanbul'da yayınlanan Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Yeni İstanbul, Yeni Sabah ve Vatan gazeteleri sahipleri birlikte tepki göstererek 11, 12 ve 13 Ocak 1961 günlerini kapsayan üç günlük yayınlanmama kararı almışlar ve 212 sayılı yasayı protesto etmişlerdir. Kamuoyunun basın çalışlanlarının yanında yer alması ve işverenlere yönelik tepkiler nedeniyle bu dokuz gazete bir bildiri yayınlayarak yasanın yalnızca gazete işverenlerini değil, çalışanları da olumsuz etkileneceğini açıklamışlardı.[56]

Basının geniş ölçüde özgürlüğe kavuştuğu MBK döneminden sonra, daha önce de değindiğimiz gibi, Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde 27 Mayıs 1960 Eylemi'ni korumaya yönelik olarak çıkarılan, 5 Mart 1962 tarihinde kabul edilen ve 7 Mart 1962 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 38 sayılı "Tedbirler Kanunu" olmuştur. Bu yasa genel olarak basına karşı kullanılmış olması nedeniyle de tepki almıştır

Tedbirler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle bir yıl içinde basın davalarının sayısı iki kat artmıştır. Yalnızca İstanbul'da, 1960 yılında açılan dava sayısı 51, 1961 yılında ise 129 iken bu sayı 1962 yılında 273'e yükselmiştir. 1962 yılında basına yönelik açılan bu davaların 130'u basın yasasına karşı gelmek, 62'si basın yoluyla hakaret, 20'si müstehcen yayın, 34'ü TCK ve ulusal çıkarlara karşı yayında bulunma, 14'ü TCK'na göre suç olan bir eylemi övme ve diğer 13'ü ise değişik basın suçu kapsamındaydı.[57]

Bu arada, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Son Havadis, Ekspres, Demokrat İzmir gazeteleri, Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nın Basın Şeref Divanı'ndan çekildiklerini açıklamaları Basın Şeref Divanı, Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazeteciler Sendikası Federasyonu, İstanbul Gazeteciler Sendikası, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, Ankara Gazeteciler Sendikası, İzmir Gazeteciler Cemiyeti ve İzmir Gazeteciler Sendikası Derneği tarafından kınandı.[58]

Basın Ahlak Yasası, Basın Şeref Divanı ve varolan düzenlemeler ya iyi çalıştırılamadığından ya da bu oluşumların yaptırımlarının olmaması basında bir rahatlık ve önemsememe yarattığından bu oluşumların saygınlığının da

---

56 İnuğur, **a.g.e.**, s. 331.

57 Cumhuriyet, *"1962 Yılında Bir Yıl Öncesine Nazaran Şehrimizde Açılan Basın Davaları İki Mislini Buldu"*, **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.801, s. 1 ve 5; Cumhuriyet, *"Basın Davaları Yeniden Artıyor"*, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.633, s. 1 ve 5.

58 Milliyet, *"Sekiz Basın Kurulu Ortak Bildiri Yayınladı"*, **Milliyet**, 3 Mayıs 1963, Yıl: 14, Sayı: 4646, s. 7.

yitirilmesine neden olmaktaydı. İstenilen şey ise açıktı; Türk basınının kendi kendini denetleyebileceği bir sistemin sürdürülmesinin yolunun bulunmasıydı.[59]

Basın Ahlak Yasası, Basın Şeref Divanı oluşumlarının etkinliğinin ve saygınlığının yitmesi sonucu bir anlamda bu alanda boşluğu doldurmaya yönelik olarak çıkarılan Tedbirler Yasası'nın da, basının sürdürdüğü kışkırtıcı ve sorumsuz davranışları önleyemeyince İkinci Koalisyon Hükümeti Türk basınının sorunlarının çözümüne yönelik saptamalar yapması için Uluslararası Basın Enstitüsü'ne başvurdu. Enstitü tarafından görevlendirilen uluslararası saygınlığı olan iki uzman çalışmalarını 30 Haziran 1963 Pazar günü bitirdi.

Uluslararası Basın Enstitüsü uzmanlarının hazırladığı rapora göre "Resmi İlan"ın tehlikeli bir oluşum olduğu saptanırken basının kendi kendini denetleme yolunun oluşturulması, basına yönelik yasaların yumuşatılması ve Resmi İlan sistemine son verilmesi gerektiği üzerinde duruluyordu.[60]

Rapor açıklandığında, basının önemine değinen Milliyet Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi, 1 Temmuz 1963 günü yazdığı yazısında; basın kesimi için özeleştiri yapmaktaydı. İpekçi özeleştirisinde; hem DP iktidarının ilk yıllarında hem de 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası basına geniş özgürlüklerin sağlandığını fakat bazı gazete ve gazetecilerin bu özgürlükleri istismar ettiğini belirterek aynı oyunun İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde de sürdüğünü, özellikle seçimlerden sonra sorumsuz ve kışkırtıcı yayınların oldukça çoğaldığını bunu önlemenin yolunun ise basın özgürlüklerinin kısıtlanmadan ve özgürlüklerin de istismar edilmeden yerine getirilmesiyle çözümlenebileceğini belirtmekteydi.

İpekçi, İkinci Koalisyon Hükümeti'nin ussal bir davnanışta bulunarak Uluslararası Basın Enstitüsü'ne başvurmasını ve Türk basınındaki sorunları incelemelerini isterken bu konuda uzmanların sunacakları rapordan yararlanılarak yeni basın düzenlemeleri yapılması yolunun olumlululuğuna da değinmekteydi.[61]

Rapor ve saptamaları doğrultusunda basında bir süre yorumlar yapıldı. Fakat, basının tutumunda önemli bir değişiklik olmadı. Özellikle DP yanlı bir çizgi izleyen basın organlarını kışkırtma ve saldırılarını sürdürünce varolan yasalar işletilerek bu yanlı tutum izleyen basın kuruluşları cezalandırıldı. Basına

---

59 Baha Oral, *"Basının Çözmek Zorunda Olduğu Bir Mesele"*, **Milliyet**, 2 Haziran 1963, Yıl: 14, Sayı: 4700, s. 2.

60 Milliyet, *"Resmi İlan Tehlikeli Bir Müessesedir", Basının Gelişmesi İçin Ne Yapmalı"*, **Milliyet**, 2-3 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4700-4701, s. 5.

61 Milliyet, *"Türk Basını Hakkında Rapor"*, Abdi İpekçi, *"Basın Meselesi"*, **Milliyet**, 1 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4699, s. 1, 5 ve 7.

yönelik bu yaptırımların kapsamının genişliği nedeniyle de gerçekçi eleştiriler getiren yansız basın-yayın organları da olumsuz etkileniyordu.

Raporun ardından çalışmalar tamamlanınca, basın özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi, gazeteciler arasında karşılıklı anlayış ve mesleksel işbirliğinin ilerletilmesi amacıyla "Türk Basın Enstitüsü" kuruldu. İlk kongresi'ni 7 Aralık 1963 Cumartesi günü yapan TBE'nün Yönetim Kurulu Başkanlığı'na deneyimli gazeteci ve yazar Ahmet Emin Yalman getirildi.[62]

Görüldüğü gibi DP dönemindeki Türk basınına yönelik olumsuzluklar MBK tarafından büyük oranda ortadan kaldırılmışken seçimin hemen ardından sivil yönetime geçince bazı basın organlarının özellikle 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne, 1961 Anayasası'na, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne, CHP'ne ve ilerici kesime yönelik saldırı ve kışkırtmaları sürünce Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde Tedbirler Yasası, Ordu'nun da baskısıyla çıkarıldı. Bu yasa ile basın özgürlüğü önemli ölçüde sınırlandırılırken, basın da, kendi içinde nasıl bir özdenetim (otokontrol) sisteminin oluşturulacağını ve basını sınırlayan yasaların nasıl yumuşatılacağı üzerinde çalışılırken özellikle de düşünce özgürlüğü alanında bir gelişmenin sağlanması için uğraşılıyordu.

6. SİYASAL PARTİLER YASASI'NIN TBMM'NCE KABUL EDİLMESİ

1961 Anayasası; Türkiye'nin demokratik parlamenter bir düzen içinde toplumsal ve siyasal yaşamını geliştirme ve gerçekleştirme görevini "demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez öğeleri" olan siyasal partilerimize vermiştir. Anayasamızın dördüncü kısımı olan "siyasi haklar ve ödevler"in üçüncü ayrımındaki "siyasal partilerle ilgili hükümleri" içeren ellialtıncı ve elliyedinci maddeleri, Türk siyasal partilerini birer kamu hukuku kuruluşu olarak devlet organı niteliğine kavuşturmuştur.

1961 Anayasası'nın elliyedinci maddesinin üçüncü fıkrası siyasal partilerle ilgili yasal düzenlemenin -yine Anayasada belirtilen açık ve kesin hükümüne göre- en geç 25 Ekim 1963 tarihine kadar (beşinci kısım, geçici yedinci maddeye göre; TBMM'nin ilk toplantısından başlayarak en geç iki yıl içinde) çıkarılması zorunlu olan yasal düzenlemeler arasında yer aldığını belirtmekteydi.

Kurucu Meclis'ce düşülen bu kayıt, Anayasal düzeni yaşatacak kurumların ivedilikle oluşturulup çalışımlarına başlamalarını amaçlamasına karşın yeni seçimin getireceği Meclis yapısı ve uyumlu çalışma gibi özellikler

62 Milliyet, *"Türk Basın Enstitisü Kuruldu"*, **Milliyet**, 8 Aralık 1963, Yıl: 14, Sayı: 4859, s. 7.

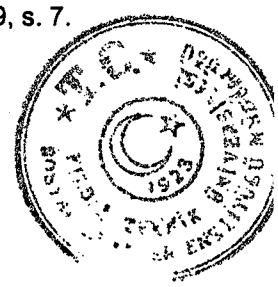

gözönüne alınmamıştı. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri sonucu hiç bir partinin TBMM'nde tek başına iktidar olacak üye sayısını elde edememesi ve siyasal partilerin belirli ilkeler çerçevesinde birleşerek ortak bir düzlemde buluşmaları sağlanamayınca, 1961 Anayasası'nın açık ve kesin hükmüne karşın "Siyasal Partiler Yasası"nın çıkması 10 Ekim 1965 Milletvekili seçimleri öncesi yaklaşık 30 aylık bir gecikmeyle yürürlüğe girebilmiştir.

Görüldüğü gibi dört koalisyon ortaklığı döneminde de sorunun çözümü gerçekleşememiş olup 10 Ekim 1965 Millet Meclisi Seçimleri'ne yaklaşık üç ay kala güçlükle de olsa, siyasal partilerin bu konudaki verdikleri imzalara bağlı kalmaları sonucu "Siyasal Partiler Yasası" çıkabilmiştir.

Siyasal Partiler Yasa Tasarısı önerisi ilk olarak CHP Adana Milletvekilleri Kasım Gülek ve Kemal Sarıibrahimoğlu tarafından 1 Ocak 1963 TBMM'ne verildi. Gerçi "Siyasal Partiler Yasası" ile ilgili yüzotuzaltı maddelik bir yasa tasarısı 1963 yılı Mayıs başlarında İkinci Koalisyon Hükümeti'nin İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata tarafından ilgili birimlere gönderilerek bu konudaki işlem başlatılmıştı. Bekata, bu yasa tasarısının hazırlanması sırasında bir kısım bilim adamlarına tasarı metnini göndererek onların görüş ve düşüncelerine başvurma yolunu seçmesine[63] karşın bu konuda sunulan öneriler değerlendirilmeden yalnızca İçişleri Bakanlığı uzmanlarının çalışmalarıyla siyasal kuruluşlar ve bilim kurumlarıyla doğrudan temas ve işbirliği kurulmadan beş kısımdan oluşan 158 maddelik yasa tasarısı ile ilgili çalışmalarını bitirdikten sonra 3 Ekim 1963 günü 1530 sayılı Hükümet Tasarısı olarak Başbakan İsmet İnönü tarafından TBMM'ne sunulmuştur.[64]

Gülek ve Sarıibrahimoğlu'nun önerisiyle birleştirilen bu Hükümet Tasarısı konuyu inceleyecek olan "Geçici Komisyon"a gönderilmiştir. Geçici Komisyon Başkanlığı'na Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu sözcülüğüne ise İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca getirilmiştir. Geçici Komisyon 26 Ekim 1963 Cumartesi günü bir açıklama yaparak Siyasal Partiler Yasa Tasarısı'nın ana çerçevesi hakkında bir açıklamada bulunarak kamuoyunu bilgilendirmişlerdir.

Bu açıklamada; siyasal partilerin kuruluşlarının tamamen özgür bırakıldığı, partilerin üyelik ve örgütlenme konularında bütünüyle demokratik temellere uygun olarak düzenlendiği, parti kongrelerinin seçimlerinde oligarşik bölüntülerin (hizip) oluşması önlenmiş ve kongrelerin delege sayıları ciddi ve

---

63 Yavuz Abadan, *"Türk Siyasi Partiler Kanunu"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 21, No: 3, Eylül-1966, s. 193.

64 Özgen Acar, *"Siyasi Partiler Kanun Teklifi ve Tepkileri"*, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.190, s. 5; Milliyet, *"Partiler Tasarısı Meclis'e Verildi"*, **Milliyet**, 5 Ekim 1963, Yıl: 14, Sayı: 4795, s. 1 ve 7.

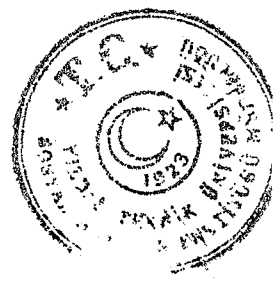

akılcı çalışmayı olası kılacak biçimde sınırlandırılmış, ödentilerini ödemeyen partililerin hiç bir parti görevine seçilemeyeceğini ve aday olamayacağını, partilerin seçimlerde aday seçimi konusunda bütünüyle demokratik temellere bağlandığı, parti örgütleri ile parlamento gruplarının çalışmaları arasında uyum ve işbirliğinin ve merkez organlarında sorumluluk duygusunu arttıracak önlemlerin alındığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleriyle uyuşmayan amaçlar taşıyan ve çalışımda bulunan partiler Anayasa Mahkemesi kararı ile tümden kapatılacağı, ayrıca 27 Mayıs 1960 Eylemi'nin korunması ilkesine karşı amaçlar besleyen partilerin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılacağı, partilerin üye ve mali defterlerinin Cumhuriyet Savcısı'nın istemi üzerine Anayasa Mahkemesi'nce denetlenmesi öngörülmüş ve partilerin belgelenemeyen gelirleri ile giderlerinin tutarlarının hazineye aktarılması ilkesi kabul edilmiştir.[65]

Siyasal Partiler Yasası Tasarısı "Geçici Komisyon"da görüşülmüş ve üzerinde bazı değişikliklere gidildikten sonra yeniden Millet Meclisi'nin gündemine gelmiştir.[66] 1964 yılının Ocak ayının son haftasında Millet Meclisi'nde görüşülmeye başlanan yasa tasarısını AP ve MP'li temsilciler beğenmediklerini açıklarlarken[67] CHP'liler tarafından hazırlanan bu yasa tasarısına genelde karşı olunan kısımlar ve eleştiriler ise: 1. Demokratik rejim ile yönetilen ülkelerde böyle bir yasa olmadığı ve yalnızca partilerin parasal durumlarıyla ilgili bazı kayıtların olduğu belirtilmekte, 2. 1961 Anayasası'nın her vatandaşa parti kurma hakkını tanıdığı halde bu tasarıda parti kuracaklar için belirli koşullar koyulduğundan bu hali ile tasarının Anayasanın buyurucu hükmüne uyulmadığı ileri sürülmekte, 3. Yine tasarının siyasal partiler için "tip statü" getirdiği, tasarıda genel kongrelerin partilerin en büyük organı olduğu belirtildiği halde bu organın yetkilerini daraltıcı hükümlere yer verildiği ileri sürülürken örnek olarak parti yönetim organlarına "merkez adayı" gösterme yetkisinin verilmiş olması gösterilmekte, 4. Siyasal partiler aldıkları parasal yardımları açıklamaya zorunlu kılmanın çeşitli sakıncalarını davet edeceği belirtilmekte ve bu konuda partilerin Anayasa Mahkemesi'ne hangi yolla hesap verecekleri konusunun da açık hükümlere bağlanması zorunluluğu belirtilmekte, 5. Genel olarak ceza içeren hükümler bulanık ve ağır görülmekte

---

65 Cumhuriyet, *"Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı'nın Ana Hatları Hakkında Açıklama Yapıldı"*, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.093, s. 1 ve 7.

66 Özgen Acar, *"Meclislerin Ele Aldığı Dört Kanun Tasarısı"*, **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.169, s. 5.

67 Milliyet, *"Siyasi Partiler Tasarısı Mecliste Görüşülüyor"*, **Milliyet**, 24 Ocak 1964, Yıl: 14, Sayı: 4906, s. 1 ve 7.

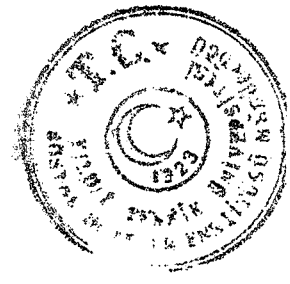

ve 1961 Anayasası'nın partilerin uyması gereken temel ilkeleri saymış ve bu hükümlere karşı tutum gösteren partilerin partilerin kapatılacağı kaydedilmiş ve ayrıca 19. madde ile de din sömürüsü önlenmiş olmasına karşın tasarıdaki hükümlerle bu temel ilkelerin dışına çıkıldığı ve böylece demokratik düzenin gelişmesine engel olduğu ileri sürülürken, bunlar ve bunlara koşut eleştiri konularının yanısıra olumlu yönde başka görüş ve düşünceler de ileri sürülmüştür.

Tasarının Millet Meclisi'ndeki görüşmeleri sırasında gerekliliği ve yararları uzun uzun anlatılmış ve onay görmüştür. Özellikle Siyasal Partiler Yasası'nın "geçmişin sömürülmesine ve sorumsuz davranışlarına, parti içi oyunlara, kaynağı belirsiz harcamalara, parti içi dikta heveslerine ve özet olarak her türlü dejerasyona son verileceği" de belirtilen özellikler arasındadır. Bazı yönleriyle eleştirilen yasa'nın ülkedeki siyasal yaşama ve partilere yönelik yenilikler getireceği ve ilerici ve düzenleyici yönleri de bulunduğu bir gerçektir. Görüşmeler sırasında sakıncalı yönlerinin giderilerek olumlu yönleriyle yasanın ülkenin siyasal yaşamına ve düzenine yarar sağlayacağı genel bir kanı oluşturmaktadır.[68]

Siyasal Partiler Yasa Tasarısı TBMM'nin gündeminde görüşülmeye başlanınca konu hakında bilim çevrelerinden değişik görüşler taşıyan yazılar kaleme alınmış[69] ve tasarı her yönüyle işlenmiştir. Örneğin Turan Güneş; tasarıdaki ikinci maddenin anlamsız olduğunu bu maddeyle hoşa gitmeyen bir derneğin kapatılması istendiğinde dolambaçlı bir yolla bunun sağlandığını ve bu maddenin Anayasayla çeliştiğini ileri sürerken asıl eleştirdiği konu siyasal partilerin ocakların kapatılırken ve bucak örgütlerinin seçkinci bir yaklaşımla işlevlerinin etkisizleştirildiğini ve bucak başkanlarının seçiminin kaldırılarak atama yönteminin seçilmesinin demokratik olmadığını ileri sürerken[70] İsmet Giritli ise ocak ve bucakların kapatılmasını olumlu olduğu ve geçmişte yaşanan siyasal kutuplaşmaların odakları olduğunu belirtmiştir.[71]

Öte yandan bu yasa tasarısını CHP'nin TBMM'ne getirmesinden rahatsız olan AP yasa tasarısına karşı olduğunu ve bu yasa tasarısının kabul

---

68 Kemal Aydar, *"Önemli Bir Kanun"*, **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.197, s. 5.

69 Forum, *"Siyasi Parti Niteliğinde Dernek"*, **Forum**, 15 Şubat 1964, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 237, s. 6; Alev Çoşkun, *"Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı"*, **Milliyet**, 25 Ocak 1964, Yıl: 14, Sayı: 4907, s. 2.

70 Turan Güneş, *"Siyasi Partiler Kanun Tasarısı"*, **Cumhuriyet**, 28 Ocak-3 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.186-14.192, s. 2.

71 İsmet Giritli, *"Siyasi Partiler Kanunu"*, **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.199, s. 2.

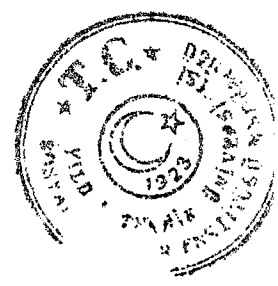

edilmesi durumunda siyasal partilerin hükümetin koruyuculuğu (vesayeti) altına girmiş ve bir çeşit "devletleştirilmiş" olacağını belirtirken CHP'nin bu yasa ile kendi karşısında ulus çoğunluğunu temsil eden veya ileride ulus çoğunluğunu temsil edebilecek olan siyasal partileri kapatmak, onlara yaşam hakkı tanımamak, sonuç olarak tek parti-tek şef hegomonyasını yeniden kurmak istemekte olduğunu ileri sürerken aynı zamanda tasarının Anayasaya da karşı olduğu belirtilmiştir.[72] AP bu açıklamasının ardından bazı siyasal taktiklerle başvurarak yasa tasarısının Millet Meclisi'nde görüşülmesini önleme girişimlerine başvurarak tasarının görüşülmesini bir süre engelledikten sonra[73] Siyasal Partiler Yasa Tasarısı konusunda Geçici Komisyon, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda zorlu görüşmeler sürdü ve tasarı 30 Ocak 1963 tarihinden yasalaştığı 13 Temmuz 1965 tarihine kadar 533 gün TBMM gündeminde kaldı.[74]

Tasarının bu kadar uzun bir sürede yasalaşmasının altında yatan neden tasarıyı sunan CHP dışındaki bütün siyasal partilerin değişik nedenlerle tasarının yasalaşmaması için birleşmeleri olmuştur. Yasa tasarısının bu ortam içinde yasalaşamayacağı anlaşılınca TBMM'nde temsil edilen siyasal partilerin katılacağı bir "ön anlaşma" metni hazırlanması düşüncesi ortaya atıldı. Ortak bir düzlemde anlaşma amacıyla oluşturulan çalışma kümesi yüz madde üzerinde anlaştığı çalışmalarını 3 Aralık 1964 günü bitirdi. Partiler aralarında imzaladıkları protokole göre Hükümet tasarısının kırkdört maddesini olduğu gibi, yüzüç maddesini de üzerinde çeşitli değişik yaparak, Geçici Komisyon'da ise altmışyedi madde olduğu gibi, 94 maddede ise değişiklik yapılarak kabul edilmiştir.

TBMM Genel Kurulu'nda öncelikle görüşülmesi gereken konular arasına alınan tasarı uzun süre yine Meclis gündemine alınmayınca sonunda Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen'in girişimiyle 11 Mart 1965 gününden başlayarak öncelikle ve aralıksız görüşülmesi konusunda ikinci bir protokol imzaladılar ve aynı gün parti temsilcilerinin bu konuda verdikleri önerge TBMM Genel Kurulu'nca kabul edildi.

Genel Kurul'da ele alınan yasa tasarısının görüşmeleri sırasında bir kısım siyasal partilerin birinci protokole bağlı kalmayarak tasarının tümü üzerinde konuşmuştular ve bir kısımı tasarının yeniden komisyonlara geri

---

72 Cumhuriyet, *"AP'ye Göre Toprak Reformu Mülkiyet Haklarını Zedeliyor"*, **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.199, s. 1 ve 7.

73 Cumhuriyet, *"AP'liler Yeni Partiler Kanununun Çıkmasını Önlemeye Çalışıyorlar"*, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.200, s. 1 ve 7.

74 Abadan, **a.g.m.**, s. 193.

gönderilmesi ve Hükümetin tasarıyı geri çekmesi önerisini ileri sürmelerine karşın tasarıyı engelleme girişimleri parti grup temsilcilerinin iyi niyetli uğraşıları sonucu protokole bağlı kalınarak sorun çözüldü. Bu gelişmenin ardından tasarı Millet Meclisi Genel Kurulu'dan geçerek Cumhuriyet Senatosu'nda yapılan uzlaştırıcı çalışmalar ve değişikliklerle kabul edilerek en sonunda 13 Temmuz 1965 günü her iki Meclis tarafından da onaylandıktan sonra 648 sayılı yasa kabul edildi ve 16 Temmuz 1965 günü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Yasanın yalnızca yetmişdört maddesinin TBMM'nce onaylanması 10 Ekim 1965 Millet Meclisi üyelerinin seçimlerinin yapılmasına olanak sağladı.

Siyasal Partiler Yasası'nın yetmişdört maddesinin yürürlüğe girdiği 16 Temmuz 1965 gününden sonra ilk aşama tamamlanmış tümü yüzotuzyedi madde olan yasanın ikinci aşamasında da altmışüç madde 16 Mart 1966 günü yürürlüğe girerek yasanın bütünü ortaya çıkmıştır.[75]

Görüldüğü gibi her koalisyon hükümeti döneminde gündemde olan Siyasal Partiler Yasası, özellikle CHP ve AP arasındaki sürtüşmeden çıkarılamamıştı. 1961 Anayasası gereği çıkarılması gereken bu yasa sonunda her iki partinin de uzlaşması sonucu 1965 seçimleri öncesi zorluklada olsa çıkarılabildi. Böylece kamuoyu gündemini uzun süre uğraştıran bir sorun da ortadan kalktı.

B. DIŞ SİYASAL GELİŞMELER: ULUSLARARASI KONJONKTÜR VE SOĞUK SAVAŞ

1960-1965 yılları arası uluslararası konjonktüre egemen olan siyaset "soğuk savaş" olarak adlandırılmaktaydı. Soğuk savaşın kökeni; uluslararası sömürgeciliğin sömürgeler üzerindeki paylaşımınından hoşnut olmayan bir kısım yeni sömürücülerin (Almanya ve Japonya gibi) yeni paylar istemesi üzerine çıkan Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda değişen Dünya dengeleri içinde Rusya'da ortaya çıkan "sınıf temeline dayalı" evrensel bir yönetimin işbaşına gelerek farklı bir düşünce yapısını dünya üzerinde egemen kılma anlayışının ortaya çıkmasıyla, Batılı sisteme karşı yeni bir seçenek ortaya çıkmıştı.

ABD'nin de aralarında olduğu Batılı sistem, 7 Kasım 1917'de Rusya'da Bolşeviklerin Petrograd Sovyeti yoluyla iktidarı ele geçirmeleri sonucu bu yeni dünya görüşüne karşı üç yıl süren yıkma savaşımları, 1921'de Rusya'da

[75] Abadan, **a.g.m.**, s. 195.

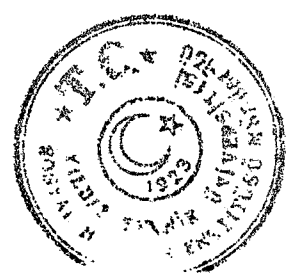

yaşanan iç savaşın yeni iktidarın başarısıyla bitmesiyle Batılı sistemin benimsemediği bu yeni oluşum yaşamını sürdürme olanağı buldu.[76] Birinci paylaşım savaşından yenilgi ile ayrılan Almanya'nın savaş sonrası hızla ekonomik geişimesini sürdürerek yeni istemlerle ortay çıkması bilindiği gibi İkinci Paylaşım Savaşı'nın çıkmasıyla son bulmuştu.

İkinci paylaşım savaşından en karlı çıkan SSCB olmuş ve savaştan ekonomisi fazla yıpranmadığından kendi düşünce yapısını önce Doğu Avrupa ve sonrada Asya topraklarına yayarak bu ülkeleri denetimi altına alarak Sovyet sömürgeciliği'ni başlatmıştır. Bu gelişmeler her iki düşünce yapısını karşı karşıya getirmiş ve her iki tarafta karşıtlarına karşı örgütlenerek Batılılar NATO'yu Sovyetler ise "Varşova Paktı"nı kurmuşlardı.

Her iki kesimde birbirine karşı yoğun silahlanmaya giderken dünya üzerinde Kore'de, Almanya'da, Vietnam'da, Çin'de ve diğer pek çok ülkede karşı karşıya geldiler. İşte, daha önce belirtildiği gibi Türkiye'nin de Sovyet yayılmasına karşı Batılıların oluşturduğu blokta yer almak zorunda kaldığı bir Batılılar Bloğu ve karşısında Sovyetlerin oluşturduğu "Doğu Bloğu" 1960'lı yılların ilk yarısında da birbirlerine karşı mücadelelerini sürdürdükleri bu dönem "soğuk savaş" dönemi olarak adlandırıldı.

1955'lerde biçimlenmeye başlayan ve 1960'ların başında ise etkin olarak ortaya çıkan bu iki blokun izlediği siyaseti benimsemeyen ve özellikle sömürge olmaktan yeni kurtulan "üçüncü dünya" ülkelerinin katıldığı bir "Bağlantısızlar Kümesi" de Dünya sahnesine çıkarken Doğu ve Batı blokları arasındaki stratejik savaşım da sürmekteydi.

Bu iki blok arasındaki çekişmede 1960-1965 yılları arası Türkiye, 1960 U-2 casus uçağı olayı'nda, uçağın Adana İncirlik NATO üssünden kalkmasından ve 1962 Küba bunalımı'nda Türkiye'de bulunan "jüpiter füzeleri" nedeniyle gündeme geldi. 1963-1964 yıllarında ortaya çıkan Kıbrıs bunalımı ise Türkiye ile NATO ülkeleri ve özellikle ABD'nin ilişkilerinin gerginleşmesine ve Türkiye'nin çok yönlü dış siyaset izlemesine yol açtı.

1. KIBRIS

Doğu Akdeniz'de stratejik bir konuma sahip olan Kıbrıs Adası, Dünyada ilk çağlardan bugüne uzanan süreçte önemini hiç yitirmeyen önemli bir üst niteliğini sürdürmüştür. Bu özelliğinden dolayı Kıbrıs Adası hemen hemen tüm

---

76 İbrahim Çamlı, **Dünya Amerika Türkiye ve Diğer Dış Politika Yazıları**, İstanbul, Köprü Yayınları, 1966, s. 58.

toplulukların elde etmek istediği bir yer olmuş ve bu yüzden sürekli saldırılara uğramıştır. İlk halkı Asya kökenli olan bu adanın daha sonraki sahipleri arasında pek çok Asyalı, Kuzey Afrikalı ve Avrupalı topluluklar tarafından ele geçirilmiş ve ada sonunda Türkler, Yunanlılar ve İngilizler'den sonra 19 Şubat 1959'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti ile de Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de stratejik önemini sürdürmüştür

1570 yılından İngilizlere kiralandığı 1878 yılına kadar geçen 308 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Kıbrıs Adası, resmi olarak 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Andlaşması'yla İngiltere'ye bırakılmıştı. 1925 yılında da ada İngiltere'ye bağlı bir sömürge olmuş ve 1959 yılında gerçekleştirilen Zürih ve Londra Andlaşmaları ile Kıbrıs Adası bağımsızlığına kavuşmuştur.

Kıbrıs sahip olduğu doğal konumu nedeniyle dönemlerinin güçlü topluluklarına stratejik bir hedef olmuş ve pek çok uygarlık, topluluk ve dinleri içinde barındıran bir ada olmuştur.

Kıbrıs Adası özellikle ortaçağ ve sömürgeciliğin gelişme dönemlerinde İpekyolu olarak bilinen Uzak Doğu ve Hint ticaret yollarının üzerinde bulunması ve ardından sömürgelere uzanan yol üzerinde üst olarak bir çekim merkezi olmuş ve bu nedenlerden dolayı döneminin sömürge imparatorluğu İngiltere Krallığı'nın hedefi olmuştur.

1830 yılında Yunanistan'ın Osmanlılar'dan bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte adada bulunan Rumlar ve kilise örgütleri Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için savaşıma başlamışlardı. Kıbrıs Rumlarının ve Yunanlıların adayı Yunanistan'a bağlama girişimleri İngiliz sömürge yönetimi döneminde de sürmüştür. 1950 yılında adada plebisite başvurulmuş ve halk oyu sonucu adanın Yunanistan'a bağlanması yönünde çıkmasına karşın İngiltere bu sonucu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Yunanistan 1954 yılında konuyu Birleşmiş Milletler Örgütü'ne götürerek "self-determination" isteminde bulunmuş ve bu istemi de kabul edilmemiştir. Bu başvurudan da sonuç alamayan Yunanistan ve Kıbrıslı Rum örgütleri adada yıldırma ve korkutmaya dayanan eylemlerini sahneye koymaya başlamışlardır.

Kıbrıs'ta 20 Ekim 1950 tarihinde Makarios'un Başpiskopos seçilmesinden sonra "enosis" mücadelesi yoğunluk kazanmıştır.

1951 yılında Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşme konusu, Yunanlılar ve Rumlar tarafından uluslararası düzleme getirilmiştir. 1951 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Paris'teki toplantısında "Vesayet Altındaki Topraklar Komitesi"nde Kıbrıs'ın sömürge düzeni içinde yaşayamaz diyen Yunan delegesinden sonra Yunanistan Başbakanı Venizelos Yunanistan

Parlamentosu'nda sorunu ele almış ve Kıbrıs'ın doğrudan doğruya Yunanistan'a katılması gerektiğini söylemiştir.[77]

Londra ve Zürih Andlaşmalarıyla iki topluma dayanan bağımsız bir devlet kurulması, bu yeni devletin İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olması ve adadaki iki İngiliz üssünün korunması kabul edilmiştir.

Bu anlaşmalardan ayrı olarak diğer bazı metinler ve Kıbrıs Anayasası'da Londra ve Lofkoşe'de uzun görüşmeler sonucu hazırlanan bütün anlaşma metinleri ile 16 Ağustos 1960 tarihinde Türkiye'yi temsilen Büyükelçi, Yunanistan temsilcisi, İngiltere adına genel vali, Rum toplumu lideri ve Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük tarafından imzalanarak "Kıbrıs Cumhuriyeti" ilan edilmiştir.

İttifak andlaşmalarına göre Türk ve Yunan kuvvetleri adaya çıkmış, İngiliz güçleri ise andlaşma gereği kendilerine bırakılan egemen üstlere çekilmiştir. 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuştur.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Makarios, adanın Yunanistan'a katılması isteğinden vazgeçmediğinden 30 Kasım 1963'de Anayasanın 13. maddesini değiştirmek istediğini açıkladı. Bu isteği garantör Türkiye tarafından kabul edilmemesi üzerine "Kanlı Noel" olarak tarihe geçen Aralık 1963 olayları ortaya çıktı. Kıbrıs Türk Toplumu'nu ortadan kaldırmaya yönelik "Akritas Planı" gereği, 21 Aralık 1963 gecesinden başlayarak EOKA'lı çeteler özellikle Kaymaklı bölgesinde 146 Türkü öldürmüş, 648 Türkü yaralamış ve 103 köyde ise Türklerin evleri yıkılarak ortadan kaldırılmıştı. Bu olaylar sonucu 27.000 Türk göçmen durumuna düşmüştü.

Rumların Türkiye'deki iç siyasal çalkantılardan yararlanmak amacıyla bir oldu bitti ile Rum egemenliğine dayanan bir devlet kurmak için Makarios'un yöneldiği bu soykırım girişimi, Türk mücahitlerin karşı koymaları üzerine amacına ulaşamadı. Adada çıkan karışıklıklar üzerine Türkiye, garanti andlaşmasının dördüncü maddesi gereği taraf devletlere çağrıda bulunarak ortak eylem önererek eğer bu istemi gerçekleşmezse de bu hakkını tek başına kullanacağını açıklamıştı.

İngiltere 23 Aralık 1963 günü yaptığı açıklamada, Kıbrıs Hükümeti'ne çağrıda bulunarak ortaya çıkan güçlüklerin çözümlenmesini istedi ve bu istek

---

77 Süheyla Savcı, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Siyasal Sorunları**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1989, s. 13-14.

Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edildi. Ardından da 24 Aralık 1963 günü Kıbrıs Hükümeti'ne bu görüşler doğrultusunda çağrıda bulunuldu.

Bu çağrılara karşın çatışmalar durmayınca 25 Aralık 1963 günü Türk Hükümeti Türk Hava Kuvvetleri'nin jet ucaklarını Lefkoşa üzerinde uyarı uçuşları yapmasına izin verdi.

Bu arada Kıbrıs'ta düzeni yeniden sağlamak amacıyla İngiliz generali komutasında Türk ve Yunan askerlerinden oluşan barış gücü kuruldu ve Lefkoşa "Yeşil-hat"la ikiye ayrıldı.

Bu anlaşma 30 Aralık 1963 günü İngiliz temsilcisi Sandys başkanlığında Türk ve Rum toplum temsilcileri ile Türk ve Yunan büyükelçileri ve adadaki İngiliz, Türk ve Yunan birlikleri komutanlarının katıldıkları siyasi komite Lefkoşa'daki "Yeşil-hat"ta İngiliz birliklerinin gözetimi altında bulunacak tarafsız bölge saptamasına ve 31 Aralık 1963'de rehin alınan kişilerin geri verilmesine kararını aldı.

Bu olaylar sonucu iki toplum arasında kurulan denge, Rumların silah yoluyla yıkılmış oldu. 1960 Anayasası'nın öngördüğü Cumhuriyet "de-facto" eylemsel olarak bozulmuştu.

Garantör devletler Kıbrıs sorununu 4 Mart 1964'de Birleşmiş Milletler'e götürdüler. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U-Thant'ın girişimiyle 4 Mart 1964 tarihli güvenlik konseyi kararıyla tarafların adadaki gerginliği arttırmaktan kaçınmaları ve anlaşmazlığın karşılıklı görüşmeler yoluyla çözümlenmesi önerildi.

1964 yılının yaz aylarında Birleşmiş Milletler tarafından Kıbrıs'a Barış Gücü askerleri ve daimi bir temsilci gönderildi. Buna karşın adadaki çatışmalar önlenemeyince Türkiye garanti andlaşmasına dayanarak müdahale edeceğini bildirdi fakat bu kez de ünlü "Johnson Mektubu" devreye girerek Türkiye'nin müdahalesi ABD tarafından engellendi.

5 Haziran 1964 de gelen bu mektup, hem Kıbrıs sorunu hem de Türk-ABD ilişkilerinin tümü üzerinde çok olumsuz yankılar uyandırmıştır. ABD, SSCB ile Türkiye arasında bir çatışma çıktığında NATO'nun işlemeyeceğini, ABD'nin yardımda bulunmayacağını ve Akdeniz'deki ABD Altıncı Filosu'nun bölgede barışın bozulmasına izin vermeyeceğini bildirerek Yunan çıkarları yanında yer alarak Türkiye'de düş kırıklığına neden oldu.

ABD-Türkiye ilişkilerinin gerginleşmesi, Kıbrıs Rum yönetimini cesaretlendirerek Türk Toplumu üzerindeki baskılarının artmasına yol açmıştı. Kıbrıs sorununun dünya barışını tehlikeye düşürmesi üzerine konu, NATO, CENTO, Avrupa Konseyi gibi kuruluşlarda ele alındı ve Türk-Yunan

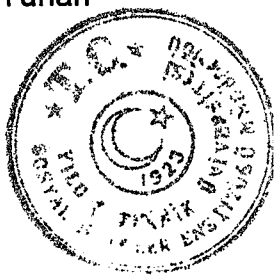

hükümetlerinin karşılıklı görüşmelerle anlaşmazlıkları çözmeleri dileğinde bulunuldu.

Bu sonuçlar Türk dış siyasetini etkiledi ve Türkiye daha bağımsız bir dış siyaset izlenme yoluna yöneldi.

Ağustos 1964'de Rum çeteler Alevko, Mansura, Erenköy ve Ortaköy'e karadan ve denizden saldırıya geçmesi üzerine, 8 Ağustos 1964'de Türk Hava Kuvvetleri bu bölgedeki çeteleri bombaladı ve bu bombardıman Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından "sınırlı bir polis görevi" olarak nitelendirildi.

Bu arada Türkiye'de muhalefet partilerinden AP, CKMP, ve MP, hükümetin izlediği dış siyaseti beğenmediklerinden Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda genel görüşme açılması istediler.[78] Bu istem kabul edildikten sonra görüşmelerde AP, hükümetin müdahale hakkını kullanmadığını, bu nedenden adada mahsum Türklerin öldüğünü ve adadaki hava alanlarının bombalanmaması nedeniyle de Yunanistan'ın Kıbrıs'a askeri yardımda bulunduğunu ileri sürdü. Bu arada işlemeyen dostluklar ve bağdaşıklıkların yeniden gözden geçirilmesi, bağımsız bir dış siyaset izlenmesi, Kıbrıs'ın bölünmesinin gündeme getirilmesinin yanında hükümetin azınlığa düştüğü ve ABD ile savaşımda bulunamadığı için, yeni bir ulusal koalisyon hükümeti kurulması önerildi. Bu arada hükümete karşı yıpratma siyaseti izleyen MP ulusal bir koalisyon, CKMP hükümetin görevden çekilmesini, YTP ise CHP-AP ortaklığını istemekteydi.[79]

Gensoru oylaması sırasında muhalefet partileri olumsuz oy kullanırken YTP oylamada grubunu özgür bırakarak gensoru önergesinin 169'a karşı 198 oyla kabul edilmemesini sağladı.[80]

Bu olaydan sonra Kıbrıs'ta yapay bir sessizlik sürmeye başladı. Bu sırada Yunanistan, Kıbrıs'a çeteci Grivas komutasında 10-15 bin kişilik Yunan askeri kuvvetleri çıkardı. Ayrıca adada beşbin dolayında bulunan Birleşmiş Milletler Barış Gücü askerlerinin görev süreleri de üç ve altışar aylık dönemler ile uzatılarak çarpışmaların önüne geçilmeye çalışıldı.[81]

---

78 Cumhuriyet, *"Kıbrıs Konusunda Daha Enerjik Bir Dış Politika Takip Edilmesi İstendi"*, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.402, s. 1 ve 7.

79 Cumhuriyet, *"Bugünkü Durum Hatalı Hareketlerin Sonucudur"*, *"AP, CKMP ve MP Hükümeti Tenkid Ediyor"*, Ecvet Güresin, *"Görüşmelerden İzlenimler"*, **Cumhuriyet**, 8-9 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.405-14.406, s. 1 ve 7.

80 Cumhuriyet, *"Gensoru Önergesi 169'a Karşı 198 Oyla Reddedildi"*, **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.407, s. 1 ve 7.

81 Savcı, **a.g.e.**, s. 25.

T.C. Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi Yayın Tarama Dairesi Başkanlığı

Türkiye'nin daha bağımsız bir dış siyasete yönelerek SSCB ve Bağlantısızlar kümesiyle siyasal ve ekonomik ilişkiye yönelmesi ve NATO içinde Fransa gibi ulusal çıkarları doğrultusuda bir tutum takınması ABD'nin Yunanisten ve Kıbrıs Rum kesimine baskısıyla sorunun durulmasına ve bir süre için de öneminin yitirmesine yol açtı.

2. TÜRKİYE VE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (AET) İLİŞKİLERİ

Batı Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'dan oluşan altı Avrupa devleti aralarında ekonomik bütünleşmeyi amaçlayan bir ortaklık andlaşmasını 28 Mart 1957 yılında Roma'da imzaladılar. 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe giren bu andlaşmanın ilk hedefi aralarında "Gümrük Birliği" kurmak ve son aşamada "Avrupa Siyasal Birliği"ni gerçekleştirme düşüncesiyle (Avrupa Topluluğu) bir birlik oluşturmaktı.

Türkiye'de özellikle İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrası Batılı kurumlara üye ve ortak olma düşüncesi Avrupa'da ortaya çıkan bu yeni yapılanmaya katılma arzusu yarattı. Batılı sistemin Askeri kanadı olan NATO'ya (1951) katıldıktan sonra böyle bir örgütlenmenin içinde yer almak Türkiye'nin izlediği uluslararası siyasetle de uyuştuğundan Türkiye'nin çıkarına olacağı düşüncesiyle bu örgüte katılma kararı alındı ve 31 Temmuz 1959'da örgüte katılma başvurusu gerçekleştirildi. Bu başvurunun ardından Türkiye ile AET arasındaki görüşmeler sürdürüldü.

1963 Yılı, Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) ilişkileri açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Bilindiği gibi, Türkiye, AET'na Yunanistan'dan (8 Haziran 1959) hemen sonra 31 Temmuz 1959'da ortaklık için başvurmuştu. Başvurudan kısa bir süre sonra 27 Mayıs 1960 Eylemi gerçekleşmesi ve demokratik sürecin geç gerçekleşmesi nedeniyle ancak Yunanistan'dan (9 Temmuz 1961) yaklaşık iki yıl sonra 25 Haziran 1963'de Brüksel'de parafe edilen ve 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da altı AET ülkesi ve Türkiye arasında imzalanan andlaşmayla ortaklığa kabul edilmenin yolu açıldı.

AET Bakanlar Kurulu, Türkiye'nin topluluğa katılma istemini ilke olarak kabul ettikten sonra, iki seçeneği Türkiye'ye iletti. Birinci seçenek; Türkiye'nin topluluğa katılma konusunda herhangi bir ilke kararı almadan üç veya beş yıllık bir geçiş dönemi öngürüyordu. Bu geçiş döneminde Türkiye'ye tarımsal ürünlerde Yunanistan'a sağlanan gümrük ayrıcalığı sağlanıyordu. Bu geçiş

dönemi sonunda katılma konusunda sonul karar verilecekti. İkinci seçenek ise, Türkiye'nin şimdiden Gümrük Birliği'ne katılacağını belirtiyor fakat şimdiden bir tarih saptamasına gitmiyordu. AET Bakanlar Kurulu ikinci seçeneği kabul etti ve Türkiye ile görüşmelere başlanmasını istedi. Türkiye'nin istemi olan kesin bir tarihte Gümrük Birliği'ne kabul edilme arzusu ise belirsiz ileri bir tarihe bırakıldı.[82]

Ankara'daki andlaşmayı Türkiye adına Feridun Cemal Erkin, AET adına Konsey Başkanı Joseph Luns ve Komisyon Başkanı Walter Halstein imzalamışlardır.

12 Eylül 1963 tarihli Ankara Andlaşması'nın giriş bölümünde bu andlaşmanın Türkiye ve AET'na üye olan ülkeler arasında yapılan bir ön andlaşma olduğu, Türkiye'nin yakın bir gelecekte AET'na tam üye olarak katılmasını sağlamak için katılma koşullarının hazırlanması amacıyla imzalandığı belirtilmekteydi.

AET ile imzalanan Ankara Andlaşması'ndan sonra, AET Bakanlar Kurulu yaptığı toplantıda Türkiye'nin ortaklık istemini yeniden görüştü. AET'ye tam üye oluncaya kadar geçilecek aşamalar üzerinde durularak yaklaşık bir görüş birliği sağlandı. Yunanistan'a göre ekonomik olarak daha geri bulunmamız nedeniyle ortaklığa katılma koşullarımız da farklı belirlendi. AET'ye katılma aşamalarımız ise şöyle düşünülmüştü: Öncelikle beş yıllık bir hazırlık dönemiyle Türkiye, hiç bir yükümlülük taşımadan kendi ekonomisini güçlendirecekti. Hazırlık döneminde gümrük ayrıcalıklarından yararlanırken ekonomik ve teknik yardımdan da yararlanacaktı. Beş yılın sonunda görüşmeler yeniden başlayacak ve ortaklığa alınma koşulları konuşulacaktı. Ortaklığa alınmada kıstas olarak Türkiye'nin ekonomik yapısı gözönüne alınacağından ekonomik performansına bakılacak ve uygun görülürse ortaklık anlaşması gerçekleşecekti. Eğer, Türkiye'nin ekonomik performansı yeterli görülmezse hazırlık dönemi dört yıl daha uzatılacaktı. Hazırlık döneminden sonra ortaklık dönemi olarak on ila oniki yıl daha öngörülmekteydi. Bu süreçte Türkiye, aşamalı olarak gümrüklerini indirmeye ve oran sınırlarını azaltmaya gidecekti.[83]

AET Bakanlar Kurulu'nda üzerinde anlaşmaya varılamayan sorunlar ise gümrük ayrıcalıklarındaki maddelerin çeşitleri ve oranlarıydı. Türkiye'nin istemi on madde olmasına karşın Topluluk yalnızca iki üç maddede ayrıcalık

---

82 Forum, *"Müşterek Pazar ve Türkiye"*, **Forum**, 1 Ağustos 1962, Yıl: 9, Cilt: 15, Sayı: 200, s. 3.

83 Forum, *"Müşterek Pazar Müzakereleri"*, **Forum**, 15 Nisan 1963, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 217, s. 6.

düşünmekteydi. Öteki önemli anlaşmazlık ise hazırlık döneminde Türkiye'ye yapılacak ekonomik yardımın tutarı konusuydu. Almanya dışındaki beş AET üyesi ülkenin beş yıllık bir süre için Türkiye'ye önerdiği ekonomik yardımın tutarı 125 milyon Amerikan dolarıydı. Almanya ise bu yardımın en azından 250 milyon Amerikan doları olmasını önermesine karşın öteki beş devlet bu konuda çekingen davranmaktaydı. Çözülemeyen bu sorunları görüşmek üzere Topluluğun Bakanlar Kurulu ileride yeniden toplanma kararı alarak bu konuda olumsuz bir tutuma girmiştir.

Türkiye'nin AET ile olan ilişkilerinin gelişmesine kamuoyunun büyük çoğunluğu olumlu yaklaşırken bu konuda olumsuz görüş taşıyanlarda vardı. Bu anlaşmanın Türkiye'nin gönençine nasıl katkıda bulunacağının belli olmadığı, Gümrük Birliği'nin sanayileşmeyi yavaşlatacağı, insan gücü ve sermayeyi hızla gelişen bölgelere akıtacağı, tarımsal üründe verilen ayrıcalıkların önemsiz olduğu ve azgelişmiş bölgelere kaynak aktarımının ekonomi dışı kararlara bağlı olduğundan bunun nasıl işleyeceğinin de belli olmadığı[84] ileri sürülürken ulusal çıkarlar doğrultusunda devletçi bir yöntem özellikle TİP ve sol kesim tarafından savunuluyordu.

1 Aralık 1964 Salı günü Türkiye-AET arasındaki ortaklık andlaşması yürürlüğe girerken AET Konseyi Başkanı Gerhard Schroeder yaptığı açıklamada, Türkiye ile sıkı işbirliği temellerinin atıldığını, var olan ve doğacak sorunların birlikte görüşülerek çözümleneceğini açıkladı.[85]

AET ile anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından Türkiye-AET ilişkileri ekonomik yardım ve yatırım kredileri üzerinde sürdürüldü.[86] Türkiye, daha fazla yatırım kredisi istemine karşın alabildiği krediler istemde bulunduğu oranın oldukça da altında kalıyordu. Bu gelişmede Türkiye'nin yatırımlarının ve ekonomik gelişmesinin sınırlı olacağını gösterdiğinden AET'nin standartlarına ulaşmanın zorluğunu da ortaya çıkıyordu.

---

84 Kenan Bulutoğlu, *"Ortak Pazar ve Aykırı Düşünceler"*, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.280, s. 5.

85 Cumhuriyet, *"Türkiye Ortak Pazar'a Dün Fiilen Katıldı"*, **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.490, s. 1.

86 Milliyet, *"Ortak Pazar İle 175 Milyon Dolarlık Yardım Anlaşması İmzalandı"*, **Milliyet**, 9 Aralık 1964, Yıl: 15, Sayı: 6121, s. 1.

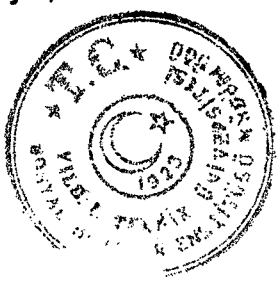

3. TÜRKİYE'NİN ÜYE OLDUĞU BÖLGESEL ÖRGÜTLER: NATO, CENTO, RCD VE BAĞIMSIZLIK SÖYLEMİ

NATO (Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü) Batılı sistemin korunması amacıyla 4 Nisan 1949'da kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin tehdidinde olan Türkiye böyle bir oluşuma öncelikle katılmak istemesine karşın, Batı sistemi temsilcileri bölgeyle yakın ilişkisi olmadığı gerekçesiyle bu isteme olumsuz yanıt vermiştir. NATO'nun kurulmasının hemen ardından 5 Mayıs 1949'da sistemin Avrupalı temsilcileri "Avrupa Konseyi Andlaşması"nı da Türkiye'yi örgüte kabul etmeden imzalamışlardı. Kendisini Sovyetler Birliği'ne karşı savunmasız hisseden Türkiye, Batılıların bu dışlaması karşısında düş kırıklığına uğradı.

Bu düş kırıklığının ardından 8 Ağustos 1949'da Türkiye ilk kez Avrupalı bir oluşum olan "Avrupa Konseyi"ne resmen katılmak için davet alıyordu. Avrupa Konseyi'ne kabul edilen Türkiye, 1950 seçimleri öncesi Başbakanlığını İsmet İnönü'nün yaptığı CHP Hükümeti NATO'ya girme istemiyle örgüte yeniden başvurmuştu. Bu istem de örgüt tarafından kabul edilmedi.

Bu arada, 14 Mayıs 1950 Seçimleri sonucu DP iktidara gelmişti. 25 Haziran'da Kore Savaşı patlak verince Birleşmiş Milletler Örgütü hür dünyaya çağrıda bulunarak Korelilerin yanında savaşa çağırdı. Batılı sistemin güven ve dostluğunu kazanmak için bu çağrıyı fırsat bilen yeni kurulan DP Hükümeti TBMM'nden izin almadan Kore'ye asker gönderdi. Kore Savaşı'nda yüksek başarı sağlayan Türk Tugayı Batılı sistemin güvenini kazanarak NATO'ya girmeyi hedefleyen iktidara NATO'ya katılma istemini yineleme olanağı verdi. Bu gelişmelere karşın örgüt Türkiye'yi bir üye olarak değil de askeri planlama çalışmalarına katılmaya çağırdı.

ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'de askeri üst gereksinimi duymaya başlaması ve Türk Hükümeti'nin NATO üyesi olmadan ABD'ne üst vermeyi kabul etmemesi sonucu 15-20 Eylül 1951 tarihinde NATO Konseyi'nin Kanada'nın Ottava kentinde yaptığı toplantısında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO örgütüne resmen çağrılmaları kararı alındı. 18 Şubat 1952 tarihinde ise tüm üye ülkelerin onayıyla Türkiye ve Yunanistan'da NATO üyesi oldular.

ABD, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Batı Almanya, İzlanda, İtalya, Lüksenburg, Norveç, Hollanda, Portekiz, İngiltere'nin yanına Türkiye ve Yunanistan'da katılmasıyla örgütün üye sayısı onbeşe yükseldi.

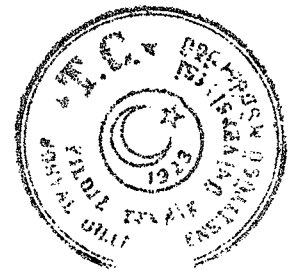

Türkiye örgüte katılmasıyla NATO'nun güney doğu kanadında önemli külfetler yüklendi. 27 Mayıs 1960 Eylemi'ne kadar tüm yükümlülüklerini yerine getiren Türkiye, örgütten hiç bir önemli kazanç da elde edememişti. İktidarın Askeri yönetimin eline geçmesi ve NATO'nun ileriye dönük stratejileri için önem taşıyan Türkiye NATO örgütünde yeniden gündeme girdi.

Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü'nün ikinci maddesi örgüt üyelerinin ekonomik işbirliğine gitmelerini ve yüklenilen külfetlerin ortaklaşa paylaşılması düşüncesini savunur. Zorlu görevleri üstlenmesine karşın Türkiye'ye NATO'ya katıldığı 1952'den 1961 yılına kadar geçen sürede ekonomik ve parasal bir katkı yapılmamıştı.[87]

27 Mayıs 1960 Eylemi'nin ilk duyurusunda, Askeri yönetim yaptığı açıklamada batı sistemiyle yaptığı andlaşmalara bağlı kalacağını da açıklamıştı. Türkiye'deki bu gelişmeleri yakından izleyen NATO örgütü üyeleri 1961'in Mayıs ayında Oslo'da yaptıkları NATO Konseyi toplantısında örgütün ikinci maddesindeki yükümlülüklerini anımsıyarak, Türkiye ve Yunanistan'ın ortak savunmadaki çok önemli yükümlülüklerini göz önüne alarak, bu iki ülke halklarının yaşam düzeylerinin yükseltilmesi ve kalkınma izlencelerinin uygulama ve hız kazandırılması için giriştikleri çabalara yardım etmek üzere bir kurul oluşturulması ve yerinde incelemeler yapmak üzere bu ülkelere gönderilmesine karar verilmiştir.

15 Ekim 1961 seçimlerinden iki gün önce Türkiye'ye gelen NATO Kurulu'nun amacı yukarıda belirtilen doğrultuda Türkiye'yi yönlendirmeydi. Aralarında eski Fransız Başbakanı, Ekonomi ve Maliye Bakanlarından Senatör M. Edgar Faure, Avrupa Para Anlaşması Yürütme Kurulu yöneticisi, Avrupa Yatırım Bankası Uluslararası Para Fonu yedek yöneticilerinden Batı Alman V. Von Mangolld, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası Başkanı'nın eski danışmanı ve ABD Dışişleri Bakanlığı eski siyasi etüt bürosu başkan yardımcısı M. John H. Ferguson'dan oluşan bu kurul geldiğinin ikinci günü Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, başbakan yardımcısı, Dışişleri, Maliye ve Ticaret Bakanları ile görüşmeler yaptıktan sonra Planlama Dairesi'nde bir toplantıya katılıp ertesi gün 15 Ekim 1961 sabahı seçim başlarken ülkemizden ayrılmışlardır. Bu görüşmelerden önce Türk Kurulu tarafından hazırlanan ülkenin ekonomik, parasal ve siyasal durumunu açıklayan bir rapor verildi. Ayrıca, NATO Kurulu 1 Aralık 1961'de hazırladıkları raporu NATO Konseyi'ne sunacaktı.[88]

---

87 Cemal Ziya Ardal, *"NATO İçinde Türkiye ve NATO'nun Türkiye'ye Yardım Teşebbüsleri"*, **Ortadoğu**, Eylül 1961, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 6, s. 40.

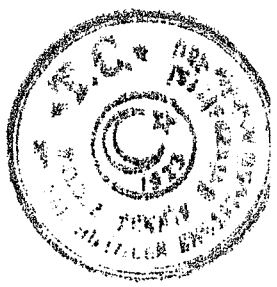

Daha öncede değinildiği gibi Türkiye-NATO ilişkileri Kıbrıs bunalımı nedeniyle oldukça gerilmişti. Türkiye, kendisini haklı gördüğü Kıbrıs bunalımında NATO'lu bağdaşıkların sessiz kalmasını ve Yunanistan'dan yana bir tutum takınmalarını olumlu karşılamamış ve özellikle Türkiye'ye verilen silahların yalnızca NATO'nun izin vereceği savaşlarda kullanılabileceği gerçeğini de öğrendikten sonra NATO içinde daha bağımsız bir siyaset uygulamaya yönelmişti. ABD'nin ve NATO'nun, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar veren bu ilişkileri nedeniyle Türkiye kamuoyunda bu örgüte karşı güçlü tepkilerin dağmasına neden oldu.

Özellikle sol kesim aydınlar, TİP ve gençlik örgütleri tam bağımsız bir dış siyaset izlenmesi yönünde istemde bulunurlarken NATO içinde olmanın bilinçsizce bağlılık siyasetinin sürdürülmesini gerektirmediğini, bağımsız, esnek ve kişilikli bir dış siyasetin yanısıra NATO'dan birliklerimizin çekilmesini savunanlar da vardı.[89]

Bu arada Türkiye bağımsız bir dış siyaset izlediğini bazı tutumlarıyla NATO'lu bağdaşıklarına gösterdi. NATO'nun kurmayı düşündüğü çok taraflı nükleer güce katılmayacağını bildirdi. Dışişleri Bakanı sözcüsü İsmail Soysal yaptığı açıklamada Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından bu güce girmeyi yararlı görmediğini açıkladı. Türkiye'nin bu tutumu ABD yetkilileri tarafından psikolojil bir kayıp olarak değerlendirilirken ABD televizyon ve radyoları en sadık dostları Türkiye'nin Türkiye-SSCB yakınlaşması nedeniyle bu tutumu gösterdiğini açıklamaktaydı.[90] Türkiye'nin ABD ve NATO'ya karşı ikinci bağımsız eyleminin gelmesi de geçikmedi. Savunma Bakanlığı'nın bütçesi görüşülürken bir konuşma yapan Bakan İlhami Sancar, NATO'nun Türk Silahlı Kuvvetler'inin asker sayısının arttırılma istemine olumsuz yanıt verildiğini bildirdi.[91]

Görüldüğü gibi, NATO örgütünün önder ülkelerinin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bir tutuma yönelmeleri, bu örgütle Türkiye'nin kayıtsız koşulsuz tam bağımlılık ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesini sağladı. Türkiye, Batı

---

88 Ardal, **a. g. e.**, s. 40-41.

89 Milliyet, *"Gençlik: Birliklerimiz NATO'dan Çekilmeli"*, **Milliyet**, 8 Mayıs 1964, Yıl: 16, Sayı: 6266, s. 1; Kayhan Sağlamer, *"Küskün Bir Türkiye ve NATO"*, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.275, s. 3.

90 Cumhuriyet,*"Türkiye Çok Taraflı Güçe Katılmıyor"*, **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.534, s. 7; Faruk Ferik, *"Türkiye'nin Nükleer Güce Girmeyişi 'Bomba' Tesiri Yaptı"*, **Hürriyet**, 18 Ocak 1965, Yıl: 17, Sayı: 6007, s. 1; Milliyet,*"Nükleer Güce Neden Girmediğimiz Açıklandı"*, **Milliyet**, 16 Ocak 1965, Yıl: 15, Sayı: 6159, s. 1.

91 Hürriyet, *"NATO'nun, Ordu Mevcudunun Arttırılması Teklifini Reddettik"*, **Hürriyet**, 29 Ocak 1965, Yıl: 17, Sayı: 6018, s. 1.

sistemi içinde kalarak daha bağımsız ve ulusal çıkarlar doğrultusunda bir dış siyaset izleme yolunda adımlar atmaya başladı.

Türkiye, Batılı sistemle NATO içinde Batılı çıkarların savunuculuğunu yaparken çevresindeki ülkelerle de Batılı sistemin Doğu Bloku'na karşı oluşturduğu CENTO ve RCD gibi örgütlere de üyeydi.

Türkiye, İran, Pakistan, İngiltere ve ABD'nin müşavir üye olarak katıldığı "Merkezi Andlaşma Örgütü, (CENTO) 1954 yılında kurulan "Bağdat Paktı"nın bölgede yeni bir oluşumu olarak ABD ve Batılı bağdaşıkların Doğu Bloku'na karşı oluşturduğu bir savunma örgütüydü. Örgütün Batılı bağdaşıkları bu ülkelerde askeri savunma önlemleri almalarının yanısıra Sovyet yayılmacılığına karşı bu bölge ülkelerine savunma, ulaşım ve yayın altyapıları oluşturmaktaydı.[92] Bu örgüt kendi içinde yaptığı toplantılarda ise doğu ve batı ilişkilerinin olumlu yönde gelişmediğini ileri sürerek bu ülkeleri kuzeyden gelecek tehlikelere karşı uyanık tutmak ve doğu blokuna karşı caydırıcı olmak siyasetini güdüyordu.[93]

CENTO'nun işlevinin azalması üzerine Türkiye, İran ve Pakistan liderleri (Türkiye adına İsmet İnönü, Pakistan adına Eyüp Han ve İran adına Şah Rıza Pehlevi) 20 Temmuz 1964 Pazartesi günü İstanbul'da toplanarak karşılıklı ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmalara başladılar. 20-21 Temmuz 1964 görüşmeleri sonucu bu ülkelerin liderleri "Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü" (RCD) oluşturma kararı aldılar.[94]

Bir yıl sonra RCD'nin Planlama Kurulu 16 Temmuz 1965 tarihinde Ankara'da toplandı ve ardından Bakanlar Kurulu 28-30 Haziran 1965 tarihinde Karachi'de toplanarak sanayi alanında işbirliğine gidileceğini ortak bir bildiri ile açıkladılar.[95] Görüldüğü gibi, ekonomik işbirliğini amaçlayan bir örgüt olarak kurulan RCD'nin, gerçekte Batılıların istemi doğrultusunda Doğu Bloku'na karşı oluşturulmuş bir savunma örgütü olduğu sezilmekteydi.

---

92 Zafer Hasan Aybek, *"CENTO'nun Bugünkü Durumu"*, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.625, s. 2; Cumhuriyet, *"Yaşayan Ölü: CENTO"*, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.616, s. 3.

93 Milliyet, *"CENTO Konseyi Dün Toplandı"*, **Milliyet**, 1 Mayıs 1963, Yıl: 13, Sayı: 4644, s. 1.

94 Cumhuriyet, *"Üçlü Görüşmeler Dün Akşam Başladı"*, *"Türkiye, İran ve Pakistan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Yapacak"*, **Cumhuriyet**, 21-23 Temmuz 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.356-14.358, s. 1 ve 7.

95 Cumhuriyet, *"RCD Planlama Kurulu Toplandı"*, *"Sanayi Kollarında İşbölümü"*, Ahmet Kılıçbay, *"RCD ve İktisadi İşbirliği"*, **Cumhuriyet**, 17-25 Temmuz, 15 Ağustos 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.712-14.720, 14.741, s. 1-2 ve 7.

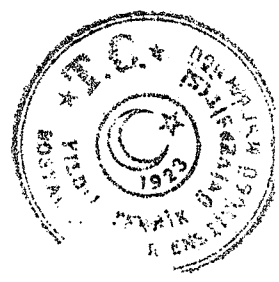

Türkiye'nin Batılı sisteme bağlı olduğunu ve tam bağımsız olmadığını ileri süren Türk aydınları ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ön plana alan gençlik örgütleri ve siyasal örgütler, Türkiye'nin yansızlık siyasetine kaymasını istemekteydi. İzlenen dış siyasetle Türkiye'nin elinin kolunun bağlı olduğu ileri sürülürken NATO ve CENTO örgütleriye olan ilişkilerimizin bize hiç bir yarar sağlamadığı, bundan sonra da sağlamayacağını Kıbrıs olaylarının belirgin olarak gösterdiğini, Batılı sistemin getirdiği nimetler yanında külfetlerinin çok daha fazla olduğu belirtilmekteydi. Dış ekonomik yardım ve krediler için Batılı sistemle içiçe olmanın gerekmediği, Fransa örneğinde olduğu gibi bağımsız bir dış siyaset izlenebileceği ve bu yöntemin izlenmesi sonucuda, dış ilişkilerde kendi istenciyle davranarak bu yolla ekonomik bağımsızlığın da sağlanacağı üzerinde durulmaktaydı.[96]

C. EKONOMİK GELİŞMELER

1. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI VE KAMU EKONOMİK GİRİŞİMLERİ

Türkiye'nin ulusal kalkınma arayışları İkinci Meşrutiyet dönemindeki İttihat ve Terakki'nin ekonomik uygulamalarına kadar gider. Yasal, eğitsel, parasal, toplumsal, kültürel ve yönetsel alanlarda yapılan çağdaş değişikliklerin yanında *"ulusal ekonomi"* siyaseti uygulamasına geçilerek yerli üretim ve girişimciliğin özendirilmesi, kapitülasyonların kaldırılması, halkın yerli ürün kullanımına özendirilmesi, kooperatiflerin kurulması, üreticilere kredi verilmesi ve sanayinin özendirilmesi sınırlıda olsa bu dönemde uygulamaya konmuştu.[97]

Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde de bu siyaset ana çerçevesiyle sürdürülmüştür. Türk ulusculuğunun ekonomik alana yansıması olan bu uygulamalar liberal ekonomi siyasetinin savunulduğu Demokrat Parti döneminde de egemenliğini sürdürmüştür.

Öyleki, KİT'lerin özelleştirilmesini savunan DP, iktidara geldiğinde sayıları on kadar olan KİT'ler aynı parti döneminde de artarak kırka ulaşmış ve bu uygulama sürmüştür. Altmışlı yılların ilk yarısında da Türkiye'de ekonominin motor gücü yine kamu kurum ve kuruluşları olmuştur.[98]

---

96 İlhan Selçuk, *"Tarafsızlık ve Bağımsızlık"*, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.324, s. 2.

97 Bkz., Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982.

98 Acar Örnek, **Kamu Yönetimi**, İstanbul, Meram Yayın Dağıtım, 1991, s. 170.

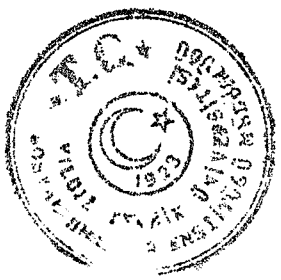

Uygulanan liberal ekonomi yoluyla ülkenin gereksindiği işleyim tesisleri ve ekonomik kuruluşların kurulması hem İttihat ve Terakki döneminde hem de Cumhuriyet döneminde özendirilen özel girişimcilerden beklenmiş ancak gerekli anamal ve deneyime sahip olamayan özel kesim bu konuda yetersiz kalınca, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve her iki dünya savaşı sıralarında ve sonralarında Batılı ülkelerde de uygulanan ekonomik alanda devlet müdahaleciliği ile devlet işletmeciliği uygulamasına geçilmiştir.

Türkiye'de geniş bir ekonomik kamu kesiminin egemenliği, 1961 Anayasası'nın getirdiği Devlet Planlama Teşkilatı'yla toplumsal kalkınmanın devlet gözetiminde kamu ve özel kesim birlikteliği ile yerine getireceğini 1961 Anayasası'nın 41. ve 129. maddeleriyle belirlenmiştir. Böylece Cumhuriyetin resmi ilkesi olan devletçiliği oluşturulan düşünce, liberal düşüncenin bir adım önüne geçmiştir.

Devlet denetiminde bir kalkınmanın benimsenmesi ve yeni anayasaya girmesi diğer bir açıdan uzun bir süredir uygulanmaya çalışılan liberal ekonomi siyasetinden istenilen verimin alınamamasının bir sonucudur. Özetle liberal ekonomik sistemin güvenirliğini önemli ölçüde yitirmesidir.

Toplumsal gönençin arttırılmasını amaclayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, ekonomik, siyasal ve toplumsal olmak üzere üç öğe üzerinde yoğunlaşmıştır. Ülkenin büyüme ve kalkınma arayışlarının sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasını amaçlayan ve bu bağlamda ana çerçeveyi çizen ve ayrıntıya girmeyen bu planda, hangi kaynaklarla, hangi üretim biçimi ve kültürüyle, hangi ürün ve hizmetlerin üretilip, hangi pazarlara sunacağı, dünya ticaretinde nerede ve ne oranda yer alınacağı konusunda sağlıklı bir değerlendirme gerektiren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kalkınmanın devlet güdümünde ve gözetiminde gerçekleştirilmesi amaçlanmıştı.

Plan ülkede toplumu oluşturan kesimlerin yaklaşımına göre farklı değerlendirilmiş, devletçi geleneği destekleyen görüş plana gereken önemi verirken, planı sosyalist sistemin bir yansıması olarak ele alan kesim ise plana karşı olmuş, planı önemsemeyerek plana ciddi olmayan yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Plan öncesi gelişmeler ise oldukça ilginçti. 1946 yılında ABD'nin Türkiye'ye dönük siyasetini belirlemek için Thornburg başkanlığında bir kurul Türkiye'ye geldi. Bu kurul Thornburg'un adını taşıyan bir rapor hazırladı. Raporda CHP'nin devletçi yapısı örtülü olarak eleştirildi ve ülke ekonomisinin gelişmesinin ön koşulunun pazar ekonomisinde olduğu, devletin ancak özel kesimin girmediği alanlarda çalışımda bulunması önerildi. Bu raporun

yayınlanmasından bir yıl sonra hazırlanan 1947 Planı'nında ise, devletçilik CHP tarafından resmen uygulamadan kaldırıldı ve Marşal Yardımı'nın başlaması için Batı sistemine yaklaşıldı. ABD ile başlayan bu yakın ilişkiler, 4 Temmuz 1948'de imzalanan *"Ekonomik İşbirliği Anlaşması"*yla Türkiye'nin sistemle bütünleşmesi sağladı.

27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası'nın 41. maddesi *"...ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu amaçla, ulusal birikimi arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir"* derken ekonomik ve toplumsal kalkınmanın bir plan içinde yürütülmesini öngörmüştü.

1961 Anayasası'nın öngördüğü planın gerçekleştirilmesi için, MBK Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu 13 ile 15 Haziran 1960 günleri üst üste toplantılar yaptıktan sonra 17 Haziran 1960 tarihinde yeniden toplanarak bir dizi kararlar aldı. Bakanlar Kurulu'nun aldığı bu kararlara göre; devlet yatırımlarının plan güdümünde yapılması ve "Devlet Planlama Teşkilatı"nın kurulması kararı alındı. Bu toplantıda alınan bir diğer karar ise, dünyaca ünlü plancı Prof. Tinberger Ankara'ya davet edilmsiydi. Tinberger'den 22 Haziran 1960 tarihinde planlama konusunda bir rapor alındıktan sonra, 1960 yılının Ekim ayının birinci günü MBK'nin onayıyla Devlet Planlama Teşkilatı Yasası kabul edildi. Bu yasaya göre Başbakanlığa bağlı olacak olan örgütün yönetimi ise bir müsteşar tarafından yerine getirilecekti. Bu gelişmelerin ardından Devlet Planlama Müsteşarlığı tarafından hazırlanan "Plan Hedefleri ve Stratejisi" tasarısı, Bakanlar Kurulu'nun 29 Haziran 1961 tarihli kararıyla kabul edildi ve Resmi Gazete'nin 5 Temmuz 1961 tarihli 10.846 sayılı basımında yayınlanarak yürürlüğe girdi.[99]

CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde ise AP'li Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan, CHP'li Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, CHP'li Maliye Bakanı Şefik İnan ve AP'li Ticaret Bakanı İhsan Gürsan tarafından oluşturulan "Yüksek Planlama Kurulu"nda "Plan Hedefleri ve Stratejisi" ele alınarak incelenmiş ve oybirliği ile kabul edildikten sonra Plan Hedefleri ve Stratejisi Bakanlar Kurulu'nda Aralık 1961 tarihinde görüşerek yine oybirliği ile kabul edildikten sonra sıra uygulanmasına gelmişti.[100]

---

99 Şefik İnan, *"Plan Fikri ve Plan"*, **Milliyet**, 22 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4604, s. 2.

100 İnan, **a.g.m.**, s. 2

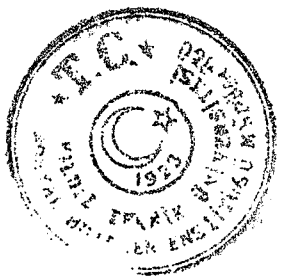

Daha önce de değindiğimiz gibi, CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti siyasal af nedeniyle kısa bir sürede sona erince Plan'ın uygulanması İkinci Koalisyon Hükümeti dönemine sarktı.

İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde Yüksek Planlama Kurulu CHP'den Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, YTP lideri Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican, CHP'li Maliye Bakanı Ferit Melen ve CKMP'li Ahmet Oğuz'dan kuruldu.

Daha öncede belirtildiği gibi Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 10 Kasım 1962 Cumartesi günü Cumhuriyet Senatosu'nda ve ardından 21 Kasım 1962 Çarşamba günü Millet Meclisi'nde kabul edildikten[101] sonra uygulanma olanağı buldu.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1962 yılında uygulamaya konduktan sonra, 1963 yılı bütçe çalışmaları sırasında 1962 yılı plan uygulamalarındaki başarısızlık Yüksek Planlama Kurulu'nda ele alındı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican tarafından da uygulamadaki başarısızlık kabul edildi.

Yüksek Planlama Kurulu'nda 1962 yılı plan uygulamalarındaki başarısızlığın nedenlerinin dört ana sorundan kaynaklandığı belirtilmekteydi:

1- Yapılması gereken yatırım projelerini hazırlayacak teknik eleman bulunamaması ve gerekli hazırlıkların tamamlanamaması nedeniyle yatırımlar önemli ölçüde gerçekleşememiştir.

2- Uygulamaların yürütülmesinde ilgili birimler planlı çalışma anlayışına uyum sağlayamamıştır.

3- 1962 yılı uygulamaları sırasında "Eşgüdüm Dairesi" tarafından her üç ayda bir hazırlanması ve Yüksek Planlama Kurulu tarafından sistemli olarak incelenmesi gereken raporlar zamanında ele alınmamış, gerçekçi izleme benimsenmemiştir. 1962 yılı uygulamaları çok geç olarak incelenmeye başlanmış ve ilgili genel müdürlerin sorguya çekilmeleri yöntemiyle yapılan denetlemeler sistemsiz bir biçimde yürütülmüştür.

4- Planın uygulanması için hükümetçe hazırlanıp Parlamento'da yasalaşması gereken tasarılar ise hazırlanmamıştır.[102]

Yukarıda sıralanan bu nedenlerden dolayı ortaya çıkan sonuç, 1963 yılı uygulamalarının da gerçekleşmesini önemli ölçüde önleyecek nitelikte olmuştur.

---

101 Milliyet, *"Senato 5 Yıllık Planı Kabul Etti"*, *"Meclis Planı Kabul Etti"*, **Milliyet**, 11-21 Kasım 1962, Yıl: 13, Sayı: 4476-4487, s. 1 ve 7.

102 Abdi İpekçi, *"Planlamada Başarısızlık ve Anlaşmazlık"*, **Milliyet**, 25 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4500, s. 3.

T.C. DOĞU KARADENİZ KALKINMA BİRLİĞİ TEKNİK ELEMAN ENSTİTÜSÜ

1963 yılı plan uygulamalarında ise plancılar hükümete sundukları raporda dört temel noktada uygulamanın olanaksızlığı nedeniyle çekince koymuşlardır. Plancıların karşı çıkmalarına neden olan noktalar ise toprak reformu, vergiler ve iç finansman, toplum kalkınması ve Kamu Ekonomik İşletmeleri'nin yeniden düzenlenmesidir.[103] Plancılar 1963 bütçe göstergelerinin gerçeğe uymadığını yurtiçinden sağlanması düşünülen gelirlerde istenilen düzeye ulaşılamasının zor olduğunu belirtmelerine karşın, Başbakan yardımcısı Ekrem Alican bu sorunun yalnızca hükümeti ilgilendirdiğini ve bu sorunun yalnızca hükümetin sorunu olduğunu söylemiştir.[104]

1962 yılı planında uygulamadaki başarısızlığın ardından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "1963 Yıllık Programı" da siyasal demokrasi ve ekonomik kararlılık ilkelerinin amaçlarken 8 Şubat 1963 tarihinde 11.329 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girince[105] özellikle AP'li milletvekillerinin eleştirisiyle karşılaştı.

AP'nin Urfa Milletvekili Kadri Doğan Diyarbakır ve Adana mitinglerinde yaptığı konuşmalarda "millet pilan değil pilav istiyor"[106] yaklaşımını ileri sürünce, özellikle aydınlardan büyük tepkiler aldı. Aydınlar, AP'lilerin planın önemini kavrayamadıkları için eleştirildi.[107] Plana eleştiri getirenler yalnızca liberal kesim de değildi. Solcular planı özel kesime fazla ağırlık verdiği ve toplumsal eşitliği tam sağlıyamadığı için eleştirirlerken sağcıların ana eleştiri noktası planda devletçiliğin ağırlığının ön planda olduğu ve özel kesimin önemsenmediği yönündeydi.

Bu arada 1963 yılının Eylül ayının ilk günlerinde Planlamacılar ile Maliye Bakanlığı arasında yatırım kaynakları nedeniyle anlaşmazlık çıktı. Bu gelişme üzerine Başbakan İsmet İnönü, Yüksek Planlama Kurulu'nu toplayarak, Alican, Melen ve Oğuz'unda katıldığı toplantıda sorunu ele aldı.[108]

---

103 Milliyet, *"Plancılar Plana Dört Noktada İtiraz Ediyor"*, **Milliyet**, 24 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4549, s. 1 ve 7.

104 Milliyet, *"Plancılarla Yeni Bir İhtilaf Çıktı"*, **Milliyet**, 19 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4544, s. 1 ve 7.

105 Milliyet, *"1963 Programına Göre, Bu Yıl Geçici Güçlükler Görülecek"*, **Milliyet**, 19 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4601, s. 2.

106 Milliyet, *"Millet Plan Değil, Pilav İstiyor"*, *"AP'nin Diyarbakır ve Adana Mitingi Yapıldı"*, **Milliyet**, 11 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4593, s. 1 ve 7.

107 Çetin Altan, *"Rezaletin Daniskosu"*, Abdi İpekçi, *"AP Faaliyette"*, **Milliyet**, 13-16 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4595-4598, s. 2-3.

108 Cumhuriyet, *"Planlama İle Maliye Arasında İhtilaf"*, *"Planlama İle Maliye Dün de Anlaşamadı"*, **Cumhuriyet**, 2-3 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.038-14.039, s. 1 ve 5.

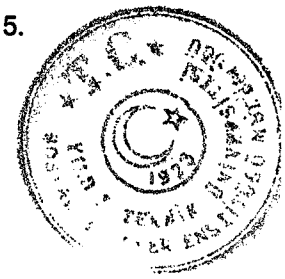

Bu gelişmenin ardından, Bakanlar ile plancıların görüşmeleri sürmesine karşın, plancılar istemlerinden geri adım atmadıklarından İnönü plancıların lideri Müzzinoğlu ile görüşerek kendileriyle aynı görüşte olduğunu fakat ülkenin içinde bulunduğu durumun gözönüne alınarak ılımlı bir tutum izlenmesini istedi.[109] Görüşmeler sonunda 21 Eylül 1963 günü Bakanlar Kurulu'na gelen "1964 yılı Planı" kabul edildi ve sorun bir süre için yatıştı.[110]

1965 yılının Mart ayının ilk haftasında Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin güven oyu aldığı 4 Mart 1965 Perşembe gününün ertesi günü DPT Başmüşaviri Prof. Jan Tinbergen üç saat süren bir basın toplantısında plan konusundaki son üç yıllık gelişmeleri değerlendirdi. Tinbergen, planın geleceği konusunda iyimser olduğunu fakat dış kaynak sorununun çözümlenememesinin uygulamada yetersizliklerin ortaya çıkmasına neden olduğunu bildirdi.

Tinbergen on madde üzerinde topladığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ın değerlendirmesini şöyle yaptı:

BBYKP'nında amaçlar bakımından herhangi bir başarısızlıktan söz edilemeyeceğini, uygulamada istenilen amaçlara ise ulaşılamadığını belirtti. Tinbergen, planda bir değişikliğe gerek olmadığı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın geçmiş denemelerin ışığında, yabancı uygulamalar ve plan tekniğindeki yeni gelişmeler de değerlendirilerek hazırlanacağı açıkladı. Ayrıca, BBYKP'nın iç finansman sorununun çözümlenemediği, Türkiye'ye yardım konsorsiyumu ülkelerinin yapmakta olduğu kredi yardımlarının gecikmesinin Türkiye'nin kalkınmasını önlediğini ve konsorsiyum kredilerinin kalkınma kredileri olmadığından Türkiye için ağır koşullar taşıdığını söyledi. Öte yandan, "Toprak Reformu"nun yeni hükümetin tutumuna bağlı olduğunu, tarımsal üretimin raslantısal olmasının ülke ekonomisini etkilediğini de belirttikten sonra, endüstriyel yatırımların çoğaltılarak işgüçü kullanımını (istihdam) geliştirici özel önlemler alınması gerektiği vurguladı. Tinbergen son olarak, Türkiye'nin plan uygulamasının Japonya, Venezüella, Pakistan ve Formoza'ya göre geride Hindistan ve öteki Asya ülkelerine göre ileride olduğunu belirtti.[111] BBYKP'nın

---

109 Milliyet, *"Bakanlar Planlamayı İnönü'ye Şikayet Etti"*, **Milliyet**, 16 Eylül 1963, Yıl: 14, Sayı: 4776, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Planlama İle Hükümet Arasındaki Anlaşmazlık Gün Geçtikçe Genişliyor"*, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.054, s. 1 ve 5.

110 Milliyet, *"Hükümet 1964 Planını Dün Kabul Etti"*, **Milliyet**, 22 Eylül 1963, Yıl: 14, Sayı: 4782, s. 1.

111 Cumhuriyet,*"Plan Uygulamasında Hedefe Ulaşılamadı"*, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.582, s. 7.

T.C. 1923

istenilen düzeyde başarılı olamamasının bir diğer nedeni ise Kıbrıs bunalımı nedeniyle Yunanistan'la yarı savaş durumunda olmamızdı.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1964 yılı için öngörülen kalkınma hızının düşük çıkması üzerine Planlama Kurulu'nda Başkanlık eden Başbakan İsmet İnönü basına yaptığı açıklamada, ülke olarak yarı savaş durumunda olduğumuzu belirterek kimse bu durumu göz önünde bulundurmuyor, bu gözönünden kaçıyor diyerek bu konunun önemine değindikten sonra alınan sonucun yine de iyi olduğunu vurguladı.[112]

Görüldüğü gibi BBYKP tüm kısıtlarına ve eleştirilere karşın her koşulda uygulanmaya çalışılarak ülke kalkınmasının bir plan doğrultusunda yerine getirilmesi amaçlanmıştır. 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde planın devlet eliyle uygulanmasına önemli katkıda bulunan kuruluşlar ise kamu ekonomik girişimleri olmuştur.

Türkiye'de kamu ekonomik işletmelerinin bugünkü anlamda oluşturulma çalışmaları "ulusal ekonomi"[113] siyasetinin 1915 yılında uygulanmaya konduğu İttihat ve Terakki dönemine kadar uzanır. Kapitülasyonlardan olumsuz etkilenen Osmanlı ekonomisinde liberal ekonomik ilişkilere karşı duyulan olumsuz tepkiyi yansıtan "ulusal ekonomi" siyaseti gündemde giderek güçlenen Türk ulusculuğunun ekonomi siyaseti olarak ortaya çıkmıştı. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla başlayan bu siyaset önceleri Birinci Dünya Savaşı sırasında halkın beslenmesi (iaşe) gözönüne alınarak uygulanmaya koyuldu daha sonra öteki alanlara da yayıldı. Bireysel çıkarların dışlanarak toplumsal çıkarların ön plana çıkarıldığı "ulusal ekonomi" siyaseti, Cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürdü.

Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın uluslararası ekonomik ilişkileri olumsuz etkilemesiyle devlet eliyle kalkınma girişimi Türkiye'de uygulamaya koyuldu. "Kadrocular"ın oluşturduğu bir küme bu ekonomik siyaseti bir öğretiye dayandırma uğraşısı da vermekteydi. 1933'ün başlarında ilk kez "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı"nın uygulanmaya koyulmasıyla da bu yıldan başlayarak kamu ekonomik işletmeleri devlet eli ile kurulmaya başlandı. 1937'de bu uygulama "devletçilik" olarak Türkiye Anayasası'na da girdi.[114]

Daha öncede belirtildiği gibi, çok partili dönemin liberal ekonomi savunucusu DP, iktidara gelmeden önce kamu ekonomik işletmelerinin

---

112 Cumhuriyet, *"İnönü 'Yarı Harb Halindeyiz' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.484, s. 1.

113 Bkz., Zafer Toprak, **Türkiye'de Millî İktisat**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982.

114 Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967, s. 64-67.

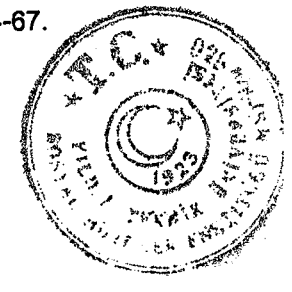

özlelleştirilmesini savunurken iktdara geldiği 1950 yılında sayıları on kadar olan kamu ekonomik işletmelerinin sayısı iktidarını yitirdiği 1960 yılında kırklara ulaşmıştı. 1934-1955 yılları arasında kurulan oniki kamu girişimi sayısına 1979'a kadar 200 kamu girişimi daha eklendi.[115] Görüldüğü gibi kamu ekonomik girişimleri hangi iktidar dönemi olursa olsun ekonomik kalkınmanın öncü kuruluşları olma özelliğini hiç yitirmedi.

Öte yandan, 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası ile devlete anayasal bir görev olarak sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlama yükümlülüğü verildi. 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde aynı 1930'ların başındaki kalkınma tartışmaları gündeme geldi. "Kadrocular"ın görüşlerine koşut düşünceleri savunan ve devlet eliyle kalkınmayı savunan bir küme "Yön Dergisi"nde toplanarak devletçiliğin ekonomik ve sosyal uygulamaları konusunda tartıştılar.[116]

BBYKP'nın uygulanmaya konmasıyla da ülke kalkınmasına hizmet edecek yeni kamu ekonomik girişimlerinin oluşturulması sürdürülerek tarım, hizmet ve endüstriyel alanda devletin öncülüğü sürdürüldü.

Ekonomik gelişmenin bir diğer boyutu ise büyüyen ulusal gelirden toplumsal katmanların nasıl yararlandırılacağıydı. 1961 Anayasası devleti sosyal devlet olarak tanımlarken hem ulusal gelirin paylaşımında hem de bölgeler arasında görülen eşitsizliklerin giderilmesini önermişti.

Bilindiği gibi, 1962 yılında başlayan "planlı dönem" genelde ülkenin toplumsal kalkınmasını içeren ekonomik boyutunu ele almaktaydı. Planlı veya dışalım ürünlerini kapsayıcı bir üretimin (ithal ikameci) vurgulandığı bu dönemle birlikte üretim boyutunun yanında ulusal gelirin bölüşüm ilişkilerini kapsayan ekonomik boyutu, "popülizm" siyaseti olarak da adlandırılmaktadır.

Popülizm öz olarak liberal Batı sistemini benimsemiş çevre ülkeleri özelliklerini taşıyan geri kalmış ve sanayileşme aşamasına yönelmiş geçiş toplumlarına özgü bir bölüşüm siyasetinin yönelimi olduğundan bu tip ülkelerde değişik örnekler olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de ilk örnekleri DP döneminde kırsal ve çalışan kesimlerine yönelik olarak 1050-1960 yılları arası uygulanmaya konmuş ve bu kesimlerin ekonomik istemleri gözönüne alınarak bölüşüm siyasetleri oluşturulmuştur.

---

115 Aykut Ekzen, *"Kamu İktisadi Kuruluşlarının Yeniden Düzenlenmesi Yaklaşımları ve Dördüncü Beş Yıllık Plan'ın Politikaları"*, **Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı, 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1981 Özel Sayısı, s. 240.

116 Bkz., Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.

1960'lı yıllarda nüfusun büyük oranının kırsal kesim kökenli olması ve yeniden örgütlenen çalışan sınıfın bir güç olarak ortaya çıkması ve bu kesimlerin genel oy düzeneğinde büyük önem taşıması iktidarları bu kesimlerin ekonomik istemlerine duyarlı olmak zorunda bırakmaktaydı.[117]

Bu nedenlerden dolayı 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde de popülist siyaset uygulanarak hem geniş kesimlerin ulusal pastadan pay alması sağlanmış, hem de ulusal kentsoylu sınıfın üretimlerini pazarlayacak bir iç pazar oluşturulması sağlanmıştır.[118]

Görüldüğü gibi, 1961 Anayasası gereği, toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için toplumsal kalkınmayı amaçlayan bir planın uygulaması devlet öncülüğünde gerçekleştirilmeye çalışılırken bu uygulama(lar)da kamu ekonomik girişimleri öncü rölünü oynayan önemli kuruluşlardı. Toplumsal kalkınmanın sağladığı gelir artışının toplumsal katmanlar arasında eşit paylaşımı ise "popülizm" siyaseti ile yerine getirilmekteydi.

2. PETROL, DEVLETLEŞTİRME VE TAM BAĞIMSIZLIK TARTIŞMALARI

Türkiye, DP iktidarı döneminde, ekonomik kalkınması için gereksinim duyduğu yabancı kaynağı sağlamak için, 1951 yılında yabancı semayeyi özendirme yasası çıkarmıştı. Çıkarılan bu yasadan bazı eksiklikler nedeniyle istenen verim sağlanamadığından yeni bir yasal düzenlemeye gidilerek 18 Ocak 1954 yılında 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" kabul edildi. Bu yasayla da yabancı yatırımların artması istemekteydi. Bu özendirme yasasının ardından 7 Mart 1954 tarihinde 6326 sayılı "Petrol Yasası" da kabul edilip Türkiye'nin gereksindiği parasal ve bilgi-teknik yetersizliklerinin dış kuruluşlarca kapatılması yönüne gidildi.[119]

Petrol yatırımlarında, -büyük oranda yatırım kaynağı gereksinilen yatırım alanı- Petrol Yasası'nın kabul edildiği 1954 yılından 1962 yılına kadar yapılan yatırım tutarı 190 milyon dolardır. 1962 yıl sonuna kadar Türkiye'deki dokuz petrol bölgesinden 4998 bin hektarlık alan üzerinde 15 işletme aktif petrol araştırması yaparken petrol arama belgelerinin 40'ı TPAO, 16'sı Mobil, 6'sı

---

117 Bkz., Korkut Boratav, *"Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Notlar"*, **Yapıt**, Ankara, Dost Kitabevi, Ekim-Kasım 1983, Yıl: 1, Sayı: 46, s. 7-18.

118 Şevket Pamuk, *"İthal İkamesi, Döviz Darboğazları ve Türkiye, 1947-1979"*, K. Boratav & Ç. Keyder & Ş. Pamuk, **Krizin Gelişmim ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, s. 57-58.

119 Cahit Talas, *"Petrol Davamız"*, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Mart 1966, Cilt: 21, Sayı: 1, s. 14-15; Haluk Cillov, *"Petrol ve Yabancı Sermaye"*, **Milliyet**, 7 Şubat 1963, Yıl: 13, Sayı: 4563, s. 2.

Shell, 10'u Texaco ve kalanı diğer petrol işletmelerine verilmişti.[120]

Petrol sorunu, 7 Şubat 1954 tarihli Petrol Yasası ile uluslararası petrol kuruluşlarına bir dizi önemli ayrıcalıklar tanınması ve bu ayrıcalıkların Türkiye'nin ulusal çıkarlarına karşı olarak kullanılması nedeniyle ortaya çıktı.

Türkiye'nin belirli bölgelerinden petrol çıkarma izni ve ayrıcalığı alan bu uluslararası petrol işletmeleri, özellikle Ortadoğu ve dünyanın değişik bölgelerinde sahip oldukları petrol kaynaklarından dünya tüketiminin üzerinde ucuz ve kolay üretimde bulunduklarından yeni petrol yataklarına harcamada bulunmak yerine ellerindeki ucuz petrolü pazarlama siyaseti gütmekteydiler.

Türkiye gibi yeterli teknolojik birikimi olmayan ülkelerden petrol arama ve çıkarma ayrıcalığını elde ettikten sonra bu gibi ülkelerde petrol üretimine değil de petrol pazarlama işletmesi gibi davranarak öteki ülkelerde ürettiği petrolü Türkiye'de satmaya başlamaları ulusal çıkarları ön plana alan Türk uluscuları tarafından uluslararası sömürünün bir uzantısı olarak algılandı.

Tam bağımsızlık yanlısı Türk aydınları uluslararası işletmelerin bu tutumlarının nedenini iki ana ögeye bağlamaktaydı. Birincisi, Türkiye'de başkaları ve Türkler petrol bulmasın diye Türk petrol kaynaklarını elde tutuyorlar, ikincisi ise siyasal kararlılıktan yoksun bölgelerdeki petrol kaynakları bir tehlike ile karşılaşırsa, Türkiye'de bulunan petrol kaynaklarını işletmek amacıyla bu kaynakları ellerinde tutmaktaydılar.[121]

1963 yılının ilk aylarında Türk basınında petrol sorunu gündeme geldi. Sorunun ana kaynağı yabancı petrol kuruluşlarının kurdukları ATAŞ ve İPRAŞ rafinelerinde, yurtdışından dışalımda bulundukları petrolü işlemeleriydi. Yabancı işletmelerin tutumunun Türkiye'nin ulusal kaynaklarının geliştirilmesini önlediğini ve yasa gereği yabancı kuruluşların öncelikle Türk ham petrolünü işlemeleri gerektiği Türkiye kamuoyunda önemle vurgulamaktaydı.[122]

Muammer Aksoy'un Türkiye gündemine taşıdığı bu konu, Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş ile arasında bir tartışma doğmasına neden oldu. Bakan Çelikbaş, Aksoy'u gerçekleri çarpıtmakla suçlarken olayı kişisel boyuta indirgedi.[123]

Bakan Çelikbaş'ın bu tutumu Aksoy'un konunun üzerine daha çok gitmesini sağladı. Aksoy, Sanayi Bakanı Çelikbaş ile Petrol Dairesi'ni Türk

---

120 Cillov, **a.g.m.**, s. 2.

121 Bülent Ecevit, *"Petrol"*, **Milliyet**, 15 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6273, s. 2.

122 Muammer Aksoy, *"Türk Petrolüne Vurulan Darbe"*, **Cumhuriyet**, 21 Mart 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.876, s. 2.

123 Forum, *"Yerli Ham Petrolün Himayesi Konusunda Senato'daki Genel Görüşme"*, **Forum**, 15 Haziran 1963, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 221, s. 5.

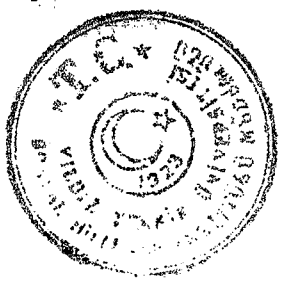

petrolcülüğünü değil de yabancı işletmeleri koruduğunu, oysa petrol yasası hükümlerine göre yerli petrolün yabancı petrol rekabetine karşı korunması gerektiğini ileri sürerek Çelikbaş'ı suçladı.[124]

Konu basında yoğun olarak tartışılmaya başlanınca Cumhuriyet Senatosu üyesi Esat Çağ'a ve arkadaşları petrol konusunda bir genel görüşme önergesini Senato'ya verdi. Bu öneri, Bakan Çelikbaş tarafından da kabul edildi.[125] Bu arada Aksoy'un görüşleri doğrultusunda destek yazıları da basında görülmeye başladı. Yerli ham petrol tüketilmeden yabancı ham petrolün dışalımına izin verilmemesini sağlayacak bir düzenleme gerektiği üzerinde durulmaktaydı.[126]

Genel görüşme sırasında Bakan Çelikbaş, Aksoy'u ve destekçilerini özel iyeliği ve demokratik düzeni tanımayanlar olarak nitelerken kişisel sataşmalarda da bulunmasına karşın, kendisine yöneltilen suçlamalara yanıt vermek yerine konuyu çarpıtarak değişik yönlere çekti ve sorunun yabancı işletmelerden kaynaklandığını ileri sürdü. Bu arada konuşmacılardan Neşet Çetinkaş ve Suphi Gürsoytrak, Hazım Dağlı ve Esat Çağa yerli ve yabancı işletmeler arasındaki rekabet eşitsizliğine değinerek yabancı petrol dışalımının sınırlandırılması ve yerli üretinin yetersiz olduğu durumlarda petrol dışalımına gidilmesi gereğini belirttiler.[127]

Senato'nun ardından konu AP milletvekili İhsan Ataöv tarafından Millet Meclisi'ne getirildi. Meclis'te yapılan genel görüşmede Ataöv; Çelikbaş'ın bazı atamalarda yolsuzluklar yaptığı ve kendisine bağlı işletmeleri türlü biçimlerde zarara uğrattığını ileri sürdü.[128]

---

124 Muammer Aksoy, *"Sanayi Bakanı ve Türk Petrolü (İşte Deliller!)"*, **Milliyet**, 24-28 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4637-4641, s. 2; Muammer Aksoy,*"Halkı Aldatıcı İddialar"*, **Milliyet**, 11 Mayıs 1963, Yıl: 14, Sayı: 4651, s. 2..

125 Cumhuriyet, *"Senatoda Petrol Konusunda Genel Görşme Açılıyor"*, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.942, s. 1.

126 Nezih H. Neyzi, *"Türkiye Petrol Piyasası"*, **Milliyet**, 31 Mayıs 1963, Yıl: 14, Sayı: 4668, s. 2; Sosyal Adalet, *"Petrol Davası ve Gerçekler"*, **Sosyal Adalet**, 11 Haziran 1963, Yıl: 1, Sayı: 13, s. 3.

127 Milliyet,*"Senato'da Petrol Durumu Görüşülüyor"*, *"Senato'da Yabancı Petrol İthalinin Tahdidi İstendi"*, **Milliyet**, 5-7 Haziran 1963, Yıl: 14, Sayı: 4673-4675, s. 1 ve 7; Forum, *"Yerli Ham Petrolün..."*, **a.g.m.**, s. 5; Suphi Gürsoytrak, *"Hükümet Türk Petrolünü Çıkmaza Sürüklüyor"*, **Sosyal Adalet**, 25 Haziran 1963, Yıl: 1, Sayı: 15, s. 8-9; Suphi Gürsoytrak, *"Türk Petrolünü Köstekleyen Şartlar Mutlaka Kalkmalıdır"*, **Sosyal Adalet**, 2 Temmuz 1963, Yıl: 1, Sayı: 16, s. 6.

128 Cumhuriyet,*"Sanayi Bakanı Dün Meclis'te İtham Edildi"*, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.971, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Ataöv'ün Teklifiyle Meclis'te Çelikbaş İçin Genel Görüşme Açıldı"*, **Milliyet**, 27 Haziran 1963, Yıl: 14, Sayı: 4695, s. 1 ve 7.

Bu arada Aksoy, Çelikbaş ile olan savaşımını bir kitap haline getirerek "Sanayi Bakanı Çelikbaş'ın Rejime, Hukuka ve Memleket Menfaatlerine Aykırı Tutumu" adıyla yayınladı.[129] Görüldüğü gibi Sanayi Bakanı, CHP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, CHP'nin korumasıyla ve sorunun CHP tarafından soğutulmasıyla görevini İkinci Koalisyon Hükümeti'nin sona ermesine kadar sürdürdükten sonra Üçüncü Koalisyon Hükümeti döneminde de bakanlık görevinden uzaklaştırılarak Çelikbaş kökenli bunalım sona erdirildi.

CHP'nin ana ilkelerine karşı olan ve uygulamalarıyla partisine büyük zarar veren Çelikbaş'ın partiside içinde olmak üzere bütün basın, kamuoyu ve siyasal partileri karşısına almasına karşın, görevinden alınmaması ve Sanayi Bakanlığı görevini sürdürmesi oldukça ilginçti. Bu ilginçlik konusunda CHP destekçisi Akis Dergisi şöyle yazmaktaydı: *"...Bir CHP'li Bakan meşhur 'görülen lüzum üzerine'yi kullanarak, Danıştay'ın kararlarını hasıraltı edecek, Türkiye'nin petrollerini tehlikeye sokacak ve CHP Grubu ses çıkarmayacak! Muhalefet yıllarında, bu rüyada görülse inanılmazdı. Hiç bir DP Bakanı Çelikbaş kadar fütursuz davranmak cüretini göstermemiştir. Çelikbaş, o konuda ancak DP'nin Başbakanı ile kıyaslanabilir. Yazık değil mi, bunca mücadelenin CHP'ne? ...Başbakanın kendi parti Grubu bile onu bir dert Bakandan kurtarmak için harekete geçmezse, vaziyet alınmazsa, Gruplar kendilerine mensup Bakanların umumi efkar önündeki gradolarını takip etmezlerse hükümetin tümünün itibarı zedelenmez mi?".*[130]

Yukarıda da görüldüğü gibi, petrol sorunu İkinci Koalisyon Hükümeti'nin yıkılması sonrası Üçüncü Koalisyon Hükümeti döneminde Kıbrıs bunalımının yaşanması nedeniyle bir süre için ikinci plana düşerek önemini yitirmesine karşın, Dördüncü Koalisyon Hükümeti döneminde bu sorun yeniden canlandı.

Türkiye Petrolleri Genel Müdürlüğü'nün Petrol Dairesi'ne yaptığı bir başvuru ile başlayan ve ardından Türkiye Petrolleri Anomin Ortaklığı ile İkinci Koalisyon Hükümeti'nin CHP'li Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş arasında bir çatışmaya dönüşen petrol sorunu gitgide Türkiye kamuoyunu etkileyerek ulusal bir soruna dönüşerek Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri ve ekonomik bağımsızlık boyutuna kayan önemli bir konu oldu. Konu basın, üniversiteler, siyasal partiler ve sivil oluşumlar tarafından sürekli gündemde tutularak iç ekonomik sorun boyutunu aşıp tam bağımsızlık söyleminin yeniden gündeme getirilmesini sağladı. "Tam bağımsızlık" söyleminin ülke gündemine gelmesinin

---

129 İleten; Çetin Altan, *"Muammer Aksoy İlan Ediyor"*, **Milliyet**, 31 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4729, s. 2.

130 Akis, *"Koalisyonun Dertleri"*, **Akis**, 13 Nisan 1963, Yıl: 9, Cilt: 27, Sayı: 459, s. 9.

ana nedeni ise Kıbrıs bunalımında ABD'nin Yunanistan yanlısı bir tutum izlemesiydi. Üstelik petrol sorununda Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar veren uluslararası işletmelerin büyük çoğunluğunun da ABD kökenli olması bir diğer önemli etkendi. Böylece, tam bağımsızlık ve devletleştirme kavramları ulusal çıkarların korunmasına yönelik olarak ülke gündemine taşındı.

Tam bağımsızlık söylemi özellikle sol kesim aydınların Türk dış siyasetinde gerçekleştirilmesini istedikleri bir düşünceydi. Bu düşüncenin ana çerçevesinde, Türkiye'nin Batı sistemi içinde, başta ABD de olmak olmak üzere, ilişkilerinin karşılıklı çıkar ve eşitlik ilkelerine dayandırılması, gerektiğinde ortaklık konseylerinde ülke çıkarları ve genel NATO siyasetiyle ilgili konularda muhalefet yapılmasıydı. Türkiye'nin Ulusal Bağımsızlık Savaşı'ndaki sömürücülük karşıtı geçmişi, onu Birleşmiş Milletler Örgütü'ndeki ulusal bağımsızlık uygulamalarında Batı yanlısı oy kullanma tutumunu değiştirerek bağımsız tutum izlemesini gerektirmekteydi. Yeni oluşan bu ülkelerle ve bu ülkelerin her iki blokla ilişkilerinde köprü olunması, Türkiye'nin yalnız kendi sorunlarıyla değil aynı zamanda dünya sorunlarıyla da yakından ilgilenmesi gerektiği, böylece dünya barışına ve gönençine de katkıda bulunması üzerinde durulmaktaydı.[131]

Bu bağlamda petrol konusu ise ekonomik bağımsızlığın bir yansıması olarak değerlendirildiğinden, daha sonra petrole ek olarak madenler ve doğal kaynaklar da katıldı. Böylece, Türk doğal kaynaklarının ulusal çıkarlar doğrultusunda işlenmesi ve devletleştirilmesi ülke gündemine getirildi.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, petrol sorunu Türk aydınları ve özellikle Muammer Aksoy tarafından ülke gündemine taşınmıştı. Aksoy, sorunun kapanmadığını Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin yıkılmasının hemen ardından konuyu yine ülke gündemine taşıyarak gösterdi. Bu sorunuda gündem konusu yine aynıydı. Yabancı petrol kuruluşlarının petrol çıkarma yerine petrol pazarladıkları ve bu gelişmeye de Petrol Dairesi yetkililerinin göz yumduğu ileri sürülmekteydi.[132]

Kamuoyunun gündeminde yeniden ön sıraya taşınan petrol sorunu kısa bir sürede TBMM'ne de taşındı. 12 Mayıs 1965 Çarşamba günü Cumhuriyet Senatosu'nda da petrol sorunu gündeme gelince ulusal çıkarlar ve tam bağımsızlık bağlamında petrol ve madenler ele alınarak tartışıldı.[133] Enerji ve

---

131 İbrahim Çamlı, **Dünya Amerika Türkiye ve Diğer Dış Politika Yazıları**, İstanbul, Köprü Yayınları, 1966, s. 16-17.

132 Cumhuriyet, *"Prof. Aksoy, 'Yabancı Şirketler Petrolü İşlemiyor' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.542, s. 1.

133 Cumhuriyet, *"Petrol ve Maden Konusu Senato'da Tartışıldı"* **Cumhuriyet**, 13 Mayıs

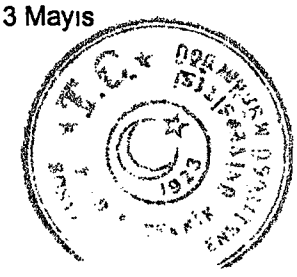

Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut, konunun ABD karşıtları ve sol kümeler tarafından çarpıtıldığını petrol yasasının yararsız değil özellikle yararlı olduğunu ileri sürdü. Bakanın bu tutumu AP'li Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu tarafından kınandı. Evliyaoğlu, Bakanın yabancı petrol işletmelerinin ağızıyla konuştuğunu, petrol sorununa değinen milletvekillerini, basını ve gençlik kümelerini solcularla işbirliği yapmakla suçlamasının Türkiye'nin yüksek çıkarlarıyla bağdaşmadığını ve bu kadar önemli bir konuda ciddiyet dışı bir tutum takınan Bakanın görevinden çekilmesi gerektiğini ileri sürdü.[134]

Petrol sorunu Türk aydınları tarafından ulusal bir dava haline getirilince CHP Balıkesir Milletvekili Aydın Bolak ile Gümüşhane Milletvekili Nurettin Özdemir 13 Mayıs 1965 Perşembe günü TBMM'ne bir önerge vererek petrol konusunda bir Meclis araştırması yapılmasını istediler.[135]

Meclis araştırma önergesinin ardından CHP'li Şehmuz Aslan, Şükrü Koç, Fevzi Ceylan ve Mehmet Delikaya'da CHP Grubu'na petrolün devletleştirilmesi yönünde bir önerge verilmesi isteminde bulundular.[136]

Bu arada CHP'li Reşit Ülker ve 112 arkadaşı Petrol Yasası'nda değişikliğe gidilmesi için bir önerge verdi. Önergede TPAO'nun Türk işgücü ve sermayesiyle bölgede petrol çıkarılması istenmekteydi. Millet Meclisi'nde öncelikli olarak ele alınan bu konunun Geçici Komisyon'da görüşülmesi kararı alındı.[137]

Petrol sorunu Meclis'te ele alınınca AP'li Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut var olan durumu savunmasına karşın, CHP, CKMP ve MP'liler Millet Meclisi'nde Sanayi Bakanlığı bütçesi görüşülürken AP'ye yüklenerek petrolün devletleştirilmesi istendi.[138] Bu arada AP lideri Süleyman Demirel'in yasa ile verilen hakların geri alınamayacağını ileri sürmesine karşın CHP, MP ve CKMP'si bu görüşü taşımadıklarından 27 Mayıs 1965 Perşembe günü Millet Meclisi'nde yasanın değiştirilmesi yönünde görüş bildirildi ve petrol konusunda Meclis araştırması kararı alındı.[139]

1965, Yıl: 42, Sayı: 14.647, s. 1 ve 7.

134 Milliyet, *"Petrol Konusu Senatoda Tartışıldı"*, *"Gökhan Evliyaoğlu Enerji Bakanının İstifasını İstedi"*, **Milliyet**, 13 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6271, s. 1 ve 3.

135 Milliyet, *"Petrol İçin Meclis Araştırması İstendi"*, **Milliyet**, 14 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6272, s. 1 ve 3.

136 Milliyet,*"4 Milletvekili, Petrolün Millileştirilmesini İstedi"*, **Milliyet**, 16 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6274, s. 1

137 Reşit Ülker, *"Petrol Kanunu Teklifiyle Getirilen Değişiklikler"*, Milliyet, *"Petrol Kanunu Öncelikle Ele Alındı"*, **Milliyet**, 22-24 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6280-6282, s. 1-2.

138 Cumhuriyet,*"AP Petrol ve Maden Kanunlarını Savundu"*,*"AP Hariç Üç Parti Millileştirme İstiyor"*, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.662, s. 1 ve 7.

Bu arada petrol konusunun ulusal bir dava konumuna gelmesinde önemli emeği olan Muammer Aksoy'da sorunun çözümünü devletleştirmede görmekteydi. Aksoy, bütün siyasal partilerin üzerinde birleşmesi gereken ve ulusal egemenlikle bağdaşmayan petrol yasasında ulusal çıkarların korunması için alınması gereken önlemleri şöyle belirtmekteydi: "Siirt petrol bölgesi yabancı kuruluşlara kapatılmalı, petrol arar görünerek petrol alanlarını kapalı tutan yabancı işletmelerin iyi niyetli olmayanları bu alanlardan çıkarılmalı, yabancı işletmeler yurtdışından petrol ürünleri dışalımı yerine yerli petrol bulmak için yatırım yapmaları, dışarıya çıkaracakları karların çıkaracakları yerli petrolün uluslararası pazardaki değerinin yarısını aşmaması, dünya fiyatlarının % 35 üzerinde satış yapan bu yabancı işletmeler dünya fiyatlarından satış yapmaya zorlanmalı ve devlet kullandığı petrolün tümünü ulusal kuruluşlardan karşılamalı, petrol boru hattında ve petro-kimya sanayinde yabancı işletmelere izin verilmemeli ve devleti kendi topraklarında petrol aramaktan, işletmekten önleyen ve bu alanı yabancı işletmelere bırakan Petrol Yasası da değiştirilmeliydi.[140]

Bu gelişmeler üzerine uluslararası petrol işletmelerinden "Mobil", Türkiye'deki pazar payını yitirmemek için 29 Mayıs 1965 tarihinden başlayarak ulusal düzeyde yayın yapan gazetelere tam sayfa açıklamalarda bulunarak kamuoyunda kendilerine yönelik eleştirilerin yanlış olduğunu kanıtlamaya çalıştı.[141]

Bu arada kamuoyundan petrol ve madenlerin devletleştirilmesi konusu yoğun olarak işlenmeye başlandı. Ulusal bağımsızlık ve devletleştirme eksenine oturtulan tartışmalarda[142] CKMP Adalet Bakanı İrfan Baran kendisinin ve partisinin görüşünü şöyle açıkladı; petrol ve demir-çelik sanayinin devletleştirilmesinin ulusal çıkarlar açısından gerekli olduğunu, ağır sanayinin yabancı devletlerin kontrolünde olursa bunalım zamanlarında ulusal çıkarların korunamayacağını belirterek bu konuda Kıbrıs bunalımı sırasında ABD'li petrol işletmelerinin Türk uçaklarına yakıt vermek istememelerini kanıt olarak gösterdi.[143] Türk-İş'ten Halil Tunç Türkiye'nin yeraltı kaynaklarının

---

139 Milliyet, *"Parti Sözcüleri Kanunun Değiştirilmesini İstedi"*, *"Petrol İçin Meclis Araştırması Açılıyor"*, **Milliyet**, 28 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6286, s. 1 ve 3.

140 Milliyet, *"Aksoy: 'Davanın Halli Devletleştirmeye Bağlı'"*, **Milliyet**, 25 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6283, s. 1.

141 Milliyet, *"Mobil'in Açıklaması"*, **Milliyet**, 29 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6287, s. 11, Cumhuriyet, *"Mobil'in Açıklaması"*, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.664, s. 5.

142 Forum, *"Petrolün Millileştirilmesi"*, **Forum**, 15 Eylül 1965, Yıl: 12, Cilt: 18, Sayı: 275, s. 4.

devletleşitilmesini isterken; uluslararası petrol işletmelerinin karşı çalışmaları da sonuç vermeye başladı. MP lideri Bölükbaşı, petrol yasasında bazı değişikliklere gidilmesi sırasında yabancı yatırımcıların da ürkütmemesi gerektiğini söyledi.[144]

Petrol konusu kamuoyu gündeminde önemli bir yer alınca Başbakan Ürgüplü, petrolün devletleştirilmesinin erken bir düşünce olduğunu fakat çıkarlarımızın arttırılması gerektiğini söylerken İnönü, petrol yasasının ulusal çıkarlarımızla bağdaşmadığını ileri sürmekteydi.[145]

Partisinin ana ilkelerinden biri olan "devletçilik" kamuoyunda yoğun olarak tartışılmaya başlayınca CHP bu konuda Aksoy'un görüşlerine koşut bir dizi öneriler hazırlayarak kamuoyuna "CHP'nin Petrol Görüşü" olarak açıkladı. CHP'nin petrol görüşüne göre; ulusal petrol işletmelerinin arama ve işletme yetkilerini sınırlayan hükümler petrol yasasından çıkarılmalı ve ulusal işletmelere herhangi bir alanda sekizden fazla ruhsat verilmesini önleyen hükümlerin kaldırılması, iyiye yönelik olarak kullanılan arama belgelerinin kalması kaydıyla bundan sonra yeni petrol arama ve satışların devlet tarafından yerine getirilmesi, iyi niyetle çalışmayan yabancı işletmelerin arama belgelerinin geri alınması, yabancı işletmelerin yurt dışına aktaracağı paranın yurt içinde çıkardığı petrolün dünya fiyatlarının yarısını geçmemesi, işlenmemiş petrolün dünya fiyatları üzerinden dışalımının yapılması, petrol ve petro-kimya sanayinin devlet eliyle kurulması, yerli petrol ürünlerinin satışında öncelik sağlanması ve devletin kamu kuruluşlarında yerli işletmelerin ürünlerini kullanmasıydı.[146]

Bu gelişmeler üzerine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut ve Başbakan Suat Hayri Ürgüplü yaptıkları açıklamalarda petrol konusunda her partinin ayrı ayrı görüşleri olduğunu ve bu konuda hükümetin ortak bir görüşü olamadığını ve yabancı petrol işletmeleriyle görüşmeler yapılacağını açıkladılar.[147] Hükümetin bu konuda ortak bir görüşü olmamasına karşın Enerji

---

143 Hürriyet, *"Petrol, Demir-Çelik Sanayini Millileştirmeli"*, **Hürriyet**, 9 Mart 1965, Yıl: 17, Sayı: 6055, s. 1 ve 7.

144 Milliyet, *"Halil Tunç 'Madenlerimiz Millileştirilmelidir'"*, *"Bölükbaşı: Petrolün Devletleştirilmesi İçin Zaruret Yok"*, **Milliyet**, 4-6 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6293-6295, s. 1-2.

145 Milliyet, *"Başbakan Petrol Kanunu Tadil Edilmeli"*, *"İnönü: 'Petrol Kanunu Milli Çıkara Aykırı'"*, **Milliyet**, 8-9 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6297-6298, s. 1 ve 3.

146 Cumhuriyet, *"CHP'nin Petrol Görüşü"*, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.674, s. 1.

147 Cumhuriyet, *"Hükümetin Petrol Konusunda Görüşü Yoktur"*, *"Hükümetin Petrol Konusunda Hiç Bir Taahhüdü Yoktur"*, **Cumhuriyet**, 22-25 Haziran 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.687-14.690, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Petrol Şirketleriyle Görüşmeler Yapılacak"*, **Milliyet**,

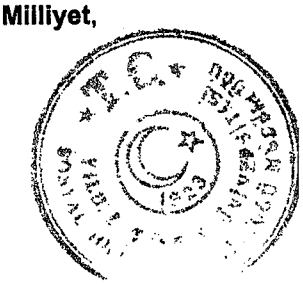

ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut, geçici komisyonda konu ele alınırken komisyon çalışmalarına katılarak gerek yasanın tümü gerekse de her maddesine "karşı" bir tutum takınarak eski yasayı savundu.[148]

Bu arada Türkiye'de çalışımda bulunan uluslararası petrol devleri kendilerine karşı sürdürülen eleştirileri yanıtlayarak savunmaya geçmelerine karşın bu yönde başarılı olamayınca, bir kısmı yerli üretimi arttırarak sattıkları petrolde yerli ürün oranının çoğaldığını açıklayarak kendilerine karşı yürütülen olumsuz kampanyanın sona ermesini amaçlamaktaydı. Öteki bir kısım işletmeler ise (Mobil ve Shell) yeni yasa tasarısının yasalaşmaması için hükümete tehdit kokan baskılarda bulunmaktaydı. Bu baskı girişimi Ankara Milletvekili Burhan Apaydın tarafından Meclis'e de taşındı.[149]

Bu arada yeni bir yasa tasarısı Cumhuriyet Senatosu'na ulaşınca "Mobil" işletmesi akaryakıtlardan alınan hazine hissesinin kaldırılmasına ilişkin yasa tasarısının Senato'dan geçmemesi için senatörlere birer uyarı notu gönderdi. Bu gelişme üzerine Senato Mobil'i kınayarak 14 Temmuz 1965 Çarşamba günü tasarıyı yasalaştırdı ve akaryakıttan hazine hissesi kaldırılırken ham petrolden alınan üretim vergisi de arttırıldı.[150]

Kamuoyunda devletleştirme tartışmaları yürütülürken yeni bir gelişme ortaya çıktı. Bir devlet kuruluşu olan Petrol Ofisi'nin özel bilgileri bu işletmeyle anlaşması olan Coltex'e, Ofis'in gizli bilgilerinin sızdırıldığı ve bu yabancı girişimin temsilcisinin de bu bilgilere dayanarak merkeze bazı önerilerde bulunduğu ortaya çıktı.[151]

Petrol konusudaki kamuoyu baskısı sonucu yabancı işletmeler % 10 oranında fiyat indirimine gideceklerini açıkladılar. Bu açıkmamanın ardından Hükümet, yabancı yatırımcıların % 10 oranında indirime gitmelerini az bularak yeni fiyat belirleme toplantısı yapmak için yabancı işletmelere çağrıda bulundu.[152] Görüşmeler sonucu petrol işletmeleri % 20 oranında bir indirimi ilke

---

22 Haziran 1966, Yıl: 16, Sayı:6311, s. 1.

148 Reşit Ülker, *"Petrol Kanununun Geçici Komisyondaki Müzakeresi"*, **Milliyet**, 2 Temmuz 1965, Yıl: 16, Sayı: 6321, s. 2.

149 Abdi İpekçi, *"Yabancı Petrol Şirketlerinin Davranışları"*, Milliyet, *"Petrol Şirketlerinin Çektiği Telgraf Bir Önerge İle Meclis'e Aksetti"*, **Milliyet**, 12 Temmuz 1965, Yıl: 16, Sayı: 6331, s. 1.

150 Milliyet, *"Mobil, Senatörlere Muhtıra Gönderdi"*,*"Akaryakıttan Hazine Hissesi Kaldırıldı"*, **Milliyet**, 14-15 Temmuz 1965, Yıl: 16, Sayı: 6333-6334, s. 1 ve 3; Cumhuriyet, *"Ham Petrolden Alınan İstihsal Vergisi Arttırıldı"*, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.710, s. 7.

151 Cumhuriyet, *"Ofis'in Gizli Bilgileri Yabancı Şirkete Aktarıldı"*, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.716, s. 1 ve 7.

152 Milliyet, *"Petrol Şirketleri 'Fiat Toplantısı'na Çağrıldı"*, **Milliyet**, 21 Temmuz 1965, Yıl:

olarak kabul edince, petrol işletmelerinin % 20 indirime gitmesinin bir seçim oyunu olduğu ve bu indirimin bu işletmeler tarafından bir iyilik (lütuf) olarak kamuoyuna duyurulması tepkilere neden oldu.[153] Sürdürülen görüşmelerde yabancı yatırımcılar % 20 oranını çok bularak bu oranın yüzde yirminin altında olması için pazarlıklarını sürdürdüler.[154]

Yabancı petrol işletmeleriyle fiyat görüşmeleri sürerken ulusal bir siyasetten yana olan Etibank ve Petrol Ofisi genel müdürleri Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut tarafından görevden alınmak istenmekteydi.[155]

Gelişmeler Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut'un "Petrol Ofisi"nin yeni akaryakıt satış birimleri açmasının durdurulmasına yol açtı.[156] Bakan Turgut'un bu kararı Petrol Ofisi'nin yabancı işletmelerle rekabetini önleyen bir karar olarak değerlendirilirken aynı zamanda Bakanın yabancı sermayeden yana olduğunu gösteren çok önemli bir kanıt olduğu ileri sürüldü.[157]

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Turgut'un bu yöndeki girişimleri kamuoyundan tepkiler alırken Başbakan Ürgüplü'de petrolcülerle yaptığı görüşmede indirim oranının % 20 olmasını istedi.[158] Yabancı işletmeler hükümetin bu önerisini kabul etmedi.[159]

Bu gelişmeler üzerine petrol sorununa Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'de katıldı. Gürsel, petrolde bir devletleştirmeye gidilebileceğini ve yasada da ulusal çıkarlar doğrultusunda bir değişikliğe gidilmesini istedi.[160] Bu arada CHP lideri

---

16, Sayı: 6340, s. 1.

153 Cumhuriyet, *"Yabancı Şirketler Akaryakıtta Yüzde 20 İndirim Yapacak"*, **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.740, s. 1; Milliyet, *"Ülker: Petrol Fiyatlarındaki İndirim Seçim Oyunudur"*, **Milliyet**, 18 Ağustos 1965, Yıl: 16, Sayı: 6368, s. 3.

154 Cumhuriyet, *"Petrol Şirketleri Yüzde 20 den Az İndirim Teklif Etti"*, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.759, s. 1; Milliyet, *"Petrol Şirketleri Yüzde 18.5 İndirim Teklif Etti"*, **Milliyet**, 10 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6391, s. 1.

155 Cumhuriyet, *"Enerji Bakanı Etibank ve Petrol Ofisi Müdürlerini Görevlerinden Almak İstiyor"*, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.760, s. 1 ve 7.

156 Cumhuriyet, *"Petrol Ofisi'nin Yeni İstasyon Açması Durduruldu"*, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.769, s. 1.

157 Cumhuriyet, *"Petrol Ofisi'nin Serbest Rekabeti Önleniyor"*, İlhan Selçuk, *"Aman Okuyunuz"*, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.770, s. 1-2 ve 7.

158 Cumhuriyet, *"Başbakan İndirimin Yüzde 20 Oranında Olmasını İstedi"*, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.773, s. 1.

159 Cumhuriyet,*"Petrol Şirketleri Hükümetin Teklifini Reddetti"*, **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.783, s. 1.

160 Milliyet, *"Gürsel: Millileştirme Olmaz Sözü Aptalcadır"*, **Milliyet**, 24 Eylül 1965, Yıl: 16, Sayı: 6405, s. 1.

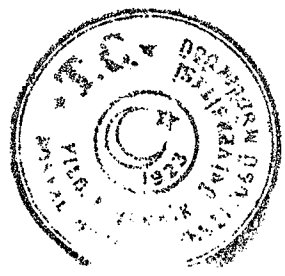

İnönü başlayan Millet Meclisi seçim propagandaları sırasında AP'yi suçlayarak ulusal işletmelerin karşısında bir tutum takındığını ve yabancı işletmeleri desteklediğini açıklayarak Türk petrolüne dadananları yaşatmayacağız dedi.[161]

Bu arada Aksoy'da savaşımını bütün hızıyla sürdürüyordu. Aksoy, AP'nin yabancı işletmelerin istemlerine "evet" dediğini ve bu işletmelerin istemlerinin yerine getirilmesinin ise seçimden sonraya bırakıldığını açıkladı ve AP'yi işbirlikçilikle suçladı.[162]

Görüldüğü gibi petrol sorunu bir ulusal sorun olarak kamuoyu gündemine getirilip tartışılmasına karşın, AP'nin direnciyle karşılaşmış ve sorun 10 Ekim 1965 Millet Meclisi Seçimleri'nden sonra kurulacak olan yeni hükümet dönemine sarkmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, petrol sorunu Dördüncü Koalisyon Hükümeti döneminde Aksoy tarafından yine kamuoyu gündemine taşınmış ve yeni bir petrol yasası çıkarılması için savaşım verilmiştir. Bu dönemde iktidarda olmayan CHP, iktidarını yitirdikten sonra birden petrol konusuna sahip çıkarak AP'ye karşı ulusalcı bir tutumla savaşıma geçerek bu konunun önemli savunucularından biri olmuştur.

CHP, iktidarda olduğu dönemde petrol konusunda ulusal çıkarlar gündeme geldiğinde sessiz kalırken iktidarını yitirdikten sonra birden bire ulusal çıkarların savunucusu olması, izlediği siyasetin tutarsızlığının sergilenmesi açısından oldukça ilginç bir tutumdu.

3. TURİZM KESİMİ GELİŞMELERİ VE 1965 "TURİZM YILI"

Türkiye, Batılı ülkelerle kıyaslandığında turizm olgusuyla oldukça geç tanıştı. Turizmin Türkiye'nin toplumsal kalkınma olanakları arasında yer almasının ilk belirtisi 28 Mayıs 1949 tarihli yasada görülür. Bu yasayla "Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü" oluşturularak "tanıtma" ve "turizm" birimlerinin yanında genel müdürlük tarafından seçilecek üyelerden oluşan bir "Turizm Danışma Kurulu" da oluşturulmuştu. Bu gelişmeyi 1953 yılında çıkarılan 6086 sayılı "Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu" izledi. Bu yasayla Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı'nda "Merkez Turizm Kurulu" oluşturuldu. Ayda en az bir kez toplanan bu kurul, turistik işletmelere "turizm belgesi" verilip

161 Cumhuriyet, *"Türk Petrolüne Musallat Olanları Yaşatmayacağız"*, **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.792, s. 1 ve 7; Milliyet, *"İnönü, Petrol İçin AP'yi İtham Etti"*, **Milliyet**, 5 Ekim 1965, Yıl: 16, Sayı: 6416, s. 1.

162 Muammer Aksoy, *"Türkiye'yi Baltalayanlar"*, **Milliyet**, 6 Ekim 1965, Yıl: 16, Sayı: 6417, s. 2.

T.C. DOĞU KARADENİZ KALKINMA ENSTİTÜSÜ 1923

verilmemesi kararını alıyordu.[163] Turizm olgusuyla yeni tanışan ve bu kesimin kazanımlarının ayrıdına varan Türkiye, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulamaya kanulmasının ardından yatırımlar için gereksindiği kaynak için turizm kesimine yöneldi.

Toplumsal kalkınmayı amaçlayan Türkiye, 1962 yılından başlayarak uygulamaya koyduğu planlı dönemle birlikte ekonomik siyasetinde dışalım ürünlerini kendi ülkesinde üretme yöntemini benimsedi. Gümrük duvarlarıyla korunan iç tüketime yönelik sanayi üretiminin teknik donanımı, işlenmiş ve yarı-işlenmiş sanayi ürünlerinin dışalım yoluyla sağlanmak zorunda kalınması, ülkede yabancı para kaynağı gereksiniminin artmasına neden olmaktaydı. Dış satımımızda geleneksel tarım ürünlerimizin (1961-1965 döneminde dış satımımızda tarım ürünleri % 77.1, maden cevheri ve hammadde ürünleri % 4.1)[164] ve maden cevheri-hammadde ürünlerinin -toplam dışsatımımızda- % 81.2 oranında olması, dış satımımızın tarım ürünleri ağırlıklı olduğunu göstermekteydi. Tarım ürünlerinin dış satımı kısa bir sürede artamayacağı için, yerli sanayinin dış alım için gereksindiği yabancı para kaynağının kısa bir sürede karşılanma olasılığının iki yolu vardı. Bu kaynaklar; 1960 yılında başlayan yurt dışına işçi gönderme sonucu işçilerin gönderdiği yabancı para ve öteki seçenek ise İtalya, İspanya ve komşumuz Yunanistan'ın turizm kazanımları örnek alınarak kısa sürede başarılı olacağı düşünülen turizm kesiminden kaynak beklentisiydi.

Turizmin yabancı kaynak sağlayan bir kesim olarak ayrıdına varılması sonucu bu alanda gerekli altyapı, araç-gereç ve sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalara başlanarak kısa sürede bir sıçrama amaçlandı.

İkinci Koalisyon Hükümeti Dönemi'nin Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Celal Tevfik Karasaban -koalisyonun liberal görüşlü üyesi- YTP'nden seçilmişti. Karasaban, turizm alanında yaptığı çalışmaları duyurduğu bir basın toplantısında turizm alanında devletin yatırım yapmasının hükümet siyasetine uygun olmadığını, bu uygulamanın "Demirperde" ülkelerine özgü bir uygulama olduğunu belirterek Türkiye'de turizm alanının özel girişime ve yabancı yatırımcıya bırakılacağını açıkladı. Bu konuda Bakanlığının ve özel girişimcilerin aynı görüşü paylaştıklarını da belirtti. Bakan ayrıca, Bakanlığının özel girişimcileri turizm alanına yatırım yapmaya özendirecek çalışımlarını

---

163 Milliyet, *"Türkiye'de Turizmin Bugünü ve Geleceği"*, **Milliyet**, 11 Mart 1963, Yıl: 13, Sayı: 4593, s. 2.

164 DİE, **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Ankara, Başbakanlık DİE Matbaası, 1973, s. 316.

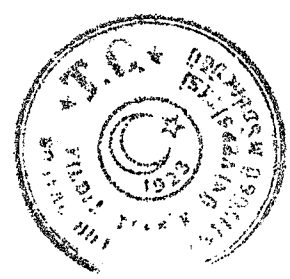

sürdürüldüğünü, bu kesime Turizm Bankası aracılığıyla turizm kredisi sağlanacağını ve turizm endüstrisinin gereksindiği donanımların dışalımında ise bağışıklıklar sağlanacağını söyledi.[165]

Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı'nın Türk turizminin gelişmesi için aldığı kararlar ise dört ana bölümde ele alındı. Bu kararlarda:

1. Bakanlığın çalışımlarına ket vuran ve bütçe kullanımına izin vermeyen örgüt yasasının 1962 Kasım ayında çıkarılacağı belirtildi.

2. 1962 Aralık ayında yapılacak olan ilk "Türkiye Turizm Endüstrisi Şürası" ile oluşturulacak bir kurulun turizmle ilgili bütün konuları ele alarak inceleyeceğini, bu alanda Hükümete ve Bakanlığa uygulanmaya koyulacak olan önerileri kapsayan bir rapor hazırlayacağını ve bu raporun Bakanlığa sunulacağı açıklandı.

3. Sermayesinin tamamı Devlet tarafından ödenen "Turizm Bankası"nda yeni bir düzenlemeye gidilerek bu kuruluşa işlerlik kazandırılacağı, kalkınma planı çerçevesinde turizm endüstrisini koruyucu ve özendirici bir görevi yerine getirmesinin sağlanacağı üzerinde duruldu.

4. Yabancı yatırımcıların turistik tesis kurmak amacıyla devletten satın aldıkları geniş toprakların amacı dışında kullanılması durumunda ve beş yıl içinde üzerinde turistik tesis kurulmadığında arsanın geri alınması yoluna gidileceği konularında karar alındı.[166]

Öte yandan Hükümet, özellikle Avrupa ülkelerinden ülkemize turist çekmek için girişimlerde bulunuldu. Başbakan İsmet İnönü bu konuda yardımları istediği Alman Hava Yolları uzmanlarına bir rapor hazırlattı. Alman uzmanlarının hazırladığı bu raporda, Batı ve Güney kıyılarımızdaki turistik kamp, otel, motel, yol ağı kurulması ve özellikle turizm açısından önemli potansiyel taşıyan Meyrem Ana Evi, Efes bölgesi, Antalya yöresindeki ören yerlerinin ele alınarak bu bölgelere turistik tesislerin bir an önce kurulması ve İzmir'e ulaşımı kolaylaştırıcı sivil bir hava alanının yapılması önerildi.[167] Bir diğer girişim ise dünyaca ünlü bir turizm propagandisti olan Hamilton Mercer Wright'i Türkiye'ye davet ederek ülkeye turist çekiminin yollarını arama oldu.[168]

Bu arada Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde hazırlanan örgüt yasa tasarısı 10 Nisan 1962 Salı günü TBMM'ne sunuldu ve ondört aylık çalışmalar

---

165 Milliyet, *"Turizm Endüstrisi Şürası Toplanıyor"*, **Milliyet**, 22 Ekim 1962, Yıl: 13, Sayı: 4456, s. 3.

166 *"Turizm endüstrisi..."*, **a.g.m.**, s. 3.

167 Milliyet, *"İnönü, Turist Celbi İçin Almanlara Rapor Hazırlattı"*, **Milliyet**, 16 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4541, s. 1.

168 Milliyet, *"Turizm İçin"*, **Milliyet**, 11 Şubat 1963, Yıl: 13, Sayı: 4567, s. 1.

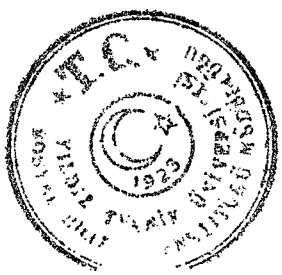

sonucu üzerinde önemli değişikliklere gidildi.[169] Kurulma çalışmaları sürdürülen Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kamuoyunun gündemine gelince Türkiye Turizm Sanayi İşverenleri Sendikası örgüt yasası hazırlanırken üzerinde durulması gereken konuları şöyle açıkladı: Sendikanın istemleri; 17 sayılı Türk Parasını Koruma Kanunu'nun 36-C'nin gizli para transferine yol açtığını, bekletime alınmış paraların yalnızca turistik tesislere yatırım için çözülerek kullandırılması, turistik yerler hükümetçe belirlendikten sonra bu yerlere yapılacak her türlü yapının denetlenmesi, sosyal turizme önem verilmesi, turistik sıfatı yerine yıldız sistemi benimsenmesi, turistik yollarda hizmet birimleri kurulması denetime bağlı olması ve turistlerin beğenisini çeken yerlerin ana niteliklerini gösteren yönetmeliklerinin çıkarılmasıydı.[170]

Bu arada Turizm ve Tanıtma Bakanlığı oluşturulurken bu görevi üstlenen Bakan Nurettin Ardıçoğlu turizmi geliştirme yönünde Bakanlığı'nın çalışmalarını açıkladı. Turizmi özendirme çalışmalarının sürdürüldüğünü belirten Ardıçoğlu, Türkiye'nin kapılarını dış turizme açacaklarını söyledi. Ardıçoğlu bu amaçla yapacakları işleri şöyle açıkladı: Turizm Bankası'nın finansman ve kredi bankasına dönüştürülerek özel girişimcilere 20 yıl süreli düşük faizli kredi kullandırılacağını, özel kesim ve yabancı sermayenin yatırım yapması için büyük kolaylıklar sağlanacağını, orta sınıfa yönelik turizm tesislerinin kurulacağını, Marmara bölgesinden Akdeniz bölgesine uzanan turistik yol güzergahının yapımına başlanacağını, yasak bölgelerin kaldırılarak turistlerin daha geniş bir alana ulaşabilmelerinin sağlanacağını, turistlere karşı işlenen suçlara yönelik cezaların arttırılacağını ve turiste saygının halka kazandırılmaya çalışılacağını, okullara turizmle ilgili derslerin konulacağını, yabancı havayolu işletmeleriyle anlaşarak ülkeye turist çekmeye çalışılacağını, feribot seferleriyle İsrail ve Yunanistan'ın Türkiye'ye bağlanacağını, turistik bölgelerde "Turizm Bölge Müdürlükleri" oluşturularak turistlerle yakından ilgilenmenin sağlanacağını ve seyahat acentalarının ciddi kuruluşlar olarak bir federasyon altında birleştirileceğini belirtti.[171]

Bu arada turizmi olumsuz etkileyen yasaların 1963 yılının sonuna kadar çıkarılacağı Turizm ve Tanıtma Bakanı Nurettin Ardıçoğlu tarafından açıklandı. Çıkarılması tasarlanan bu yasalar; bağışıklık, (muafiyet) seyahat acentaları,

---

169 İsmet Sezgin, *"Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kurulurken-II"*, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.970, s. 2.

170 Milliyet, *"Turizmin Gelişmesi İçin Tedbirler"*, **Milliyet**, 22 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4720, s. 2.

171 Milliyet,*"Turizmi Teşvik İçin Yeni Tedbirler Alınıyor"*, **Milliyet**, 29 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4727, s. 1 ve 7.

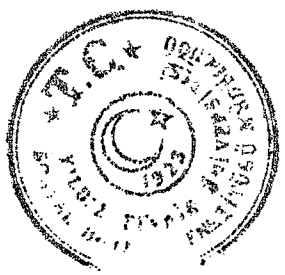

turistik bölgeler ve yabancı uyruklulara karşı işlenen suçlarla ilgiliydi.[172]

1964 yılı turizm sezonuna girilirken Turizm ve Tanıtma Bakanlığı 1964 yılı içinde çözümlenmesi amaçlanan turizm sorunlarının başında ulaşım, barınma ve eğlence yerlerinin sağlanması, altyapı, turizm yürütmeliği ve tanıtma ve eğitim sorunları gelmekte olduğunu açıkladı.[173] Bu çalışmalar sürdürülürken turizm konusunda yabancı ülke uzmanlarının deneyimlerinden yararlanma girişimleri de sürmekteydi. Birleşmiş Milletler Örgütü turizm uzmanı Robert Ginsbach, Bakanlar Kurulu içinde oluşturulan "Turizm Eşgüdüm Kurulu"nun ilk toplantısında Türk turizminin ana sorunlarını; turizm yatırımları, dış ülkelerde turizm ve tanıtma birimlerinin oluşturulması yani dış tanıtım, turizm kesimine yönelik eğitim ve turizm yatırım kaynakları olarak saptadı.[174]

Bu arada Türkiye, turizmi geliştirmek amacıyla bölge ülkelerinden Bulgaristan ve Yugoslavya ile Sofya'da üçlü bir turizm anlaşması (Balkan Turizm Paktı) imzalayarak turizm alanında işbirliği sağlanmasını amaçladı.[175]

Öte yandan, Üçüncü Koalisyon Hükümeti turizm kesimini geliştirmek için bir dizi çalışmalara girişti ve bu çalışmalar sonucu turizmi özendirme yasa tasarısı dönemin Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş tarafından Meclis'e sunuldu. Türkiye'deki turizm kesimini özendirme ve koruma amacıyla hazırlanan bu yasa tasarısı, turizm alanında çalışımda bulunan kuruluşlara yeni gerçekleştirecekleri ek tesisler için beş yıl süreyle kurumlar, gelir vergisi ile eğlence ve tabela resimlerinden bağışıklık getirirken en çok yirmi yıl ve yüzde beş faizli çeşitli kredilerden de yararlanmalarına olanak sağlamaktaydı.[176]

Görüldüğü gibi, Türkiye turizm olgusuyla yeni yeni tanışan ve bu kesimin sağladığı ekonomik kazanımların ayrıdına varan bir ülke olarak özellikle turizm altyapısının oluşturulması ve turizm kültürünün yerleşmesi yönünde çalışmalar sürdüren bir ülke oldu.

Ana çerçevesiyle gerekli turizm potansiyeline sahip olan Türkiye, yurt dışından turist çekmeye yönelik olan bir turizm planı için 1965 yılını Turizm ve

---

172 Milliyet, *"Turizmi Önleyen Kanunlar Elenecek"*, **Milliyet**, 7 Kasım 1963, Yıl: 14, Sayı: 4828, s. 1 ve 7.

173 Cumhuriyet, *"1964'de Turizm Sahasında Yapılacak İşler"*, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.229, s. 5.

174 Milliyet, *"Turizmden Yılda Türkiye'ye 120 Milyon Dolar Girecek"*, **Milliyet**, 29 Şubat 1964, Yıl: 14, Sayı: 4940, s. 7.

175 Cumhuriyet, *"Balkan Turizm Paktı"*, **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.417, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Üçlü Turizm Anlaşması İmzalandı"*, **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.540, s. 1.

176 Hürriyet, *"Turizm Müesseseleri Beş Yıl Vergiden Muaf Olacak"*, **Hürriyet**, 15 Ocak 1965, Yıl: 17, Sayı: 6004, s. 1.

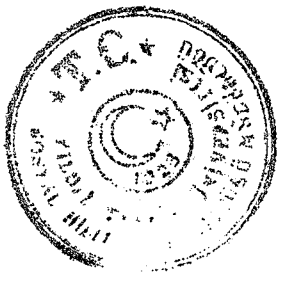

Tanıtma Bakanlığı'nca "Turizm Yılı" olarak belirledi ve bu yönde çalışmalarda bulundu.[177]

Görüldüğü gibi, turizm kesimi ülkeye ekonomik katkılarından dolayı 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri döneminin karar organları tarafından oldukca önemsendi ve bu yöndeki gerekli girişimler sınırlı da olsa iyi niyetle yerine getirilmeye çalışıldı.

4. TÜRKİYE'DE TOPRAK REFORMU

Türkiye'de Cumhuriyet öncesi dönemden Cumhuriyet dönemine sarkan en önemli sorunlardan birisi de Toprak Reformu'dur. Bu sorunun çözümlenememesi ülkede toplumsal barşı etkilediğinden 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası'nın 37. maddesinde *"Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken önlemleri alır. Yasa, bu amaçlarla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır.*

Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz", 52. maddede ise *"Devlet, halkın gereği gibi beslenmesini tarımsal üretimin toplumun yararına uygun olarak arttırılmasını sağlamak, toprağın kaybolmasını önlemek, tarım ürünlerini ve tarımla uğraşanların emeğini değerlendirmek için gereken tedbirleri alır"* hükümlerini getirmişti.

Toplumsal kalkınmanın ana öğelerinden biri olan tarım reformu genelde dört ana boyutuyla değerlendirilmekteydi. Ekonomik boyutu; tarımsal üretim ve verimin arttırılmasıyla kırsal kesimin yaşam düzeyini yükseltmek amacıyla toprağın yeniden düzenlenmesi ve işletilmesi, Toplumsal boyutu; kent ve kırsal kesim arasında varolan büyük eşitsizliğin giderilmesine yönelik düzenlemelerle köy ile kent arasındaki yaşam farklılığını ortadan kaldırmaya çalışması, Siyasal boyutu; feodal düzenin egemen olduğı bölgelerde ağalık kurumunun ortadan kaldırılmasına çalışması ve toplumsal eşitlik ortamının yaratılmasıyla bu bölge insanlarına demokrasi içinde ekonomik ve siyasal özgürlüklerinin kullanmalarının sağlanması ve son olarak Tüzel boyut ise, toprak ve tarımla ilgili yasal düzenlemeleri kapsamaktaydı.[178]

---

177 Forum, *"Turizm Yılı 1965"*, **Forum**, 1 Haziran 1965, Yıl: 12, Cilt: 18, Sayı: 268, s. 7.

178 Beşir Hamitoğulları, *"Türkiye'de Toprak,Toprak Reformu ve İktisadi Kalkınma"*, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Mart 1966, Cilt: 21, Sayı: 1, s. 24-25; Cevat Geray, *"Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu"*, **Siyasal**

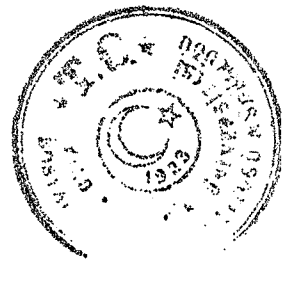

Toprak Reformu çalışmaları Milli Birlik Hükümetleri döneminden başlanarak 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde de ele alınmasına karşın, bir türlü çözüme kavuşturulamadı.

Daha öncede belirtildiği gibi, 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrası MBK döneminde Türkiye'deki feodal yapıyı ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim -"55'ler"- yerine getirilmesine karşın 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri ardından hiçbir partinin tek başına iktidarı sağlayacak bir çoğunluğa erişememesinden dolayı koalisyon ortaklıkları kurulma zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Bu koalisyon ortaklıkları döneminde siyasal partilerin toprak reformuna yaklaşımları değişiklik gösterdiğinden bir türlü bu reform gerçekleştirilememiştir.

CHP-AP Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde siyasal af bunalımı nedeniyle koalisyon ortaklığı sürdürülemediğinden toprak reformu çalışmaları İkinci Koalisyon Hükümeti dönemine sarkmıştı. İkinci Koalisyon Hükümeti Tarım Bakanlığı'nca hazırlanan Toprak reformu yasa tasarısı çalışmaları, 17 Kasım 1962 tarihinde bitirildi ve Başbakanlığa sunulmadan önce tasarının ana çerçevesi kamuoyuna duyuruldu. Tasarıda, tarımsal üretimi arttırmak amacıyla kooperatiflerin oluşturulacağı, kamulaştırılacak toprakların gerçek değerlerinin saptanması için bir madde ve çizelge hazırlandığı, kadastronun gerçekleştirilmediği yerlerde bu yöndeki çalışmaların ivedilikle yerine getirileceği, kamulaştırılan yerlerin kayıt ve mahkeme işlerinin gezici mahkemelerce yerine getirileceği ve vakıflar yönetiminde olan işletilmeyen toprakların kamulaştırılacağı belirtilmekteydi.[179]

Tarım Bakanlığı'nın hazıladığı toprak reformu yasa tasarısına koşut olarak bir diğer rapor da DPT tarafından hazırlandı. DPT'nin çalışmasında ana amaç "kooperatifleşme" olurken diğer amaç ve ilkeler ise şöyleydi:

Tarımdaki nüfus baskısı göz önüne alınarak, bölgelere göre en üst toprak büyüklüğünün saptanacağı ve geri kalan toprağın ise üretim gücünü arttırıcı bir biçimde işletilmesi için dağıtılacağı öngörülmekteydi. Toprak dağıtımında verimli bir tarım yapılabilecek işletme büyüklüğüne ulaşmanın amaclandığı ve işletmeler arasında kuralları belli ve verimli bir işbirliğini sağlamak için kooperatifleşmenin ana amaç olacağı ve toprak fiyatlarının normal düzeye inmesini sağlamak için reformların yapılabilmesine olanak verecek olan "arazi vergisi" uygulamasına reformla birilikte başlanması da

---

Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Eylül 1966, Cilt: 21, Sayı: 3, s. 52-54.

179 Milliyet, *"Toprak Reformu Tasarısı Hazır"*, **Milliyet**, 18 Kasım 1962, Yıl: 13, Sayı: 4483, s. 7.

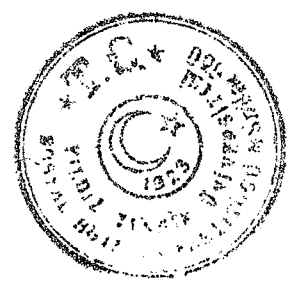

istenmekteydi. Danışıklı olarak toprak el değiştirmesinin önüne geçilmesi için yasal önlemlerin alınacağı, Kalıtla ilgili yasal düzenlemelerle işletmelerin kötü bir biçimde parçalanmasını ve dağılmasını önleyecek bir duruma getirileceği belirtilmekteydi. Raporda ayrıca, Türkiye'de 25 milyon hektar ekilebilir tarımsal alan olduğu ve bu alanın genişletilmesinin ise olanaksız olduğu belirtilerek çilfçilerin % 24.6'sının ortalama 220 hektar geri kalanının (% 75.4) ise ortalama 3 hektar toprağı işlediği, bu durumun toplumsal eşitlikle bağdaşmadığı da vurgulanmaktaydı. Öte yandan Çiftçi ailesinin % 75'inden fazlasının kişi başına yıllık geliri 400-500 TL olduğu (1962) belirtilirken tarımdan alınan verginin düşüklüğününde toprak iyeliğini çekiçi kıldığı açıklanmaktaydı.[180]

Toprak reformu yasa tasarısı kamuoyuna duyurulmasına karşın tasarının bir türlü hükümetin gündemine gelmemesi üzerine 28 Nisan 1963 Pazar günü Adana'da topraksız köylüler toprak reformunun bir an önce çıkarılması için sessiz bir yürüyüş yapmalarının[181] ardından 1 Mayıs 1963 Çarşamba günü toprak reformu yasa tasarısı Bakanlar Kurulu'na sunuldu.[182] Bu arada AP, toprak reformu değil "tarım reformu" gerekli diyerek kamuoyu oluşturmaya çalışması AP'nin toprak ağalarından yana bir tutum takındığı izlenimini vermekteydi.[183]

Hükümet ortağı liderlerin ve basının toprak reformunun gerekliliği üzerine yaptıkları değerlendirmelere karşın, İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde de yasalaşamayan toprak reformunun CHP ile bağımsızların oluşturduğu Üçüncü Koalisyon Hükümeti döneminde yasalaşacağı beklenmekteydi. 4 Ocak 1964 Cumartesi günü güven oyu alan hükümetten toprak-tarım reformu, ekonomik reform, mali reform ve yönetsel reform demokratik sistemin sürdürülmesi için beklenmekteydi.[184]

Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Tarım Bakanı Turhan Şahin 1964 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Karma Bütçe Komisyonu'nda Tarım Bakanlığı'nın bütçesi görüşülürken yaptığı açıklamada son biçimini alan "Toprak Reformu"na değindi. Son biçimini alan toprak reformu daha öncekilere göre biraz daha

---

180 Milliyet, *Toprak Reformu İle İlgili Rapor Hazırlandı"*, **Milliyet**, 24 Aralık 1962, Yıl: 13, Sayı: 4518, s. 1 ve 7.

181 Cumhuriyet, *"Topraksız Köylüler Yürüyüş Yaptılar"*, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.915, s. 1 ve 5; Nurer Uğurlu, *"Yürüdü Binlerce Topraksız Çukurovalı Ağalığa Paydos Demek İçin..."*, **Sosyal Adalet**, 7 Mayıs 1963, Yıl: 1, Sayı: 8, s. 7.

182 Cumhuriyet, *"Toprak Reformu Tasarısı Bakanlar Kuruluna Sunuldu"*, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.918, s. 1 ve 5.

183 Suat Aksoy, *"Gerçek Bir 'Toprak Reformu' ve Zirai Reform Edebiyatı"*, **Sosyal Adalet**, 7 Mayıs 1963, Yıl: 1, Sayı: 8, s. 10.

184 Haluk Nur Baki,*"Beklenen Reformlar"*, **Milliyet**, 11 Ocak 1964, Yıl: 14, Sayı: 4893, s. 2.

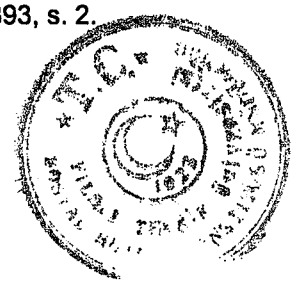

yumşatılmıştı. Son toprak reformunda; topraksız veya az topraklı çiftçilerin toprağa kavuşmaları, tarım işletmelerinin ülke yapısına uygun bir norma getirilmesi olarak ele alınırken reformun bir toprak alınması değil toprak verilmesi olduğu vurgulanıyordu. Bu reformla, ülke topraklarından ve doğal kaynaklarından en uygun bir biçimde yararlanma ana amaç olarak belirlenmekte olup, kültüre uygun bulunmayan toprakların sağıltımı yapılarak tarım yapılabilir bir duruma getirileceği ve uygun yerleşimlere açılacağı belirtilmekteydi. Orman köylerinde olduğu gibi, bulundukları yerlerde topraktan geçimini sağlayamayan ailelerle ve yörelerindeki doğal kaynakların yok olmasına neden olan toplulukların daha uygun yerlere taşınacağı, toprak iyeliğinin belirli bir yüzölçümden daha küçük parçalara bölünmesini önleyecek tüzel ve ekonomik düzenlemelere gidileceği, ayrıca dağınık bir biçimde bulunan tarım alanlarının toplulaştırılacağı, toplumsal eşitlik ilkelerine uygun bir gelir dağılımının yanında tarımsal alanda ileri yöntem ve araçların kullanımının sağlanması için çiftçi topluluklarını hazırlamak, son olarak da kararlı ve köklü bir tarım topluluğu yaratılmasının sağlanması amaçlanmaktaydı.[185]

İlk iki koalisyon ortaklığı döneminde bir türlü yasalaşamayan toprak reformunun CHP ile bağımsızların oluşturduğu Üçüncü Koalisyon Hükümeti döneminde yasalaşma olasılığı olmasına karşın, Kıbrıs bunalımının yoğun olarak gündemden düşmemesi nedeniyle toprak reformu tasarısı ancak 1965 yılının Ocak ayında kamuoyu gündemine getirilebildi.

Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Tarım Bakanı Turhan Şahin, toprak reformu tasarısının ana çerçevesini 10 Ocak 1965 Pazar günü açıklayarak TBMM'ne gönderileceğini açıkladı. Şahin'in hazırladığı toprak reformu tasarısı "orta yol"cu bir tasarıydı. Şahin açıklamasında *"bu tasarıyı en solda olanlarla en sağda olanlar beğenmeyecek"* dedi. Bu tasrıda, toprak parçalanmasının önüne geçilirken kamulaştırma öngörülmekteydi. Özel toprak iyeliği ise 5000 dönümden 2500 dönüme indirilmişti.[186]

1965 Genel Seçimleri yaklaşırken seçimlerde oy toplamaya yönelik bir girişimde bulunan AP, il ve ilçe başkanlarına bir genelge göndererek partisinin topraksız köylüye toprak dağıtımına taraftar olduğunu bildirerek kırsal kesime yönelik iletiler verdi.[187] Öte yandan Başbakan İnönü'de çıkması için üzerinde

---

185 Milliyet, *"Toprak Reformunun Esasları Açıklandı"*, **Milliyet**, 19 Ocak 1964, Yıl: 14, Sayı: 4901, s. 1 ve 7.

186 Cumhuriyet, *"Toprak Reformunun Esasları Açıklandı"*, **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1965, Yıl: 41, Sayı: 14.530, s. 1 ve 7; Hürriyet, *"Çiftçi Kendisine Verilen Toprağın Bedelini 25 Yılda Ödeyecek"*, **Hürriyet**, 11 Ocak 1965, Yıl: 17, Sayı: 6000, s. 1.

187 Hürriyet,*"AP Toprak Reformuna Taraftar"*, **Hürriyet**, 18 Ocak 1965, Yıl: 17, Sayı: 6007,

çalıştığı yasa tasarısının bir an önce çıkarılmasının Türk köylüsüne karşı bir borçları olduğunu ve köylülerin bu yasayla gönençe ereceklerini bildirdi.[188]

Bu gelişmelerin ardından toprak reformunun ivedilikle yasalaşması amacıyla yasa tasarısının bir geçici komisyonda görüşülmesi için Tarım Bakanı Turhan Şahin'in verdiği önerge Millet Meclisi'nde 11 Şubat 1965 Perşembe günü bütçeye kırmızı oy vereceklerini açıklayan muhalefet partileri tarafından 197'ye karşı 225 oyla kabul edilmedi.[189] Muhalefetin bu gösterisi Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin sona erdiğini ve toprak reformunun bir sonraki hükümet dönemine sarktığını göstermekteydi.

Dördüncü Koalisyon Hükümeti kurulurken partiler arasında yapılan protokolde toprak reformunun çıkarılacağı da vardı. Toprak reformu yasa tasarısı 1965 yılının Mayıs ayının ilk haftasında Millet Meclisi Anayasa Komisyonu'nda görüşülmesine karşın, Tarım Bakanı Turhan Kapanlı, hükümet üyeleri arasında bu konuda bir uyumun olmadığını ve uyumun sağlanması içinde toprak reformu yasa tasarısında yeniden değişikliğe gidileceğini bildirdi.[190]

Yapılacak değişiklikler için kendi içinde uzlaşma arayan Hükümete 18 Mayıs 1965 Salı günü toprak reformu yasa tasarısının bir an önce yasalaşması için verilen bir önerge yardımcı oldu. Bu önergeye iktidar ve muhalefet birilkte oy vererek bu konuda geçici bir komisyon kurulması kararı alındı.[191]

Hükümet içindeki uyumsuzluk nedeniyle üzerinde anlaşama sağlanamayan toprak reformu yasa tasarısının çıkarılmasının önemine değinen Başbakan Suat Hayri Ürgüplü partilerin bir an önce anlaşmalarını ve yasanın çıkarılmasını istedi.[192]

Yoğun istemler sonucu kamuoyunun önüne getirilen Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin hazırladığı toprak reformu yasa tasarısında CHP tarafından hazırlanan eski tasarıya göre önemli değişiklikler vardı. Bu değişiklikler ise şöyleydi:

---

s. 1.

188 Hürriyet, *"İnönü: 'Köylü Refaha Kavuşturulacak' Dedi"*, **Hürriyet**, 26 Ocak 1965, Yıl: 17, Sayı: 6015, s. 1.

189 Hürriyet, *"Muhalefet, Meclis'te Toprak Reformunu Reddetti"*, **Hürriyet**, 12 Şubat 1965, Yıl: 17, Sayı: 6030, s. 1.

190 Milliyet, *"Toprak Reformu İçin Hükümette Anlaşma Yok"*, **Milliyet**, 6 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6264, s. 3.

191 Milliyet, *"Toprak Reformu İçin Geçici Komisyon Kuruluyor"*, **Milliyet**, 19 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6277, s. 3.

192 Milliyet, *"Ürgüplü Toprak Reformu Şart"*, **Milliyet**, 7 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6297, s. 1.

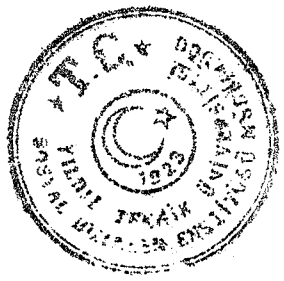

Reform sonunda kamulaştırılacak olan büyük toprakların sahiplerine bırakılacak olan pay iki-üç katına çıkmaktaydı. Verimli topraklarda toprak sahibine bırakılacak toprak 125 dönümden 400 dönüme çıkarılırken, kurak iklim ve kıraç topraklarda bırakılacak pay ise 2500 dönümden 5000 dönüme çıkarılmaktaydı. Eski tasarının birinci maddesinde yer alan toprak reformunun amacı "toprak iyeliği, kullanımı ve işletmesine ilişkin toprak tüzüğünü yeniden düzenlemek" yeni tasarıda ortadan kaldırılırken kooperatif çalışımlarının toprak reformu ile ilişkisi kesilmişti. Ayrıca, yeni tasarıda kamulaştırma bedeli olarak toprağın gerçek değerinin özgür alım-satım değeri üzerinden ödenmesi kabul edilirken dağıtılacak topraklar arasında hazine topraklarına öncelik verilmekteydi. Bunlara ek olarak eski tasarıda dağıtılacak toprakların ölçüsü 22 ile 400 dönüm arasında belirlenmişken yeni tasarıda bu ölçü 50 ile 450 dönüme çıkarılmaktaydı.[193]

Kamulaştırılacak topraklardan sahiplerine bırakılan oranın artması daha az toprak kamulaştırmasına yol açacağından ve dağıtılacak toprakların ölçüsü artırıldığından dağıtımın sayısının yarı yarıya azalacağı ortaya çıkmaktaydı.[194]

Bu gelişmeler üzerine koalisyonun Liderler Komisyonu konuyu ele alarak görüştü ve tasarı üzerinde anlaşmaya varıldı. Liderlerin üzerinde anlaştıkları tasarıyı görmediklerini ileri süren CKMP'li Devlet Bakanı Altınsoy ile MP'li İçişleri Bakanı Akdoğan tasarının Hükümetten geçmediğini belirtikten sonra Altınsoy yaptığı açıklamada Liderler Komisyonu Hükümet adına hareket edemez dedi.[195]

Bu arada geçici komisyonda görev alan Orhan Apaydın Liderler Komisyonu'nun üzerinde anlaştığı tasarının köylülerin çıkarını korumadığını belirtirken Bağımsız Ankara Milletvekili Burhan Apaydın ise geçici komisyona sunulan hükümet görüşünün eski tasarıdan önemli ölçüde ayrıldığını, yeni tasarının Anayasanın öngördüğü toprak reformu değil de toprak ağalarının durumunu yasal olarak güçlendiren hükümler getirdiğini belirterek Hükümeti Cumhurbaşkanı Gürsel'e şikayet etti.[196]

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

193 Cumhuriyet, *"Hükümet Toprak Reformu Tasarısını Baştan Başa Değiştirdi"*, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.674, s. 1.

194 Cumhuriyet, *"Sahibine Bırakılacak Toprak Üç Misli Arttı"*, Ecvet Güresin, *"Reform Komedisi"*, **Cumhuriyet**, 10-11 Haziran 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.675-14.676, s. 1.

195 Milliyet, *"Toprak Reformu İhtilaf Çıkardı"*, *"Hükümet Bilmeyebilir Ama Liderler Biliyor"*, **Milliyet**, 13-14 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6302-6303, s. 1.

196 Milliyet, *"Toprak Reformu Köylülerin Aleyhine"*, *"Hükümet Gürsel'e Şikayet Edildi"*, **Milliyet**, 15-16 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6304-6305, s. 1.

Gelen bu tepkiler üzerine tasarı yeniden Bakanlar Kurulu'nun gündemine geldi. Bu arada AP'nin tutumu da belirginleşti. AP, yasanın seçimlerden önce ele alınmasının siyasal çıkarlarını etkileyeceğinden bir sonraki döneme kalmasını istemekteydi. Bu ortam içinde Bakanlar Kurulu 19 Haziran 1965 Cumartesi günü yaptığı toplantıda yeniden eski tasarıya dönülmesi ve bu tasarının bazı maddeleri hakkında hükümet görüşünün saklı tutulması kararını aldı.[197]

1961 yılından başlayarak her koalisyon hükümeti döneminde değişikliğe uğratılan toprak reformu yasa tasarısı ancak 1965 yılının başlarında TBMM'ne gelebildi. Tarım Bakanı Turhan Şahin'in doksan yılda gerçekleşebilir[198] açıklaması bu tasarının eksikliklerini gözler önüne sermesine karşın, bu girişim yine de olumlu bir adımdı. Öte yandan her koalisyon döneminde tasarıdan ürkenlerin tasarıyı değişik komisyonlara göndermeleri tasarının ana amacının yok olmasına yol açtı. Tasarı hakkında bilgi sahibi olan toprak sahipleri bu bekleme sürelerinde topraklarını bölerek tapu kayıtlarında kamulaştırılacak toprakların oranını önemli ölçüde azalttılar. Bu gelişmeler reformdan beklenen amacın tasarı yasalaşmadan ortadan kalktığını gösterirken yine de yasalaşamaması kırsal kesimdeki topraksız köylülerin sömürüldüğünü ve siyasal partilerin köylüden yana görünmelerine karşın toprak ağalarından yana gizli bir tutum içinde olduklarını göstermektedir.

D. TOPLUMSAL GELİŞMELER

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hızlı nüfus artışıyla birlikte geri kalmış, gelişme sürecinde olan bir ülke özelliğini taşımaktaydı. Ekonomisinin önemli bir bölümü tarıma dayanan ülkenin nüfusunun büyük çoğunluğuda kısal kesimde barınmaktaydı. 1950'den sonra tarımdaki hızlı makineleşme kırsal kesimde önemli oranda nüfus artığı ortaya çıkarmıştı. Bu artık nüfus kentlere doğru göçmeye başlayınca ülkede kentleşme oranının hızla yükselmesine karşın, 1961-1965 döneminde de nüfusun kırsal özyapısı (karakter) başat özelliğini korumaktaydı. Kırsal kesimden kentsel alanlara yoğun akım bu dönemde de hızlanarak sürdü. Varolan koşullarda değişmeler olmamasına karşın göçün sürmesi kentsel alanda sosyal ve ekonomik

197 Ecvet Güresin, *"Garip Karar"*, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.684, s. 1; "Milliyet, *"Toprak Reformunda Eski Tasarıya Dönülüyor"*, **Milliyet**, 19 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6308, s. 1.

198 İsmail Cem, *"'Topraksız' Toprak Reformu"*, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1965, Yıl: 42, Sayı: 14.679, s. 2.

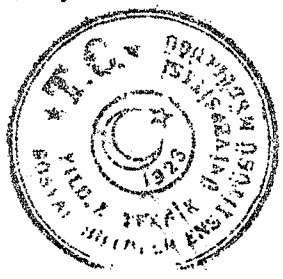

sorunların doğmasına ve kentleri kendisini çevreleyen gecekondu olgusuyla karşı karşıya getirdi.

1. TÜRKİYE'DE GÖÇ, KENTLEŞME VE GECEKONDU SORUNLARI

Türkiye'de iç göçün doğurduğu ana sorunlardan birisi de gecekondu olgusuydu. Kentlerin etrafını çevreleyen kamu arsaları kırsal kesimden göç edenler tarafından işgal edilerek "gecekondu" olarak adlandırılan basit barınak yapılarıya dolmaktaydı. Gecekondular genellikle seçim dönemlerinde yoğun olarak yapılmaktaydı.

Gecekondu konusunda ilk ciddi çalışma DPT tarafından yapıldı ve 1960 yılında ülkede 240 bin gecekondu olduğu saptandı. DPT yaptığı bu çalışmasında gecekondu sorununun çözümü için şu önerileri getirdi:

Konut darlığı nedeniyle gecekondu sorunu ortaya çıktığından yurt genelinde ortak bir konut siyasetini hızla uygulamaya koymak, gecekonduculuğu çekici kılacak davranışlardan çekinmek, gecekonduculuğu ticaret konusu olmaktan çıkaracak önlemleri almak, bölge plancılığı ilkelerini yaşama geçirerek yurt ölçüsünde dengeli bir yerleşim sağlamak, toplum kalkınması ilkelerini uygulayarak kırsal kesimin yaşan düzeyinin arttırılması ve kent ve kırsal kesim topraklarından yararlanmayı kalkınma amaçlarıria yöneltmekti.[199] Bu arada toplumbilimci İbrahim Yasa'nın 1962 yılında Ankara'da yaptığı bir çalışma gecekondu olgusunun boyutunu gözler önüne serdi. Yasa'ya göre, 550 bin kişinin yaşadığı Ankara'da gecekondularda yaşıyanlar 330 bin kişi kadardı.[200]

DPT'nin önerileri doğrultusunda ilk girişim İkinci Koalisyon Hükümeti'nin İmar ve İskan Bakanı Prof. Fahrettin Kerim Gökay'dan geldi. Gökay, kalkınma planında yer alan amaçlar doğrultusunda gecekonduların düzeltilmesi, (ıslah) ortadan kaldırılması ve önlenmesi için bir yasa tasarısı hazırlayarak bakanlıklara gönderirken düzeltilme işlemi için İstanbul Zeytinburnu ve Ankara Gülveren semtlerinde pilot çalışmalara başlanacağını açıkladı.[201]

---

199 Fehmi Yavuz, *"Gecekondu"*, **Milliyet**, 9 Ocak 1963, Yıl: 13, Sayı: 4534, s. 2.

200 Cumhuriyet, *"550 Bin Kişilik Ankara Nüfusunun 330 Bini Gecekondularda Oturuyor"*, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1962, Yıl:39, Sayı: 13.743, s. 1 ve 5.

201 Milliyet, *"Gecekonduların Islahı Mayıs'ta Başlayacak"*, **Milliyet**, 23 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4636, s. 7; Milliyet, *"Gecekondu Davası Ele Alındı"*, **Milliyet**, 31 Mayıs 1963, Yıl: 14, Sayı: 4668, s. 1 ve 7.

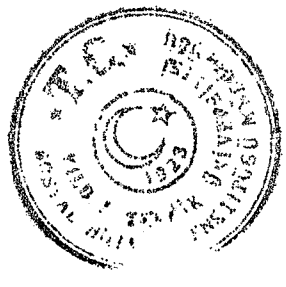

Bu çalışmalara koşut olarak, çarpık kentleşme sorununa bir çözüm bulunması amacıyla Türkiye Hükümeti, üç Alman kent plancısına (Prof. Berkar Wedler, Prof. Ludwig Womdaganz ve Dr. Johannes Roubaz) bir rapor hazırlattırarak imar ve iskan sorununun çözümünü sağlamaya çalışıyordu.[202]

Öte yandan büyük konut kıtlığına karşın nitelikli seçkin konut yapımı da sürdüğünden bu konutların yapımının durdurulması ve sosyal konut yapılması da istenmekteydi.[203] Bu konuda yetkili olan siyasal birimler ve yöneticileri sık sık sosyal konut uygulamasının özendirileceği bu yönde uygulamalara başlanacağı açıklanmalarına[204] karşın, hem bu alanda yetki sahibi olan siyasetçiler hem de yerel yönetimler gereken özeni göstermediklerinden toplu konut kredilerinin yetersizliği ve gecekondu yapımına gözyumma nedenleriyle önemli bir gelişme sağlanamadı.[205]

Kentsel alanların siyasal yetkililerin gözyummaları sonucu gecekondularla dolması ve yerel yönetimlerin bu çarpık yapılaşma bölgelerine kentsel altyapı hizmeti sunması, kentsel dokunun gitgide bozulmasına yol açarken estetik açıdan da olumsuz bir görüntü çizmekteydi.[206]

Bu arada kentsel konut darlığını gidermek, ucuz toplu konut yapımı ve kamu arsalarının bu iş için düzenlenmesi ve gecekondulaşmanın önüne geçilmesi için Bakanlıkça "Konut Yasa Tasarısı" çalışmaları yürütüldüyse de bu konuda somut bir gerçekleşme sağlanamadı.[207]

---

202 Milliyet, *"Gecekondular Hakkında Almanlar Rapor Hazırladı"*, **Milliyet**, 22 Kasım 1964, Yıl: 15, Sayı: 6104, s. 1 ve 7.

203 Sosyal Adalet, *"Lüks Mesken Yapımına Son Verilmelidir"*, **Sosyal Adalet**, 2 Nisan 1963, Yıl: 1, Sayı: 3, s. 8-9.

204 Milliyet, *"Basit Sosyal Mesken İnşaatına Başlanıyor"*, **Milliyet**, 30 Mart 1962, Yıl: 12, Sayı: 4253, s. 3.

205 Forum, *"Gecekondu ve Mesken"*, **Forum**, 1 Temmuz 1964, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 246, s. 8; Forum, *"Bir Kongre ve Sosyal Konut Politikası"*, **Forum**, 15 Mart 1964, Yıl: 10, Cilt: 16, Sayı: 239, s. 5.

206 Forum, *"Şehirlerimizin Kaderi"*, **Forum**, 15 Eylül 1964, Yıl: 11, Cilt: 17, Sayı: 251, s. 14.

207 Tarhan Erdem, *"Konut Kanunu Tasarısı"*, **Milliyet**, 17 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4988, s. 2.

Gösterge-17: *Türkiye'de Nüfus Artış Oranları: Kent, Kır ve Toplam**

Sayım Yılı	Toplam Nufus	%100 1927	Kent Nufusu	%100 1927	Kır Nüfusu	%100 1927	Kent % Oranı	Kır % Oranı
1927	13.648	100	2.286	100	11.412	100	16.4	83.6
1940	17.821	131	3.215	144	14.606	128	18.0	82.0
1950	20.947	153	3.918	175	17.029	150	18.5	81.5
1960	27.775	203	7.198	315	20.557	180	25.7	74.8
1965	31.391	230	9.343	409	22.048	193	29.7	70.3

* DİE verileri

Gösterge-18: *Türkiye'de 1960-1965 Dönemi İç Göçler**

Sayım Yılı	Göçen Sayısı	Artış Farkı	Artış Oranı %
1950	1.692.933	---------	08.1
1955	2.507.954	815.021	10.5
1960	3.186.166	687.212	11.5
1965	4.018.770	832.604	11.8

* DİE verileri

Gösterge-19: *Türkiye Nüfusunda Kentsel ve Toplam Artış Oranları %**

Yıllar/Artış	Toplam Nüfus %	Kent Nüfusu %
1927-1940	1.87	3.23
1940-1950	1.92	2.06
1950-1960	3.02	6.48
1960-1965	2.62	5.99
Ortalama	2.31	4.32

* DİE verileri

Gösterge-17, 18 ve 19'da görüldüğü gibi, kırsal kesimden kentsel alanlara göç bütün hızıyla sürerken, üstelik BBYKP'nın planlı kentleşmenin sağlanması için yol göstermesine karşın, uygulamalar sık sık yinelenen

seçimler nedeniyle gözardı edildi ve kentlerdeki sağlıksız yapılaşma ve bu sağlıksız yapılanmanın getirdiği sorunlar artarak sürdü.

Genel olarak, 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri döneminde kırdan kente olan göçün önlenmesi için değil de, kentlerin sosyal konut gereksinimi ve gecekonuculuğun önlenmesi yönünde çalışımlar sürdürülmesine karşın, gecekondu bölgelerinin oy potansiyelleri nedeniyle özellikle seçim öncesi dönemlerde yörel yönetimler ve İmar ve İskan Bakanlığı tarafından bu tür yapılaşmaya göz yumuldu ve bu yapılaşma adeta özendirildi.[208]

2. TÜRKİYE'DE GENÇLİK, EĞİTİM VE ÜNİVERSİTE SORUNLARI

a. Gençlik

Gençlik kesimi, DP döneminde, DP'nin demokratik olmayan ugulamalarına karşı direnen etkili kesimlerden birisi olmuştu. 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde ise özellikte demokratik istemlerle alanlara çıkan ve giderek siyasallaşan bu kesim, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamını değerlendirerek bu etkin siyasallaşmış kimliğini korudu. Özellikle 27 Mayıs 1960 Eylemi ve 1961 Anayasası'nın getirdiği hakların korunmasında bu kesim her alanda gerek siyasal partiler gerekse hükümetlerin üzerinde bir baskı kümesi olarak çalışım gösterdi.

Gençliğin 27 Mayıs 1960 Eylemi sonrasi ilk kitlesel gösteri ve direniş alanı üniversiteye giremeyenlerin konuyu kamuoyuna taşımalarıyla ortaya çıktı. Üniversiteye giremeyen öğrencilerin yanında, istedikleri bölümlere giremeyen öğrenciler de istedikleri bölümlere girmek için istemde bulunurlarken üniversite senatolarına ve hükümete baskı girişimlerinde bulunuyorlardı.

Gençliğin bu istemleri üzerine bazı bölümlerde kontenjan arttırımına gidilirken, sağlanan kontenjanların tüm öğrencilerin istemlerini karşılayamadığından gençlerin üniversiteye girme istemleri üniversitelerin açıldığı dönemlerde yoğun olarak gündeme gelmeye başladı.[209] Giderek artan

---

208 Milliyet, *"Gecekondu Yıktırılması Durduruldu"*, **Milliyet**, 4 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6262, s. 3; Forum, *"Seçimler ve Gecekondular"*, **Forum**, 1 Mayıs 1965, Yıl: 12, Cilt: 18, Sayı: 266, s. 5.

209 Cumhuriyet, *"Üniversiteye Giremeyen Öğrenciler Dün Ankara'da Bir Yürüyüş Daha Yaptılar"*, *"Üniversiteye Giremeyenler İstanbul ve Ankara'da Aynı Anda Yürüyüş Yaptı"*, **Cumhuriyet**, 8-13 Kasım 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.745-13.750, s. 1 ve 5; Cumhuriyet, *"Üniversiteye Giremeyen Öğrenciler Gösteri Yaptı"*, **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1961, Yıl: 38, Sayı: 13.378, s. 1; Milliyet, *"Öğrenciler, Bakanlığın Önünde Nümayiş Yaptı"*, **Milliyet**, 26 Kasım 1961, Yıl: 12, Sayı: 4131, s. 1..

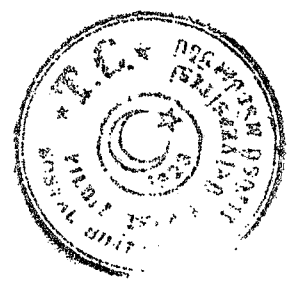

üniversite dışında kalan öğrenci sayısı üniversitelerin fiziksel yetersizliği nedeniyle de karşılanamamaktaydı.

Gençliğin en önemli tepkisi Atatürk ve Atatürk karşıtlarına yönelikti.[210] Atatürk ilkelerinin yanında gençliğin korumak için savaşım verdiği diğer ortak değerleri ise 27 Mayıs ve 1961 Anayasası'ydı.[211]

Gençliğin bir diğer tepki gösterdiği kesim ise DP yandaşı partiler ile DP yandaşı basındı.[212] Öte yandan DP yanlısı bir küme gençlik ise sağ ideoloji bağlamında (Milliyetçi ve Mukaddesatçı Üniversite Gençliği adı altında) özellikle TİP'ne ve ilerici kesime karşı yoğun saldırı ve tehdit oluşturmaktaydı.[213]

Görüldüğü gibi 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde siyasallaşmış örgütlü gençlik kümeleri kendi düşünce yapıları doğrultusunda ve ulusal çıkarlar konusunda etkin bir güç olarak önemli bir baskı kümesi görevini yerine getiriyordu.

b. Eğitim

1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde, ulusal eğitim alanında ilk ciddi girişim Yedinci Milli Eğitim Şurası"nın toplanmasıyla ortaya kondu. Bu toplantıda konuşan Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu, eğitim sisteminde değişikliğe gidileceğini açıklarken ulusal eğitimdeki ana amaçlarını şöyle açıklamaktaydı: her bireye yeteneğine göre eşit eğitim sağlamak, karma eğitimi uygulamaya koymak, sınıf geçme yerine ders geçme yönteminin kabul edilmesi, eğitimde gerçek bilimsel yöntem, mesleksel eğitimin yaygınlaştırılması, dış ülkelere daha çok sayıda burslu öğrenci göndermek, üniversitelerin çoğaltılması, yabancı dil bilmeyenlerin yüksek öğrenime kabul edilmemeleri, üniversiteler "Eğitim Fakülteleri" açmazlarsa "Eğitim Bilimleri Yüksek Enstitüsü" açılması, okullarda bütün mezhepleri kapsayan bir din eğitimi verilmesi, Yüksek İslam Enstitüleri'nde ve İmam-Hatip Okulları'nda dinsel yaşam uygulanması ve ulusal tarih eğitimine önem verilmesiydi.[214]

---

210 Milliyet, *"Gençlik Atatürk'e Bağlılığını Tekrarladı"*, **Milliyet**, 10 Ocak 1962, Yıl: 12, Sayı: 4176, s. 1.

211 Cumhuriyet, *"Gençlik Kayseri'yi Ziyaret Kampanyası Karşısında AP'ye İhtarda Bulundu"*, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.822, s. 1 ve 5.

212 Cumhuriyet, *"Gençlik Dün de Yürüyüş Yaptı"*, **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.710, s. 1 ve 5.

213 Hürriyet, *"TİP Toplantısını Basan Gençler, Polisle Çatıştı"*, **Hürriyet**, 11 Ocak 1965, Yıl: 17, Sayı: 6000, s. 1.

214 Milliyet, *"Eğitim Sistemi Değiştirilecek"*, **Milliyet**, 6 Şubat 1962, Yıl: 12, Sayı: 4203, s. 1 ve 5.

Görüldüğü gibi AP'nin genel görüşlerini yansıtan bu amaçlarla eğitim siteminin çağdaş bir yapıya kavuşması olanaksız görünürken laik eğitimden de uzaklaşma belirtileri açık olarak görülmekteydi.

Türk eğitiminin önemli bir sorunu ise, eğitimi henüz ülkenin tümüne yayamamasıydı. DİE'nün tarafından yapılan ve 26 Şubat 1964 Çarşamba günü kamuoyuna duyurulan "Köyler İstatistiği"ne göre; 35.382 köyden 15.636'sında yani % 44'ünde okul olmadığı ayrıca da bu köylerde yaşayanların sayısının ise 18.906.720 kişi olduğu belirtilirken[215] nufusun yarıdan fazlasının temel eğitimden yararlanamadığı ortaya çıkmaktaydı. Öte yandan okulların varolduğu yerlerde de ulusal bir eğitim izlencesi oluşturulamadığından öğrencilerin nitelikli bir eğitime ulaşması zor görülüyordu. Bunun ana nedeni ilk öğretimde Almanya -Avusturya karışımı bir eğitim sistemi uygulanırken son yıllarda bu sisteme ABD eğitim sistemi de eklenmeye ve eğitim sistemimizi etkilemeye başlarken orta öğretimde ise Fransız eğitim sistemi yanısırada mesleksel ve teknik eğitimde ise Belçika sistemi ugulandığından, bu farklı sistemler öğrenimini sürdürmek isteyenler için uyumsuzluğa yol açmakta ve genel verim düşüklüğünün yanısıra da niteliksiz öğrenmeye yol açmaktaydı.[216] Öte yandan uygulanan eğitim sisteminin çarpıklığı üzerinde durularak üretimin hizmetinde bir eğitim sistemi gerekliliği vurgulanmaktaydı.[217]

1961-1965 Koalisyonlar Dönemi'nde üzerinde en çok tartışılan eğitim kurumları arasında ön sırada İmam-Hatip Okulları gelmekteydi. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem, Türkiye Köy Öğretmenleri Federasyonu Kongresi'nde yaptığı konuşmada imam-hatiplere değinerek yeni imam-hatip okullarının açılmasının durdurulduğunu, Köy Enstitüleri'nin ise günün koşullarına uyarlanarak yeniden açılacağını bildirdi.[218] Öktem'in bu kararı almasında ana etken son on yıl içinde sağlık okullarında öğrenci artış oranı % 23, öğretmen okullarında % 33, sanat enstitülerinde % 76, ticaret okullarında % 161 oluken bu oran imam-hatip okullarında ise % 4100 gibi inanılmaz bir buyuttaydı.[219]

---

215 Cumhuriyet, *"Türkiye'deki 35 Bin Köyden 15 Bininde Henüz Okul Yok"*, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1964, Yıl:40, Sayı: 14.214, s. 1 ve 7.

216 Milliyet, *"Türkiye'de Üç Eğitim Sistemi Uygulanıyor"*, **Milliyet**, 12 Ekim 1964, Yıl: 15, Sayı: 6063, s. 1 ve 7.

217 Yön, *"Nasıl Bir Eğitim Sistemi"*, **Yön**, 7 Şubat 1962, Yıl: 1 Sayı: 8, s. 10-11.

218 Milliyet, *"Yeni İmam-Hatip Okulu Açılmayacak"*, **Milliyet**, 26 Ağustos 1963, Yıl: 14, Sayı: 4755, s. 1 ve 7.

219 Milliyet, *"Teknik Öğretime Önem"*, **Milliyet**, 17 Eylül 1963, Yıl: 14, Sayı: 4777, s. 5.

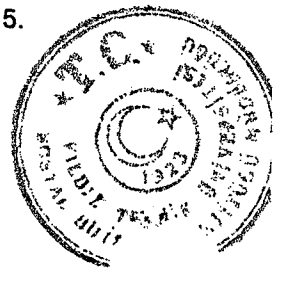

Bu arada İmam-Hatip okulları konusuna değinen aydınlar; bu okulların hem yetersiz eğitim verdiğini hem de gerici bir yapıya sahip olduklarından kapatılmalarının gerektiği üzerinde durmaktaydı. Bu konuda Kaynar, imamların görevlerinin çok kısa sürdüğünü, görevleri dışında kalan zamanlarda ya "şeriat" propagandası yapacaklarını ya da siyaset adamlarına alet olacaklarını belirterek imam-hatip okullarının izlencesinin değiştirilerek öğretmen okullarına dönüştürülmesini ve böylece bu din adamlarının boş zamanlarında öğretmenlik yapmasını önerdi.[220]

Dönemde gündeme gelen bir diğer konu ise özel-yabancı eğitim kurumları oldu. Hükümet ve Milli Eğitim Bakanı tarafından desteklenen özel eğitimle ilgili hazırlanan 53 maddelik yasa tasarısının beşinci ve yirmiikinci maddeleri ile yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin yasanın çıkmasından sonra Türkiye'de okul açamayacakları, varolan okulların ise dershane ve laboratuvarlarını geliştiremeyeceği hükümleri getirilmişti. Bu hükümlerin yanısıra birçok yetkinin tümüyle yerel orunlara değil de Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmesinin aşrı bir merkeziyetçilik doğuracağı da ileri sürülmekteydi. Bu yasa tasarısı Meclis'te özel okul yanlıları ile karşıtlarını yoğun tartışmalara sürüklerken, karşı olanların ana nedenleri ise yabancı okulların ülkeye zararlı düşünceler yaydıklarıydı. Milli Eitim Bakanı İbrahim Öktem ise bu yabancı okullarla Türkiye'de "kültür kolonyalizmi" yaratılmak istendiğini ileri sürerken yabancı dil öğrenen bu öğrencilerin Türk kültürünü yitirdiklerini belirtmekteydi.[221] Özel-yabancı okullar yasa tasarısı hem kamuoyunda hem de Parlamento'da önemli tepki alması üzerine bazı değişilliklere gidilmek üzere hükümet tarafından geri çekilmek zorunda kalındı.[222]

Toplumsal kalkınmayı amaçlayan planda, kırsal kesimin kalkınmasına yönelik olarak düşünülen eğitim kurumu ise, Köy Enstitüleri'ydi. Bu enstitülerin köy gerçeklerine uzanan, köklü ve güçlü bir eğitimle; işle eğitimi, öğeretimle üretimi birleştirdikleri, okula doğanın ve gerçek yaşamın soluğunu getirdiği, halkı aydınlatmaya uygun olan ve köy kalkınmasına hizmet eden bu okulların bir an önce yeniden açılması önerilmekteydi.[223] Konu İkinci Koalisyon Hükümeti

---

220 Cumhuriyet, *"Prof. Tunaya, 'İmam Hatip Okulları Kapatılmalı' Dedi"*, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1964, Yıl: 40, Sayı: 14.278, s. 1; Reşat Kaynar, *"Atatürkçülük ve Din Adamı"*, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.043, s. 2.

221 Bülent Dikmener, *"Özel Okullar Kanun Tasarısı"*, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.339, s. 5; Ferid Alpiskender,*"Hususi Eğitim ve Öğretim Davamız"*, **Milliyet**, 20 Ekim 1963, Yıl: 14; Sayı: 4810, s. 2; Reşat Kaynar, *"Yabancı Okullarımız"*, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1963, Yıl: 40, Sayı: 14.106, s. 2.

222 Cumhuriyet, *"Özel Eğitim Kurumları İle İlgili Kanun Tasarısı Hükümet Tarafından Geri Alındı"*, **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1963, Yıl: 40, Sayı: 144.094, s. 7.

döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1963 yılı bütçesi görüşülürken Maliye Bakanı Şefik İnan tarafından gündeme getirildi. İnan, Köy Enstitüleri'nin ya eski biçimiyle ya da yeniden düzenlenerek kurulması gerektiğini söyledi.[224] Köy Enstitüleri'nin yeniden açılması CHP'liler tarafından gündeme getirilince,[225] Köy Enstitüleri'nin yeniden açılmasını isteyen Türk Devrim Ocakları, enstitülerin kuruluşunun 23. yıldönümü öncesi konuyu hem kamuoyunun gündemine taşımak hem de bu kanuda hükümete baskı oluşturmak amacıyla İstanbul ve Ankara'da yürüyüşler düzenledi.[226]

Bu gelişmeler üzerine dönemin Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Köy Enstitüleri'ne komünist damgasını siyasetçilerin vurduğunu, bu konuda ileri sürülen savların asılsız ve amaçlı olduğunu söyledi. Hatipoğlu daha sonra Köy Enstitüleri'nin eski koşullarda, eski adıyla yeniden öğretime başlamasına karşı olduğunu ve bu okulların yararlı yanlarının öğretmen okullarına uyarlanmaya çalışılacağını belirtti..[227]

Görüldüğü gibi, 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde Türk eğitim sistemi değişik eğitim uygulamalarıyla yüzyüze gelirken siyasal partilerin bu konuda ortak bir görüşleri de olmadığından köklü bir düzeltime gidilemedi.

c. Üniversiteler

Türkiye'de 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde sancılı olan kurumlar arasında üniversiteler ön plandaydı. Üniversiteler karşı karşıya oldukları yapısal sorunların yanında daha önce de değinilen 147'ler sorununun doğurduğu iç çekişmeleri de yaşanmaktaydı. Özellikle 147'ler sorununun tıp fakültelerinde yarattığı sürtüşmeden yararlanma amacı güden bazı çevrelerin bu olayları kanıt göstererek üniversite özerkliğinin kaldırılmasını gündeme getirmeleri yada hiç olmazsa özerkliğin sınırlandırılmasını istemleri olumsuz gelişmelerin ana belirtileriydi.[228]

---

223 Sebahattin Eyüboğlu, *"Neden Köy Enstitüsü"*, **Yön**, 20 Aralık 1962, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 16.

224 Cumhuriyet,*"Köy Enstitülerinin Yeniden Kurulmaları Talep Edildi"*, **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.801, s. 1 ve 5.

225 Cumhuriyet, *"Eğitim Bakanı Köy Enstitülerinin Açılmayacağını Kesinlikle Bildirdi"*, **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.828, s. 1 ve 5.

226 Cumhuriyet, *"Türk Devrim Ocakları Köy Enstitülerinin Açılması İçin Sessiz Bir Yürüyüş Tertipledi"*, *"Köy Enstitülerinin Kuruluş Yıldönümü Dün Törenlerle Kutlandı"*, **Cumhuriyet**, 17-18 Nisan 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.903-13.904, s. 1 ve 5.

227 Cumhuriye, *"Hatipoğlu, Köy Enstitülerinin Eski Şekline Şiddetle Muhalif"*, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1963, Yıl: 40, Sayı: 13.924, s. 1 ve 5.

228 İsmet Giritli, *"Üniversite Muhtariyeti"* **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1963, Yıl: 40, Sayı:

Üniversitelerin yaşadıkları bu iç çekişmelerin dışında karşılaştığı diğer sorunlar ise öğrenci sorunu, öğretim üyesi sorunu ve öğrenci öğretim üyesi ilişkilerini kapsamaktaydı.

Üniversite içinde yaşanan sorunlar nedeniyle üniversite öğrencilerinin oluşturdukları dernekler 1964 Aralık ayının ortalarında ortak bir bildiri yayınlayarak statükocu ve eski kadrolara karşı olduklarını açıkladılar ve üniversitede reforma gidilmesini istediler.[229] Öğrencilerin bu tutumu üniversite sorununun kamuoyu gündemine taşınmasına neden oldu.

Türk toplumunun en dinamik kesimi olan üniversiteli gençliğin bu istemi üzerine Başbakan İsmet İnönü rektörlerle bir toplantı yaparak görüşlerini aldı. Bu arada bu konuda değişik düşünceler basında tartışılmaya başladı. Bir kısım öğretim üyeleri öğrencilerin köklü reform isteklerinin aşrı olduğunu, bu yönde bir istemin haksız olduğunu, kendi görüş ve düşüncelerini zorla kabul ettirmeye çalışmalarının hukuka ve bilime karşı olduğunu ve bu istem sürerse kurumların anarşiye sürükleneceklerini açıklarken[230] öğrencilerden yana görüş bildiren öğeretim üyeleri de vardı. Tunaya bu konuda üniversitelerin herşeyden önce kendilerini değişime uyarlama gereğini kabul etmelerini, değişim inancını benimsemelerini savunurken öğrenci öğretim üyesi ilişkilerinde de yeni bir düzenlemeye gidilmesi gerektiğini ileri sürdü. Öğrenci ve öğretim üyesi ilişkisinin aynı işçi işveren ilişkisi gibi olması gerektiğini belirtti.[231]

Görüldüğü gibi üniversitelerde reform isteği öğretim üyeleri ve rektörleri ikiye ayırdı. Reforma olumlu bakan rektörler reformu kendilerinin yapacaklarını dışarıdan bir karışımın gerekmediğini öne sürerlerken reforma karşı olan öğretim üyeleri ve rektörler ise üniversitelerin özerk kurumlar olduğunu ileri sürerek bu konunun on onbeş yılda bir gündeme getirilmesinin olumsuzluğuna değindiler.[232]

13.978, s. 2.

229 Milliyet, *"Üniversitedeki Reform İçin Gençlik Kararlı"*, **Milliyet**, 15 Aralık 1964, Yıl:15, Sayı: 6127, s. 1 ve 7.

230 Milliyet, *"Başbakan Dün Rektörlerle Toplantı Yaptı"*, Abdi İpekçi, *"Üniversite Meselesi"*, **Milliyet**, 17 Aralık 1964, Yıl: 15, Sayı: 5129, s. 1 ve 7.

231 Tarık Zafer Tunaya, *"Reform ve Üniversite"*, **Milliyet**, 17 Aralık 1964, Yıl: 15, Sayı: 6129, s. 2.

232 Milliyet, *"Rektörler Reformu Biz Yaparız", "Egeli, Üniversitede Yeni Bir Reform Düşünülemez Dedi"*, **Milliyet**, 18-19 Aralık 1964, Yıl: 15, Sayı: 6130-6131, s. 1 ve 7; Cumhuriyet, *"Reform Evet, Tasfiye Hayır"*, **Cumhuriyet**, 30, Aralık 1964, Yıl: 41, Sayı: 14.518, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Rektör 'Dış Müdahaleye Taraftar Olamayız' Diyor"*, **Milliyet**, 30 Aralık 1964, Yıl: 15, Sayı: 6142, s. 1 ve 7.

Üniversiteler konusu kamuoyu gündemine taşınınca üniversitenin sorunları üzerine yazılan yazılar basında sık sık görülmeye başlandı. Bu yazılarda üniversitelerin sorunları şöyle belirtilmekteydi:

Üniversitelerde okumak isteyenlerin sayısının artması öğrencilerin üniversite dışında kamasına yol açtığı, ders kitapları ve araç-gereç yetersizliği ve taşralı öğrencilerin çalışma ve yaşam koşullarının kötülüğü, huzursuzlukların dışarıdan görülen kaynaklarıydı.[233]

Üniversite konusunun kamuoyunda ısınması, sorunun TBMM'ne de taşınmasını geçiktirmedi. Bütçe Komisyonu görüşmelerinde AP Ordu Milletvekili Sadi Pehlivanoğlu üniversitedeki öğrenci örgütlerinin üniversiteye karşı haksız ve aşrı bir saldırıya yöneldiklerini belirterek bu örgütlerin dış kaynaklı kışkırtmalara aracı olduğunu belirtince, Meclis'ten gelen bu tür eleştirilere öğrenci örgütlerinin yanıtı geçikmedi. Öğrenci örgütleri eski dönemin ve gericiliğin yeniden ortaya çıktığını ileri sürerek Ortaçağ yöntemlerine son verilmesini istedi.[234]

Bu gelişmeler üzerine Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin Milli Eğitim Bakanı Öktem, üniversitelerde reforma gereksinim olduğunu, bazı öğretim üyelerinin haftada yalnızca iki saat derse girip üniversiteye uğramadıklarını, öğretim üyeleri arasında yıllardır süren kümeleşmelerin olduğunu belirtince öğretim üyelerinin de Bakan'a tepkisi geçikmedi. Öğretim üyeleri Öktem'i kınadı.[235] Üniversiteler konusu, öğrenciler, öğretim üyeleri, hükümet ve siyasal partiler arasında sürtüşme konusu olunca, Başbakan İsmet İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Öktem'in de katıldığı toplantıda üniversitelerdeki yapısal sorunlar ele alınırken öğrenci örgütlerine sızan aşrı akımların da önlenmesi kararı alındı.[236]

Üçüncü Koalisyon Hükümeti konuyu ele aldığı bir sırada hükümet görevinden çekilince ortam duruldu. Bu arada İstanbul Üniversitesi Senatosu toplanarak üniversite dışı çalışmaların sınırlandırılması önerisini kabul etmedi ve 1947'de kabul edilen hükümlerin uygulanacağını bildirdi.[237]

---

233 Reha Poroy, *"Üniversite Problemleri"*, **Milliyet**, 29 Aralık 1964, Yıl: 15, Sayı: 6141, s. 2.

234 Milliyet, *"Bütçe Komisyonunda Öğrencilere Çatıldı"*, *"Gençlik: Ortaçağ Usullerine Paydos"*, **Milliyet**, 28-29 Aralık 1964, Yıl: 15, Sayı: 6140-6141, s. 1 ve 7.

235 Milliyet, *"Öktem, Üniversite Reforma Muhtaçtır"*, *"Profesörler Öktem'i Protesto Etti"*, **Milliyet**, 7-8 Ocak 1965, Yıl: 15, Sayı: 6150-6151, s. 1 ve 7.

236 Milliyet, *"Üniversitede Aşrı Akımlar Önlenecek"*, **Milliyet**, 17 Ocak 1965, Yıl: 15, Sayı: 6160, s. 1 ve 7.

237 Milliyet, *"Öğretim Üyeleri Üniversite Dışında İşler Yapabilecek"*, **Milliyet**, 8 Mayıs 1965, Yıl: 16, Sayı: 6266, s. 1.

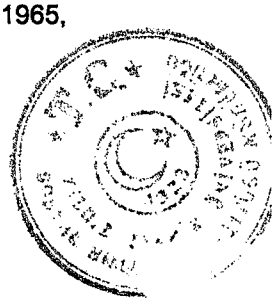

Görüldüğü gibi, eğitim konusunda olduğu gibi üniversitelerde de 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde köklü bir yapısal değişikliğe gidilemedi ve sorun bir sonraki hükümet dönemine sarktı.

3. SAĞLIK ALANINDA GELİŞMELER

Türkiye'nin sağlık sorunları ellili yıllardan altmışlı yıllara pek değişmeden gelmişti. Birinci Koalisyon Hükümeti izlencesinde ise bu konu şöyle ele alınmıştı:

"Geniş halk kütlelerinin her türlü sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinden faydalanmasını temin etmek, sağlık hizmetlerini köylünün ayağına kadar götürmek sağlık politikamızın hedefini teşkil edecektir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın çalışmalarına dayanılarak, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi konusunda denemelere girişilmesini zorunlu sayıyoruz.

Sağlık hizmetlerinde vazife göreceklerin yetiştirilmesi ve sayıca arttırılması maksadıyle eğitim müesseselerinin kurulması ve geliştirilmesinin sağlık davasının hallinde, temel başarı şartı teşkil edeceğine kaaniiz.

Hükümet olarak, memleket sağlığı bakımından koruyucu hekimlik hizmetlerinin gelişmesine özel bir önem vereceğiz.

Hükümet, yerli ilaç sanayiinin ve özel hastanelerin kuruluşlarını teşvik edici tedbirler almayı vazife bilecektir."[238]

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin izlencesinde de görüldüğü gibi, bu konuda yıllardır çözümlenemeyen sorunların çözümüne yönelik olarak belirli iyi dilekler ön plandadı. Öte yandan sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, koruyucu hekimlik ve yerli ilaç sanayinin geliştirilmesi düşüncesi herşeyden önce tıp eğitimiyle birlikte sağlık sorununun alt yapısındaki sorunlara çözüm bulanması amaçlandığından önemli bir gelişmeydi.

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin güvenoyu almasından iki hafta sonra Koalisyon Hükümeti'nin Sağlık Bakanı ülkenin sağlık siyasetini açıklayan bir görüşme yaptı. Sağlık Bakanı Suat Seren bu görüşmede, doğum kontrolünü düşünmediğini açıklarken "Birleşme Evleri" konusundaki soruya ise "geçici uygulamaya gideceğiz" yanıtını verdi. Seren, Bakanlığının yerine getirmeyi amaçladığı çalışmaları ise şöyle belirtti:

---

238 Öztürk, **a.g.e.**, s. 503.

1. Hekimliğin sosyalleştirilmesi projesi için sağlık bütçesine (bu girişimin ederi 80 milyon TL) ödenek konulmadığı için bu projenin 1962 yılında uygulanmayacağını söyledi.

2. Vatandaşın ilaçları ucuz elde edebilmelerini sağlamak için ülke içinde üretilemeyen ilaçların dışalımına gidileceği, ilaçların niteliği ve fiyatlarının sürekli kontrol edileceğini belirtti.

3. Sağlık hizmetinin köylünün ayağına götürüleceği ve bu uygulama için doktorlarla bir yıldan üç yıla kadar yüksek ücretli sözleşmelerin yapılacağını ve bu doktorların Doğu'ya gönderileceğini söyledi.

4. Doğu bölgesinin sağlık durumunu belirten bir rapor ve sayısal değerlendirmenin hazırlanacağını ve bu bölgelerde halkın sağlık durumu ile ilgili tarama ve incelemelerin yapılacağını belirtti.

5. Koruyucu hekimliğe önem verilerek sağlam yurttaşların korunmasının sağlanacağını açıkladı.

6. Trahom, lepra gibi hastalıkların bulunduğu bölgelerde sağıltım tesislerinin oluşturulacağını söyledi.[239]

Bu arada genel sağlık alanında, İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu "reform" olarak nitelediği tasarısını gündeme getirdi. Bu sağlık tasarısında; 10-15 yıl içinde sağlık hizmetlerinin sosyalleşeceği, 1962'de Muş, 1963'de Van, Bitlis, Hakkari, Ağrı ve Kars, 1964'de ise Erzincan, Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Urfa illerinin sosyalleştirme izlencesine alınacağı, Devlet hastahanelerinde çalışan doktorların "tam gün" çalışacakları ve hastahanelerde döner sermayeye geçileceği, halk sağlığı ve koruyucu hekimliğe önem verileceği vede çoçuk felçi ve veremle savaşımın sürüdrüleceği üzerinde durulmaktaydı.[240]

Sağlik alanında diğer önemli bir sorun ise salgın hastalıklardı. Özellikle ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde sıkça görülen salgın hastalıklar ülkenin diğer bölgelerinde de etkili olmaktaydı. En yaygın olarak görülen salgın hastalık ise trahomdu. Ülkede yaklaşık birbuçuk milyon trahomlu bulunduğu Bakanlıkça ve sağlık örgütlerince açıklanıyordu. Bu hastalıkla 35 yıldır sürdürülen savaşımda önemli bir başarı da sağlanamamıştı.[241] Güneydoğu

---

239 Orhan Tokatlı, *"Sağlık Bakanı Seren, 'Hekimliğin Sosyalleştirilmesi Geri Kaldı' Diyor"*, **Milliyet**, 15 Aralık 1961, Yıl: 12, Sayı: 4150, s. 3.

240 Milliyet, *"Azizoğlu 'Sağlık Reformu'nu Açıkladı"*, **Milliyet**, 3 Ağustos 1963, Yıl: 14, Sayı: 4732, s. 1 ve 7.

241 Cumhuriyet, *"Yurdumuzda 1.5 Milyon Trahomlu Bulunduğu Bakanlıkça Tesbit Edildi"*, **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1963, Yıl: 39, Sayı: 13.805, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Türkiye'de 2 Milyon Trahom Hastası Var"*, **Milliyet**, 16 Mayıs 1964, Yıl: 15, Sayı: 5014, s. 1.

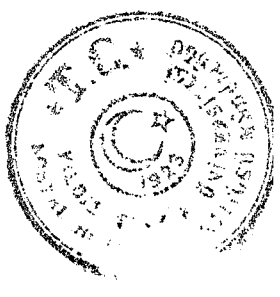

illerinde verem, cüzzam ve trahomun yaygın olduğu koalisyon hükümetlerinin sağlık bakanları tarafından sık sık açıklanırken bu hastalıklarla savaşımın sürdürüleceği de belirtiliyordu.[242]

Sağlık alanında yaşanan bir diğer kısır döngü ise sağlık birimlerinin ve personelinin ülkenin her bölgesine eşit düzeyde dağıtılamamasıydı. 1621 doktorun çalıştığı 51 ilde 9400 kişiye ortalama bir doktor düşerken bu sayı Ağrı'da 23.800, Bitlis'te 25.800, Tunceli'de 23.000, Gümüşhane'de ise 34.800 kişiye bir doktor olarak ortaya çıkarken bölgeler arası eşitsizliği gösteriyordu..[243]

Sağlık alanıyla yakından ilgili olan bir konu ise doğum kontrolüydü. İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde hazırlanan konuyla ilgili yasa tasarısında Türkiye'de nüfus planlamasının doğumu önleyici önlemlerle gerçekleşeceği, hiç bir kimsenin nüfus planlamasına zorlanmayacağı, kürtajın yasak olacağı, Bakanlığın doğum kontrolüyle ilgili tanıtıcı, uyarıcı çalışmalar yapacağı ve bu konuda ilaç dışalımında bulunacağı belirtilmekteydi.[244]

10 Nisan 1965 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 557 sayılı Nüfus Planlaması Yasası'yla doğum kontrolü ve doğum planlamasıyla doğurganlığın ve istenmeyen doğumların sayısının planlanan düzeyde azaltılması amaçlanmaktaydı.[245]

Görüldüğü gibi 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi'nde genel olarak ana çerçevesi değişmeyen sağlık siyasetinde; sağlık altyapısının oluşturulması, koruyucu hekimlik, doktorların tam gün çalışması ve salgın hastalıklarla savaşımın yanında pilot bölgeler yoluyla sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi gündemde kaldı ve bu yönde çalışmalar sürdürüldü.

---

242 Cumhuriyet, *"Güney Doğu İllerinde 1 Milyon Trahomlu Var"*, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.673, s. 1 ve 5; Milliyet, *"Sağlık Bakanı, '750 Bin Verem Hastası Var' Dedi"*, **Milliyet**, 8 Nisan 1964, Yıl: 14, Sayı: 4979, s. 1 ve 7; Milliyet, *"Çoçuk Felçinin Hızla Arttığı Açıklandı"*, **Milliyet**, 5 Nisan 1963, Yıl: 13, Sayı: 4618, s. 1.

243 Cumhuriyet, *"1628 Hekimin Çalıştığı 51 İlde 9400 Kişiye Bir Doktor İsabet Ediyor"*, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.665, s. 1 ve 3; Cumhuriyet, *"Van, Hakkari'de Cüzzam Bir Salgın Halini Aldı"*, **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1962, Yıl: 39, Sayı: 13.784, s. 1.

244 Milliyet, *"Doğum Kontrol Tasarısı Meclis'te"*, **Milliyet**, 31 Temmuz 1963, Yıl: 14, Sayı: 4729, s. 1.

245 Haluk Cillov, *"Nüfus Planlaması"*, *"Türkiye Nüfusu"*, **Milliyet**, 9-10 Haziran 1965, Yıl: 16, Sayı: 6298-6299, s. 7.

SONUÇ

Türk demokrasi tarihi, çağdaş dünyanın yüzyıllar süren demokrasi savaşımı bakımından henüz çok gençtir. Yaklaşık ikiyüz yıla uzanan Türk demokrasi mücadelesi en önemli kazanımlarını, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekleşmesini sağladığı "Türk Devrimi"yle elde etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmadan önce yürütülen demokrasi savaşımlarının kalıtı Ulusal Bağımsızlık Savaşı'yla (1919-1922) yeni bir ivme kazanarak Batılı demokrasilerin ilkeleri, kurum ve kuruluşları; çağdaş uygarlığı çıkar yol olarak gösteren Türk Devrimcileri tarafından Türk Halkı'na armağan edilmiştir.

Dünyanın çağdaş ve demokratik ulusları arasında yer almayı amaçlayan orta ve alt orta sınıf kökenli seçkinlerin özlemlerini yansıtan bu ülküler, yukarıdan gerçekleştirilen Türk Devrimi'yle demokrasi savaşımının alt yapısını oluşturan temelin atılmasını sağlamıştır.

Çağdaş dünyanın temel kavramlarını içeren -toplumu oluşturan her kesime eşit- "hak ve özgürlükler"in yaşadığı sistem; parlamenter demokrasi ilk kez gerçek kimliğiyle Türk Devrimi sonrası kurulan Cumhuriyet yönetimi ve Anayasası ile demokratik dünya ulusları arasına yer aldı. Her ne kadar çok partli bir yapıya kavuşma denemeleri belirli dönemlerde kesintiye uğrasa da 1946'da bu olumsuzluk da ortadan kaldırılmıştır.

Batılı demokratik ulus-devlet örneğini benimseyen genç Türk demokrasisi, kurulduğu dönemde ülküsel olmasa bile siyasal, ekonomik ve yargısal özgürlükleri sağlayan bir yapının temel taşlarını atmıştır.

Demokrasi kültürü çok kısa bir sürede oluşamaz. Demokrasi gelenekleri, demokrasi karşıtı güçlerin direnmesi ve Ulusal Demokratik Devrim'in oturmasına kadar saldırıya uğrayacağı da kaçınılmazdır. Bununla birlikte, güçlüklerle, zorluklarla karşılaşılıyor ve karşılaşılacak diye yılgınlığa düşerek bu sistemden uzaklaşılması da düşünülemez.

Türkiye Devleti, kuruluşundan başlayarak 2000'li yıllara ulaşmakta olduğumuz bu günlere kadar, zaman zaman iç ve dış düşmanlarının saldırısıyla karşılaşmıştır. Demokrasinin bir süre için askıya alındığı olağanüstü

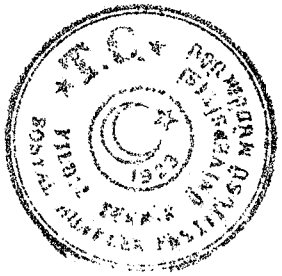

koşulların yaşandığı dönemler sona erince de, demokrasi yolundaki gelişmeler sürdürülmüştür.

Dünya içindeki örnekleriyle kıyasladığımızda Türkiye, yeni kurulan ulus-devletler içinde özellikle siyasal özgürlükler alanında en gelişmiş örneklerden birisidir. Öte yandan ekonomik ve yargısal özgürlükler konusunda ise oldukça önemli yol almıştır. Türk toplumu toplumsal kalkınmasını devlet eli ve öncülüğüyle gerçekleştirirken, her alanda olduğu gibi, koruyuculuk görevini de "devlet"e vermiştir. Devlet, "Türk ulusçuluğu"nun yürütücüsü ve gözeticisidir.

Cumhuriyetin düşünce yapısı; uluslararası ilişkilerde yansızlık, siyasal ve ekonomik özgürlüklere tümüyle erişme ve yeni kültürel yapılanmalarla devlet öncülüğünde toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi yönündeydi. Türk çağdaşlaşması bu amaçlar doğrultusunda kentsel seçkinler ve devlet bürokrasisi eliyle kırsal kesimlere yayılacak iki aşamalı bir plan doğrultusunda yürütülmekteydi. Bu nedenden Türk toplumunda demokrasi, demokrasi kültürünün yerleşmesine kadar bir süre için devlet gözetiminde tek parti yönetimi aracılığıyla-"tutelary democracy" gelişmesi hedeflendi. Türk toplumu henüz temel amaçlarında istenilen düzeye ulaşamadığı için, bu duygu bugün de Türk demokrasisini korumak için belirli dönemlerde devreye girmektedir.

Çoğunluğu elinde tutan iktidarın, demokrasinin ana özelliği olan temel hak ve özgürlükleri, bu sırada, özellikle muhalefetin hak ve özgürlüklerini ihlal ederek, demokrasiyi bir "çoğunluk diktatörlüğü" haline dönüştürme çabasına karşı yapılmış olan 27 Mayıs 1960 Eylemi'yle, Türk demokrasisi, yeni bir dönemece girmiştir. Bir dizi demokratik haklar ve düzenlemeler bu eylem sonucu oluşturulan 1961 Anayasası ile Türk toplumuna kazandırılmıştır.

Bu gelişmelere karşın, demokrasinin Türkiye'de henüz tam olarak olgunlaşmadığı da bir gerçektir. 1961 Anayasası sonrasında yeniden yapılan seçimlerle çok partili yaşam yeniden başlamasına karşın, 1965 Genel Seçimleri'ne kadar süren Cumhuriyet tarihininde, ilk kez dört koalisyon ortaklığının yaşandığı birinci koalisyon hükümetleri dönemi; Türk demokrasisinin yaşadığı bazı kısır döngüleri, 1961-1965 geçiş döneminde de ana sorunlar olarak yaşamıştır.

Türkiye demokrasisinin yaşadığı bu temel sorunlar ise şunlardır. Öncelikle Türk siyasal yaşamında oturmuş bir demokrasi geleneği bulunmamaktadır. Tek parti dönemi ve sonrasında ülkedeki siyasal partiler İkinci Meşrutiyet döneminden bugüne gelen düşmanlıkları ortadan kaldıramamışlardır. İttihat ve Terakki ve Hürriyet ve İtilaf çizgileri çok partili yaşama geçilen Cumhuriyet döneminde zaman zaman iktidara gelmişlerdir.

Her iki düşüncenin temsilcileri muhalefette oldukları sürede özgürlüklerin kısıtlandığından yakınmışlardır.

Muhalefetteyken yılmaz demokrasi savunucusu olan siyasal partiler iktidara geldiklerinde, muhalefetteyken istemde bulundukları ilkelere sırt çevirerek, demokrasi karşıtı uygulamalara yönelmekte, baskı, partizanlık ve çıkar ön plana çıkmaktadır. Oysa halkın geniş bir çoğunluğunu temsil eden bu çizgilerin demokrasinin temel kurallarını her dönem özenle korumaları ve uygulamaları demokratik kültürün oturmasını sağlayacaktır.

Demokrasimizin içine düştüğü ikinci bir kısır döngü ise seçkinci yaklaşımdır. DP iktidarda bulunduğu dönemde, kırdan kente halkın tüm kesimleri siyasallaşmış (politize olmuş) ve partilerin yanlış tutumları nedeniyle de, bu iki çizgi arasında düşmanlığa varan bölünmeler olmuştu. Siyasal partilerin ocak ve bucak örgütleri bu düşmanlığın körüklendiği yer olarak öne sürülmüş ve partilerin bu birimleri kapatılarak kırsal kesimin örgütlenme hakkı sınırlandırılmıştır. 27 Mayıs 1960 Eylemi'yle getirilen bu sınırlama kentsel alanda yaşayanların örgütlenme hakkını korurken kırsal kesimin bu hakkını elinden almıştır. Siyasal partilerin merkez örgütlerinin yanlış tutumlarının yol açtığı kırsal kesimdeki düşmanlığa varan bölünmüşlüğün faturası seçkinci bir yaklaşımla kırsal kesim halkına kesilmiştir. Toplumun bir kesiminin bu haklardan yararlanamaması Türk demokrasisinin büyük bir eksikliği olarak 1961-1965 geçiş döneminde de sürmüştür.

Demokrasimizin bir diğer kısır döngüsü ise, Ordu'nun siyasal yaşama müdahale etmesi 27 Mayıs 1960 Eylemi ile ortaya çıkmış ve bu eylem demokrasimizi tehdit eden bir alışkanlık olarak daha sonraki dönemlerde de (12 Mart, 12 Eylül... gibi) görülmüştür. Örneğin, 27 Mayıs'la üniversiteye müdahale edilerek 147 öğretim üyesi görevlerinden alınmış, bu alışkanlık daha sonraki dönemde 1402'likler olarak yinelenmiştir. Bu bakımdan, Türk Ordusu'nun bir an önce siyasal yaşamdan elini çekerek asıl görevine dönmesi demokrasi geleneğimizin oturmasına önemli katkıda bulunacaktır.

Öte yandan sivil toplum örgütlerinin gelişmemesi demokrasinin savunmasının Türk Ordusu tarafından yerine getirilmesine yol açmaktadır. Bilindiği gibi, Türk toplumunu çağdaş bir ülke düzeyine çıkarma uğraşısı veren ve ulusal kimlikli bir devlet oluşumunda Ordu'nun katkısı ilk sırada yer almıştır. Mustafa Kemal Atatürk ve yakın çalışma arkadaşları bütün zor koşullara karşın, Batılı çağdaş demokratik liberal bir devrimle ülkeyi kurarken, ülkede yaşayanları "kul" olmaktan çıkararak "yurttaş" düzeyine eriştirmiştir. Türk Ordusu'nun subay kadrolarından gelen Mustafa Kemal Atatürk ve yakın

arkadaşları döneminde dünyada yaygın olan diktatörlük uygulamalarına yönelmeyip parlamentolu bir sisteme yönelmeleri ve toplumsal kalkınmayı demokratik bir düzen içinde gerçekleştirmeyi amaçlamaları, onların demokrasiye olan inançlarının bir yansımasıdır. Atatürk'ün yaşadığı dönemde gerçekleştiremediği, çok partili siyasal yaşama yeniden geçişi sağlayan Atatürk'ün yakın silah arkadaşı -O'nun bu özlemini 1946 yılında gerçekleştirirken- İsmet İnönü de Ordumuzun içinde yetişen seçkin bir kişiydi.

Bilindiği gibi, 1950 yılında iktidar özgür seçimlerle DP geçti. DP dönemi, gelişmekte olan sivil toplum örgütlerinin tüm uyarılarına karşın, sayısal çoğunluğun siyasal demokrasiyi ortadan kaldırmaya yönelmesiyle Türk Ordusu'nun müdahalesiyle son buldu. Türk toplumunun demokrasiye olan inancı ve Ordu'nun ülkede demokrasiyi yaşatmak ve yerleştirmek üzere ortaya çıkması dünya üzerinde örneği az bulunan bir olgudur. Demokrasinin yeniden işlerlik kazanması isteğini ilk günden kamuoyuna duyuran ve dünyadaki öteki müdahalelerle kıyaslandığında en kısa sürede demokrasiye yeniden geçilmesini sağlayan başka bir Ordu yoktur. Bunun en belirgin kanıtı 1961 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlüklerdir. Türk Ordusu'nun demokrasiye olan inancı 1961 Anayasası'nda da görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kabul edilen anayasaların en çağdaş ve en ileri olan anayasası 1961 Anayasası olup, öteki anayasalar gibi yine Türk Ordusu'nun istemleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

Öte yandan, "1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi" Türk demokrasisi açısından bir dizi olumlu gelişmelere de sahne olmuştur. Cumhuriyet tarihinde ilk kez farklı siyasal partilerin biraraya gelerek karma hükümet deneyimleri yaşamaları ve farklı çıkar kümelerinin temsilcilerinin ulusal çıkarı ön plana alarak biraraya gelmeleri ve birbirlerini anlamaya çalışmaları Türk demokrasisi açısından önemli bir gelişmedir. İşte bu gelişme karşıtlar arasındaki bazı kümelerin ülke çıkarı için bir araya gelmelerini sağlarken ülkedeki iç siyasal barışa da hizmet etmiştir.

Olumlu yöndeki bir diğer gelişme ise, bu karma hükümetler döneminde 1961 Anayasası'nın getirdiği ekonomik, toplumsal ve yargısal pek çok önemli demokratik düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir. İş yaşamıyla ilgili olarak çıkarılan Toplu Sözleşme, Grev-lokavt ve Sendikalar yasaları, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmaya konması, siyasal af yasası, doğum kontrolünün kabulü, basın özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler, Anayasa Mahkemesi'nin çalışmalarına başlaması, 1961 Anayasası'nın getirdiği bir kısım düzenlemelerle sosyal adalet ve sosyal devlet uygulamalarının gündeme

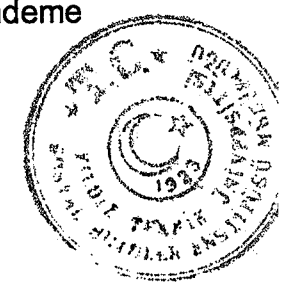

gelmesi, siyasal partiler yasasının çıkarılması, kamulaştırma ile ulusal çıkarların ön plana çıkarılması gibi önemli adımlar atılmıştır. Bunların yanında, toprak ve tarım reformları, göç, gecekondu ile petrol konularında yeterli gelişmeler sağlanamamışsa da, farklı çıkar kümelerin yıllardır beklediği istemlerin bu dönemde önemli ölçüde yerine getirilmesiyle de iç topumsal barış yönünde önemli ilerlemeler sağlanmıştır.

Görüldüğü gibi, Türk demokrasi tarihi içinde önemli bir aşamanın yaşandığı bu geçiş süreçi (1961-1965) öncesinde, DP döneminde Meclis'teki sayısal çoğunluğun çok partili demokrasiyi yıkıma sürüklemesinin ardından ilk Ordu eyleminin gerçekleşmesi; ilk en ileri anayasanın kabul edildiği ve toplumsal barışa doğru ilk kez önemli adımların atıldığı önemli bir dönemeç olmuştur. "1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi" ise, ülkede ilk koalisyonlu yaşam biçiminin gerçekleşmesine yol açarken, ülke ilk kez yeni bir siyasal yaşam biçimi ile tanışmış ve bu yaşam biçiminin Türk demokrasisi içinde yerleşmesinin de önünü açmıştır.

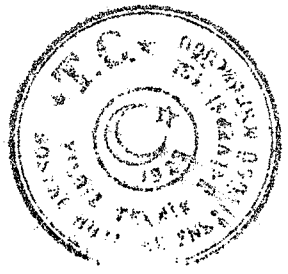

SUMMARY

KAYNAKLAR

Abadan. Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1966.

Abadan. Nermin & Yücekök. Ahmet, "*1961-1965 Seçimlerinde Büyük Şehirlerin Oy Verme Davranışlarıyla İlgili Bazı Yorumlar*", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 21, Aralık 1966, No: 4, s.103-117.

Abadan. Yavuz, "*Türk Siyasi Partiler Kanunu*", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 21, Eylül 1966, No: 3, s.171-218.

Ağaoğlu Süreyya, **Bir Ömür Böyle Geçti-Sessiz Gemiyi Beklerken**, İstanbul, Ağaoğlu Yayınları, 1984.

Ahmad. Feroz, **The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975,** London, C. Hurst and Co, 1977.

Ahmad. Feroz & Ahmad. Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.

Akarlı. Engin & Ben Dor, (Ed.), **Political Participation in Turkey**, İstanbul, Boğaziçi University Press, 1975.

Akgiray. Hasan Basri, **Sancılı Demokrasi**, İstanbul, Divan Matbaacılık, 1977.

Akşin Sina, (Der.), **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1989.

Altuğ. Kurtul, **Umudun Tükenişi**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1979.

Altuğ. Kurtul, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, Koza Yayınları, 1976.

Arcayürek. Cüneyt, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960 - 1965, (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-4)** Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.

Armaoğlu. Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.

Atasoy. Yıldız, **Ismet Inönü and the Challange of Democracy in Turkey**, Ankara, METU Instute of Social Science, (Unpublished), 1985.

Atasoy. Yıldız, **State, Order and Change: Ismet Inönü and Transition to Democracy in Turkey**, Ankara, METÜ Instute of Social Science, (Unpublished) 1986.

Aybar. Mehmet Ali, **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm; Seçmeler 1945-1967**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1967.

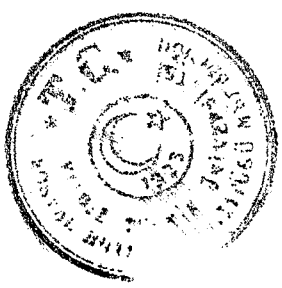

Aydemir. Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, 3. Cilt, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980.

Aydemir. Talat, **Talat Aydemir'in Hatıraları**, İstanbul, May Matbaası, 1968.

Aytekin. Emin, **İhtilal Çıkmazı**, İstanbul, Dünya Matbaası, 1967.

Baban. Cihad, **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**,İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967**, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963.

Başgil. Ali Fuad, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, 1966.

Batur. Muhsin, **Anılar ve Görüşler "Üç Dönemin Perde Arkası"**, İstanbul, Milliyet Yayınları, (3. Baskı), 1985.

Bekata. H. O.,& Çağlayangil. İ. S.,& Demirel. S.,& İnönü. E., **İlk Koalisyondan Son Koalisyona 1961-1991**, Ankara, İnönü Vakfı Yayını, 1992.

Berkes. Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978.

Bila. Hikmet, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987.

Bila. Hikmet, **CHP Tarihi 1919-1979**, Ankara, Doruk Matbaası, 1979.

Boratav. K., & Keyder. Ç., & Pamuk. Ş., **Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984.

Boratav. Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1988.

Borotav Korkut. **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara, Savaş Yayınları, 1982.

Boratav. Korkut, *"Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Notlar"*, **Yapıt**, Sayı: 46-1, Ekim-Kasım 1983, s. 7-18.

Bosuter. Kudret, **Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969.

Bottomore. T. B., **Elites and Society**, Aylesburg, Peregrine Books, 1982.

Bozbeyli. Ferruh, **Parti Programları**, İstanbul, Ak Yayınları, 1978.

Bozdağ. İsmet, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975.

Bozkurt. Celal, **Siyaset Tarihimizde CHP**, Ankara, 1965.

Bulutay. T. & Yıldırım. N., *"Türk Seçmenlerinin Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebeplerin Önemi Üzerine Bir Deneme; 1950-1975 / 1961-1965"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 23, Aralık 1968, No: 4, s. 7-43.

Cem. İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1982.

Çamlı. İbrahim, **Dünya Amerika Türkiye ve Diğer Dış Politika Yazıları**, İstanbul, Köprü Yayınları, 1966.

Demirel. Süleyman, **Yazdıkları, Söyledikleri**, Ankara, AP Genel Merkezi Yayını, 1965.

Dikerdem. Mahmut, **Hariciye Çarkı**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1989.

Dood. C. H., **Politics and Government in Turkey**, Manchester, Manchester University Press, 1969.

Düzgüneş. Melek, (Ed.), **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1973.

Elveli. Ahmet, **1960-1965 Olayları ve Batırılamayan Gemi; Türkiye**, Ankara, Balkanoğlu Yayınevi, 1966.

Erdem. Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1982.

Erim. Nihat, *"The Turkish Experiance in The Light of Recent Developments"*, **Middle East Jurnal**, Volume: 1, No: 26, Summer 1972, p. 245-252.

Erkanlı. Orhan, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular *(27 Mayıs 1960-12 Mart 1971 Türkiye'si)***, İstanbul, Baha Matbaası, 1973.

Eroğlu. Cem, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.

Faik. Bedii, **İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci**, İstanbul, Dünya Yayınları, 1967.

Forum, 15 Temmuz 1961-15 Aralık 1965, Cilt: 14-18, Yıl: 8-12, Sayı: 175-281.

Frey. Friedrick W., **The Turkish Political Elite**, Cambridge, Mass, MIT Press, 1965.

Gamble. Andrew, **An Introduction to Modern Social and Political Thought**, Hong Kong, Macmillan International College Editions, 1982.

Gevgili. Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1981.

Giritlioğlu. Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1965.

Gologlu. Mahmut, **Demokrasiye Geçiş**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1982.

Gökmen. Muzaffer, **50 Yılın Tutanağı 1923-1973**, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1973.

Gönlübol. Mehmet & Ulman. Haluk, *"Türk Dış Politikasının 20 Yılı; 1945-1965"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:21, Mart-1966, No:1, s. 143-182.

Gülalp. Haldun, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Ankara, Yurt Yayınları, 1983.

Gülmen. Fahri, **Türk Seçmen Davranışı 1960-1970**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1979.

Gürsoy. Nilüfer, **27 Mayıs ve Bizler**, İstanbul, Yapı Tasarım Üretim Yayını, 1993.

Hekimoğlu. Müşerref, **27 Mayıs'ın Romanı**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1975.

Hettne. Bjorn, *"A Positive Approach: The Role of Force Development"*, **Approaches to the Study of Peace and Development**, Tilburg, EADI, 1984, p. 19-44.

Hüsman. Hadi, **Hatırladıklarım... Düşündüklerim...**, İstanbul, Baha Matbaası, 1975.

İnuğur. Nuri, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1992.

İsen. Can Kaya, **Geliyorum Diyen İhtilal**, İstanbul, 1964.

Kalaycıoğlu. Ersin & Sarıbay. Ali Yaşar, (Ed.), **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul, Beta, 1986.

Kalpakçıoğlu, Özdemir. **İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar...**, 1. kitap; yy, ty, 2. kitap; Ankara, Nüve Matbaası, 1969.

Karaosmanoğlu. Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984.

Karpat. Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967.

Karpat. Kemal, *"Ideology in Turkey After the Revolution of 1960: Nationalism and Socialism"*, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Ankara, No: VI, !965, p. 68-118.

Karpat. Kemal, *"The Military and Politics in Turkey, 1960-1964:A Socio-Cultural Analysis of a Revelation"*, **American Historical Review**, No: 75-76, October 1970, p. 1654-1683.

Karpat. Kemal, (Ed.), **Social Change and Policies in Turkey**, Leiden, Brill, 1973.

Karpat. Kemal, *"Political Developments in Turkey:1950-1970"*, **Middle East Studies**, No: 8, October 1972, p. 349-375.

Kaynar. Reşat, **Üniversiteye Darbe (147'ler Mücadelesi)**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1963.

Kepenek Yakup, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Teori Yayınları, 1987.

Keyder. Çağlar, **Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1979.

Kılıçbay. Ahmet, **Türk Ekonomisi**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

Kıvılcımlı. Hikmet, **27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi**, İstanbul, Ant Yayınları, 1970.

Kili. Suna, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.

Koçaş. Sadi, **Atatürk'ten 12 Mart'a...**, İstanbul, Er-Tu Matbaası, 1977.

Kongar. Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, (2 Cilt), İstanbul, Remzi Kitabevi, 1985.

Koopmans. R. R., **The Limits of Modernization: Turkey,** Amsterdam, University of Amsterdam, 1978.

Küçükcan. Bilgi, **Çağdaşlaşma ve Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, İstanbul, YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Ladau. M. Jacob, **Türkiye'de Aşırı Akımlar; 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1978.

Leiserson. Michael Avery, **Coalitions in Politics: A Theoretical and Emprical Study**, Yale University, Ph. D., 1966. (Political Science, General, University Microfilms Inc., Ann Arbor Michigan)

Lewis, Geoffrey. **Turkey**, New York, Frederick A. Praeger, 1965.

Macpherson. C. B., **Demokrasinin Gerçek Dünyası**, Ankara, Birey Toplum Yayınları, 1984.

Macpherson C. B., **Democratic Theory: Essays in Retrieval**, Oxford, Clarendan Press, 1973.

Mango. Andrew, *"The State of Turkey"*, **Middle East Studies**, Volume: 13, No: 2, May 1977, p. 261-273.

Moore. Barrington, **Social Origins of Dictatorship and Democracy**, Aylesberg, Peregrine Books, 1981.

Mortan. Kenan & Çakmaklı. Cemil,**Geçmişten-Geleceğe Kalkınma Arayışları**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1987.

Nadi. Nadir, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, Sinan Yayınları, 1971.

ODTÜ Gelişme Dergisi, **Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı, 1960-1980**, 1981 Özel Sayısı, Ankara, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1982.

Onulduran. Ersin, **Political Development and Political Parties in Turkey**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 1974.

Ortadoğu, Haziran 1961-Eylül 1961, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 06-09.

Önder. Cevat, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Genel Yapısı**, İstanbul, Ak Yayınları, 1967.

Örnek Acar, **Kamu Yönetimi**, İstanbul, Meram Yayın Dağıtım, 1991.

Özbudun. Ergun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1968.

Özbudun. Ergun, **Social Change and Political Participation in Turkey**, New Jersey, Princeton University Press, 1976.

Özdemir. Hikmet, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı; Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1986.

Özdemir. Hikmet, **Rejim ve Asker**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1993.

Özdemir. Hikmet, **Ordunun Olağandışı Rolü**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994.

Özdemir. Hikmet, **Cumhuriyetimiz Üzerine**, (Yayınlanmamış Doç. Tezi), 1995.

Öztürk. Kazım, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Parti Programları**, İstanbul, Baha Matbaası, Ak Yayınları, 1968.

Öztürk. Osman Metin, **Ordu ve Politika**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993.

Parla. Taha, **Türkiye'de Anayasalar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

Payaslıoğlu. Arif, *"Political Leadership and Political Parties: Turkey"*, Robert. E. Ward & Dankward A. Rustow, (Ed.), **Political Modernization in Japan and Turkey**, Princeton, Princeton University Press, 1965, p. 411-433.

Pridham, Geoffrey. (Ed.) **Coalitional Behaviour in Theory and Practice: An Inductive Model for Westren Europe**, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.

Pulur. Hasan, **Olaylar ve İnsanlar - 1 "1961-1972"**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1972.

Sağlamer. Kayhan, **Ecevit Olayı Bir Başbakanın Doğuşu**, (3 Cilt), İstanbul, Belge Yayınları, 1974.

Sarınay. Yusuf, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.

Sartori. Govanni, **Democratic Theory**, Detroit, Wayne State University Press, 1962.

Savcı. Bahri, *"Hava Kuvvetlerimizdeki Olay", "DP'nin Mirası Üzerinde Partileşme Çabaları", "Siyasi Af Meselesi", "Huzursuzluğun Amilleri", "Türkiye'nin 'Cemiyet İşi' ve 'Hükümet Ödevi' Olarak Baş Meselesi", "Gençlik İçin Çıkar Yol"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 18, Mart 1963, No: 1, s. 333-420.

Savcı. Süheyla, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Siyasal Sorunları**, İstanbul, Marmara Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1989.

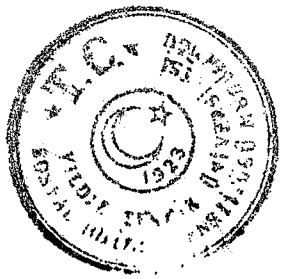

Sayarı. Sabri, **Parlamenter Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1977.

Serin. Necdet, *"Sanayileşme Siyaseti ve Sınai Gelişme (1960-1965)"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 21, Eylül 1966, No: 3, s. 69-89.

Shaw. Stanford J. & Shaw. Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, II. Cilt, İstanbul, E Yayınları, 1983.

Sır, 21 Haziran 1960-20 Aralık 1960, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 01-28.

Soysal. Mümtaz, **Anayasa'nın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1979.

Sönmezoğlu. Faruk, **Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu 1945-1986**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1991.

Swan. Abram De, **Coalition Theories and Cabinet Formations: A Study of Formal Coalition Theories of Coalition Formation Applied to Nine Europian Parliments After 1918**, San Francisco, Jassey-Bass Inc., Publishers, 1973.

Talas. Cahit, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.

Tanilli. Server, **Devlet ve Demokrasi**, İstanbul, Say Yayınları, 1982.

TBMM., **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Ankara, TBMM Yayını, 1964-1965.

TBMM., **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, TBMM Yayını, 1965.

Tekil. Füruzan, **Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel**, İstanbul, Göktürk Yayınları, 1976.

Tepedelenlioğlu. N. Nazif, **Ordu ve Politika**, İstanbul, 1967.

Toker. Metin, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl: 1961-1964**, 4. Cilt, Ankara, Burcak Yayınları, 1968.

Topkaya. Erkin, **Program ve Tüzükleriyle Türkiye'de Başlıca Siyasal Partiler**, Ankara, Ulus Basımevi, 1979.

Toprak. Zafer, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1983.

Trimburger. E. K., **Revoluation from Above**, New Brunswick, Transaction Press, 1978.

Turan. İlter, *"The Recruitement of Cabinet Ministers as A Political Process: Turkey, 1946-1979"*, **International Journal of Middle East Studies**, Volume: 18, No: 4, 1986, p. 455-472.

Türkiye Yıllığı, İstanbul, Gün Matbaası, 1962, 1963, 1964, 1965.

Uçarol. Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.

United Nations, **Socio-Economic Development and Fertility Decline in Turkey**, New York, United Nations Publication, 1975.

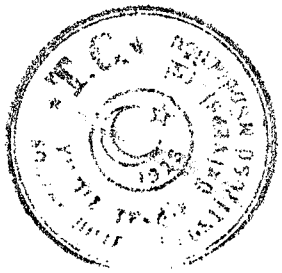

Weiker. W. Frey, **Political Tutelage and Democracy in Turkey**, Leiden, E. J. Brill, 1973.

Yalman. Ahmet Emin, **Gördüklerim Geçirdiklerim,1945-1971**, 4. Cilt, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1971.

Yerasimos. Stefanos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye; Bizans'tan 1971'e**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980.

Yeşil. Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.

Yücekök. A. N, **Türkiye'de Parlamentonun Evrimi**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 1983.

Yurdsever. Nevin, **Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri 1960-1964**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983.